

UDK: 94(497.4Prekmurje)“1919”:27-72

ISSN 0351-2789

ACTA

ECCLESIASTICA

SLOVENIAE

42

PREKMURJE V LETU 1919

IN KATOLIŠKA CERKEV

Ljubljana 2020

PREKMURJE V LETU 1919
IN KATOLIŠKA CERKEV

© Vse pravice pridržane

Založila Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani
Za založbo: dr. Janez Vodičar

Izid znanstvene periodične publikacije je omogočila Javna agencija za
raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Izdajo publikacije v okviru programa aktivnosti obeleževanja
100. obletnice priključitve Prekmurja in združitve prekmurskih
Slovencev z matičnim narodom sofinancira Ministrstvo za kulturo.

UDK: 94(497.4Prekmurje)“1919”:27-72

ISSN 0351-2789

ACTA

ECCLESIASTICA

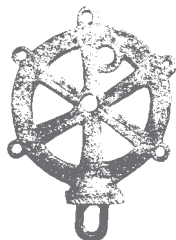
SLOVENIAE

42

PREKMURJE V LETU 1919

IN KATOLIŠKA CERKEV

Ljubljana 2020

ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE
Izdaja Inštitut za zgodovino Cerkve
pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani
Poljanska c. 4, p. p. 2007, SI – 1001 Ljubljana

Urednik / Editor
dr. Bogdan Kolar

Pomočnik urednika / Assistant Editor
dr. Miha Šimac

Prispevki so recenzirani.
Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.
The articles have been peer-reviewed.
The authors are responsible for the content of their papers.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

272:94(497.411)“1919“(082)
930.25:27-9(497.411)

PREKMURJE v letu 1919 in katoliška cerkev / [urednik Bogdan Kolar]. - Ljubljana : Teološka fakulteta, 2020. - (Acta Ecclesiastica Sloveniae, ISSN 0351-2789 ; 42)

ISBN 978-961-6844-87-1
1. Kolar, Bogdan
COBISS.SI-ID 28765699

Na naslovni strani je posnetek bronastega Kristusovega monograma
iz Emone (druga polovica 4. stoletja)

KAZALO

UPORABLJENE KRATICE IN KRAJŠAVE.....	9
Prekmurje v letu 1919 in Cerkev.....	11
STANISLAV ZVER	
Pogled na dogajanje v Prekmurju do leta 1900 – od delovanja svetih bratov do vključitve v razne škofije.....	15
VINKO ŠKAFAR	
Izobraževanje katoliških duhovnikov, ki so bili doma iz Prekmurja ali so tam delovali do priključitve Prekmurja Sloveniji	29
FANIKA KRAJNC-VREČKO	
Vloga katoliških duhovnikov pri utrjevanju narodne zavesti s pisano besedo: širjenje in izdajanje slovenskih knjig in periodike med Prekmurci do priključitve Prekmurja k matični domovini	53
BOJAN HIMMELREICH	
Prekmurje na pariški mirovni konferenci ter prizadevanja dr. Franca Kovačiča in dr. Matije Slaviča za njegovo priključitev k Sloveniji.....	69
ANDREJ HOZJAN	
Dogajanje v Prekmurju v zvezi z njegovo pripadnostjo od septembra 1918 do januarja 1919	83
LILIJANA URLEP	
Štajerski duhovnik o priključitvi Prekmurja: kako je Januš Golec v svojih spominih opisal priključitev Prekmurja?	97
BOGDAN KOLAR	
Prekmurje 1918/19 – del nove krajevne Cerkve.....	117
IVAN JANEZ ŠTUHEC	
Od kulturnih razlik do skupne odločitve.....	137
HOTIMIR TIVADAR	
Vloga vere in duhovnikov pri ohranitvi slovenske kulture in jezika med Muro in Rabo.....	155
FRANC ZOREC	
Izvirni izzivi in utiranje novih poti Cerkve v Prekmurju.....	175

ANDREJ LAŽETA

Doprinos soboške škofije v severovzhodni Sloveniji oz. Pomurju 193

LOJZE KOZAR ML.

Versko življenje v Prekmurju 201

IGOR SALMIČ

Prekmurje v vatikanskih arhivih v letih 1918–1924 215

BLAŽ OTRIN

Odnos ljubljanske škofije do priključitve Prekmurja 249

LILIJANA URLEP

**Priključitev in cerkvenoupravna ureditev Prekmurja po priključitvi h
Kraljevini SHS v virih Nadškofijskega arhiva Maribor 261**

SIMON ŠTIHEC

Dokumenti o Cerkvi med Prekmurci v škofijskem arhivu Sombotel 291

Imensko kazalo 315

Navodila sodelavcem AES 326

Instructions to AES associates 328

PUBLIKACIJE INŠTITUTA ZA ZGODOVINO CERKVE 330

TABLE OF CONTENTS

USED ACRONYMS AND ABBREVIATIONS.....	9
Prekmurje in year 1919 and Church	11
STANISLAV ZVER	
A view of events in Prekmurje until 1900 – from the work of the holy brothers to incorporation in various dioceses.....	15
VINKO ŠKAFAR	
The education of catholic priests who originated from Prekmurje or worked there until the annexation of Prekmurje to Slovenia	29
FANIKA KRAJNC-VREČKO	
The role of catholic priests in strengthening national awareness through the written word: spreading and publishing Slovenian books and periodicals among the people of Prekmurje until the annexation of Prekmurje to the motherland	53
BOJAN HIMMELREICH	
Prekmurje at the Paris peace conference and efforts of dr Franc Kovačič and dr Matija Slavič for its annexation to Slovenia	69
ANDREJ HOZJAN	
Events in Prekmurje connected to which state it belongs to from September 1918 to January 1919.....	83
LILIJANA URLEP	
A priest from Styria on the subject of the annexation of Prekmurje: how did Januš Golec describe the annexation of Prekmurje in his memoirs?.....	97
BOGDAN KOLAR	
Prekmurje 1918/19 – part of the new local Church.....	117
IVAN JANEZ ŠTUHEC	
From cultural differences to a common decision.....	137
HOTIMIR TIVADAR	
The role of religion and priests in the preservation of Slovenian culture and language between the Mura and the Raba	155
FRANC ZOREC	
Original challenges and paving the way for the Church in Prekmurje	175

ANDREJ LAŽETA

**The contribution of the Diocese of Murska Sobota in north-eastern
Slovenia or Pomurje.....**193

LOJZE KOZAR ML.

Religious life in Prekmurje.....201

IGOR SALMIČ

Prekmurje in the Vatican archives between 1918 and 1924.....215

BLAŽ OTRIN

**Attitude of the Diocese of Ljubljana towards the annexation
of Prekmurje.....**249

LILIJANA URLEP

**The joining and Church-legal arrangement of Prekmurje following the
annexation to the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenians in sources
of Archdiocesan archives in Maribor**261

SIMON ŠTIHEC

**Documents about the Church among Prekmurians in the
Diocesan archives of Szombathely**291

Index of names.....315

Instructions to AES associates328

PUBLICATIONS BY THE INSTITUTE FOR THE HISTORY OF CHURCH330

UPORABLJENE KRATICE IN KRAJŠAVE

AES	Acta ecclesiastica Sloveniae
BV	Bogoslovni vestnik
CD	Cerkveni dokumenti
ČZN	Časopis za zgodovino in narodopisje
dop.	dopolnjeno/a
fasc.	fascikel
izd.	izdaja
LŠL	Ljubljanski škofijski list
LZ	Ljubljanski zvon
MNMI	Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet
NŠAL	Nadškofijski arhiv Ljubljana
NŠAM	Nadškofijski arhiv Maribor
NŠOM	Nadškofijski ordinariat Maribor
PMK	Poročna matična knjiga
PPP	Pomursko pastoralno področje
SAZU	Slovenska akademija znanosti in umetnosti
SBL	Slovenski biografski leksikon
šk.	škatla

SSKJ	Slovar slovenskega knjižnega jezika
UCLA	University of California, Los Angeles
ZKMN	Zavod za kulturo madžarske skupnosti
ZRC SAZU	Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
ŽA	Župnijski arhiv
ZČ	Zgodovinski časopis

PREKMURJE V LETU 1919 IN CERKEV

Leto 2019 je bilo spominsko leto v mnogih pomenih in za vrsto ustanov, tudi v okviru katoliške skupnosti na Slovenskem. Šlo je za spominjanje prelomnih dogodkov v slovenski narodni zgodovini in posledično za »vseslovenski dogodek, ki ni omejen samo na Prekmurje, temveč ima velik pomen za zgodovino vsega slovenskega naroda«, kot so zapisali v izjavi komisije Pravičnost in mir pri Slovenski škofovski konferenci.¹ Hkrati je izjava ob poudarku vloge katoliške skupnosti in njenih voditeljev podčrtala pomen praznovanja za prihodnost: »Stota obletnica priključitve Prekmurja je zgodovinska priložnost, da kljub razlikam med nami vsem zaslužnim hvaležno priznamo delež pri naših zgodovinskih uspehih, s ponosom počastimo njihov spomin ter stopimo skupaj v dobro našega naroda in države.«

Burnemu dogajanju na obeh straneh Mure so po koncu vojaških dejavnosti sledila dolgotrajna pogajanja, dogovarjanja in včasih tudi izsiljevanje na srečanjih diplomatov v Parizu. Bilo je potrebnih več let, da so bile zakoličene še meje in s tem v polnosti postavljeni okviri novih držav. Z novo državo, Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, so bili oblikovani novi okviri delovanja Cerkve in določene nove meje obeh takrat osrednjih slovenskih cerkvenih enot, škofij Ljubljana in Maribor. Čeprav je ob tem tudi res, da je bilo več cerkvenih občestev zaradi novih državnih meja razdeljenih in je bilo treba njihovo delo zastaviti na novo. Najprej je bil v iskanje rešitev vključen še apostolski nuncij na Dunaju, nato je bila leta 1920 v Beogradu ustanovljena nova apostolska nunciatura, od koder je papežev predstavnik spremljal dogajanje v državi in v okviru cerkvenega prava posegal v urejanje cerkvenih ter cerkveno-političnih vprašanj. Postal je redni sogovornik državnih oblasti v omenjenih vprašanjih. S svojimi predlogi za postavitev trajne cerkvene organizacije je imela pomemben vpliv konec leta 1918 oblikovana Jugoslovanska škofovska konferenca.

Da je do prelomnih dogodkov sploh lahko prišlo in da je bilo mogoče nadaljevati utrjevanje narodnih in verskih vrednot, je bila napisana dolga predzgodovina. V prizadevanja za ohranitev teh vrednot so bili vključeni številni voditelji katoliških skupnosti v Prekmurju, zavedni Slovenci in Slovenke, ki so ohranjali živo pripadnost narodni skupnosti ter skrbeli za to, da se je ohranila pisana in govorjena slovenska beseda. Pogled na številne naslove knjig, prevodov Svetega pisma, molitvenikov, pesmaric in drugega tiska pokaže neverjetno ustvarjalnost

¹ Ob 100. obletnici priključitve Prekmurja. Izjava Komisije Pravičnost in mir pri Slovenski škofovski konferenci, v: *Družina*, št. 33, 15. avgust 2019, str. 5.

in požrtvovalnost. Izhajati je začelo večje število revij in časnikov, a so le nekateri ostali pri življenju daljši čas. Na tem področju si je, skupaj z vrsto rojakov z obeh strani Mure, trajen spomenik postavil ugleden narodni buditelj in voditelj prekmurskih Slovencev Jožef Klekl st., za katerega je dr. Matija Slavič zapisal, »da je s svojim Koledarjem, Marijinim listom in tednikom Novinami največ storil, da so Prekmurci ohranili svojo narodno zavest, da so smatrali štajerske Slovence onkraj Mure za svoje narodne brate, da so hoteli ob prevratu državno skupnost z drugimi Slovenci v Jugoslaviji. Za slovensko zavednost so ti slovenski Prekmurci v težkih razmerah veliko storili; brez njihovega dela bi bilo Prekmurje težko prišlo k Jugoslaviji«.²

Nov politični, pravni in upravni okvir je postala Kraljevina SHS in nato Kraljevina Jugoslavija. Od tedaj dalje je bila Cerkev na Slovenskem sama pristojna za organiziranje misijonskih dejavnosti doma in za povezovanje s svetom. Novim razmeram so se morale prilagoditi redovne skupnosti in druge ustanove, ki so delovale v okviru Katoliške cerkve. Lahko je sprejemala samostojne pobude za organiziranje karitativnih dejavnosti. Nov okvir je dobilo ustanavljanje in poslovanje cerkvenih združenj – po desetletju in pol je nato zaživela Slovenska katoliška akcija, ki je postala krovna ustanova cerkvenega povezovanja in združevanja ter hkrati vez s Cerkvami v drugih državah in na ravni celotne Cerkve. Nekaj več možnosti je bilo, da je Cerkev okrepila ter na novo organizirala delo za slovenske izseljence po svetu – sad tega je postala Rafaelova družba, ki je navsezadnje dobila svojo podružnico v Črensovcih. Razcvet je doživel cerkveni tisk in okrepljena tiskarsko-založniška dejavnost. Vrstiti so se začele različne manifestativne oblike krščanstva, ki so imele narodni in mednarodni pomen.

Katoliška cerkev se je z nastankom nove države znašla tudi v novi (brez)pravni stvarnosti, za katero je bilo značilno pomanjkanje pravnega izročila. Izkušnja iz predhodnega obdobja, v katerem so bili pravni temelji delovanja Cerkve in njenih odnosov s političnimi oblastmi, kljub občasnim napetostim, opredeljeni, ji je narekovala zavzemanje za ureditev odprtih vprašanj, vendar se to ni zgodilo. Desetletje in pol trajajoče iskanje kompromisa je na koncu ostalo brez zaključka; mednarodni sporazum s Svetim sedežem je sicer bil pripravljen in podpisan, ni pa nikoli dosegel priznanja statusa mednarodne pogodbe. To je v praktičnem življenju Cerkve kot celote in posameznih krajevnih občestev pomenilo pravno praznino in možnosti za svojevoljne improvizacije, kar se je tudi dogajalo. Cerkev je bila v vseh pogledih prepuščena trenutnim in hitro se menjajočim političnim razmeram.

Ta letnik zbirke AES je vsebinsko razdeljen v dva dela. Prvi del obsega razširjene razprave, ki so bile dne 13. novembra 2019 v Veržeu predstavljene na znanstvenem posvetu ob 100-letnici združitve prekmurskih Slovencev z matičnim

² Matija Slavič, *Narodnost in osvoboditev Prekmurcev*, v: *Slovenska Krajina, zbornik ob petnajstletnici osvobodjenja*, Beltinci 1935, str. 57.

narodom in so jih pripravili dobri poznavalci zgodovine družbe in Cerkve v Prekmurju. Enajst predavateljev je zarisalo temeljne značilnosti slovenskih skupnosti na obeh straneh Mure v letih pred veliko vojno in nato obširneje v mesecih neposredno po koncu vojaških akcij. Katoliška duhovščina, ki je že do tedaj skrbela za ohranjanje narodnih vrednot in zaradi svojih zavzevanj občasno prihajala v napetosti s svojim cerkvenim predstojnikom, voditeljem škofije Sombotel, je v novih razmerah videla možnosti, da svojim prizadevanjem zagotovi trdnejši okvir, tudi s pomočjo drugačne politične ureditve. Razumljivo, da niso vsi delili enakega mišljenja, temveč so se vsaj nekateri zavzemali za ohranjanje razmer, kot so bile pred vojno in za ohranitev cerkvene organizacije, ki je veljala malo manj kot stoletje in pol (to je od ustanovitve škofije Sombotel v letu 1777). Zaključen sklop predavanj je bil posvečen pregledu razmer, ki so se v Prekmurju izoblikovale z vključitvijo v lavantinsko škofijo, kar je trajalo s kratko prekinitvijo v času druge svetovne vojne do leta 2006. Takrat je bil v polni meri uresničen načrt, ki je sicer živel med Prekmurci od začetka 20. stoletja, torej ustanovitev samostojne krajevnega Cerkve.

Drugi del, ki je bistveni sestavni del poslanstva AES, da namreč objavlja težko dostopne dokumente, pomembne za zgodovino Cerkve med Slovenci, prinaša izvirne dokumente, ki so nastali kot rezultat delovanja cerkvenih ustanov v prelomnem obdobju po koncu prve svetovne vojne. Načrtno in sistematično so bili pregledani arhivi cerkvenih ustanov, ki so bile povezane z dogajanjem po koncu vojne in katerih nosilci so imeli možnost vplivanja na sprejemanje odločitev. To je pomagalo, da je bilo v pripravo knjige vključenih več doslej neobjavljenih dokumentov iz arhivov škofij Sombotel, Maribor in Ljubljana, pri tem je dodatna pozornost veljala tudi gradivu v različnih ustanovah Svetega sedeža. Čeprav je bilo arhivskemu delu namenjene veliko pozornosti in so najdeni dokumenti pripomogli k boljšemu poznavanju razmer, ki so se izoblikovale ob koncu vojne, je vendarle v prihodnje pričakovati še kakšno odkritje. Določeni deli arhivov namreč še vedno niso urejeni in je zaradi tega njihova uporabnost omejena.

Znanstveni posvet je bil pripravljen v sodelovanju Inštituta za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani in soboške škofije, pokroviteljica je bila Slovenska škofovska konferenca. Dogodek je bil uvrščen v sklop dogajanj ob jubilejnem letu in bil podprt s strani odbora za jubilej. Zahvala vsem sodelavcem, ki so pomagali pri izvedbi posveta in nato svoje prispevke še nadgradili. Posebna zahvala velja predavateljem in avtorjem, ki so pripravili razprave ter s svojim raziskovalnim delom pomagali osvetliti prelomni čas v narodni in cerkveni zgodovini prebivalcev Slovenske krajine. Žal ni svojega besedila uspel dokončati dr. Štefan A. Ferencak (umrl je 7. 2. 2020), ki je z veliko vnemo pripravljaval razpravo s področja objave cerkvenih pesmaric in molitvenikov.

Bogdan Kolar, *urednik AES*

MEJA Z MADŽARSKO PO 1. SVETOVNI VOJNI

Meja z Madžarsko po prvi svetovni vojni (*Slovenski zgodovinski atlas, str. 168*)

Stanislav Zver

dr. teologije, župnik, Bogojina 147, 9222 Bogojina
e-naslov: stanislav.zver@gmail.com

POGLED NA DOGAJANJE V PREKMURJU DO LETA 1900 – OD DELOVANJA SVETIH BRATOV DO VKLJUČITVE V RAZNE ŠKOFIJE

UVOD

Dogodek, ki smo ga 17. avgusta 2019 obeležili kot 100-letnico pridružitve Prekmurja k Sloveniji, je pred sto leti spremljala vrsta družbenih in cerkvenih dogajanj v deželi med Muro in Rabo. Namreč, kar vrstili so se premiki oziroma menjave civilnih oblasti: madžarska, Tkalčeva Murska republika, boljševisitična madžarska oblast, itd. Seveda je ta družbena viharost vplivala tudi na potek cerkvenega oziroma verskega življenja. Vpogled v globlje zgodovinsko ozadje nam pokaže podobno razgibano življenje v pokrajini na levem bregu Mure.

Zgodovinar Anton Trstenjak, ki je prepotoval celotno Prekmurje, na prehodu v 20. stoletje ugotavlja o Prekmurcih: »Odtргani od ostalih Slovencev, zemljepisno ločeni, od svojih gospodarjev pa tlačeni in narodno zatirani in se opirajo samo na svojo pomoč.«¹

Dobrih trideset let pozneje podobno ugotavlja urednik *Kalendarja Srca Jezusovoga*: »Mi vsi čütimo, da je naša Slovenska Krajina od Müre do Rabe za nas nekaj posebnoga. Draga nam je vsa slovenska domovina i vsa naša država – ali naša Krajina je bila, tak dugi čas ločena od drugih slovenskih krajin, da smo niti ne dosta čüli od krajev prek Müre. Živeli smo svoje posebno življenje v posebnij prilikaj – tak v cerkvi kak v šoli i v uradi.«²

Skratka, v vseh segmentih življenja je pokrajina ob levem bregu Mure polna pestre preteklosti, ki glasno pričuje, da Slovenci tukaj nismo od včeraj. Zato

¹ Anton Trstenjak, Ogrski Slovenci, v: *Ljubljanski zvon* (LZ) XXI (1901), str. 173.

² Slovenska Krajina, v: *Kalendar Srca Jezusovoga*, 1933, str. 21.

nas bo odgovor na zastavljen naslov prispevka spremljal (vsaj v grobem) kot cerkveno-zgodovinski okvir tam izza časov svetih bratov Cirila in Metoda.

1 ZAČETKI KRŠČANSTVA MED PANONSKIMI SLOVENCMI

Podobno kot karantanski Slovenci so tudi Prekmurci sprejeli vero iz Salzburga. Leta 796 je namreč Karel Veliki premagal Avare (Obre), pokristjanjevanje na območju sedanje Slovenije je poveril salzburški škofiji in sicer severno od Drave, ozemlje južno od nje pa oglejskemu patriarhatu. Sedanje Prekmurje je torej sodilo pod salzburško misijonsko področje oziroma pod upravo pokrajinskih škofov iz Karantanije, ki se je z manjšimi časovnimi presledki v Spodnji Panoniji obdržala do leta 850.³

Že leta 798 je Karel Veliki poslal salzburškega nadškofa Arna med panonske Slovence, a se je ta že isto leto vrnil in s kraljevim dovoljenjem poslal v Panonijo Teodorika, ki je kot pokrajinski škof združeval Slovence z obeh bregov Mure. Tako je Spodnja Panonija pokrivala ozemlje okrog Blatenskega jezera, na severozahodu do reke Rabe, na vzhodu pa do reke Drave in bila poseljena predvsem s Slovenci. Teodorikov naslednik Oton pa je imel oblast samo še v Karantaniji, ker je bila Spodnja Panonija neposredno, kot poseben arhidiakoniat, podrejena Salzburgu.⁴

2 KNEZ KOCELJ IN SVETA BRATA CIRIL IN METOD

Kralj Ludvik Nemški (vnuk Karla Velikega) je leta 840 podelil v fevd območje ob reki Zali slovanskemu knezu Pribini. Sedem let pozneje mu je ozemlje še povečal in ga postavil za mejnega grofa Spodnje Panonije. Pribina je ob reki Zali zgradil utrdbo Blatenski kostel (Blatograd), ki je postal tudi versko središče. Tako je leta 850 nadškof Liupram (836–859) tu posvetil cerkev Matere Božje in postavil Pribinovega dvornega duhovnika Dominika za nadduhovnika ali arhiprezbitera. Znana so še imena nadaljnjih nadduhovnikov: Svarnagal, Altfriid, Rihpald. Sicer pa je Pribina postavil več cerkvá po vsej Spodnji Panoniji. Po smrti kneza Pribine leta 861 (ubili so ga Moravani) je leto pozneje mejni grof postal njegov sin Kocelj, ki je ostal frankovski vazal do leta 869, nato pa vladal pet let kot samostojni knez. V tem času, torej v obdobju Kocljeve samostojnosti, sta prišla v Blatenski kostel sv. brata Ciril in Metod, ki sta potovala v Rim iz Velike Moravske in sta s seboj prinesla slovanske knjige, ki jih je Kocelj kot izobražen vladar zelo vzljubil. V njegovem času je postal Blatograd z bogoslovno šolo, ki je nudila pouk v slovanščini (imeli so gramatiko, Sv. pismo nove

³ Metod Benedik, Slovenci sprejmejo in utrjujejo svoje krščanstvo, v: Josef Lenzenweger e tal., *Zgodovina Katoliške cerkve*, Celje 1999, str. 181–191 (dalje: Benedik: Slovenci sprejmejo in utrjujejo svoje krščanstvo).

⁴ Prim. Franc Kovačič, *Zgodovina Lavantinske škofije*, Maribor 1928, str. 20–25; Milko Kos, *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja*, Ljubljana 1955, str. 100–101.

zaveze, psalme ...), središčna izobraževalna ustanova v slovanskem svetu. Kako izobražen in državniško nadpovprečno razgledan je bil Kocelj, priča tudi njegovo dopisovanje s papeži. Papež Janez VIII. ga imenuje celo za modrega moža (*prudentissime vir*).

Med obiskom v Rimu je 14. februarja 869 sv. Ciril umrl, Metod pa je po vrnitvi z zelo uspešnim širjenjem slovanskega bogoslužja izrinil vpliv Salzburga. V navezi z velikomoravskima knezoma Rastislavom in Svetopolkom je potem knez Kocelj prosil Rim za lastno slovansko škofijo, kar je uslišal papež Hadrijan II., ki je pooblastil sv. Metoda, da organizira samostojno metropolijo, ki bi pokrivala ozemlje Panonije in Moravske ter tako ponovno vzpostavi antično smirnijsko nadškofijo. Žal je načrt spodletel, ker je Svetopolk s pomočjo Frankov leta 870 zrušil velikomoravskega kneza Rastislava, Metoda pa so nemški škofje zajeli in ga imeli na Nemškem ujetega več kot dve leti, torej do leta 873, ko je bil po posredovanju papeža Janeza VIII. osvobojen. Umrl je na Velikomoravskem okrog leta 885, blizu Velehrada na Češkem. Njegov grob je pravzaprav neznan, samo izročilo priča, da je v Velehradu tudi pokopan. Tudi za knezom Kocljem se po Metodovi osvoboditvi leta 873 izgubi vsaka zgodovinska sled, saj nam nista poznana ne letnica njegove smrti kot tudi ne njegov grob.

O Spodnji Panoniji pa zgodovinski viri pričajo, da leta 874 ni bila več samostojna kneževina, ampak zopet frankovska mejna grofija, ki je pripadala vzhodno-frankovskemu kralju Karlmanu, po dveh letih, torej leta 876, pa njegovemu sinu Arnulfu Koroškemu. Vpričo vse pogostejših vdorov Madžarov pa je ta leta 896 predal ozemlje Spodnje Panonije v zaščito slovanskemu knezu Braslavu. Vendar je bila to kratkoročna rešitev, saj je zaradi madžarskih vdorov frankovska politična ureditev okrog leta 900 popolnoma popustila in so Madžari Spodnjo Panonijo kot mejno grofijo uničili.⁵

3 OBDOBJE MADŽARSKE CERKVENE UPRAVE V PREKMURJU

Po letu 955, ko jih je na Leškem polju pri Augsburgu premagal cesar Oton I. Veliki, so se Madžari umaknili v Panonsko nižino. Ozemlje Prekmurja, ki je spadalo v območje njihovega obrambnega pasu, so si sicer lastili, ni pa bilo pritegnjeno v županijski upravni sistem, ki je bil vpeljan v 10. in 11. stoletju. Ker pa se je madžarska cerkvena uprava ravnala po civilni, je bilo Prekmurje izvzeto tudi iz madžarske cerkvene uprave. Med letoma 955 in 1075 je zato spadalo pod jurisdikcijo Salzburga. Takšen položaj je verjetno ostal, dokler ni kralj Ladislav (1077–1095) vključil ozemlja Prekmurja v madžarsko civilno in s tem

⁵ Prim. Metod Benedik, Slovenci sprejemajo in utrujejo svoje krščanstvo, str. 188–189; Franc Grivec, *Sv. Ciril in Metod*, Celje 1963, str. 126–131, 153–168; France M. Dolinar, *Slovenski zgodovinski atlas*, Ljubljana 2011, str. 53–54.

tudi cerkveno upravo. Isti kralj je leta 1094 ustanovil novo škofijo v Zagrebu, ki ji je bilo (najbrž) priključeno ozemlje obeh sedanjih prekmurskih dekanij in so tako bili prekmurski Slovenci združeni pod eno cerkveno upravo. To pa ni trajalo dolgo, saj je vsa Železna županija s sedežem v Vasváru, ki ji je pripadalo tudi gornje Prekmurje, prišla leta 1176 pod škofijo v Györu. Dolnje Prekmurje, ki pa je civilno-pravno spadalo pod Zalsko županijo s sedežem v Zalávaru, je ostalo pod jurisdikcijo Zagreba. Kljub poznejšim sporom je ozemlje sedanje soboške dekanije Györ upravljal do leta 1777, ko je ogrska kraljica Marija Terezija ustanovila novo škofijo v Sombotelu, ki je ponovno združila vse prekmurske Slovence pod isto škofovsko palico. Združitev je pozitivno vplivala na versko in narodno zavest. Ista cerkvena uprava je »klicala« k edinosti versko razdeljeno prebivalstvo soboške dekanije, na lendavsko dekanijo pa je zmanjšala vpliv Zagreba. Ločenost prekmurskih Slovencev na cerkvenoupravnem področju do ustanovitve te nove škofije je namreč imela usodne posledice v času reformacije in protireformacije.⁶

4 REFORMACIJA IN REKATOLIZACIJA V PREKMURJU

V versko enotno celovitost prekmurskega slovenskega življa je v 16. stoletju vstopil protestantizem s podporo plemiških rodbin Szécsijev (Gornja Lendava), Bánffyjev (Dolnja Lendava) in Batthyányjev (Petanjci), ki so v letih 1560 in 1570 prestopile v »novo vero«, pozneje (1595) pa v kalvinizem. Tako so bile od leta 1592 do 1672 vse cerkve soboške dekanije v protestantski upravi. V 17. stoletju pa se je soboški seniorat povečal celo z novimi župnijami iz sedanje lendavske dekanije (Bogojina, Dobrovnik, Turnišče). Seveda so zemljiškim gospodom, ki so skladno s svojo vero nastavljali tudi duhovnike, morali slediti tudi podložniki. Zato so konec 16. stoletja in v začetku 17. stoletja vse župnije Prekmurja vodili kalvinski pridigarji. Kalvinizem je podpiral zlasti zemljiški gospod v Gornji Lendavi Tomaž Szécsi (1555–1618). Po letu 1616 so nekatere župnije v sedanji soboški dekaniji od kalvincev spet prevzeli luterani. Na dolnjelendavskem območju pa je grof Krištof Bánffy leta 1608 prestopil v katoliško vero in s pomočjo jezuitskih misijonarjev po vaseh začel rekatolizacijo. V tridesetih letih 17. stoletja so se tudi grofje Széchyji vrnili h katoliški veri.

Sicer pa sta zmaga nad Turki pri Monoštru leta 1664 in vasvárski mir zemljiškim gospodom pomagala pri prenovi na verskem področju. Protestantski in kalvinski pridigarji so bili izgnani iz župnij okrog leta 1672, ko je bilo luternom odvzetih osem cerkva. V času katoliške obnove so se zgoraj omenjene grofovske rodbine vrnile v Katoliško cerkev. Niso se pa rekatolizirale svobodnjaške

⁶ Prim. Ivan Zelko, Murska Sobota kot sedež arhidiakonata in cerkvenoupravna pripadnost Prekmurja v srednjem veku, v: *Kronika* 11 (1963), št. 1, str. 44–45.

rodbine iz župnij Sv. Benedikt, Gornji Petrovci in Hodoš, cerkve v teh župnijah so bile luteranom namreč odvzete šele leta 1732. To pa seveda še ni pomenilo, da se je spreobrnilo v katoliško vero vse prebivalstvo soboške dekanije. Zato so bili protestanti prisiljeni hoditi k bogoslužju v t. i. artikularne kraje na Madžarskem ali pa so se tja tudi izselili (najbližja sta bila Nemes Csó in Šurd).

Versko svobodo, kljub posredovanju vernikov na cesarskem dvoru, so protestanti dobili šele s tolerančnim patentom Jožefa II. leta 1781, ki se je v Prekmurju začel uresničevati dve leti pozneje, torej 1783, ko so se oblikovale tri nove protestantske župnije: Puconci, Hodoš in Križevci. Pozneje so se jim pridružile še župnije v Bodoncih, Gornjih Petrovcih, Domanševcih, Murski Soboti, Moravskih Toplicah, Lendavi, Gornjih Slavečih, Apačah in v Selu.

Z versko obnovo Prekmurja je povezano tudi delovanje duhovnika in pisatelja Mikloša Küzmiča (1737–1804). Kot župnik in dekan pri Sv. Benediktu v Kančevcih je veliko storil za versko rast in duhovno poglobitev ter za kulturno in narodno osveščanje prekmurskih Slovencev, zlasti katoličanov. Pod mecenstvom prvega sombotelskega škofa Jánosa Szilija (1777–1799) je namreč s svojimi (sedmimi) knjigami, posebej še s svojo *Molitveno knjigo*, ki je doživela vsaj 28 ponatisov, in s prevodom nedeljskih in prazničnih evangelijev, ki so jih rabili v cerkvah Prekmurja več kot 150 let, vtisnil pozitiven in dolgoročen pečat na slovensko krajino tako na njenem prosvetnem kot verskem področju.⁷

5 TURŠKI VPADI

V *Kalendarju Najszvetesega Szrca Jezusovoga* za leto 1910 beremo, da so bile prebivalcem Turnišča na eni strani dane meščanske pravice, po drugi strani pa so bili podvrženi »pod grozno oblast sovražnikov krščanskega imena ... in je ljudstvo zaradi tega veliko trpelo od turških vojakov – roparjev,« kar potrjuje listina iz leta 1648.⁸

Sicer pa je vse Prekmurje v času reformacije in katoliške obnove veliko trpelo zaradi Turkov, ki so po bitki pri Mohaču leta 1526 začeli pustošiti po deželi. Ko je 21. oktobra 1600 padla trdnjava Velika Kaniža, se je turško ropanje, uničevanje vasi in vodenje ljudi v sužnost nadaljevalo dobrih sto let. Nekaterim krajem je bil naložen tudi davek za turškega cesarja. Leta 1636 je vzhodno Prekmurje: Turniška pražupnija, Beltinci, Dokležovje, Krog, Balkovci, Martjanci, Benedikt, Kobilje postalo turško področje. Po bitki pri Monoštru leta 1664 se je turški pritisk nekoliko omilil. Tako so bile leta 1969 s strani Zagrebske škofije vizitirane župnije v Turnišču, Bogojini, Dobrovniku in nekatere župnije, ki so

⁷ Prim. Franc Šebjanič, Protestantsko gibanje panonskih Slovencev od 16. do 18. stoletja, v: *ČZN* 42 = 7 (1971), št. 2, str. 159–161; Ivan Zelko, Protestantska cerkvena uprava v Prekmurju od konca XVI. stoletja do 1781, v: *BV* 30 (1970), št. 3–4, str. 221–223; Ivan Zelko, *Verska obnova v Prekmurju*, tipkopis, str. 3.

⁸ Prim. Jožef Klekl, ml., Törnische, v: *Kalendar Najszvetesega Szrca Jezusovoga* 1910, str. 60.

danes na Madžarskem (Rsznek, Csesztreg, Keka-Szent Miklós ...). Ostalo območje v smeri Velike Kaniže pa je bilo še vedno turško področje, zato vizitator iz strahu pred krivoverci in pred Turki ni mogel opraviti vizitacijskega poslanstva. Večji turški vpliv nad Prekmurjem se je pojavil v letih 1678–1683, ko je turška vojska prodirala proti Dunaju. V teh letih je bila verjetno vsa pokrajina med Muro in Rabo spet turško ozemlje.

Prebivalstvo pokrajine je trpelo pod Turki tudi v mirnih razdobjih, o čemer pričajo primeri, kako so vojaki polmeseca ropali in vodili ljudi v sužnost. Listine prav tako izkazujejo, da so v letih 1626, 1630 in 1631 odpeljali v sužnost veliko ljudi (npr. samo iz turniške župnije 230). Uničeni so bili mnogi kraji oziroma vasi. Okoli leta 1683 so ob požarih, ki so jih povzročile turške čete, pogorele tudi cerkve na Tišini, v Markovcih in Velikih Dolencih ter Lendavi.

Sledovi »krvavih turških kopit« v Prekmurju so ostajali večplastni: zredčeno in obubožano, revno, na versko-duhovnem področju pa po reformaciji in protireformaciji nepoučeno prebivalstvo; še posebej v gornjem Prekmurju, saj je tu primanjkovalo duhovnikov, zato so jih marsikje nadomeščali licenciati.⁹

6 VERSKO-KULTURNE RAZMERE V PREKMURJU V 18. IN 19. STOLETJU

Ob srebrnem jubileju *Novin* leta 1938 je uvodničar v jubilejni številki zapisal: »Pa smo mi že od 1715. leta imeli slovenske knjige, tudi v šolaj. V dvajsetem stoletju pa so nas Vogri želeli potopiti v svojem morji i nam vzeti od Boga dani materin slovenski jezik /.../. Proti vogrskomi vali pa se je zdigno tüdi močen val naših narodnih dühovnikov, štere je zbüdo na delo dr. Franc Ivancy. Za leto 1904, smo dobili kalendar i mesečnik *Marijin list*. S tem je bilo zasnövani velki začetek, lüstvo je poleg slovenske molitvene knige, katekizmuša i biblije melo vse leto v rokaj slovensko čtenjé v domačo reči. Pa vse to je bilo premalo. Ešče ravno zadnji čas, malo pred začetkom velkoga boja, so prišle Novine, da bi tolažile v ešče bole zapüščenom časi /.../; da so nas Novine včilé čteti /.../; spoznavali smo z njih svet slovenski pa slovanski /.../. Ne pozabimo, da so Novine vsaki tleden znova glasile: Slovenska reč na vogrskom živé, slovenska reč nam je draga, potrebna, edina naša /.../. Novine so bile stalen ogen, ki je vsemi sveti glaso: Tü smo Slovenci! To je bila naša narodna zastava, štera je glasila našo volo, ostati Slovenci i ta vola nas je dozorila za osvoboditev i združevanje z brati prek Mure /.../. Če bi mi bili neizobražena čreda brez slovenskih knjig, novin, se svet ne bi brigao za nas i bi nas pustil Vogrom /.../. Naš tisk pa je osvedočo

⁹ Ivan Zelko, Turška oblast v Prekmurju, v: *Zgodovina Prekmurja; izbrane razprave in članki*, Murska Sobota 1996, str. 322–326 (dalje: Zelko, *Zgodovina Prekmurja*); Ivan Zelko, Turška oblast in ropanja v gornjem Prekmurju, v: Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, str. 327–329. Prim. tudi Jožef Smej, Turki v Turnišču leta 1640 in 1641, v: *Stopinje* 2004, str. 76–79.

našo kulturno zrelost.«¹⁰ Navedek nazorno prikaže »nacionalno kulturno« stanje in dogajanje v Prekmurju v 18. in 19. stoletju, kot tudi na začetku 20. stoletja.

Prav v času reformacije in katoliške preнове oziroma v času turških vpadov so se začele v Prekmurju pojavljati rokopisne pesmarice (najstarejše iz 16., najmlajše pa iz 18. stoletja, vseh je okrog 80). Prvo knjigo, katere letnico izdaje omenjajo *Novine*, je natisnil protestant Franc Temlin in sicer *Mali Katechismus*. Med letoma 1715 in 1919 je v prekmurščini natisnjenih 334 tiskov. Najpomembnejša med prekmurskimi pisci in prevajalci sta bila v 18. stoletju Štefan Küzmič s prevodom knjige *Vöre krsztsánszke krátki návuk* (1754) in *Novo zavezo* iz grščine (1771) ter Mikloš Küzmič, katoliški duhovnik in pisatelj.

Seveda je na prehodu v 19. stoletje potrebno omeniti še vsaj nekatere pisce, kot recimo evangeličana Janoša Kardoša (1801–1875) in Aleksandra Terplana (1816–1858) ter prvega katoliškega prekmurskega posvetnega pisca Jožefa Košiča (1788–1867), ki se je ukvarjal tudi z zgodovino in etnografijo prekmurskih Slovencev. Vsi ti in drugi prekmurski pisci iz 18. in 19. stoletja so s svojo pisano besedo stali na okopih obrambe prekmurskega slovenskega jezika, kar se je pokazalo kot pomemben dejavnik v obdobju poskusa raznarodovanja prekmurskih Slovencev.¹¹

6.1 Raznarodovanje prekmurskih Slovencev

Liberalizem, ki se je pojavil kot ideološka smer v Evropi že v 18. stoletju, je v drugi polovici 19. in še na začetku 20. stoletja oblikoval miselno, kulturno, politično in s tem tudi versko stanje na Ogrskem. Tudi duhovščina je sledila političnim spremembam oziroma ideologiji, ki je zagovarjala popolno človekovo avtonomijo. Posledicam tudi prekmurski Slovenci niso ušli.

Nekako do polovice 19. stoletja je bila madžarska država dokaj tolerantna do številnih manjšin. Že za časa četrtega sombotelskega škofa Andrása Böleja (1824–1843) pa se je začel pojavljati vse močnejši madžarski duh: podkrepljen z liberalizmom, ki je črpal ideje iz protestantizma in francoske revolucije, naslanjajoč se na madžarski nacionalizem in šovinizem. Nastopilo je vsestransko in splošno potujčevanje. Že leta 1828 so morali v župnijskih šolah poučevati madžarski jezik, o znanju katerega se je škof sam prepričal ob vizitacijah in birmah. Od duhovnikov, nastavljenih na slovenskih župnijah, je zahteval pisanje matičnih knjig v madžarščini, ki jo je kot učni predmet uvedel celo v bogoslovje.

Po Bölejevi smrti je sicer raznarodovalni pritisk nekoliko popusti, da bi se v času Imreja Szabóje (1869–1881), sedmega sombotelskega škofa, pojavil ostreje in v več oblikah. Škof je dobro vedel, kako velik vpliv ima šola pri oblikovanju

¹⁰ Bg., Pomen »Novin« za slovenstvo, v: *Novine: glasilo Slovenske Krajine* 25 (1938), št. 50, str. 1–2.

¹¹ Vilko Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, Ljubljana 1976, str. 41–84 (dalje: Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*).

narodne zavesti človeka. Zato se je, celo prej kot sama vlada, potegoval za pouk madžarščine, kar je razvidno iz njegovih okrožnic.

Dr. Franc Rogač piše o njem leta 1915: »Navdušenost prebujenja madžarskega naroda in s tem povezane napake niso šle mimo njegove duše brez posledic. V mnogih krajih je duhovščina v navdušenosti za narodno misel zgubila cerkveni čut, podleгла ozračju nove dobe, prisluhnila krilaticam, ki so bile vržene med ljudstvo in spolzela na široko področje liberalizma, ki ni nič drugega kot najskrajnejši indiferentizem-brezbrižnost za vero.«¹²

Kako si je madžarski jezik utiral pot v šole, kako mu je to proti koncu 19. stoletja uspelo, pove I. Zelko: »*Komaj se je pouk v šoli začel razvijati v slovenski smeri, v rahli povezavi s knjižnim jezikom onstran Mure, že so se zbirali, oblaki, ki so obetali vse to uničiti. Oster val madžarizacije je postopoma izrinil slovenski jezik iz šole, ter ga ob koncu 19. stoletja v celoti izrinil z izjemo verouka. O teh zadevah pa se je največ pogovarjala, odločala in slovenske pravice zagovarjala duhovščina.*«¹³

Pritisk raznarodovanja je postajal vse hujši. Ta se je povečal zlasti po uvedbi dualizma, Dunaj je bil namreč prisiljen v sporazum z Madžari zaradi poraza v vojni z Bismarckovo Prusijo. Tako se je od leta 1867 avstrijsko cesarstvo delilo na Avstrijo in Ogrsko. Na Ogrskem so imeli prevlado nad drugimi narodi, čeprav so ti predstavljali skoraj polovico prebivalcev Madžarske. Tudi v Prekmurju je oblast z načrtno madžarizacijo uvajala madžarski jezik. Od leta 1882 npr. niso mogli dobiti diplome tisti učitelji, ki niso obvladali madžarščine toliko, da bi lahko v tem jeziku poučevali v šoli. Z zakonom iz leta 1907 se je pritisk na šolnike samo okreпил. Madžarski nacionalistični duh je vse bolj preplaval prosvetno, politično in cerkveno življenje prekmurskega ljudstva. Madžari so branili vstop mohorjevkam in slovenskim listom (*Straža, Cvetje z vrtov sv. Frančiška, Slovenski gospodar, Bogoljub ...*).¹⁴

Narodno zavedne slovenske duhovnike so premeščali na ogrske župnije, na njihova mesta pa nastavljal madžarske. Že pred letom 1889 so prekmurska krajevna imena pomadžarili. Na vsak način so hoteli leta 1896, ob 1000-letnici svojega prihoda na evropska tla, vcepiti Slovenski krajini popolnoma madžarski videz. Madžarizacija je napredovala s podporo državne in višje cerkvene oblasti.¹⁵

¹² Franc Rogač, Dr. Fr. Ivanocy, v: *Kalendar* 1915, str. 48.

¹³ Ivan Zelko, *Dekanija Murska Sobota*, tipkopis, Špitalič 1958, str. 3.

¹⁴ Prim. Stanislav Zver, Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba, v: *Ivanocyjev simpozij v Rimu* (ur. Vilko Novak), Rim 1985, str. 29–35.

¹⁵ Prim. Ivan Škafar, Slovenska narodna zavest dr. F. Ivanocyja in narodni pomen prekmurskega tiska v XX. stoletju, v: *Dialogi* 6 (1970); št. 7, str. 463–479; št. 8–9, str. 554–571; Kovačičevi spomini na Prekmurje iz leta 1893, v: *ČZN* 41=6 (1970), št. 2, str. 321–352; Vilko Novak, Miselni, narodnostni in verski tokovi v Prekmurju ob prehodu XIX. v XX. stoletje, v: *Zbornik simpozija o msgr. J. Kerecu* (ur. Tone Ciglar), Ljubljana 1999, str. 13–22.

6.2 Narodna zavest katoliških duhovnikov

Preprosto ljudstvo je seveda v teh težkih razmerah govorilo in čutilo slovensko. Ob strani mu je stala le večina domače katoliške duhovščine pod vodstvom dr. Franca Ivanocyja (1857–1913). O tej povezanosti je *Slovenec* zapisal: »Polni hvaležnosti priznavamo, da nam je bila cerkev s svojo duhovščino v najtežjih časih edina tolažnica. Zlasti o slovenski duhovščini moramo reči, da je bila vedno na strani ljudstva, od tod izvira naša ljubezen do nje.«¹⁶

Tudi dr. Matija Slavič, ki je bil izvedenec za Prekmurje na pariški mirovni konferenci, pravi o tem obdobju, da je duhovščina z malimi izjemami ohranila ljubezen do zatiranega prekmurskega ljudstva in njegovega slovenskega jezika, ter ugotavlja: »V zadnjih desetletjih, ko je bila nevarnost za prekmursko narodnost že zelo velika, si je za njo pridobil velike zasluge dr. Franc Ivanocy, kanonik in dekan na Tišini /.../. Dr. Franc Ivanocy pa je zbiral okoli sebe prekmurske dijake in bogoslovce ter jih navduševal za narodno mišljenje. Zato se po pravici imenuje oče prekmurskih Slovencev.«¹⁷

Na slovesnosti v Kančevcih v Prekmurju 24. avgusta 1997, posvečeni 260-letnici rojstva Mikloša Küzmiča in 140-letnici rojstva dr. Franca Ivanocyja, je škof dr. Jožef Smej poudaril: »Ne bi nihče odpiral meje v naši bližini – v Prosenjakovcih in na Kobilju – temveč bi odpiral mejo na Muri (isti dan sta bila v imenovanih vaseh odprta dva nova mejna prehoda z Madžarsko, op. S. Z.), če ne bi bilo najprej Mikloša Küzmiča, ki je leta 1783 napisal Knjigo molitveno na hasek slovenskoga naroda /.../. Ne bi odpirali meje tu, temveč na Muri, če ne bi bilo – očeta ogrskih Slovencev, Prekmurcev, dr. Franca Ivanocyja /.../.«¹⁸ F. Ivanocy se je namreč v odporu do liberalizma, ki je zajel tudi madžarske cerkvene kroge, in iz ljubezni do domačega ljudstva odpovedal profesuri v Sombotelu in postal župnik na Tišini ter dekan soboške dekanije. Na Tišini je »bil težke bitke« s (pro)madžarskimi časopisi in oblastmi zaradi obrambe slovenstva med svojim ljudstvom. Da širi slovenske knjige (Mohorjeveke), da je panslavist, veleizdajalec, da otroke uči verouk in spoveduje v prekmurščini ..., ga ni napadalo samo časopisje, ampak je bil tako s strani cerkvenih kot državnih oblasti večkrat klican na zagovor. Kljub temu pa je s sodelavci leta 1904 izdal (za začetek prekmurskega periodičnega tiska) *Najsvetejšega Srca Jezušovoga veliki kalendar*. Z vidika kulturne, jezikovne, nacionalne in verske ozaveščenosti je bila izdaja *Kalendarja*, posebej še prvega letnika, zares pionirsko delo. Prav »projekt Kalendar« je namreč opogumil Ivanocyjevega sodelavca Jožefa Klekla st. tudi za izdajanje »Marijinega lista« (1904) in »Novin« (1913). Torej je *Kalendar* odprl

¹⁶ Matija Slavič, Ešče ednok g. J. Matošič, v: *Slovenec* 54 (1926), št. 178, str. 7.

¹⁷ Matija Slavič, *Prekmurje*, Ljubljana 1921, str. 37–38.

¹⁸ J. Zadravec, Zasledovani spomin, v: *Družina* 46 (1997), št. 35, 7. september 1997, str. 17. Jože Zadravec, rojen 1. januarja 1939, v Odrancih, v mašnika posvečen 29. junija 1966, prof. slavistike, živi v Ljubljani.

pot drugim publikacijam prekmurskega periodičnega verskega tiska, ki je kljub pomanjkljivostim ostajal edino in poglavitno slovensko branje in v prekmurskem bralcu ohranjal narodno identiteto.

SKLEP

Ob 100-letnici pridružitve najbolj severovzhodne slovenske pokrajine k matici, po njeni vijugasti zgodovinski poti, ki so jo (vsaj nekoliko) nakazali gornji mejniki, smemo zapisati: Dandanes vsakemu, ki jo iskreno išče, ni težko spoznati prave resnice, in to v nasprotju z »uradno resnico« iz polpreteklosti, ki je na račun heroiziranja posameznikov, zasvojenih z veri nasprotno ideologijo, tudi v Slovenski krajini zmanjševala pomembnost pastoralnega, zlasti pa narodnostnega dela katoliške duhovščine na čelu z dr. Francem Ivanocyjem na prehodu iz 19. v 20. stoletje.

Ta zgodovinska resnica pa naravnost znova in znova kliče na plan širše in poglobljene razprave o prekmurski katoliški duhovščini in njenem deležu za stanje državne meje med Slovenijo in Madžarsko. Kajti poleg družine in domače hiše je bila Cerkev z duhovniki osrednji dejavnik ohranjanja in negovanja narodnega jezika, s tem pa tudi narodnosti.¹⁹

Ob tem ne bo odveč misel, da ima vsaka doba svoje posebne naloge in izzive, ki zahtevajo na vseh področjih človekovega udejstvovanja, tudi v duhovništvu, ustrezne odgovore, katerih nosilci pa so navadno izjemne osebnosti. Pri apostolu Pavlu je recimo lik duhovnika odet s plaščem spoznanja »ves Kristusov«, kljub temu pa so pri njegovi osebnosti opazne nekatere Pavlu lastne poteze, ki se izrisujejo tudi na njegovih sodelavcih. Ta svojskost se je odražala zlasti v poznavanju potreb takratnega časa in v primernih odgovorih nanje. Drugo dejstvo, ki ga posebej duhovnik prav tako ne sme zanemariti, je resnica, da mora postati in ostati Gospodov služabnik, kakršnega potrebuje prostor, okolje in doba, v kateri živi, posebej pa še ljudje, med katerimi deluje in jim služi.

Zdi se, da je Ivanocy s krogom svojih sodelavcev (Jožef Klekl st., Ivan Baša, Peter Kolar, dr. Franc Rogač, Jožef Sakovič, Jožef Klekl ml., Ivan Slepec, dr. Mirko Lenaršič, Štefan Kühar)²⁰ oboje dobro razumel in tudi primerno odgovoril

¹⁹ Prim. Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, str. 8–9.

²⁰ Dr. Franc Ivanocy, rojen 25. avgusta 1857 v Ivanovcih, posvečen v mašnika 11. julija 1882 v Györu, kaplan v Murski Soboti (1882–1883). Leta 1883 je postal prefekt v sombotelskem bogoslovju. Dve leti pozneje (1885) je doktoriral z disertacijo »Sveto pismo in klinopisni spomeniki«, leta 1886 je že postal redni profesor dogmatike. Toda razočaran nad nacionalizmom in liberalizmom madžarske duhovščine se je leta 1889 umaknil kot župnik na Tišino; leta 1893 je postal dekan soboške dekanije, 1907 pa častni kanonik. Zaradi neprestanih bojov s cerkvenimi in državnimi oblastmi za pravice rojakov v družbenem in narodnem pogledu je prezgodaj umrl, 29. avgusta 1913, pokopan je v Kančevcih. Njegovi najožji sodelavci pa so bili:

Jožef Klekl st., rojen 13. oktobra 1874 na Krajni, posvečen 1897, kaplan na Tišini, v Incédu, Črenšovcih, župnik pri Sv. Sebeščanu. Od 1910 živel kot upokojeni duhovnik večinoma v Črenšovcih, bil narodni poslanec, »apostol dobrega tiska«, ustanovitelj Agrarne zadruge, voditelj bratovščin, tretjega reda itd. Med drugo svetovno vojno je bil interniran v Celldömölk. Umrl je 30. maja 1948 v Murski Soboti.

»na ta znamenja časa«, tako na pastoralnem področju kot tudi v boju za narodnostne pravice svojega ljudstva. S tem krogom duhovnikov je Ivanocy odločno posegel v neugodne razmere, ki so prekmurskim Slovencem grozile na narodnostnem, jezikovnem in verskem področju ter vse trdneje usmerjal pogled Prekmurcev k bratom na desnem bregu Mure, oziroma gradil premostitev, ki se je zgodila pred sto leti.

Zato tudi smemo zapisati, da je bila priključitev Prekmurja k matici sicer »rojena« 1. avgusta 1919 na pariški konferenci, »spočeta« pa z velikim deležem v desetletja trajajočem požrtvovalnem delu prekmurske katoliške duhovščine, ki je doseglo višek in cilj na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Seveda je isti duhovščini pripisati tudi zasluge, da je bila v cerkvenem pogledu Slovenska krajina s 1. decembrom 1923, sicer kot administratura, pridružena lavantinski škofiji.

VIRI IN LITERATURA

Neobjavljeni viri

Zelko, Ivan, *Verska obnova v Prekmurju*, tipkopis, 3, (osebni arhiv S. Z.).

Časopisni viri

Bg., Pomen »Novin« za slovenstvo, v: *Novine Slovenske Krajine* 25 (1938), št. 50, str. 1–2.

Ešče ednok g. J. Matošič, v: *Slovenec* 54 (1926), št. 178, str. 57.

Klekl, Jožef (ml.), Törnische, v: *Kalendar Srca Jezusovoga na 1910 leto*, str. 60.

Rogač, Franc, Dr. Fr. Ivanocy, v: *Kalendar* 1915, str. 48.

Slovenska Krajina, v: *Kalendar Srca Jezusovoga*, 1933, str. 21.

Ivan Baša, ob Kleklu najpomembnejši Ivanocyjev sodelavec, rojen 11. aprila 1875 v Beltincih, posvečen 1898, kaplan v Rabskem sv. Martinu, pri Sv. Juriju, v Rohoncu, župnik v Novi gori in Bogojini od 1908 do smrti 13. februarja 1931. Pokopan je v Bogojini. Peter Kolar, rojen 18. junija 1855 na Tišini, posvečen 1882, umrl kot župnik v Beltincih 13. decembra 1907.

Dr. Franc Rogač, rojen 29. avgusta 1880 na Tišini, posvečen 1903, 1921 stolni kanonik v Sombotelu, tam 1948 posvečen v škofa. Umrl kot pečujski rezidencialni škof 20. februarja 1961. Pokopan je v Pečuhu na Madžarskem.

Jožef Sakovič, rojen 2. februarja 1874 v Vadarcih, posvečen 1899, kaplan in administrator v več župnijah na Madžarskem in v Prekmurju; od 1913 do 1928 administrator in župnik v Turnišču, nato župnijski upravitelj na Dolnjem Seniku, kjer je umrl 22. septembra 1930.

Jožef Klekl ml., rojen 3. marca 1879 na Krajni, posvečen 1902, umrl kot župnik v Vel. Dolencih 24. septembra 1936.

Ivan Slepce, rojen 14. junija 1872 v Murski Soboti, posvečen 1896, kaplan in nato župnik v Murski Soboti, po Ivanocyjevi smrti dekan soboške dekanije, od 1919 do 1923 generalni vikar sombotelskega škofa za soboško dekanijo, 1922 pa imenovan od istega škofa za častnega kanonika, umrl 29. junija 1936 v Murski Soboti.

Dr. Mirko Lenarčič, rojen 13. novembra 1882 v Gornjih Slavečih, posvečen 1907, dr. cerkvenega prava 1909, umrl kot župnik v Nyőgeru na Madžarskem 30. maja 1966.

Štefan Kühar, rojen 18. avgusta 1887 v Gradišču, posvečen 1911, umrl kot župnik v Beltincih 1. januarja 1922.

V vrsti »starejših« rodoljubov duhovnikov pa sta zelo pomembna cankovski župnik Jožef Borovnjak (1826–1909) in martjanski župnik Jožef Bagári (1840–1919).

Med mlajšimi sta v prelomnem času pridala »slovenski stvari« velik, nezamenljiv delež dijaka, Maistrova borca, pozneje duhovnika: Jožef Godina (1898–1986), ki so ga Madžari podobno kot Ivanocyja in J. Klekla st. »registrirali kot izdajalca domovine«, ki se je v zahvalo Bogu za srečen pobeg iz sombotelskega zapora odločil za duhovništvo in ga je pozneje nemški okupator pregnal iz Jesenic. Leta 1943 se je umaknil v Rim, leta 1948 pa v ZDA. V domovini je bil 1946 obsojen v odsotnosti na štiri leta prisilnega dela in počiva na D. Bistrici, župnija Črenšovci; in Ivan Jerič (1891–1975), nekdanji župnik v Turnišču, dekan in dvakratni generalni vikar za Prekmurje; torej oba velika narodnjaka in rodoljuba.

Literatura

- Benedik, Metod, Slovenci sprejmejo in utrjujejo svoje krščanstvo, v: Josef Lenzenweger et al., *Zgodovina Katoliške cerkve*, Mohorjeva družba, Celje 1999, str. 181–191.
- Dolinar, France Martin, *Slovenski zgodovinski atlas*, Nova revija, Ljubljana 2011, str. 53–54.
- Grivec, Franc, *Sv. Ciril in Metod*, Družba sv. Mohorja, Celje 1963.
- Pivko, Ljudevit, Pribina in Kocelj v Panoniji; Ciril in Metod, v: *Zgodovina Slovencev*, II. zvezek (ur. H. Schreiner), Slovenska Šolska Matica, Ljubljana 1909, str. 80–87.
- Kos, Milko, *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja*, Slovenska matica, Ljubljana 1955.
- Kovačič, Franc, *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja*, v: *Zgodovina Lavantinske škofije*, Lavantinski kn. šk. ordinariat, Maribor 1928, str. 100–101.
- Novak, Vilko, Miselni, narodnostni in verski tokovi v Prekmurju ob prehodu XIX. v XX. stoletje, v: *Zbornik simpozija o msgr. Jožefu Kerecu* (ur. Tone Ciglar), Katehetski center – Knjižice, Ljubljana 1992, str. 13–22.
- Novak, Vilko, *Izbor prekmurskega slovstva*, Zadruga katoliških duhovnikov, Ljubljana 1976.
- Slavič, Matija, *Prekmurje*, Slovensko krščansko-socialna zveza, Ljubljana 1921.
- Smej, Jožef, Turki v Turnišču leta 1640 in 1641, v: *Stopinje* 2004, str. 76–79.
- Šebjanič, Franc, Protestantsko gibanje panonskih Slovencev od 16. do 18. stoletja, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje = Review for history and ethnography* 42 = 7 (1971), št. 2, str. 159–161.
- Škafar, Ivan, Slovenska narodna zavest dr. F. Ivanocyja in narodni pomen prekmurskega tiska v XX. stoletju, v: *Dialogi* 6 (1970) št. 7, str. 463–479; št. 8–9, str. 554–571.
- Škafar, Ivan, Kovačičevi spomini na Prekmursko iz leta 1893, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje = Review for history and ethnography (nova vrsta)* 6 (1970), št. 2, str. 321–352.
- Trstenjak, Anton, Ogrski Slovenci, v: *Ljubljanski zvon* 21 (1901), str. 173.
- Zadravec, Jože, Zasledovani spomin, v: *Družina* 46 (1997), št. 35, 7. 9. 1997, str. 17.
- Zelko, Ivan, Protestantska cerkvena uprava v Prekmurju od konca XVI. stoletja do 1781, v: *BV* 30 (1970), št. 3–4, str. 221–223.
- Zelko, Ivan, M. Sobota kot sedež arhidiakonata in cerkvenoupravna pripadnost Prekmurja v srednjem veku, v: *Kronika* 11 (1963), št. 1, str. 44–45.
- Zelko, Ivan, Turški napadi in ropanja v gornjem Prekmurju, v: *Zgodovina Prekmurja: izbrane razprave in članki* (ur. Vilko Novak), Pomurska založba, Murska Sobota 1996.
- Zelko, Ivan, Turška oblast v Prekmurju, v: *Zgodovina Prekmurja*, Pomurska založba, Murska Sobota 1986.
- Zver, Stanislav, Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba, v: *Ivanocyjev simpozij v Rimu* (ur. Vilko Novak), Slovenska bogoslovna akademija, Rim 1985, str. 29–35.

POVZETEK

Prispevek govori o »vijugasti poti« slovenske dežele ob levem bregu Mure skozi njeno preteklost izza časov Pribinove in Kocljeve Spodje Panonije, pod katero je spadalo tudi Prekmurje, seveda s posebnim poudarkom na cerkvenem dogajanju. Pokrajini so semena začetkov krščanstva posejali, podobno kot Slovencem severno od Drave, misijonarji iz Salzburga. V času Pribinovega sina Koclja, ki se je kot mejni grof leta 869 uprl Frankom in postal v letih 869–874 samostojni knez in, kot tak, bil v Blatogradu »gostitelj« svetih bratov Cirila in

Metoda, je njuna prisotnost prinesla sadove na pastoralnem in kulturnem področju, posebej še v času obstoja Metodove nadškofije. Nato se prispevek ustavi ob skoraj tisočletni madžarski cerkveni upravi v Prekmurju, pod katero so Prekmurci spadali, deljeno ali pa skupaj, z ozirom na sedanjo murskosoboško in lendavsko dekanijo, pod različne škofije (Zagreb, Győr, Sombotel), da bi se nato dotaknil reformacije in verske obnove, ki sta v deželi ob Muri pustili sledove, ter nadaljeval tudi v naš čas na kulturnem, jezikovnem in verskem področju. Sestavek se ne izogne niti turškim vpadom, ki so v 16. in 17. stoletju na tleh Prekmurja za seboj puščali zredčeno, »duhovno in snovno« obubožano prebivalstvo. V nadaljevanju prida pod »podnaslovom« *Versko-kulturne razmere v Prekmurju v 18. in 19. stoletju* »protiutež« duhovno-kulturnega dela, ki so ga na jezikovnem in narodnostnem področju prispevali evangeličanski in katoliški pisci (duhovniki). Kako veliko in krizno obdobje so na narodnostnem, jezikovnem in verskem področju preživljali prekmurski Slovenci v 19. in 20. stoletju, ko sta si državna in cerkvena oblast pod ideološko smerjo liberalizma z roko v roki in na vso moč prizadevali pokrajino pomadžariti in je ljudstvu stala ob strani le večina domačih katoliških duhovnikov, pa nam spregovori zadnji razdelek prispevka.

KLJUČNE BESEDE: *Spodnja Panonija, Ciril in Metod (9. stol.), reformacija, Turki, Franc Ivanocy (1857–1913)*

Summary

A VIEW OF EVENTS IN PREKMURJE UNTIL 1900 – FROM THE WORK OF THE HOLY BROTHERS TO INCORPORATION IN VARIOUS DIOCESES

The article describes the “winding road” of the Slovenian land along the left bank of the Mura through its history from the times of Pribina and Kocelj’s Lower Pannonia, which also included Prekmurje, with a special emphasis on the events revolving around the Church. The region received its seeds of Christianity, similarly to Slovenians north of the Drava, from missionaries from Salzburg. In the time of Pribina’s son Kocelj, who as a border count withstood the Franks in 869 and became an independent prince in 869–874, and as such hosted the holy brothers Cyril and Methodius in Moosburg (Blatograd), their presence bore fruits in the pastoral and cultural fields, especially during the existence of Methodius’ archdiocese. Then the article discusses the almost millennium-long Hungarian church administration in Prekmurje, during which the people of Prekmurje belonged, separately or together, considering the present deaneries of Murska Sobota and Lendava, to various dioceses (Zagreb, Győr,

Szombathely). In the continuation, the Reformation and religious restoration that left their prints in the land along the Mura is touched upon, only to discuss the present-day situation in the cultural, linguistic, and religious fields. The article also includes the Turkish raids, which in the 16th and 17th century in Prekmurje left behind a decimated, “spiritually and materially” impoverished population. Further on, under the “subtitle” *The religious and cultural situation in Prekmurje in the 18th and 19th centuries*, he adds the “counterweight” of spiritual and cultural work that, in the linguistic and national fields, was contributed by Evangelic and Catholic writers (priests). The last part then speaks about the dimensions of the crisis the people of Prekmurje were living through in the 19th and 20th centuries in the national, linguistic, and religious fields when, under the ideological movement of liberalism, the state and the church authorities strived hand in hand and with their full might to Hungarise the region and people were supported only by the majority of local Catholic priests.

KEYWORDS: *Lower Pannonia, Cyril and Methodius (9th century), Reformation, Turks, Franc Ivanocy (1857–1913)*

Vinko Škafar

dr. teologije, up. izredni profesor za pastoralno teologijo na TEOF UL
e-naslov: vinko.skafar@rkc.si

IZOBRAŽEVANJE KATOLIŠKIH DUHOVNIKOV, KI SO BILI DOMA IZ PREKMURJA ALI SO TAM DELOVALI DO PRIKLJUČITVE PREKMURJA SLOVENIJI

Ob ustanovitvi škofije v Zagrebu leta 1094 je današnje spodnje in dolnje Prekmurje s Porabjem, ki je pred tem spadalo v mejno obrambni pas, pripadlo novoustanovljeni zagrebški škofiji. Ko je ogrski kralj Ladislav I. (Krakov 1046–1095 Nitra) med letoma 1089 in 1091 razširil ogrske meje tudi na mejno obrambni pas in Ogrski priključil tudi ozemlje med Muro in Rabo, je današnje Prekmurje s Porabjem civilno upravno pripadlo Železni in Zalski županiji, cerkveno upravno pa je bilo leta 1094 priključeno novoustanovljeni škofiji v Zagrebu. Šele leta 1176 je uspelo škofiji Győr (nem. *Bistum Raab*, lat. *Dioecesis laurinsensis*), ustanovljeni leta 1009, da ji je pripadla vsa Železna županija, tudi gornje Prekmurje s Porabjem; kar pa nikoli ni uspelo škofiji Veszprém (lat. *Dioecesis Veszprimiensis*), ustanovljeni prav tako leta 1009, za vso Zalsko županijo, tudi ne za dolnje Prekmurje, ki je do ustanovitve škofije v Sombotelu (madž. *Szombathely*, lat. *Dioecesis Sabariensis*) leta 1777 ostalo pod zagrebško škofijo. Škofija Veszprém se je borila, da bi ji pripadlo dolnje Prekmurje, saj je spadalo pod Zalsko županijo, toda to ji nikoli ni uspelo. Predvsem ohranitev beksinskega arhidiakonata v zagrebški škofiji, h kateremu je spadalo dolnje Prekmurje, je ena od pomembnih opornih točk, da Prekmurje (in posledično tudi Medžimurje) ni bilo pomadžarjeno, in so bili pred sto leti, leta 1919, prekmurški Slovenci priključeni k ostalim Slovencem.

Poskušal bom predstaviti izobraževanje katoliških škofijskih in redovniških duhovnikov, ki so bili rojeni v Prekmurju, in tistih, ki so v Prekmurju delovali, do priključitve Prekmurja k matični domovini. Feri Kuzmič je predlagal, da bi predstavil izobraževanje škofijskih, meni pa je predlagal, da bi predstavil izobraževanje redovnih duhovnikov. Žal je njegova nepričakovana smrt to

preprečila in zato sam predstavljam izobraževanje enih in drugih, škofijskih in redovnih duhovnikov.

1 IZOBRAŽEVANJE ŠKOFIJSKIH DUHOVNIKOV DO USTANOVITVE SOMBOTELSKÉ ŠKOFIJE

Tu nas sicer ne zanimajo župnijske šole, toda tudi tovrstne kajkavsko-slovenske in ne samo madžarske šole so odigrale pomembno vlogo pri ohranjanju slovenstva, saj so bile – vsaj formalno – ustanovljene že z ustanavljanjem župnij.¹ Začetki segajo celo v čas ogrskega kralja sv. Štefana (+1038), ki je zapovedal, da vsakih 10 vasi ustanovi župnijo, postavi župnijsko cerkev, župnišče in župnijsko šolo. To je veljalo tudi za Prekmurje pod kraljem Ladislavom (+1095) ob ustanovitvi zagrebške škofije. V času kralja Štefana Prekmurje seveda še ni spadalo pod Ogrsko, to se je zgodilo šele pod kraljem Ladislavom, toda ostala so ista določila. Najprej so učili duhovniki sami, pozneje so jim pomagali ali pouk prevzeli učitelji, ki so bili navadno tudi organisti (kantorji). Otroke so v prvi vrsti učili pisati, brati in peti, predvsem cerkvene pesmi. V 16. stoletju so sicer zaradi madžarskega poraza v boju s Turki v letih 1526–1548 šole za nekaj časa prenehale delovati, toda državni zbor je leta 1548 ponovno pozval duhovnike, naj ustanovijo šole, če je le mogoče. Žal je o teh župnijskih šolah predvsem v prvi polovici drugega tisočletja malo ohranjenega. Iz poznejšega obdobja in iz časa reformacije se je ohranilo precej več² in več iz obdobja katoliške prenovе ter pozneje, kar sta izčrpno predstavila Miroslav Kokolj in Bela Horvat.³

1.1 Gimnazije v Gradcu, Zagrebu, Varaždinu, Kőszegu in Győru

V času katoliške prenovе so pomembno vlogo na verskem in kulturno prosvetnem področju odigrali jezuiti. Njihov vpliv se je širil v Prekmurje iz središč v Gradcu v Avstriji, v Zagrebu in Varaždinu na Hrvaškem ter iz Győra in Kőszega (slov. Kiseg, nem. Güns) na Madžarskem. V bližnji Gradec so jezuiti prišli leta 1573 in kmalu začeli z gimnazijo, v Zagreb so prišli leta 1606 in že naslednje leto ustanovili gimnazijo, leta 1627 so se naselili v Győru, leta 1632 v Varaždin in od leta 1677 so imeli srednjo šolo (*Juristics Miklós Gimnázium* /JMG/) v Kőszegu in Győru.⁴

¹ Prim. Ivan Zelko, *Zgodovina Bistric v Prekmurju*, v: Gizela Hozjan, *Sad ljubezni do Boga in domovine*, Murska Sobota 1972, str. 33; isti, *Starost naših cerkva in župnijskih šol*, *Starost župnijskih šol v prekmurskih župnijah*, v: *Stopinje* 1978, str. 77–83 (dalje: Zelko, *Starost naših cerkva in župnijskih šol*).

² Prim. Zelko, *Starost naših cerkva in župnijskih šol*; Miroslav Kokolj – Bela Horvat, *Prekmursko šolstvo*, Murska Sobota 1977, str. 9–39 (dalje: Kokolj – Horvat, *Prekmursko šolstvo*).

³ Prim. Kokolj – Horvat, *Prekmursko šolstvo*, str. 41–274; Ivan Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, Murska Sobota 1996, str. 283–187 (dalje: Zelko, *Zgodovina Prekmurja*).

⁴ Prim. Ivan Škafar, *Jezuiti in krajina med Muro in Rabo*, v: *Stopinje* 1979, str. 87–91 (dalje: Škafar, *Jezuiti in krajina med Muro in Rabo*).

Vseh pet gimnazij oziroma šol je imelo določen vpliv tudi za Slovence med Muro in Rabo, najmočnejšega gimnazija v Kőszegu. Jezuiti so v letih 1651–1732 poučevali na győrski gimnaziji, v letih 1679–1773 pa v Kőszegu, kjer so sodelovali pri ustanavljanju katoliške sirotišnice Kelcz-Adelffy,⁵ katere dijaki so obiskovali dobro kőszeško osnovno šolo in gimnazijo. Po ustanovitvi sombotelske škofije leta 1777 je kőszeška sirotišnica, šlo je za brezplačen dijaški internat, razširila svoje delovanje na celotno prekmursko ozemlje. Po želji škofa Jánosa Szilyja in prizadevanju vicearhidiakona (dekana) »Slovenske okrogline« (*Tót-ság*) Mikloša Kűzmiča so v sirotišnico prišli številni Prekmurci ter tu obiskovali ljudsko šolo in gimnazijo. Prav v času vicearhidiakona Mikloša Kűzmiča je bilo v kőszeški sirotišnici 123 slovenskih dijakov iz Prekmurja (izmed teh jih je bilo 84 evangeličanskih staršev, torej spreobrnjenec). Od teh se jih je 27 odločilo za duhovniški poklic, najmanj 10 si jih je izbralo poklic učitelja. Kűzmič je za 38 dijakov iz svoje župnije posredoval za sprejem v kőszeško sirotišnico, ki se je leta 1749 spremenila v gimnazijsko pripravnico, v dijaški zavod, povezan z gimnazijo.⁶ »Do konca prve svetovne vojne je našlo v njej svoj novi dom in odprto pot do raznih poklicev okrog 470 večinoma revnih dečkov iz Prekmurja, katoliških in evangeličanskih, od slednjih je 162 prestopilo v katoliško vero. V sirotišnici so dobili dobro vzgojo in usposobiti so se mogli za razne poklice. Od teh 470 prekmurskih gojencev sirotišnice jih je 83 postalo duhovnikov ali redovnikov.«⁷

1.2 Teološko izobraževanje bodočih škofijskih duhovnikov iz Prekmurja in za Prekmurje

Do ustanovitve sombotelske škofije so kandidati za duhovništvo z ozemlja med Muro in Rabo večinoma študirali v dveh škofijskih teoloških učiliščih, iz dolnjega Prekmurja v Zagrebu in iz gornjega Prekmurja v Győru.

Dolnje Prekmurje, sedanja lendavska dekanija

Spodnje Prekmurje, tj. področje današnje lendavske dekanije, je spadalo v beksinski arhidiakonat zagrebške škofije vse do ustanovitve škofije v Sombotelu (1777). Duhovniški kandidati za škofijske duhovnike iz dolnjega Prekmurja so vse dotlej študirali v Zagrebu, kjer je bil študij dokaj dobro organiziran. Znano je, da je filozofsko teološki študij v Zagrebu začel Štefan II. Babonić (1227–1247), veliki zagrebški škof, ki je študiral tudi na pariški univerzi Sorboni.⁸ Eden od njegovih naslednikov, blaženi Avguštin Kazotić OP (1303–1322), je ustanovil

⁵ »Sirotišnica« ne pomeni nič kaj slabšalnega, saj tudi danes številne države podpirajo z različno visokimi štipendijami srednješolce in študente. Kőszeška sirotišnica Kelcz-Adelffy se je imenovala po ustanovitelju, jezuitu p. Mirku Kelczu, in dobrotniku Antonu Adelffyju, ki je svoja obširna posestva v Bakovcih, Krogu, Sóbotti in drugod zapustil tej ustanovi.

⁶ Prim. Jože Smej, Župnija Sv. Benedikta v Kančevcih, v: *Stopinje* 1978, str. 31–32.

⁷ Prim. Škafar, Jezuiti in krajina med Muro in Rabo, str. 90.

⁸ Prim. Andrija Lukinović, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, Zagreb 1995, str. 63 (dalje: Lukinović, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*).

katedralno šolo z oddelkom »svobodnih umetnosti« in teologije s poudarkom na študiju svetopisemskih, patrističnih in sholastičnih besedil. Po-tridentinsko semenišče Jurija Draškovića (1567–1578) s humanistično šolo in jezuitskim kolegijem (1633) na Gornjem Gradu je ob obilni denarni podpori škofa Franca Ergelskega (1628–1637) in kanonika Nikole Dijaneševića, velikega prošta zagrebskega kapitlja, omogočilo ustanovitev Akademije (1662). To je 23. septembra 1669 potrdil cesar in kralj Leopold I.⁹ in jo vpisal v generalni študij dežel habsburške krone s pripadajočimi vseučilišnimi pravicami in privilegiji. Cesarski odlok 3. 11. 1671 je ratificiral hrvaški sabor (*»salvis tamen iuribus et libertatibus Regni in suo vigore permanentibus«*). Program iz leta 1673 predvideva teoretični in praktični del študija na katedrah filozofije, dogmatične in moralne teologije, ob katerih se postopno organizirajo katedre kanonskega prava (1726/27), kontroverzistike (1747/48), bibličnih jezikov, cerkvene zgodovine in govorništva (1757/58). Po ukinitvi jezuitskega reda (1773) je cesarica in kraljica Marija Terezija preuredila zagrebški generalni študij v »Kraljevsko akademijo znanosti« s tremi fakultetami: filozofsko, teološko in pravno.

K tem pustim podatkom moramo dodati, da je zagrebško filozofsko-teološko šolo za študij bodočih duhovnikov vodil kanonik lektor. Za zagrebško semenišče je vse do leta 1792 skrbel Kapitelj, t.j. kanoniki, leta 1792 pa si je škof Vrhovac pridržal vlogo vodstva, čeprav so bili kanoniki tudi dalje rektorji semenišča.

Poleg zagrebskega semenišča je imela zagrebška škofija še dva kolegija (zavoda) za izobrazbo duhovnikov: bolonjski (Bologna je najstarejša univerza na svetu) in dunajski kolegij. Bolonjski kolegij je utemeljil kanonik Pavel Zondin v Bologni leta 1556. To je bil čas pogostih turških vpadov na hrvaško ozemlje in tudi na območje zagrebske škofije. V Bologno so študentje teologije odhajali z obveznostjo, da se po končanem študiju vrnejo v domovino. Pavel Zondin je zaupal in izročil ta kolegij upravi Zagrebskega kapitlja, kar je bila njegova daljnovidna poteza. Zagrebška škofija je iz Bologne dobila veliko število duhovnikov intelektualcev, voditeljev cerkvenega življenja, politike, gospodarstva, umetnosti in kulture, kar je tudi na Hrvaškem premalo znano.¹⁰ V Bologni so študirali tudi nekateri župniki, ki so delovali v spodnjem Prekmurju.¹¹

Dunajski kolegij je leta 1628 ustanovil kanonik Benedikt Vinković, poznejši zagrebški škof, s pomočjo fundacije kanonika Baltazarja Dvorničića. Namen dunajskega kolegija in obveznosti gojencev (štipendistov) so bile enake kot

⁹ Leta 2019 so v Zagrebu praznovali 350-letnico univerze.

¹⁰ Prim. Lukinović, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, str. 42–43; Damir Barbarić, Bolonjski Ugarsko-Ilirski zavod u kulturnoj povijesti Hrvatske, v: *Prilozi*, 14 (1988), št. 1–2 (27–28), str. 55–76.

¹¹ V Bologni so študirali: teologijo Mirko (Emerik) Nylas, župnik v Dobrovniku 1688; filozofijo in teologijo Nikolaj Kiss, dolgoletni župnik v Dobrovniku (1690?–1716). Prim. Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, str. 251.

bolonjskega kolegija. Rektor dunajskega kolegija, ki je bil pogosto v Zagrebu, je bil hkrati tudi dunajski agent zagrebskega škofa. Škofoj je sporočal vse novosti, ki jih je izvedel na Dunaju. Oba kolegija, bolonjski in dunajski, ki ju je ukinil cesar Jožef II.,¹² sta delovala do priključitve Prekmurja sombotelski škofiji.

Nekateri Prekmurci iz lendavske dekanije so študirali tudi drugod kot kandidati za duhovnika za katero od drugih škofij, npr. v Veszprému,¹³ kar ni bilo običajno, šlo je za izjeme, kar pa v tem kontekstu ni tako pomembno.

Gornje Prekmurje, sedanja murskosoboška dekanija in Porabje

Gornje Prekmurje je do ustanovitve sombotelske škofije spadalo pod škofijo v Zagrebu, ki je bila ustanovljena leta 1094, od leta 1176 pa pod škofijo v Győru, ki je bila ustanovljena že leta 1009. Začetki vzgoje duhovnikov v Győru izvirajo že iz srednjega veka, čeprav je nejasno, točno kdaj je bil ta začetek, ali je že delovala kapiteljska šola po 4. lateranskem koncilu leta 1215. Prva ohranjena listina¹⁴, ki govori o teološki šoli v Győru, je iz leta 1345. Na teološkem inštitutu sta leta 1512 učila dva predavatelja, ki sta imela bakalavreatsko izobrazbo. Okoli leta 1540 je šola imela hude gmotne težave. Pouk je začasno prenehal, ko so Turki zasedli Győr, ko pa so mesto osvobodili, se je spet nadaljeval in leta 1600 so nadaljevali z izobraževanjem bodočih duhovnikov.¹⁵

Nov polet so šolstvu dali jezuiti, ki so se na pobudo škofa Miklósa Dallosa leta 1626 naselili v Győru in že isto leto ustanovili gimnazijo. Ta jezuitski zavod je bil velika konkurenca kapiteljski šoli. Predvsem je dunajski *Pazmaneum*¹⁶ (od leta 1624) veliko vplival na tiste, ki so se pripravljali na duhovniški poklic, kakor tudi teološka fakulteta na Univerzi v Trnavi, ki je začela z delovanjem v študijskem letu 1638/1639. Kmalu je jezuitski inštitut v Győru začel s predavanji osnovnih teoloških predmetov, najprej kazuistiko, zato je kapiteljska šola počasi izgubljala pomen in okoli 1640 prenehala delovati. György Széchenyi je dal leta 1688 zgraditi stavbo seminarja. Jezuitski inštitut so preimenovali v akademijo leta 1718, ko so že predavali tudi moralno teologijo. V inštitutu so med 1732 in 1733 začasno predavali benediktinski učitelji, ki so prišli iz Pannonhalme.

¹² Lukinović, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, str. 43.

¹³ Marko Jožef Dravec (Márk József Drávecz) (Beltinci 1697–1779 Veszprém) je v letih 1729–1732 študiral dogmatiko in fundamentalno teologijo kot gojenec zavoda Collegium Rubrorum v Trnavi na Slovaškem. Prim. Jožef Tomec, Beltinčar Jožef Marko Dravec, kanonik in vikar v službi Cerkve, v: *Stopinje 2014/2013*, str. 132–133.

¹⁴ Pri madžarskih besedilih mi je priskočil na pomoč Akos Antal Doncsecz, ki se mu lepo zahvaljujem.

¹⁵ Prim. Réka Ibolya Juhász, *A Győri Felsőoktatás intézményeinek Hallgatói, 1719–1852*, Budapest 2017, str. 7.

¹⁶ Pázmáneum (*Collegium Pazmanianum*) se je imenoval duhovniški izobraževalni zavod, ki ga je leta 1623 na Dunaju ustanovil kardinal Péter Pázmány (1570–1637), nadškof Esztergoma, in ga zaupal jezuitom. Inštitut je bil zavod za vzgojo elitne izobrazbe madžarskih in drugih duhovnikov. Študenti niso bili samo Madžari, ampak tudi Slovaki, Nemci, Hrvati in drugi. V Pazmanianumu je študiral tudi Franc Žbüll (Turnišče 1825–1864 Veliki Dolenci), bil zelo izobražen, govoril več jezikov, žal je umrl mlad (Giula Géfin, *A szombathelyi egyházmegye története*, 3. kötet, Szombathely 1935, str. 352; Anton Trstenjak, *Slovenci na Ogrskem: narodpisna in književna črtica*, Maribor 2006, str. 175–177).

Takrat je študij trajal pet let: dve leti filozofije in tri teologije. Leta 1733 so na pobudo győrškega škofa Lajosa Fülöpa Sinzendorfa v Győr prišli štirje dominikanski redovniki, da bi predavali teologijo. Ti štirje učitelji so predavali filozofijo, spekulativno teologijo, moralno in dogmatično teologijo. Győrski škof Adolf Groll pa je piaristom prepustil pouk v győrskem inštitutu (1736–1744). Za študij na Visoki teološki šoli v Győru beremo, da je leta 1740, ko je tam študiral Ivan Požgaj (1727–1759), študij trajal tri leta, od 1. novembra do konca avgusta. Poučevali so piaristi. Dva piarista sta predavala spekulativno teologijo, eden pa dogmatiko. Spekulativna teologija ali sholastika je skušala znane teološke resnice razložiti v luči filozofije. Kot glavni učbenik so profesorji uporabljali *Summo* sv. Tomaža. Skupaj s spekulativno teologijo so predavali tudi moralko. Dogmatika (*theologia positiva*) pa je v luči vere razlagala verske resnice. Črpala je iz Svetega pisma, svetega izročila in avtoritete Cerkve.¹⁷

Do sredine 18. stoletja se je povečalo število študentov, zlasti število svetnih študentov, ki so s tem povečali število slušateljev pravne fakultete, približno na 60–70 oseb. Kljub temu je győrski škof Ferenc Zichy odposlal piariste¹⁸ in možnost za pouk so leta 1745 dobili jezuiti. Predavali so Sveto pismo, hebrejščino, sholastično teologijo, kazuistiko, pozneje so tem dodali še dogmatiko, pouk diskusije (polemike), cerkveno pravo, razlago Svetega pisma in cerkveno zgodovino. Takrat je teološko izobraževanje trajalo 3 leta. Večje spremembe v sestavi teološkega pouka so v Győru nastale po letu 1773, ko so bili ukinjeni jezuiti. Po sklepu Marije Terezije so namesto jezuitov pri pouku uporabili druge »ustrezne duhovnike«, začasno nadzorniško službo pa so zaupali győrskemu škofu. Tako se je pouk lahko nadaljeval brez prekinitve, kajti győrski škof Ferenc Zichy je angažiral sedem svetnih in tri (nekdanje) jezuitske učitelje v inštitutu.¹⁹

Tu omenimo še Blaža pl. Jaklina, ki je bil rojen 8. 9. 1644 v Murski Soboti, in je bil sin sodnika, Slovenca. Zdi se, da lahko upravičeno domnevamo, da je študiral na teološki fakulteti univerze v Trnavi, ki jo je leta 1635 ustanovil esztergomski nadškof kardinal Péter Pázmány. Jaklin je bil posvečen v duhovnika v Esztergomu, najprej je bil župnik, pozneje požunski in esztergomski kanonik, leta 1688 je postal škof v Kninu na Hrvaškem, kjer pa zaradi zasedbe Turkov ni bival, leta 1691 je postal škof v Nitri na Slovaškem, kjer je leta 1695 umrl.

Licenciati

Leta 1628 je jezuit Péter Pázmány, od leta 1616 esztergomski nadškof, od leta 1629 kardinal, sklical pokrajinsko sinodo v današnji Bratislavi (madž. *Pozsony*, nem. *Pressburg*, hrv. Požun), na katero je povabil vse škofo in kanonike

¹⁷ Prim. Réka Ibolya Juhász, *A Győri Felsőoktatás intézményeinek Hallgatói, 1719–1852*, Budapest 2017, str. 8.

¹⁸ S. P. = Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matri dei Scholarum Piarum (piaristi), (šolski bratje, sv. Jožef Calasanzio).

¹⁹ Prim. Réka Ibolya Juhász, *A Győri Felsőoktatás intézményeinek Hallgatói, 1719–1852*, Budapest 2017, str. 78.

esztergomske metropolije. Glavna točka sinode je bila: Kako moremo in moramo pomagati v pastoračiji zaradi pomanjkanja katoliških duhovnikov? Zaradi pomanjkanja duhovnikov so škofje in kanoniki sklenili, da zadolžijo šolnike, organiste, šolske upravitelje, da morajo ob nedeljah in praznikih prebrati evangelijski odlomek in postilo (razlago). Rečeno je bilo, da naj škofje izberejo primerne laike, naj jih pooblastijo oziroma naj jim dajo dovoljenje (*»licentia«*) za izvrševanje nekaterih verskih obredov. Izvzeta so bila opravila, za katera je potrebno mašniško posvečenje. Take laike so imenovali licenciati. Od sklepa požunske sinode, leta 1628 do leta 1756, ko je licenciat Nikolaj Miholič odšel od Sv. Marjete v Puževcih, župnija Martjanci, za kantorja na Tišino, je bilo v Tótságu (Slovenski okroglini), h kateri so nekaj časa spadale tudi župnije Bogojina, Turnišče in Dobrovnik, več licenciato. Žal so ohranjena imena samo štirih. Kazojanova vizitacija iz leta 1698 omenja dva licenciata: Adama Vertiča v Puževcih (martjanska župnija) in Janeza Vogrinčiča v Dolencih. Kanonična vizitacija iz leta 1765 pa omenja še dva: Nikolaja Miholiča v Puževcih in Tomaža Kozerija v licenciaturi pri Sv. Sebeščanu v Pečarovcih. Domnevamo lahko, da je bil licenciat tudi Andrej Rogan, ki je v Dokležovju 9. 10. 1676 vpisal rokopisni vstavek besedila, ki je manjkalo v tiskani Postilli Antona Vramca.²⁰ V tej razpravi nas zanima predvsem njihova izobrazba. Licenciat Adam Vertič iz Gornje Lendave je bil *»logicus absolutus«* (diplomiran logik) (prvi letnik filozofije, po končani šestletni gimnaziji) in je od leta 1689 opravljal licenciatsko službo v Puževcih. Vertiču je v Puževcih sledil licenciat Nikolaj Miholič, ki je imel primerno izobrazbo, saj je leta 1756 postal upravitelj šole na Tišini. Pri Vogrinčiču, licenciatu v Dolencih, pa piše, da je *»syntaxi eruditus«* (izučen v sintaksi), četrti letnik šestletne gimnazije. O licenciatih je Martin Horvat na Teološki fakulteti v Ljubljani napisal odlično diplomsko nalogo.²¹

2 ŠTUDIJ ŠKOFIJSKIH DUHOVNIKOV V SOMBOTELSKI ŠKOFIJI

Ob ustanovitvi sombotelske škofije leta 1777 je postala kóseška katoliška sirotišnica za celo Prekmurje odličen osnovnošolski ter srednješolski zavod, ki so ga takrat vodili benediktinci. Višjo gimnazijo so večinoma obiskovali pri premonstratencih v Sombotelu.

Duhovniški kandidati nove sombotelske škofije so do leta 1784 študirali v Győru. Ko pa je cesar Jožef II. ukinil škofijske teološke šole, tudi v Győru in

²⁰ Andrej Rogan je 9. 10. 1676 vpisal rokopisni vstavek v *Postillo* (1586) Antona Vramca in sicer tisto besedilo, ki je manjkalo. Prim. Tatjana Grah, Rokopisni vstavek Andreja Rogana v kajkavskem pridigarskem priročniku – Postilli Antona Vramca, v: *Stopinje* 2007, str. 74–75.

²¹ Prim. Martin Horvat, *Licenciati v distriktu, sedaj imenovanem Gornje Prekmurje*, Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, diplomska naloga, Ljubljana 2006.

Budimu, in ustanovil generalne seminarje po *Ratio Educationis*, med drugim v Bratislavi, so tam do leta 1790 študirali tudi bogoslovci iz škofije Sombotel. S smrtjo Jožefa II. leta 1790 so bili generalni seminarji ukinjeni in sombotelski škof se je odločil za svoje škofijsko teološko učilišče. Že prvo leto, 1790/91, je bilo v sombotelskem škofijskem učilišču vpisanih 10 novomašnikov in 33 drugih študentov. Leto pozneje, 1791, pa je sombotelska škofija imela v malem semenišču že tudi 10 dijakov. Tako so prekmurski škofijski duhovniški kandidati od leta 1790 in do konca prve svetovne vojne študirali filozofijo in teologijo v Sombotelu,²² nekateri pa tudi drugod.²³ Gyula Géfin v svoji knjigi *A szombathelyi egyházmegye története*, 2., navaja število bogoslovcev za vsako leto od leta 1790 do 1929, ki so študirali na sombotelskem škofijskem teološkem učilišču, in tudi število malosemeniščnikov od leta 1791 do 1929.²⁴

G. Géfin v tretjem delu svoje knjige *A szombathelyi egyházmegye története* predstavi vse duhovnike sombotelske škofije, bilo jih je 1495, ki so od leta 1777 in do izida knjige 1935 v njej delovali.²⁵ Za tiste, ki so ob ustanovitvi sombotelske škofije ostali v njej, tudi pripiše, kje so študirali teologijo. Tako za Miklóša Küzmiča, Jurija Raffaya in druge iz gornjega Prekmurja omeni Győr,²⁶ za takratnega beltinskega župnika Jurija Tudorja, turniškega kaplana Petra Gregorja in druge pa Zagreb.²⁷ Tistim, ki so dosegli doktorate in so študirali na teološki fakulteti Univerze Pétra Pázmánya v Budimpešti ali kje drugje, tudi dopiše akademski naslov. Med njimi je najbolj znan dr. Franc Ivanocy (1857–1913), ki je kljub visokim cerkvenim službam po svoji želji prišel v Prekmurje in je postavil temelje za poznejšo priključitev Prekmurja k matični domovini in je resničen prekmurski „čedermač“. Druga dva, dr. Franc Rogač (Tišina 1880–1961 Budimpešta) in dr. Mirko Lenaršič (Gornji Slaveči 1882–1966 Nyőgr pri Sálváru),²⁸ sta po prvi svetovni vojni ostala na Madžarskem, čeprav sta bila Ivanocyjeva sodelavca. Jožef Smej prišteva dr. Franca Rogača, poznejšega škofa v Pečuhu, ob Jožefu Kleklu st., Ivanu Baši, Petru Kolarju in Jožefu Sakoviču v ožji krog Ivanocyjevih sodelavcev, dr. Mirka Lenaršiča pa ob Jožefu Kleklu ml., Ivanu Slepču, Štefanu Kūharju, Jožefu Bagariju in Jožefu Borovnjaku v širši Ivanocyjev krog. Mirko Lenaršič in Franc Rogač sta imela po prvi svetovni vojni možnost priti v Slovenijo, kjer so dr. Mirku Lenaršiču ponujali ravnateljsko mesto na novoustanovljeni

²² Prim. Gyula Géfin, *A szombathelyi egyházmegye története*, 1. kötet, Szombathely 1929; Gyula Géfin, *A szombathelyi egyházmegye története*, 2. kötet, Szombathely 1929; Gyula Géfin, *A szombathelyi egyházmegye története*, 3. kötet, Szombathely 1935.

²³ Franc Ivanocy (Ivanocy 1857–1913 Tišina) je študiral teologijo v centralnem semenišču v Budimpešti kot gojenec sombotelske škofije. V Budimpešti je doktoriral z disertacijo »Sveto pismo in klinopisni spomeniki« (A szentírás és az ékíratos emlékek). V: Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, str. 265–266.

²⁴ Prim. Géfin, *A szombathelyi egyházmegye története*, 2. kötet, str. 497–500.

²⁵ Prim. Géfin, *A szombathelyi egyházmegye története*, 3. kötet, str. 11–468.

²⁶ Prim. Géfin, *A szombathelyi egyházmegye története*, 3. kötet, str. 234, 337.

²⁷ Prim. Géfin, *A szombathelyi egyházmegye története*, 3. kötet, str. 436, 118–182.

²⁸ Prim. Géfin, *A szombathelyi egyházmegye története*, 3. kötet, str. 67, 243, 342.

soboški gimnaziji, dr. Franc Rogač pa bi morda lahko postal murskosoboški škof, saj se je o samostojni škofiji takrat veliko govorilo.²⁹

Sombotelska škofija je izdala nekrolog vseh duhovnikov, ki so delovali v sombotelski škofiji v letih 1777–2002 (*Calendarium, Sacerdotum mortuorum dioeceseos Sabariensis ab anno 1777 – usque ad novissimum tempus*), v katerem so tudi nekateri duhovniki, ki so tam delovali celo med drugo svetovno vojno (npr. Danijel Halas, 16. 3. 1945, Jožef Klekl st., 31. 5. 1947, Alojzij Kozar, 24. 9. 1999).³⁰

3 REDOVNI DUHOVNIKI IZ PREKMURJA IN V PREKMURJU

Najprej predstavimo redove, ki so imeli poklice iz Prekmurja, in redove, katerih člani so vsaj občasno delovali v Prekmurju ali pa vzgajali prekmurske fante. Omenimo jih po abecedi: benediktinci, cistercijani, dominikanci, frančiškani, jezuiti, kapucini, piaristi, premonstratenci in salezijanci. Nekateri od njih so se ukvarjali s šolstvom in so kot vzgojitelji ali profesorji vzgajali in poučevali tudi bodoče škofijske in redovne duhovnike, drugi pa so imeli srednje in teološke šole samo za potrebe svojega reda. (Državno priznane šole so imeli benediktinci, cistercijani, jezuiti, piaristi in premonstratenci.) Seveda tukaj ni cilj, da bi šolstvo podrobno obdelali, marveč samo nakažimo, kje so prekmurski fantje dobivali svojo srednjo in višješolsko izobrazbo in v katere redove so vstopali.

3.1 Benediktinci

Zanimivo je, da ustanovitev zagrebške škofije sovpada z ustanovitvijo benediktinske opatije »de Borchii« pri Sv. Benediktu na Goričkem leta 1093. Benediktinci naj bi prišli k Sv. Benediktu iz opatije v Blatenskem kostelu – Zalaváru, ki je bila obnovljena leta 1019 in je bila v 11. stoletju edina benediktinska opatija v Zalski županiji. Ta opatija je bila, kot drugi benediktinski samostani na Madžarskem, povezana s centralno opatijo v Pannonhalmi (lat. *Archiabbatia ali Abbatia Territorialis Sancti Martini in Monte Pannoniae*), ki je bila ustanovljena leta 996 in je eden od najstarejših zgodovinskih spomenikov na Madžarskem. Ivan Zelko meni, da je bila večina redovnikov že v Blatenskem kostelu slovenskega rodu, kar velja prav tako za benediktinsko opatijo pri Sv. Benediktu v današnjih Kančevcih. Prav ti benediktinski redovniki so od 11. do 13. stoletja vodili dušno pastirstvo na območju današnjega Prekmurja in Porabja, dokler jih niso v Porabju zamenjali monostrski cistercijani, ki so tja prišli leta 1183. Benediktinci pri Sv. Benediktu v današnjih Kančevcih nam niso zapustili sledov o šolstvu. Od vseh benediktinskih opatij je najbolj slavna opatija Pannonhalma, ki so jo

²⁹ Prim. Jože Smej, *Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga*, Maribor 1975, str. 30–34.

³⁰ Joannes Németh, (Composuit), *Calendarium, Sacerdotum mortuorum dioeceseos Sabariensis ab anno 1777 – usque ad novissimum tempus*, Sabariae 1968; (Il. ed. László Gyürki, Körmend 2002).

sicer benediktinci občasno opuščali v času 150-letne turške zasedbe, toda po odhodu Turkov so samostan temeljito obnovili. Opatiji v Pannonhalmi se je v 19. in 20. stoletju pridružilo nekaj Prekmurcev, kar je razvidno iz *Nekrologija*, ki prinaša popis samo za leta 1802–1986. Žal starejših benediktincev zato ni bilo mogoče odkriti.³¹

Najbolj znan benediktinec iz Prekmurja v 19. stoletju je bil dr. Franc p. Samuel Markoja-Márkfi (Črenšovci 1811–1861 Budimpešta). Osnovno šolo je začel doma v Črenšovcih, nadaljeval meščansko v Lendavi in gimnazijo začel pri premonstratencih v Sombotelu, nadaljeval v Kőszegu, v šoli, ki so jo takrat vodili benediktinci, h katerim je vstopil leta 1826 v Pannonhalmi in tam dobil redovno ime Samuel. Po končanem noviciatu je dve leti študiral filozofijo v Győru in eno leto v Pannonhalmi, od 1831 do 1834 teologijo in nato nadaljeval podiplomski študij v letih 1834–1837 na višjem znanstvenem teološkem zavodu sv. Avgušтина (*Augustineumu*) (1816–1918) na Dunaju, kjer je leta 1837 doktoriral. Po šestih letih profesure v Pannonhalmi je leta 1846 postal profesor bibličnih znanosti na budimpeški univerzi Pétra Pázmányja in se je zato preselil v Budimpešto. Bival je v zavodu šolskih bratov piaristov. V letih 1849–1855 je bil dekan Teološke fakultete, 1. 3. 1860 pa je bil imenovan za rektorja univerze Petra Pázmányja. Žal je že 2. 6. 1861 kot rektor umrl v Budimpešti, kjer je tudi pokopan. Ob jezuitu Juriju Dobronokiju (Dobrovnik 1588–1649 Trnava) je bil p. Samuel Markoja drugi Prekmurec, ki je dosegel čast rektorja univerze Petra Pázmányja v Budimpešti, kamor so jo leta 1777 premestili iz Trnave na Slovaškem.³²

Iz Prekmurja so bili znani še benediktinci: dr. Franc p. Florijan Kúhar (Prosenjakovci 1893–1947 Tiszaujfalu, Madžarska), študiral v Innsbrucku, predaval tudi v Rimu pri Sv. Anzelmu; dr. Rudolf p. Timotej Sommer (Grad 1894–1950 Bakonybélben); Mihael p. Balduin Vörös (Lendava 1871–1924 Zalaapáti), deloval je v Pannonhalmi in drugod na Madžarskem. Omenimo še zadnjega benediktinca iz Prekmurja, dr. Franca p. Edeja Kúharja (Prosenjakovci 1928–2013 Győr), ki je bil gimnazijski profesor biologije in kemije v Pannonhalmi (1955–1957) ter v Győru (1957–1994) in pozneje spovednik v znanem avstrijskem romarskem svetišču Mariazell.³³

3.2 Cistercijani

Cistercijanski samostan v Monoštru je na številne načine vplival na Slovence med Rabo in Muro. Gimnazija Mihály Vörösmartyja v Monoštru, ki so jo od leta 1893 vodili cistercijani, kjer je študiralo več Prekmurcev, je imela

³¹ Prim. *A Pannonhalmi Szent Benedek – rend, Névtára, 1802–1986*, Győr 1987.

³² Jožef Smej, Dr. Franc Markoja-Márkfi (1811–1861), benediktinec, rektor univerze, v: *Stopinje* 2001, str. 55–62.

³³ Prim. Vinko Škafar, Redovni duhovniki, ki so bili rojeni ali so umrli na območju sedanje murskosoboške škofije, v: *Zbornik soboškega muzeja* 9–10 (2007), str. 175–216 (dalje: Škafar, Redovni duhovniki).

najprej samo štiri razrede. Zato je npr. Avgust Pavel, ki je leta 1897 začel gimnazijo v Monoštru, leta 1901 odšel v peti razred premonstratske gimnazije v Sombotel. Omenimo vsaj tri cistercijane iz Prekmurja, ki so povezani z Monoštrom in še danes cvetočo opatijo Heiligenkreuz, kjer so tudi študirali. P. Štefan Hüll (Dolnji Slaveči 1750–1832 Monošter), dolgoletni dušni pastir v Monoštru, poleg nemščine in madžarščine je govoril tudi slovenščino.³⁴ Jožef p. Daniel Küzmič (Dolenci 1787–1868 Monošter) je končal dva letnika filozofije v Sombotelu, teologijo pa v Heiligenkreuzu. Bil je gimnazijski profesor v Wienerneustadtu (1819–1826), župnik v Modincih in Monoštru.³⁵ Mihael p. Placid Arvay (Hraščice 1862, krščen v Turnišču–1947 Heiligenkreuz), dolgoletni župnik v cistercijanskih župnijah v bližini Heiligenkreuza blizu Dunaja.³⁶

3.3 Dominikanci

Z nekdanjim dominikanskim madžarskim samostanom se srečujemo, ko obiščemo cerkev sv. Martina v Sombotelu, kjer je v 19. stoletju nekaj časa služboval dominikanec p. Egyed Konrad Glašič (1848–1927), doma iz Kranja, od leta 1876 do smrti 1927 pa je živel v Vasváru, kjer je bil dolgo župnik in tudi družbeno dejaven. Bolj znan je dominikanec dr. Štefan p. Dominik Ratnik (Vanča vas 1884–1959 Budimpešta), ki je pisal v madžarščini, francoščini in angleščini in je bil v Sombotelu ravnatelj osnovne šole. Omenimo še p. Inocenca Jožefa Hrena (1920–2009), tretjega dominikanca, potomca prekmurskih izseljencev iz Srednje Bistrice, ki je bil dolga leta znan profesor v ZDA, čeprav spada k mlajši, povojni generaciji.³⁷

3.4 Frančiškani

Razpoložljivi podatki pričajo, da so bili od vseh redovnikov do leta 1919 s Prekmurjem najbolj povezani manjši bratje frančiškani, ki so pripadali različnim frančiškanskim pokrajinam (provincam) na Madžarskem in v začetku 20. stoletja tudi k zagrebški Frančiškanski provinci sv. Cirila in Metoda. Iz najstarejše madžarske Frančiškanske province sv. Marije so ohranjena imena provincialov vse od leta 1239, kar nekaj jih ima slovanske priimke, čeprav ni mogoče ugotoviti, ali je morda kdo iz Prekmurja, ker ni zapisan kraj rojstva.³⁸ Do ustanovitve samostojne frančiškanske slavonsko-madžarske (hrvaške) kustodije leta 1655 in že leta 1661 slavonsko-madžarske (hrvaške) province sv. Ladislava,

³⁴ Prim. Vinko Škafar, Trije prekmurski cistercijani, v: *Stopinje* 2010, str. 120–121 (dalje: Škafar, Trije prekmurski cistercijani).

³⁵ Prim. Škafar, Trije prekmurski cistercijani, str. 121–122.

³⁶ Prim. Škafar, Trije prekmurski cistercijani, str. 122–123.

³⁷ Prim. Škafar, Redovni duhovniki, str. 204. Mlajši je ameriški dominikanec p. Inocenc Jožef Hren (Chicago 1920–2009 Chicago), sin prekmurskih staršev iz župnije Črenšovci, ki je bil profesor. Hrena omenjamo med dominikanci, ker so o njem ponekod napačni podatki.

³⁸ Prim. *Schematismus Provinciae Sanctae Mariae Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria*, Budapest 2005, str. 13–18.

ki je na začetku imela sedem samostanov (med njimi tudi Ormož, Varaždin in Zagreb), so Prekmurci vstopali v madžarsko provinco sv. Marije. Zaradi bližine frančiškanskega samostana v Németújváru (Güssing, Novi Grad) (1641) na južnem Gradiščanskem, ki je do konca prve svetovne vojne spadal v madžarsko Frančiškansko provinco sv. Marije, je ostal povezan predvsem s tistim delom Prekmurja, ki je do leta 1777 spadal pod győrsko škofijo in v Železno županijo. Med gvardijani frančiškanskega samostana v Güssingu je prav tako veliko slovanskih priimkov.³⁹ Žal ni nobenih imen iz frančiškanskega samostana v Semenju (Muraszemenye), danes na Madžarskem, tik ob tromeji s Hrvaško, kjer je precej verjetno, da bi se kdo iz Prekmurja (beksinski arhidiakonot) lahko pridružil frančiškankom v takrat najbližjem samostanu. Ob ustanovitvi, sredi 14. stoletja, je semenjski samostan pripadal Frančiškanski kustodiji v Pečuhu. Omeniti moramo tudi kratkotrajno frančiškansko skupnost v Murski Soboti (1671–1680), ki pa zaradi prekratkega časa ni občutno vplivala na Prekmurje.⁴⁰ Zelo dragocen je *Nekrologij* madžarske Frančiškanske province sv. Marije, ki se končuje z obdobjem cesarja Jožefa II.⁴¹ Možno je, da je bil kak posameznik član leta 1448 ustanovljenega vikariata in od leta 1517 madžarske Frančiškanske province sv. Odrešenika, ali leta 1757 ustanovljene madžarske Frančiškanske province sv. Janeza Kapistrana.

V Zagrebu hranijo *Nekrologij* Frančiškanske province sv. Cirila in Metoda,⁴² v Budimpešti *Nekrologij* madžarskih Frančiškanskih provinc sv. Odrešenika, sv. Marije, sv. Janeza Kapistrana in sv. Ladislava,⁴³ v Güssingu na Gradiščanskem pa *Nekrologij* avstrijske Frančiškanske dunajske province.⁴⁴ Manjši bratje frančiškani so imeli svoje interne samostanske srednje in teološke šole v različnih samostanih, nekatere so bile tudi znotraj njihovega reda visoko ocenjene, kar je obširno raziskal Franjo Emanuel Hoško.⁴⁵ Med varaždinskimi predavatelji teologije v času, ko je spadal varaždinski samostan v Frančiškansko provinco sv. Ladislava, je bil predavatelj teologije p. Kalist Beltinčan (Beltinci 1701–1742 Križevci) in pozneje predavatelj filozofije p. Ambrož Franc Balašić (Selo v Prekmurju 1784–1812 Varaždin).

³⁹ Piusz Rác, *Ferencesek az ország nyugati részén*, Zalaegerszeg 2004, str. 134–136.

⁴⁰ Prim. Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, str. 137–139.

⁴¹ Prim. *Catalogus Patrum et Fratrum Almae Proae S. Mariae Hungariae in Deo Defunctorum*, Anno MDCCCLIV.

⁴² Prim. *Nekrologij Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metode*, Zagreb 1998.

⁴³ Prim. A zombori zárda. *Kapisztrana, salvatoriana, ladislaita és bulgár provinciái elhunyt tagjai* (slov. Somborski samostan rezidenca). Pokojni člani kapistranske, salvatorianske, ladislavske in bolgarske province. Nahaja se v samostanski knjižnici OFM v Budimpešti, Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár, Margit krt 23, H–1024 Budapest.

⁴⁴ Prim. Österreichische Franziskaner Provinz des hl. Bernhardin von Siena, *Aus dem Totenbuch unserer Provinz*, 1451–2007, Wien 1962.

⁴⁵ Prim. Franjo Emanuel Hoško, *Slavonska franjevačka učilišta*, Zagreb 2011; isti, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb 2002.

Od prekmurskih frančiškanov najbolj izstopata sicer mlajša, a posvečena še v času avstro-ogrske monarhije, p. Osvald Jožef Ošlaj (Filovci 1879–1949 Pasareš), posvečen 1901, in p. Viktor Štefan Vinkovič (Lipovci 1880–1973 Esztergom), posvečen 1903. Prvi se je ob reorganizaciji provinc odločil za Frančiškansko kapistransko, drugi za Frančiškansko Marijino provinco. O. Ošlaj je leta 1830 ustanovil žensko redovno kongregacijo, ki je preživela tudi komunizem, in bil v letih 1929–1931 provincial madžarske frančiškanske kapistranske province. Filozofijo in teologijo je tri leta študiral v Pečuhu in nato na teološki fakulteti v Zagrebu. Bil je iskan pridigar in pisatelj. Madžarske frančiškane je usmeril na Kitajsko. V. Vinkovič je srednjo šolo obiskoval v Zagrebu, filozofijo študiral v Trnavi na Slovaškem in teologijo v Bratislavi (1901–1904). Kot provincial Frančiškanske province sv. Marije (1927–1933, 1939–1942) je dvignil izobrazbeno raven svojih sobratov, tako da je imela provinca leta 1950 okrog 20 doktorjev znanosti, kar ji je omogočilo, da je tudi pod komunizmom ne samo preživela, ampak je imela tudi dve gimnaziji, v Esztergomu in Szentendreju.⁴⁶

3.5 Jezuiti

Jezuiti so po tridentinskem cerkvenem zboru močno posegli v katoliško šolstvo, kulturo in misijonsko delovanje tako v Evropi kot tudi v na novo odkritem svetu. V Prekmurju so, tako na področju zagrebške kot győrske škofije, misijonarili v letih 1609–1730,⁴⁷ čeprav so na verskem in kulturnem področju največ prispevali s šolstvom. V bližnji Gradec so prišli leta 1573 in kmalu začeli z gimnazijo, v Zagreb leta 1606 in že naslednje leto ustanovili gimnazijo, leta 1627 so se naselili v Győru, leta 1632 v Varaždinu in leta 1677 začeli s srednjo šolo Jurisics Miklós Gimnázium (JMG) v Kőszegu. Vseh pet gimnazij oziroma šol je v neki meri vplivalo tudi na dijake med Muro in Rabo, kar velja pozneje še predvsem za gimnazijo v Kőszegu.

Na graški univerzi je v letih 1586–1782 iz pokrajine med Muro in Rabo študiralo okrog 75 slušateljev. Prvi je bil Mihael Kelc iz Sobote (1599–1604), zadnji Štefan Pavel iz Beltincev (1782–1783), ki je umrl kot upokojeni pertoški župnik leta 1829.⁴⁸ Med jezuitskimi gojenci, dijaki in študenti v Gradcu so bili sinovi prekmurskih zemljiških gospodov (iz rodovin dolnjelendavskih Banfijev in gornjelendavskih Széchijev), pa tudi preprosti kmečki in trški sinovi. Nekateri od njih so postali tudi jezuiti. Med njimi sta najbolj znamenita Jurij Dobronoki

⁴⁶ Prim. Ivan Škafar, Naša znamenita frančiškana, v: *Stopinje 1974*, str. 82–85; Vinko Škafar, Frančiškani iz beltinske župnije, v: *Stopinje 2009*, str. 68–69. Deške gimnazije so pod komunizmom na Madžarskem imeli tudi piaristi v Budimpešti in Kecskemétu, benediktinci v Győru ter Pannonhalmi; dekliške gimnazije pa kaločke redovnice v Debrecenu in Budimpešti.

⁴⁷ Prim. Ivan Škafar, Jezuitski misijoni med Muro in Rabo za časa katoliške obnove (1609–1730), v: *Miscellanea (AES 1)* (urednik France M. Dolinar), Ljubljana 1979, str. 137–169; isti, Jezuiti in krajina med Muro in Rabo, str. 87–90.

⁴⁸ Prim. Škafar, Jezuiti in krajina med Muro in Rabo, 87; Géfin, *A szombathelyi egyházmegye története*, 3. kötet, str. 315.

(Dobrovnik 1588–1649 Trnava) in Štefan Miller (Murska Sobota 1611–1677 Sárospatak).

Še večji in daljši vpliv jezuitov na Prekmurje je prihajal iz Győra in Kőszega. V letih 1651–1732 so poučevali na győrski gimnaziji, v letih 1745–1773 pa bogoslovje na győrski akademiji.⁴⁹

Omenimo še povezavo Prekmurja z jezuiti v Zagrebu in Varaždinu. Nekaj časa so bili še posebej povezani z zagrebškim jezuitskim kolegijem. Prvi izmed dijakov zagrebškega jezuitskega kolegija, ki je vstopil v jezuitski red, je bil iz Prekmurja, in sicer Ambrozij Hari iz gornjelendavske okolice. Znan je tudi jezuit Štefan Miller (Sobota 1611–1677 Sárospatak), ki je deloval na Dunaju, na Sedmograškem, v Trnavi, v Košicah ter na dvoru kneza Rákócziya v Sárospatoku. Najbolj znan jezuit, doma iz Prekmurja, je bil Jurij Dobronoki, ki naj bi gimnazijo obiskoval v Zagrebu, filozofijo in teologijo v Gradcu, morda tudi v Rimu. V letih 1628–1630 je bil rektor zagrebškega jezuitskega kolegija. Bil je prvi rektor univerze v Trnavi, ki jo je 1635 ustanovil esztergomski nadškof in kardinal jezuit Péter Pázmány (1570–1637), kateremu je bil Dobronoki eden izmed najsposobnejših, najboljših, najizkušenejših sodelavcev ter svetovalcev. Zato ga je želel za svojega naslednika.⁵⁰

3.6 Kapucini v Radgoni

Gre za avstrijsko Radgono (*Bad Radkersburg*), kjer so imeli kapucini v letih 1614–1816 samostan in so bili povezani z bližnjim Prekmurjem. V radgonskem samostanu so imeli v letih 1649–1745, skoraj sto let, filozofsko ali teološko šolo. V radgonski Marijini cerkvi so imeli za Slovence pridige v slovenskem jeziku. Ohranjena je celo Dalmatinova Biblija, sedaj se nahaja v varaždinskem kapucinskem samostanu, ki je bila včasih last radgonskih kapucinov. Od p. Bernarda Apostla sta ohranjena v rokopisu Nemško-slovenski slovar (*Dictionarium Germanico-Slavonicum*, 1760), ki vsebuje 55.524 besed, med njimi tudi prekmurske, in *Slovenski priročnik molitev za bolnike*, ki ga je napisal leta 1759 prav v Radgoni. V Radgono so k spovedi prihajali tudi Slovenci iz gornjega in dolnjega Prekmurja,⁵¹ radgonski kapucini pa so imeli tudi dovoljenje zagrebškega škofa za spovedovanje za dolnje Prekmurje, kar pomeni, da so tudi tam spovedovali. Misijone (oznanjevanje) so imeli radgonski kapucini vse do Győra, občasno pa so spremljali tudi krščansko vojsko v boju proti Turkom, vse tja do Velike Kaniže

⁴⁹ Prim. Škafar, Jezuiti in krajina med Muro in Rabo, str. 90.

⁵⁰ Klára Mézarósz, *Dobronoki György, Egy jezsuita a XVII–századból. Jezuit iz 17. stoletja*, Lendva 2004; Ivan Zelko, Župnija Dobrovnik, v: *Stopinje* 1983, str. 122–131; Škafar, Jezuitski misijoni med Muro in Rabo za časa katoliške obnove (1609–1730), str. 147; isti, Jezuiti in krajina med Muro in Rabo, str. 87–90.

⁵¹ Iz leta 1724 je ohranjeno poročilo, da med letom spovedi okrog 40.000 vernikov, kar so šteli z obhajanci, saj so takrat po spovedi samo enkrat prejeli obhajilo. Prim. Vinko Škafar, Prispevek radgonskih kapucinov k ohranjanju slovenščine v 17. in 18. stoletju, v: *Zbornik soboškega muzeja* 7 (2003), str. 17–51, 27.

(madž. *Nagykanizsa*), kjer so nekateri tudi izgubili življenje. »Kljub temu pa zagotovo vemo, da so Turki ubili tri od samostanskih bratov, ki so blizu Kaniže spremljali katoliško vojsko, da bi bili vojakom na voljo za obrede; in da so jih prav toliko, tri, zaradi sovraštva do rimskokatoliške vere grozljivo ubili ogrski krivoverci, in sicer leta 1633: patra Avgušтина iz Valletelline; drugega, čigar ime ni znano v naslednjem letu; in patra Benedikta iz Krapine leta 1635. Temu so blizu mesta zunaj tako imenovanih Ogrskih vrat zadali 15 ran in ga ubili ter ga z mosta, na katerem so zagrešili grozodejstvo, vrgli v reko Muro.«⁵² Ohranjen je tudi natis nagrobnega nagovora v nemščini z latinskim naslovom *Tragedia de virtvosa vita Rebecae Nadasd* p. Janeza iz Gradca, ki ga je imel v času bivanja v Radgoni leta 1718 ob pogrebu Rebeke Nadasdy v Gornji Lendavi.⁵³

3.7 Lazaristi

Lazaristi, ki jih je ustanovil sv. Vincencij Pavelski (1581–1660), niso imeli samostana v Prekmurju, toda v začetku 20. stoletja je kar nekaj fantov stanovalo v njihovem semenišču v Ljubljani in obiskovalo ljubljansko gimnazijo. Iz Prekmurja so se jim pridružili dr. Ivan Sobočan (Gomilice 1889–1918 Gradec), ki je umrl kmalu po opravljenem doktoratu; Matija Čontala (Motovilci 1895–1972 Celje)⁵⁴ in več redovnih bratov neduhovnikov. Lazaristi so že pred prvo svetovno vojno imeli zelo dobro obiskovane ljudske misijone v nekaterih prekmurskih župnijah.

⁵² Prim. Silvestro a Mediolano, *Annales Ord. Min. Cap.*, Appendicis ad tom. III., pars. I., Mediolani 1737, str. 134, CIX: »Hoc tamen in comperto habemus, tres e Coenobii Fratibus, catholicum prope Canisiam comitantes Exercitum, ut Sacramentis Militibus praesto essent, a Turcis fuisse trucidatos: Et itidem tres in odium Romanae Fidei ab Haereticis Ungaris dire fuisse peremptos, anno videlicet 1633. P. F. Augustinum a Valletellina; alterum, cuius ignoratur nomen in sequente anno; et P. F. Benedictum Crapiensem anno 1635. Hunc prope Urbem extra Portam hungaricam dictam, quindecim inflictis vulneribus Perfidi enecarunt; et e Ponte, super quo crudeliter egerant in fluvium Murrae deiecerunt.« Stari kapucinski Nekrologij omenja 7. 9. 1635 kot dan smrti p. Benedikta, doma v Krapini, ki bi ga naj ubili prekmurski oz. madžarski protestanti, verjetno kalvinci. Iz tega besedila izhaja tudi, da je leta 1635 »avstrijsko Radgono« (Radkersburg) z današnjo Gornjo Radgono povezoval most (pons) na Muri, s katerega so vrgli v Muro ubitega p. Benedikta iz Krapine. Most čez Muro je bil med Radgono in Gornjo Radgono tudi leta 1883, ko je Anton Trstenjak na svojem prvem potovanju v Prekmurje odšel iz Ljutomera v Radgono in posledično v Prekmurje čez most na Muri in ne z brodom. V Radgoni se je najprej zaustavil pri radgonskem kaplanu Muršecu in šele nato nadaljeval pot v Cankovo, kjer se je srečal z velikim slovenskim domoljubom Jožefom Borovnjakom. Prvo potovanje je končal v Beltincih in se je vračal domov s čolnom na štajersko stran. Svoje drugo potovanje leta 1903 pa je začel v Dolnji Lendavi in ga končal na Tišini, od koder se je čez Radgono, radgonski most, in Kapelo vrnil na štajersko stran (Anton Trstenjak, *Slovenci na Ogrskem*, Maribor 2006, str. 17, 33, 99). Tako se je lahko, razen po brodu ali s čolnom, šlo iz slovenske Štajerske predvsem v gornje in tudi dolnje Prekmurje po mostu, ki je povezoval obe Radgoni, saj je bila že za Tišino, predvsem pa za Cankovo in gornje Prekmurje ta pot najlažja in za nekatere tudi najkrajša. Radgonski most čez reko Muro so uporabljali skozi stoletja predvsem Slovenci iz gornjega Prekmurja, ko so obiskovali Slovence na Štajerskem.

⁵³ Prim. Škafar, Prispevek radgonskih kapucinov k ohranjanju slovenščine v 17. in 18. stoletju, str. 48.

⁵⁴ Prim. Škafar, Redovni duhovniki, str. 184, 207.

3.8 Pavlini v Lepoglavi (1400–1786)

Pavlini so imeli v letih 1503–1637 v Lepoglavi prvo javno gimnazijo v kontinentalni Hrvaški in v letih 1656–1786 vseučilišče, iz katerega je ohranjenih 75 doktorskih disertacij. Prekmurje s pavlini ni bilo posebej povezano, čeprav je nekaj pavlincev, zagrebških škofov, po svoji dolžnosti obiskovalo vernike na območju današnje lendavske dekanije, ki je spadala v beksinski arhidiakonat. Eden izmed škofov pavlincev Šimun II. Bratulić je leta 1611 umrl na posestvu Krištofa Banffyja v Ižakovcih.⁵⁵

3.9 Premonstratenci

Premonstratence je ustanovil sv. Norbert iz Magdeburga (1082–1134). S pomočjo redovnega vodila sv. Avgušтина je želel reformirati menihe, ki so kmalu prišli na Češko in pozneje tudi na Slovaško in Madžarsko. Tu so se jim pridružili tudi nekateri Prekmurci, saj so premonstratenci od 1772 v Sombotelu vodili gimnazijo: Franc Ivanocy je po štiriletni nižji gimnaziji v Kőszegu leta 1875 nadaljeval višjo gimnazijo pri premonstratencih v Sombotelu, po maturi leta 1878 ga je škof poslal v Budimpešto na univerzo, kjer je v letih 1878–1882 končal teološke študije, leta 1885 pa je doktoriral; dr. Alojzij p. Imre Serec (Tropovci, Tišina 1890–1972 Keszthely, Madžarska), naslovni opat, doktoriral iz francoskega in madžarskega jezika in diplomiral iz angleškega in latinskega jezika, gimnazijski profesor; Mihael p. Fidel Sreš (Szántó) (Bratonci 1885–1959 Košice), profesor matematike in fizike na premonstratenški gimnaziji na Madžarskem in Slovaškem; in dr. Franc p. Edvard Törnar (Turnišče 1892–1967 Sombotel), profesor klasičnih jezikov v Sombotelu, med drugo svetovno vojno ravnatelj gimnazije v Murski Soboti.⁵⁶

3.10 Salezijanci

Leta 1912 so salezijanci odprli svojo skupnost in Marijanišče v Veržeu, jeseni istega leta je začela delovati nižja gimnazija in malo semenišče, v katerem so najprej prevladovali dijaki nemške narodnosti. Mihael Napotnik je istega leta blagoslovil Marijanišče in leto pozneje tudi zavodsko kapelo. Leta 1913 so se dijakom nemške narodnosti pridružili Slovenci z obeh strani Mure. Jeseni 1919 so Zavod zapustili Nemci, Avstrijci in Madžari, ki so se vrnil na novo nastale zavode v svojih deželah.⁵⁷ Marijanišče v Veržeu je od vsega začetka, predvsem pa v Kraljevini SHS, postalo izjemen blagoslov za mladino in tudi za številne, predvsem salezijanske duhovne poklice na obeh straneh Mure.

⁵⁵ Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, str. 250.

⁵⁶ Prim. Škafar, *Redovni duhovniki*, str. 206, 207, 209.

⁵⁷ Bogdan Kolar, *Mednarodni značaj in naloge zavoda v Veržeu (1912–1919)*, v: ČZN 69=34 (1998), št. 2, str. 41–54; isti, *Salezijanci – sto let na Slovenskem, 1901–2001*, Ljubljana 2001, str. 116–117.

SKLEP

Prekmurje je dalo Katoliški cerkvi do priključitve Prekmurja k matični domovini dva škofa, Blaža pl. Jaklina (+1695) v Nitri in dr. Franca Rogača (+1961) v Pečuhu, dva odlična provinciala madžarskih frančiškanskih provinc, p. Osvalda Jožefa Ošlaja (+1949), provinciala Frančiškanske province sv. Janeza Kapistrana, in p. Viktorja Štefana Vinkoviča (+1973), provinciala Frančiškanske province sv. Marije. Dva Prekmurca sta postala rektorja Katoliške univerze Pétra Pázmánya, in to jezuit p. dr. Jurij Dobronoki (+1649 v Trnavi) v Trnavi in benediktinec p. dr. Samuel Franc Markoja Márkfi (+1861) v Budimpešti, kamor so jo leta 1777 premestili iz Trnave na Slovaškem. Trije škofijski duhovniki dr. Franc Ivanocy (1913), dr. Franc Rogač (1961) in dr. Mirko Lenaršič (1966) so do leta 1919 postali doktorji znanosti. Še več redovnih duhovnikov je doseglo doktorat znanosti, omenimo vsaj nekatere benediktince (dr. Florijan Franc Kühhar /+1947/, dr. Timotej Rudolf Sommer /1950/ in dr. Ede Franc Kühhar), dominikanca dr. Dominika Štefana Ratnika (1959) in premonstratenca dr. Imreta Alojzija Sereca (+1972) ter dr. Edvarda Franca Törnara (+1967). Iz letnic smrti je razvidno, da so predvsem ob koncu 19. stoletja in v prvih dvajsetih letih 20. stoletja prekmurski škofijski in redovni duhovniki končevali svoje študije z doktoratom. Isto velja za dostop do višjih **škofijskih** in višjih redovnih cerkvenih služb (provinciali).

Od priključitve gornjega Prekmurja k škofiji v Győru, leta 1176, in vse do ustanovitve škofije v Sombotelu leta 1777 je gornje Prekmurje spadalo pod madžarsko škofijo v Győru. Mikloš Küzmič, študiral je v Győru, je prvi katoliški pisatelj iz Prekmurja. Kljub temu, da so prekmurski duhovniki, ki so študirali v Zagrebu, prinesli v Prekmurje kajkavske knjige in pesmarice, jim ni uspelo ustvariti začetnega nabožnega slovstva v »starem slovenskem jeziku« oziroma v prekmurščini. To je uspelo šele Miklošu Küzmiču, ki je študiral v Győru, takoj po ustanovitvi škofije v Sombotelu, ker ga je v tem podpiral János Szily, prvi sombotelski škof. Izobraževanje duhovnikov, evangeličanskih in katoliških, iz Prekmurja je bilo od 17. do 20. stoletja kljub zemljepisnemu obrobju dokaj kvalitetno, saj sta oba Küzmiča, najprej evangeličan Štefan (1723–1779)⁵⁸ in nato katoličan Miklós (1733–1804),⁵⁹ zavrnila »ponudbo« kajkavskih knjig,⁶⁰ ki so že bile navzoče v Prekmurju, kar sta potrdila in zapisala že v naslovih svojih

⁵⁸ Štefan Küzmič, *Novi zákon ali Tešamentom Gospodna Našega Jezusa Kristuša* zdaj oprvič z Grčkoga na stáři slovenski jezik obrnjeni po Štefan Küzmiči Šurdanskom F(arari) v Halli Saxonskoj MDCCCLXXI; prim. Vilko Novak, Delo in pomen Števana Küzmiča, v: *Stopinje* 1974, str. 30–36.

⁵⁹ Mikloš Küzmič, *Svéti evangeliomi pouleg kalendárioma i réda rimskoga na vse nedelne i světešnje dní z—občinskoga svétoga pisma ... na stáři slovenski jezik obrnjeni ...* — evangelistar. V Šoproni, 1780; prim. Vilko Novak, Delo in pomen Miklóša Küzmiča, v: *Stopinje* 1975, str. 18–26.

⁶⁰ Prim. Vinko Škafar, Prekmurski katoličani in kajkavske verske knjige do leta 1777, v: *Pisec sedmerih luči: zbornik s simpozija o Miklošu Küzmiču*, (ur. Lojze Kozar ml.), Murska Sobota 2005, str. 110–124.

del,⁶¹ in sta bila odločilna za nastanek prekmurskega knjižnega jezika. Znano je namreč, da so v času katoliške obnove duhovniki iz (kajkavske) zagrebške škofije pomagali tudi v gornjem Prekmurju, kjer so močno manjkali katoliški duhovniki. Zagrebški evangeliariji (Evangeliumi) imenujejo zagrebško škofijo leta 1651 »svéta Církva zagrebečka slovenska«, leta 1694 »svéta Cirkva Zagrebečka slovensko horvacka« in leta 1778 »slavna horvacka biskupija zagrebečka«.⁶² Zato lahko domnevamo, da bi v Zagrebu šolani katoliški prekmurski duhovniki težje ustvarili knjižni »stari slovenski jezik«, prekmurščino, saj so bili zaradi študija v Zagrebu pod močnim vplivom kajkavščine, ki so jo še v drugi polovici 17. stoletja tudi »uradno« imenovali »slovenski jezik«. Najbrž je tudi vpliv Štefana Küzmiča pomagal, da se je Mikloš Küzmič, prav tako doma iz gornjega Prekmurja, sicer izjemno nadarjen in delaven, opogumil in prehitel tiste, ki so bolje od njega poznali kajkavsko nabožno literaturo, s katero so se srečevali v Zagrebu, in postal prvi katoliški pisec v knjižni prekmurščini. Morda pa jima je pomagala tudi gorička vztrajnost in »sveta trma«, da sta oba Küzmiča ne samo imenovala prekmurščino »stari slovenski jezik«, ampak sta tudi iz pogovornega prekmurskega slovenskega jezika »ustvarila« knjižni slovenski prekmurski jezik oz. staro knjižno prekmurščino. Najbrž bi to težje uspelo dolinskim duhovnikom. Tako je prav Mikloš Küzmič s svojimi knjigami, pisanimi v prekmurščini, odločilno prispeval med katoliškimi Prekmurci, da se je pozneje Ivanocyjev krog, kljub že navzočim Mohorjevim knjigam v Prekmurju, opogumil in začel izdajati (sicer pod pritiskom madžarizacije) koledar, mesečnik in tednik v prekmurščini in tako prispeval svoj delež, da je lažje prišlo do priključitve Prekmurja k matični domovini.

Prekmurcem so k ohranitvi slovenstva pomagali tudi bratje evangeličani, predvsem Štefan Küzmič in drugi protestantski pisatelji, začenši s Francem Temlinom.⁶³

Ob stoletnici priključitve Prekmurja k matični domovini je več kot očitno, da Prekmurje brez katoliških duhovnikov, predvsem Ivanocyjevega kroga in še posebej Jožefa Klekla st., zaradi hude madžarizacije Prekmurja v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja in brez prispevka katoliškega duhovnika prof. dr. Matija Slaviča (1877–1958), doma iz Bučecovcev, Križevci pri Ljutomeru, ob

⁶¹ Zanimivo je, da je imel prvi kajkavski evangeliarij *Sveti evangeliomi*, ki je leta 1651 izšel v Gradcu, na naslovnici napisano, da je za potrebe »svete Cirkve Zagrebečke Slovenske«. V drugi izdaji kajkavskega evangeliarija, ki je leta 1694 izšel v Trnavi, pa piše, da je za potrebe »svete Cirkve Zagrebečke Slovensko Horvacke«. Peta izdaja je izšla leta 1778 v Zagrebu za potrebe »slavne horvacke biskupije zagrebečke«, ko se tudi kajkavski jezik vse bolj »kroatizira« (prim. Škafar, Prekmurski katoličani in kajkavske verske knjige do leta 1777, str. 113–114). Prim. *Molitvene Knjivisce Vzem Christusevem Věrnem Szlovenzkgoga Jezika, priztoyne i haf znovite*. Vu Posone na M. DC. XV. Leto. (1640).

⁶² Prim. Škafar, Prekmurski katoličani in kajkavske verske knjige do leta 1777, str. 113–114.

⁶³ (Franc Temlin), *Mali katechismus ... krátky návuk věre kerschánszke ... po D. Luther Martonni ... na szlovenszki jezik preloseni*. Halle, 1715 (faksimile 1986).

koncu prve svetovne vojne in posledično tudi po drugi svetovni vojni ne bi pripadlo matični domovini in bi bili prekmurski Slovenci danes večinoma pomadžarjeni. Prekmurski katoliški duhovniki so imeli tudi srečo, da so se po prenosu lavantinske škofije v Maribor z njimi vse bolj družili tudi duhovniki iz lavantinske škofije, predvsem slovenski rodoljubi (Božidar Raič, Anton Korošec, Matija Slavič, Franc Kovačič in drugi). Tudi zato je madžarizacija Prekmurja v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja veliko bolj uspevala med duhovniki Evangeličanske kot Katoliške cerkve, kar posledično pomeni, da bi brez katoliških duhovnikov danes Prekmurje ne bilo v Sloveniji in bi slovenščina, podobno kot v Porabju, tam postopno izumirala.⁶⁴ Toda to je že druga tema, ki bi jo lahko pomagali osvetliti številni arhivski in pisni dokumenti, nenazadnje pa tudi Anton Trstenjak, ki je leta 1883 in 1903 obiskal prekmurske katoliške in evangeličanske duhovnike,⁶⁵ in Ivan Jerič, katerega knjiga *Zgodovina madžarizacije v Prekmurju*⁶⁶ je izšla že po njegovi smrti.

VIRI IN LITERATURA

Neobjavljeni viri

Horvat, Martin, *Licenciati v distriktu, sedaj imenovanem gornje Prekmurje*, diplomska naloga, Univerza v Ljubljani, Teološka fakuleta, Ljubljana 2006.

Literatura

A Pannonhalmi Szent Benedek – rend, Névtára, 1802–1986, Győr 1987.

Catalogus Patrum et Fratrum Almae Proae S. Mariae Hungariae in Deo Defunctorum, Anno MDCCLIV.

Géfin, Gyula, *A szombathelyi egyházmegye története*, 1. kötet, Szombathely 1929.

Géfin, Gyula, *A szombathelyi egyházmegye története*, 2. kötet, Szombathely 1929.

Géfin, Gyula, *A szombathelyi egyházmegye története*, 3. kötet, Szombathely 1935.

Grah, Tatjana, Rokopisni vstavek Andreja Rogana v kajkavskem pridigarskem priročniku – Postilli Antona Vramca, v: *Stopinje 2007*, str. 74–75.

Hoško, Franjo Emanuel, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2002.

Hoško, Franjo Emanuel, *Slavonska franjevačka učilišta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2011.

Jerič, Ivan, *Zgodovina madžarizacije v Prekmurju*, Stopinje, Murska Sobota 2001.

Juhász, Réka Ibolya, *A Győri Felsőoktatás intézményeinek Hallgatói, 1719–1852*, Felsőoktatástörténeti Kiadványok. Új Sorozat, 13, Budapest 2017.

Kokolj, Miroslav – Horvat, Bela, *Prekmursko šolstvo*, Pomurska založba, Murska Sobota 1977.

⁶⁴ Franc Kuzmič, Božidar Raič in predstavitel Prekmurja osrednji Sloveniji, v: *Traditiones: zbornik inštituta za slovensko narodopisje* 24 (1995), str. 55–60; Trstenjak, *Slovenci na Ogrskem: narodopisna in književna črtica*; Jože Smej, *Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga*; Matija Slavič, *Naše Prekmurje: zbrane razprave in članki* (ur. Viktor Vrtnjak), Murska Sobota 1999, Ivan Jerič, *Zgodovina madžarizacije v Prekmurju*, Murska Sobota 2001.

⁶⁵ Trstenjak, *Slovenci na Ogrskem: narodopisna in književna črtica*, Maribor 2006.

⁶⁶ Ivan Jerič, *Zgodovina madžarizacije v Prekmurju*, Murska Sobota 2001.

- Kolar, Bogdan, Mednarodni značaj in naloge zavoda v Veržeu (1912–1919), v: *Časopis za zgodovino in narodopisje = Review for history and ethnography* 69=34 (1998), št. 2, str. 41–54.
- Kolar, Bogdan, *Salezijanci – sto let na Slovenskem, 1901–2001*, Salve, Ljubljana 2001.
- Kuzmič, Franc, Božidar Raič in predstavitev Prekmurja osrednji Sloveniji, v: *Traditiones: zbornik inštituta za slovensko narodopisje* 24 (1995), str. 55–60
- (Krajačević, Nikola), *Molitvene Knyisicze Vszem Christusevem Věrnem Szlovenzkoga Jezika, priztoyne i hafznovite*. Vu Posone na M. DC. XV. Leto. (1640).
- (Krajačević, Nikola), *Szveti Evangeliomi. Koteremi fzvěta Czírka Zagrebecska Szlovenzka, okolu godifca, po Nedelye te Svetke five: z iednem kratkem Catechifmuseum ... Petra Petreticsa*.
- Biskupa Zagrebecskoga Oblaztjum, i stroškom i Slovenzkem fzl ovom na fsvetlo vun dani i fšampani. Vu Nemskom Gradcze. Na jezero fsezt zto petdefzèt i pervo leto. (1651).
- Küzmič, Miklós, *Svėti evangeliomi pouleg kalendárioma i réda rimskoga na vse nedelne i svétešnje dní z-občinskoga svétoga pisma ... na stári slovenski jezik obrnjeni ... – evangelistar*. V Šoproni 1780.
- Küzmič, Štefan, *Nouvi zákon ali Teštamentom Gospodna Našega Jezuša Kristuša zdaj oprvič z Grčkoga na stári slovenski jezik obrnjemi po Štefan Küzmiči Šurdanskom F(arari) v Halli Saxonskoj* 1771.
- Lukinović, Andrija, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, Glas Koncila, Zagreb 1995.
- Mediolano, Silvestro a, *Annales Ord. Min. Cap., Appendicis ad tom. III., pars. I., Mediolani* 1737.
- Mézarósz, Klára, *Dobronoki György, Egy jezsuita a XVII. századból. Jezuit iz 17. stoletja*, Magyar Nemzetiségi Múvelődési Intézet, Lendva = Zavod za kulturo madžarske skupnosti, Lendava 2004.
- Nekrologij Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda*, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1998.
- Németh, Joannes (Composuit), *Calendarium, Sacerdotum mortuorum dioeceseos Sabariensis ab anno 1777 – usque ad novissimum tempus*, Sabariae 1968; (II. ed. Gyürki, László Körmend 2002).
- Novak, Vilko, Delo in pomen Miklóša Küzmiča, v: *Stopinje* 1975, str. 18–26.
- Novak, Vilko, Delo in pomen Števana Küzmiča, v: *Stopinje* 1974, str. 30–36.
- Novak, Vilko, *Izbor prekmurskega slovstva*, Zadruga katoliških duhovnikov, Ljubljana 1976.
- Novak, Vilko, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2006.
- Österreichische franziskaner Provinz des hl. Bernardin von Siena, *Aus dem Totenbuch unserer Provinz*, 1451–2007, Wien 1962.
- Rácz, Piusz, *Ferencesek az ország nyugati részén*, Szűz Máriáról Neve, Zalaegerszeg 2004.
- Schematismus Provinciae Sanctae Mariae Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria*, Budapest 2005.
- Slavič, Matija, *Naše Prekmurje: izbrane razprave in članki* (ur. Viktor Vrtnjak), Pomurska založba, Murska Sobota 1999.
- Slomšek, Anton Martin, Slava rajnim rodoljubom in utemeljiteljem našega slovstva, v: *Slomškovo berilo* (ur. Škafar, Vinko in Jakob Emeršič), Mohorjeva družba, Celje 1991, str. 210–216.
- Smej, Jožef, Dr. Franc Markoja-Márkfi (1811–1861), benediktinec, rektor univerze, v: *Stopinje* 2001, str. 55–62.

- Smej, Jože, *Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga*, Škofijski ordinariat, Maribor 1975.
- Smej, Jože, Župnija Sv. Benedikta v Kančevcih, v: *Stopinje* 1978, str. 31–32.
- Škafar, Ivan, Naša znamenita frančiškana, v: *Stopinje* 1974, str. 82–85.
- Škafar, Ivan, Jezuiti in krajina med Muro in Rabo, v: *Stopinje* 1979, str. 87–91.
- Škafar, Vinko, Frančiškani iz beltinske župnije, v: *Stopinje* 2009, str. 67–73.
- Škafar, Vinko, Franjevački svečenici iz Prekomurja članovi hrvatskih i mađarskih provincija, v: *350 godina franjevacu u Čakovcu* (ur. Stjepan Hranjec), Franjevački samostan Čakovec: Matica hrvatske Čakovec, Čakovec 2010, str. 379–385.
- Škafar, Vinko, Prekmurski katoličani in kajkavske verske knjige do leta 1777, v: *Pisec sedmerih luči: zbornik s simpozija o Miklošu Küzmiču* (ur. Lojze Kozar ml.), Moravske Toplice: Občina; Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, Pomurski naddekanat, Murska Sobota 2005, str. 110–124.
- Škafar, Vinko, Prispevek radgonskih kapucinov k ohranjanju slovenščine v 17. in 18. stoletju, v: *Zbornik soboškega muzeja 7* (ur. Janez Balažic), Murska Sobota 2003, str. 17–51.
- Škafar, Vinko, Redovni duhovniki, ki so bili rojeni ali so umrli na območju sedanje mursko-soboške škofije, v: *Zbornik soboškega muzeja 9–10* (ur. Franc Kuzmič), Murska Sobota 2007, str. 175–216.
- (Temlin, Franc), *Mali katechismus...krátky návuk vöre kerschánszke...po D. Luther Martonni... na szlovenszki jezik preloseni*. Halle, 1715 (faksimile 1986).
- Tomec, Jožef, Beltinčar Jožef Marko Dravec, kanonik in vikar v službi Cerkve, v: *Stopinje* 2014, str. 132–135.
- Trstenjak, Anton, *Slovenci na Ogrskem: narodopisna in književna črtica: objava arhivskih virov* (Viri 5), Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 2006.
- Zelko, Ivan, Zgodovina Bistric v Prekmurju, v: Hozjan, Gizela, *Sad ljubezni do Boga in domovine*, samozaložba, Murska Sobota 1972.
- Zelko, Ivan, Starost naših cerkva in župnijskih šol, Starost župnijskih šol v prekmurskih župnijah, v: *Stopinje* 1978, str. 77–83.
- Zelko, Ivan, *Zgodovina Prekmurja: izbrane razprave in članki* (ur. Vilko Novak), Pomurska založba, Murska Sobota 1996.

POVZETEK

Avtor je ob predstavitvi izobraževanja katoliških duhovnikov, ki so bili doma iz Prekmurja ali so tam delovali do priključitve Prekmurja Sloveniji, najprej predstavil izobraževanje škofijskih duhovnikov do ustanovitve sombotelske škofije leta 1777 v Győru in Zagrebu. Iz gornjega Prekmurja so namreč teologijo študirali v škofijskem teološkem učilišču v Győru, iz dolnjega Prekmurja v Zagrebu, v letih 1777 oz. 1790–1919 pa na teološkem učilišču v Sombotelu (Szombathelyju). Škofijski redovniki so do leta 1919 študirali filozofijo in teologijo v internih samostanskih teoloških učiliščih. V drugi polovici 19. stoletja in pred prvo svetovno vojno so trije škofijski (dr. Franc Ivanocy, dr. Franc Rogač in dr. Mirko Lenaršič) in več redovniških duhovnikov na teoloških fakultetah dosegli tudi doktorate znanosti. Dva škofijska duhovnika sta postala škofa: Blaž pl. Jaklin (+ 1695) v Nitri, ki je danes na Slovaškem, in dr. Franc Rogač (+ 1961) v Pečuhu (Pécs) na Madžarskem. Dva redovnika sta postala rektorja Katoliške

univerze Pétra Pázmánija, in sicer jezuit Jurij Dobronoki (+1649 v Trnavi) v Trnavi in benediktinec Samuel Franc Markoja (+1861) v Budimpešti, kamor so jo leta 1777 premestili iz Trnave. Dva frančiškana iz Prekmurja sta postala zelo odlična provinciala dveh madžarskih frančiškanskih provinc: p. Osvald Jožef Ošljaj (+1949), provincial Frančiškanske province sv. Janeza Kapistrana, in p. Viktor Štefan Vinkovič (+1973), provincial Frančiškanske province sv. Marije. Škofijski duhovniki iz Prekmurja so, podobno kot evangeličanski duhovniki, ustvarili iz prekmurskega pogovornega jezika, prekmurščine, prekmurski knjižni jezik, ki so ga poimenovali »stari slovenski jezik«, in so v njem izdajali verske in tudi poučne knjige. Katoliški duhovniki so v času madžarizacije, sredi 19. stoletja, najprej naročali slovenske knjige iz najstarejše slovenske založbe Mohorjeva družba. V začetku 20. stoletja, v času še hujše madžarizacije, so začeli v prekmurskem knjižnem jeziku izdajati letni *Koledar*, mesečnik *Marijin list* in tednik *Novine*, ki so izhajali vse do druge svetovne vojne. Prav katoliškim prekmurskim duhovnikom Ivanocyjevega kroga gre zasluga, da Prekmurje ni bilo pomadžarjeno in da so prav katoliški prekmurski duhovniki naredili vse, kar je bilo v njihovi moči, da so Prekmurci ob koncu 1. svetovne vojne bili zavzeti za priključitev Prekmurja k Sloveniji. Če ne bi bilo ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja zavednih slovenskih katoliških duhovnikov Ivanocyjevega kroga, ki so s tiskom v knjižnem prekmurskem jeziku in na druge načine pospeševali priključitev prekmurskih Slovencev k matičnem narodu, in štajerskega duhovnika dr. Matije Slaviča, doma iz Bučevcev, župnija Križevci pri Ljutomeru, ki je bil leta 1919 v Parizu na mirovni konferenci glavni in odločilni zagovornik priključitve Prekmurja Sloveniji, bi danes podobno kot v Porabju tudi v Prekmurju slovenščina izumirala, saj Prekmurje ne bi bilo priključeno Sloveniji.

KLJUČNE BESEDE: *izobraževanje, katoliški in redovni duhovniki, Prekmurje, Ivanocyjev krog škofijskih duhovnikov*

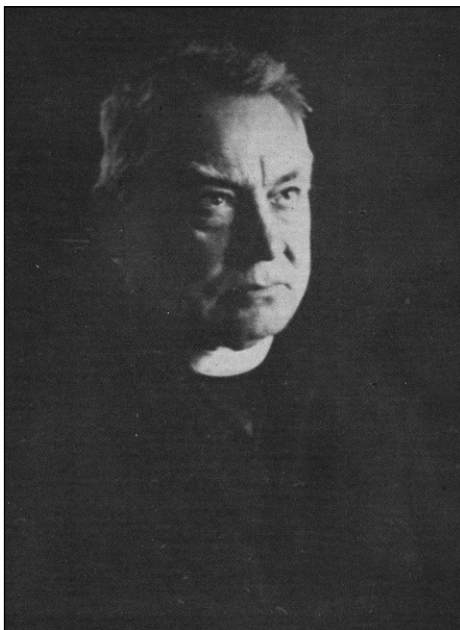
Summary

THE EDUCATION OF CATHOLIC PRIESTS WHO ORIGINATED FROM PREKMURJE OR WORKED THERE UNTIL THE ANNEXATION OF PREKMURJE TO SLOVENIA

First, the author presents the education of Catholic priests who came from Prekmurje or worked there until the annexation of Prekmurje to Slovenia and their education until the establishment of the Diocese of Szombathely in 1777, which, prior to that, took place in Győr and Zagreb. Those from the Upper Prekmurje region studied theology in the diocesan theological school in Győr, while those from the Lower Prekmurje region were taught it in Zagreb;

in 1777 or 1790–1919, it could be studied at the theological school in Szombathely. Until 1919, diocesan friars studied philosophy and theology in internal monastic theological schools. In the second half of the 19th century and prior to the First World War, three diocesan (Dr Franc Ivanocy, Dr Franc Rogač, and Dr Mirko Lenaršič) and several monastic priests became PhDs at theological universities. Two diocesan priests became bishops: Blaž von Jaklin (+ 1695) in Nitra, in today's Slovakia, and Dr Franc Rogač (+ 1961) in Pécs in Hungary. Two friars became rectors of the Catholic University of Péter Pázmány, namely the Jesuit Jurij Dobronoki (+1649 in Trnava) in Trnava and the Benedictine Samuel Franc Markoja (+1861) in Budapest, where it was transferred from Trnavain 1777. Two Franciscans from Prekmurje became very excellent provincials of two Hungarian Franciscan provinces: Osvald Jožef Ošlaj (+1949), the provincial of Franciscan province of St John of Capistrano, and Viktor Štefan Vinkovič (+1973), the provincial of the Franciscan province of St Mary. Like Evangelical priests, diocesan priests from Prekmurje created the Prekmurje literary language from the Prekmurje colloquial language and named it "the old Slovenian language". Religious and educational books were published in it. In the time of Hungarisation, in the mid-19th century, Catholic priests first ordered Slovenian books by the oldest Slovenian publishing house Mohorjeva družba. At the beginning of the 20th century, in the time of even worse Hungarisation, the annual Calendar, monthly *Marijin list*, and weekly *Novine* started to be published in the Prekmurje literary language and continued to be published until the Second World War. It is the Catholic Prekmurje priests of the Ivanocy circle that can be credited with the fact that Prekmurje was not Hungarised and that Catholic priests in Prekmurje did all they could for the people of Prekmurje to be enthusiastic about the annexation of Prekmurje to Slovenia at the end of the First World War. At the end of the 19th and in the beginning of the 20th century, if it were not for the nationally aware Slovenian Catholic priests of the Ivanocy circle, who by printing in the literary Prekmurje language and in other ways promoted the annexation of Prekmurje Slovenians to their own nation, as well as the priest from Styria, Dr Matija Slavič, who originated from Bučevci, a parish of Križevci near Ljutomer, who attended the Paris Peace Conference in 1919 as the leading and decisive advocate for the annexation of Prekmurje to Slovenia, the Slovenian language would be dying out in Prekmurje today, in the same way as in Porabje, since it would not have been annexed to Slovenia.

KEYWORDS: *education, Catholic priests and monks, Prekmurje, Ivanocy circle of diocesan priests*

Dr. Matija Slavič (1877–1958) in dr. Franc Kovačič (1867–1939),
oba kot člana Narodnega sveta za Slovensko Štajersko,
udeleženca pariške mirovne konference po prvi svetovni vojni.

Fanika Krajnc-Vrečko

dr. znanosti, višja bibliotekarka, vodja Teološke knjižnice Maribor v pokoju
e-naslov: fanika.vrecko@guest.arnes.si

VLOGA KATOLIŠKIH DUHOVNIKOV PRI UTRJEVANJU NARODNE ZAVESTI S PISANO BESEDO: ŠIRJENJE IN IZDAJANJE SLOVENSКИH KNJIG IN PERIODIKE MED PREKMURCI DO PRIKLJUČITVE PREKMURJA K MATIČNI DOMOVINI

UVOD

Katoliški duhovniki in drugi intelektualci so imeli pomembno vlogo med prebivalstvom Slovenske krajine ali Prekmurja v prebujanju in utrjevanju narodne zavesti, kar je usodno vplivalo na njihovo odločitev za priključitev te pokrajine k matični domovini leta 1919. Utrjevanje narodne zavesti je bilo mogoče ob uporabi narodnega jezika, sprva govorjene besede, nato pisane in končno tiskane besede. Danes tudi že uradna stroka govori o prekmurskem knjižnem jeziku, ki se je izpričano razvijal preko tiskane besede, v preteklosti pa so raziskovalci prekmurskega slovstva, med njimi Vilko Novak, večkrat zapisali, da predstavlja prekmursko slovstvo »dokaze naše ustvarjalnosti in zavednosti v preteklih stoletjih«.¹ Čeprav je tematika, napovedana v naslovu, doslej objavljena v mnogih raziskavah, bomo v nadaljevanju skušali opozoriti na najpomembnejše in strniti njihove izsledke v treh ključnih vidikih utrjevanja slovenske narodne zavesti med Prekmurci v petdesetih letih pred priključitvijo k matični domovini, in to širjenje slovenskih knjig Mohorjeve družbe in Slovenske matice; izdajanje knjig in periodičnih tiskov v prekmurskem narečju ter prispevek prekmurskih duhovnikov na področju priprave cerkvenih pesmi, pesmaric in molitvenikov. Omejili se bomo na dejavnost katoliških duhovnikov in laičnih katoličanov.

¹ Vilko Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, Ljubljana 1976, str. 5.

1 STIK PREKMURCEV Z MATIČNIM NARODOM PREKO SLOVENSКИH KNJIG IN ČASOPISOV

V drugi polovici 19. stoletja so na Slovenskem izhajala pomembna književna dela, ki so našla pot tudi med ogrske Slovence in jih spodbujala k branju v slovenskem jeziku, kar je med njimi utrjevalo zavest pripadnosti slovenstvu onstran Mure. Poleg nekaterih direktnih pisnih dokazov moremo sklepati, da so v Prekmurju poznali dela slovenskih avtorjev. Za poznavanje katoliškega okolja je pomembno, da so vsaj že leta 1846 poznali dela Antona Martina Slomška. Eden prvih pomembnejših prekmurskih avtorjev Jožef Košič je namreč v svojem delu *Zobrisani Sloven i Slovenka med Mürov i Rabov* nekatera poglavja prevzel iz Slomškove knjige *Blaže in Nežica v nedeljski šoli* (1842) ter jih deloma samostojno priredil, včasih pa je Slomškove odstavke dobesedno prevedel v prekmurščino.² O stiku ogrskih Slovencev z matičnim narodom pričajo tudi zapisi o prejemnikih v Bleiweisovih *Kmetijskih in rokodelskih novicah*, in to ponovno že leta 1846 ter v naslednjih letih, ko je kot prejemnik *Novic* naveden Jožef Košič, fajmošter v Zgornjim Cemingi (Seniku).³ *Novice* pozneje poročajo tudi o izdajanju slovenskih knjig ter o številu prebivalcev – Slovencev na Ogrskem, ki jih je po tem podatku leta 1857 bilo 44862.⁴

Ustanovitev Slovenske matice leta 1863 je ponudila priložnost, da so tudi ogrski Slovenci že na samem začetku sodelovali v tej pomembni kulturni ustanovi, saj so bili navedeni med »udi«, ki so naročali njene knjige ali bili poverjeniki. Prvi člani Slovenske matice so bili župnik Marko Žižek, kaplan Štefan Zemljič in učitelj Janko Murkovič, vsi iz Belotincev (Beltincev), ter župnik Marko Kovačič iz Črenšovcev.⁵ Pozneje med udi Matice redno srečamo tudi Prekmurce. Knjige Slovenske matice so torej po letu 1866 med prekmurskimi duhovniki in učitelji ponujale priložnost za tesen stik z osrednjim knjižnim jezikom in matičnim narodom.

Posebno vlogo pri utrjevanju narodne zavesti so med ogrskimi Slovenci imele knjige Mohorjeve družbe. Samostojno raziskavo na to temo je že leta 1937 opravil Ivan Škafar,⁶ ki je tudi sicer najpomembnejši raziskovalec prekmurskih tiskov, saj je pripravil celotno njihovo bibliografijo,⁷ brez katere nadaljnje raziskovanje ni več mogoče. Izjemen pomen Mohorjeve družbe sta že pred

² Vilko Novak, *Izbor prekmurske književnosti*, Celje 1935, str. 18.

³ Miroslav Kokolj, *Prekmurje in Prekmurci v slovenskem periodičnem tisku*, Murska Sobota 1957, str. 43.

⁴ *Kmetijske in rokodelske novice* št. 18, 4. marec 1857, str. 70.

⁵ Imenik Matičnih udov do avgusta 1866, v: *Narodni koledar in letopis Matice slovenske za leto 1867*, Ljubljani 1866, str. 37.

⁶ Ivan Škafar, *Družba sv. Mohorja in Slovenska krajina*, Celje 1937 (dalje: Škafar, *Družba sv. Mohorja*).

⁷ Ivan Škafar, *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*, (Biblioteka 6), Ljubljana 1978 (dalje: Škafar, *Bibliografija prekmurskih tiskov*).

Škafarjevim poročilom izpostavila Vilko Novak⁸ in Matija Slavič,⁹ o njej pa so poročali tudi v *Ljubljanskem zvonu* leta 1901. V koledarjih Mohorjeve družbe lahko preberemo imena naročnikov iz vseh družbenih slojev, v veliki meri tudi kmetov. V novejšem času je o vplivu Mohorjevih knjig na prebivalstvo Slovenske krajine v Ivanocyjevem času poročal Stanislav Zver.¹⁰ Vsi avtorji so si edini, da so knjige Mohorjeve družbe neposredno vplivale na najširši krog prebivalcev, ne le na izobražence.

V času najhujše madžarizacije, ko je leta 1879 ministrstvo v Budimpešti izdalo odlok o obveznem poučevanju madžarščine na nemadžarskih šolah, so se Madžari borili proti vsaki obliki rabe slovenskega jezika v cerkvi, šoli in knjigi. Zato je v tem času Mohorjeva knjiga, kot je zapisal Ivan Škafar, »neposredno vplivala na ljudstvo samo kot tako. Vsaka knjiga je bila kakor nevidna nit, ki je vezala prekmurskega bralca z osrednjim narodnim jedrom ... V 52 letih pred prevratom je prišlo v Slovensko krajino do 50.000 Mohorjevih knjig. Z njo so prekmurski Slovenci prvič začeli v večji meri dobivati isto duševno hrano kakor štajerski, kranjski, koroški in primorski Slovenci. Družba sv. Mohorja je bila tista, ki je s svojo knjigo tako, prvič v naši zgodovini, duhovno zedinila vse Slovence in včlenila v to slovensko skupnost tudi prekmurske Slovence.«¹¹

Mohorjeva družba je imela svoje poverjenike med nekaterimi pomembnimi prekmurskimi duhovniki po župnijah, kjer je bilo v večini katoliško prebivalstvo. Pregarjanje duhovnikov, predvsem Franca Ivanocyja, in nekaterih učiteljev, ki so jim zaradi širjenja slovenskih knjig madžarske oblasti očitale panslavizem ter rušenje madžarske države, kaže na izjemen pomen tega dela za utrjevanje slovenske narodne zavesti ter v boju za pravice prekmurskih Slovencev na verskem, narodnem, socialnem in prosvetnem področju. Ker je razširjenost Mohorjevih knjig v Slovenski krajini že predstavljena v omenjenih raziskavah, naj omenimo le prve naročnike. Podobno kot knjige Slovenske matice so tudi mohorjevke leta 1868 prvi prejemale beltinski kaplan Štefan Zemljič, župnik Marko Žižek in Jožef Borovnjak na Cankovi. Ti duhovniki so imeli žive stike s sosednjimi štajerskimi duhovniki, ki so čutili, kako pomembna je slovenska knjiga za zatiranje rojake na Ogrskem. O tej zavesti priča državnozborski govor dr. Antona Korošca na Dunaju 16. junija 1910, ko je med drugim dejal: »Bili so časi, ko so naši očetje tihotapili z Madžarske tobak preko Mure. In kar smo takrat mi Štajerski Slovenci pridobili, to vračamo danes v obliki drugih kultur z izobrazbo in duševno kulturo. Vse to pa moramo vršiti skrito, zaprto in v

⁸ Vilko Novak, Kulturni stiki do osvobojenja, v: *Slovenska krajina: zbornik ob petnajstletnici osvobojenja*, Beltinci 1935, str. 45, 54, 96.

⁹ Matija Slavič, *Prekmurje*, Ljubljana 1921, str. 3, 37.

¹⁰ Stanislav Zver, Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba, v: *Ivanocyjev simpozij v Rimu* (ur. Vilko Novak), Rim 1985, str. 31–46 (dalje: Zver, Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba).

¹¹ Škafar, *Družba sv. Mohorja*, str. 5.

temnih nočeh. Ljudje iz naših prosvetnih organizacij tihotapijo v vrečah knjige v temnih nočeh med prekmurske sonarodnjake, da se le-ti morejo izobraževati in gojiti lastno kulturo.«¹² Vzajemno sodelovanje štajerskih in prekmurskih duhovnikov je potrdilo večstoletno izkušnjo naših prednikov, da je mogoče z vero posredovati in utrjevati tudi jezik in kulturo. Kljub številnim preganjanjem madžarskih oblasti je v dobrih petdesetih letih med duhovnike, učitelje in preprosto kmečko ljudstvo prišlo veliko število slovenskih knjig, za kar so v prvi vrsti zaslužni Žižek in Borovnjak (1868–1892) ter Ivanocy in njegov krog (1803–1919).¹³ Omenjeni ter drugi duhovniki pa niso skrbeli le za posredovanje in razširjanje slovenskih knjig med svojimi rojaki, temveč so tudi sami ustvarjali in s prevodi ali pisanjem nabožne ali posvetne literature gradili prekmursko slovstvo.

2 IZDAJANJE KNJIG IN PERIODIČNIH TISKOV V PREKMURSKEM NAREČJU

Kot smo omenili v uvodu, je izdajanje prekmurskih tiskov že dokaj raziskano in evidentirano v Škafarjevi *Bibliografiji prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*. Slednja obsega 334 enot, to je 132 naslovov z 71 avtorji ter 11 anonimnih del; zajeta pa so tudi rokopisna dela. Čeprav je velik del evidentiranih izdaj verske narave, avtorji niso ločeni glede na versko pripadnost. V uvodu Vilko Novak piše o značaju in pomenu prekmurskega slovstva ter pojasnjuje dotedanje raziskave. Sam je velik del svojega raziskovalnega dela namenil prav prekmurskemu slovstvu ali književnosti, kot ju imenuje v različnih obdobjih svojega dela. V zgodnji objavi leta 1935 je zapisal: »Dvestoletno književno delo protestantske in katoliške skupine v Slovenski krajini je spričo okoliščin, v katerih je nastajalo, v veliki meri zadoščalo verskim in poučnim potrebam ljudstva. Kljub kulturni zaostalosti, ki jo je vzdrževalo in pospeševalo madžarsko jezikovno območje, podpirala pa verska razdvojenost s cepljenjem tvornih sil in bralcev, je značaj prekmurske knjige najraznovrstnejši. Stremljenje po leposlovnem ustvarjanju se je izrazilo vsaj v prevodih. Velik pa je pomen tega dela v narodnostnem pogledu: soohranjevalo je slovensko besedo, s svojimi izjavami, vsebinskimi in jezikovnimi stiki pa je vezalo Slovence med Muro in Rabo z njihovim narodnim telesom.«¹⁴ Vilko Novak v pregledu prekmurskega slovstva ločuje protestantska in katoliška obdobja, ki so pogojevala značaj tega slovstva tako po vsebini kot po jeziku.¹⁵

¹² Navaja Škafar, *Družba sv. Mohorja*, str. 11.

¹³ Stanislav Zver, Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba, str. 33 sl.

¹⁴ Vilko Novak, *Izbor prekmurske književnosti*, Celje 1935, str. 20 (dalje: Novak, *Izbor književnosti*).

¹⁵ »Na začetku in pri evangeličanih ves čas ravensko-gorički govor, pri katoličanih vsaj v 20. stoletju dolinski južni govor.« Glej: Vilko Novak, Značaj in pomen prekmurskega slovstva, v: Škafar, *Bibliografija prekmurskih tiskov*, str. 8.

2.1 Delež katoliških avtorjev v *Bibliografiji prekmurskih tiskov* do prve polovice 19. stoletja

Med začetnike katoliškega prekmurskega slovstva vsekakor spadata Mikloš Küzmič (1738–1804) in Jožef Košič (1788–1867), ki sta dobrih sto let pred viškom katoliškega prekmurskega slovstva že pisala v prekmurskem narečju oziroma knjižnem jeziku in Slovencem na Ogrskem posredovala verske resnice v njim razumljivem jeziku, slednji pa je gojil tudi posvetno književnost. Küzmičeva *Knjiga molitvena*¹⁶ je spremljala prekmurskega človeka od rojstva do groba in tudi v grob. Po pričevanju škofa Smeja in osebnem vedenju avtorice tega prispevka se je ohranilo malo originalnih izvodov številnih ponatisov, ker so ob smrti umrlim dajali ta molitvenik v krsto kot neke vrste duhovno popotnico. Tudi prevod evangelijev Mikloša Küzmiča¹⁷ in njegov abecedarij¹⁸ sta s številnimi ponatisi in priredbami poznejših avtorjev več kot stoletje utrjevala v veri in ozaveščala katoliške Prekmurce. Jožef Košič je med katoliškimi duhovniki Slovenske krajine prvi izdal tudi neverske tiske in tako skrbel za širšo kulturno ozaveščenost v slovenskem jeziku. Že Janko Šlebinger je opozoril na posebnost Košičevega dela, saj je ta v omenjeni knjigi *Zobrisani Sloven i Slovenka med Mürov in Rábov* svojim rojakom razlagal namen in vsebino dobre šole ter jim dajal primerne nasvete in nauke za razne življenjske prilike. Med praktično vsebino je vključil oster polemični članek o Luthru in njegovih naukah z obrambo katoliške vere; gotovo pa je prvi avtor, ki je v slovenskem jeziku predstavil verske razmere v Prekmurju.¹⁹ Delo teh dveh avtorjev je spodbujalo poznejše duhovnike in druge intelektualce, da so v najtežjih časih madžarizacije s pisano besedo spodbujali svoje rojake in v njih utrjevali narodno zavest.

2.2 Prekmurski katoliški pisci v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja

V petdesetih in šestdesetih letih 19. stoletja so književno življenje katoličanov predstavljali le ponatisi starejših del in šele v sedemdesetih letih se pojavijo novi prevodi abecednikov, ki so bili tiskani v gajici; oskrbel jih je štajerski učitelj Janez Murkovič. V tem desetletju je nastopil publicist Imre Agustič (1837–1879), ki je v letih 1875 do 1879 v Budimpešti izdal prvi prekmurski mesečnik z

¹⁶ *Knjiga molitvena v-steroj sze nahajajo rázločne ponizne molitvi, z-dvojim pridavekom: na haszek katolicsánskim krscsenikom*, v Soproni 1783. Faksimile: Klar, Murska Sobota 2013. V Škafarjevi *Bibliografiji prekmurskih tiskov* je navedenih 19 ponatisov tega molitvenika. Prim. Ivan Škafar, *Bibliografija prekmurskih tiskov*, str. 19 (z napačno navedbo številčenja bibliografskih enot (34=33, 44=43, 48=47)).

¹⁷ *Svéti evangeliomi pouleg kalendárioma i réda rimskoga na vse nedelne i svétešnje dni z-občinskoga svétoga pisma ... na stári slovenski jezik obrnjeni ...*, V Soproni 1780; 12 ponatisov. Prim. Škafar, *Bibliografija prekmurskih tiskov*, str. 18.

¹⁸ *Szlovenszki szilabikár, z-steroga sze decza steti more navcsiti, z-nikimi rejsziczami, i szprilo'senim krsztszánszkim návukom navkúpe, pod prespan stampanya dani*, V Soproni 1789; 10 ponatisov. Prim. Škafar, *Bibliografija prekmurskih tiskov*, str. 18.

¹⁹ Janko Šlebinger, Košič, Jožef: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi294754/> (pridobljeno: 8. 11. 2019).

naslovom *Prijátel* in podnaslovom *znanost razšerjüvajoče slovenske novine*. List je prinašal posvetne in splošnoizobraževalne vsebine pa tudi narodne pesmi. Imre Agustič je za šole sestavil *Prirodopis* (1877), katerega jezik vsebuje mnogo oblik iz knjižne slovenščine ter mnogo pisateljevih lastnih tvorb. Vilko Novak meni, da je imena živali nedvomno vzel iz Erjavčevega prevoda *Živalstva* 1864, kar znova kaže na Agustičev stik z osrednjim slovenskim prostorom.²⁰

2.2.1 Jožef Borovnjak (1826–1909)

»Zadnji značilni predstavnik katoliškega knjižnega dela v Slovenski krajini«²¹ v drugi polovici 19. stoletja je bil Jožef Borovnjak (1826–1909), za njim pa je nastopil Ivanocyjev krog, kot ga imenuje škof Jožef Smej. Borovnjak je prirejal nove izdaje Küzmičevih del, sam pa je pripravljala pesmarice, molitvenike in katekizme. V Škafarjevi *Bibliografiji* se po letu 1858 pri 22 bibliografskih enotah pojavi pojasnilo »pripravil, oskrbel, nekoliko priredil, priredil, prevedel, ponatis oskrbel, natis oskrbel Jožef Borovnjak«. ²² Poleg izdanih del so se ohranila tudi nekatera njegova rokopisna dela, ki so bila predstavljena v zborniku *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*.²³ Borovnjak je tudi že objavljala v knjižni slovenščini,²⁴ s čimer je ustvaril pomembno vez med prekmursko slovstveno dejavnostjo v preteklosti ter s približevanjem slovenskemu knjižnemu jeziku in črkopisu to dejavnost usmerjal v prihodnost.²⁵ Njegova izjemna vloga v utrjevanju narodne zavesti se poleg publiciranja kaže predvsem v širjenju slovenskih Mohorjevih in Slomškovih knjig v Slovenski krajini, zgledna pa je bila tudi njegova pastoralna dejavnost, kot rezultat izjemnega sodelovanja med duhovniki in izobraženci treh škofij, in to njegove sombotelske, graške ter lavantinske.²⁶ Tudi ti stiki so v njem utrjevali slovensko narodno zavest, ki jo je s publiciranjem in s svojim pastoralnim delom prenašal na mlajše duhovnike ter na sonarodnjake, kar je zagotovo vplivalo na poznejšo zahtevo po priključitvi k matičnemu narodu.

²⁰ Vilko Novak, *Izbor književnosti*, str. 19.

²¹ Vilko Novak, *Izbor književnosti*, str. 19.

²² Prim. tudi: Franc Kuzmič, *Bibliografija Jožefa Borovnjaka*, v: *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka* (ur. Marko Jesenšek), Maribor 2008, str. 297–301.

²³ Fanika Krajnc-Vrečko, *Rokopisni molitvenik in pesmarica Jožefa Borovnjaka*, v: *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka* (ur. Marko Jesenšek), Maribor 2008, str. 119–132.

²⁴ Prim. Škafar, *Bibliografija prekmurskih tiskov*, bibl. enota 175.

²⁵ Fanika Krajnc-Vrečko, Borovnjak, Jožef: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi146617/> (pridobljeno: 8. 11. 2019).

²⁶ Vinko Škafar, *Borovnjakova pastoralna dejavnost*, v: *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka* (ur. Marko Jesenšek), Maribor 2008, str. 36–44.

2.2.2 Ivanocyjev krog

Franc Ivanocy (1857–1913)

Borovnjakov najpomembnejši učenec je bil Franc Ivanocy. Na rimskem simpoziju leta 1985 so raziskovalci dopolnili dela Vilka Novaka in škofa Jožefa Smeja,²⁷ ki je Ivanocyjevo pastoralno dejavnost in njegov vpliv na življenje ogrskih Slovencev v Slovenski krajini obdelal v doktorski disertaciji. Smejev prevod Ivanocyjeve *Kronike tišinske župnije*²⁸ in objava njegove korespondence²⁹ v času najhujšega preganjanja sta tudi znanstveni javnosti približala Ivanocyjevo publicistično delo, predvsem pa njegovo skrb za širjenje slovenskih knjig, zaradi katere so ga madžarske oblasti hudo preganjale. V omenjeni korespondenci Borovnjak škofu v Sombotelu sporoča seznam slovenskih knjig, ki jih je razširjal skupaj s svojim vernikom Matijo Edšidtom. Od navedenih 22 knjig s priloženega seznama je samo ena prekmurska, vse druge so s Štajerskega, Kranjskega in Koroškega, kar kaže na Ivanocyjevo povezavo s Slovenci zunaj Prekmurja.³⁰ Ko utemeljuje potrebo po knjigah v ljudem razumljivem jeziku, se Ivanocy sklicuje na naravno pravo: »Niti jaz, niti kdo drug nima pravice kratko malo iztrgati ljudstvu iz rok tistih knjig, katerih jezik je najbližji njegovemu in katerih vsebina ni niti proti državi niti proti domovini.«³¹

Kot poroča S. Zver, je »Ivanocyjeva največja dolgoročna naložba v nacionalnem in verskem pogledu ... vzgoja in oblikovanje kroga mladih duhovnikov, ki so potem v prvih dveh desetletjih dvajsetega stoletja vse bolj usmerjali pogled slovenskih Prekmurcev k matici.«³² Ti mladi duhovniki veljajo za njegov krog in to so bili Jožef Klekl st., Ivan Baša, Jožef Klekl ml. ter Jožef Sakovič, ki so vsak po svoje odigrali pomembno vlogo pri izdajanju in širjenju prekmurskih periodičnih tiskov do leta 1919.

Ivan Baša (1875–1931) je sodil v ožji krog sodelavcev Franca Ivanocyja in Jožefa Klekla st., s katerima je ustanovil domačo prekmursko versko periodiko, njegovo pomembno slovstveno delo pa je bil prevod in priredba *Katoličanskega katekizmuša za solare III.–V. razreda*,³³ ki je bil skoraj štirideset let edini prekmurski učbenik, ki se je smel uporabljati v prekmurskih šolah.

²⁷ Jožef Smej, *Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga* (delni natis), Maribor 1975.

²⁸ Franc Ivanocy, *Kronika tišinske župnije* (prev. Jožef Smej), Tišina 2007.

²⁹ Jožef Smej, Franc Ivanocy leta 1899 zagovarja širjenje in branje slovenskih knjig, v: ZČ 62 (2008), št. 1-2, str. 203–209 (dalje: Smej, Franc Ivanocy leta 1899).

³⁰ Smej, Franc Ivanocy leta 1899, str. 205–208.

³¹ Navaja Stanislav Zver, Franc Ivanocy in Mohorjeva družba, str. 37.

³² Stanislav Zver, Izvir Borovnjakove narodne zavesti in njen vpliv na Ivanocyja, Bagáryja in Jožefa Klekla st., v: *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka* (ur. Marko Jesenšek), Maribor 2008, str. 95.

³³ Izšel v Budimpešti 1909 in 19132.

Jožef Klekl st. (1874–1948) je s svojim bogatim slovstvenim delom najpomembnejši prekmurski avtor na začetku 20. stoletja. Bibliografija njegovih tiskov³⁴ obsega 15 monografskih del in 551 člankov v različnih serijskih ter monografskih publikacijah, izjemna pa je njegova vloga pri ustanavljanju in urejanju periodičnih tiskov. O Kleklovem življenju in delu ter njegovem vplivu na krepitev narodne zavesti v Slovenski krajini je bilo doslej opravljenih več temeljitih raziskav, zato tukaj navedemo le najpomembnejše. Poleg zgodnjih raziskovalcev prekmurskega slovstva je Kleklov simpozij v Rimu (1994) osvetlil njegovo življenje in delo, pa tudi njegovo teološko misel, pastoralno in splošno kulturno, socialno ter politično delovanje v prelomnih časih prekmurske zgodovine.³⁵ Dr. Stanislav Zver se je posvetil raziskovanju virov in v doktorski disertaciji osvetlil slovenstvo Jožefa Klekla v medvojnih dokumentih (1941–1948) v luči predvojnih dogodkov, ter v jubilejnem letu izdal obsežno monografijo s to tematiko.³⁶ Sedanji murskosoboški škof dr. Peter Štumpf je v doktorski disertaciji predstavil Klekla st. kot publicista v prizadevanju za ohranitev katoliške vere v Slovenski krajini.³⁷ Vsi raziskovalci so si edini v oceni izjemne Kleklove drže v vlogi narodnega buditelja, njegovi tiski pa so po teh ocenah budili ljubezen do lastnega naroda in kulture.³⁸

2.3 Prekmurski periodični tiski do leta 1919

Med najpomembnejšimi prekmurskimi periodičnimi tiski naj ponovno omenimo prvega, in to Agustičevega *Prijatela* v letih 1875–1878; na začetku 20. stoletja pa »edinstven Kleklov tisk«, ki ga predstavlja najbolj brana in razširjena katoliška periodika, in to: *Kalendar Srca Jezušovoga* (1903–1944), *Marijin list* s prvotnim imenom *Nevtepeno poprijeta Devica Marija*³⁹ (1904–1941) in *Novine* (1913–1941), ki pomenijo zlato obdobje prekmurske periodike, saj je do leta 1919 izšlo šestnajst letnikov *Kalendarja*, vsak povprečno v 4000 izvodih, petnajst letnikov *Marijinega lista* v približno 3500 izvodih ter pet letnikov *Novin*, tudi povprečno 4000 izvodov na leto, skupaj okrog 135 000 izvodov časopisov.⁴⁰ Klekl sam je leta 1941 zapisal, da sta bila povod za izdajanje *Kalendarja*, *Marijinega lista* in *Novin* nasprotovanje madžarske oblasti širjenju oz. naročanju

³⁴ Franc Kuzmič, Bibliografija Jožefa Klekla, v: *Kleklov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1995, str. 255–272.

³⁵ *Kleklov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1995.

³⁶ Stanislav Zver, *Tebi, slovenska krajina – ob 100-letnici združitve z matičnim narodom: slovenstvo Jožefa Klekla st. (1874–1948) v medvojnih dokumentih (1941–1948) v luči predvojnih dogodkov*, Maribor 2019.

³⁷ Peter Štumpf, *Jožef Klekl st. (1874–1948) kot publicist v prizadevanju za ohranitev katoliške vere v Slovenski krajini (Prekmurju)*, Ljubljana 2006.

³⁸ Stanislav Zver, Pregled Kleklovega življenja in dela, v: *Kleklov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1995, str. 31.

³⁹ *Nevtepeno poprijeta Devica Marija zmožna gospá vogrszka. Pobožsen mesecsen liszt. 1904–1914*. Deseti letnik v 3. številki dobi dodatek pred naslovom »*Marijin list*«.

⁴⁰ Marko, Jesenšek, Prekmurska publicistika 19. in prve polovice 20. stoletja – med knjižno normo in tradicijo, v: *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, str. 104 (dalje: Jesenšek, Prekmurska publicistika).

slovenskih knjig v Prekmurju in dejstvo, da na začetku 20. stoletja v Prekmurju »večina našega naroda ni razumela knjižne slovenščine«. ⁴¹ O razumevanju knjižne slovenščine pa raziskovalci v novejšem času ugotavljajo, da »so štirje najpomembnejši prekmurski časopisi resnično ves čas iskali pravo mero med jezikovno normo in tradicijo, tj. med ‚novoslovenščino‘ kot skupnim slovenskim knjižnim jezikom in (starim) prekmurskim knjižnim jezikom oz. njegovim (dolгим) prehajanjem v narečne okvire«. ⁴²

Vlogo vseh treh Kleklovih časopisov v narodnobuditeljskem smislu sta na simpoziju v Rimu predstavila Lojze Kozar st. in Lojze Kozar ml. ⁴³ Tukaj na kratko povzemamo nekatere ugotovitve. O vlogi *Marijinega lista* je Lojze Kozar st. zapisal, da je list v preprostem prekmurskem človeku prebudil samozavest, ga dvignil iz anonimnosti in nanj deloval kot notranje prerodenje. »Kar so doslej lahko samo slišali v pridigah, je bilo sedaj natiskano v domačem, razumljivem jeziku in jim je širilo njihovo versko znanje in versko zavest.« Z objavo imen in priimkov mnogih darovalcev je urednik dosegel, da je »nihče ... postal tako rekoč nekdo, nepoznan človek z imenom natisnjen in objavljen«. ⁴⁴

Isti avtor spregovori tudi o pomenu *Novin* za Slovensko krajino, kjer ponovno poudarja vlogo časopisa v smislu krepitve narodne samozvesti v obdobju madžarske države. Tudi *Novine* so poleg jezikovne bližine Prekmurcem prinašale vsebine, ki so ljudi vzgajale, jim prinašale leposlovje v prozi in pesniški obliki, jih učile pametnega kmetovanja, trgovanja in obrti, predvsem pa jim budile upanje na osvoboditev izpod madžarskega zatiranja. ⁴⁵

Kalendar srca Jezušovega so ustanovili Ivanocy, Baša in oba Klekla, urejal pa ga je prvi dve leti Ivanocy, pozneje oba Klekla. Po pričanju urednikov je bil koledar ustanovljen z namenom, da ljudem prinaša duševno hrano in jih odvrta od drugih, slabih koledarjev. Lojze Kozar ml., ki je analiziral vse letnike Koledarja, ugotavlja, da so objave, ki so krepile slovensko narodno zavest, govorile o slovenskem jeziku, o navadah in verovanjih, v vsakem koledarju pa je bil kratek verski prispevek, ki je obravnaval skrivnosti Jezusovega srca. Koledar je bil do leta 1913 natisnjen v madžarskem črkopisu, pozneje pa v gajici. ⁴⁶

Pred letom priključitve Slovenske krajine k matični domovini so prekmurski duhovniki, narodni buditelji, s širjenjem in izdajanjem tiskov v prekmurskem knjižnem jeziku oziroma narečju odigrali ključno vlogo pri utrjevanju

⁴¹ Jožef Klekel, Izročitev, *Kalendar srca Jezusovega*, 1941, str. 31.

⁴² Marko Jesenšek, *Prekmurska publicistika*, str. 104.

⁴³ Lojze Kozar ml., *Kalendar Srca Jezušovega*, v: *Kleklov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1995, str. 129–138 (dalje: Lojze Kozar ml., *Kalendar Srca Jezušovega*); Lojze Kozar st., Vpliv Marijinega lista na prekmurskega človeka, v: *Kleklov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj); str. 107–114; Lojze Kozar st., Pomen *Novin* za Slovensko krajino, v: *Kleklov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), str. 115–127.

⁴⁴ Lojze Kozar st., Vpliv Marijinega lista, str. 113.

⁴⁵ Lojze Kozar st., *Pomen Novin*, str. 126.

⁴⁶ Lojze Kozar ml., *Kalendar Srca Jezušovega*, str. 135.

narodne zavesti, ki je med ljudmi budila samozavest in zavedanje, da so (enako) vredni pripadniki matičnega naroda.

3 PRISPEVEK PREKMURSKIH KATOLIŠKIH DUHOVNIKOV NA PODROČJU PRIPRAVE CERKVENIH PESMI, PESMARIC IN MOLITVENIKOV

Osnovni liturgični pripomočki za ljudske pobožnosti v maternem jeziku, ki so vernike združevali v oltarnem občestvu in jih spremljali v najintimnejših verskih izkustvih, so bile cerkvene pesmi, pesmarice in molitveniki. Že pri površnem pregledu *Bibliografije prekmurskih tiskov* moremo ugotoviti, da je največji delež bibliografskih enot vezan prav na to tematiko. Iz naslovov samih vedno ne moremo ugotoviti, kdaj gre za evangeličansko oziroma katoliško pesmarico ali molitvenik, ločimo pa jih lahko po avtorjih, prevajalcih in prirediteljih. Izdane pesmi oz. pesmarice so v veliki meri privezane k molitvenikom, prav tako besedila križevega pota; redkeje pa se pojavljajo tudi kot samostojni tiski.

3.1 Prekmurska rokopisna cerkvena pesmarica

Ivan Škafar v svoji *Bibliografiji* posebej navaja seznam prekmurskih rokopisnih pesmaric po različnih hraniliščih. Ta obsega 61 enot, zato je treba omeniti pomen rokopisnih pesmaric do 19. stoletja, iz katerih so črpali avtorji in prireditelji poznejših tiskov. Tudi s prekmursko rokopisno cerkveno pesmarico, ki so jo v začetnem obdobju uporabljali katoliški in evangeličanski verniki v cerkvi in pri domačih pobožnostih,⁴⁷ se je v veliki meri ukvarjal Vilko Novak.⁴⁸ Pri predstavitvi porekla in jezika najstarejših rokopisnih pesmaric ugotavlja, da so pesmi iz le-teh v svoje tiske vključili katoliški avtorji, med njimi prvi Mikloš Küzmič leta 1783 v *Knigo molitveno*, in mnoge so se v številnih ponatisih ohranile skorajda v nespremenjeni obliki vse do leta 1910.⁴⁹ To dokazuje, da so katoliški duhovniki konec 19. in v začetku 20. stoletja tudi na področju cerkvene pesmi gradili na močni tradiciji in izročilu ter v svoje pesmarice in molitvenike vgrajevali pesmi, ki so bile stoletja žive med ljudmi.

3.2 Molitvenik in pesmarica kot del molitvenika ali samostojni tisk

Kniga molitvena sztaro-szlovenska. Najpomembnejša tiskana katoliška cerkvena pesmarica je zagotovo zajeta v prvem katoliškem molitveniku, ki ga je izdal Mikloš Küzmič leta 1783. Kot že omenjeno, je izšel v vsaj 26 ponatisih⁵⁰ in vsak vsebuje tudi dodatek v obliki pesmarice, poznejše izdaje z Borovnjakovimi

⁴⁷ Vilko Novak, Trubarjeva in Dalmatinova besedila v Martjanski pesmarici I, v: *Slavistična revija* 43 (1995), št. 3, str. 275.

⁴⁸ Vilko Novak, Prekmurska Martjanska pesmarica, v: *ČZN* 61 (1990), št. 1, 57–82.

⁴⁹ Vilko Novak, Prekmurske rokopisne pesmarice, v: *Jezik in slovstvo* 19 (marec/april 1973/74), str. 217.

⁵⁰ Prim. Prav tam, op. 16.

priredbami pa tudi križev pot. Prva izdaja vsebuje koledar z imeni svetnikov in prekmurskimi imeni mesecev; poleg mašnih molitev še druge molitve, litani-je, prevode premišljevanj o poslednjih rečeh kot »Pridavek I«, ter 31 cerkvenih pesmi kot »Pridavek II«. Do 8. natisa leta 1847 je avtorstvo pripisano M. Küzmiču, deveti natis leta 1853 naj bi že oskrbel Jožef Košič, dvanajsto izdajo leta 1864 pa je pripravil Jožef Borovnjak in dodal 68 pesmi. Štirinajsto izdajo leta 1868 je Borovnjak preimenoval v *Molitvena kniga sztároszlovenska*.⁵¹ Petnajsti natis sicer brez leta izdaje, vendar naj bi izšel leta 1869, ima ponovno ime *Kniga molitvena sztaro-szlovenska*, 16. natisu leta 1877 pa je Borovnjak dopolnil naslov, in to *Kniga molitvena. Bogábojécsim düsam dána. Sztaro-szlovenska*, ki je ohranjen tudi v naslednjih Borovnjakovih izdajah. Leta 1907 je izšla 20. izdaja z naslovom *Molitvena knjiga. Popravljená sztara szlovenska* »*Kniga molitvena*«, domnevni prireditelj pa je Jožef Sakovič. Ta je oskrbel tudi 21. izdajo, ponovno z naslovom *Kniga molitvena bogábojécsim düsam dána. Sztaro-szlovenska*, 1909, in 22. izdajo z naslovom *Molitvena knjiga. Popravljená sztara szlovenska* »*Kniga molitvena*«, 1910. 23. in 24. natis je Sakovič oskrbel leta 1914. 25. natis je izšel leta 1931 v Winterbergu in 26. natis leta 1941 v Budimpešti. Faksimile prve izdaje *Knige molitvene* s spremno besedo škofa Jožefa Smeja je izšel leta 2013 v Murski Soboti. Küzmičevo *Knigo molitveno* je za Košičem od leta 1864 urejal in prirejal Jožef Borovnjak, ki je pesemskemu delu dodal nekaj svojih pesmi, nekaj pa jih je prevzel iz drugih slovenskih pesmaric. Po letu 1904 je *Knjigo* urejal Jožef Sakovič.⁵²

Kniga molitvena je v zgodovini slovenskega tiska gotovo edina, ki je izšla v toliko ponatisih in dopolnjenih izdajah, kar priča o neprecenljivi vlogi tega molitvenika, gotovo pa tudi o čutenju prekmurskih katoličanov skozi 230 let (1783–2013).

Jezus moje poželenje.⁵³ Molitvenik s pesmarico avtorja Aloisa Schlöra je leta 1851 prevedel Jožef Košič, že naslednjo izdajo leta 1852 je priredil Jožef Borovnjak, ki je naslednje leto dopolnil naslov tretje izdaje *Novi Jezus moje po'seļejnye*. Poznejši natisi do dvajsetega, ki je izšel leta 1916 v Chicagu in je še v razvidu Škafarjeve *Bibliografije*, imajo izmenjaje obe verziji naslova. Medtem ko ima prva izdaja 252 strani, so poznejše izdaje razširjene in dopolnjene, tako da ima 20. izdaja že 428 strani. Tudi ta molitvenik je doživel izjemno število ponatisov in čeprav sta oba (tudi *Kniga molitvena*) velik del časa izhajala v istem

⁵¹ *Molitvena kniga sztároszlovenska puna odebránih lepih molitev, litanijah, peszem, vu vszákoj dühovnoj potrebcsini kath. kerscsenika, i križna pót*, v Radgoni 1868.

⁵² Vilko Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, Ljubljana 1976, 79.

⁵³ Jezus moje po'seļejnye. Katolicsanszkas molitvena knjiga z-navcsenyom k verno-pobo'snomsivlejnys. V Kermedini 1850, s šestnajstim ponatisi do 1898.

obdobju in so se nekatere vsebine, med njimi cerkvene pesmi, ponavljale, sta oba dolgo živela med prekmurskimi katoličani.

Krščansko katoličanske cerkvene pesmi⁵⁴ je edina samostojna katoliška cerkvena pesmarica, ki je izšla v času najhujše madžarizacije leta 1893, in pri njeni izdaji je kot prevajalec sodeloval Jožef Borovnjak. Avtor Jožef Pusztai se je v predgovoru zahvalil Borovnjaku (str. 9) za pomoč pri pripravi pesmarice, vendar je v njej objavil tudi madžarske pesmi in v predgovoru grajal štajerske pesmi, ki jih je vključil prav Borovnjak. Ta pesmarica je bila prekmurskim duhovnikom vsiljena in pozneje ni znana nobena nova izdaja, kar kaže na to, da so se duhovniki in verniki zadovoljili s pesmimi v njihovih molitvenikih.

Sveta križna pot,⁵⁵ drobna knjižica na 23 straneh, je prvič izšla leta 1850, domnevni avtor je Jakob Sabar. Pozneje je samostojno izšla v vsaj devetih ponatisih, velikokrat pa je izšla kot del molitvenika *Jezus moje poželenje* in do leta 1910 doživela skupaj 24 natisov.

Dühovna hrana,⁵⁶ molitvenik s pesmarico na 240 straneh, je Jožef Borovnjak prvič priredil okoli leta 1868, nato je izšla vsaj še v treh natisih do leta 1893.

Szveti angel csuvar,⁵⁷ Borovnjakov molitvenik vsebuje tudi 21 pesmi, izšel je v dveh izdajah.

Hodi k oltarskomi svestvi je molitvenik Jožefa Klekla st., izšel je leta 1910 in ponovni natis leta 1923. Namenjen je bil članom bratovščine Srca Jezusovega in Oltarskoga svestva.

Katoliški molitvenik s cerkveno pesmarico predstavlja večji del prekmurskega slovstva v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja. Res je, da gre v veliki meri za ponatise in ponovne izdaje besedil, ki so nastala na začetku 19. stoletja, vendar to dokazuje brezmejno željo prekmurskega človeka, da bi slavil Boga v domačem jeziku. Duhovniki, ki so prirejali molitvenike in izbirali besedila cerkvenih pesmi iz izročila starih prekmurskih pesmaric, so poznali prekmursko dušo in čutili, da se lahko človek v svojih najintimnejših verskih občutjih najbolje razume s svojim Bogom v domači govorici.

SKLEP

Slovenska pisana beseda v knjigi – molitveniku ali pesmarici in pozneje v periodičnih tiskih – je skozi stoletja spremljala prekmurske Slovence v Slovenski krajini. Katoliški duhovniki, ki so skrbeli za izdajanje in širjenje knjig z versko in posvetno vsebino, so odigrali odločilno vlogo pri utrjevanju narodne zavesti,

⁵⁴ Jožef Pusztai, *Kršcsánszko katholigánszke cerkvene peszmi sz potrebnimi molitvami i vnógími vogrszkimi peszmami, za skolnike, katholicsánszko mladézen, ino za vszákoga pobožsnoga krscsenika*, (prev. Jožef Borovnjak), Budapest 1893.

⁵⁵ Jakob Sabar, *Szvéta kri'zna pout ali Bridko terplejnye ino szmrt naszega goszpodna Jezusa Krisztusa na ponizno premislávanye ino pobo'snoszt za katolicsánszke kerscsenike*, V Grádzi 1850, nato 24 natisov.

⁵⁶ Jožef Borovnjak, *Dühovna hrána ali knizsica puna lepíh návukov molítev i peszem za kath. kerscsenike*, V Radogi 1868.

⁵⁷ Jožef Borovnjak, *Szvéti angel csuvar ali vodnik v nebesa*, V Radgoni 1875, 18902.

ki je v ljudeh utrjevala zavedanje o narodni pripadnosti, z opismenjevanjem pa jim je poleg verskega znanja širila tudi splošno kulturno razgledanost. Morda je Lojze Kozar st. najbolje označil pomen prekmurskega katoliškega tiska, ko je zapisal, da je ta v preprostem prekmurskem človeku prebudil samozavest, ga dvignil iz anonimnosti in nanj deloval kot notranje prerodenje. Sklenemo lahko, da so duhovniki, ki so za slovensko knjigo velikokrat tvegali celo svoje življenje, globoko čutili svoje poslanstvo v posredovanju božje besede v domačem jeziku, s čimer so predstavljali trdno oporo svojim vernikom v časih najhujšega zatiranja.

VIRI IN LITERATURA

- Baša, Ivan, *Katoličanski katekizmus za solare III.–V. razreda*, Državska svetoga Sztefana, Budapest 1909, 1913².
- Borovnjak, Jožef, *Dúhovna hrána ali knizsica puna lepih návukov molitev i peszem za kath. kerscsenike*, V Radogi 1868.
- Borovnjak, Jožef, *Szvėti angel csuvar ali vodnik v nebesa*, V Radgoni 1875, 1890².
- Imenik Matičnih udov do avgusta 1866, v: *Narodni koledar in letopis Matice slovenske za leto 1867*, V Ljubljani 1866, str. 37.
- Ivanocy, Franc, *Kronika tišinske župnije* (prev. Jožef Smej), Župnijski urad, Tišina 2007.
- Jesenšek, Marko (ur.), *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*, (Zora 55), Filozofska fakulteta, oddelek za slovanske jezike in književnosti, Maribor 2008.
- Jesenšek, Marko, *Prekmurska publicistika 19. in prve polovice 20. stoletja – med knjižno normo in tradicijo*, v: *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, str. 99–109.
- Jezus moje pošelejnye. Katolicsanszkas molitvena knjiga z-navcsenyom k verno-pobošnomi ,sivlejnji*. V-Kermedini 1850.
- Klekel, Jožef, Izročitev, v: *Kalendar srca Jezusovega*, 1941.
- Kokolj, Miroslav, *Prekmurje in Prekmurci v slovenskem periodičnem tisku*, Obmurska založba, Murska Sobota 1957.
- Kozar, Lojze ml., *Kalendar Srca Jezušovoga*, v: *Kleklov simpozij v Rimu*, (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1995, str. 129–138.
- Kozar, Lojze st., *Vpliv Marijinega lista na prekmurskega človeka*, v: *Kleklov simpozij v Rimu*, (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1995, str. 107–114.
- Kozar, Lojze st., *Pomen Novin za Slovensko krajino*, v: *Kleklov simpozij v Rimu*, (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1995, str. 115–127.
- Krajnc-Vrečko, Fanika, *Rokopisni molitvenik in pesmarica Jožefa Borovnjaka*, v: *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*, (ur. Marko Jesenšek), (Zora 55), Filozofska fakulteta, oddelek za slovanske jezike in književnosti, Maribor 2008, str. 119–132.
- Krajnc-Vrečko, Fanika, Borovnjak, Jožef: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi146617/> (pridobljeno: 8. 11. 2019).
- Kuzmič, Franc, *Bibliografija Jožefa Klekla*, v: *Kleklov simpozij v Rimu*, (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1995, str. 255–272.
- Kuzmič, Franc, *Bibliografija Jožefa Borovnjaka*, v: *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*, (ur. Marko Jesenšek), (Zora 55), Filozofska fakulteta, oddelek za slovanske jezike in književnosti, Maribor 2008, str. 297–301.

- Lažeta, Andrej, *Povsod pokažimo, da smo Slovenci: kaj se je v Prekmurju godilo leta 1918 in do poletja 1919?*, samozaložba, Murska Sobota 2019.
- Molitvena kniga sztároszlovenska puna odebránih lepih molitev, litanijah, peszem, vu vszákoj dúhovnoj potrebcsiní kath. kerscsenika, i križna pót, J. Weitzinger, V Radgoni 1868.
- Narodni koledar in letopis Matice slovenske za leto 1867, Matica slovenska, Ljubljana 1866.
- Novak, Vilko, Kulturni stiki do osvobojenja, v: *Slovenska krajina. Zbornik ob petnajstletnici osvobojenja*, (ur. V. Novak), Konzorcij, Beltinci 1935.
- Novak, Vilko, *Izbor prekmurske književnosti*, Mohorjeva družba, Celje 1935.
- Novak, Vilko, Prekmurske rokopisne pesmarice, v: *Jezik in slovstvo* 19 (marec/april 1973/74), str. 212–217.
- Novak, Vilko, *Izbor prekmurskega slovstva*, Zadruga katoliških duhovnikov, Ljubljana 1976.
- Novak, Vilko, Ivanocyjevo slovstveno delovanje in njegov pomen za prekmurske Slovence, v: *Ivanocyjev simpozij v Rimu* (ur. Vilko Novak), Slovenska bogoslovna akademija, Rim 1984, str. 51–66.
- Novak, Vilko, Prekmurska Martjanska pesmarica I : (Spominu Ivana Škafarja), v: *Časopis za zgodovino in narodopisje = Review for history and ethnography* 61=26 (1990), št. 1, 57–82.
- Novak, Vilko, Trubarjeva in Dalmatinova besedila v Martjanski pesmarici I, v: *Slavistična revija* 43 (1995), št. 3, str. 267–275.
- Pusztai, Jožef, *Krscsánszko katholigsánszke cerkvene peszmi sz potrejbniimi molitvami i vnógími vogrszkimi peszmami, za skolnike, katholicsánszko mladézen, ino za vszáko-ga pobožsnoga krscsenika*, (prev. J. Borovnjak), Vö dáne od drüstva szvéto-ga Stevana, Budapest 1893.
- Sabar, Jakob, *Szvéta križna pout ali Bridko terplejnye ino szmrt nassegá goszpodná Jezusa Krisztusa na ponizno premislávanye ino pobošnoszt za katolicsánszke kerscsenike*, V Grádzi 1850.
- Slavič, Matija, *Prekmurje*, Slovenska krščansko-socialna zveza, Ljubljana 1921.
- Smej, Jožef, *Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga* (delni natis), Škofijski ordinariat, Maribor 1975.
- Smej, Jožef, Franc Ivanocy leta 1899 zagovarja širjenje in branje slovenskih knjig, v: *ZČ* 62 (2008), št. 1–2, str. 203–209.
- Smej, Jožef, Jožef Borovnjak kot prevajalec, v: *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*, (ur. Marko Jesenšek), (Zora 55), Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Maribor 2008, str. 153–165.
- Škafar, Ivan, *Družba sv. Mohorja in Slovenska krajina*, Mohorjeva tiskarna, Celje 1937.
- Škafar, Ivan, *Bibliografija prekmurskih tiskov*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1978.
- Škafar, Ivan, Slovenska narodna zavest dr. Franca Ivanocyja in narodnostni pomen prekmurskega tiska v XX. stoletju, v: *Ivanu Škafarju v spomin: ob 20-letnici smrti duhovnika in zgodovinarja* (ur. Vinko Škafar), Postolatura, Maribor 2004.
- Šlebinger, Janko, Košič, Jožef: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi294754/> (pridobljeno: 8. 11. 2019).
- Štumpf, Peter, *Jožef Klekl st. kot publicist v prizadevanju za ohranitev katoliške vere v Slovenski krajini* (Prekmurje), Salve, Ljubljana 2006.
- Zelko, Ivan, *Zgodovina Prekmurja: Izbrane razprave in članki* (ur. Vilko Novak), Pomurska založba, Murska Sobota 1996.

- Zver, Stanislav, Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba, v: *Ivanocyjev simpozij v Rimu* (ur. Vilko Novak), Slovenska bogoslovna akademija, Rim 1984, str. 31–46.
- Zver, Stanislav, Pregled Kleklovega življenja in dela, v: *Kleklov simpozij v Rimu*, (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1995, str. 31.
- Zver, Stanislav, Izvir Borovnjakove narodne zavesti in njen vpliv na Ivanocyja, Bagáryja in Jožefa Klekla st., v: *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*, (ur. Marko Jesenšek), (Zora 55), Filozofska fakulteta, oddelek za slovanske jezike in književnosti, Maribor 2008, str. 89–102.
- Zver, Stanislav, *Tebi, slovenska krajina – ob 100-letnici združitve z matičnim narodom: slovenstvo Jožefa Klekla st. (1874–1948) v medvojnih dokumentih (1941–1948) v luči predvojnih dogodkov*, Ognjišče, Slomškova založba, Maribor 2019.

POVZETEK

Razprava osvetljuje tri pomembne vidike utrjevanja slovenske narodne zavesti med Prekmurci v petdesetih letih pred priključitvijo Prekmurja k matični domovini leta 1919, in to širjenje slovenskih knjig Mohorjeve družbe in Slovenske matice; izdajanje knjig in periodičnih tiskov v prekmurskem narečju ter prispevek prekmurskih duhovnikov na področju priprave cerkvenih pesmi, pesmaric in molitvenikov. Širjenje slovenskih knjig med prekmurskimi Slovenci v drugi polovici 19. stoletja je omogočalo delovanje Slovenske matice in Mohorjeve družbe, ki je imela svoje poverjenike med nekaterimi pomembnimi prekmurskimi duhovniki po župnijah, kjer je bilo v večini katoliško prebivalstvo. Prganjanje duhovnikov, predvsem Franca Ivanocyja, in nekaterih učiteljev, ki so jim zaradi širjenja slovenskih knjig madžarske oblasti očitale panslavizem ter rušenje madžarske države, kaže na izjemen pomen tega dela za utrjevanje slovenske narodne zavesti ter v boju za pravice prekmurskih Slovencev na verskem, narodnem, socialnem in prosvetnem področju. Izdajanje knjig v prekmurskem narečju sega v 18. stoletje z delovanjem Mikloša Küzmiča, ki je poleg protestantskih prekmurskih tiskov začetnik katoliškega tiskanega izročila, in se nadaljuje v 19. stoletje, ko se poleg verskih tiskov pojavijo tudi posvetna besedila. Izjemno pomembne so bile poučne knjige in pozneje koledarji ter časopisje, ki so dvigali kulturno in izobrazbeno raven prekmurskega človeka. Posebej je izpostavljena vloga Franca Ivanocyja in pozneje Jožefa Klekla st. pri ustanavljanju prekmurskih periodičnih tiskov, ki so bili na začetku 20. stoletja trdna opora v prizadevanjih za ohranitev vere in krepitev narodne zavesti ter splošne omike. Prikazano je delovanje katoliških duhovnikov na področju priprave cerkvenih pesmi, pesmaric in molitvenikov, ki je omogočalo uporabo in utrjevanje slovenščine v liturgiji in pri pobožnostih, ki so spremljale prekmurskega človeka od zibelke do groba.

KLJUČNE BESEDE: tiskana beseda, periodika, cerkvena pesem, Prekmurje, katoliški duhovniki

Summary

THE ROLE OF CATHOLIC PRIESTS IN STRENGTHENING NATIONAL AWARENESS THROUGH THE WRITTEN WORD: SPREADING AND PUBLISHING SLOVENIAN BOOKS AND PERIODICALS AMONG THE PEOPLE OF PREKMURJE UNTIL THE ANNEXATION OF PREKMURJE TO THE MOTHERLAND

The article discusses three important aspects of strengthening national awareness among the people of Prekmurje in the fifty years prior to the annexation of Prekmurje to the motherland in 1919, more precisely the spreading of Slovenian books published by Mohorjeva družba and Slovenska matica; the publishing of books and periodicals in the dialect of Prekmurje, and the contribution of priests in Prekmurje to the preparation of church songs, hymnbooks, and prayer books. The spreading of Slovenian books among the Slovenians in Prekmurje in the second half of the 19th century was enabled by the operation of Slovenska matica and Mohorjeva družba, which had as its trustees some of the important priests in Prekmurje parishes in which the population was mostly Catholic. The persecution of priests, especially Franc Ivanocy and individual teachers who, due to spreading of Slovenian books, were reproached by the Hungarian authorities for Panslavism and opposition to the Hungarian state, reveals the immense importance of this work for the strengthening of the Slovenian national consciousness and for the fight for the rights of Prekmurje Slovenians on the religious, national, social, and educational fields. The publishing of books in the Prekmurje dialect reaches back to the 18th century through the work of Mikloš Küzmič, who, in addition to Protestant prints in Prekmurje, is considered to be the founder of the Catholic printed tradition, and continues into the 19th century, when besides religious prints secular texts appear, too. Educational books and later calendars and newspapers, which raised the cultural and educational level of the people of Prekmurje, were of immense importance. The role of Franc Ivanocy and later Jožef Klekl st. in the establishment of Prekmurje periodicals, which at the beginning of the 20th century provided solid support in the efforts for the preservation of faith and strengthening of national awareness as well as general education, are especially emphasised. The work of Catholic priests in preparing church songs, hymnbooks, and prayer books is presented, which enabled the use and reinforcement of Slovenian in liturgy and devotions that accompanied a person from Prekmurje from the cradle to the grave.

KEYWORDS: *printed word, periodicals, church song, Prekmurje, Catholic priests*

Bojan Himmelreich

dr. zgodovine, arhivski svetnik, Zgodovinski arhiv Celje,
Teharska cesta 1, SI – 3000 Celje
e-naslov: bojan.himmelreich@zac.si

PREKMURJE NA PARIŠKI MIROVNI KONFERENCI TER PRIZADEVANJA DR. FRANCA KOVAČIČA IN DR. MATIJE SLAVIČA ZA NJEGOVO PRIKLJUČITEV K SLOVENIJI

V začetku januarja leta 1919 so se v Parizu zbrale delegacije držav zmagovalk velike vojne 1914–1918. S prvim plenarnim sestankom 18. januarja je začela z delom mirovna konferenca, ki naj bi prinesla osnove za preureditev sveta. A delegacije držav udeleženk so bile pred težko nalogo kako doseči soglasja ob množici različnih interesov. Že pred konferenco se je lahko slutilo dvojne stvari, ki sta se z njenim delom pokazali kot resnični: da bodo glavno vlogo pri odločanju igrale velike sile in da bo Wilsonovih 14 točk neizogibno trčilo z željo po uresničitvi tajnih medvojnih dogovorov o zagotovitvi ozemeljskih širitvev na račun uslug v vojni. Načelo enakopravnosti in pravice do samoodločbe narodov, obsodba tajne diplomacije ter spoštovanje strateških meja in zgodovinskih dokazov so se soočili z izključno skrbjo za svoje državne interese, pravico zmagovalcev do posebnega položaja in izvajanje tajnih dogovorov, sklenjenih na račun drugega brez njegove vednosti.

Države udeleženske so se delile v dve skupini. Prvo, manjšo, je sestavljalo pet držav velesil (Francija, Velika Britanija, ZDA, Italija in Japonska), katerih voditelji (Vrhovni svet) so se sestajali za zaprtimi vrati in držali vse niti odločanja v svojih rokah.¹ O delu konference in odnosih med državami je dr. Matija Slavič maja 1919 v pismu, objavljenem v časopisu, napisal: »O željah narodov, ki so priznani pred njo, se da ta deseterica poučiti le na kratko. Potem pa prepusti

¹ Prim. Bojan Himmelreich, Slovenski člani jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci, 1919–1920, v: *Celjski zbornik* 1993, Celje 1993, str. 163 (dalje: Himmelreich, Slovenski člani jugoslovanske delegacije).

vse delo svojim svetovalcem, tj. raznim komisijam, ki nimajo z zastopniki narodov nobenega uradnega stika, razen v nekaterih primerih. Naša delegacija torej nima nobene priložnosti, se kje pogajati, prepirati itd., kakor se to misli, da bi moralo biti pri pogajanjih.«²

1 PRIČAKOVANJA SLOVENCEV OD KONFERENCE IN PRIPRAVE NANJO NA SLOVENSKEM

Na Slovenskem so, če sledimo časopisju, pariško mirovno konferenco pričakovali kot srečanje, ki bo le potrdilo vse zahteve slovenskega naroda, torej združitev vseh ozemelj, naseljenih s Slovenci. Pri tem so včasih nekritično naštevati ozemlja, ki naj bi prišla v takšen okvir. Primer je zapis mariborske *Straže* iz sredine januarja 1919, ki je od delegatov v Parizu pričakovala, da bodo rešili vsako slovensko vasico na Primorskem, v Beneški Sloveniji, na Koroškem, Štajerskem in v Prekmurju.³ Za tedanje javno mnenje je značilna tudi ugotovitev celjske *Nove dobe*, da bo z Madžari in Nemci »posel lahek«, ker bo antanta v sporu med njimi in Slovenci »brezpogojno stala na naši strani«.⁴

Torej je tudi glede Prekmurja veljalo prepričanje, da bodo stvari šle zlahka v slovensko korist. »*Takoj po* novemberskem prevratu smo bili vsi Prekmurci prepričani, da je naša pokrajina že sama obsebi Jugoslavija. Vsi, tudi Ogri, celo madžaroni, so smatrali Prekmurje za jugoslovansko posest,« je zapisala *Murska straža* avgusta leta 1919.⁵ Kako so gledali na Wilsona, pove tudi naslednji citat: »*Ko je star prekmurški kmet slišal, da se pogajajo za Prekmurje, me je vprašal: »Kaj pogajajo se? Ali je to mogoče? Ali g. Wilson ve o tem?«*«⁶ Tako kot drugod v slovenskih krajih je tudi v Prekmurju (kot se lahko razbere tudi iz pisanja Novin) brezpogojni vdanosti avstro-ogrski monarhiji in vladarski družini naklonjenemu pisanju z začetka vojne (»*Ka je Slovence posebno lübo pokojni, vsaki zná.*«)⁷ sledilo počasno ohlajanje navdušenja. Obseg tega navdušenja je bil v veliki meri obratno sorazmeren z obsegom slabih novic z bojišč ali premo sorazmeren s količino živil, ki so jih dobili na nakaznice.

Na Slovenskem so s konkretnimi pripravami na mirovno konferenco pričeli avgusta 1918 z zbiranjem in urejanjem gradiva o slovenskih narodnostnih mejah, a razprave o narodnostnem vprašanju in o možnostih rešitve vprašanja političnega okvira, v katerem bi želeli Slovenci živeti, so se začele vsaj poldrugo leto poprej. Šlo je za proces, v katerem so Slovenci oblikovali svoje zahteve, s katerimi so kot del Kraljevine SHS prišli na mirovno konferenco. S tem

² *Straža*, 26. maj 1919, št. 42, str. 1–2: Pismo iz Pariza.

³ *Straža*, 17. januar 1919, št. 5, str. 1: Zbor zaupnikov Jugoslovanske ljudske stranke v Celju.

⁴ *Nova doba*, 18. januar 1919, št. 5, str. 1: Jugoslovani in mirovna konferenca.

⁵ *Murska straža*, 1. avgust 1919, št. 16, str. 1: Prekmurje.

⁶ Prav tam.

⁷ *Novine*, 12. julij 1914, št. 28, str. 3: Pobožnost pokojnoga tronaslednika i njegove žené.

vprašanjem so se že prej ukvarjali tudi Slovenci v tujini (Jugoslovanski odbor in izseljenci v ZDA). Jugoslovanski odbor je že leta 1915 predal predstavnikom antante zapis o položaju Jugoslovanov v Avstro-Ogrski in njihovi pravici, da ustanovijo neodvisno državo, ki bi obsegala med drugim tudi »južno Štajersko z obmejnimi predelom jugozahodne Ogrske«.⁸

V statutu Narodnega sveta v Ljubljani je bilo zapisano, da se ustanovita med drugimi tudi odsek za določitev narodnih meja in odsek za pripravo pogajanj med narodi, v katera naj se pritegnejo strokovnjaki za ta področja.⁹ Ta sklep je bil realiziran s postavitvijo pokrajinskih odsekov, ki naj bi pripravljali gradivo, ki bi bilo v pomoč pri postavljanju zahtev glede mej. Pokrajinski odsek za Štajersko (Narodni svet za Slovensko Štajersko) je na ustanovnem zboru 26. septembra določil odbor, katerega naloga je bila določitev meja proti severu in proti Madžarski. Glede slednje je bilo rečeno, da mora zajeti tudi Prekmurje. Člana sveta sta bila tudi dr. France Kovačič in dr. Matija Slavič. Prvi je prevzel referat za bodočo jugoslovansko-avstrijsko mejo na Štajerskem, Slavič pa referat za Prekmurje. Kovačič torej ni bil neposredno vpet v delo pri »prekmurski« meji, a je njegov boj za štajerski del meje učinkoval tudi v korist Prekmurja, ki bi ga Slovenci izgubili, če bi meja na Štajerskem tekla drugače. Oba sta svoje delo utemeljila na množici pred tem zbranih podatkov. Na seji 26. oktobra so začrtali mejo na Štajerskem, ki naj bi jo zahtevali. Na podlagi teh sklepov je dr. Kovačič sestavil elaborat, ki ga je predložil Narodnemu svetu v Ljubljani.¹⁰

V tem prvem obdobju priprav na mirovno konferenco je glede Prekmurja nastal le elaborat Matije Slaviča. Osnova zanj so bili podatki, ki jih je Slavič zbral pri potovanjih po Prekmurju meseca avgusta in septembra 1918.¹¹ Kot mejo na severu je predlagal Rabo, na vzhodu pa srednji in zgornji tok Krke. Na to je oprl svoj predlog meje v Prekmurju, ki ga je podal 4. januarja na seji Narodnega sveta. Ta je zajela območje do Monoštra.

Vso to dejavnost je vneto spremljalo in komentiralo slovensko časopisje, ki je kar tekmovalo katero bo določilo večji obseg prihodnjih meja političnega okvira Slovencev. A pri tem je v ospredje postavljalo razmejitve z Italijani in Nemci, Slovence ob Muri in preko nje pa je pozabilo. O pomanjkanju vedenja o Prekmurju nam zgovorno priča naslednji citat: »Posebno pozornost bomo obračali tudi našim bratom v Prekmurju. S temi danes še ne moremo imeti neposrednih vezi, ker so še odrezani od nas. Vsled tega prosimo vsakogar, ki izve kaj o dogodkih v Prekmurju in o trpljenju naših tamkajšnjih bratov, da nam vse

⁸ Ferdo Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919*, Zagreb 1920, str. 24–27.

⁹ *Grada o stvaranju jugoslovenske države (1. I–20. XII 1918) I–II* (priredila Bogdan Krizman in Bogumil Hrabak), Institut društvenih nauk, odeljenje za istorijske nauke (Serija III – Grada), Beograd 1964, str. 254–255.

¹⁰ Prim. Bogo Teply, Dr. Fran Kovačič in dr. Matija Slavič, njuno delo za Prekmurje, v: *Panonski zbornik* (ur. Franc Zadavec), Murska Sobota, 1966, str. 312–313.

¹¹ Prav tam, str. 313.

to po najkrajši poti sporoči.«¹² O narodni zavednosti prekmurskih Slovencev in njihovi odločitvi za Jugoslavijo pa so le spregovorili v *Naprej* 7. decembra 1918. Navajajo tudi citat iz izjave prekmurskih Slovencev: »Od vseh Slovencev pozabljeni in zapuščeni, in tudi našim najbližjim sosedom nepoznani ogrski Slovenci se izrekamo za jugoslovansko deklaracijo, da s tem svetu pokažemo, da nas madžarska povodenj še ni poplavela in da se čutimo dovolj močne otresti se madžarskega jarma, ki nas je gnjavil stoletja in stoletja ...«¹³ Obseg prepričanja o demokratičnosti odločanja o mejah po njegovih načelih je bil tolikšen, da so menili, da je dovolj, da posamezen narod le povzdigne svoj glas. Suvereno se je zapisalo »željo in zahtevo, da se Slovenske Gorice, Mursko polje z Radgono, Prekmurje in Medjimurje brezuvetno in brezpogojno priklopi Jugoslaviji.«¹⁴

Plod prvega dela priprav na konferenco je bil dogovor o okviru mejnih zahtev in gradivo, ki ga je imel ing. Janko Mačkovšek pri sebi ob prihodu v Pariz in je lahko, opirajoč se nanj, popravil Pašičev predlog o slovenskih mejah na Koroškem, Štajerskem in v Prekmurju. Mačkovšek je že pred ustanovitvijo Narodnega sveta začel zbirati in urejati gradivo o slovenskih etnografskih mejah, po ustanovitvi Narodnega sveta pa ga je ta imenoval za referenta za narodnostne meje. Na primeru omenjenega stika Mačkovška in Pašića lahko navedemo primer, kakšen je bil položaj Slovencev znotraj delegacije. Doživljali so tudi nizke udarce. Pašić je januarja 1919 pokazal Mačkovšku zemljevid, na katerega je sam narisal črto, ki naj bi bila slovenska narodnostna meja. Trdil naj bi, da jo je postavil v soglasju z Antonom Korošcem, a ta črta je poleg Slovencev na zahodu in severu obšla tudi vse Prekmurje. Pašić je šele po upornem Mačkovškovem dokazovanju naročil, naj črto popravijo.¹⁵ Drugi takšen primer nastopa delegata proti slovenskim interesom je bil A. Trumbićev nastop na zboru francoskih znanstvenikov, ko je izjavil, da je Drava narodna meja Slovencev.¹⁶

V drugi polovici decembra so v Ljubljani stekle intenzivnejše priprave na konferenco. Sprožilo jih je pismo Antona Korošca Narodni vladi, da je na razpolago le malo časa. Pozval je k ustanovitvi komisije za mirovno konferenco, kar so tudi naredili. Ta v časovni stiski ni mogla realizirati vseh svojih načrtov, do dokončnih sklepov so prišli le glede teritorialnih vprašanj na seji Narodnega sveta 4. januarja 1919 pod vodstvom dr. Korošca. Med ostalimi referenti za posamezna področja sta bila prisotna dr. Kovačič za Koroško in dr. Slavič za Prekmurje. Določili so zahteve mirovni konferenci glede celotne slovenske meje. Glede Prekmurja so določili meje, ki so se ujemale s Slavičevim predlogom,

¹² *Murska straža*, 19. april 1919, št. 1, str. 3: Poziv!

¹³ *Naprej*, 7. december 1918, št. 281, str. 4: O prekmurskih Slovencih.

¹⁴ *Straža*, 17. januar 1919, št. 5, str. 1: Zbor zaupnikov Jugoslovanske ljudske stranke v Celju.

¹⁵ Prim. Himmelreich, Slovenski člani jugoslovanske delegacije, str. 167.

¹⁶ *Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919–1920* (priredila Bogdan Krizman in Bogumil Hrabak), Beograd 1960, str. 87.

torej na severu po Rabi, na vzhodu pa po srednjem in zgornjem toku Krke. Dr. Slavič se je priključil dr. Ivanu Žolgerju, ko je ta 15. januarja 1919 iz Beograda odpotoval v Pariz. Kot je sam napisal v pismu iz Pariza, so tja prispeli pozno, saj so morali v Ženevi čakati teden dni. Z dr. Kovačičem sta prispela skupaj.¹⁷

2 DELO SLOVENSКИH ČLANOV DELEGACIJE KRALJEVINE SHS NA KONFERENCI

Na konferenci je v različnih telesih delegaciji SHS delovalo več kot 20 Slovencev. Največ, deset, jih je sodelovalo v zgodovinsko-etnografski sekciji, ki je imela najtežje delo. Njena naloga je bila zbirati potrebno znanstveno gradivo za delegacijo. Po skopih podatkih se da sklepati, da sta bila med nosilci dela te sekcije poleg omenjenega Mačkovška še dr. Niko Zupanič / Županič in dr. Lambert Ehrlich pa tudi dr. Slavič in dr. Kovačič. Člani te sekcije so bili dobri poznavalci političnih in narodnostnih razmer v krajih, ki jih je hotela pridobiti novonastala država.¹⁸ V njenem okviru je delovala podsekcija za severno državno mejo. Zupanič jo omeni z imenom podsekcija za slovensko nemško mejo, Prekmurje in češkoslovaški-jugoslovanski koridor. Vanjo sta bila kot eksperta določena dr. Kovačič in dr. Slavič. Prvi je bil namestnik njenega vodje (Zupaniča), drugi pa njen tajnik. Prvo sejo je imela 18. februarja 1919 in na njej je dr. Slavič prebral prvi del svojega elaborata o Prekmurju. Na tem sestanku so si razdelili delo, dr. Kovačič je bil zadolžen za mejo na Štajerskem, dr. Slavič za Prekmurje. Podsekcija se je sestala sedemkrat (dr. Kovačič in dr. Slavič sta bila vedno prisotna), prvih šest sestankov se je odvijalo v manj kot mesecu dni do 11. 3. Na njih so predebatirali gradivo, ki sta ga pripravila Slavič in Kovačič o Prekmurju in Koroški (in njegov elaborat o Dravi, ki ne more biti meja), ter besedila predlagali v obravnavo skupni etnološki sekciji. Elaborate in sklepe te podsekcije so najprej pregledali na sestankih etnografske sekcije in šele nato so jih posredovali vodstvu delegacije, ki se je odločilo o njihovi morebitni uporabi. Etnografska sekcija in tako seveda tudi podsekcija za severno mejo je bila v povsem podrejenem položaju glede politične sekcije. Ta je bila vodilna v delegaciji in ni obveščala etnografske, če ni bilo nujno potrebno. Ta podrejeni položaj so v etnografski sekciji zaznali že februarja in tudi na sestanku podsekcije za severne slovenske meje so ga že na drugem sestanku (25. 2.) obžalovali. Zadnji sestanek sekcije je bil 11. julija 1919, ko so pregledali opravljeno delo.

Zadolžitev podsekcije je bil tudi t. i. češkoslovaški-jugoslovanski koridor. Že v času vojne je poznejši češkoslovaški predsednik Tomaš Masaryk predstavil zamisel, da bi vzpostavili neposredno ozemeljsko povezavo zahodnih in južnih

¹⁷ *Stráža*, 24. februar 1919, št. 16, str. 1–2: Poročilo iz Pariza.

¹⁸ Prim. Himmelreich, Slovenski člani jugoslovanske delegacije, str. 165–166.

Slovanov. Z vzpostavitvijo okoli 200 km dolgega in 80 km širokega ozemlja, ki bi zajemalo pas ob meji med Avstrijo in Madžarsko, bi povezali Češkoslovaško republiko in Jugoslavijo. Ta pas bi zajel tudi Porabske Slovence in Gradiščanske Hrvate, zato ga je zagovarjala tudi jugoslovanska delegacija. V omenjeni podsekciji je bil zanj zadolžen Josip Lakatoš, po njegovem odhodu pa je referat na to temo izdelal dr. Matija Slavič.¹⁹ Vendar to vprašanje ni nikoli prišlo na dnevni red konference.

Ko je mirovna konferenca začela z delom, je delegacija Kraljevine SHS morala že 8. januarja oddati svoje zahteve glede meja, dva dneva pred tem pa je Pašić na sestanku delegacije predložil zemljevid, na katerem je bilo Prekmurje izpuščeno. Po Ehrlichovem zapisu »Pašić prvotno sploh ni vedel« za Prekmurje. Po opozorilu slovenskega delegata Rybaša in izvedenca Mačkovška, da je bilo izpuščenih okoli 100.000 Slovencev, je slednji dobil nalogo, naj zemljevid popravi v skladu z narodnostno mejo. Mačkovšek je za severno mejo določil Rabo, na vzhodu pa jo je umestil na razvodnico med Krko in Ledavo. Ob koncu januarja so v delegaciji uskladili mnenje glede t. i. nemškega trikota med Rabo in staro avstrijsko-ogrsko mejo ter ga v 3. marca konferenci izročeni uradni zahtevi niso zajeli. Vendar je zaradi vztrajanja generala Pešića, da je Monošter nemogoče vojaško braniti brez omenjenega trikotnika, ostal v vojaških zemljevidih.²⁰

Jugoslovanska delegacija na konferenci je vrhovnemu svetu svoje zahteve prvič predstavila 18. februarja 1919. Slovenske zahteve je tedaj predstavil dr. Žolger. Kmalu po tem se je razvedelo za namen predstavnikov velesil, da za severno mejo slovenskih ozemelj določijo Dravo. Prva zamisel teritorialne komisije na mirovni konferenci, ki se je od konca februarja ukvarjala s slovensko in jugoslovansko severno mejo, je bila namreč enostavna in pregledna postavitev meje po rekah Dravi in Donavi.²¹ Tako je, pod vplivom madžarske propagande, ki je v statistikah omenjala Slovence kot npr. »*druge narodnosti*«, prvi Johnsonov predlog za razmejitev v Prekmurju slovenski strani dodelil le neznamen kosček ozemlja.²² To bi odrezalo ne samo Štajersko, temveč tudi Prekmurje. Ker 3. marca izročeni memorandum ni vseboval veliko podatkov o Prekmurju, je po naročilu delegata Žolgerja dr. Slavič napisal referat s podrobnimi podatki o zgodovinskem razvoju in narodnostnem stanju v Prekmurju, ki so ga 7. marca

¹⁹ Prim. Niko Županič, Podsekcija jugoslovanske etnografske sekcije na konferenci mira v Parizu 1919 za slovensko nemško mejo, za Prekmurje in čehoslovaški-jugoslovanski koridor, v: *Etnolog, Glasnik kr. etnografskega muzeja v Ljubljani*, Ljubljana 1928, str. 86–89. Prim. Uroš Lipušček, *Prekmurje v vrtincu pariške mirovne konference 1919: vloga ZDA in kartografa Douglas W. Johnsona pri določanju slovenskih (prekmurskih) meja*, Petanjci 2019, str. 55–57.

²⁰ Prim. Lambert Ehrlich, *Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20*, v: *AES* 24, str. 147 (dalje: Ehrlich, *Pariška mirovna konferenca*).

²¹ Prim. Matija Slavič, *Prekmurske meje v diplomaciji*, v: *Slovenska krajina, zbornik ob petnajstletnici osvobodjenja* (ur. Vilko Novak), Beltinci 1935, str. 83 (dalje: Slavič, *Prekmurske meje v diplomaciji*).

²² Fran Erjavec, *Slovenci na mirovni konferenci 1919-1920*, rokopis, hrani NUK.

izročili Andréju Tardieauju, predsedniku teritorialne komisije. V njem je bilo pokazano na madžarsko politiko umetnega, statističnega, zmanjševanja števila Slovencev. Teritorialna komisija je 12. marca opustila zamisel o Dravi kot mejni reki, a znova se je pojavila ideja, da bi kot mejno črto med Jugoslavijo in Madžarsko uporabili Muro od Cmureka do njenega izliva v Dravo. S tem bi bilo Prekmurje izgubljeno. V predlogu glede meja proti Madžarski je teritorialna komisija za Vrhovni svet okoli 20. marca res predlagala Muro kot mejo. Kot razlog za izločitev Prekmurja iz okvira jugoslovanske države je teritorialna komisija navajala dejstvo, da je Mura dobra zemljepisna ločnica, da bi ob poseganju meje preko nje zašli v nejasnosti pri določanju narodnostne pripadnosti prebivalstva. To je povzročila madžarska stran, ki je uvedla nova madžarska krajevna imena, ki se nikakor niso ujemala s tistimi na zemljevidih in s slovenskimi. Namignjeno je bilo tudi, da je bil Maribor kompenzacija za Prekmurje in Celovec.

S Prekmurjem so se torej vodilni predstavniki velesil na konferenci začeli ukvarjati šele konec marca. Za jugoslovanski predlog razmejitve se niso mogli odločiti, ker so imeli težave zaradi madžarskih potvorjenih statističnih podatkov. Poleg spremenjenih krajevnih imen je madžarska oblast v desetletjih od 1880 do 1910 statistično krčila število Slovencev v Prekmurju. Na podlagi popisov prebivalstva in madžariziranih imen naselij ni bilo moč določiti razširjenosti in števila prekmurskih Slovencev. In po analogiji z Dravo se jim je tudi Mura zdela kot primerna za mejo. Tedaj naj bi Slavič ugotovil kaj je potrebno predložiti predstavnikom velesil. Pripravil je knjižico v francoščini, ki je prinašala splošni opis Prekmurja, statistiko in etnografsko karto.

Delegacija si je prizadevala, da bi ameriški in angleški strani, ki sta najbolj nasprotovali, in tudi pri francoski, bolj naklonjeni, a še vedno ne dovolj poučeni o dejanskem stanju na spornem ozemlju Prekmurja, z dejstvi dokazala napačnost odločitve teritorialne komisije. Dr. Slavič je po naročilu etnografske sekcije delegacije svojo, 7. marca izročeno spomenico, razširil v brošuro s priloženim zemljevidom, ki je izšla v 1000 izvodih (M. Slavic, *Le Prekmurje*, Paris 1919). Prve izvode, natisnjene 20. aprila, so poslali deseterici najpomembnejših oseb v teritorialni komisiji. Zaradi nejasnosti glede krajevnih imen je dr. Slavič sestavil tudi natančno statistiko vsega Prekmurja po naselbinah (M. Slavic, *De la Statistique du Prekmurje*, Paris 1919). V njej je uporabil podatke ljudskega štetja iz let 1890 in 1910 po uradnih madžarskih podatkih. Nova madžarska imena je primerjal s starimi slovenskimi in dokazal, da je madžarska stran skušala izbrisati Slovence kot poseben narod. V prvem od omenjenih štetij so bili označeni kot Vendi, v drugem pa kot druge narodnosti. Dr. Slavič je s pomočjo dr. Brezigarja izdelal tudi pregled gospodarstva, v katerem je dokazoval, da je Prekmurje povezano z ostalo Slovenijo in mu je obdobje, ki ga je preživel pod Madžarsko, v gospodarskem pogledu škodovalo. Tako madžarska oblast npr.

ni dovolila postavitve mostov preko Mure. Omenjeni pregled so izročili predstavnikom odločujočih držav in ravno to naj bi odločilo pri spremembi stališča ameriških in britanskih predstavnikov. Ni znano, koliko so k temu prispevali tudi osebni stiki slovenskih članov delegacije (tudi dr. Slaviča), ki so aprila imeli razgovore s predstavniki omenjenih držav, vsekakor pa je teritorialna komisija zatem izdelala dopolnilo k svojemu prvotnemu predlogu in je Prekmurje (sicer brez Kobilja in Lendave) prisodila Kraljevini SHS. A Vrhovni svet 12. maja kljub temu pri odločanju ni sledil temu predlogu, še zlasti zaradi nasprotovanja Italijanov, ker da v Prekmurju sploh ni stalno naseljenega naroda, temveč samo »ena vrsta ciganov, ki se selijo od enega do drugega kraja«.²³

Na tem mestu se podrobneje ozrimo k že omenjenemu dr. Ehrlichu. Pri delegaciji je deloval kot ekspert za Koroško, a je bil marca 1919 dejaven tudi pri reševanju Prekmurja. Ko se je zdelo, da je to izgubljeno, so člani jugoslovanske delegacije, v želji spremeniti stališče teritorialne komisije, skušali doseči spremembo tudi v osebnih stikih z vplivnimi predstavniki komisije in izvedenci velesil za ozemeljska vprašanja. Tako se je dr. Ehrlich sredi aprila (skupaj z dr. Slavičem, Vošnjakom, Pitamicem in Šveglom) udeležil pogovorov z britanskimi, ameriški in francoskimi izvedenci za ozemeljska vprašanja zaradi Koroške.²⁴

Zaradi opisanega razvoja dogodkov je jugoslovanska delegacija zaprosila za avdienco pri Clemenceauju, da bi dobila možnost pred teritorialno komisijo ustno razložiti svoje stališče. To se je 20. maja tudi zgodilo in Žolger je v novem predlogu, upoštevajoč Slavičev podrobni narodnostni zemljevid, postavil zahtevo po Prekmurju z mejo na severu po razvodnici med Muro in Rabo, torej brez Monoštra in okolice. S tem predlogom bi zunaj meja ostalo skoraj 4.800 Slovencev. Za ta predlog so se odločili, ker ga je pred tem, 12. maja, podprl tudi ameriški član teritorialne komisije Johnson in kot se je pozneje izkazalo, ga je sprejel tudi Vrhovni svet.²⁵

Nova situacija se je pojavila junija, ko je Avstrija postavila zahtevo po zahodnih delih Madžarske, tudi po komitatu Zala. Če bi Avstriji priznali pravico do madžarskega ozemlja z nemškim prebivalstvom, bi jugoslovanski državi morali dodeliti tudi vse madžarsko ozemlje s slovenskim prebivalstvom. Zato je v jugoslovanski delegaciji spet oživila zahteva po Monoštru in okolici. Julija so skušali z osebnimi stiki pri predstavnikih velesil, sodeloval je tudi Slavič, pridobiti naklonjenost za svojo zahtevo, a so razen pri Francozih naleteli na gluha ušesa.²⁶

²³ Prim. Ehrlich, Pariška mirovna konferenca, str. 148–150.

²⁴ Prav tam, str. 150.

²⁵ Prav tam, str. 151–152.

²⁶ Prav tam, str. 153–154.

Generalno tajništvo mirovne konference je 2. avgusta obvestilo delegacijo Kraljevine SHS o dokončni rešitvi meja v Prekmurju. Že 9. julija je Vrhovni svet na sestanku določil mejo med Madžarsko in Kraljevino SHS in to v tistih okvirih, ki jih je postavila jugoslovanska delegacija v svojem predlogu 20. maja. Poznejše dopolnitve jugoslovanskih zahtev v zvezi z Monošтром in okoliškimi vasmi torej niso bile sprejete. Vrhovni svet jih je zavrnil 1. avgusta, ugodil pa je enemu predlogu in dovolil jugoslovanski vojski zasesti Prekmurje, kot je delegacija predlagala že 16. julija. 12. avgusta so čete Kraljevine SHS začele zasedati Prekmurje, četam pa so sledili slovenski uradniki, ki so prevzemali oblast.²⁷ Posredovanje te novice pove dosti o hitrosti obveščanja v tistem času. Jugoslovanska delegacija je pismo generalnega tajnika mirovne konference o omenjenem sklepu dobila 4. avgusta, beograjska vlada pa je obvestilo delegacije dobila čez dva dneva.²⁸

3 RAZMEJITVENA KOMISIJA ZA DOLOČITEV IN OZNAČITEV MEJE KRALJEVINE SHS IN MADŽARSKE

Januarja 1920 so na konferenci v Parizu Madžarski predložili mirovno pogodbo, madžarski predstavnik na konferenci jo je podpisal v začetku junija, madžarska vlada pa jo je ratificirala 15. novembra 1920. Določitvi meja na papirju je sledila določitev v naravi. To nalogo je opravila mednarodna razmejitevna komisija, ki je pričela z delom konec avgusta leta 1921. Mirovna konferenca ji je dala nalogo, da po ratifikaciji mirovne pogodbe določi in označi meje Kraljevine SHS in Madžarske. Vodje delegacij posameznih držav (Francije, Velike Britanije, Italije in Japonske ter Jugoslavije in Madžarske) so bili častniki, v jugoslovanski delegaciji so kot poznavalci prekmurskih meja sodelovali dr. Franc Vodopivec, Božidar Sever in dr. Matija Slavič.

Zgolj tehnično opravilo, torej določitev trianonskih meja na terenu, se je zaradi dodatnega besedila, ki ga je komisija dobila ob splošnih navodilih za razmejitevno delo, pokazalo za veliko bolj obsežno in težavno. V t. i. Sprememnem pismu, ki ga je napisal francoski predsednik Alexandre Millerand, je bilo navedeno, da sme razmejitevna komisija mejo tudi popraviti, če bi se pojavile kakšne narodnostne, gospodarske ali druge težave v zvezi s trianonsko mejo. Čeprav ti popravki ne bi smeli biti tako obsežni, da bi bistveno spremenili mejo, so na madžarski strani v tem navodilu videli priložnost, da bi si pridobili še kakšen del obmejnega območja. Trianonska meja, ki naj bi bila po njihovem mnenju določena brez obzira na narodnostne in gospodarske obzire, naj bi bila izrazito neprimerna na svojem severovzhodnem delu, na področju od Velikih

²⁷ Prav tam, str. 155.

²⁸ Prim. Slavič, Prekmurske meje v diplomaciji, str. 87.

Dolencev do Mure. V zvezi s tem in z ostalimi vprašanji so komisiji predložili mnogo gradiva, izdelanega na podlagi njihovega videnja realnega stanja. Dokazovali so, da Prekmurje tudi gospodarsko sodi k Madžarski, da je navezano nanjo, da ni gospodarskih stikov s Štajersko tudi zaradi slabih prometnih povezav. Pri svojem dokazovanju so uporabljali tudi zlagane trditve, npr. da so na Muri le 4 brodi, komisija pa jih je pri svojem delu naštel 11. Slabe prometne povezave pa so hoteli dokazati tudi s trditvami, da je lažje najti Venda, ki je bil v Ameriki, Italiji ali Franciji, kot takega, ki je bil enkrat v življenju v Ljubljani ali v bližnjem Ljutomeru. Jugoslovanska stran ni uradno odgovarjala na navedene zapise madžarske strani, saj je komisija »*po statistiki in lastnem opazovanju lahko spoznala resnico*«. Razlog za to je videla tudi v »*principielnem stališču*«, da razmejitvena komisija nima pravice nasprotovati odločitvi konference, da celo Prekmurje pripada Kraljevini SHS in da bi predlagala bistvene spremembe trianonske meje.

Na mnenje članov komisije so skušali vplivati z demonstracijami za madžarsko stran po krajih, ki jih je komisija obiskovala. Ta je namreč izdelala vprašalnik z 20 vprašanji, ki ga je okrajni glavar v Murski Soboti, natiskanega v madžarščini in prekmurščini, moral razposlati po občinah v obmejnem območju na jugoslovanski in madžarski strani. Nanje naj bi ob prihodu odgovorilo po 6 izbranih mož. Zanimiv je Slavičev zapis o tem kako so v slovenskih občinah odgovarjali na poizvedbe komisije glede prebivalstva, da so Slovenci ali Vendi. Na vprašanje kakšne narodnosti so, so Slovenci odgovarjali, da so Slovenci, če so govorili slovensko, in da so Vendi, če so govorili madžarsko. Zanimivo pa je, da so predstavniki slovenskih občin, ki so bile določene, da pridejo na madžarsko stran meje, odgovarjali, da so Slovenci in ne Vendi.

Komisija se je dela na terenu lotila 15. septembra, ko je določila tromejo med Avstrijo, Kraljevino SHS in Madžarsko 20 kilometrov severno od Radgone, pri Tvrdkovi. Delo, ki naj bi, kot rečeno, bilo le tehnične narave, pa se je zaradi številnih razlogov zavleklo. Komisija je vestno poslušala predstavnike naselij, skozi katere naj bi tekla meja, in madžarske trditve na papirju so se večkrat pokazale za lase privlečene. In sploh naj bi jugoslovanska delegacija menila, da se nima smisla spuščati v razprave o madžarskih trditvah glede npr. venske teorije, saj je imela »*principielno stališče*«, da razmejitvena delegacija ni imela pravice odločati o pripadnosti Prekmurja in predlagati bistvenih sprememb trianonske meje. To trditev je v soglasju z vlado tudi predložila ob začetku dela razmejitvene komisije septembra 1921.

9. novembra je razmejitvena delegacija na seji v Varaždinu razglasila trianonsko črto, kakor jo je obhodila, za provizorično mejo, ki bi jo morali priznati obe prizadeti strani. Toda na seji razmejitvene komisije nekaj dni pozneje se je za upravičenega pokazal strah, ki se je zbudil v jugoslovanskem delu

razmejitvene delegacije pred to razglasitvijo. Slovenskim predstavnikom v razmejitveni komisiji se je zdelo sumljivo, ko je komisija pred tem začela poizvedovati kako daleč seže gospodarski vpliv Murske Sobote. Iz tega se je dalo sklepati, da ne misli dosoditi celega Prekmurja Madžarski, vendar bi lahko bile ogrožene občine, ki zaradi oddaljenosti niso bile tesno gospodarsko navezane na Mursko Soboto. 14. novembra so razmejitveni komisarji štirih velesil brez sodelovanja madžarskega in jugoslovanskega komisarja odločili, da predlagajo svetu Društva narodov spremembo trianonske meje. Madžarski naj bi se dosodilo 27 občin na severozahodu Prekmurja. Svet Društva narodov naj bi posredoval med Kraljevino SHS in Madžarsko. O sporu se je nato sredi leta 1922 odločalo v Londonu in Ženevi, končno pa je zadeva prišla pred zadnjo instanco, na veleposlaniško konferenco v Parizu. Ta se je 10. novembra 1922 odločila proti naknadnemu predlogu in priznala po razmejitveni komisiji določeno trianonsko mejo kot dokončno prekmursko mejo.

Ta sklep je omogočil začetek postavljanja mejnikov na meji z Madžarsko. Tudi to delo je opravila mednarodna razmejitvena komisija v nespremenjeni sestavi. Trajalo je še skoraj dve leti, preden je 6 članov komisije 8. julija 1924 v Zagrebu podpisalo končni razmejitveni dokument.²⁹

ZAKLJUČEK

V slovenskem zgodovinopisju obstaja več razlag zakaj je Kraljevini SHS uspelo v zahtevi po priključitvi Prekmurja. Omenja se komunistična oblast na Madžarskem, izgube velikega dela ozemlja na zahodu, nastanek in delo organov nove slovenske oblasti, Maistrovo vojaško delovanje. Karkoli že drži, Albin Prepeluh se spominja, da so bili med eksperti v delegaciji »dobri, uporabni ljudje, ki so poznali politične in narodne prilike v krajih, v katerih so živeli ali pa se rodili.«³⁰ Med njimi za vzhodno Štajersko in Prekmurje omeni tudi Slaviča. Tako njega kot Kovačiča je s Prekmurjem povezal dejstvo, da sta rojena na njegovi meji. Oba sta že zgodaj prihajala v stik s Prekmurci, zanimanje za to pokrajino pa sta kazala in se z njo seznanila že v času študija. Oba sta ga prepotovala in se seznanila s tamkajšnjim stanjem. Pravo delo za Prekmurje se je pri njiju začelo ob koncu 1. svetovne vojne. Kot nekateri drugi sta se dr. Matija Slavič in dr. Franc Kovačič na konferenco uvrstila kot izvedenca zaradi sodelovanja v pripravljanih delih na konferenco. Kovačič in Slavič sta med tistimi slovenskimi delegati, ki so največ pisali iz Pariza. Od tam sta se vrnila sredi leta 1919.

²⁹ O delu razmejitvene komisije: Slavič, *Prekmurske meje v diplomaciji*, str. 92–107.

³⁰ Albin Prepeluh, *Pripombe k naši prevratni dobi*, Ljubljana 1938, str. 274–275.

VIRI IN LITERATURA

Objavljeni viri

- Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919-1920*, Institut društvenih nauka, odeljenje za istorijske nauke Serija III - Građa, Beograd 1960, priredila Bogdan Krizman in Bogumil Hrabak.
- Građa o stvaranju jugoslovenske države (1. I-20. XII 1918) I-II*, Institut društvenih nauka, odeljenje za istorijske nauke Serija III - Građa, Beograd 1964, priredila Bogdan Krizman in Bogumil Hrabak.
- Ehrlich, Lambert, Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20 (za objavo pripravila Marija Vrečar), v: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 24, (ur. Metod Benedik), Ljubljana 2002.
- Šišić, Ferdo, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1919*, Matica Hrvatska, Zagreb 1920.

Literatura

- Erjavec, Fran, *Slovenci na mirovni konferenci l. 1919-1920*, tipkopis, Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana.
- Himmelreich, Bojan, Slovenski člani jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci, 1919-1920, v: *Celjski zbornik* 1993, Skupščina občina Celje, Celje 1993, str. 163-179.
- Lipušček, Uroš, *Prekmurje v vrtincu pariške mirovne konference 1919: vloga ZDA in karto-grafa Douglas W. Johnsona pri določanju slovenskih (prekmurskih) meja*, Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, Petanjci 2019.
- Prepeluh, Albin, *Pripombe k naši prevratni dobi*, Založba Univerzitetne tiskarne, Ljubljana, 1938.
- Slavič, Matija, Prekmurske meje v diplomaciji, v: *Slovenska krajina, zbornik ob petnajstletnici osvobojenja* (ur. Vilko Novak), Konzorcij, Beltinci 1935, str. 83-107.
- Teplý, Bogo, Dr. Fran Kovačič in dr. Matija Slavič, njuno delo za Prekmurje, v: *Panonski zbornik* (ur. Franc Zadavec), Pomurska založba, Murska Sobota 1966, str. 310-321.
- Županič, Niko, Podsekcija jugoslovenske Etnografske sekcije na konferenci mira v Parizu 1919 za slovensko nemško mejo, za Prekmurje in čehoslovaški-jugoslovanski koridor, v: *Etnolog* 2, Ljubljana 1928, str. 86-89.

Časopisi

- Novine*, 12. julij 1914, št. 28, str. 3: Pobožnost pokojnoga trononaslednika i njegove žené.
- Naprej*, 7. december 1918, št. 281, str. 4: O prekmurskih Slovencih.
- Straža*, 17. januar 1919, št. 5, str. 1: Zbor zaupnikov Jugoslovanske Ljudske stranke v Celju.
- Nova doba*, 18. januar 1919, št. 5, str. 1: Jugoslovani in mirovna konferenca.
- Straža*, 24. februar 1919, št. 16, str. 1-2: Poročilo iz Pariza.
- Murska straža*, 19. april 1919, št. 1, str. 3: Poziv!
- Straža*, 26. maj 1919, št. 42, str. 1-2: Pismo iz Pariza.
- Murska straža*, 1. avgust 1919, št. 16, str. 1: Prekmurje.

POVZETEK

Prispevek v uvodnem delu prikaže razmerja med državami udeleženkami pariške mirovne konference po prvi svetovni vojni, ki je začela zasedati januarja

1919. Slovenska javnost je gojila velike, nerealne upe glede združitve ozemelj, naseljenih s Slovenci.

Priprave na konferenco so se na Slovenskem začele avgusta 1918, v njih sta že sodelovala tudi dr. Franc Kovačič in dr. Matija Slavič, oba kot člana Narodnega sveta za Slovensko Štajersko. Prvi je prevzel referat za prihodnjo jugoslovansko-avstrijsko mejo na Štajerskem, Slavič pa referat za Prekmurje. V jugoslovansko delegacijo na konferenci sta bila imenovana kot izvedenca zaradi sodelovanja v pripravljanih delih nanjo. V delegaciji sta sodelovala v zgodovinsko-etnografski sekciji in sicer v podsekciji za severno državno mejo. Za zavrnitev nerresničnih trditev z avstrijske in madžarske strani sta napisala publikacije, ki so prikazale dejansko stanje na spornih območjih. Vsaj za Slaviča je znano, da je skušal delovati v korist slovenskih stališč tudi v osebnih stikih s strokovnjaki iz drugih delegacij. Oba sta tudi pisala poročila za slovensko časopisje.

Slavič je bil po ratifikaciji mirovne pogodbe z Madžarsko imenovan za člana mednarodne razmejitvene komisije, ki je določila in označila meje Kraljevine SHS in Madžarske. Delo je trajalo od avgusta 1921 do novembra 1922, postavljanje mejnikov pa še skoraj dve leti več, do julija 1924.

KLJUČNE BESEDE: *mirovna konferenca po 1. svetovni vojni, Prekmurje, dr. Matija Slavič (1877–1958), dr. Franc Kovačič (1867–1939)*

Summary

PREKMURJE AT THE PARIS PEACE CONFERENCE AND EFFORTS OF DR FRANC KOVAČIČ AND DR MATIJA SLAVIČ FOR ITS ANNEXATION TO SLOVENIA

In the introductory part, the article portrays the relationships between countries that participated at the Paris Peace Conference after the First World War, which started conveying in January 1919. The Slovenian public had great, unrealistic hopes for the unification of territories populated by Slovenians.

In Slovenia, preparations for the conference started in August 1918, and from the beginning included Dr Franc Kovačič and Dr Matija Slavič, both as members of the National Council for Slovenian Styria. The first took over the paper for the future Yugoslav-Austrian border in Styria, while the latter was in charge of the paper for Prekmurje. They were appointed as experts to the Yugoslav delegation at the conference due to their participation in the preparations for it. In the delegation, they were part of the historical-ethnographic section, i.e. in the sub-section for the northern state border. To refute the false statements of the Austrian and Hungarian sides, they wrote several publications which depicted the actual situation in the areas in question. At least for

M. Slavič, it is known that he also tried to act for the benefit of the Slovenian position in his personal contacts with experts from other delegations. Both also wrote reports for Slovenian newspapers.

After the ratification of the peace treaty with Hungary, M. Slavič was appointed a member of the international border commission which defined and marked the borders of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenians and Hungary. The work lasted from August 1921 to November 1922, and the placement of boundary stones almost two years longer, until July 1924.

KEYWORDS: *peace conference following the First World War, Prekmurje, Dr. Matija Slavič(1877–1958), dr. Franc Kovačič (1867–1939)*

Andrej Hozjan

doc. dr., Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru,
Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija

e-naslov: andrej.hozjan@um.si

DOGAJANJE V PREKMURJU V ZVEZI Z NJEGOVO PRIPADNOSTJO OD SEPTEMBRA 1918 DO JANUARJA 1919

UVOD¹

Pregled razmer ter najpomembnejših dogajanj v zvezi z razvojem celokupne situacije v Prekmurju v mesecih tik pred koncem prve svetovne vojne in do januarja 1919 je razdeljen v dve kratki obdobji. Prvo obsega čas od septembra do 3. novembra 1918, drugo pa čas od 3. novembra 1918 do sredine januarja 1919. Za sestavo tovrstnega opisa je na razpolago že res kar precej tako slovenskojezične literature² kot tudi materiala v drugih jezikih. Prav v letih pred in v samem jubilejnem letu 2019 je znova nastalo nekaj obširnejših pregledov, ki so bodisi citirani v opombah ali razvidni v seznamu literature.³ V zadnjem obdobju je priključitvena doba 1918–1919 h globlje zastavljenim analizam glede razmer in

¹ Objava je del raziskovalnega programa *Preteklost severovzhodne Slovenije med slovenskimi zgodovinskimi deželami in v interakciji z evropskim sosedstvom*, št. P6 0138 (A). Financira ga Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

² Že pokojni Franc Küzmič je sestavil zelo priročen spisek tovrstne literature, Bibliografija o prevratni dobi v Prekmurju. Glej: <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva/pomurja/bibliografije/tematske-bibliografije/prevratna-doba> (pridobljeno: 2. 4. 2020).

³ Nekaj najnovejših člankov in monografij: Viktor Vrtnjak, *Prekmurje po prvi svetovni vojni*, v: *Zbornik soboškega muzeja 9–10* (ur. Franc Kuzmič), Murska Sobota, 2007, str. 71–116 (dalje: Vrtnjak, *Prekmurje po prvi*); Zoltán Paksy, *Dejavnost vodilnih teles za Medžimurje in Pomurje v letih 1918–1919*, v: *Zbornik soboškega muzeja 11–12* (ur. Metka Fujs), Murska Sobota, 2008, str. 7–22; László Göncz, *Prekmurje 1918–1919*, v: *Zbornik soboškega muzeja 24* (ur. Metka Fujs), Murska Sobota, 2017, str. 177–201 (dalje: Göncz, *Prekmurje 1918–1919*); Natalija Cigut, *Ustanovitev murske republike v luči sočasnega časopisa*, magistrsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, 2017 – dostopno na spletu: <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?id=68656&lang=slv> (pridobljeno: 20. 3. 2020); Andrej Lažeta, *Povsod pokazimo, da smo Slovenci: kaj se je v Prekmurju godilo leta 1918 do poletja 1919?*, Murska Sobota 2019 (dalje: Lažeta, *Povsod pokazimo*); Darjan Lorenčič, *1919: Rdeče Prekmurje*, Pekel 2019. Posebej Vrtnjakova in Gönczova objava sta med temeljnimi teksti za pričujočo razpravo.

položaja Prekmurja spodbudila tudi avtorje, ki doslej o tem niso pisali.⁴ To pač pomeni, da je tovrstna problematika tega dela slovenskega etničnega prostora dejansko našla ustrezno mesto v novejši slovenski historiografiji.

SEPTEMBER–3. NOVEMBER

V poznem poletju 1918 so se na bojiščih pojavljali vse očitnejši znaki pomanjkanja vojnih spopadov. Bližajoči se konec je še posebej intenzivno zaznamovalo tudi dogajanje na Slovenskem. Domala neverjetno pa je, da se je eno sploh najpomembnejših dejanj celotne zgodbe o priključitvi Prekmurja, vsaj po mnenju avtorja pričujoče razprave (dalje: avtor), zgodilo pravzaprav že konec meseca septembra 1918. Takrat so v Mariboru ustanovili Narodni svet za Štajersko, ta pa je znotraj sebe hitro osnoval še pododbor za Prekmurje ter ga zaupal duhovniku in predavatelju na mariborskem bogoslovju, prof. dr. Matiji Slaviču. Še preden je torej kdorkoli drug v slovenskem etničnem prostoru na desnem bregu Mure sploh vedel za to pokrajino ali o njej konkretno razmišljal kot o spornem ozemlju, vključujoč Madžare, so v Mariboru s tem korakom idejno napovedali »boj«, točneje svoje zanimanje tudi za *Slovensko krajino*, kot so jo domačini Prekmurci takrat imenovali. Slavič (roj. Bučečovci 1877 – u. Ljubljana 1958), z udeležbo na mirovni konferenci med najzaslužnejšimi za diplomatsko pridobitev Prekmurja, se je takoj vrgel na delo: še pred formalno ustanovitvijo pododbora je prehodil celotno ozemlje *krajine* in navezoval stike z župniki, zbirajoč uporabne podatke.⁵ Temeljiteje se je s tem prostorom seznanil tudi drugi pomemben član delegacije SHS v Versaillesu, prof. dr. Franc Kovačič.

Oktobrski dogodki v smislu zaključevanja vojnih operacij so se kar prehiteli. Zadnja antantna ofenziva je oznanila bližnji konec vojne. Vladar Karel je kmalu nato odstopil kot cesar Avstrije, ne pa tudi kot kralj svetoštetfanske krone. Sledil je odstop vlad v obeh državnih delih, temu pa razglasitve novih nacionalnih držav Češkoslovaške, Države Slovencev, Hrvatov in Srbov (29. 10.) ter malo pozneje še Poljske. Madžarska je z razglasitvami praktično v trenutku izgubila ozemlje zdajšnje Slovaške ter gornjega dela današnje Romunije oziroma pokrajino Erdelj. Hkrati se je že združena Hrvaška s sklepom svojega sabora isti dan ločila od simbolnega predmeta oblasti, od svetoštetfanske krone. Madžari sami so Karla odstavili s prestola; oblast so prevzeli meščanski politiki. Država pa

⁴ Prim. Jurij Perovšek, »V zaželeni deželi«. *Slovenska izkušnja s kraljevino SHS / Jugoslavijo 1918–1941*, Ljubljana, 2009, pogl. o Prekmurju, str. 120–133.

⁵ Matija Slavič je bil o Prekmurju vsestransko podkovani pisec dveh monografskih del, krajših in daljših jubilejnih, časopisnih in drugih zapisov o pokrajini. Vrh njegove plodne ustvarjalnosti in publicistike v tem smislu pomeni knjiga, izšla v dveh izdajah, francoski (skrajšan naslov: *Le Prekmurje*, Paris, 1919) in bistveno razširjeni slovenski: *Prekmurje*, Ljubljana, 1921. Ponatis: Murska Sobota, 2019. Še najnovejša slovenskojezična razprava o njem: Maksimilijan Matjaž, Matija Slavič – profesor, bibličist in državnik, v: *Učitelji teološke fakultete za ustanovitev in ohranitev Univerze v Ljubljani (AES 41)* (ur. Bogdan Kolar), Ljubljana 2019, str. 143–162.

je ob nezmožnosti urejanja tako zunanjepolitičnih razmer/odnosov z novimi sosedami kot tudi vsakdanjika ljudi začela drseti v negotovost.⁶

Takratno stanje, vsakdanjik, življenjske razmere v Prekmurju se z besedami lahko opiše samo kot vsesplošno pomanjkanje – tudi osnovnih življenjskih dobrin, negotovost, upravičen srd ter malone tragično vračanje stotin in stotin domačih fantov in mož iz vojske, nekaterih še zdravih, drugih tako ali drugače ranjenih oziroma prizadetih. Posledice vojne so čutili preživeli: invalidi, vdove, otroci brez očetov, kmetije brez moške delovne sile, ... Najhujši pa je bil krvni davek. Vojskovanje je pokrajini od okrog 20.000 v njej mobiliziranih vzelo skorajda 2.800 življenj mrtvih in pogrešanih – števila je predstavljala tri odstotke leta 1910 popisane celotne populacije prostora.⁷

Jožef Klekl st.⁸ (dalje: Klekl), v Črenšovcih živeč in zavoljo nenadne bolezni hitro upokojen župnik, je dotlej za umrlim Francem Ivanocyjem že prevzel vlogo najuglednejše osebe prekmurskoslovenskih katolikov. Od leta 1913 je izdajal priljubljen, tedensko izhajajoč list *Novine* v domačem dialektu in tako z obveščanjem ter komentiranjem tako najpomembnejših kot vsakdanjih dogodkov ter razvoja situacije medijsko oblikoval razpoloženje tukajšnjega slovenskega življa. Sedaj vemo, da je kot lastnik takrat edinega rednega tiskanega in ljudstvu zelo lahko dostopnega slovenskojezičnega medija neposredno vplival na potek dogajanj, ne sicer kot kak sodobni »medijski magnat«, temveč predvsem kot dejanska duhovna, ne oblastna avtoriteta. Vplival je lahko predvsem na sicer tanek sloj izobraženih domačih katoliških duhovnikov in redovnikov, ki pa so imeli očiten vpliv v svojih takratnih mikrookoljih.

V ta sklop je šlo takratno Kleklovo pisanje o znakih konca vojne in vse očitnejšem razpadanju oblastnih ustanov; pa tudi o početju judovskih trgovcev, predvsem v dolnjem Prekmurju, recimo prikrivanju in neprodaji trgovskega blaga. Nekateri avtorji so to označevali in še označujejo kot nastavke njegovega antisemitizma. Ko te tekste beremo podrobneje, se dejansko ne moremo ograditi od njihove antisemitske naravnosti, ne moremo govoriti, da jih sploh ni bilo. Avtor izrecno dvomi, da so jih *Novine* objavljale z namenom spodbujanja obračunavanja z judovskimi trgovinami. So pa zatoj posredno, vendar najverjetneje resnično vplivali na bližnje dogajanje v le-teh. Klekl je, ob svojem bratrancu Jožefu Kleklu ml. ter takratnih župnikih, bogojinskem Ivanu Baši in beltinskem Štefanu Kūharju, postal zaupna oseba in trdna opora Slaviču v prizadevanjih za njihov končni, vendar še zelo meglen cilj: združitev Slovencev na obeh bregovih Mure v isti državi.

⁶ László Kontler, *Tisočletje v srednji Evropi. Madžarska zgodovina*, Ljubljana, 2005, str. 259, 263–264.

⁷ *Prišo je glás. Prekmurci v vojni 1914–1918*, Katalog razstave (ur. Metka Fujs), Murska Sobota, 2015, str. 59 in 63; *Prišo je glás. Prekmurci v vojni 1914–1918. Padli in pogrešani* (ur. Metka Fujs), Murska Sobota, 2016, str. 3–4.

⁸ Jožef Papp, Jožef Klekl st.: <http://www.pomurci.si/osebe/klekl-jozef-st>. (pridobljeno: 2. 4. 2020).

Tudi o neki količjak obširnejši akciji navijanja ali celo izražanja javnih zahtev za spremembo obstoječih državnopravnih razmerij v Madžarski kot domovini s strani domačega prebivalstva je pred sredino oktobra neustrezno pisati. Takratno opredelitev prekmurskega človeka za ali proti kraljevini in kralju oziroma za neko novo, še povsem neznano državo, je lepo podal Vrbnjak, češ da Prekmurcu ta opredelitev ni bila lahka. Enostavna paralela njegovega občutenja zvestobe kroni je bila skorajda na las enaka zvestobi v Avstriji živečih Slovencev. Tudi poznejši prekmurski narodni buditelji so bili še v zadnjih nekaj mesecih vojne izraziti in zvesti služabniki kralja.⁹ Kako hitro so se pričele spreminjati smeri njihovega tovrstnega razmišljanja, recimo miselnost Klekla?

Do začetka novembra se je »javno mnenje« o vsakdanjiku v dolnjem Prekmurju že prevesilo v stopnjo, ko so posamezniki krenili celo v neorganizirano razbijaštvo in posamična nasilna dejanja. Novice, ki so prihajale iz notranjosti ali posebej iz sosednjega Medmurja (hrv. Međimurje), so bile alarmantne. Ljudska jeza se je širila naokoli in spodbujala k rušenju dotedanjega sveta. Svoje so za ustvaritev razmer dodali še trije dogodki, ki ljudem niso ostali prikriti. Klekl je s pomočniki uspešno spodnesel oktobrsko (20. 10.) promadžarsko prireditve v Murski Soboti za nadaljnji obstoj Prekmurja v Madžarski. Ta dogodek je bil sploh prva javna prireditev v pokrajini, na kateri so se posamezniki spontano, kot odziv na izrečene govore, pričeli takoj in glasno izjasnjevati za »Jugoslavijo«, čeprav le-te formalno še ni bilo. Nato pa je ljudstvo zvedelo za ustanovitev Države SHS. Shoda za promocijo le-te v Ljutomeru 3. 11., na dan kapitulacije dvojne monarhije, se je udeležilo kar nekaj sto Prekmurcev, ki jih je za to navdušil prav Klekl. Jožef Cigan iz Žižkov je na njem prebral prvo od pozneje še več znanih Kleklovih izjav, tako imenovani »Kleklov koncept«, ki ga je moč povzeti kot »željo po združitvi Slovenske krajine z brati Slovenci onkraj Mure«, kar pa je bila srž prej omenjenega cilja.¹⁰ Tam prisotni general Maister se je po zborovanju na kratko sestal z njihovimi predstavniki, jim razložil svoj namen zasedbe pokrajine v primernem trenutku ter jih prosil za začetek njihovih priprav na to.

Nadaljevanje je znano: v dolnjem Prekmurju se je v več krajih sprožilo spontano razbijanje in plenjenje javnih zgradb, judovskih trgovin, gostiln, obratov in nekaterih graščin. Ljudstvo se je najhuje zneslo nad gradom v Beltincih, oropalo kašče, kleti in drugo, temeljito požgalo vse upravne in druge gospoščinske papirje, dokumentacijo in drugo, hranjeno v grajskih prostorih. [Zato smo recimo vse do danes zgodovinarji, usmerjeni v starejšo prekmursko preteklost, menili, da se o gospodstvu Beltinci ni ohranilo prav nič virov. Pa smo se k sreči zmotili; niso mogli požgati tistega, česar takrat niti ni bilo več v gradu, to pa je

⁹ Prim. Vrbnjak, Prekmurje po prvi, str. 78, 86.

¹⁰ Prim. Vrbnjak, Prekmurje po prvi, str. 88.

bilo najstarejše gradivo, ki ga danes hranijo v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju.] Takratno beltinsko dogajanje je kot zadnji/v zadnjih desetletjih v več knjigah o preteklosti Beltincev najceloviteje popisal Peter Šraj na podlagi pridobljenih virov, tudi od enega od potomcev članov plemiške družine Wimpffen-Zichy, zadnjih plemiških lastnikov gradu.¹¹

Kako razložiti, kako razumeti tak izbruh ljudskega gneva in hkrati dolgo zatajevano antisemitsko razpoloženje? Glede slednjega je stvar jasna: judovski trgovci so imeli monopol v oskrbi ljudi z osnovnimi potrebščinami, od soli, sladkorja, petroleja, vžigalic in cigaret naprej. Njihove trgovine ali pa gostilne so delovale v kar precej krajih na Markovskem. Zato so celotno vojno dobo po mili volji prikrojevali cene potrebščin. Od zadnjih mesecev vojne so, s pogledom v čas po njej, že prikrivali svoje zaloge in jeza med ljudmi je naraščala. Primanjkovalo je v bistvu vsega. Bližala se je zima, ljudje so vedeli, da jo je predvsem treba preživeti; zavaljo dolgotrajnega pomanjkanja so jih pestile tudi bolezni, zdravstvena oskrba pa je bila ob zlomu praktično nikakršna. Nič nenavadnega ni bilo to, saj so se podobna hudodelstva dogajala tudi v Medmurju in sploh množično v številnih krajih Madžarske. Že dan ali dva po dogajanju pred beltinskim gradom so oblasti pričele nasilno ukrepati: sem poslani vojaški poveljnik Viljem Tkalec je enega ujetega v Črensovcih »za zgled« obesil. Pravne podlage za tako nasilni odziv seveda ni imel. Županijska oblast Zale je v 6. novembra razglašenem »naglem sodišču« (izrednem (!)) obveščala prebivalstvo okraja Dolnja Lendava ter vseh medmurskih okrajev o uvedbi izrednih razmer in ustanovitvi tega sodišča.¹² Ivan Jerič iz Dokležovja, za slovenstvo zagnan 27-letni povratnik z italijanskega bojišča, je v smrtni nevarnosti zbežal čez Muro v Ljutomer, kot bo nato v naslednjem letu moral še dvakrat. Nemiri so se z nastopom vojaških represalij hitro pritajili ter zaključili nekaj dni po razširitvi novice o kapitulaciji.

OBDOBJE OD 3. NOVEMBRA DO SREDINE JANUARJA

Kapitulaciji Avstro-Ogrske je takoj sledilo premirje med Antanto in Madžarsko ter določitevčasne razmejitve oziroma demarkacijske črte, po kateri je slednja obdržala Prekmurje, Porabje in Medmurje, česar pa v sami pokrajini niso zvedeli vse do marca 1919. Mlajši Prekmurci, med njimi kar nekaj bivših vojakov in ljubljanskih dijakov, so se pod vodstvom Jeriča v Ljutomeru organizirali v vojaško enoto, imenovano *prekmurska legija*, z namenom in po možnosti zasesti ter pripojiti pokrajino novi državi. Vzpostavili so stik z generalom

¹¹ Peter Šraj, *Beltinci 1322–1993*, Beltinci 1995; isti, *Beltinci z okolico*, Beltinci 1997.

¹² Julijana Jahn, *Medimurje u suvremenom dobu*, v: *Pregled povijesti Međimurja*, Čakovec, 2003, str. 127; Zoltán Paksy, *Dejavnost vodilnih teles za Međimurje in Pomurje v letih 1918–1919*, v: *Zbornik soboškega muzeja 11–12* (ur. Metka Fujs), Murska Sobota 2008, str. 14–15.

Maistrom v Mariboru. Še pred koncem meseca so se v Ljutomeru sestali s Francozom, grofom Henrijem Begouënom, ki je kot izdajatelj časnika na lastno pest prišel na obhod slovenskih etničnih mejá ter se znašel tudi tam. Vse pa je prese-netila nenadna, sploh po narodnih oblasteh neodobrena združitev Države SHS s Kraljevino Srbijo v Kraljevino SHS 1. decembra. To je marsikomu, tudi Kleklu, dalo zelo misliti, kako naprej.

Pravoslavna vera kralja Aleksandra Karađorđevića in njegovega dvora namreč tukajšnji katoliški duhovščini nikakor ni ustrezala: zbalí so se izgube svojega vpliva na ljudstvo. Istega dne, 1. decembra, se je v Bogojini pri znanem tamkajšnjem župniku Ivanu Baši sestalo več prekmurskih duhovnikov. Zasno-vali so načrt prekmurske avtonomije v okviru Madžarske. Le-tega pa Klekl ni potrdil in zato ne objavil; zdel se mu je nezadosten, premalo odločen itd. Še isti dan je Maister zasedel Radgono (Bad Radkersburg). Teden zatem je Klekl v *Novinah* izdal svojo vizijo avtonomije prav tako v madžarskem okviru; nato pa je, pričakujoč odzive oblasti na to objavo, v strahu pred morebitno aretacijo odšel v Radgono na zdravljenje. Hkrati je iz Murske Sobote dotlej že pobegli član prek-murske madžarske posestniške elite grof Szapáry objavil oris nove upravne eno-te – Murske županije, ki bi naj tukajšnjim Slovencem izpolnila nekaj jezikovnih in drugih pravic, ponudila delovna mesta itd. Jerič in Mihael Kühar pa sta kar odšla v Ljubljano zaprosit tamkajšnji narodni svet oziroma osrednje vladno telo za izvedbo priključitve h Kraljevini SHS. Zgodba je že kar znana: člani sveta so ju začudeno gledali, češ, kaj tam prek Mure res živite Slovenci?

Madžarske oblasti so, sledeč svojim idejam o avtonomiji, semkaj poslale posebnega vladnega komisarja za Slovensko krajino, Prekmurca dr. Bélo Obála. Obal je bil v bistvu zanimiva osebnost, univerzitetno izobražen profesor teolo-gije na evangeličanskem bogoslovju v Prešovu, prekmurskoslovenskega rodu, in kar je bilo najvažneje – človek z zaslombo takratnih oblasti. Imel je nalogo z vsemi sredstvi uresničiti to idejo, ki bi pokrajino obdržala v državnem okviru.

Hkrati je tudi Maister, kljub načrtani začasni meji, že snoval načrte za nje-no vojaško zasedbo. A prehitelo ga je dogajanje v sosednjem Medmurju, ki so ga močne hrvaške sile z nenadno akcijo, sicer že drugo – prva jim je zavoljo sla-be pripravljenosti v novembru hudo spodletela –, na predbožični dan zasedle iz kar štirih smeri. V sklopu zasedbe je manjši hrvaški oddelek pod vodstvom Roberta Antića, namestnika enega od vodij celotne operacije, kapetana Ermini-ja Jurišića, še isti dan dopoldne po načrtu dospel do broda pri Razkrižju, ki naj bi ga zavzel in stražil tamkajšnji strateški prehod čez reko. Vendar so ti vojaki takoj po prihodu k reki pričeli streljati na madžarske orožnike na nasprotnem levem bregu ter kmalu nato s pomočjo tja prispelega domačina, takratnega

ljubljskega dijaka Jožefa Godine¹³ z Dolnje Bistrice – ki je bil prepričan, da gre za Maistrove vojake in njegovo zasedbo (!) – prišli čez Muro ter skupaj z Godino zasedli »njegovo« vas Dolnjo Bistrico. Naslednji dan se jih je večina vrnila, preostali pa so pod Godinovim poveljstvom zavzeli še Črensovce, ne da bi to hkrati javili Jurišiću, kar bi bilo v dani situaciji več kot nujno. Ta je, sicer brez takih ukazov in vodenja njegovih nadrejenih, operiral v južnejši smeri, prestopil reko pri Murskem Središču ter zasedel prostor okolice Dolnje Lendave skupaj z osrednjim krajem. Zelo hitro, v bistvu takoj, se je prav ta nekomunikacija, izostanek povezanosti med obema, izkazala kot usodna za potek Godinove akcije.¹⁴

Ne vedoč za to akcijo so Maister, Slavič, Jerič in drugi 26. 12. pripravili veliko zborovanje v Radgoni za priključitev pokrajine, ki je odlično uspelo. Ironija usode pa je hotela, da so zgrešili dejanski cilj le-tega, ki bi ga v primeru pravočasnih vesti zlahka dosegli, če bi namesto zborovanja z vojsko na hitro zasedli celoten prostor. Že isti dan so madžarske enote odbile Godino, nato pa jih je znova pregnal iz južne smeri semkaj prispeli Jurišić, prodrli kar do Murske Sobote in jo malce pred novim letom zasedel. Nastalo je svojevrstno zasedeno ozemlje s središčem v največjem prekmurskem kraju. O teh svojevrstnih podvigih tako Godine kot Jurišića se je v naslednjih dneh razpisalo celotno slovensko časopisje.¹⁵ Medtem pa v *Novinah*, razumljivo, o spopadih ni bilo niti besedice. Vendar se zasedba brez pomoči od nikoder ni dolgo obdržala. Že 3. januarja zgodaj zjutraj so jih Madžari pregnali, Godino (in Jurišića) ter še nekaj častnikov zajeli ter jih hoteli takoj na mestu samem ustreliti. V zadnjem trenutku pa so si Madžari premislili in jih odpeljali v zapor v Sombotel.¹⁶

Sledile so intenzivne povračilne dejavnosti oblasti – še nekaj tednov po koncu v Murski Soboti so se vrstile aretacije, pregoni in zasliševanja morebitnih simpatizerjev ter pomagačev zasedbe. Pomoči od Maistra, ki je končno zvedel za akcijo, ni bilo, saj je moral že dva dni po radgonskem zboru zavoljo nenadnega protiudarca avstrijskih sil usmeriti vse svoje sile na Koroško, ki mu je bila strateško pomembnejša. Potem ko je izgubil Radgono, pa tudi dejansko ni več mogel razmišljati o vojaški zasedbi Prekmurja. Ta edina konkretna vojaška akcija v Prekmurju za priključitev h Kraljevini SHS do ustanovitve *murske republike* je bila spontana, končno tudi povsem neusklajena z Maistrom.

¹³ Jožef Papp, Jožef Godina: <http://www.pomurci.si/osebe/godina-jozef/765/> (pridobljeno: 3. 4. 2020).

¹⁴ »Medžimurje v naših rokah«, v: *Slovenski narod*, 28. december 1918, št. 307, str. 2–3; »Prekmurje oteto!«, v: *Stráža*, 30. december 1918, št. 104, str. 2; »Medžimurje in Prekmurje v naših rokah«, v: *Mariborski delavec*, 3. januar 1919, št. 2, str. 1–2.

¹⁵ »Junaški gimnazijec«, v: *Stráža*, 30. december 1918, št. 104, str. 3; ponatis celotnega identičnega članka: *Slovenec*, št. 2, 3. januar 1919, str. 3, in delni ponatis članka v članku: »Medžimurje in Prekmurje v naših rokah«, v: *Slovenski narod*, 2. januar 1919, št. 1, str. 2; »Medžimurje in Prekmurje v naših rokah«, v: *Mariborski delavec*, št. 2, 3. januar 1919, str. 1–2; »Prekmurje osvobojeno«, v: *Slovenec*, št. 3, 4. januar 1919, str. 3; »J.(ožef) G.(odina), Slovenska krajina ob desetletnici osvobojenja«, v: *Slovenec*, 28. oktober 1928, št. 248 – priloga.

¹⁶ Jožef Godina, »Na smrt obsojeni: kako smo padli v ogrsko ujetništvo v Murski Soboti, 3. januarja 1919«, v: *Mohorjev koledar 2002*, Celje, 2001, str. 190–192 – identičen ponatis celotnega članka iz: *Slovenec*, 28. oktober 1928, št. 248 – priloga.

Sam Godina je Jurišičevo početje pozneje neizprosno označil za avanturistično in neodgovorno, brez vsakršnega resnejšega temelja in ideje, kaj sploh storiti po prvotnem šoku za oblastno stran. Hkrati je dejstvo, da bi tudi v primeru Maistrove takratne zasedbe pokrajine madžarske oblasti reagirale z nastopom vojske – kar se v primeru zasedbe Medmurja recimo ni zgodilo, tu pa bi se zagotovo – in bi bilo obdržati ozemlje bistveno težavnejša naloga kot sama nenadna zasedba. Tako pa je, vsaj po generalovi trditvi, Jurišičeva pustolovščina v bistvu prekrizala takraten Maistrov načrt. Kako negotovo je še danes pisati o tem, namreč kaj bi bilo, če bi bilo, pa odlično ilustrira razplet celovite situacije pozneje v mesecu maju 1919: tudi takrat oziroma konkretno nekaj tednov pozneje je Maister imel trdno voljo vojaško zasesti Prekmurje, kar je zatrdil Jožefu Godini, ko ga je ta prišel v Maribor osebno prosit za pomoč. Pa mu je to preprečil avstrijski nenaden napad na Koroškem in je moral vse svoje sile skoncentrirati na sever (!). Tudi iz te namere ni bilo nič.

Neuspeh Jurišičeve akcije je vsestransko vplival na nadaljnja dogajanja v zvezi s pokrajino. Klekl jo je obsodil, saj se tudi sicer ni strinjal z vojaškimi posegi. Oblasti, ki jih dotedanji dogodki niso usmerili v intenzivnejše ukvarjanje z razmerami v tem koščku državnega prostora, so takrat utrdile svoje položaje in naročale komisarju Obálu čim intenzivnejše delo. Dejansko pa niso storile prav ničesar za morebitno izboljšanje razpoloženja ljudstva. Splošne življenjske razmere so se iz meseca v mesec slabšale. Meščanska oblast, ki so jo izvajale večkratno izmenjane ter zato bolj ali manj provizorične vlade, je izmučenemu prebivalstvu obljubljala mir, ureditev preskrbe z osnovnimi živili in potrebščinami, delovanje osnovnih prometno-komunikacijskih sredstev; kmečkim slojem, ki so bili v državi v ogromni večini, pa seveda tudi agrarno reformo, po kateri bi prav oni postali lastniki dotedanje veleposestniške zemlje. Slednje je izjemno zanimalo tudi Prekmurce. Vendar reforme in zemlje ni bilo.

V takem vzdušju se je 12. 1. v Parizu pričela mirovna konferenca, na katero so povabili tudi delegacijo SHS, in kamor je do poznega meseca prišel tudi Slavič. V pokrajini pa je razvoj kljub šoku po Jurišičevi avanturi šel naprej. Sledil je sprejem in objava več avtonomističnih izjav, ki so v bistvu kazale dvojno voden pot. Pomemben je bil še shod ljudstva v Beltincih v organizaciji Bele Obale, na katerega naj bi 17. januarja prišlo celo okrog 10.000 udeležencev. Njegov govor, s katerim je ponujal največ, kar je bila madžarska oblast pripravljena ponuditi tukajšnjim Nemadžarom, je izvisel in se sprevrgel v pravcati navijaški zbor za priključitev k SHS.¹⁷ Odtlej si oblasti v bistvu niso več mogle delati utvar, da bo ta obmejna situacija brez nekega večjega napora ostala v državnem okviru.

¹⁷ Lažeta, *Povsod pokažimo*, str. 55–57.

Nihče na oblastni strani pa v tistem trenutku še ni razmišljal o možnosti celo izgube pokrajine.

ZAKLJUČEK

Očitno sta se do sredine januarja 1919 med samimi Prekmurskimi Slovenci že izcimili dve izvirno prekmurski varianti nadaljnje usode pokrajine: Jeričeva in Godinova »vojaška« s simpatizerji za pridružitev SHS-u, in Kleklova avtonomistična, bodisi znotraj Madžarske bodisi SHS-a, ki jo je podprl večji del prekmurskoslovenske duhovščine. Le-ta se je tako slednjič januarja dokončno izrekla o avtonomiji. Klekl je namreč v Črenšovcih skupaj z župniki Bašo, Sakovičem in drugimi oblikoval novo zahtevo za avtonomijo, torej načrt izjemno visoke stopnje avtonomije tukajšnjega slovenskega življa. Vendar je bil kontekstualno zaključen z dvoumno dikcijo: razumeli bi jo lahko kot v bodoče da in ne znotraj Madžarske, temveč Jugoslavije; za Madžarsko bi se naj odločili le v primeru, če bi tako odločila mirovna konferenca. Dejansko pa je tudi ta nato še dodatno poostrena zahteva dolgoročneje nujno vodila v pridružitev h kraljevini SHS, saj je Klekl zelo dobro vedel, da je oblasti ne bodo sprejele. Vse skupaj je po avtorjevem mnenju tako že sredi januarja 1919 dobilo predznak spretno vodene Kleklove dvojne igre, v kateri pa so bili vložki zelo visoki. Ne pozabimo, da je Klekl moral le nekaj mesecev zatem že vnovič bežati iz Prekmurja, saj mu je šlo za življenje. Enako se mu je nato zgodilo med drugo vojno. Ali bi Madžari že spomladi leta 1919 res ubili človeka, za katerega bi vedeli, da je v tem burnem času pravzaprav delal za njihovo stran? Tako so vsakršne dvomljive in v bistvu zavajajoče ocene njegovega ravnanja v teh prvih mesecih po koncu vojne in sploh v letu 1919, ki so jih zapisovali avtorji po drugi svetovni vojni, neosnovane in povsem odvečne. Enostavno: Ali si je danes možno predstavljati to »prevratno« dobo v pokrajini brez Kleklove prisotnosti in dejavnosti? Nemogoče.

VIRI IN LITERATURA

Neobjavljeni viri

Cigut, Natalija, *Ustanovitev murske republike v luči sočasnega časopisja*, magistrsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, 2017. Dostopno na spletu: <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?id=68656&lang=slv> (pridobljeno: 2. 4. 2020).

Objavljeni viri

Osebni arhiv mag. Karoline Godina, dr. med:

Televizijski dokumentarni film *Ob 100. obletnici priključitve Prekmurja in združitve prekmurskih Slovencev z matičnim narodom*, 1. del: *Prekmurje po prvi svetovni vojni*, 2. del: *Vas Dolnja Bistrica v občini Črenšovci, prvo osvobojeno prekmursko ozemlje po prvi svetovni vojni*, scenarij: mag. Karolina Godina, TV Eksodus (Maribor, 2019).

Hozjan, Andrej (ur.), *Arhivsko gradivo gospostva Beltinci v rodbinskem arhivu grofov Csáky v Avstrijskem državnem arhivu. Das Archivgut der Herrschaft Beltinci (Bellatincz) in dem Familienarchiv der Grafen Csáky in dem Österreichischen Staatsarchiv. A Beltinci (Belatinci) uradalom levéltári anyagának jegyzéke a Csáky grófok családí levéltárában, az Osztrák Állami Levéltárban*, 1. popr. izd., Maribor, 2017.

Časopisi

Mariborski delavec – Maribor, 1918–1919.

Novine – Szombathely, Maribor, 1918–1919.

Slovenec – Ljubljana, 1918–1919.

Slovenski narod – Ljubljana, 1918–1919.

Straža – Maribor, 1918–1919.

Literatura

Fujs, Metka, Smo Prekmurci znali izkoristiti prevratna obdobja?, intervju z zgodovinarico Metko Fujs o Prekmurju in Prekmurcih v tem stoletju, *Vestnik* [tiskana izd.], 10. 9. 1998, št. 37, str. 10.

Godina, Jožef, Na smrt obsojeni: kako smo padli v ogrsko ujetništvo v Murski Soboti, 3. januarja 1919, v: *Mohorjev koledar 2002 (ur. Matija Remše), Mohorjeva družba*, Celje 2001, str. 190–192.

Göncz, László, Prekmurje 1918–1919, v: *Zbornik soboškega muzeja 24* (ur. Metka Fujs), Pomurski muzej Murska Sobota, Murska Sobota 2017, str. 177–201.

Hozjan, Andrej, Telegram olajšanja. Prekmurje 1918–1919, v: *Prekmurje 100*, posebna priloga *Slovenskih novic* in *Dela*, 10. 8. 2019, str. 8.

Hrvati u borbama za oslobođenje sjevernih krajeva Jugoslavije: Međumurja, Prekomurja, Koroške i Štajerske (ur. Petar Jelavić), Udruženje ratnih dobrovoljaca Međimurja, Prekomurja, Koroške i Štajerske, Zagreb 1940.

Jahn, Julijana, Međimurje u suvremenom dobu, v: *Pregled povijesti Međimurja* (ur. Branimir Bunjac), Povijesno društvo Međimurske županije, Čakovec 2003.

Jerič, Ivan, *Moji spomini*, Zavod sv. Miklavža, Murska Sobota 2000.

Jerič, Ivan, *Zgodovina madžarizacije v Prekmurju*, Stopinje, Murska Sobota 2001.

Kalšan, Vladimir, *Međimurska povijest*, Zagreb, 2006.

Lažeta, Andrej, *Povsod pokažimo, da smo Slovenci: kaj se je v Prekmurju godilo leta 1918 in do poletja 1919?*, samozaložba, Murska Sobota 2019.

Lorenčič, Darjan, 1919: *Rdeče Prekmurje*, Zavod Volosov hram, Pekel 2019.

Matjaž, Maksimilijan, Matija Slavič – profesor, bibličist in državnik, v: *Učitelji teološke fakultete za ustanovitev in ohranitev Univerze v Ljubljani (AES 41)* (ur. Bogdan Kolar), Ljubljana, 2019, str. 143–162.

Paksy, Zoltán, Dejavnost vodilnih teles za Međimurje in Pomurje v letih 1918–1919, *Zbornik soboškega muzeja 11–12* (ur. Franc Kuzmič), Pokrajinski muzej Murska Sobota, Murska Sobota 2008, str. 7–22.

Perovšek, Jurij, »V zaželeni deželi«. *Slovenska izkušnja s kraljevino SHS / Jugoslavijo 1918–1941*, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2009.

Slavič, Matija, *Prekmurje*, Ljubljana, 1921. Ponatis, Murska Sobota, 2019.

Slavič, Matija, O prekmurški statistiki. Narodnosti v Prekmurju po uradnem madžarskem štetju iz 1890 in 1910, v: *Naše Prekmurje. Zbrane razprave in članki* (ur. Viktor Vrbnjak), Murska Sobota, 1999, str. 123–135.

Slavič Matija, Narodnost in osvoboditev Prekmurcev, v: *Slovenska krajina. Zbornik ob petnajstletnici osvobodjenja* (ur. Vilko Novak), Konzorcij, Beltinci 1935, str. 46–82.

Vrbnjak, Viktor, Prekmurje po prvi svetovni vojni, v: *Zbornik soboškega muzeja 9–10* (ur. Franc Kuzmič), Pokrajinski muzej Murska Sobota, Murska Sobota 2007, str. 71–116.

Spletni viri

Kuzmič, Franc, Bibliografija o prevratni dobi v Prekmurju: http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva_pomurja/bibliografije/tematske-bibliografije/prevratna-doba (pridobljeno: 2. 4. 2020).

Papp, Jožef, Jožef Klekl st.: <http://www.pomurci.si/osebe/klekl-jozef-st>. (pridobljeno: 2. 4. 2020).

Papp, Jožef, Jožef Godina: <http://www.pomurci.si/osebe/godina-jozef/765/> (pridobljeno: 3. 4. 2020).

POVZETEK

Pregled najpomembnejših dogajanj v teh mesecih je razdeljen v dve kratki obdobji. Prvo, ki obsega čas od septembra do 3. novembra, predstavi zadnje tedne pred koncem vojne, kapitulacijo dvojne monarhije, dogodke v zvezi s pripravi na odločanje o novih državah, mejah in v tem okviru tudi o prihodnji pripadnosti naše krajine. Predstavljeni so najpomembnejši akterji na slovenski strani, posebej pa Matija Slavič in Jožef Klekl st. Do zgodnjega novembra se je »javno mnenje« o vsakdanjiku v pokrajini, posebno v dolnjem Prekmurju, že očitno prevesilo v neorganizirano razbijaštvo in nasilna dejanja, kar je sprožilo nasilne ukrepe oblasti. Nemiri so se nadaljevali še po kapitulaciji dvojne monarhije 3. 11.

Drugo obdobje, čas od 3. novembra do sredine januarja, pa zaznamujejo kar prehitvevajoči se dogodki in hiter, spreminjajoč se razvoj situacije. Določitev začasne razmejitve med Madžarsko in Državo SHS, od 1. decembra Kraljevino SHS, je krajino prisojala prvi. Mnogi, predvsem mlajši Prekmurci, se s tem nikakor niso mogli sprijazniti; nekateri so iskali pomoč v Mariboru in celo v Ljubljani; drugi so po svojih močeh agitirali med ljudstvom. Vrhunec dogajanja pa je predstavljala vojaška akcija: dan pred božičem ter na sam božič se zgodi nepričakovan »priključitveni« vpad hrvaškega vojaštva iz Medmurja v Prekmurje. Oddelek vojakov, ki s pomočjo Jožefa Godine iz Dolnje Bistrice prestopi Muro z brodom nad Razkrižjem, takoj nato v sodelovanju z njim zavzame »njegovo« vas in najbližjo okolico. Drugim hrvaškim vojakom uspe zasedba Dolnje Lendave in 28. 12. tudi Murske Sobote. Vendar so bili že 3. januarja razbiti in ujeti. Neuspeh te akcije je vsestransko vplival na nadaljnja dogajanja. V takem vzdušju se je 12. januarja v Versaillesu pri Parizu pričela mirovna konferenca, kamor je do poznega meseca prišel tudi Slavič.

Do januarja in v samem januarju nastane kar več obrisov avtonomije Prekmurja v okviru Madžarske; od teh sta dva plod domače duhovščine. Le-ta se

slednjič sredi januarja v Bogojini izreče o načrtu izjemno visoke stopnje avtonomije slovenskega življa, vendar še zmeraj v madžarskem državnem okviru. Očitno sta se dotlej izcimili dve izvirno prekmurski varianti nadaljnje usode Prekmurja: Godinova in Jeričeva »vojaška« s simpatizerji za pridružitev SHS-u, in Kleklova – z večjim delom domače duhovščine – avtonomistična bodisi znotraj Madžarske bodisi v okviru SHS-a. Dejansko pa je tudi ta nato še poostrena zahteva nujno vodila v pridružitev k slednji, saj je Klekl zelo dobro vedel, da je oblasti ne bodo sprejele. Dejansko razpoloženje slovenskega prebivalstva pa zelo jasno nakaže ponesrečeno zborovanje v organizaciji vladnega uradništva v Beltincih 17. januarja.

KLJUČNE BESEDE: zgodovina Slovenije, konec 1. svetovne vojne, Prekmurje, prekmurski Slovenci, dogodki na prelomu let 1918–1919

Summary

EVENTS IN PREKMURJE CONNECTED TO WHICH STATE IT BELONGS TO FROM SEPTEMBER 1918 TO JANUARY 1919

The overview of the most important events in these months is divided into two short periods. The first, encompassing the time from September to 3rd November, presents the final weeks before the end of the war, the capitulation of the dual monarchy, events connected to the preparations for decision-making about new countries, borders, and about the future of this region. It introduces the most important protagonists on the Slovenian side, especially Matija Slavič and Jožef Klekl st. By early November, "public opinion" about everyday life in the region, especially in Lower Prekmurje, had turned into unorganised rioting and violence, which led the authorities to react with violence. The riots continued even after the capitulation of the dual monarchy on 3rd November.

The second period, therefore the time from 3rd November to mid-January, was marked by a quick succession of events that influenced the rapid development of the situation. The determination of the temporary delimitation between Hungary and the State of Slovenes, Croats, and Serbs, from 1st December the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, annexed Prekmurje to the former. Many, primarily younger Prekmurians could not make peace with that; some sought help in Maribor and even in Ljubljana; others agitated the best they could amongst the people. The peak of these events was reached with the military action: one day before Christmas and on Christmas Day, an unexpected "annexation" incursion of Croatian militants from Međimurje to Prekmurje occurred. With the help of Jožef Godina from Dolnja Bistrica, a division of soldiers crossed the Mura by ferryboat close to Razkrižje, and immediately

after occupied “his” village and its immediate vicinity in collaboration with him. Other Croatian soldiers managed to occupy Dolnja Lendava and on 28th December also Murska Sobota. However, they were beaten and captured no later than on 3rd January. The failure of this action influenced further events in many respects. Such was the atmosphere in which the peace conference began on 12th January in Versailles near Paris, where Matija Slavič arrived late in the same month.

By January and within this month, several drafts of Prekmurje autonomy within Hungary were created; two of these were produced by local clergy. In mid-January in Bogojina, the latter made a stand about the plan for an extremely high level of autonomy of the Slovenian people, yet still within the Hungarian state. It appears that two, originally Prekmurian, variants of the future destiny of Prekmurje were created: Godina and Jerič’s “military” version with their sympathisers for annexation to the Serbs, Croats, and Slovenes; and Klekl’s – with the majority of local clergy – autonomy either within Hungary or within the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes. In reality, this demand, which was later made even more severe, had to lead to the annexation to the Kingdom, since Klekl was well aware that the authorities would not accept it. The actual disposition of the Slovenian people is revealed by the failed rally organised by government personnel in Beltinci on 17th January.

KEYWORDS: *History of Slovenia, End of World War I, Prekmurje, Prekmurian Slovenians, Events of 1918–1919*

Januš Golec (1888–1965), slovenski katoliški duhovnik in urednik

Ali Redo ne more živeti brez tebe, mora to
 razumeti, da ostane in delava pregleda žival
 za matrikularno ceno. Ploča pa je bolna smu-
 jena, za katere ni mogoče ničesar. Stropo
 Razpisje kotar, ki je mogoče na jarnem proro-
 nu pravi, da je bil ceno za uš.

*

7. Predstavje rešeno
 Plada v Beogradu je došla 5. avg. 1919 ool
 francoskega konzularnega ministra. Njehova misel
 so obsejale, da naj, kotaj, naj bi se začela Pred-
 stavje, ki ga je uradna konferenca pri vseh laji-
 govanih, ostalo. S tem je bilo izpolnjeno vso
 željo predstavnih Slovenov in celoga naroda, naj bi
 prišla vseh naših, v bogih slovenskih rojstov, ki to
 gadijo, da tako bi bilo in tako bi bilo, po stali-
 pladi matrike bi bi bi bi bi, kar bi zahtevala
 naša misel in naj bi bi bi bi bi. Slovenski
 klub je v tej in v tej misli deloval za končno
 rešitev naših, zahtevala na slovenski Pred-
 stavje. Pri tem bi bilo to imeli predstavniki
 Slovenov, naša zagovornika v vseh mislih, ki so
 podprli naša, bi bi bi bi bi. V temu zagovorniku
 za kluba pa je bil naš bi bi bi bi bi pri vseh
 pri vseh, po vseh, po vseh, po vseh, po vseh, po vseh
 bi bi bi bi bi, bi bi bi bi bi, bi bi bi bi bi, bi bi bi bi bi
 bi bi bi bi bi, bi bi bi bi bi, bi bi bi bi bi, bi bi bi bi bi

Besedilo Januša Golca o priključitvi Prekmurja
 NŠAM, Zapuščine duhovnikov, Golec, Januš, Spomini.

Lilijana Urlep

mag. znanosti, arhivistka

Nadškofijski arhiv Maribor, Slomškov trg 20, SI – 2000 Maribor

e-naslov: lilijana.urlep@nadskofija-maribor.si

ŠTAJERSKI DUHOVNIK O PRIKLJUČITVI PREKMURJA: KAKO JE JANUŠ GOLEC V SVOJIH SPOMINIH OPISAL PRIKLJUČITEV PREKMURJA?

1 JANUŠ GOLEC (1888–1965)

Rimskokatoliški duhovnik, novinar, urednik, pisatelj in kulturni delavec Januš (Janez) Golec je izhajal iz stanovitne kmečke družine Golec, ki je ob njegovem rojstvu živela v lepi kozjanski vasici Polje ob Sotli. Mati Terezija, rojena Presker, je bila domačinka iz Polja, oče Josip/Jožef, gostilničar in posestnik, je bil rojen v kraju Desinić na Hrvaškem. Starša sta se poročila leta 1887, ženin Josip je bil tisti, ki se je priženil na nevestino domačijo.¹ Zakoncema se je v zakonu rodilo 11 otrok, najstarejši je bil sin Januš.

Pred prevratom leta 1918 se je narodno zelo zavedna družina preselila v Maribor in nasproti železniške postaje (na poznejši Aleksandrovi cesti) odprla znano gostilno Wilson, kjer so se zlasti ob prevratu zbirali slovenski narodnjaki z generalom Maistrom na čelu. Z gostilne je zavihrala tudi prva slovenska zastava v Mariboru, zaradi česar je postala tarča nemških napadov. Na stara leta, natančneje leta 1928, sta se zakonca Golec preselila na posestvo v Novo vas pri Mariboru.²

Januš Golec se je rodil 28. avgusta 1888 v domačem Polju ob Sotli. Obiskoval je celjsko gimnazijo in se po maturi leta 1907 odločil za vstop v mariborsko bogoslovje. 25. julija 1911 je bil posvečen za duhovnika. Po prejemu mašniškega posvečenja je med letoma 1911 in 1914 kot kaplan služboval v Remšniku ob Dravi. Po atentatu na nadvojvodo Franca Ferdinanda je bil julija 1914 vpoklican v

¹ Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM), PMK Polje ob Sotli 1841–1906, str. 123.

² NŠAM, Kartoteka duhovnikov, šk. 6, Golec, Januš (dalje: NŠAM, Kartoteka, Golec).

vojaško službo.³ Kot vojaški kurat je na vzhodni fronti služboval pri tržaškem 97. pehotnem polku in s svojimi možmi delil vse tegobe in radosti vojaškega življenja. Leta 1916 je bil med boji hudo ranjen, zaradi česar se je zdravil v več vojaških bolnicah in zdraviščih ter bil leta 1917 upokojen.⁴

Po vojni je deloval v Tiskarni sv. Cirila v Mariboru, kjer je od leta 1925 naprej urejal glasilo *Naša Straža*,⁵ ki je izhajalo do leta 1927, in časopis *Slovenski gospodar*, katoliško in konzervativno usmerjen štajerskega tednik; urednik *Narodnega gospodarja* je ostal vse do druge svetovne vojne. Sodeloval je tudi pri nastajanju ostalih publikacij, ki jih je izdajala Tiskarna sv. Cirila.⁶

Januš Golec je bil tudi literarni ustvarjalec, prve korake v tej smeri je naredil že v času pred prvo svetovno vojno. Med vojno so v *Slovenskem gospodarju* izhajali njegovi spomini na bojevanje v Galiciji (Vojni spomini). Peresu je ostal zvest tudi v obdobju med vojnami, ko se je uveljavil kot ljudski pisatelj. Pisal je kratko prozo (črtice in povesti), ki jo je večinoma izdajala Tiskarna sv. Cirila. Snov je v glavnem jemal iz ljudskega življenja in zgodovine. V slednjo je posegel z romanoma *Kruci* in *Trojno gorje*. Slovencem je približal tudi lik razbojnika Franca Guzaja (1839–1880).

Ob nemškem napadu in razkosanju Jugoslavije ga je nemška tajna policija (Gestapo) aretirala in odvedla v Gradec, od koder je bil leta 1942 izgnan na Hrvaško. V Zagrebu je ostal do konca vojne, ko se je vrnil v domači Maribor. Leta 1946 je bil s strani novih jugoslovanskih oblasti obsojen na sedem let ječe, od sedmih let jih je odslužil šest.⁷ Po vrnitvi iz zapora je pomagal pri bogoslužju v cerkvi sv. Alojzija v Mariboru. Umrli je 24. maja 1965 in bil pokopan v družinski grobnici na pobreškem pokopališču.⁸

1.1 SPOMINI

Poleg kratke proze je Januš Golec zapustil tudi Spomine, ki jih danes hrani Nadškofijski arhiv Maribor.⁹ Rokopisni spomini, napisani v slovenskem jeziku, obsegajo 2034 strani in so razdeljeni na 12 delov. Kronološko pokrivajo obdobje med letom 1900 in koncem druge svetovne vojne. Avtor v besedilu ni prikazal samo svojega življenja, temveč je temeljito predstavil in analiziral celotno politično, narodnostno, gospodarsko in kulturno situacijo tako na (spodnje) štajerskem kot tudi na širšem evropskem območju v prvi polovici 20. stoletja. V

³ Prav tam; NŠAM, Protokoli škofijske pisarne, Protokol za leto 1914, del. št. 3828 in 4834.

⁴ Miha Šimac, *Vojaški kurati iz osrednjih slovenskih dežel v avstro-ogrskih oboroženih silah v prvi svetovni vojni*, doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Ljubljana 2013, str. 440–441.

⁵ Glasilo je leta 1927 izhajalo pod prvotnim imenom *Straža*.

⁶ NŠAM, Kartoteka, Golec; *Slovenski gospodar*; *Nova Straža*.

⁷ *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000*, Ljubljana 2000, str. 1160.

⁸ NŠAM, Kartoteka, Golec.

⁹ NŠAM, Zapuščine duhovnikov, Golec, Januš, Spomini (dalje: NŠAM, Spomini).

primerjavi s političnim dogajanjem je svojemu življenju – predvsem v medvojnem obdobju – posvetil celo premalo pozornosti, tako da se nekaterih dejstev, kot so bile recimo njegove novinarske in uredniške službe, niti ne da izluščiti. Kdaj natančno je pisec napisal oziroma dokončal Spomine, ni znano, verjetno pa se je to zgodilo v drugi polovici 50. ali začetku 60. let preteklega stoletja oz. po njegovi izpustitvi iz zapora leta 1953.

V prvem delu Spominov je pisatelj obudil spomine na svoja gimnazijska leta v Celju in temeljito opisal narodnostne razmere na Spodnjem Štajerskem v času pred prvo svetovno vojno. Drugi del je posvečen liku dr. Antona Korošca in delovanju obeh političnih taborov na širšem slovenskem območju, skratka slovenskemu predvojnemu političnemu življenju. V tretjem delu, ki ga prežemata humor in vedrina, je Golec opisal življenje v mariborskem bogoslovnem semenišču, ki ga je obiskoval med letoma 1907 in 1911. Z veliko ljubeznijo je opisal nekatere profesorje, med njimi dr. Martina Matka (1860–1930), dr. Josipa Somreka (1871–1936), dr. Franca Feuša (1850–1915), dr. Franca Kovačiča (1867–1939), dr. Avgušтина Stegenška (1875–1920) itd. V četrtem delu je orisal narodnostne in gospodarske razmere v marnberškem oziroma radeljskem okraju: v Remšniku je namreč po posvetitvi nastopil svojo prvo (in tudi edino) kaplansko službo. Poseben poudarek je namenil lavantinski duhovščini in odnosom med lavantinskimi in sekavskimi duhovniki.

V petem delu je opisano politično dogajanje ob začetku prve svetovne vojne, pri čemer je še posebej poudaril politično delovanje dr. Antona Korošca in preganjanje slovenskih duhovnikov in inteligence. Leta 1914 je namreč prišlo do množičnega preganjanja slovenske inteligence, tako duhovne kot posvetne, ki se je še posebej izrazito kazalo na Koroškem in Štajerskem.

Vsebinsko je še posebej zanimiv sedmi del, v katerem so podrobno prikazani dogodki ob prevratu. Avtor je v tem delu orisal nastanek Kraljevine SHS, dogajanje v Mariboru konec leta 1918, generala Maistra in boje za severno mejo, pariško mirovno konferenco, priključitev Prekmurja, razmere na Koroškem ter koroški plebiscit in politično dogajanje po nastanku Kraljevine SHS.

Deli, ki sledijo, ne vsebujejo samo politične, temveč tudi kulturno in biografsko noto. V sedmem in osmem delu je avtor predstavil delovanje mariborske Tiskarne sv. Cirila in orisal lik kulturnika, politika in urednika dr. Franja Žebota (1881–1945), ki je med drugim deloval tudi kot vodja tiskarne. Deveti del prinaša biografije nekaterih štajerskih političnih, kulturnih in verskih delavcev. Devetemu je podoben deseti del, posvečen je namreč cerkvenim umetnikom, ki so v prvi polovici 20. stoletja delovali na Spodnjem Štajerskem, med njimi pozlatar in kipar Alojz Zoratti (1874–1960) ter kipar Ivan Sojč (1879–1951).

V zadnjih dveh delih ponovno stopi na plan kruta vojna tematika: začetek druge svetovne vojne in dogajanje v Mariboru ter okolici po nemški okupaciji

štajerskega prostora. Nemški okupator je namreč takoj po zasedbi na Hrvaško ali v Srbijo izgnal večino slovenske laične in cerkvene inteligence. Golec je prikazal usode nekaterih duhovnikov, ki so vojna leta preživljali v izgnanstvu, kot je bil to npr. glasbenik dr. Gregor Zafošnik (1902–1994), ali pa so med vojno celo izgubili življenje. Takšna usoda je doletela Ferdinanda Potokarja (1911–1942), ki je bil kot talec ustreljen v celjskem Starem piskru. Izognil se ni niti opisu Jesenovca, ki ga je najverjetneje poznal po opisu duhovnika Antona Rantaše (1882–1960), ki je edini med slovenskimi duhovniki preživel strahote ustaškega taborišča. Podobno je opisal dogodivščine pisatelja Franca Ksaverja Meška (1874–1964), ki je del druge svetovne vojne prebil v četniškem ujetništvu. Golec je besedilo zaključil z opisom lastnih doživetij v Zagrebu, v katerem je prebil tri vojna leta, in vrnitvijo v domači Maribor, ki je bil zaradi zavezniškega bombardiranja tako spremenjen, da ga skorajda ni več prepoznal.

V Spominih je Januš Golec temeljito opisal narodnostne in politične razmere pred prvo svetovno vojno, politično dogajanje med vojno, medvojno življenje v Jugoslaviji in čas druge svetovne vojne. Pisec o dogodkih ne samo poroča, ampak jih poskuša tudi podrobno analizirati, kar se dobro kaže na primeru koroškega plebiscita, neuspeh katerega pripiše prisotnosti jugoslovanskega vojaštva in politični nespretnosti slovenskega vodstva.¹⁰ Dogodkovni in analitični del se izmenjujeta zlasti v obdobjih do druge svetovne vojne, za čas med vojno pa analitični del žal manjka. Pri nekaterih temah, ki jih ni dobro poznal, se kažejo manjše vsebinske napake in pomanjkljivosti.

Podobno kot mnogi drugi avtorji je Januš Golec v svojih spominih prepletal lastne spomine z opisi političnega dogajanja, ki ga je poznal bodisi osebno bodisi preko drugih ljudi ali preko pisem in časopisov; gre torej za prepletanje zasebne in javne zgodovine. Pri pisanju se ni zanašal samo nase in svoje stike, ampak je uporabljal tudi druge vire, predvsem časopise, pisma, poročila in kronike drugih duhovnikov, kar doprinese k njihovi večji vrednosti in objektivnosti. V ospredju niso zmeraj samo politični dogodki, ampak tudi usode vsakdanjih, preprostih ljudi. Tudi velike osebnosti, kot je bil general Maister, je poskušal predstaviti z njihove človeške plati, medtem ko je pri opisu političnega dogajanja velikokrat vključeval doživljaje in misli preprostih ljudi. Spomine vseskozi preveva močna nacionalna nota in skrb za usodo slovenskega ljudstva. Dogajanje je opisano na zanimiv, napet in privlačen način, ki bralca zelo pritegne, pri čemer je pisec pripoved na nekaterih mestih začinil z dobro mero humorja in ironije.

Golčevi Spomini niso samo odličen vir za politično, krajevno, umetnostno ali kulturno zgodovino (spodnje)štajerskega in tudi širšega prostora, temveč

¹⁰ NŠAM, Spomini, VI. del, str. 862–865.

lahko iz njih izluščimo veliko biografskih podatkov o posameznikih, ki so znamenovali ali bili soudeleženi v usodepolnih dogodkih 20. stoletja.

Ker so Spomini odličen vir za preučevanje različnih tematik, se zastavlja vprašanje, ali jih ne bi bilo smiselno objaviti v celoti, kar bi doprineslo k njihovi večji dostopnosti in uporabnosti.

1.2 PRIKLJUČITEV PREKMURJA

V svojih spominih je Golec opisal tudi priključitev Prekmurja osrednjeslovenskemu prostoru, ki je takrat spadal pod Kraljevino SHS. Opis dohodkov, ki se nahaja v sedmem delu in obsega 21 strani, nosi naslov Huda borba za Prekmurje. V besedilu so zajete naslednje vsebine: »prva« zasedba Prekmurja s strani »jugoslovanskega« vojaštva konec leta 1918, ponovna zasedba s strani madžarskih sil na začetku leta 1919, »dokončna« priključitev ali zasedba s strani Kraljevine SHS avgusta 1919, do katere je prišlo na podlagi uredbe pariške mirovne konference, in predstavitev razmer po priključitvi. Pri prikazu dogajanja, ki ga očitno ni poznal s prve roke in s katerim najverjetneje ni imel nobenih stikov, se je avtor v veliki meri naslonil na časopisne članke v glasilu *Straža*, ki jih je povzemal ali celo dobesečno prepisoval. V celotnem besedilu, ki se nanaša na Prekmurje, je namreč skoraj polovica teksta (49 %) povzeta ali prepisana iz člankov v *Straži*. Zakaj je uporabljal predvsem *Stražo*, ne pa ostalih časopisov, kot so bili *Slovenec*, *Slovenski gospodar* ali *Murska Straža*, ni čisto jasno, možno pa je, da jo je kot poznejši urednik (v letih 1925–1927) preprosto imel na razpolago. Vendar to ne pojasni najbolje, zakaj ni recimo uporabljal *Slovenskega gospodarja*, ki ga je prav tako urejal. Kdaj natančno je besedilo o priključitvi Prekmurja nastalo, ni moč ugotoviti, verjetno pa je, da je – podobno kot celota – svojo dokončno obliko dobilo konec 50. ali v začetku 60. let 20. stoletja.

Pri predstavitvi razmer v Prekmurju in dogodkov ob priključitvi je bil pisec nekoliko nedosleden in nesistematičen, na nekaterih mestih se zastavlja tudi vprašanje objektivnosti. Madžarska sovjetska republika (1919) in Murska republika se sicer večkrat omenjata, a brez razlage ali širšega konteksta. Podobno velja za načrte ali idejo o avtonomiji Prekmurja/Slovenske krajine znotraj madžarske države, ki je bila na začetku leta 1919 precej aktualna.¹¹ To pisec sicer omenja, a brez podrobne analize. Nasprotno pa obširno predstavi vlogo dr. Matije Slaviča¹² in dr. Josipa Hohnjeca.¹³

¹¹ Prim. npr.: Bojan Domjan, Klekl, okupacija in osvoboditev Prekmurja, v: *Kleklav simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1995, str. 178–180 (dalje: Domjan, Klekl, okupacija in osvoboditev Prekmurja); Ivan Jerič, *Moji spomini*, Beltinci 2019, str. 59–70 (dalje: Jerič, Moji spomini).

¹² Dr. Matija Slavič (1877–1958), duhovnik, teolog in bibličist.

¹³ Dr. Josip Hohnjec (1873–1964), duhovnik in politik.

Opisani dogodki si ne sledijo zmeraj v pravilnem kronološkem zaporedju, prav tako ne gre izključiti vsebinskih netočnosti in vprašljivih vzročnih povezav. Tako se recimo omenja boljševiski teror v povezavi z januarskim shodom pri Sv. Benediktu,¹⁴ torej še pred revolucijo in nastankom Madžarske sovjetske republike marca 1919. Nekaj teh problemov lahko obrazložimo s tem, da avtor tematike morda ni najbolj natančno poznal ali pa se je ni dovolj dobro spominjal.

Pri interpretaciji dogodkov, povezanih s priključitvijo, avtor vseskozi poudarja željo prekmurskih Slovencev, predvsem preprostega ljudstva, po združitvi z matičnim narodom oz. z ostalimi jugoslovanskimi narodi. Pri tem izrecno navaja, da je bilo preprosto ljudstvo vseskozi za priključitev k novi jugoslovanski državi, medtem ko so bili vsi ostali sloji, tudi rimskokatoliška duhovščina z redkimi izjemami, tej ideji precej nenaklonjeni. Za duhovščino (v zaključku) celo navaja, da je bila na splošno madžaronskega mišljenja.¹⁵ Navedena interpretacija je v nasprotju tako s številnimi odlomki v besedilu, kjer omenja slovenske narodno zavedne duhovnike (Jožef Klekl st., Jožef Klekl ml., Štefan Lejko, Štefan Kühar, Jožef Čačič, Jožef Hauko, Ivan Baša itd.), kot tudi s trditvami mnogih avtorjev in raziskovalcev, ki poudarjajo pomen rimskokatoliških duhovnikov pri prebujanju in krepitvi slovenske narodne zavesti, širitvi politične misli in njihove pomembne vloge pri združitvi prekmurskih Slovencev z matičnim narodom, za katero je bil v veliki meri zaslužen prav Jožef Klekl st. (1874–1948).¹⁶ Seveda vsi duhovniki niso bili navdušeni nad priključitvijo, to je recimo veljalo za murskosoboškega dekana Janoša Slepca (1872–1936).

V besedilu je prisotna kar precej izrazita nacionalna nota, ki se kaže predvsem v poročanju o preprostem narodu, ki si je – kot že omenjeno – želel priključitve k novonastali jugoslovanski državi in je bil zaradi te želje in svojega narodnega prepričanja deležen preganjanja in maščevanja s strani madžarskih sil.

Kljub nekaterim pomanjkljivostim je besedilo vendarle v mnogih ozirih pomembno, in to ne samo zato, ker so viri o priključitvi Prekmurja v cerkvenih arhivih bolj redki, ampak tudi zato, ker lahko demonstrira, kako so Štajerci spremljali in vrednotili omenjeno dogajanje.

¹⁴ NŠAM, Spomini, VII. del, str. 830.

¹⁵ Prav tam, str. 841.

¹⁶ Peter Štumpf, *Jožef Klekl st. (1874–1948) kot publicist v prizadevanju za ohranitev katoliške vere v Slovenski krajini (Prekmurje)*, doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Ljubljana 2002; Domjan, Klekl, okupacija in osvoboditev Prekmurja, str. 169–183; Jože Kranjec, *Priključitev Prekmurja h Kraljevini SHS v luči izbranih časnikov*, diplomsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor 2009, str. 17, 50, 62, 93; Klaudija Sedar, *Prekmurje ob zgodovinski prelomnici 1919: zbornik izbranih dokumentov ob 100. obletnici priključitve Prekmurja in združitve prekmurskih Slovencev z matičnim narodom*, Murska Sobota 2019, str. 21–22, 27–42; itd.

2 BESEDILO O PRIKLJUČITVI PREKMURJA

HUDA BORBA ZA PREKMURJE

[821]

Ko je postalo med prvo svetovno vojno jasno, da si je stara Avstrija že izkopala svoj grob, so se podali naši strokovnjaki s polno paro na delo, da bi nas ne zalotila na Sp[odnjem] Štajerskem mirovna konferenca nepripravljena. Treba se je bilo zavedati, kaj bomo zahtevali, da pride od Avstrije pod okrilje Jugoslavije in da bodo te naše zahteve podprte z dokazi narodnostne ter gospodarske upravičenosti. Severna meja Sp[odnjega] Štajerja je bila dobro znana in podkrepljena z natančno statistiko.

[822]

Huda rana za štajerske Slovence je bilo od nekdanj od nas odrezano slovensko Prekmurje. Le tak prevrat, kakor ga je povzročil zaključek prve svetovne vojne, nam je lahko zoper vrnil od Madžarske odtrgano Prekmurje. Ker je bila pokrajina preko Mure manj znana štajerski inteligenci, se je bilo treba pobrigati za te kraje, da bi bil vsaj nekaterim našim strokovnjakom znan položaj med Prekmurci v verskem, narodnostnem, političnem in gospodarskem oziru. To nalogo sta prevzela dr. Fr[anc] Kovačič¹⁷ in dr. M[atija] Slavič. Dr. Kovačiču so bile kot zgodovinarju in veržejškemu rojaku prilike po Prekmurju znane. Dr. M[atija] Slavič je med prvo svetovno vojno parkrat prepotoval prekmurske kraje in se je na lastne oči ter ušesa prepričal, da mora Prekmurje ob preobratu pod Jugoslavijo. Vsestranski znanstveni material za izvojevanje Prekmurja je bil natančno sestavljen ter pripravljen za mirovno konferenco že precej poprej,¹⁸ predno je stara Avstrija klecnila in prosila za mir.

Prva zasedba prekmurskih krajev

Koj v začetku januarja 1919 je objavila »Straža« dva članka o Prekmurju, ki se tičeta prve zasedbe prekmurskih krajev. Prvi članek pod zaglavjem »Glas iz Radgone« je datiran od pisca R. K.¹⁹ z 31. dec. 1918. Iz tega prvega članka hočem navesti sledeče: »Tudi naši Prekmurci so večinoma že rešeni madžarskega jarma. Dne 30. decembra

[823]

je zasedlo naše radgonsko vojaštvo pod poveljstvom nadporočnika Zeilhoferja²⁰ lep prekmurski kraj Cankova. Naše vojaštvo je bilo od tamošnjega

¹⁷ Dr. Franc Kovačič (1867–1939), duhovnik, teolog, filozof in zgodovinar.

¹⁸ Matija Slavič je za pariško mirovno konferenco pripravil dve študiji oz. knjižici, ki sta obe izšli v Parizu leta 1919. To sta bili *La question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie* in *La question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie. De la Statistique du Prekmurje*.

¹⁹ Verjetno Rastislav Kren, učitelj v Radgoni.

²⁰ Benedikt Zeilhofer (1891–1978), častnik in Maistrov soborec.

prebivalstva burno pozdravljeno. Posadka Ogrov je že pred našim prihodom pobrisala, le sledovi madžarske kulture so ostali. Naše ljudstvo se je takoj podalo na plodonosno delo in je tudi slovensko orožništvo pod vodstvom nadstražmojstra Tropa takoj začelo delovati na bivši sveti madžarski kroni. Še en dogodek, zanimiv za naše kroniste, se je pripetil. Ko je ljudstvo zagledalo, da je naše vojaštvo prekoračilo nad Radgono madžarsko mejo, je planila neka žena s klicem: »Živeč slovenski oršag« v visok rdeče belo zelen obmejni steber in ga treščila v obcestni jarek. Ta mejnik, ves trhel, kakor je bila trhla madžarska država, se je razletel v male kose, le železna tabla s sv. Štefana krono je še ostala, katero pa smo hranili za spomin in jo bomo ponudili Zgodovinskemu društvu v oskrbo.«²¹

Drugi članek o zasedenih prekmurskih krajih je izpod peresa dr. M[atije] Slaviča in citiram iz njega naslednja dejstva: Po zavzetju večjih krajev v Medjimurju, Čakovca, Štrigove, Murskega Središča, so prekoračile jugoslovanske čete Muro ter prišle v Prekmurje. Prvi kraj, ki je bil zavzet, je največje mesto celega Prekmurja, namreč Dolnja Lendava. Ime ima od

[824]

reke Ledave,²² ki izvira na Štajerskem pri Gleichenbergu; en pritok pa, ki se imenuje tudi Ledava, izvira v Prekmurju, južno od kraja, ki se zove Kuzma. Ob tem pritoku je Gornja Lendava. Dolnja Lendava leži na levem bregu Ledave ob pobočju, kakor naslonjena nanj, vinorodnih gričkov, ki so podobni Slovenskim goricam. To ozadje Dolnje Ledave na vzhodu je slovensko, kakor so slovenske tudi vasi, ki so na polju proti zapadu. D[olnja] Lendava sama pa je pomadžarjena, kakor je bil ponemčen Maribor. Celo služba božja je bila v zadnjem času samo madžarska, dasi so nekatere vasi popolnoma slovenske, tako da je moral zanje prihajati od drugod slovenski duhovnik, da je spovedoval te prebivalce. Dolnja Lendava, kjer je tudi luteranska župnija, ima z vojaštvom vred 3000 prebivalcev. Brez vojaštva je bilo po štetju l. 1910 v D[olnji] Lendavi 2220 katoličanov, 8 grkokatolikov, 95 luteranov, 23 kalvincev, 1 unitarec ter 383 judov. Drugi župnijski kraj, ki je bil zavzet, so Črenšovci s 1089 katoličani in 5 judi. Tu stanuje upokojeni župnik Jož[ef] Klekl,²³ izdajatelj tednika »Novine«, ki ga pa sedaj urejuje njegov bratranec Jož[ef] Klekl,²⁴ župnik v Velikih Dolencih v dekaniji Monošter (Sv. Gotharda). Črenšovski Klekl je bil v začetku novembra pred naglim

[825]

²¹ R. K., Glas iz Radgone, v: *Straža*, št. 1, 3. januar 1919, str. 2.

²² Ime reke se v originalu navaja kot *Lendava*. Zapis se ponovi še v naslednjih dveh stavkih.

²³ Jožef Klekl (1874–1948), tudi Jožef Klekl st., duhovnik, politik, urednik in nabožni pisatelj.

²⁴ Jožef Klekl (1879–1936), duhovnik, pisatelj in novinar.

vojaškim sodiščem. Po oprostitvi se je zdravil v bolnišnici v Radgoni ter prišel v Črenšovce malo pred prihodom jugoslovanskih čet. Tednik »Novine« ima največje zasluge za prekmurski slovenski jezik. »Novine« so še v začetku pisale, kakor *Koledar srca Jezusovega*²⁵ in *Marijin list*,²⁶ madžarski pravopis. Ko so se pa čitatelji »Novin«, 6000 jih je, že nekoliko privadili čitanja slovenščine, katere se v šoli niso nič učili, so »Novine« sprejele slovenski pravopis in čistijo jezik madžarizmov. V politiko je posegal list le indirektno; političnega lista namreč niso smeli izdajati, ampak le kot pobožen list pod pokroviteljstvom škofa grofa Mikeša.²⁷ Vmes pa je list kljub temu razlagal politične resnice; zadnji čas je pozival k snovanju Narodnih svetov ter zavzel stališče, da je narodna avtonomija pod ogrsko državo premalo, kar se da zdaj doseči. Ko bo Prekmurje popolnoma zasedeno, bo gotovo pozdravljalo Jugoslavijo. Prva celo slovenska župnija, ki je bila zasedena, ima tedaj v zgodovini prekmurskega slovenstva zagotovljeno odlično mesto. Leži pa ob Muri nasproti ljutomerski župniji, od koder vodita dva broda čez Muro. Tretji zavzeti župnijski kraj so Beltinci, ki šteje 1412 katoličanov, 14 luteranov in 61 judov. Na severni strani je nasproti Črenšovcem župnija Turnišče s 1216

[826]

katoličani, 2 luteranoma in 10 judi. Nasproti Beltincem je pa župnija Bogojna s 789 katoličani, 16 luterani, 3 unitarci in 5 judi. Župnikuje tukaj narodni g. Ivan Baša,²⁸ čigar oče je v Beltincih z veliko požrtvovalnostjo nabiral ude sv. Mohorja celo vrsto let. Zdaj je poverjenik mohorskih knjig v Beltincih mladi g. župnik Štefan Kühar,²⁹ kojega župnija je med vsemi prekmurskimi najbolj slovenska in jugoslovanska. Dne 27. dec[embra] 1918 je slavil z veliko slovesnostjo prihod jugoslovanskih čet.

Dosedaj imenovane župnije so v Zaladski županiji.³⁰ Od Beltincev pa pelje lepa cesta v Železno županijo,³¹ kje so še lepše ceste. Glavno mesto te županije [Murska] Sobota se je vdalo 28. dec[embra] 1918 brez strela, dočim je bila pri zavzetju Črenšovec v Bistricah ob Muri večja praska. Murska Sobota ima 1922 katoličanov, 10 grško pravoslavnih, 530 luteranov, 46 kalvincev, 2 unitarca in 234 judov. Sobota je prav čedno mesto, je obenem luteranska župnija ter je središče prekmurskih Slovencev in izhodišče lokalne železnice, ki gre skoz slovensko Prekmurje proti severu v Körmend, kjer se združi z železnico, ki pelje iz Gradca

²⁵ *Koledar srca Jezusovega/Kalendar Srca Jezusovoga*, prekmurski koledar, izhajal v letih 1904–1944.

²⁶ *Marijin list*, prekmurski časopis, izhajal v letih 1904–1941.

²⁷ János grof Mikes de Zabola (1876–1945), sombotelski škof v letih 1911–1936.

²⁸ Ivan Baša (1875–1931), duhovnik, pisatelj in prekmurski politični voditelj.

²⁹ Štefan Kühar (1887–1922), duhovnik in narodni buditelj.

³⁰ Županija Zala ali Zalska županija s središčem v Zalaegerszegu.

³¹ Železna županija s središčem v Sombotelu.

mimo Monoštra ob Rabi v škofijsko mesto prekmurskih Slovencev, v Sombotelj. Ob Sobote proti severu je župnija Martijanci s 152

[827]

katoličani, 272 luteranci in 2 judoma. V smeri proti Radgoni je župnija Tišina s 364 katoličani in 9 luterani. V Hrastju, Radencih in na Meleh pri Radgoni so brodi preko Mure. Zapadno od tešinske fare so pa že štajerske prekmurske vasi mestne župnije Radgona. Tako je od Radgone do Dolnje Lendave celo prekmursko Mursko polje v območju Jugoslavije. Zasesti je še treba hriboviti del Prekmurja, čigar prebivalci se imenujejo Goričani nasproti Dolenjcem.³²

Prekmurje zopet v rokah Madžarov

Zgoraj citirani dr. Slavičev članek nam mirno in lepo opisuje, kako je bilo Prekmurje zasedeno od jugoslovanskega vojaštva iz medžimurske strani. To zasedbo je vodil hrvatski stotnik Jurišić.³³ Cankova pa je bila zasedena iz Radgone od slovenskih vojakov. Ta zasedba pa je bila žalibog zelo kratkotrajna.

Poročilo iz Veržēja od 10. jan[uarja] 1919 pravi,³⁴ da je vdrla 3. jan[uarja] v Prekmurje močna madžarska tolpa, ki se je v kratkem zopet polastila prekmurskih krajev. Ta tolpa je omenjenega dne ob 4. uri zjutraj iznenada napadla neprevidno jugoslovansko posadko v Soboti. V teh bojih je bil stotnik Jurišić ob roko. Te številne vdornike so spravili na noge med takozvanimi Goričani v hribovju

[828]

med Muro in Rabo sobočki in okoliški Židje. V onih krajih prebivajo pok večini kalvinci. Židje so med njimi raztrosili vest, da jim bodo pravoslavni Srbi odvzeli njih vero, ako pripadejo pod Jugoslavijo. Ta izmišljotina, vrh tega pa še od židov in zvičajnega grofa Szaparija³⁵ obljubljene mastna plača in pijače »po volji« – vse to je vleklo. Pri Veržēju in drugod so te tolpe zastrašile vse prebivalce preko Mure. Dva kmeta iz vasi Satahovci sta morala 8. jan[uarja] pobegniti v Ljutomerski okraj, ker ju je 12 oboroženih vojakov od one tolpe hotelo odvesti v Soboto. Eden od teh se je 26. dec[embra] 1918 za šalo izrazil v neki gostilni v Soboti, da pridejo čez tri dni Jugoslovani, kar se je tudi zgodilo. Drugi pa je krog Novega leta pred 500 ljudmi na njih izrecno zahtevo glasno ter jasno prebral jugoslovanski letak.³⁶

Kakor hitro pa so se Madžari usidrali v Prekmurju, so začeli divjaško trpinčiti Slovence. Vse one, ki so se na shodu v Beltincih 17. jan[uarja] 1919 izjavili

³² Matija Slavič, Zasedeni prekmurski kraji, v: *Straža*, št. 1, 3. januar 1919, str. 2–3.

³³ Erminij Jurišić, padel v bojih 1919.

³⁴ Iz Prekmurja, v: *Straža*, št. 4, 13. januar 1919, str. 2.

³⁵ Ladislav grof Szápáry (1864–1939), murskosoboški veleposestnik in lastnik gradu.

³⁶ Iz Prekmurja, v: *Straža*, št. 4, 13. januar 1919, str. 2.

za Jugoslavijo, so jih preganjali na vse mogoče načine in jih odganjali zvezane na Ogrsko. Slovenca Erjavca,³⁷ ki je pozval na glasovanje svoje rojake, naj se izrečejo za Jugoslavijo, so ga zajeli in ga pritirali zvezanega v Beltince. Surovi ogrski vojaki so ga obdelovali

[829]

s puškinimi kopiti, z zaušnicami in celo z bajoneti. Roko so mu dvakrat prebodli, en zabodljaj je dobil celo v prsa. Med potjo iz njegove domače vasi³⁸ v Beltince so ga vleкли po blatnem jarku, da ubogi mož ni bil podoben človeku.

Madžaron dr. Obal³⁹ je za 17. januar sklical shod v Beltince, da bi agitirali proti Jugoslaviji: ljudstva se je zbralo več tisoč. Večtisočglava množica je navdušeno vzklikala: »Mi hočemo Jugoslavijo! Mi smo Jugoslovani.« Štiri brhke Prekmurke pa so odpasale predpasnike in so jih namočile v bližnjo mlako ter so z mokrimi cunjami oplahtale madžarskega agitatorja. Dr. Obal je bežal pred mokrim ženskim orožjem, kar je vzbujalo med narodom največje veselje. Te ženske, ki so pognale dr. Obala z govorniškega odra z mokrimi predpasniki, so tudi pozneje v Prekmurje vdrli madžarski vojaki polovili, počenjali z njimi vse mogoče nesramnosti in so jih na to odgnali bose na Ogrsko.⁴⁰

V Bakovcih so ubili slovenskega občinskega načelnika. Pri Slovencih so rekvizirali ti vojaki živino, živila, obleko itd. Dobro slovensko ljudstvo je bilo popolnoma obupano. Madžari so vpeljali v zopet zasedenem Prekmurju spretno živahno propagando za svoje namene ter cilje.

[830]

Da bi napravili zmešnjavo in povzročili zbeganost med Slovenci, so uporabljali pri svoji divji agitaciji različnost ver in jezika. Ker je precejšnje število ogrskih Slovencev lutrovske vere, so jih hujskali Madžari s tem, da so jim vbijali v glavo: »V Jugoslaviji vam bodo vzeli vero in jezik. Postati boste morali katoličani in govoriti samo srbski.« Ti madžarski agitatorji so obljubljali svobodo in enakost. Celo slovenske šole, uradnike, slovenski uradni jezik in popolno enakopravnost. Protijugoslovansko agitacijo so podpirali močno madžarski grofje, bogataši in židje. Ti ljudje so imeli ubogo ljudstvo popolnoma v svojih rokah. Vsakega so plačali bogato, ako se jim je pridružil. Na dan so plačevali po 100–200 K in so jim dajali živila.

Tolpe boljševiskega od Madžarov plačanega vojaštva so tedaj plenile po Prekmurju, da je bila groza. Tedaj so odgnali na Madžarsko oba župnika Klekla⁴¹

³⁷ Mihael Erjavec, dijak, udeleženec shoda v Beltincih. Gl. npr. Domjan, Klekl, okupacija in osvoboditev Prekmurja, str. 178.
³⁸ Bratonci.

³⁹ Dr. Béla Obal (1882–1951), komisar madžarske vlade za Prekmurje oz. Vendsko krajino.

⁴⁰ Po spominih Ivana Jeriča se napad z mokrimi predpasniki ni zgodil na shodu v Beltincih 17. januarja 1919, ampak na enem izmed poznejših beltinskih shodov po vzpostavitvi Madžarske socialistične republike. Gl. npr. Jerič, *Moji spomini*, str. 80.

⁴¹ Verjetno napačna navedba. Jožef Klekl st. je junija 1919 pobegnil v Veržej in pozneje v Ljubljano, od koder se je šele po priključitvi vrnil v domače Prekmurje. Jožef Klekl ml. je leta 1920 v Monostru padel v madžarsko ujetništvo, kjer je prebil petnajst mesecev.

in nekega frančiškana. Trpljenje Prekmurcev je v marsičem presegalo trpljenje koroških Slovencev.

Pri Sv. Benediktu v goričanskem Prekmurju se je kljub opisanemu terorju vršil v nedeljo, 19. jan[uarja] 1919, shod prekmurskih voditeljev. Zbranih je bilo 112 najodličnejših slovenskih mož, med temi 32 protestantov. Sklenili so, da nočejo

[831]

pod nobenim pogojem več spadati pod Ogrsko. Ako jih Jugoslavija ne more spraviti pod svoje okrilje, se bodo že sami osvobodili in ustvarili svojo lastno prekmursko državo. Zborovalci so si sveto obljubili, da bodo drug drugega podpirali v boju za svobodo. Grof Zichy,⁴² ki je imel tedaj v tem ozemlju obsežna posestva, je izrazil svoje simpatije do nove organizacije prekmurskih Slovencev. Shoda so se celo udeležili zastopniki petero vasi severno od Monoštra Sv. Gotharda. V preganjalno in agitacijsko falango so pritegnili Madžari in madžaroni na Prekmurskem tudi somboteljskega škofa grofa Mikeša. Ta škof je v tej gonji premestil iz najbolj slovensko zavedne župnije Beltincev Slovenca Št[efana] Horvata.⁴³ Proti temu so farani župnije iz vseh 8 občin najodločneje ugovarjali, nakar jim je škof odgovoril, da ga v takih slučajih vodijo načela potrebe katoliške cerkve, ne pa politika. Toda škof ni bil mož beseda. Dne 27. jan[uarja] je iztrgal župniji drugega zavednega Slovenca kaplana Št[efana] Lejka.⁴⁴ Tako je ostala župnija, ki je imela 3–4 duhovnike, samo z župnikom Štef[anom] Kühar[jem], kateremu je pa tudi grozila premestitev, ker je bil zaveden Slovenec. Ljudstvo se je pripravljalo na resen odpor proti svojemu škofu, ki je naznanil, da bo prišel za

[832]

svečnico pobirat izjave za Madžarsko.

Meja proti Jugoslaviji je bila čisto zaprta, da so lažje širili proti Jugoslaviji najbolj gorostasne⁴⁵ laži. Lagali so, da je že padla Radgona po posredovanju ameriške komisije v nemške roke, da je padel Maribor, da Jugoslavije sploh ne bo, ampak si jo bosta razdelili med seboj Italija in Srbija.

S tako in podobno agitacijo so ljudstvo tako zbegali in preplašili, da je bilo prepričano, da so prekmurski Slovenci na celem svetu najbolj zatiran in zapuščen narod.

Madžarsko nemške tolpe 800–900 po številu so tedaj napadle šibko jugoslovansko posadko v Radgoni, ki pa je odbila napad. Na naši strani so bili trije mrtvi in več pa ranjenih. Ker ta napad ni uspel, so iz Gradca uradno razglasili,

⁴² Grof Avgust Zichy (1852–1925), lastnik beltinskega gradu.

⁴³ Štefan Horvat (1884–1953).

⁴⁴ Štefan Lejko (1890–1957).

⁴⁵ Star. velikanski, orjaški.

da so napadli Radgono okoliški kmetje v zvezi s potepušskimi madžarskimi vojaki. To je bilo zlagano. Prste so si opekle najete tolpe pod vodstvom nemških oficirjev. Graška deželna vlada se je obrnila po tej blamaži na dunajsko vlado z nujno prošnjo, naj ta izposluje, da pridejo v radgonsko okolico antantni častniki, ki naj preprečijo, da bi držale to ozemlje zasedeno jugoslovanske čete.

Dne 13. feb[ruarja] 1919 je bila podpisana pogodba

[833]

med našimi in zastopniki Nemške Avstrije, s katero je bila določena demarkacijska črta na Štajerskem med našo državo in Nemško Avstrijo od ogrske pa do koroške meje.

Za tem nekaj časa ni bilo alarmantnih vesti iz Prekmurja. Dne 22. aprila 1919 pa je čitati v »Straži« naslednje poročilo iz Prekmurja: Madžari streljajo vsak dan iz Prekmurja na našo stran. Dne 21. aprila sta bila težko ranjena od madžarskih strellov, ki so padli iz vasi Hidegkút,⁴⁶ dve civilni osebi. V odseku Radenci – Ljutomer so poškodovale madžarske tolpe s streli hišo posestnika Petovarja. Prekmursko slovensko ljudstvo grozno trpi. V Gor[nji] Lendavi so se kmetje uprli madžarskim boljševikom, ki so sedaj gospodarji Prekmurja. V boju so bili kmetje premagani. Boljševiki so ujeli 16 kmetov, jih krvavo pretepli in jih privezali k vozu, konje pognali v dir ter jih tako vlekli v Soboto. Boljševiki so obesili grofico Bat[t]hyany.⁴⁷

Iz Ljutomera so poročali 16. maja 1919:⁴⁸ Prekmursko ljudstvo se je uprlo na celi črti od Monoštra Sv. Gotharda do Ljutomera. Pet dni so bili Slovenci zopet gospodarji Prekmurja. Prosili so Beograd, Ljubljano in Zagreb pomoči. A našli so gluha ušesa. Sedaj je žalibog upor potlačen s silo. Slovenske vasi gorijo. Madžari so odgnali več tisoč Slovencev in Slovenk v madžarsko

[834]

sužnost. Pobijali so jih kot pse.

O obupnem položaju v Prekmurju so poročali iz Radgone 22. maja 1919.⁴⁹ Poročilo pravi: »Položaj v Prekmurju je naravnost obupen. To dobro, čisto slovensko ljudstvo je popolnoma prepuščeno nemili usodi. Madžarski boljševiki ropajo, palijo vasi in pobijajo ljudi, kakor se jim ljubi. Dne 21. maja pod večer smo opazovali iz Gor[nje] Radgone 4 velike požare v smeri proti Tišini. Begunci pripovedujejo grozne reči. V Tišini so obesili pred kratkem v nedeljo v bližini cerkve 12 najodličnejših mož. V Lendavi pa sploh skoro ni nobenega moškega več. Kar ni zbežalo, so boljševiki ali pomorili ali odgnali na Madžarsko. Kmetje

⁴⁶ Cankova.

⁴⁷ Madžari nemirni, v: *Straža*, št. 32, 22. 4. 1919, str. 2.

⁴⁸ Slovensko Prekmurje v ognju, v: *Straža*, št. 39, 16. 5. 1919, str. 6.

⁴⁹ Obupen položaj v Prekmurju, v: *Straža*, št. 41, 23. maj 1919, str. 6.

že nimajo skoro nobene živine več. Polovica rodovitnega polja bo ostala neobdelana. Prekmurske sirote kličejo na pomoč, a je ni od nikoder.⁵⁰

Z datumom 12. junija⁵¹ čitamo iz Ljutomera naslednje poročilo: Madžari in madžaroni še vedno silovito preganjajo prekmurske Slovence. Oba dušna pastirja v Črenšovcih Čačiča⁵² in Haukija⁵³ so zaprli in jih hudo pretepali. Ker je pa bilo ljudstvo razdraženo, saj bi bilo za binkošti brez službe božje, so se zbali ljudske volje in so jih pripeljali nazaj v Črenšovce. Duhovniki v Beltincih in Cankovi so ušli pred preganjalci čez mejo na Štajersko. Bivši urednik »Novin« [835]

upokojeni župnik Klekl je komaj ušel divjim madžaronom, ki so ga ob sodili na smrt. Teden dni se je skrival pri svojih zvestih prijateljih. Okopal je na njivi koruzo in krompir, da ga niso mogli izslediti. Nazadnje se mu je vendar na zvijačen način posrečilo uteči preko Mure. Njegovo mater so strahovito pretepali. Istotako tudi njegova dva uslužbenca. A vendar ga ni nobeden izdal. Župnika v Bogojini (Baša) so zaprli. Poprej so ga še divjaško pretepali.

Izdajalec nadporočnik Tkalec,⁵⁴ ki je bil prvotno najet od ogrskih grofov, je sedaj sam pregnanec. Ko ga grofje niso hoteli več podpirati z denarjem, je razglasil prekmursko republiko. Tkalec je bil vojaški, dr. Obal (renegat) pa politični veljak prekmurske ljudovlade. Ker sta sama bila prešibka, sta snubila Nemško Avstrijo za pomoč. Ko sta jo imela obljubljeno, pa so pridrželi rdeči madžarski gardisti v Prekmurje in so jima odvzeli oblast. Sedaj so gospodarji Prekmurja Madžari, ki strašno preganjajo naše vrlo prekmursko prebivalstvo.

Ljudstvo že komaj čaka rešitve. Ko je zvedelo, da je mirovna konferenca prisodila Prekmurje skoro do Gotharda in do izliva Ledave v Muro Jugoslaviji, so se od radosti jokali. Ljudstvo trpi strašne muke, a potrpežljivo čaka ...⁵⁵

[836]

O pravkar omenjenem izdajalcu Tkalcu je poročala »Straža« od 11. julija 1919, da je kot glavni krivec nesreče v Prekmurju ušel srečno preko gorenjskih planin v Italijo.⁵⁶

O nasilni zamenjavi bankovcev v Prekmurju je objavila »Straža« od 28. julija⁵⁷ 1919 naslednje: Boljševiška vlada skuša na vse načine stare avstro-ogrske bankovce zamenjati za nove, bele.⁵⁸ Ker ljudstvo, zlasti v obmejnih krajih, ni sle-

⁵⁰ Prav tam.

⁵¹ Položaj v Prekmurju, v: *Straža*, št. 47, 13. junij 1919, str. 1.

⁵² Jožef Čačič (1883–1933).

⁵³ Jožef Hauko (1890–1968).

⁵⁴ Vilmoš Tkalec (1894–1950), učitelj, politik in predsednik Murske republike.

⁵⁵ Položaj v Prekmurju, v: *Straža*, št. 47, 13. junij 1919, str. 1.

⁵⁶ Izdajalec Tkalec odšel na Laško, v: *Straža*, št. 55, 11. julij 1919, str. 2.

⁵⁷ Boljševiki v Prekmurju, v: *Straža*, št. 60, 28. julij 1919, str. 4.

⁵⁸ Denar oz. valuta, uvedena v času Madžarske sovjetske republike (1919).

dilo odredbi, so posebne patrolje preiskovale stanovanja in s silo zamenjale denar. Ker tudi to ni uspelo, so zapovedali, da mora vsak hišni gospodar zamenjati najmanj 400 K starih bankovcev. Ako se kdo ne odzove naredbi, izterjajo denar z zaporom.

Novejša in strašnejša uredba pa je naredba o rekviziciji. Kmetje in posestniki se branijo mlatiti, misleč, da bodo na ta način zavlekli zadevo z rekviziranjem do rešitve od strani Jugoslovancev. Najnovejše navedbe pa ne določajo samo rekvizicije zrnja, ampak, ako še ni omlačeno, s slamo vred. Obupani Prekmurci jokaje prosijo rešitve pri jugoslovanskih obmejnih oblasteh. Ker bodo boljševiki rekvizicije strogo izpeljali, bomo morali Prekmurje – to bogato slovensko žitnico – čez zimo z banatskim žitom preživljati.

Prekmurci ne smejo niti svoje lastne živine prodajati.

[837]

Ako kedo ne more živine prerediti, mora to naznaniti direktoriju in država prevzame žival za maksimalno ceno. Plača seve z belim denarjem, za katerega ni mogoče ničesar kupiti. Strogo kaznujejo tistega, ki je mogoče kje na javnem prostoru pravil, da je beli denar zanič.⁵⁹

Prekmurje rešeno

Vlada v Beogradu je dobila 5. avg[usta] 1919 od francoskega zunanjega ministra Pichona⁶⁰ uradno obvestilo, da naj takoj vojaško zasede Prekmurje, ki ga je mirovna konferenca prisodila jugoslovanski državi. S tem je bila izpolnjena vroča želja prekmurskih Slovencev in celega naroda, naj na prošnjo onih naših ubogih slovenskih rojakov, ki so zadnji čas tako bridko in težko trpeli pod strahovlado madžarskih boljševikov, pravična zahteva našega naroda in njegovih voditeljev. Jugoslovanski klub je vztrajno in neomajno deloval za končno urešničenje naših zahtev glede na slovensko Prekmurje. V ministrskem svetu so imeli prekmurski Slovenci vnetega zagovornika v osebi ministrskega podpredsednika dr. A[ntona] Korošca. V imenu Jugoslovanskega kluba pa se je poslanec dr. J[osip] Hohnjec pri vsaki priliki potegoval pri vladi za naše trpeče slovenske brate onstran Mure. Velikokrat se je v tej zadevi obrnil na ministrskega predsednika Protića⁶¹ kot

[838]

voditelja poslov zunanjega ministrstva, bodisi v interpelacijah ali pismenih in ustnih vprašanjih.

Docela negativnega odgovora ni dobil nikdar. Pri zadnjem osebnem posredovanju je Protić dr. Hohnjecu odgovoril, da se je ministrski svet telegrafično

⁵⁹ Boljševiki v Prekmurju, v: *Strža*, št. 60, 28. julij 1919, str. 4.

⁶⁰ Stephen Pichon (1857–1933), večkratni francoski zunanji minister.

⁶¹ Stojan Protić (1857–1923), predsednik vlade v Kraljevini SHS 1918–1919 in 1920.

obrnili na mirovno konferenco, oziroma našo delegacijo na tej konferenci, naj se naši državi podeli mednarodno dovoljenje, da vojaško zasede slovensko Prekmurje. Naša želja in zahteva je izpolnjena.

Naša vojska je zavzela celo Prekmurje v mejah, ki jih je določila ter pripravila pariška konferenca Jugoslaviji. V Prekmurju sta takoj zavladata mir in red, ker je bila takoj vzpostavljena naša vlada. V zasedenem ozemlju je ostala začasna vojaška uprava, pri kateri je sodeloval kot civilni komisar mariborski okrajni glavar dr. Sr[ečko] Lajnšič.⁶² Tudi železniški promet Čakovec – Mursko Središče – Sp[odnja] Lendava je bil koj vzpostavljen. Radi kroženja velike množine ponarejenega denarja skraja nikdo ni smel v Prekmurje brez posebnega dovoljenja.

Prva izjava civilnega komisarja za Prekmurje

Civilni komisar za celotno Prekmurje dr. Lajnšič je podal dopisniku »*Stráž*« od 22. avg[usta] 1919 nekaj podatkov iz osvobojenega Prekmurja, katerega je sam prepotoval. Prekmurje je bilo koj po zasedbi združeno v civilni komisariat s sedežem v Soboti,

[839]

kateremu sta bila podrejena komisarijata v Radgoni in Lendavi. Pod Avstro-Ogrsko je bilo Prekmurje razdeljeno na dve županiji: Soboto in Lendavo. Koj po naši zasedbi je bil osnovan prekmurski parlament, kateremu je bila poverjena naloga sodelovanja s komisarijatom. V ta sosvet ali parlament je poslala vsaka župnija po 2–3 može in 1 duhovnika. Sestajal se je ta sosvet v ponedeljkih. Ta novo postavljena vlada je določila za vsako občino gerenta,⁶³ organizirala šolstvo in odločala o odpustitvi ali potrditvi tamošnjih uradnikov. Takoj so organizirali po Prekmurju 17 orožniških postaj s poveljstvom v Soboti. Poštних uradov je bilo postavljenih 29. Sodišča so bila v: Soboti, Beltincih in Lendavi. Mnogo zmede je povzročalo v Prekmurju valutno vprašanje. Koj po zasedbi je bilo tamkaj 5 vrst denarja: Bela Kunov⁶⁴ denar, falsifikati, ogrski modri bankovci, sivi papir in naš nežigosan denar. Ta denarna zmešnjava je precej časa ovirala celotni promet ter vplivala na cene. Meso je bilo v Prekmurju pod boljševiski Madžari po 28–32 K, po zasedbi je padlo na 10–12 K. Prekmursko ljudstvo je bilo že ob zasedbi zelo zavedno, a vlada se je morala ozirati na prekmurski dialekt, ki ima svoje posebnosti in bi ga nikakor ne bilo kazati izpodriniti s književno slovenščino. Prekmursko inteligenco so

[840]

⁶² Srečko Lajnšič (1879–1964). Priimek se glasi tudi Lajnšic.

⁶³ Po SSKJ v stari Jugoslaviji od vlade začasno imenovani predstojnik občinske uprave.

⁶⁴ Béla Kun (1886–1938), politik in dejanski vodja Madžarske sovjetske republike.

opredelili skraja na tri kategorije: narodnjake, madžarone in omahljivce.⁶⁵

Razmere v Prekmurju koj po zasedbi

Škofijstvo v Sombotelju, kamor je spadalo Prekmurje pod Avstro-Ogrsko, je hitro po zasedbi postavilo za Prekmurje oba dekana tega ozemlja g. Slepca⁶⁶ v Soboti in g. Stravs⁶⁷ v Dol[nji] Lendavi za generalnega vikarja jugoslovanskega Prekmurja. Prekmurska katoliška duhovščina je bila na splošno madžaronskega mišljenja. Izjem ni bilo veliko. Delala je spočetka naši upravi težave z nekako sabotažo in pasivno rezistenco, kar nikakor ni bilo v korist prebivalstva. Dekan v Lendavi ni znal slovensko, a se je vedel lojalno. Soboški g. dekan Slepcec je bil domačin in po rodu Slovenec, a zagrizen madžaron, ki je imel z našo upravo koj od začetka ostre nastope. Prekmurska madžaronska duhovščina je kmalu spredvidela, da ne more z glavo skozi zid, se je unesla in nekateri so postali celo jugoslovanskega mišljenja.

Judje so bili v obče Jugoslaviji protivni, ker niso mogli pod novo upravo tako kšeftariti in ljudi odirati kot pod Madžari.

Inteligenca je bila v celoti proti.

Razen ljudstva ni bilo na strani Jugoslavije nobenega človeka. Preprosti narod pa je čisto odkrito izražal svoje zadovoljstvo, da se je znebil

[841]

Madžarov in boljševikov.

Šole po Prekmurju so ostale precej časa po zasedbi zaprte, ker so jih morali preurediti, saj je bilo vse učiteljstvo nasprotnega mišljenja in boljševiško navdahnjeno. Kar je bilo uporabnih učiteljev, so jih poslali v kraje pri Sp[odnji] Lendavi, kjer je govorilo tedaj prebivalstvo madžarski. Po slovenskih občinah pa so nastavili učitelje od drugod.

Zanimivo je bilo ob zasedbi vprašanje zakona. Na Madžarskem je veljal civilni zakon in zakonska razdružitev. Koj po zasedbi je civilno poročal naš civilni komisar. Kmečko prebivalstvo pa je že tudi poprej sklepalo zakonsko zvezo v cerkvi in ni bilo v tem oziru nobenih težkoč.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM)

Kartoteka duhovnikov, šk. 6, Golec, Januš.

Škofijska pisarna, Protokoli škofijske pisarne, Protokol za leto 1914.

Zapuščine duhovnikov, Golec, Januš, Spomini.

⁶⁵ Politične vesti, v: *Stráža*, št. 67, 22. avgust 1919, str. 2.

⁶⁶ Janez Slepce/Janoš Szelepce (1872–1936).

⁶⁷ Florijan Strausz (1872–1953).

Župnijski fondi, Polje ob Sotli, matične knjige.

Neobjavljeni viri

Kranjec, Jože, *Priključitev Prekmurja h Kraljevini SHS v luči izbranih časnikov*: diplomsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor 2009.

Šimac, Miha, *Vojaški kurati iz osrednjih slovenskih dežel v avstro-ogrskih oboroženih silah v prvi svetovni vojni*: doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Ljubljana 2013.

Štumpf, Peter, *Jožef Klekl st. (1874–1948) kot publicist v prizadevanju za ohranitev katoliške vere v Slovenski krajini (Prekmurje)*: doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Ljubljana 2002.

Časopisni in tiskani viri

(Nova) Straža, 1918–1919, 1925–1927.

Slovenski gospodar (Sgp), 1925–1941.

Šematizmi lavantinske škofije.

Literatura

Domjan, Bojan, Klekl, okupacija in osvoboditev Prekmurja, v: *Kleklov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1995, str. 169–183.

Jerič, Ivan, *Moji spomini*, Občina Beltinci, Beltinci 2019.

Letopis cerkve na Slovenskem 2000: stanje 1. januar 2000, Nadškofija Ljubljana, Ljubljana 2000.

Sedar, Klaudia, *Prekmurje ob zgodovinski prelomnici 1919: zbornik izbranih dokumentov ob 100. obletnici priključitve Prekmurja in združitve prekmurskih Slovencev z matičnim narodom*, Pokrajinska in študijska knjižnica, Murska Sobota 2019.

Slavič, Matija, *La question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie. Le Prekmurje*, Pariz 1919.

Slavič, Matija, *La question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie. De la Statistique du Prekmurje*. Pariz 1919.

Škafar, Vinko, Klekl in delo za samostojno prekmursko apostolsko administraturo, v: *Kleklov simpozij v Rimu*, (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1995, str. 185–197.

POVZETEK

V članku je predstavljeno in transkribirano besedilo duhovnika, urednika, novinarja in pisatelja Januša (Janeza) Golca (1888–1965) o priključitvi Prekmurja osrednjeslovenskemu prostoru leta 1919, ki je takrat spadal pod Kraljevino SHS. Tekst, ki je del Golčevih Spominov, obsega 21 strani in nosi naslov *Huda borba za Prekmurje*. Pisec je v besedilu predstavil dogajanje ob zasedbi Prekmurja s strani jugoslovanskega vojaštva konec leta 1918, ponovno zasedbo s strani madžarskih sil na začetku leta 1919, dokončno priključitev Prekmurja Kraljevini SHS avgusta leta 1919 in razmere po priključitvi in vzpostavitvi novih oblasti. Pri prikazu dogodkov se je avtor v veliki meri oprl na časopisne članke v glasilu Straža.

Pri analizi besedila lahko opazimo, da je opis dogodkov na nekaterih mestih nekoliko pomanjkljiv ali nesistematičen in da si dogodki ne sledijo zmeraj v pravilnem kronološkem ali vzročnem zaporedju. Pri interpretaciji dogodkov avtor vseskozi poudarja navdušenje prekmurskih Slovencev, predvsem navednega ljudstva, nad združitvijo z matičnim in ostalimi jugoslovanskimi narodi. Po njegovem mnenju, ki ga je napisal na koncu teksta, je bilo nad idejo o priključitvi h Kraljevini SHS najbolj navdušeno preprosto ljudstvo, medtem ko so bili vsi ostali sloji, tudi rimskokatoliški duhovniki z redkimi izjemami, tej ideji precej nenaklonjeni. Kljub temu pa tako iz njegovega celotnega besedila kot tudi iz trditev drugih avtorjev in raziskovalcev sledi, da so prekmurski duhovniki na čelu s Francem Ivanocyjem, obema Klekloma, Ivanom Bašo, Štefanom Küharjem, Štefanom Horvatom in drugimi odigrali zelo veliko vlogo pri prebujanju in krepitvi narodne zavesti pri prekmurskih Slovencih ter pri delu za priključitev Prekmurja k novi jugoslovanski državi.

KLJUČNE BESEDE: *Januš Golec (1888–1965), spomini, Prekmurje, priključitev Prekmurja, prekmurski duhovniki*

Summary

A PRIEST FROM STYRIA ON THE SUBJECT OF THE ANNEXATION OF PREKMURJE: HOW DID JANUŠ GOLEC DESCRIBE THE ANNEXATION OF PREKMURJE IN HIS MEMOIRS?

The article presents and transcribes the text written by the priest, editor, journalist, and writer Januš (Janez) Golec (1888–1965) about the annexation of Prekmurje to the central Slovenian region in 1919, which at the time belonged to the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenians. The text, which is part of J. Golec's Memoirs, comprises 21 pages and bears the title *Huda borba za Prekmurje* (*The Grave Fight for Prekmurje*). In the text, the author introduces the events happening when Prekmurje was occupied by the Yugoslav army at the end of 1918, the re-occupation by the Hungarian forces at the beginning of 1919, the final annexation of Prekmurje to the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenians in August 1919, and the situation after the annexation and establishment of new authorities. To a great extent, the author leans on the newspaper articles in the *Straža* magazine for his description of events.

The analysis of the text reveals that the description of events can be slightly insufficient or unsystematic in places and that events are not always in the correct chronological or causal order. While interpreting events, the author continually emphasises the enthusiasm of Slovenians in Prekmurje, especially simple people, about the unification with their mother and other Yugoslav nations.

According to his opinion, which is given at the end of the text, ordinary people were the most thrilled about the idea of annexation to the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenians, while other classes, including Roman Catholic priests with rare exceptions, regarded the idea quite unfavourably. Nevertheless, both his entire text and the statements of other authors and researchers indicate that priests in Prekmurje, headed by Franc Ivanocy, both Klekls, Ivan Baša, Štefan Kühar, Štefan Horvat, and others played a very big role in awakening and strengthening the national consciousness in Slovenians of Prekmurje as well as in the work for the annexation of Prekmurje to the new Yugoslav state.

KEYWORDS: *Januš Golec (1888–1965), memoirs, Prekmurje, annexation of Prekmurje, priests of Prekmurje*

Bogdan Kolar

dr. teologije, profesor v p. za zgodovino Cerkve in patrologijo
Teološka fakulteta UL, Poljanska c. 4, p. p. 2007, SI – 1001 Ljubljana
e-naslov: bogdan.kolar@guest.arnes.si

PREKMURJE 1918/19 – DEL NOVE KRAJEVNE CERKVE

V razpravah o velikih dogodkih v zadnjih mesecih prve svetovne vojne, ki so v veliki meri zajele tudi Prekmurje, ni zaslediti velike pozornosti, ki bi bila namenjena posledicam tega dogajanja na praktično-verskem in cerkvenem področju ter v okviru cerkvenih ustanov. Res je, da so že bile obravnavane posamezne osebnosti, tudi iz duhovniških vrst, ki so imele v tem dogajanju pomembno vlogo, vendar je bila v tem kontekstu zajeta njihova dejavnost prek meja župnij in zunaj cerkvenega prostora v ožjem pomenu besede. Razlogov za takšno stanje je gotovo več.¹

V zadnjem času je sicer zaslediti, predvsem ko gre za študije, ki so bile pripravljene na temelju izvirnih zgodovinskih dokumentov iz tistega časa, da raziskovalci obravnavajo katoliško duhovščino kot posebno skupino, ki je v veliki večini imela izoblikovano podobo pričakovanj in prihodnosti Prekmurja. Da bi to bilo uresničeno, so se nekateri med njimi s svojimi izkušnjami, znanjem in povezavami vključili v dogajanje na najvišji ravni, medtem ko so njihovi kolegi v veliki večini opravljali svoje dolžnosti na ravni krajevnih občestev. Voditelji katoliških občestev, to je župniki, kaplani in drugi, so nadaljevali delo, ki so ga opravljali v času vojne. Mnogi med njimi so bili še vedno povezani s stoletnim središčem cerkvenega življenja, to je škofom in škofijskimi ustanovami v Sombotelu, in se jim ni bilo tako preprosto ločiti. Drugi, smemo reči večji del, med temi so bili predvsem mlajši duhovniki, pa je v dogajanju videl nove možnosti in zgodovinske izzive, ki so nakazovali novo prihodnost. Ker je bil določen del voditeljev katoliških občestev vpet v širše družbeno dogajanje, je v prelomnih mesecih njihova pozornost veljala tudi širše zastavljenim dilemam in iskanju

¹ V jubilejnem letu je bilo objavljeno večje število publikacij, ki bodo pomagale pri ustvarjanju bolj celovite in vsestranske podobe dogajanja v letih 1919 in 1920, tudi v smislu cerkvenega in praktično-verskega dogajanja. Nekatera dela so upoštevana v pričujočem besedilu in navedena v pregledni bibliografiji na koncu. S strani Slovenske škofovske konference je Komisija Pravičnost in mir objavila izjavo Ob 100. obletnici priključitve Prekmurja, v: *Družina*, št. 33, 15. avgust 2019, str. 5.

rešitev. Šlo je v prvi vrsti za vprašanje urejanja meja, za socialni red, preskrbo z najbolj potrebnimi življenjskimi potrebščinami, seznanjanjem domače in mednarodne javnosti o dogajanju, potrebah in željah ljudstva, ki je živelo na levi strani Mure, in druge vidike. V takšnem kontekstu se je življenje velike večine članov cerkvenih občeſtev nadaljevalo in za mnoge ljudi spremembe sprva niso prinesle veliko posledic. Tudi ni prišlo do odhoda duhovščine, ki bi iz osebnih ali drugih razlogov zapustila svoja občeſtva.

Potem ko predstavi prispevke, ki so jih pri določanju meja dali dr. Lambert Ehrlich, dr. Franc Kovačič in dr. Matija Slavič ter njihovi pomočniki doma, U. Lipušček povzame: »Vsi trije so imeli zelo pomembno vlogo v obrambi slovenskih nacionalnih interesov na mirovni konferenci 1919. /.../ Vodilno vlogo pri reševanju vprašanja Prekmurja so imeli, kot je razvidno iz zgoraj navedenih podatkov, takrat katoliški duhovniki. Po eni strani je bila velika večina katoliških duhovnikov v Prekmurju in na Štajerskem nosilec in buditelj narodne zavesti Slovencev, po drugi pa so bili katoliški duhovniki edini intelektualni sloj v zaostalem in nerazvitem agrarnem, takrat še madžarskem Prekmurju.«² Šlo je seveda le za manjši del duhovnikov, ki so bili že pred tem vpeti v širše dogajanje in so imeli poznanstva in možnosti, da so se v to vključevali še naprej. Med temi velja poudariti vlogo Jožefa Klekla st., Jožefa Sakoviča, Ivana Baša, Štefana Kuharja, dijakov Jožefa Godine, Ivana Jeriča, bogoslovca Štefana Kuharja in več drugih. Menim, da bo k boljšemu poznanju te plati dogajanja v Prekmurju pripomogla knjiga, ki jo je pripravil Andrej Lažeta in nosi naslov *Povsod pokažimo, da smo Slovenci. Kaj se je v Prekmurju godilo leta 1918 in do poletja 1919?* Delo je izvirna dopolnitev objav, ki so izšle v jubilejnem letu.³ Ne gre pa prezreti, da vloga Katoliške cerkve in pobude voditelja soboške krajevne Cerkve v okviru jubilejnih prireditev niso bile povsod sprejete z naklonjenostjo.⁴

1 UREDITEV CERKVENE UPRAVE

Že ustaljeno ravnanje vodstva Cerkve je, da se cerkvena organizacija prilagodi novim političnim razmeram, tudi novim mejam, večinoma po določenem časovnem razmaku, ko so zaprta politična in diplomatska vprašanja. V vmesnem obdobju so predvidene začasne rešitve. Zato je v takšnem primeru s strani voditeljev krajevnih občeſtev pomembno spremljati dogajanje, informirati, osveščati, marsikdaj tudi svariti pred pretiranim nacionalizmom, ne sega

² Uroš Lipušček, *Prekmurje v vrtincu pariške mirovne konference 1919. Vloga ZDA in kartografa Douglasa W. Johnsona pri določanju slovenskih (prekmurskih) mej*, Petanjci 2019, str. 58.

³ Prim. Andrej Lažeta, *Povsod pokažimo, da smo Slovenci. Kaj se je v Prekmurju godilo leta 1918 in do poletja 1919?*, Murska Sobota 2019.

⁴ Prim. A. Vučkīč, Kip svetega Nikolaja razburja Mursko Soboto, v: *Delo*, 16. april 2019, str. 17.

pa njihova vloga na področje sprejemanja odločitev, največkrat niti ne v dajanje pobud.

Poleg cerkvenih voditeljev se je za reševanje nove cerkvene uprave zanimala tudi politika. V interesu jugoslovanske vlade je bilo, da so bila hkrati obravnavana vsa odprta vprašanja cerkvene ureditve za dele madžarskih škofij, ki so prišli v okvir nove države Kraljevine SHS, to je na področjih Bačke, Baranje, Medjimurja in Prekmurja.⁵ V iskanje rešitev sta bila vpletena Ministrstvo za zunanje zadeve in katoliški oddelek Ministrstva ver. Slednje je predvidevalo, da bodo končne rešitve prinesli neposredni pogovori s Svetim sedežem ali sklenitev konkordata, do tedaj pa so predvidevali, da bodo za ozemlja, katerih sedeži škofij so ostali zunaj jugoslovanskih meja, imenovani generalni vikarji. Takšno stališče je v pogovorih zastopal tudi zunanji minister Ante Trumbić. Deželna vlada za Slovenijo je v tem smislu aprila 1920 postavila izrecno zahtevo, da se za Prekmurje imenuje generalni vikar sombotelskega škofa.⁶ Takšno začasno rešitev so pričakovali s strani Svetega sedeža vse do podpisa trianonskega sporazuma (4. junij 1920). Po podpisu le-tega so predvidevali, da bo Sveti sedež v dogovoru z jugoslovansko vlado za omenjena področja do dokončne preureditve cerkvenih meja imenoval apostolske administratorje (kot je to že storil za Reko in jo s tem izvzel izpod oblasti senjsko-modruškega škofa in je s tem postavil precedens). Ker so bili nekateri člani vlade, predvsem iz vrst demokratske stranke, v smislu skrajno liberalnih izhodišč proti kakršnikoli vlogi Katoliške cerkve v javnosti in nezadovoljni z ravnanjem Svetega sedeža, so predlagali vrsto represivnih ukrepov proti tujim škofom, če bi ti želeli opravljati svoje naloge na jugoslovanskih tleh.⁷

V primerjavi z drugimi pokrajinami v Kraljevini SHS, kjer so škofje iz Madžarske ali Romunije načrtno posegali v življenje skupnosti, ki so prišle v okvir jugoslovanske države, je bilo tega v primeru sombotelskega škofa manj. Nikola Žutić omenja le obhajanje državnega zavetnika sv. Štefana, ki so ga v madžarskih cerkvah, tudi v Prekmurju, leta 1920 obhajali kot zapovedani praznik, k čemur pa naj bi madžarsko usmerjene duhovnike s svojimi okrožnicami spodbujal prav škof iz Sombotela. Vendar je praznovanje imelo značilnosti cerkvene slovesnosti in ni prišlo do javnih manifestacij. Glede na dokumente, ki jih hrani Arhiv Jugoslavije, je takrat Deželna vlada za Slovenijo od Ministrstva ver zahtevala, naj kaj naredi, da bo Prekmurje končno združeno z mariborsko škofijo.⁸

⁵ Prim. Nikola Žutić, *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan. Odnos jugoslovenske države i Rimske Crkve: 1918 – 1935*, Beograd 1994, str. 62 (dalje: Žutić, *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan*).

⁶ Prim. Žutić, *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan*, str. 62–63.

⁷ Tipičen izraz takšnih izhodišč je bil odlok ministra Milorada Draškovića, ki je 2. novembra 1920 poslal županom in železniškim komisarjem navodilo, da se tujim škofom onemogoči vstop na jugoslovansko ozemlje. Prim. Žutić, *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan*, str. 65.

⁸ Prim. Žutić, *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan*, str. 65.

Potem ko je v začetku aprila 1920 v Beogradu nastopil službo apostolski nuncij nadškof Francesco Cherubini, so pogovori o reševanju cerkvene uprave potekali preko njega in preko jugoslovanskega veleposlaništva pri Svetem sedežu, ki ga je vodil Lujo Bakotić. Ker je Sveti sedež, ki je s sprejemanjem končnih odločitev glede novih škofijskih meja čakal na ratifikacijo trianonske pogodbe, v očeh jugoslovanske vlade načrtno zavlačeval, je beograjska vlada 5. marca 1921 v posebni promemoriji prosila, da »se naš del Banata, Bačke in Prekmurja definitivno odcepi in prekine povezanost z dosedanjimi ordinariji; prekmurske župnije naj se začasno – do uvedbe dokončne organizacije Katoliške cerkve v Kraljevini SHS – postavijo pod jurisdikcijo lavantinskega ordinariata v Mariboru; za Banat in Bačko pa naj se postavijo apostolski administratorji s polno škofovsko jurisdikcijo«. Hkrati je vlada obljubila, da bo s svoje strani predlagala trojico odličnih in uglednih duhovnikov, ki bi bili posebno primerni tudi v luči nacionalnih in državnih interesov.⁹ Istočasno se je zavzemala, da bi pridobila za svoje načrte tudi podporo članov Jugoslovanske škofovske konference.

Vzporedno z dogajanjem na meddržavni ravni so se oblikovala bolj ali manj jasna stališča med duhovniki na terenu. Nekateri voditelji cerkvenih skupnosti v Prekmurju so zagovarjali stoletno ureditev in so si takoj ob koncu vojne težko predstavljali, da bi postali sestavni del druge škofije. Šlo je za podpiranje ravnanja škofa dr. Janoša Mikesa in za lojalnost do središča škofije. Ni bila nujno navezanost, je pa bil izraz previdnosti, da so še kazali znake povezanosti s škofijo v Sombotelu, npr. tudi tako, da so dijaški zavod v Soboti še leta 1923 poimenovali Martinišče, torej po glavnem zavetniku škofije Sombotel, ker so s tem želeli poudariti, da se ne ločujejo na cerkvenem področju in da uradno nove cerkvene meje še niso bile postavljene. Navsezadnje sta sombotelskega škofa do začetka decembra 1923 zastopala dva generalna vikarja.¹⁰

Drugi so bili navdušeni za novo ureditev, ki bi lahko bila različna. V tem so videli nadaljevanje prizadevanj iz predhodnih desetletij, da bi bili tesneje povezani z narodnimi in cerkvenimi ustanovami na drugi strani Mure. To se je izražalo npr. v naročanju mohorjevk in drugega tiska. Mnogi duhovniki so iskali poti, da bi bili sami in njihove skupnosti bolj povezani z matičnim narodom. Če so bile takšne dejavnosti do izbruha vojne s strani vodstva Cerkve in države razumljene kot sovražne, so sedaj postale sestavni del organiziranja cerkvenega in kulturnega življenja, sodelovanje pri bolj celovitem oskrbovanju prebivalcev z vsemi dobrinami.¹¹ Ob tem je prišlo do povsem očitne polarizacije med

⁹ Žutić, *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan*, str. 67–68.

¹⁰ Prim. Ivan Zelko, *Zgodovinski pregled cerkvene uprave v Prekmurju*, v: *Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije 1228–1978* (ur. Anton Ožinger), Maribor 1978, str. 115–116 (dalje: Zelko, *Zgodovinski pregled*).

¹¹ Kot na pomemben vir za to obdobje lahko gledamo spomine Ivana Jeriča, dobrega opazovalca razmer v mesecih po koncu vojne in tudi v nadaljevanju. Prim. Ivan Jerič, *Moji spomini*, Murska Sobota 2000 (dalje: Jerič, *Moji spomini*).

duhovniki, ki se je pokazala ob različnih priložnostih in je odmevala tudi med verniki (kot je npr. dekan Szlepecz organiziral Sobočance, da so demonstrirali pred razmejitveno komisijo). Poleg župnikov sta bila vodilna organizatorja cerkvenega življenja prav lendavski dekan Florijan Strausz in soboški dekan Janoš Szlepecz.¹²

Ko so bile določene državne meje, se je po razumevanju škofa Antona B. Jegliča ponudila priložnost dobiti lastno škofijo in s tem najvišjo obliko organiziranosti. Negotovost prvih mesecev ni narekovala hitrih odločitev. Na zahtevo zastopništva Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev na Dunaju je pri škofu dr. Janosu Mikesu že sredi septembra 1919 posredoval tudi apostolski nuncij na Dunaju, ki je škofu predlagal, kot je to v svoji promemoriji predlagalo zastopništvo, da bi za Prekmurje imenoval enega generalnega vikarja; predlog je bil dr. Franc Rogač (takrat je bil stolni kanonik in kancler). Škof Mikes je za Prekmurje pooblastil posebna generalna vikarja sombotelskega škofa: dne 6. septembra 1919 sta bila za to imenovana dekana J. Szlepecz in F. Strausz. Da bi pregledal razmere in škofa obvestil iz prve roke, je Prekmurje v začetku septembra 1919 obiskal sombotelski stolni kanonik in ravnatelj škofijske pisarne dr. Franc Rogač, poznejši škof v Pečuhu.¹³ Hkrati je prinesel obe imenovanji za generalna vikarja. Pri takšni odločitvi je bila, kot je razvidno iz imenovanja, temeljna zgodovina obeh dekanij – vsaka je v predhodnem času pripadala drugi cerkveni strukturi in imela zaradi tega drugačen zgodovinski razvoj.

Na začetku aprila 1921 je bil škof Jeglič z nekaterimi drugimi jugoslovanskimi škofi na sprejemu pri papežu Benediktu XV. Poleg drugih stvari so s papežem obravnavali vprašanje nove razmejitve škofij v državi in postavitve »apostolskih administratorjev za pokrajine, katerih škofje ne bivajo v našem kraljestvu«. Papež je obljubil, da jih bo imenoval.¹⁴ Takoj po vrnitvi iz Rima je škof Jeglič skušal dobiti mnenje in predloge prekmurskih duhovnikov. Kot navaja I. Jerič v svojih *Spominih*, je škof Jeglič 13. aprila 1921 pisal pismo Jožefu Kleklu st., uredniku *Novin*, in mu sporočil, da imajo jugoslovanski škofje konec istega meseca v Zagrebu srečanje in da morajo po naročilu Svetega sedeža pripraviti predloge: imena duhovnikov, ki bi bili primerni za apostolske administratorje; predloge razmejitve škofij.¹⁵ Klekla st. je prosil, naj mu »sporoči mnenje in želje gospodov in ljudstva v Prekmurju«. Po njegovem razumevanju stvari sta bili dve možnosti: »a. Prekmurje se združi z lavantinsko škofijo, ako pri vas tako mislite, mogel bi se kot apostolski upravitelj priporočiti lavantinski škof. b.

¹² Glede na poročila ob njegovi smrti je bil dekan J. Szlepecz pred prevratom osumljen panslavizma. Pozneje se je vživel v nove razmere: »Ni obsojal in obtoževal, pač pa vedno prizanašal in zagovarjal.« Prim. Kanonik Iv. Szlepecz, v: *Slovenec*, št. 147, 1. julij 1936, str. 4.

¹³ Prim. Vilko Novak, Rogač Franc, v: *SBL III.*, Ljubljana 1960–1971, str. 120.

¹⁴ NŠAL, dnevnik škofa Jegliča, zapis z dne 10. april 1921.

¹⁵ Pismo se nahaja v arhivu župnije Turnišče, I. Jerič ga objavlja na str. 96.

Prekmurje postane lastna škofija. Ker bi bila sama po sebi premajhna, se ji od Lavantinske škofije dodeli Ljutomer in njegova okolica, ki po položaju in značaju gravitira k Prekmurju. V tem slučaju bi morali navesti ime enega duhovnika, ki bi bil za upravitelja najbolj sposoben, pa bi ga ljudstvo in duhovniki najbolj radi sprejeli.« Prosil ga je, da bi mu poslal tudi zemljevid, v katerega bi vrisal meje morebitne škofije, vsaj dekanate, in da bi povedal število Prekmurcev.¹⁶ Na voljo mu je dal le kratek čas – dober teden dni. »Na ta Jegličev poziv je Klekl pozval vse prekmurske duhovnike, naj mu na to vprašanje sporoče svoje misli in želje. Temu pozivu pa se nobeden od duhovnikov ni odzval.« To je bil tudi Kleklav odgovor, ko so mu nekaj let pozneje očitali, »da jih je prodal Mariboru«. Na istem mestu se Jerič vpraša, zakaj se duhovščina ni odzvala Kleklavemu pozivu in daje odgovor: »Iz obzira do dekana Slepca, kanonika Straussa in župnika Sakoviča, ki so bili mnjenja, da se za Prekmurje ustanovi posebna škofija in en duhovnik iz Prekmurja (Slepec) imenuje za škofa. To je dve leti pozneje očitno povedal župnik Sakovič. Za duhovščino je bilo tudi nerodno, da je Jegličev poziv prišel po Kleklu, upokojenemu duhovniku, ne pa po uradni poti preko obeh generalnih vikarjev, Slepca in Straussa.« Kot zaključek zgodbe Jerič doda: »Da ne zamudi postavljenega datuma, je Klekl Jegliču predlagal, naj Sveta stolica lavantinskega škofa imenuje za prekmurskega apostolskega upravitelja.«¹⁷

Na konferenci jugoslovanskih škofov, ki je bila konec aprila 1921 v Zagrebu, so škofje na papeževu povabilo pripravili predloge novih razmejitev med jugoslovanskimi škofijami. V obvestilu beograjski vladi oz. katoliškemu oddelku Ministrstva ver o omenjeni seji so škofje sporočili, da so oni glede postavljanja medškofijskih meja za Sveti sedež samo vir informacij, ureditev tega vprašanja pa sodi v pristojnost Svetega sedeža in jugoslovanske vlade. Poročilo o zasedanju škofovske konference je bilo predstavljeno kot prispevek škofov, da se čimprej uredi vprašanje uprave delov škofij, katerih sedeži so bili zunaj Kraljevine SHS. 1. maja 1921 pa so škofje poslali dopis papežu Benediktu XV. in v njem predstavili svoj predlog nove cerkvene ureditve. Predlagali so, da obe prekmurski dekaniji (Murska Sobota in Dolnja Lendava) izloči iz sombotelske škofije in ju priključi lavantinski škofiji s sedežem v Mariboru.¹⁸ Svoj predlog, ki je bil enak predlogu škofov, je v Vatikan poslala tudi vlada, razlike so bile le v predlogih za osebe, ki naj bi prevzele nove službe. Kar zadeva vprašanja cerkvene ureditve na Slovenskem, sta bila v tem predloga identična. Vlada je predlagala naslednja apostolska administratorja: za Prekmurje in Mežiško dolino lavantin-

¹⁶ Jerič, *Moji spomini*, str. 96. Prim. tudi Vinko Škafar, Prizadevanje za škofijo po prvi svetovni vojni, v: Škofija Murska Sobota 2006. Zgodovinski oris krščanstva v Pomurju (ur. Stanislav Zver in Franc Kuzmič), Murska Sobota 2006, str. 96–97 (dalje: Škafar, Prizadevanje za škofijo po prvi svetovni vojni).

¹⁷ Jerič, *Moji spomini*, str. 97.

¹⁸ Prim. Žutič, *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan*, str. 69–70.

skega škofa dr. Mihaela Napotnika in za dve župniji na Jezerskem, ki sta prišli iz celovške škofije, ljubljanskega škofa dr. Antona B. Jegliča.¹⁹ V tem trenutku ni bilo več besede o posebni škofiji za Prekmurje. Očitno je bila to le ideja škofa A. B. Jegliča.²⁰

Ko so bili predlogi odposlani, je bilo treba čakati še nekaj časa, da so bili v Rimu narejeni vsi koraki, zbrana vsa mnenja in pripravljene utemeljitve. Nekateri dogodki so postopke upočasnili (v tem času je umrl papež Benedikt XV., izvoliti je bilo treba novega; v Beogradu je bil zamenjan nuncij). V teku leta 1922 je bilo med duhovniki v Prekmurju, takšne informacije so zbrale žandarmerijske postaje, s strani sombotelskega škofa opravljenih več povpraševanj, ali želijo ostati pod oblastjo lavantinskega škofa ali pa še naprej kot del škofije Sombotel. Nekateri kaplani, ki so bili znani po svoji slovenski pripadnosti, pa za mnenje sploh niso bili vprašani.²¹ V začetku novembra 1923 je mariborski škof dr. Andrej Karlin dobil imenovanje za apostolskega administratorja Prekmurja (in Mežiške doline).²² »To je gotovo izposloval nuncij, ki je bil več tednov v Rimu. Bilo je potrebno posebno za kraje, ki so spadali pod Madžarsko. Sedaj bo konec marsikakim neprilikam in pritožbam vladajočih krogov, da Vatikan skrbi za Italijane, ki je cerkvene razmere na Reki in v Zari (Zadru) koj uravnala, za nas v SHS jih pa noče,« je v svoj dnevnik zapisal škof Jeglič.²³ Imenovanje je stopilo v veljavo 1. decembra 1923.

Čeprav takšna ureditev, to je apostolska administratura pod upravo lavantinskega (mariborskega) škofa, ni bila vseh vsem duhovnikom, je gledano v luči zgodovine vendarle prinesla več pozitivnih kot slabih sadov. Dober poznavalec zgodovine Slovenske krajine V. Škafar je ugotovil: »Pridružitve Prekmurja k mariborski škofiji je vsekakor pozitivno prispevala h globlji integraciji prekmurskega ozemlja in življa z matičnim delom Slovenije in pomagala k povezovanju Prekmurcev na cerkveni in družbeni ravni z drugimi Slovenci, predvsem pa s Prleki, ki so po svojih odličnih predstavnikih (Francu Kovačiču in predvsem po Matiju Slaviču) v odločilnem trenutku prispevali, da se je Prekmurje pridružilo Sloveniji oziroma takrat k Jugoslaviji.«²⁴

2 VRSTA ODPRTIH VPRAŠANJ

Vključevanje v življenje lavantinske škofije ni potekalo brez težav. Nad tem niso bili navdušeni člani cerkvenih občestev, ki so bili ob ali na novo začrtani meji; meja je njihove župnije razpolovila. Vrsta prekmurskih duhovnikov s

¹⁹ Prim. Prav tam, str. 70.

²⁰ Več o tem in o poznejšem dogajanju prim. Škafar, Prizadevanja za škofijo po prvi svetovni vojni.

²¹ Prim. Žutič, *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan*, str. 74–75.

²² Prim. NŠAL, Jegličev dnevnik, zapis z dne 9. november 1923.

²³ Prav tam.

²⁴ Škafar, Prizadevanja za škofijo po prvi svetovni vojni, str. 107.

takšno ureditvijo ni bila zadovoljna, zlasti med mlajšimi duhovniki se je oblikovala skupinica, ki je ob različnih priložnostih izražali svoje nezadovoljstvo s takšno ureditvijo. Kot je razvidno že iz gornjih Jeričevih zapisov, so nekateri duhovniki nasprotovali, da bi bil lavantinski škof administrator novega ozemlja. Za tak izid dogajanja so dolžili J. Klekla. Ta je v časopisu *Novine* na to odgovoril, da v tistem času, ki je bil ugoden za iskanje rešitev in pripravo predlogov, duhovniki niso dali nobenega odgovora niti niso oblikovali skupnega stališča.²⁵ Za zbiranje mnenj duhovnikov in oblikovanje skupnih stališč sta bila najbolj pristojna dekana v Lendavi in Soboti, ki pa za organiziranje srečanj in obravnavanje tem nista pokazala pravega interesa. Domnevati smemo, da sta računala z začasnostjo takšnega stanja in vrnitvijo pod oblast škofa iz Sombotela.

Nestrinjanje se je vlekelo več let, tudi potem, ko je lavantinski škof dr. Andrej Karlin 1. decembra 1923 uradno nastopil službo apostolskega administratorja. Nezadovoljneži v duhovniških vrstah, predvsem med mladimi kaplani, so maja 1926 ustanovili politično stranko in svoje glasilo *Naše Novine*, ki jih je izdajal katoliški kaplan in lendavski katehet Henrik Holzedl, urejal pa mlad evangeličanski duhovnik. List je bil glasilo nove politične stranke Neodvisna prekmurska stranka, v kateri je imel pomembno besedo madžarsko usmerjeni kler; predsednik stranke je bil kanonik Florijan Strausz.²⁶ Nezadovoljstvo na cerkvenem področju in z ukrepi cerkvenih oblasti se je s tem preneslo na politično področje in je postalo tema strankarskih srečanj in pogovorov.

Vrsta vprašanj se je odprla zaradi vključitve v novo in drugačno politično ureditev, kot je veljala stoletja pred tem. Ni bilo jasno kako bodo duhovnikom zagotovljena sredstva za opravljanje njihovih nalog. Odprto je bilo vprašanje patronatov, dolžnosti in pravic patronov, iz tega izhajajoč negotov položaj duhovnikov, ki so sredstva za preživljanje črpali iz naslova dolžnosti patronov. Negotov je bil položaj župnijskih katoliških šol, ki so v Prekmurju imele ustaljeno vlogo in jasno opredeljena sredstva za poslovanje kot tudi seveda vprašanje jezika pri poučevanju verouka. Odprlo se je vprašanje agrarne reforme in je bilo odprto več let.²⁷ To področje je bilo pomemben vir napetosti med veleposestniki, a tudi med cerkvenimi ljudmi in agrarnimi interesi. J. Klekl st., ki so ga nekateri duhovniki obtoževali, da je bil on kriv za vsa nerešena vprašanja, je v svojih spisih in nastopih jasno zatrjeval, da so to vprašanja, ki segajo na cerkveno-politično področje in da ga ne morejo rešiti ne v Sombotelu in ne v Mariboru. Priznaval je, da so bile nekatere pritožbe o cerkveni upravi utemeljene, vendar je bil prepričan, da so izhajale iz nepoznavanja razmer in brez kakršnegakoli slabega namena. Lavantinski škof o izvirnih razmerjih oz.

²⁵ Prim. J. Klekl, Bratom v Kristuši, gospodom duhovnikom!, v: *Novine*, št. 29, 18. julij 1926, str. 1.

²⁶ Prim. Jerič, *Moj spomini*, str. 112–113.

²⁷ Prim. J. Klekl, Spekulacija, v: *Novine*, št. 29, 18. julij 1916, str. 1.

razmerah ni bil zadosti informiran, ker ni imel vzpostavljenih rednih stikov z voditelji cerkvenih občestev v Prekmurju. Vir nesporazumov je bilo po Kleklovem mnenju nezaupanje, ki so ga prekmurski duhovniki imeli do apostolskega administratorja v Mariboru. Hkrati je treba priznati, da je Klekl st. kot poslanec v Beogradu uporabil nove možnosti, da je posredoval s predlogi in opozorili tako na ministrstvih kot pri apostolskem nunciju, ko je šlo za urejanje cerkvenih zadev. Pri odprtih vprašanjih je namreč v večini primerov šlo za vprašanje nepripravljenosti vključevanja v nove razmere in novo politično resničnost.²⁸

3 OBOGATITEV LAVANTINSKE CERKVE

Nova cerkvena ureditev, sprva razumljena kot začasna, je prinesla posledice za vse vpletene strani. Krajevne cerkvene skupnosti v Prekmurju so v predhodnem obdobju razvile nekatere izvirne oblike cerkvenega in narodnega življenja, s katerimi so dale prispevek pri nadaljnjem razvoju Cerkve tako v okviru lavantinske škofije in Cerkve na Slovenskem kot na svetovni ravni.

Pomembna sestavina verskega življenja katoliških skupnosti v Prekmurju je bilo češčenje svetih bratov Cirila in Metoda. Veljalo je namreč prepričanje, da so prekmurski Slovenci prejeli vero neposredno od svetih bratov in da se je Metodova škofija raztezala tudi v Prekmurje. O tem je v svojih publikacijah *Kalendar Srca Jezušovega* in *Marijin list* pisal Jožef Klekl st. Leta 1911 je v *Marijinem listu* v osmih nadaljevanjih objavil življenjepisa in opis delovanja svetih bratov ter njune zasluge za ohranjanje vere ter se pri tem poslužil besedila, ki ga je ob 1025-letnici Metodove smrti izdalo Apostolstvo sv. Cirila in Metoda. Nov razmah je češčenje slovanskih apostolov doživelo po prvi svetovni vojni.²⁹ Da je bil takšen odnos do svetih bratov obogatitev za Cerkev v lavantinski škofiji, se je pokazalo v prireditvah ob 1100-letnici prihoda svetih bratov med Slovane; osrednja slovesnost se je odvila 7. julija 1963 v Murski Soboti, nekatere prireditve pa so bile tudi v Bogojini.³⁰ V vabilu so med drugim zapisali: »Prekmurje in Obmurje so tisti kraji, kjer sta se zanesljivo gotovo mudila sv. Ciril in Metod, od koder sta vzela s seboj v Rim okrog 50 mladeničev, da so postali prvi slovenski duhovniki.«³¹ Ob isti priložnosti so novoizvoljenemu papežu Pavlu VI. poslali prošnjo, da se »jugoslovanski del ozemlja, ki je bilo pred prvo svetovno vojno del sombathelyske škofije, dokončno priključi mariborski škofiji«. (To se je zgodilo naslednje leto.) Ob navzočnosti številnih vernikov in duhovnikov, tudi zastopnikov Evangelicanske cerkve, je škof dr. Maksimilijan Držečnik v okviru

²⁸ Prim. J. Klekl, Bratom v Kristuši, gospodom duhovnikom!, v: *Novine*, št. 29, 18. julij 1926, str. 1.

²⁹ Prim. Češčenje svetih bratov Cirila in Metoda pri prekmurskih Slovencih, v: *Družina*, št. 11, 1. junij 1963, str. 84.

³⁰ Prim. Soboška cerkev prizorišče škofijske proslave 1100-letnice prihoda svetih bratov Cirila in Metoda med Slovane, v: *Družina*, št. 12, 15. junij 1963, str. 93.

³¹ Spored proslave 1100-letnice, v: *Družina*, št. 12, 15. junij 1963, str. 93.

iste slovesnosti opravil mašni obred v jeziku, ki sta ga uporabljala brata Ciril in Metod. Verniki so tako po 1100 letih lahko ponovno slišali »isto besedo, staro, častitljivo, s katero sta sv. brata nekoč oznanjala evangelij našim prednikom. Slava na višnjih Bogu«. ³²

Za prenavljanje verskega življenja in ohranjanje katoliške pripadnosti so imeli pomembno vlogo ljudski misijoni, ki so jih od začetka novega stoletja v mnogih krajih vodili celjski lazaristi. Delo so nadaljevali tudi v novih razmerah. Iz Prekmurja je prišlo kar nekaj uglednih članov misijonske skupnosti (Jožef Godina, Matija Čontala), ki so prevzeli odgovornosti v skupnosti kot taki in pri organiziranju njenih dejavnosti. Prav pri sv. Jožefu v Celju je Jožef Klekl st. pripravil načrt za tako imenovano ‚prekmursko ustanovo‘, ki naj bi bila izraz hvaležnosti za Marijino varstvo v času vojne in v času boljše vističnega nasilja v Prekmurju. ³³ O njej mu je misel dozorela ob praznovanju desetletnice *Marijinega lista*, ki so jo obhajali decembra 1914, to je takoj po izbruhu prve svetovne vojne. Ustanova, za katero je J. Klekl zbral sredstva, je obsegala tri namene: da bi se vsako deseto leto po župnijah Prekmurja, slovenskih ali mešanih, ki bodo prišle pod Jugoslavijo, obhajal ljudski misijon v slovenskem jeziku; da bi se v Prekmurju postavila misijonska hiša, v kateri bi vsako leto pripravljali tečaje duhovnih vaj za različne stanove, v slovenskem jeziku; da bi s pomočjo prostovoljnih prispevkov vzdrževali misijonsko hišo lazaristov v misijonih ali med ločenimi kristjani. Obljuba je bila slovesno razglašena na praznik Marijinega rojstva, 8. septembra 1919, pri sv. Jožefu nad Celjem.

Številni duhovni poklici, ki so izšli iz pokrajine ob Muri, so močno okrepili duhovniške in redovniške vrste v škofiji in na splošno v Cerkvi. Poleg ustaljenih poti, da so se pripravili na duhovniško delovanje, to je izobraževanje v zavodih na Madžarskem, so iz Prekmurja odhajali dijaki še drugam. Že pred vojno so bili posamezniki v italijanskih salezijanskih zavodih. Leta 1905 sta v Italijo odšla Jožef Bakan in Jožef Radoha, oba iz župnije Turnišče. ³⁴ Pobuda za odločitev jim je bila novica, ki jo je istega leta v *Marijinem listu* objavil Jožef Klekl o delu madžarskega salezijanskega zavoda ‚Szent Istvan Magyar intezet‘ v kraju Cavaglià. V zavod so namreč kot kandidate za duhovniški poklic sprejemali tudi starejše fante. Leta 1910 je po isti poti šel Jožef Kerec in kot 18-leten začel gimnazijsko šolanje. Tri leta pozneje se je preselil v Veržej, kjer je nadaljeval gimnazijo in leta 1915 vstopil v salezijanske vrste. ³⁵ Družina Kerec iz Pečarovcev na Goričkem je imela v letu 1919 pomembno mesto pri osveščanju rojakov o dogajanju

³² Veličastni praznik sv. Cirila in Metoda v Murski Soboti in Bogojini, v: *Družina*, št. 15, 1. avgust 1963, str. 116–118.

³³ Zamisel je predstavil v *Marijinem listu* leta 1919.

³⁴ Prim. Bogdan Kolar, *Njih spomin ostaja. In memoriam III. Rajni salezijanci v prvih sto letih salezijanskega dela med Slovenci*, Ljubljana 2002, str. 311–312 (dalje: Kolar, *In memoriam III.*).

³⁵ Prim. prav tam, str. 141–143.

in možnostih odločanja o prihodnosti. Avgusta 1919 je Jožef Radoha kot prvi salezijanec iz Prekmurja obhajal novo mašo.

Od leta 1912 dalje je imel tudi za katoliške skupnosti na levi strani Mure vse vplivnejšo vlogo zavod Marijanišče v Veržeju, ki je nastal po prizadevanju velikega veržejskega rojaka, prof. dr. Franca Kovačiča, in je pripomogel, da se je pozornost prekmurskih rojakov še bolj usmerila k osrednji narodni skupnosti. O zavodovem pomenu in vlogi pri ohranjanju narodnih in katoliških vrednot je bilo že več napisanega. Marijanišče je postalo posebna vez med Slovenci na obeh bregovih Mure, že v času nastajanja in nato vsa leta dela. Že v času gradnje zavoda so bili Prekmurci vključeni v polni meri. »V Murski Soboti je zaradi veržejskega zavoda vladal tak preplah, da so celo škofa poklicali, naj ugotovi, koliko je zavod nevaren za madžarizacijo,« je potrdil I. Jerič v svojih spominih.³⁶ Obisk škofa dr. Janosa Mikesa poleti 1914 je razblinil vse dvome in dal vso podporo zavodskemu delu. I. Jerič je še dodal: »Prekmurski Slovenci so res ob nedeljah trumoma hodili v veržejski zavod na razne verske in prosvetne prireditve. Mladina se je udeleževala prazničnih oratorijev, na katerih so izvajali razne športne in odrske igre in se učili slovenskega petja. Po prekmurskih poljih in pašnikih so zadonele lepe slovenske narodne pesmi. Tudi po hišah, ko so dekleta pospravljala, so pele.«³⁷ Mladi, ki so prihajali iz takšnega okolja, so imeli vpliv na svoje domače in s tem, poleg svoje verskih vrednot, krepili tudi narodne vrednote in pripadnost narodni skupnosti. Iz Veržeja je izšla vrsta duhovnih poklicev, ki so nato delovali ne le na tleh Jugoslavije, temveč številni tudi v najrazličnejših delih sveta, med temi je Jožef Kerec ponesel ime svojega domačega kraja na Kitajsko in tam postal ugleden organizator cerkvenega življenja.³⁸

Zavod Martinišče v Murski Soboti ni bil le v veliko pomoč dijakom soboške gimnazije, temveč je postal svojevrstno malo semenišče za celotno škofijo. Nastal je po velikih naporih prekmurskih duhovnikov: Jožefa Klekla, Ivana Baše in Jožefa Radohe, ki je ob koncu vojne deloval v veržejskem zavodu in zelo dobro uvidel potrebe prekmurskih dijakov, ki so se odločili za vpis na novoustanovljeno gimnazijo v Soboti. Ob začetku poslovanja zavoda v letu 1924 je J. Klekl ugotavljal: »Martinišče ... je tak potrebno za celo Prekmurje, kak fari cerkev, kak občini šola, kak družini hiža, kak človeki oči. Samo to pomislite. Više 40 prošenj smo mogli odbiti, zavolo maloga prostora. V Soboti hodi v šolo do 200 dijakov. Od teh je več kak polovica takših, šteri so tak deleč, ka nikak ali jako težko morejo hoditi z domi. Za te druge pomoči nega, kak da stanujejo v Soboti.«³⁹

³⁶ Ivan Jerič, *Zgodovina madžarizacije v Prekmurju*, Murska Sobota 2000, str. 47.

³⁷ Prav tam, str. 48.

³⁸ Prim. Celovit pregled zgodovine veržejskega zavoda v: Bogdan Kolar, *Marijanišče v Veržeju 100 let*, Veržej 2012.

³⁹ Martinišče, v: *Marijin list*, 21 (1925), št. 6, 8. junij 1925, druga stran platnic.

Če je iz zavoda izšlo veliko duhovnih poklicev, to gotovo ni bila samo zasluga dela v zavodu in vzgojne ekipe, temveč so razmere v zavodu in načrtno delo vzgojiteljev pomagali, da se je duhovna usmerjenost in bogato krščansko izročilo, ki so ga gojenci prinesli od doma in iz domačih cerkvenih občestev, lahko razvijalo in sprejemalo nove spodbude v času obiskovanja gimnazije in bivanja pod streho Martinišča. Duhovni poklici so se v zavodu vzbudili ali utr dili. Ivan Camplin, gojenec v letih 1924–30, je v svojih spominih zapisal: »V času mojega šolanja je bilo vse ozračje prežeto z vero. Vero je podpirala tudi šola. V osnovni šoli v Bogojini smo imeli verouk. In ravno tako v soboški gimnaziji. Ocena iz verouka je bila na prvem mestu, se pravi, vera je bila vrednota, javno priznana vrednota. Verouk v gimnaziji je bil velika opora, vsaj za nas katoličane.«⁴⁰ Po prepričanju lavantinskega škofa dr. Andreja Karlina je bilo Martinišče njegovo drugo semenišče, od koder je prihajalo največ kandidatov za mariborsko semenišče.⁴¹ Temu v prid govorijo občasna statistična poročila, za katera je skrbel J. Klekl in so bila sestavni del njegovih prizadevanj za uveljavljanje katoliških vrednot v življenju njegovih rojakov.

Statistika in poimenski seznam duhovnih poklicev iz Prekmurja, ki ga je leta 1935 objavil *Marijin list*, je zelo zgovoren. Slovenska krajina, takrat apostolska administratura, ki je štela nekaj več kot 70.000 prebivalcev, je s poklici obogatila škofijo in redovne skupnosti. Takrat je bilo živih iz Prekmurja 90 duhovnikov, 40 bogoslovcev, 74 redovnih klerikov in bratov ter 273 redovnic (skupaj z novinkami) – skupaj 477 oseb.⁴²

4 VKLJUČENOST V VESOLJNO CERKEV

Povezanost Prekmurja z vesoljno Cerkvijo se je kazala že pred tem. Tisk, ki ga je izdajal Jožef Klekl st., je vseboval redne novice iz raznih delov sveta, ne le s področja delovanja osrednjih uradov Cerkve ali misijonskega delovanja, temveč tudi o drugih temah. O svojih izkušnjah in razmerah v deželah, kjer so delali, so pošiljali informacije izseljenci iz Prekmurja. Sedaj je dobilo nove možnosti in se v nadaljevanju, to je v času do izbruha druge svetovne vojne, kazalo v dveh smereh.

Izjemno zanimanje za misijonsko poslanstvo Cerkve, novice o misijon-skem delu, postajah, razmerah v misijonih so bile sestavni del katoliškega tiska. J. Klekl je do misijonov kazal izredno naklonjenost. Za misijonske namene je zbiral sredstva. Oporo pa je našel predvsem v skupnosti lazaristov v Celju, kjer so misijonom namenjali posebno pozornost. Podpiral je misijonske ustanove

⁴⁰ Ivan Camplin, *Mojih 90 let*, Murska Sobota 2003, str. 14.

⁴¹ Prim. Jožef Smej, *Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga*, Maribor 1975, str. 110.

⁴² Prim. Slovenska krajina v službi Kat. Cerkve, v: *Marijin list* 31 (1935), št. 9 – 12, 8. september 1935, str. 250–262; Škafar, Prizadevanje za škofijo po prvi svetovni vojni, str. 107.

in delal za njihovo promocijo. Pomembno mu je bilo delovanje za vzgojo misijonskih poklicev. Za to je po letu 1905 videl veliko možnosti v salezijanskih ustanovah, ki so bile poznane v italijanskem prostoru, saj je takrat začel pošiljati v Italijo kandidate za to skupnost, ki je imela posebne zavode za vzgojo in izobraževanje kandidatov za misijonsko delo. Velik pomen teh ustanov je videl v tem, da so se lahko izobraževali tudi starejši, ki so sicer prekoračili starostno mejo za obiskovanje rednega šolskega pouka in bi brez takšnih izvirnih ustanov ne mogli uresničiti svojega duhovnega poklica.

Druga odmevna sestavina skupnosti je bilo odhajanje Prekmurcev po svetu – pojav izseljevanja, ki je Prekmurje zaznamoval bolj kot katerikoli drugo slovensko pokrajino. Ker je bil ta del Ogrske povsem agraren, je iz tega razloga od tod odhajalo tudi največ izseljencev. Poleg tega je bil velik del posesti tako razdrobljen, da posamezne enote niso bile sposobne preživljati lastnega prebivalstva. Dobršen del posesti je obsegal manj kot 5 oralov (2 ha, 87 arov). Razdrobljenost je bila posledica dedne zakonodaje. M. Kuzmič je zapisal: »V letih 1899–1913 je izhajalo 68 odstotkov izseljencev iz Ogrske iz agrarnega sloja prebivalstva; večino ekonomske migracije so predstavljali mali kmetje in dninarji. Značaj tega vala izseljenstva je bil tako opazen, da so ga na splošno poimenovali ‚kmečko izseljenstvo‘.«⁴³ Kmečko prebivalstvo je v izseljevanju največkrat videlo edino možnost za izboljšanje svojega položaja. Konec 19. in v prvem desetletju 20. stoletja so zapuščali dom zaradi majhnih možnosti vključevanja v druge oblike gospodarstva, odhajanje je pospešil propad vinogradništva zaradi trtnih bolezni. Odhajali so iz ekonomskih razlogov. M. Kuzmič ugotavlja: »Ta dejavnik je bil močen, ni pa imel današnje vsebine. Od doma so odšli z željo, da si prislužijo potrebna sredstva za vračilo dolgov, nakup posestva, dokup zemlje, razširitev stare ali gradnjo nove hiše in s tem izboljšajo svojo materialno osnovo. Niso jih vodili prestižni motivi v primerjavi z ekonomskim stanjem svojih sosedov ali sovaščanov.«⁴⁴ Značilne za Prekmurje so bile tudi številčne družine, kar je prinašalo s seboj prenaseljenost. Sprva so odhajali kot sezonski delavci v druge dele Avstrije in Ogrske, tu je šlo za notranje migracije, ki so imele predvsem sezonski značaj. Z denarjem, ki so ga nato prinašali ali pošiljali domov, so pomagali rešiti marsikatero težavo in tudi domačim omogočili bolj dostojno življenje.

Statistični podatki o izseljencih iz Prekmurja v Združenih državah do prve svetovne vojne so le približna slika pravih razmer. Po ocenah nekaterih je bila ob koncu prve svetovne vojne v Ameriki kar četrtnina vseh Prekmurcev. Če je bilo po štetju prebivalstva na Madžarskem leta 1910 na tem območju

⁴³ Mihael Kuzmič, *Slovenski izseljenci iz Prekmurja v Bethlehemu v ZDA 1893–1924. Naselitev in njihove zgodovinske, socialne, politične, literarne in verske dejavnosti*, Ljubljana 2001, str. 24 (dalje: Kuzmič, *Slovenski izseljenci iz Prekmurja*).

⁴⁴ Kuzmič, *Slovenski izseljenci iz Prekmurja*, str. 28.

90.513 prebivalcev, potem bi bilo ob razpadu Avstro-Ogrske v Ameriki kar okoli 20.000 Prekmurcev. Kar se zdi zelo visoka številka.⁴⁵ Leta 1910 se je v Ameriki pri popisu za priseljence s slovenskim maternim jezikom, ki so bili rojeni na Ogrskem, izjavilo 5.510 ljudi. Mihael Kuzmič k tem prišteje še 1.460 priseljen-
cev, ki so se izrazili za ‚wendish‘; skupaj bi jih tako bilo okoli 7.000.⁴⁶ V Ameriki so se naselili v več strnjenih naselbinah. Med temi je bila zelo močna Bethlehem v Pensilvaniji, kjer je bilo veliko možnosti za zaposlitev v železarstvu, tudi sama pokrajina jih je spominjala na domače kraje. Prednost je bila ugodna dostopnost z vlakom iz New Yorka, kjer so se izkrcali iz ladij. Leta 1910 je bila ustanovljena evangeličanska občina svetega Ivana, katoliška župnija svetega Jožefa pa je bila ustanovljena 4. julija 1913. Novi cerkveni občestvi sta bila izraz verskega stanja doma.

Preden so se katoliški Prekmurci odločili za lastno župnijo in cerkev, so obiskovali bogoslužja v madžarski cerkvi sv. Janeza Kapistrana (ustanovljena leta 1903). Deset let pozneje jim je uspelo, da so ustanovili lastno župnijo. Pričevanje o začetkih pove: »Sem so prišli daleč iz starega kraja v Prekmurju. Bili so mladi, zdravi in polni upanja, da jim bo v tej novi deželi boljše kot v prejšnji. Kot verni kristjani so imeli veliko ljubezni in zaupanja v svojega Boga, da jim bo pomagal. Tako so si zgradili to lepo, veliko cerkev, kjer bi lahko bolj pobožno molili Boga v svojem slovenskem jeziku – angleško namreč niso znali govoriti.«⁴⁷ Odločitev za novo župnijo je hkrati pomenila ločitev od madžarske cerkvene skupnosti. »Razmere med Slovenci in Madžarsko ter njenimi zastopniki so bile že dalj časa napete. Vzrok je bil v tem, ker so Madžari Slovence v svoji cerkvi zmeraj po strani gledali, bili proti njim ošabni in so jih sramotili.« Avtor tega zapisa dodaja, da jih niso ošpotavali »za volo grehov, nego za volo materinskoga jezika«.⁴⁸ Slovenski frančiškani iz New Yorka so bili prvi organizatorji cerkvenega življenja med Prekmurci v Bethlehemu. V listu *Ave Maria* pa so prvo novico o naselbini »tako imenovanih prekmurskih Slovencev« južnem Bethlehemu z več tisoč osebami objavili avgusta 1913.⁴⁹ Neposredna spodbuda za načrtovanje nove župnije je bila ustanovitev dobrodelnega podpornega društva ‚Prvo South Bethlehemszko Szlovenszko Betezsene Pomagajocse Drűstvo vu Ameriki‘ leta 1912.⁵⁰

⁴⁵ Prim. Alojz Sraka et al., *Prekmurje in Prekmurci*, Melinci-Rim-Chicago 1984, str. 33; Kuzmič, *Slovenski izseljenci iz Prekmurja*, str. 30.

⁴⁶ Prim. Kuzmič, *Slovenski izseljenci iz Prekmurja*, str. 31.

⁴⁷ Navaja Kuzmič, *Slovenski izseljenci iz Prekmurja*, str. 244.

⁴⁸ *Spomenica blagoslovitvi nove slovenske cerkve Sv. Jožefa v So. Bethlehemu*, Pa, 1; navaja Kuzmič, *Slovenski izseljenci iz Prekmurja*, str. 252.

⁴⁹ Prim. Iz Slovenskih naselbin, v: *Ave Maria*, avgust 1913, str. 142.

⁵⁰ Prim. Kuzmič, *Slovenski izseljenci iz Prekmurja*, str. 251.

Kar nekaj slovenskih izseljencev iz Prekmurja pa se je že pred prvo svetovno vojno odločilo za New Yorku bližnji Bridgeport, CT, kjer je pred tem že delovala madžarska župnija sv. Štefana. Bili so skoraj izključno katoliške vere, prihajali pa so iz župnij Turnišče, Beltinci, Bogojina, Cankova, Selnica in Štrigova. Od preko 1.100 prekmurskih priseljencev v zahodni del mesta Bridgeport se jih je na večer izbruha prve svetovne vojne odločilo za vrnitev okoli 300, 800 jih je ostalo. Ti so stike navezali s slovenskimi frančiškani, ki so delovali v New Yorku, in z njihovo pomočjo začeli organizirati lastne prireditve in bogoslužna srečanja. Konec leta 1912 se jim je pridružil slovenski duhovnik Mihael Golob,⁵¹ pred tem kaplan v Križevcih pri Ljutomeru, in z njegovo pomočjo so začeli delovati za ustanovitev slovenske župnije sv. Križa v Bridgeportu; njeni organizirani začetki segajo v leto 1913.⁵² Takrat je bil ustanovljen odbor za gradnjo nove cerkve; sestavljala sta ga po dva predstavnika iz prej omenjenih župnij, od koder jih je bilo največ, ter po en predstavnik iz Sobote in Slovencev s štajerske strani Mure. Na začetku se je novi župniji pridružilo 300 družin in večje število samskih. Ko je 1. avgusta 1915 krajevni škof slovesno blagoslovil temeljni kamen nove cerkve, so vanj položili tudi izvod lista *Novine*, *Marijin list* in *Ave Maria*, ki so ga izdajali frančiškani v New Yorku.⁵³ Cerkev je bila zgrajena v štirih mesecih in slovesno posvečena 28. novembra 1915.

Poleg gospodarskih in socialnih razlogov posamezni preučevalci slovenskega izseljenstva kot razloge za izseljevanje navajajo tudi verske ali „teženje po politični in verski svobodi“. Značilen je zapis, ki ga je leta 1946 zapisal *Ave Maria Koledar*: »Prekmurski Slovenci imajo svojo svojsko težko zgodovino za seboj, težjo kakor ostali slovenski narod. Dolga stoletja so bili pod kruto peto oholih Madjarov. Posebno težke razmere so za njih nastale, ko je Madjarska postala v Avstriji država v državi in je Prekmurje padlo pod Madjarsko. Od tedaj so Madjari vse poskusili in tudi vse storili, da bi jih bili pomadjarili. Vzeli so jim vse njih narodno življenje, vzeli šole, vzeli organizacije, vse. Obdali so jih s kitajskim zidom in jih ločili od ostalega slovenskega naroda... Ko se je začelo veliko izseljevanje iz srednje Evrope v Ameriko, je tudi Prekmurec vzel svojo popotno palico in bežal v Ameriko si iskat boljšega kruha, še več pa svobode.«⁵⁴

Izseljenci iz Prekmurja so se v veliki večini, smemo reči da veliko bolj kot rojaki iz drugih slovenskih pokrajin, vključili v delovanje narodnostnih verskih občeštev, njihovo ustanavljanje, postavljanje materialnih pogojev in poslovanje.

⁵¹ Mihael Golob (1881–1950) je po prihodu v Združene države leta 1911 najprej deloval v nemški župniji sv. Nikolaja v New Yorku. Na spodbudo frančiškanov se je nato začel zanimati za Slovence, ki so bivali v Bridgeportu in njegovi okolici. Pred tem so se slovenski priseljenci udeleževali obredov v slovaški cerkvi sv. Janeza Nepomuka. Prim. John A. Arnez, *Slovenian Community in Bridgeport, Conn.*, New York-Washington 1971, str. 19–20.

⁵² Prim. J. A. Arnez, *Slovenian Community in Bridgeport, Conn.*, str. 10–11.

⁵³ Prim. J. A. Arnez, *Slovenian Community in Bridgeport, Conn.*, str. 14.

⁵⁴ *Ave Maria Koledar* 1946, str. 181–182; Sraka, *Prekmurci in Prekmurje*, str. 307.

Kjerkoli se je med izseljenci zbrala večja skupina Prekmurcev, so postali gonilna sila za ustanavljanje slovenskih župnij, podpornih jedrot, socialnih in družabnih združenj, tiska. Izraza takšnega ravnanja sta bili župniji, ustanovljeni v letu 1913, sv. Križa, Bridgeport, CT, in župnija sv. Jožefa, Bethlehem, PA. Večje zanimanje za rojake po svetu je bilo v domačem okolju, kar je postala sestavina ravnanja voditeljev lavantinske škofije, tudi tako, da so omogočali duhovnikom, da so odhajali med izseljence. V nadaljevanju je bila ustanovljena podružnica Rafaelove družbe v Črensovcih. Prekmurski duhovniki so odhajali na občasno ali bolj stalno delo med rojake po svetu (Ivan Camplin). Pregled, ki ga je o tem pripravil dr. Mihael Kuzmič za zadnje desetletje 19. in poltretje desetletje 20. stoletja, je sam po sebi najbolj zgovoren dokaz za to.⁵⁵ Hkrati pa so prekmurski izseljenci postali pomembni podporniki cerkvenih ustanov v domovini.

ZAKLJUČEK

Konec prve svetovne vojne in nov politični zemljevid, ki se je oblikoval za slovensko narodno skupnost, je prinesel posledice tudi za cerkveno organizacijo in cerkvene skupnosti. V iskanje rešitev sta bila vpletena tako osrednja jugoslovanska oblast v Beogradu kot Sveti sedež. Kot je navada pri urejanju teh vprašanj s strani vodstva Cerkve, so ureditvi političnih meja sledile nove cerkvene meje. V skladu s predlogi Jugoslovanske škofovske konference in beograjske vlade je Prekmurje postalo sestavni del škofije s sedežem v Mariboru, najprej začasno, nato za stalno. V to krajevno Cerkev, s katero je pokrajina imela močne stike že pred tem, je prišla z vrsto odprtih vprašanj, od katerih so nekatera presegala pristojnosti lavantinskega škofa. Vključevanje ni bilo lahko in ne samo po sebi razumljivo. Ostala so odprta vprašanja skrbi tako za madžarske vernike, ki so po določitvi meje ostali v Kraljevini SHS, kot za Slovence, ki so ostali pod madžarsko oblastjo. Hkrati je Prekmurje lavantinsko škofijo obogatilo z bogato versko prakso, duhovnimi poklici in zanimanjem za misijonsko delo. Še bolj navzoče je zaradi novih vezi s Prekmurjem v škofiji postalo vprašanje izseljevanja, skrbi za pastoralno oskrbovanje izseljenskih skupnosti in osveščanje domačih cerkvenih občestev o problemu izseljevanja nasploh.

VIRI IN LITERATURA

Časopisni in tiskani viri

Ave Maria, New York, od marca 1909 dalje.

Ave Maria Koledar, New York, od 1913 dalje.

⁵⁵ Prim. vrsto Kuzmičevih razprav na to temo in sintezo, ki jo je predstavil v doktorskem delu in nato v knjižni obliki pod naslovom *Slovenski izseljenci iz Prekmurja v Bethlehemu v ZDA 1893–1924. Naselitev in njihove zgodovinske, socialne, politične, literarne in verske dejavnosti*, Ljubljana (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU) 2001. To je bilo prvo celovito znanstveno monografsko delo, namenjeno preučevanju življenja in dela slovenskih izseljencev iz Prekmurja v Združenih državah.

Delo 2019.

Družina 1963, 2019.

Marijin list, od 1905 dalje.

Novine. Glasilo Slovenske krajine 1916, 1926.

Slovenec 1936.

Camplin, Ivan, *Mojih 90 let*, Murska Sobota, Stopinje 2003.

Jeglič, Anton Bonaventura, *Dnevnik. Znanstveno kritična izdaja*, Celje-Ljubljana, Mohorjeva družba 2015.

Jerič, Ivan, *Moji spomini*, Murska Sobota, Zavod sv. Miklavža 2000.

Jerič, Ivan, *Zgodovina madžarizacije v Prekmurju*, Murska Sobota, Stopinje 2001.

Spomenica blagoslovitvi nove slovenske cerkve Sv. Jožefa v So. Bethlehemu, PA, dne 28. oktobra 1917.

Literatura

Arnez, John A., *Slovenian Community in Bridgeport, Conn.*, Studia Slovenica, New York-Washington 1971.

Kocbek, Edvard, Slovensko izseljenstvo, v: *Dejanje* 1 (1938), št. 3, str. 87–90.

Kolar, Bogdan, *Njih spomin ostaja. In memoriam III. Rajni salezijanci v prvih sto letih salezijskega dela med Slovenci*, Salve, Ljubljana 2002.

Kolar, Bogdan, *Marijanišče v Veržeru 100 let*, Marianum, Veržej 2012.

Kolar, Bogdan, *Martinišče v Murski Soboti*, Marianum, Veržej 2015.

Kozar, Lojze ml., Med Prekmurci so ohranjali slovensko zavest, v: *Družina*, št. 32, 11. avgust 2019, str. 2–3.

Kuzmič, Mihael, *Slovenski izseljenci iz Prekmurja v Bethlehemu v ZDA 1893 – 1924. Naselitev in njihove zgodovinske, socialne, politične, literarne in verske dejavnosti*, Založba ZRC, Ljubljana 2001.

Lažeta, Andrej, *Povsod pokažimo, da smo Slovenci. Kaj se je v Prekmurju godilo leta 1918 in do poletja 1919?*, samozaložba, Murska Sobota 2019.

Lipušček, Uroš, *Prekmurje v vrtincu pariške mirovne konference 1919. Vloga ZDA in kartografa Douglasa W. Johnsona pri določanju slovenskih (prekmurskih) mej*, Ustanova dr. Štifterjeva fundacija, Petanjci 2019.

Novak, Vilko, Rogač Franc, v: *SBL III.* (ur. Alfonz Gspan), Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), Ljubljana 1960–1971, str. 120

Smej, Jožef, *Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga*, Škofijski ordinariat, Maribor 1975.

Smej, Jožef, Priključitev delov sombotelske, krške in sekovske škofije mariborski škofiji leta 1964, v: *Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije 1228–1978* (ur. Anton Ožinger), Mariborski škofijski ordinariat, Maribor 1978, str. 20–28.

Sraka, Alojz et al., *Prekmurci in Prekmurje*, Loyola University Press, Melinci-Rim-Chicago 1984.

Škafar, Vinko, Prizadevanje za škofijo po prvi svetovni vojni, v: Škofija Murska Sobota 2006. Zgodovinski oris krščanstva v Pomurju (ur. Stanislav Zver in Franc Kuzmič), Župnijski zavod sv. Miklavža, Murska Sobota 2006, str. 88–107.

Zelko, Ivan, Zgodovinski pregled cerkvene uprave v Prekmurju, v: *Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije 1228–1978*, Škofijski ordinariat, Maribor 1978, str. 103–119.

Zelko, Ivan, *Zgodovina Prekmurja. Izbrane razprave in članki*, Pomurska založba, Murska Sobota 1996.

Žajdela, Ivo, Prekmurci želimo ostati v srcu Slovenije. Pogovor s škofom dr. Petrom Štumpfom, v: *Družina*, št. 32, 11. avgust 2019, str. 4–5.

Žutić, Nikola, *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan. Odnos jugoslovenske države i rimske Crkve 1918 – 1935*, Maštel Commerce – Arhiv Jugoslavije, Beograd 1994.

POVZETEK

Ob koncu prve svetovne vojne in z razpadom Avstro-ogrske monarhije je s spremembo politične ureditve in državne pripadnosti Prekmurje prenehalo pripadati škofiji Sombotel in je postalo sestavni del nove škofije, lavantinske s sedežem v Mariboru. Kot je običajno v takšnih primerih, je Sveti sedež lavantinskega škofa dr. Andreja Karlina imenoval za apostolskega administratorja, vendar šele konec leta 1923. Cerkveno življenje v pokrajini je bilo treba organizirati na novo in vzpostaviti tudi nov odnos do škofije Sombotel. Vsi duhovniki in člani cerkvenih občeštev niso bili zadovoljni z novo ureditvijo. Odprta so bila vprašanja urejanja pastoralnega življenja v župnijah, ki so bile zaradi nove meje razdeljene, delovanja katoliških šol, upravljanja cerkvenega premoženja in vzdrževanja duhovnikov. Pri urejanju odprtih vprašanj je imel pomembno vlogo Jožef Klekl st., ki je veljal za narodnega voditelja in organizatorja cerkvenega tiska. Zaradi svojih izvirnih in zelo intenzivnih oblik verskega življenja je Prekmurje obogatilo novo krajevno Cerkev. Od tam so prišli številni duhovni in misijonski poklici. Pokrajino je zaznamoval proces izseljevanja, kar je pospešilo večje zanimanje celotne škofije za rojake po svetu.

KLJUČNE BESEDE: *Prekmurje, cerkvena ureditev, duhovni poklici, misijoni, izseljevanje*

Summary

PREKMURJE 1918/19 – PART OF THE NEW LOCAL CHURCH

At the end of the First World War and with the dissolution of the Austro-Hungarian Monarchy, through the change in political organisation and state borders, Prekmurje ceased to be part of the Diocese of Szombathely and became the component part of a new diocese, the Diocese of Lavant, with its seat in Maribor. As is customary in situations like this, the Holy See appointed the Bishop of Lavant, Andrej Karlin, PhD, as the apostolic administrator, although not before the end of 1923. Ecclesiastic life in the region had to be organised anew and establish a new relationship towards the Diocese of Szombathely. Not all priests and members of religious communities were pleased with the new arrangement. Questions of how to handle pastoral life in parishes which were divided due to the new border, the operation of Catholic schools, managing church property, and providing for priests remained open. Jožef Klekl Sr., who

was considered a national leader and organiser of the church press, played an important role in solving open issues. Due to its original and very intense forms of religious life, Prekmurje enriched the new local Church. Numerous spiritual and missionary professions came from there. The land was marked by the process of emigration, which stimulated the greater interest of the entire diocese for fellow countrymen around the world.

KEYWORDS: *Prekmurje, church organisation, spiritual professions, missions, emigration*

SLOVENSKI GOSPODAR

Linija Quare v pouk in zabavo.

Zaria svobode za ogrske Slovence.

Dolenjsko Prekmurje osvobodeno.

Počasi kakor smrt se vala naša narodna reka Lendava skoro skozi celo Prekmurje mimo Sobote, Belčine in Dolnje Lendave proti Muri. Kadar je pa detevje, takrat prekoraci svoje nizke bregove ter si dela svobode pote, kamor se ji ljubi. Oj Lendava, poskoži zdaj iz bregov vuni in nesi svojemu sinovom veselje vest, da so prosti, svobodni državljani neodvisne Jugoslavije. Le idi iz bregov, saj škodje itak ne napraviš slovenskemu trpinu, ampak tujim grofom in židovom. Ko boš pa ti, slovenski kmet, ta polja ne samo obdeloval, ampak tudi posejaval, boš tudi svoji Lenlavi zgradil lepo umerjeno strugo. Desni breg Lendave je zdaj že osvobodeno, Zlazi znamenito je zavzetje mesta Dolnje Lendave in mesta Sobota. To sta najvažnejši središnji točki celega Prekmurja. Od Radgone do reke Kerke, ki teče v Muro, je tedaj zasedena cela pokrajina ob Muri. Od levega brega Lendave proti severu so začenja hribovi kraj slovenskega Prekmurja. V ta del polje tudi že želenica iz Sobote pri Kormendnu. Vlak s stroji so pustili Mađžari v Soboti, tako da bi naglo prodirajo ob tej želenici proti Monostoru mogote. Osvobodeno ljudstvo se veselilo svoje svobode. V začetku novembra so se mislili že sami osvoboditi. Pa prišlo je še preganjanje Mađžarov, tako da so se obupavali o svoji rešitvi. V začetku decembra so se nekateri že odločili za avtonomijo pod Mađžari, če ne pride rešitev. Koncem decembra pa je prišla svoboda. Zdaj vstaja ves narod ter želi popolno svobodo pod Jugoslavijo in z navdušenjem pozdravlja svojo osvoboditelj.

Zasedenje Prekmurja nujno potreba.

Mađžari in mađžaroni so v Prekmurju in v Prekmurju obsejali in postrelili od dne 1. nov. do Božice okoli 30 slovenskih vitezov samo zaradi tega, ker so bili navdušeni Jugoslanci. Slovenecem so odvzeli živino, stila in denar. Zadnje tedne so spravljali ogrski grofje in drugi bogataši vse mogote reči iz Prekmurja na Ogrsko. Dolge trume goveje živine in konj so gonili iz ogrske Slovenije, sekali so gozdove in prazni stila skladila. Če ne bi naša armada prišla v Medžimurje in Prekmurje, bi bili Ogrji in od njih podkupljeni odpadniki pospravili navdušene Slovence a sveta, in bi bili ogrsko Slovenijo popolnoma oplenili in uničili. V Medžimurje se je raznesla vest, da bo Ogrji začeli na evli večer kiti slovenske prebivalstvo. Mađžarska nacija so bila vedno hujša. Radi tega je zbežalo veliko stotilo domačega prebivalstva na Hrasko in Slavskoro. Vsek dan je dobivalo naše vrhovno poveljstvo mile prošnje, da naj pride reševati ogrske Slovence.

Prodiranje s hrvatske strani.

S hrvatske strani so prodirle glavne čete v 2 velikih oddelkih na dan pred Božicem v Medžimurje. Prvi oddelek je ob 6. uri zjutraj predril iz Vardanske v Čakovac in drugi preko Preloga proti Kotoribi.

Slovenski voh v Čakovcu.

Glavna četa je šla preko vardanskega mosta s petico, konjenico, topništvom in avtomobili. Major Georgjevič je iznenadil z nekoliko konjeniki mađžarske oblasti, ki so vse prestrašene izjavile, da se udajo. Prehod oddelka Pogledit v noči v dolini preko Drave se smatra za tako ali uspešno vojaško dejstvo. Vhod v Čakovac je bil nad vse slavensten. Ljudstvo, na čelu mu duhovščina, je vsko kurno pozdravljalo. Istočasno je naša konjenica pod izvrstnim vodstvom stolnika Čučina in nadporočnika Markovića prodira do Porsaja in zasedla vse mostove. Oddelki Zagorci pod poveljstvom stolnika Serića je iz lastnega nagiba zasedel mostove od Kotoribe proti Kanizi.

Prodiranje s slovenske strani.

Od slovenske strani so vkorakali trije oddelki. Četa stolnika Jurisica z zagrebškimi prostovoljci in večji oddelek Slovencev, ki so prednjačili s svojo vzorno disciplino, nadalje četa mornarjev in četa slavenskih Hrvatov. Prva četa je prodirala proti Murškemu Središču, druga proti Strigovi in tretja proti Čakovcu. Prodiranje je vodil podpolkovnik Kvalernik, sif operativnega oddelka, in stabi mlajor Broz. Uprava Medžimurja je prevzel podpolkovnik Perko, za poveljnika Čakovca je imenovan mlajor Španja. V deželi vlada popoln red in mir.

Prekmurje eisto.

Srbi so pod poveljstvom stolnika Jurisica v petek zjutraj, dne 27. decembra zavzeli Doljno Lendavo, dne 28. decembra pa Belotince in Mursko Soboto in druge manjše kraje. Iz Središča, Ljutomerja in Radgone so prišle Srbom in Hrvatom na pomoč tudi čete našega generala Maistra. Te dni so sadomestile nove srbske čete hrvatske oddelke. Slovenci in Srbi prodirajo sedaj v Gornjo Prekmurje proti Kerki in Rabi.

Ljudstvo pozdravlja rešitelje.

Naš poročevalec iz Ljutomerja nam piše: Povsod, kamor so prišle jugoslovanske čete, jih je ljudstvo pozdravljalo kot rešitelje in jih gostoljubno sprejemalo. S starimi zastavami in prapori so okinali Prekmurci drevesa in hile in cele trume ljudi spremljajo naše vilo vojaštvo. Zvonovi, ki so še ostali v zvonikih, pozdravljajo rešitelje, mladeniči in mladenke, starčki in starške se zbirajo ob cestah in pozdravljajo mimo korakajoče vojaštvo. Nosijo jim jedila in druga krepčila.

Praska pri Razkrižju.

Ljutomer, 30. dec.

Pri bistriškem brodu (med Razkrižjem in Sp. Bistrico) so jugoslovanske patrulje nenadoma napadle ogrske vojske (12 moč), ki so strahili brod. Med streljanjem je jugoslovanske vojske prepejal ljubljenski gimnazijec sedmoletne Godina in jih je vodil do velike ceste Belotinci—Sp. Lendava in tam pretrgal brzojavno in telefonsko zvezo med imenovanimi trgoma. Ko so prvi slopi osvoboditelji na prekmurjska tla, so jih domašini pozdravili z »živijo Jugoslavijaki«. Prinesli so vojakom obilo prazniških jedi in so jim tožili, kako so morali trpeti pred Ogrji posebno zadnje čase. — Drugi dan, na Božico, so bili vsi prebivalci Spod.

Bistrica zbrani v sredi sela, kjer jim je poveljnik naše jugoslovanske posade naznanil, da so padle tiholetne verige ogrskega zavezanstva in da so tako postali svobodni državljani svobodne Jugoslavije. Kakšno veselje, kakšna navdušenost! Drugi jim je govoril sedmoletne Godina in prvi javno zaklical sovražnikom: »Jugoslavija naša živila, kar je stokratno odmerjalo od zbranega občinstva. Razložil je v umilni obliki svetovni in domači položaj, pokazal zbranim razpadajočo ogrsko priadno državnico in razvijalo se svobodno Jugoslavijo. Na koncu mlega stavja ni bilo konca navdušenih živilo klicem Jugoslaviji.

Dne 27. je bilo vse mirno. Dne 28. nas je napadel banditi nadporočnik Tkalec s samimi orožniki in podčastniki ter desna stotnica. Bili smo premagani. I narečnik Stefan Šiban od hrvatske legije, mater, dva ranjena: eden ravnatelj od hrv. legije, drugi domačin iz Sp. Bistrica. Nasilje je pa samo pol ure trajalo, ker so po prej imenovani četi Lendava—Belotinci korakali Jugoslovanci s kanoni in vojnimi kabinjasi, cesar se Ogrji naboli bojno. Sedaj je 25. velik del Prekmurja zaseden. Šibana danes slovesno pokopljemo v Ljutomeru; druga dva ranjena sta baje umrla v Soboti.

Ogrji belžijo.

Ogrsko vojaštvo se umika povsod pred našimi. Posadke v Lendavi, Belotincih, Soboti in drugih večjih krajih so bile sestavljene večinoma iz domačinov, katerim so poveljevali mađžarski ali mađžaroni častniki. Motstvo je takoj zapustilo Ogrje in se je po mnogih krajih pridružio jugoslovanski armadi.

Plen.

Našim četam je prišlo v roke mnogo dragocnega plena. Dobili smo dve topov in stotih pušk. V Lendavi so našli odvzeli Ogrom nad 6000 pušk in so dobili v roke za 30.000 K srebrnega denarja. Veitke so tudi zaloge živil, ki so prišle našim v roke. Ogrji niso mogli spraviti ne stavilne živine in ne drugih dragocenosti na ogrski strani. Naš snuek v te kraje je bil precizno in naglo izveden, da Ogrji niso mogli misliti na drugo, nego da zbežijo v golim življenju.

Slovenski letalci.

V ponedeljek in torek so slovenski letalci iz Maribora metali na Prekmurje letake Mađžara Karmu. Letaki so pinali v prekmurjskem naraju. Ljudstvo jih pobira in čita z velikim veseljem.

Ogrski Slovenci želijo slovenske aradnike in učitelje.

Generala Maistra prosi ogrski Slovenci, naj jim pošlje slovenske aradnike in učitelje. Žalji se bo po zmžnosti čimprej utrgio.

Tabor prekmurjskih Slovencev v Radgoni.

Prvi večji shod prekmurjskih Slovencev sa je vrtil na Sietinovo v Radgoni. Stičica je na Narodni svet. Ljudstva je prišlo nad 3000. Doraavno je bilo skrajno slabo vreme, vendar je dopelo v Radgono toliko prekmurjskega ljudstva, kakor ga je to mesto ni videlo. Manjši so prišli v dolga in snaga celo po 6 do 10 ur daleč peš. In če bi se bil shod v Prekmurju boljše razglasil, bi prišlo v Radgono gotovo nad 10.000 ljudi.

Ivan Janez Štuhec

dr. teologije, izr. profesor v p., Teološka fakulteta,
Enota Maribor, Slovenska 17, 2000 Maribor
e-naslov: ivan.stuhec@rkc.si

OD KULTURNIH RAZLIK DO SKUPNE ODLOČITVE

UVOD

Ob stoti obletnici priključitve Prekmurja k matični Sloveniji se med drugim postavlja vprašanje, kako je slovenstvo zorelo v smeri nacije, ki je dosegla svoj cilj s samostojno državo pred tridesetimi leti. Za uvod si priključimo v spomin opredelitev pojma »nacija«, ki ga med drugim najdemo v Stresovem *Leksikonu filozofije*: »Nacija je širša družbena skupnost, kjer člane povezujejo skupni cilji in vrednote (na primer samostojnost, svoboda, demokracija, spoštovanje človekovih pravic, blagostanje, varovanje lastne zgodovinske kulturne dediščine ipd.) in ki si v ta namen daje tudi politično obliko samostojne in suverene države.«¹ Seveda je za takšno skupno voljo potrebno upoštevati jezik, kulturo in morda v preteklosti tudi neko plemensko in rodovno pripadnost ter skupno zgodovino, ki ustvarjajo pogoje za zavest nacije. Pri tem vedno igra pomembno vlogo tudi vera, ki po eni strani terja razumljivost in s tem inkulturacijo, po drugi strani pa v svoji krščanski izdaji presega sleherno vezavo zgolj na en narod. Kristjan-katoličan je tako vedno razpet med lokalnim in globalnim, med narodnim in mednarodnim, med kulturno izvirnostjo in posebnostjo ter multikulturno univerzalnostjo.

Ko gre za vprašanje oblike državnosti, ta ni nujno in brezpogojno vezana na nacionalno državo, pod pogojem, da v nadnacionalni državi nihče ne trpi zatiranja svoje kulturne in jezikovne istovetnosti. Avstro-ogrska monarhija je bila večnacionalna državna skupnost. Nekakšna sodobna evropska skupnost na območju srednje in jugovzhodne Evrope. V revolucionarnem letu 1848 se je v tej večnarodni skupnosti začelo gibanje, ki je ustrezalo revolucionarnim

¹ Anton Stres, *Leksikon filozofije*, Celje-Ljubljana 2018, str. 549.

zahtevam po novi ustavi, parlamentu, svobodi tiska, govora, združevanja, reformi sodstva in ustanavljanju nacionalne garde, nekakšne milice.²

Katoliška Cerkev, ki je bila v veliki odvisnosti od monarhije, se je na revolucionarne zahteve odzvala zadržano in previdno. Kot bomo videli v nadaljevanju, je obstajala pomembna razlika med Slovenci na Štajerskem in v Prekmurju, kar zadeva dopuščanje nacionalnega momenta v Avstriji in na Madžarskem. Poleg demokratičnih zahtev, ki so odpravljale fevdalne privilegije, je marčna revolucija izpostavila tudi nacionalno vprašanje.³

1 REVOLUCIONARNO OBDOBJE V AVSTRIJSKI MONARHIJI IN SLOVENSKO VPRAŠANJE

Slovenci v avstrijskih univerzitetnih in škofijskih centrih so v drugi polovici devetnajstega stoletja prepoznali trenutek zgodovine ter pričeli delovati v smeri slovenskega narodnega programa. Prva zahteva po zedinjeni Sloveniji se tako rodi v Celovcu, kjer stolni kaplan Matija Majar – Ziljski prvi pripravi peticijo o Zedinjeni Sloveniji. Za njim graški Slovenci z dr. Jožetom Muršcem (1807–895) na čelu in kot tretji dunajski Slovenci, ki so jo na čelu z dr. Francem Miklošičem (1813–1891) prinesli v Ljubljano ter sprožili podpisovanje peticije, »ki je zahtevala združitev Slovencev v eno deželo, z lastnim parlamentom, uvedbo slovenskega jezika v šole in urade ter zavrnila nemške načrte, naj bi bile slovenske dežele del združenega nemškega cesarstva. Slovenija naj bi bila del avstrijskega cesarstva pod Habsburžani.«⁴

Na volitvah v državni zbor sredi julija 1848 je bilo osrednje vprašanje odprava fevdalnih razmerij in nova ustava za ureditev cesarstva. Na Štajerskem so bili izvoljeni trije kandidati: dr. Fran Miklošič, dr. Jožef Krajnc (1821–1875, znan avstrijski pravnik) in Andrej Dominkuš (1797–1851, oskrbnik sekovske graščine).⁵ Volilni sistem je predvideval, da poslanec zastopa približno 50.000 prebivalcev. Po tem sistemu je Kranjska lahko volila 10, Koroška 7, Štajerska 21 in Primorska 12 poslancev, skupno v 383 parlamentarnih sedežev.⁶ V razpravi o zemljiški odvezi brez odškodnine, ki je bila ena od prvih točk v parlamentu, se od kmetov izvoljeni predstavniki niso dobro odrezali, saj se je parlamentarna desnica odločila za odškodnino, kar je kmete, ki so polagali veliko upanje v družbene spremembe, ponovno razočaralo in pahnilo v politično brezbriznost, ugotavlja Vrbnjak.⁷

² Prim. Stane Granda, *Mala zgodovina Slovenije*, Celje-Ljubljana 2008, str. 185.

³ Prav tam, str. 187.

⁴ Prav tam, str. 188.

⁵ Prav tam, str. 189.

⁶ Viktor Vrbnjak, *Prvi slovenski tabor v Ljutomeru*, v: *Svet med Muro in Dravo* (ur. Viktor Vrbnjak), Maribor 1968, str. 392 (dalje: Vrbnjak, *Prvi slovenski tabor v Ljutomeru*).

⁷ Prim. Vrbnjak, *Prvi slovenski tabor v Ljutomeru*, str. 393.

Granda to obdobje zaključí z naslednjo ugotovitvijo: Zemljiška odveza, oziroma odprava fevdalizma ni bila brezplačna. »Tretjino vrednosti fevdalnih obveznosti so odbili, tretjino je prevzela država, tretjino pa kmetje, ki so jo morali plačati v dvajsetih letih. S tem je bilo za kmete osrednje vprašanje rešeno, čeprav ne povsem v skladu z njihovimi pričakovanji ... Kljub temu po letu 1848 ne moremo več govoriti o fevdalizmu, zemljiških gospodih in podložnikih, ampak le o veleposestvih in veleposestnikih ter kmetih.«⁸ Granda tako oceni porevolucionarno obdobje glede nacionalnega vprašanja: »Zaradi neuresničitve ideje Združene Slovenije je bil pri Slovencih občutek popolnega neuspeha. Resnica je drugačna. Noben narod v monarhiji, niti Nemci, niti Italijani niso dosegli združitve. Med uspehe pa lahko naštejemo naslednja dejstva. Dvor oziroma vlada sta poslej pojmovala Slovence kot enoten narod, ne več, kot da bi bili slovenski Korošci ali Štajerci nekaj drugega kot Krajnici. Zato so poslej tiskali za Slovence enotne učbenike, celo uradni Avstrijski uradni list je bil nekaj let tiskan v slovenskem jeziku. Slovenski jezik so kot predmet vpeljali v gimnazije. Pri oblikovanju nove upravne enote okrožja na Štajerskem, drugod so jih odpravili, so na severu praktično upoštevali slovensko narodno mejo. Zaradi prevelikega narodnega navdušenja njeno osrednje mesto ni postalo Celje, ampak Maribor, katerega pomen je začel naglo naraščati.«⁹

Tudi obdobje Bachovega absolutizma je Slovincem prineslo nekaj nezanemarljivih elementov, ki so pomembno vplivali na nadaljnji razvoj nacionalne samobitnosti. Reforma gimnazije in univerze je imela za posledico pisanje učbenikov za slovenščino, izšel je t. i. Wolfov (1782–1859) nemško-slovenski slovar, Wolfova izdaja svetega pisma. Leta 1851 je bila ustanovljena Mohorjeva družba. Dr. Fran Miklošič je bil rektor dunajske Univerze v letih 1854–55. Konkordat med Svetim sedežem in Avstrijo je leta 1855 prinesel pozitivne učinke za slovenski jezik na Koroškem. Celovec je postal slovensko kulturno in jezikovno središče. Leta 1859 Slomšek prenese sedež škofije iz Sv. Andraža v Maribor, kar odločilno vpliva na nadaljnji razvoj prizadevanj za Zedinjeno Slovenijo. Po porazu Avstrije v vojni z Italijo 1859 je država prišla v krizo in nastopi obdobje spreminjanja monarhije v parlamentarno monarhijo.

20. oktobra 1860 je cesar izdal »federalistično oktobrsko diplomo«, ki je predvidevala začetek demokratizacije monarhije in večjo avtonomijo zgodovinskih dežel. Proti temu so bili nemški centralisti, zato je minister Anton von Schmerling (1805–1893) 26. februarja 1861 izdal »februarski patent«, ki je postavil temelje za bolj centralistično politično ureditev v državi.¹⁰

⁸ Stane Granda, *Mala zgodovina Slovenije*, str. 190.

⁹ Prav tam, str. 191.

¹⁰ Prim. Andrej Pančur, Leto 1848 in oblikovanje programa Zedinjena Slovenija, v: *Slovenska novejša zgodovina 1* (ur. Jasna Fischer et al.), Ljubljana 2005, str. 26.

V kranjskem in goriškem deželnem zboru so bili tudi poslanci, ki so se opredeljevali za Slovence. V ostalih ne, vendar se je hitro začelo prebujanje na Štajerskem. V državi zbor so prišli trije Slovenci, med njimi najbolj znan dr. Lovro Toman (1827–1870). Ustanavljale so se čitalnice, ki so imele med drugim cilj v pridobivanju meščanstva za slovensko stvar. Leta 1861 je 20.000 ljudi podpisalo peticijo prvemu ministru Antonu Schmerlingu, v kateri so zahtevali Združeno Slovenijo. Pričeli so izhajati časopisi, kot je bil *Naprej*, urednik je bil Fran Levstik, *Triglav* in Einspielerjev *Slovenec*. Leta 1865 vodilni slovenski politiki sprejmejo v Mariboru »notranjeavstrijski program«, po katerem naj bi se združile vse dežele, v katerih bi bilo po takratni ugotovitvi, od vseh prebivalcev, 43 % Slovencev. Leta 1864 se ustanovi znanstveno društvo Slovenska matica.

Po vojni Avstrije z Italijo in Prusijo leta 1866 je Avstrija izgubila Beneško Slovenijo in tako je konec triinpetdesetletnega neprekinjenega obdobja, ko so bili vsi Slovenci skupaj v eni državi. Po teh dogodkih se slabo piše tudi ideji o Združenih Sloveniji.

Za Slovence na levem bregu Mure pa je bilo usodno, da Madžari niso bili pripravljeni sprejeti cesarjeve oktobrske diplome in februarskega patenta. Prehod Ogrske pod Habsburžane leta 1526 je predstavljal stalni problem, ki so ga leta 1867 rešili z dualizmom. Tako nastane država Avstro-Ogrska, ki ji vlada avstrijski cesar, ki je hkrati ogrski kralj. Skupna so bila ministrstva za zunanje zadeve, vojsko in finance. Ostalo je bilo ločeno in državi sta delovali vsaka po svoje. Ta rešitev je bila slaba za vse slovanske narode, ki so začeli zagovarjati trializem.

Za Slovence je dualizem pomenil drugi večji udarec za uresničitev zedinjene Slovenije. Pomemben pa je bil nov zakon o društvih, ki je omogočal politično delovanje strank in društev ter znamenitih taborov.¹¹ Prav tako pa je bil za prihodnji razvoj Slovencev na Štajerskem pomemben zakon o šolski obveznosti leta 1869, ki je sicer odvzel Cerkvi moč nad šolstvom, razvil pa je mrežo osnovnega šolstva na podeželju.

Leto pozneje je na mednarodni sceni prišlo do pomembnega konca papeške države, ko leta 1870 postane Rim prestolnica Italije, papež Pij IX. pa se razglasi za »vatikanskega ujetnika«. Sledita dve antimodernistični okrožnici, *Quanta cura* in *Syllabus*, ki nista naleteli na odpor samo med liberalnimi krogi ampak tudi znotraj katoliških vrst. Razvoj papeške države je imel za posledico tudi razveljavitev konkordata z Avstrijo. Tako Granda ugotavlja, da se je politična opredelitev duhovščine po vsem tem pomembno spremenila. »Duhovščina, ki sta jo odprava fevdalizma in konkordata rešila tesnih vezi z državo, se ne samo zaradi političnih, ampak tudi gospodarskih problemov začne tesneje

¹¹ Prim. Stane Granda, *Mala zgodovina Slovenije*, str. 203.

povezovati z verniki tudi na ne povsem verskih področjih. Velika večina duhovščine je bila že prej narodno zavedna, vendar to ni imelo pričakovanih posledic. Sedaj se je angažirala tudi na socialnem področju, zlasti v združništvu, in to jo poveže s kmečkimi množicami v realno politično silo, na katero mora slovenska politika računati.«¹²

Granda za Prekmurje ugotavlja: »Prekmurje je bilo poslej v drugi državni polovici. Na tamkajšnje kulturnoprosvetne razmere je vplivala ogrska zakonodaja, kar se je posebno čutilo na šolskem področju, zlasti po letu 1879, ko je bil sprejet Trefortov zakon XVII o obveznem pouku madžarščine na nemadžarskih šolah, po katerem so se morali učitelji v treh letih naučiti madžarščine ali pa so izgubili službo. Celo slovenske učbenike za verouk so morali tiskati v madžarskem črkopisu ... Namesto jezikovne integracije se je zelo razvijal dialektalni partikularizem, ki ga je pospeševala protestantska cerkev. Ta z vseslovenskim narodnim gibanjem, ki je bilo katoliško, ni mogla vzpostaviti stikov.«¹³

2 PRLEKI ZNANILCI SLOVENSKE POMLADI V AVSTRIJSKEM DELU MONARHIJE

V političnem smislu je bilo leto pred prvim slovenskim taborom v Ljubotmeru sanjsko, saj je bilo na deželnozborskih volitvah januarja 1867 izvoljenih štiriinštirideset poslancev, ki so se opredelili za slovenske. »Osrednji politični problem pred letom 1870 in v letih po njem je bil pri Slovencih utrditev slovenstva.« Štajerska je bila v tem obdobju »izrazita valilnica idej na političnem in gospodarskem področju«. V Mariboru začne leta 1868 izhajati *Slovenski narod*, ki je glasilo mladoslovencev. *Slovenski gospodar* pa je glasilo slovenskega katoliškega in narodnega gospodarskega društva. Po češkem vzoru se taborsko gibanje začne na Štajerskem in razširi na vse slovenske pokrajine. To gibanje lahko razumemo tudi kot odziv na glasovanje o dualizmu leta 1867, ko se zaostri razmerje med staroslovenci in mladoslovenci. »Vsekakor so bili tabori veličastno ljudsko in narodno kulturnopolitično gibanje, katerih glavni namen je bil dvigniti zavest o poreklu in maternem jeziku na politično raven, dokazati vladi, da ima slovenska politika najširšo narodno podporo, hkrati pa dokazati ljudem, da politiki poznajo tudi njihove vsakdanje stiske in skrbi in so jih pripravljeni upoštevati,« ugotavlja Granda.¹⁴ Čas, ki ga imenujemo pomlad narodov, pomeni za Prlekijo pomlad Prlekije. Ugodnejše zunanje okoliščine in dejstvo, da so ljudje iz slovenske Štajerske študirali v Gradcu in na Dunaju, je imelo za posledico, da se je razvijala slovenska inteligenca in da je marsikateri od izobražencev prevzel pomembno mesto v takratnih kulturnih ali državnih ustanovah.

¹² Prav tam, str. 204.

¹³ Prav tam, str. 204.

¹⁴ Prim. Stane Granda, *Mala zgodovina Slovenije*, str. 206–210.

Med najvidnejšimi osebnostmi je gotovo dr. Fran Miklošič (1813–1891), doma iz Radomerščaka pri Ljutomeru. Ne samo, da je zaslovel v slavistični stroki in bil rektor dunajske univerze, ampak je igral pomembno vlogo tudi pri uveljavljanju slovenskih pravic v takratni Avstro-Ogrski. Predsedoval je društvu Slovenija na Dunaju, ki je bilo ustanovljeno 20. aprila 1848 in je v svoji peticiji, naslovljeni na cesarja, zahtevalo, da bi se Slovenci – raztreseni v treh gubernijah – združili v eno kraljestvo z imenom »Slovenija« s svojim deželnim zborom, da bi se uvedla slovenščina v šole in urade in da se Slovenija ne zedini z nemškim cesarstvom.

»Program Zedinjene Slovenije se je znova pojavil takoj po obnovi ustavnega življenja v začetku šestdesetih let in se je razmahnil v vsenarodno gibanje v letih 1868–1871. Takrat je slovensko narodno gibanje že imelo množično podporo, saj je zmagalo na volitvah v deželne zbore leta 1867 skoraj na vsem slovenskem narodnostnem ozemlju.«¹⁵

V dvajsetih letih, od padca Metternichovega režima do prvega slovenskega tabora v Ljutomeru, se je na območju Prlekije, takratne mejne krajine, veliko dogajalo. Proslavljalo se je različne obletnice in tudi nove maše so bile priložnost za demonstracijo slovenstva.

Leto dni pred prvim slovenskim taborom v Ljutomeru, 15. septembra 1867, so narodni buditelji organizirali pri Mali Nedelji ljudski shod, imenovan »beseda«, v spomin na duhovnika Antona Kremla (1790–1844), ki so ga ljudje še imeli v živem spominu. Na tem shodu se je zbralo okrog 5000 ljudi. Zasluge za to prireditve ima ljutomerski župnik dr. Anton Klemenčič (1819–1873), ki je kljub nasprotovanju nemškutarsko usmerjenega župnika Fr. Lorenčiča pri Mali Nedelji dosegel, da se je »beseda« organizirala. Ko je poročevalec poročal o »besedi«, je zapisal, da se je le-ta odvijala pri Mali Nedelji zato, ker »so čista vaša tla, zato smo na njih odmerili toliko veličansko slovesnost; lepo slovensko besedo ste ohranili neomadeževano, razumni ste in prebrisani, kakor malo kje inde (drugje) ljudstvo na Slovenskem.«¹⁶

Tak kompliment je vsekakor godil malonedeljčanom, ki so tako prišli v zgodovino slovenskega taborništva zahvaljujoč živemu spominu na avtorja *Dogodivšin*, v katerih je ta prav v času službovanja pri Mali Nedelji (1836–44) razvijal idejo o avtohtonosti slovenskega prebivalstva na Štajerskem. Kremplove *Dogodivšine* so bile nekakšna zgodovina štajerskih Slovencev. Viktor Vrbnjak ugotavlja, da so »zbudile narodno zavest v Slovenskih goricah, veliko pripomogle, da se je tu narodnost leta 1848 pokazala odločno slovenska ter na istem ozemlju spodkopale uspehe frankfurtskih volitev ... Kremplovo prebudniško delovanje ni imelo za posledico le ljubezni do slovenske knjige, ampak predvsem

¹⁵ Mirko Nidorfer (ur.), *Slovenska politična zavest od Zedinjene Slovenije do taborov in samostojne Slovenije – 1848-1868-1998, ob 130-letnici 1. slovenskega tabora v Ljutomeru, Maribor-Ljutomer 1998*, str. 12.

¹⁶ Prim. Viktor Vrbnjak, *Prvi slovenski tabor v Ljutomeru*, str. 435.

spoznanje, da si je narodne in splošno človeške pravice potrebno pribojevati, kakor so si to morali zgodovinski junaki njegovih Dogodivšin.«¹⁷

Fran Kovačič ugotavlja, da se je po letu 1867 pričelo živahno narodno prebujeno življenje v Ljutomeru in okolici. V taborskem letu 1868 je bila ustanovljena ljutomerska čitalnica, ki je imela za častne člane dr. Janeza Bleiweisa, dr. Štefana Kočevarja in škofa dr. Josipa Jurija Strossmayerja. Leta 1870 je bil za deželnega poslanca izvoljen ljutomerski industrialec Ivan Kukovec, ki je svojo pomembno politično vlogo igral vse do leta 1905.¹⁸

Prvi slovenski tabor v Ljutomeru je bil logična posledica gibanja med ljudmi in prizadevanj tistih izobražencev iz tega območja, ki so takrat študirali na Dunaju ali v Gradcu, pozneje pa delovali tudi na Štajerskem. Kovačič ugotavlja, da ti tabori sicer niso dosegli svojega poglobitnega namena, Zedinjene Slovenije, za prebujanje narodne zavesti pa so bili »velikanskega pomena in njih vodilna misel se je ravno čez 50 let, leta 1918, preskušena in očiščena v dolgem ognju trpljenja vresničila na način, o katerem se prirediteljem ljutomerskega tabora pred pol stoletjem niti sanjati ni moglo.«¹⁹

Glavni pobudniki in tudi govorniki na taboru so bili takratni narodno zavedni ljutomerski župnik dr. Anton Klemenčič, najbolj radikalen narodnjak, kaplan pri Sv. Barbari v Halozah, Božidar Raič, dr. Matija Prelog, zdravnik iz Maribora, ki je ustanovil politični list *Slovenski gospodar*, deželni poslanec dr. Radoslav Razlag iz Radoslavcev pri Mali Nedelji, ki je taboru predsedoval, dr. Valentin Zarnik, pravnik, dr. Josip Vošnjak, zdravnik iz Slovenske Bistrice, dr. Jakob Ploj, odvetnik v Ljutomeru, in Ivan Kukovec, odvetniški uradnik iz Ljutomera. Ti možje so v svojih govorih postavili šest zahtev:

»Tukaj zbrani slovenski narod soglasno izreka, da v paragrafu 19. državnih osnovnih postav ne najde poročstva za ohranitev in gojitev svoje narodnosti, dokler ne bode

1. slovenski jezik na Slovenskem izključljivo uradni jezik in dokler se ne bo v ta namen uradnikom na Slovenskem neodlogoma določil obrok, in sicer pol leta, do katerega morajo znati slovenščino v besedi in pisavi (I. Kukovec);

2. dokler ne bode cerkvena vlada na Slovenskem uradovala v slovenskem jeziku in se ne bodo v bogoslovnih predmetih, kateri se dozdej nemško predavajo, slovensko razlagali (dr. Zarnik);

3. dokler ne bodo ljudske šole čisto slovenske in ne bo v srednjih učni jezik slovenski; nemški jezik ostane učni predmet (B. Raič);

4. dokler se ne združijo Slovenci v zedinjeno Slovensko z narodno upravo (B. Raič);

¹⁷ Prav tam, str. 386.

¹⁸ Fran Kovačič, *Ljutomer. Zgodovina trga in sreza*, Maribor 1926, str. 30.

¹⁹ Prav tam, str. 33.

5. dokler se ne bodo iz deželnega zaklada štajerskega v razmeri števila Slovencev in njihovih prineskov napravljali, podpirali in vzdrževali slovenski zavodi, npr. slovenske realke, gospodarske šole (dr. Prelog);

6. dokler ne bodo dodane temu paragrafu 19. izvršilne postave ter dejansko vpeljane in dokler se ne bode posameznim deželam dala večja samoupravna oblast.«²⁰

Tabora so se udeležili tudi rodoljubi iz Prekmurja, ki so tako lahko na tem množičnem zborovanju utrdili svojo pripadnost slovenstvu in se ozavestili na področju državljanskih svoboščin.

3 PREKMURCI V PRIMEŽU MADŽARSKEGA NACIONALIZMA

Madžarski zgodovinar Laszlo Kontler v svoji *Zgodovini Madžarske* naslovi šesto poglavje »Pojav moderne in vztrajanje starega režima« v obdobju 1849–1918. Že ta naslov pove, da je bil proces odprave fevdalnih razmer in proces demokratizacije države na Ogrskem pomembno počasnejši kot v Avstriji. Po letu 1868, ko nastopi obdobje dualizma kot oblike zgodovinskega Kompromisa med Avstrijo in Ogrsko, so po mnenju zgodovinarja »ogrski nacionalisti zaslepljeni z dejstvom, da vladajo polovici cesarstva, v kateri bi gospodarska in demografska dinamika kmalu utegnila prevesiti notranjo tehtnico moči v ogrsko korist in celo prisiliti dinastijo, da svoj sedež preseli iz Dunaja v Budimpešto«, kar ni bila nova ideja.²¹

Ogrski liberalizem je bil po mnenju istega zgodovinarja predvsem liberalizem plemičev, ki so predvsem zase izkoriščali učinke kapitalizma. »V odnosih so se ohranili odvisnost, hierarhija in tradicionalno spoštovanje oblasti. Zaušnica je bila povsem normalen ukrep v opomin poljskemu delavcu ... Liberalna enakost je ostala utopija celo v vrstah političnih elit ... Približno 80 odstotkov vseh članov parlamenta je redno prihajalo iz vrst zemljiških posestnikov ... Večina okrajev je bila v posesti lokalnih mogočnejšev in političnih skupin, zato so bile volitve po pravilu zrežirane in na vseh upravnih ravneh se je razpaslo pokroviteljstvo. Ogrska ustavna svoboda, ki se je rada primerjala z angleško, je bila v času Kálmána Tisze (1875–1890) prej podoba Anglije za časa ... Roberta Walpola poldrugo stoletje poprej.«²² Najbogatejši družbeni sloji so ohranili moč znotraj porajajočega se parlamentarnega sistema, v katerem so popolnoma izviseli vsi najrevnejši sloji prebivalstva, med katerimi so bile etnične manjšine najštevilčnejše.²³ »Največji problem madžarskega gospodarstva in obenem najhujši

²⁰ Josip Vošnjak, *Spomini* (ur. Vasilij Melik), Ljubljana 1982, str. 244.

²¹ Laszlo Kontler, *Madžarska zgodovina*, Ljubljana 2005, str. 224.

²² Prav tam, str. 225.

²³ Prim. prav tam, str. 228.

anahronizem madžarske družbe sta bili skrajnosti »latifundija« in »zaplatarstvo«, ki ju, razen v Romuniji, niso poznali nikjer v Evropi (2000 magnatov z najmanj 1500 jutri zemlje je imelo v lasti skoraj četrtno vse zemlje, sto tisoči pa zaplate po nekaj jutro).²⁴

»Zakon XLIV iz leta 1868 se je izoblikoval ob ideji, da vsi »ogrski državljani sestavljajo nacijo v političnem smislu, eno in nedeljivo madžarsko nacijo«, to je na prividu madžarske nacionalne države po zahodno evropskem vzgledu. Zakon ni priznaval političnega obstoja in s tem tudi ne kolektivne pravice in politične ustanove narodnostnih skupin, ki so se morale zadovoljiti z izjavo, da vsak »državljan domovine ... uživa enake pravice, neglede na narodnostno skupino, kateri pripada«.²⁵ Hkrati je zakon ponujal veliko svoboščin na individualni ravni in vrsto možnosti tako na področju šolstva, kulture, kot vere in gospodarstva. Po tem zakonu bi država celo morala zagotoviti osnovno in srednje šolanje v maternem jeziku. A Kontler kritično ugotavlja, da je bila največja pomanjkljivost tega zakona v tem, da ni vseboval nobenih jamstev. Prav tako pa se je v obdobje po Ferencu Deáku (1803–1876), ki velja za »modreca naroda«, in po Józsefu Eötvösu (1813–1871), ki je v svojih delih zastopal tudi pravice etničnih skupin v monarhiji, pojmovanje enakosti vseh ogrskih državljanov pomembno spremenilo. Nasprotniki zakona iz leta 1868 in s tem oblastniki, ki so prišli na površje po zgodovinskem Kompromisu, so enakost razumeli na način, »da bodo za enake veljali vsi Nemadžari, ki se bodo asimilirali z Madžari. Madžarizacije, ki se je začela v osemdesetih letih, država ni le »podpirala z vsemi zakonsko dovoljenimi sredstvi«, temveč jo je celo vsiljevala in pri tem tudi obšla ali kršila zakon iz leta 1868. Odnosi med obema polovicama cesarstva, ozkost in arhaizmi v političnem sistemu ter narodnostno vprašanje so bili tempirane bombe, ki jih je Kompromis vgradil v strukturo dualistične Ogrske.«²⁶

Za kulturni razvoj prebivalstva je bilo ključno vprašanje šolanja. Že omenjeni Eötvös je leta 1868 pripravil zakon o obveznem osnovnem šolanju. Posledica tega zakona je bila, da se je odstotek šolajočih otrok dvignil iz 50 na 80 odstotkov, nepismenost je iz 59 odstotkov med moškimi padla na 34 odstotkov in med ženskami iz 79 na 53 odstotkov. Zanimivo pa je dejstvo, da med velikimi imeni madžarskih izobražencev ni bilo nobenega iz revnega kmečkega stanu. »Med učenci na nižjih srednjih šolah sta bila zgolj 2 odstotka »ljudi iz puste«, na univerzi pa le 1 odstotek.«²⁷

Vendar se stanje po Eötvösovi smrti (1871) in Deákovem umiku iz politike poslabša na vseh ravneh. Tiszova vladavina od leta 1875 do 1890 omeji zakon o

²⁴ Prim. prav tam, str. 243.

²⁵ Prav tam, str. 226.

²⁶ Prav tam, str. 226.

²⁷ Prav tam, str. 245.

narodnostih iz leta 1868. Leta 1875 je ukinjena Matica Slovenska na Slovaškem zaradi svojega panslavizma. Nadalje je bil sprejet »zakon o služabnikih«, ki je predvideval pogodbeno razmerje med služabniki in gospodarji, a je ohranil stare metode discipliniranja. S tem je bil pripravljen teren za revolucionarne ideje in nastanek madžarskih socialistov in komunistov na čelu z Leom Frankelom, ki je bil tovariš Marxa in Engelsa v Internacionali. Madžarski nacionalizem je dosegel svoj vrhunec v času priprav na veliko obletnico leta 1897, s katero je Ogrska utrjevala svojo tisočletno identiteto.²⁸

Kontler obravnavanje nemadžarskih narodnosti na Ogrskem pred prvo svetovno vojno tako oceni: »Bilo je sorazmerno znosno, še zlasti, če bi ga primerjali s sočasnimi razmerami v Vzhodni in Jugovzhodni Evropi. Zakonska varnost je bila zagotovljena vsem, ki so bili pripravljeni spoštovati načelo »enotne madžarske politične nacije«. Toda neučakanost madžarskega nacionalizma in njegovo hlepenje po veličini se je odražalo v vse večjem številu učnih ur madžarščine po šolah in ihtavem uvajanju madžarskega jezika na vsa področja javnega življenja.«²⁹ Poleg tega se je v državni upravi uveljavil zgolj madžarski jezik, kljub temu da nemadžarsko prebivalstvo v veliki večini madžarsko ni znalo. Zakonodaja je uveljavljala pomadžarjenje krajevnih in osebnih imen. Proti tistim, ki so glasno hoteli uveljavljati zakon iz leta 1868, so oblasti ukrepale z administrativnimi in sodnimi postopki ter policijskim nadlegovanjem.³⁰ Kontler tudi ugotovi, da so bili »nacionalizmi enako siloviti tako pri Nemadžarih kot med Madžari. Razlikovali so se po tem, da so imeli slednji na voljo državni stroj, ki jim je pomagal uresničevati ideal madžarske nacionalne države.«³¹ Pri oceni izobraženstva zgodovinar ugotavlja, da so bili Nemadžari najbolj številno zastopani pri dnu podeželske družbene lestvice, kar je imelo za posledico tudi množično izseljevanje.³²

Primerjava Kontlerjeve ocene stanja manjšin na Ogrskem in Slavičeve ocene o narodnem življenju v Prekmurju iz leta 1921 pokaže, da si ti nista daleč narazen. Slavič citira Raiča, ki je imel stike s Prekmurci od pomladi narodov naprej. Sam pa ugotavlja, da je bila slovenščina izključena iz vseh uradov, da so se tudi slovenski uradniki sramovali uporabljati slovenski jezik, ker bi jim sicer očitali »panslavizem«. Podobno velja tudi za učitelje v šolah. »Slovenska beseda je ostala le še v cerkvi. Po slovenskih pridigah se je poznalo, kako daleč segajo Slovenci«. Te so bile v obeh veroizpovedih. Judje so imeli vse v madžarskem jeziku. Praviloma so prekmurski duhovniki poznali vse tri jezike, prekmurščino,

²⁸ Prim. prav tam, str. 234.

²⁹ Prav tam, str. 234.

³⁰ Prim. prav tam, str. 234.

³¹ Prav tam, str. 238.

³² Prim. prav tam, str. 245.

madžarščino in nemščino, tako jih je škof pošiljal na večjezične župnije. Slovensko se je govorilo doma in na lokalni ravni. Slavič tako sklene: »Po tisočletni odvisnosti od Madžarov ni imel od svetnega izobraženstva, ki je delovalo v Prekmurju, nihče več narodnega čustvovanja. Vsak javni nastavljenec, od najvišjega do najnižjega, je bil vzgojen v madžarskem duhu.«³³ »Kakšna bralna ali izobraževalna društva ali kakšna slovenska organizacija ali ljudski shodi in tabori so bili za Prekmurce popolnoma nemogoči. Edini narodni apostol jim je bil tednik *Novine*.«³⁴

Tako rekoč v zadnjih zgodovinskih vzdihljajih za ohranitev prekmurščine in Prekmurcev nastopi Ivanocy, ki je rojen 25. avgusta 1857, skoraj deset let po marčni revoluciji (1848). Za njim pa Jožef Klekl st., ki je rojen 1874. leta, štiri leta po prvem slovenskem taboru v Ljutomeru.

4 MOHORJEVE KNJIGE IN NOVINE – IVANOCY IN KLEKL ST.

Stanislav Zver v članku »Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba« ugotavlja, da je stanje po ustanovitvi škofije v Sombotelu, ki je združila tudi slovensko govoreče prebivalstvo v eni škofiji, ugodno vplivalo na versko, kulturno in narodno zavest Slovencev v Prekmurju.³⁵ Predvsem je bila pomembna podpora škofa Szilyja (1777–1799) Miklošu Küzmiču, ki je lahko tiskal knjige v domačem jeziku in tako ustvaril pogoje za ohranjanje jezika med Prekmurci. Tudi število dijakov v Koszegu je v tem času naraslo na 123 slovenskih fantov.

Szilyjevi nasledniki niso bili več tako širokopotezni, vse bolj so podpirali uradni politični madžarski nacionalizem. Cerkvene in svetne oblasti so se pri madžarizaciji v glavnem podpirale. Že omenjeni zakon iz leta 1879, ki je zahteval obvezno poučevanje madžarščine na nemadžarskih šolah, je dodatno zaostрил razmere. Izjemno skromna literatura v prekmurščini v drugi polovici devetnajstega stoletja je bila pomembno obogatena z nastankom in prihodom Mohorjevih knjig.

Zver razlikuje dve obdobji poverjenišтва za Mohorjeve knjige v Prekmurju: v prvem obdobju sta bila najbolj zavzeta Mohorjana župnik Marko Žižek (1868–1892) in Jožef Borovnjak (1893–1919), za njima pa njun učenec Ivanocy. Mohorjev koledar je omenjal prekmurske Slovence leta 1868 in 1870, ugotavlja joč, da jih je 80.000 in da bi bilo potrebno knjige spraviti tudi do njih. 1873. leta se naročniki Mohorjevih knjig omenjajo pod samostojnim naslovom »naročniki Sombatelske škofije na Ogrskem«. Proti koncu stoletja je število naročnikov upadalo in leta 1890 so samo še trije duhovniki in trije učitelji, ki so na seznamu stalnih naročnikov. Med prvimi je tudi Ivanocy.

³³ Matija Slavič, *Naše Prekmurje*, 2. dop. izd. Murska Sobota 1999, str. 35.

³⁴ Prav tam, str. 36.

³⁵ Stanislav Zver, Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba, v: *Ivanocyjev simpozij v Rimu* 1984 (ur. Vilko Novak), Rim 1985, str. 31.

Vrnitev Ivanocyja iz sombotelskega semenišča za župnika na Tišino (1889–1913) je bila odločilna. Kot smo že prej omenili, je prav obhajanje tisočletnice ogrskega kraljestva predstavljalo dodaten pritisk na narodnostne manjšine. Ivanocy je v časopisu *Szombathely Ujsag* kritiziral proslave, ki imajo predvsem namen »potujčiti tudi Slovence«. S tem je odprl polemiko in ovadbe na svoj račun ter bil deležen kritike panslavizma. Na svoji dve vprašanji škofu, ali se sme poučevati verouk in spovedovati v materinem jeziku in ali je greh priporočati dobre katoliške knjige, ni dobil odgovora. Sledile so polemike in pritiski s strani lokalnih in državnih veljakov ter škofa, kot tudi Ivanocyjevi odgovori škofu. Škof je videl kompromisno rešitev v izdajanju knjig v prekmurščini doma in s tem konec uvažanja tujih knjig. Veliki župan Reisziga, ki je bil najbolj aktiven nasprotnik Mohorjevih knjig, je 11. julija 1903 v pismu na ministrstvo zapisal: »Poleg tega smo ugotovili še mnogo bolj nevarne pojave: v Avstriji so se namreč južni Slovani združili v lastne države ali dežele ter ustanovili knjižne družbe. Tudi politično se organizirajo in širijo propagando tudi med našim domoljubnim slovenskim prebivalstvom.«³⁶ Zver pravilno ugotavlja, da »v nobeni drugi obrobni slovenski pokrajini ni naletela Mohorjeva knjiga na tako močan odpor, da bi nastopili proti njej celo najvišji politični in cerkveni vrhovi ... Vpliv tisočernih Mohorjev je v prekmurskem Slovincu zapuščal globoke narodnostne sledi, ga izobraževal in vezal z narodnim jedrom, hkrati pa onemogočal – z drugimi dejavniki – učinkovitost madžarizacije.«³⁷

Slavič v svoji razpravi o narodnem življenju prekmurskih Slovencev ugotavlja, da je imel sredi nevarnosti za slovenstvo v Prekmurju posebne zasluge Ivanocy, ki je zbiral okrog sebe prekmurske dijake in bogoslovce ter jih navduševal za narodno mišljenje in delovanje. Zato se po pravici imenuje »oče prekmurskih Slovencev«.³⁸ Njegov učenec je tudi Jožef Klekl st., ki je po njegovi smrti prevzel in nadaljeval Ivanocyjevo delo.

Vilko Novak svojo razpravo o Ivanocyju zaključí z ugotovitvijo, da »Ivanocijevo znanstveno, publicistično in časnikarsko delo v slovenščini in madžarščini ni pomembno le kot ustvarjalna tvornost enega prvih prekmurskih izobražencev na tolikih področjih, marveč je imelo v svojem času izreden narodnoobrambni pomen; njegova ustanovitev *Kalendarja Srca Jezušovega* pa je bila podlaga za vso katoliško prekmursko publicistiko 20. stoletja, z vsem njenim vzgojnim, poučnim, zabavnim ter narodnostno prebujenim pomenom.«³⁹

³⁶ Prav tam, str. 40.

³⁷ Prav tam, str. 45–66.

³⁸ Matija Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 36.

³⁹ Vilko Novak, Ivanocyjevo slovstveno delovanje in njegov pomen za Prekmurske Slovence, v: *Ivanocyjev simpozij v Rimu 1984* (ur. Vilko Novak), Rim 1985, str. 66.

Stanislav Zver je leta 2000 doktoriral z naslovom *Slovenstvo Jožefa Klekla st. (1874–1948) v medvojnih dokumentih (1941–1945) v luči predvojnih dogodkov*. S tem delom se Kleklu st. v določeni meri vrača dobro ime, ki mu ga je vzela pristranska komunistična razlaga zgodovine. Tako simpozij o Kleklu st. v Rimu leta 1994, kot tudi Zverova dizertacija vračata podobo tega drugega ključnega katoliškega duhovnika za prekmursko identiteto tja, kamor ga je postavil že Slavič, ko je o njem zapisal: »Kleklovo najznamenitejše delo v tem oziru je od leta 1913 izdajanje slovenskega tednika *Novine*«, ⁴⁰ ki niso mogle biti politični list, ker bi jih takoj prepovedali, lahko pa so bile pastoralni list z domoljubno noto ter list, ki je prekmurskemu človeku prebujal in vzgajal zavest, da je Slovenec. Zver potrdi nesporno pomembno vlogo Klekla st. za razvoj in ohranjanje slovenske narodne pripadnosti med prekmurskimi Slovenci. Hkrati ovrže komunistične teze o Kleklu in njihovo zmanjševanje ali celo zanikanje Kleklovega pomembnega doprinosa k pridružitvi Prekmurja k matični Sloveniji. Osebnost Klekla st. je nekakšen prototip prekmurskega človeka, ki je postavljajl vero in narodnost pred pripadnost bodisi madžarski državi ali komunistični ideologiji in njenim oblastnikom. Zato je Kleklovo življenje potekalo med tnalom madžarskega nacionalizma in nakovalom komunistične ideologije in njenega sistema. Zahvaljujoč takšnim ljudem je bilo v prelomnih trenutkih zgodovine mogoče tako Slaviču kakor Franu Kovačiču na pariški mirovni konferenci utemeljeno in znanstveno dokazati, da med Muro in Rabo živijo Slovenci.

ZAKLJUČEK

Primerjava duhovnega, kulturnega in političnega ter socialnega življenja med pokrajinama na obeh straneh Mure nam nazorno pokaže, v koliko slabšem položaju so bili Prekmurci in kako je bilo izjemno pomembno, da so bili najbližji sosedje Prleki po eni strani dovolj intelektualno usposobljeni, po drugi strani pa imeli izostren čut za rojake na levem bregu Mure, da so v ključnih urah, po prvi svetovni vojni, odigrali pomembno vlogo pri priključitvi Prekmurja k matični Sloveniji. Po prvi svetovni vojni smo tako priče paradoksu, da narodnostno najbolj prebujena in osveščena pokrajina Koroška pade pod Avstrijo, najbolj prikrajsana in omejevana pri razvoju slovenske identitete, Prekmurje, pa pripade Sloveniji oz. Jugoslaviji.

Madžarski zgodovinar Kontler je dokaj kritičen do nacionalistične madžarske politike, ki je zatirala druge narodnosti in manjšine. Hkrati tudi on obžaluje izid Trianonske mirovne pogodbe, ki je Madžarsko dejansko zelo oklestila, še posebej na jugovzhodu. Čeprav v svojem delu ne omeni ne Prekmurja, ne Ivanocyja in Klekla st., pa lahko rečemo, da je njegova predstavitev Ogrske

⁴⁰ Matija Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 36.

v devetnajstem stoletju dokaj korektna in tako rekoč identična z ugotovitvami Slaviča, Kovačiča in drugih, ki so se s slovenske strani ukvarjali z vprašanjem Prekmurja. In to seveda toliko let pozneje, kar priča o tem, da sta Slavič in Kovačič dobro spremljala dogajanje na Madžarskem in v Prekmurju ter da nista bila zgolj emocionalno in nacionalno motivirana, ampak so bila njuna stališča znanstveno utemeljena z dejstvi.

Iz primerjave kulturnega in družbeno-političnega položaja slovenskih pokrajin pod Avstrijo in Madžarsko zelo jasno pride do izraza, da so Slovenci pod Avstrijo imeli bistveno večje in boljše možnosti izobraževanja kakor Prekmurci. Temu botruje dvoje pomembnih dejstev: prvo je primerjava gmotnega stanja in socialni položaj na Štajerskem in v Prlekiji, ki od leta 1848 nista več v fevdalnih pogojih gospodarjenja, česar za Prekmurje ne moremo trditi, saj so na Madžarskem te vrste reform zaostajale vse do druge svetovne vojne; drugo dejstvo pa je jezikovno in izobraževalno stanje na Štajerskem in Kranjskem, kjer lahko govorimo o intelektualcih, ki so dvojezični. Medtem ko je situacija na ogrski strani bistveno slabša in tudi težja, najprej zaradi slabe šolske mreže, potem pa tudi zaradi težje komunikacije v madžarskem jeziku. Svojo vlogo pri vsem pa je zagotovo imelo tudi dejstvo, da sta bila Gradec in Dunaj veliko bolj dostopna kakor pa Budimpešta. Južna železnica je stekla med Dunajem in Trstom leta 1857 in s tem omogočila veliko večjo mobilnost slovenskim študentom, da so študirali na Dunaju.

Naj zaključim z zanimivo tezo Kontlerja, ki govori o vzrokih za prvo svetovno vojno, ko je Avstro-Ogrska manifestirala svojo moč v Bosni z vojaškimi manevri in za tem s parado v glavnem mestu, kar je bila provokacija za srbska čustva, saj so 28. junija praznovali obletnico bitke na Kosovskem polju (1389): »Znano je bilo tudi, da je prestolonaslednik zaprisežen nasprotnik ogrske hegemonije v vzhodnem delu cesarstva, da se celo spogleduje z zamislijo trializma (to je, da bi Hrvaško povzdignil na raven Ogrske) in da bi rad preuredil monarhijo v centralizirano federacijo ›Velike Avstrije‹, kot se je izrazil Romun Aurel Popovici. V očeh srbske obveščevalne službe v Beogradu bi imela njegova nasilna odstranitev dvojno korist: prinesla bi zadoščenje užaljenim srbskim narodnostnim čustvom in preprečila reformo Habsburške monarhije ter z njo ohladitev navdušenja med Južnimi Slovani za združitev s Srbijo. Na pobudo iz Beograda je bosanski študent Gavrilo Princip 28. junija 1914 ustrelil prestolonaslednika in njegovo soprogo. Srečni čas miru se je iztekkel, prizorišče je bilo pripravljeno za vojno.«⁴¹

Ko motrimo zgodovinske dogodke iz našega zornega kota, lahko ugotovimo, da poštene in domoljubne motivacije prej ali slej dosežejo zaželeni cilj.

⁴¹ Laszlo Kontler, *Madžarska zgodovina*, str. 241–242.

Za razliko od tistih, ki jih je vodila bodisi nacionalistična ali hegemonistična težnja. Prekmurkim in prleškim domoljubom nihče ne more očitati, da so delovali s pozicije moči in oblasti, tudi ne s pomočjo tajnih služb in oblastnih intrig. Gledano z vidika realne politične konstelacije je bilo po prvi svetovni vojni malo možnosti, da Prekmurje postane del Slovenije. Še posebej, če pomislimo na menjavanje oblasti in interesov ali tudi na nezainteresiranost za vprašanje Prekmurja, še posebej s strani srbskih politikov.

Trditev Andreja Lažeta, v knjigi *Povsod pokažimo, da smo Slovenci*, še kako drži: »Prekmurje je pred in med prvo svetovno vojno zaradi duhovniškega in narodnobuditeljskega poslanstva dr. Franca Ivanocyja in Jožefa Klekla st. ter katoliških duhovnikov, ki so se zbirali ob njima, ostalo Slovenska krajina, kljub nasilni madžarizaciji, ki je načrtno potekala vse od leta 1879 do konca 1. svetovne vojne.«⁴² Zahvaljujoč katoliškima duhovnikoma Kovačiču in Slaviču je Prekmurje po Versajski pogodbi pripadlo Sloveniji. Vse druge teorije, ki so se skušale uveljaviti tudi ob praznovanju stote obletnice priključitve Prekmurja matični Sloveniji, pomenijo sprevračanje zgodovine za ideološke in celo osebne interese novodobnih politikov.

LITERATURA

- Granda, Stane, *Mala zgodovina Slovenije*, Celjska Mohorjeva družba, Celje-Ljubljana 2008.
- Kontler, Laszlo, *Madžarska zgodovina*, Slovenska Matica, Ljubljana 2005.
- Kovačič, Fran, *Ljutomer: Zgodovina trga in sreza*, Zgodovinsko društvo, Maribor 1926.
- Lažeta, Andrej, *Povsod pokažimo, da smo Slovenci: kaj se je v Prekmurju godilo leta 1918 in do poletja 1919?*, samozaložba, Murska Sobota 2019.
- Nidorfer, Mirko, (ur.), *Slovenska politična zavest od Zedinjene Slovenije do taborov in samostojne Slovenije – 1848–1868–1998, ob 130-letnici 1. slovenskega tabora v Ljutomeru*, Maribor–Ljutomer 1998.
- Novak, Vilko, Ivanocyjevo slovstveno delovanje in njegov pomen za Prekmurske Slovence, v: *Ivanocyjev simpozij v Rimu 1984* (ur. Vilko Novak), Slovenska bogoslovna akademija v Rimu, Ljubljana 1985.
- Pančur, Andrej, Leto 1848 in oblikovanje programa Zedinjena Slovenija, v: *Slovenska novejša zgodovina 1* (ur. Jasna Fischer et. al.), Mladinska knjiga, Ljubljana 2005, str. 24–31.
- Slavič, Matija, *Naše Prekmurje* (2. dop. izd.), Pomurska založba, Murska Sobota 1999.
- Stres, Anton, *Leksikon filozofije*, Celjska Mohorjeva družba, Celje-Ljubljana 2018.
- Vošnjak, Josip, *Spomini* (ur. Vasilij Melik), Slovenska matica, Ljubljana 1982.
- Vrbnjak, Viktor, Prvi slovenski tabor v Ljutomeru, v: *Svet med Muro in Dravo* (ur. Viktor Vrbnjak), Založba Obzorja, Maribor 1968.
- Zver, Stanislav, Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba, v: *Ivanocyjev simpozij v Rimu 1984* (ur. Vilko Novak), Slovenska bogoslovna akademija v Rimu, Rim 1985.
- Zver, Stanislav, *Slovenstvo Jožefa Klekla st. (1874–1948) v medvojnih dokumentih (1941–1945) v luči predvojnih dogodkov*, doktorska disertacija, Ljubljana 2000.

⁴² Andrej Lažeta, *Povsod pokažimo, da smo Slovenci: kaj se je v Prekmurju godilo leta 1918 in do poletja 1919?*, Murska Sobota 2019, str. 92.

POVZETEK

Na osnovi znanih zgodovinskih dejstev so za priključitev Prekmurja k matični Sloveniji pomembno vlogo odigrali prleški duhovniki. Slovenci med Dravo in Muro ter Slovenci med Muro in Rabo so več stoletij živeli v različnih političnih, kulturnih, družbenih, socialnih in gospodarskih okoliščinah. Dve stvari pa sta jim bili skupni: vera in jezik. Na zahodni strani Mure se je emancipacijsko jezikovno gibanje razvijalo od pomladi narodov naprej. Na vzhodni strani Mure pa ne, ker je bila madžarska prestolnica manj odprta za pretok idej kakor Dunaj. Intelektualci iz Prlekije, ki so študirali v Gradcu ali na Dunaju, so imeli bistveno boljše pogoje za svoj in narodni razvoj kakor tisti na vzhodni strani Mure. Oboji pa so vedeli, da eni in drugi govorijo jezik, ki ima veliko več skupnega kot pa prekmurščina in madžarščina. Ideja Zedinjene Slovenije na skupni jezikovni podlagi je bila gonilna sila akterjev, ki so bili na čelu narodnostnega gibanja v drugi polovici devetnajstega stoletja, kar je pripeljalo do delnega združevanja slovenskih pokrajin in po prvi svetovni vojni do priključitve Prekmurja k matični Sloveniji.

V pričujoči razpravi želimo pokazati na kulturne, politične, socialne in izobraževalne razlike protagonistov z obeh strani Mure, ki so imeli ključno vlogo pri združevanju slovensko govorečega prebivalstva.

KLJUČNE BESEDE: *Prekmurje, Prlekija, Zedinjena Slovenija, madžarizacija, katoliški duhovniki*

Summary

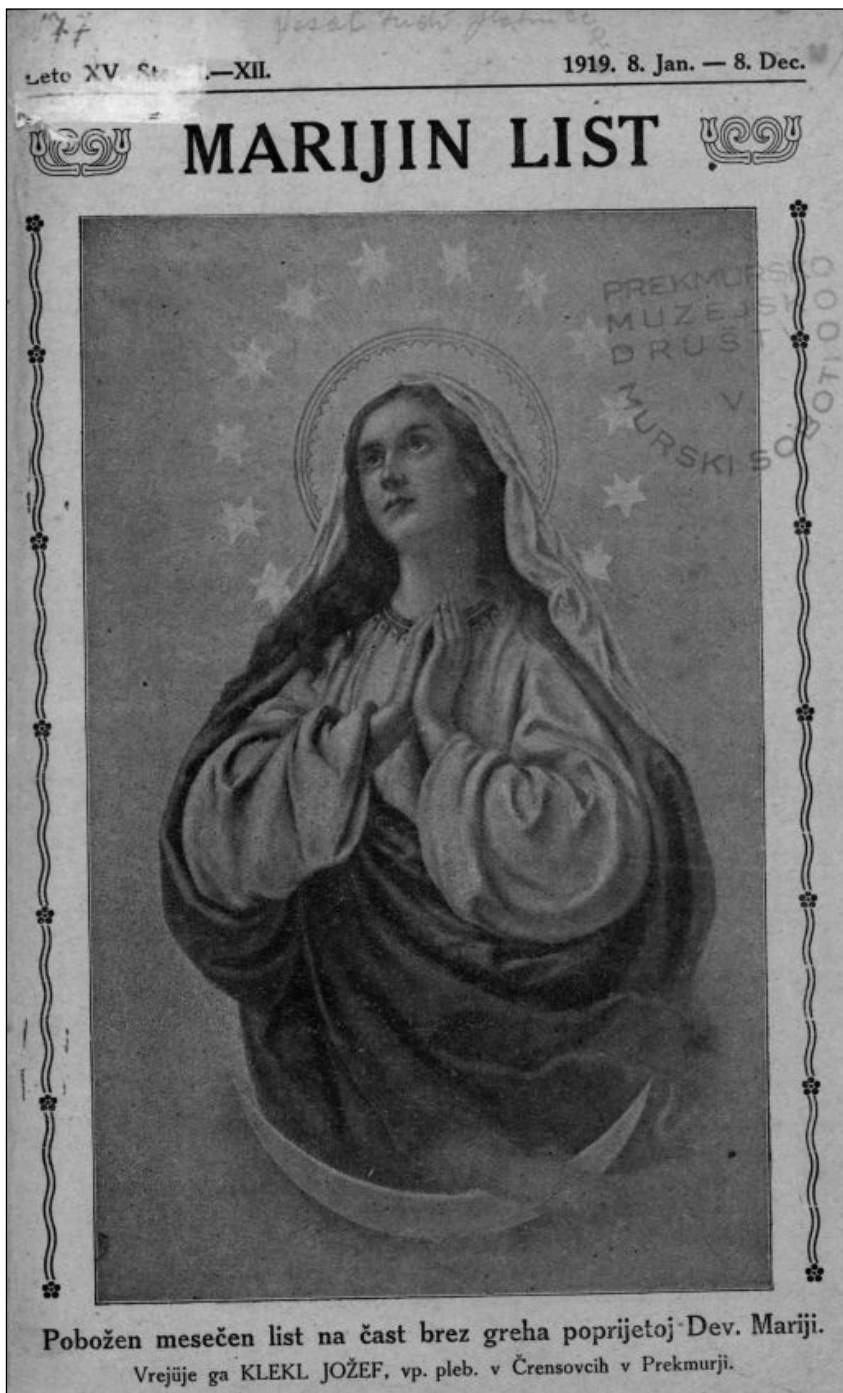
FROM CULTURAL DIFFERENCES TO A COMMON DECISION

Based on known historical facts, priests from Prlekija played an important role in the annexation of Prekmurje to the homeland of Slovenia. Slovenians between the Drava and the Mura, as well as Slovenians between the Mura and the Raba, lived for many centuries in different political, cultural, social, and economic circumstances. However, they had two things in common: religion and language. On the west bank of the Mura, the emancipatory linguistic movement had been developing since the Spring of Nations. On the east bank of the Mura, the situation was different since the Hungarian capital was less open to the flow of ideas than Vienna. Intellectuals from Prlekija, who had studied in Graz and Vienna, had significantly better conditions for their own and national development than those on the eastern side of the Mura, albeit both knew that they spoke a language which has much more in common than the language of Prekmurje and Hungarian. The idea of Zedinjena Slovenija (United Slovenia) on the common linguistic base was the driving force of the people who spearheaded

the national movement in the second half of the nineteenth century, which led to partial unification of Slovenian regions and, after the Great War, the annexation of Prekmurje to the motherland.

The article at hand strives to point out the cultural, political, social, and educational differences of protagonists from both sides of the Mura, who were crucial in the unification of the Slovenian-speaking population.

KEYWORDS: *Prekmurje, Prlekija, Zedinjena Slovenija, Hungarisation, Catholic priests*

Marijin list: pobožen mesečni list (1919). *Marijin list*, letnik 15, številka 1/12. Vir: www.dlib.si.

Hotimir Tivadar

dr. znanosti, redni profesor, Filozofska fakulteta,
Univerza v Ljubljani, Aškerčeva c. 2, SI – 1000 Ljubljana
e-naslov: hotimir.tivadar@ff.uni-lj.si

VLOGA VERE IN DUHOVNIKOV PRI OHRANITVI SLOVENSKE KULTURE IN JEZIKA MED MURO IN RABO

UVOD¹

O prekmurskem knjižnem jeziku je bilo v zadnjih desetletjih dosti zapisanega, izdanih je bilo veliko znanstvenih monografij. Veliko se je s prekmurškimi starejšimi tiski ukvarjal predvsem akad. prof. dr. Marko Jesenšek,² ki je nadaljeval teorijo Martine Orožen o vzhodnoslovenskem tipu slovenskega jezika.³ Izpostavimo lahko tudi doktorat ameriškega jezikoslovca Marca P. Greenberga (1990), ki je od letošnjega leta tudi član SAZU. Razcvet zanimanja za prekmurski jezik na Slovenskem se je začel predvsem z razvojem slovenske narodne zavesti in slovensko osamosvojitvijo, kar se je odražalo tudi v slovenski popularni glasbi (etnografska Vlada Kreslina in beltiške bande). Poudariti moram sicer že predhodno prisotnost neknjižnih prvin, dialektov, v javnosti od 70. let 20. stoletja – npr. mariborska prireditelja narečne popevke *Vesela jesen* –, kar se je odražalo tudi v uporniški punk glasbi z besedili in ljubljansčini in tudi nasploh provokativnimi besedili in dejanji (prim. besedila in glasbo Pankrtov). Prekmurski jezik, ki je nekoč imel status knjižnega jezika, danes pa ima status v javnosti zelo prisotnega narečja, ki se občasno pojavlja tudi v (predvsem leposlovnih) knjigah, je nedvomno tako v preteklosti kot sedanjosti zelo pomembna kulturna dediščina za celotno slovensko skupnost. Tako kot v ostalem

¹ Delo je nastalo v okviru raziskovalnega programa »Slovenski jezik – bazične, kontrastivne in aplikativne raziskave« (P6-0215), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

² Marko Jesenšek, *Prekmurski knjižni jezik med knjižno normo in narečjem* (Zora 129), Maribor 2018.

³ Martina Orožen, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika: (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*, Ljubljana 1996, str. 103 (dalje: Orožen, *Poglavja iz zgodovine*). Prim. Hotimir Tivadar, Regionalna (in socialna) različnost slovenskega (knjižnega) jezika v zgodovini in sedanjosti, v: *Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici* (ur. Marko Jesenšek), Maribor 2011 (dalje: Tivadar, *Regionalna različnost*), str. 80–91.

delu slovenskega prostora se je jezikovni razvoj pred 2. polovico 19. stoletja dogajal predvsem v cerkvenih skupnostih in zaradi oznanjanja vere ter uporabe domačega jezika v verske namene. Prekmurski knjižni jezik je prav tako kot (osrednje)slovenski knjižni jezik najprej zaživel v protestantskem okolju (Trubar 1550; Temlin 1715). V prekmurskem primeru pa moramo omeniti jezikovno kontinuiteto, ki je segala vse do Brižinskih spomenikov (osrednja Slovenija) oz. Cirila in Metoda (vzhod Slovenije). V Prekmurju to pomeni tudi večjo povezanost z zahodnoslovanskimi deželami (Češko, Moravsko in Slovaško); v prvi vrsti moramo izpostaviti slovanske korenine jezika in kulture, ki se je ohranjala vse do upravne priključitve ostalemu delu Slovenije leta 1919.

1 METODE IN CILJI RAZISKAVE

Raziskava temelji na kontrastivni diskurzivni analizi preteklih in sodobnih znanstvenih, verskih in drugih javnih besedil o prekmurščini, v prekmurščini in o Prekmurju. Analizirali smo tudi poročanje in komentarje v medijih predvsem v zadnjih nekaj letih. Vsa ta besedila in teorije smo z jezikoslovnega gledišča povezali v novo teoretično celoto. Ta članek je nadaljevanje razmišljanja o pomenu vzhodnoslovenske (knjižne) različice,⁴ tudi glede na madžarski jezikovni prostor, ki pa je v Prekmurju in Porabju očitno zaradi močne jezikovne in kulturne skupnosti dopustil razvoj samostojnega knjižnega jezika. Prekmurje in prekmurščina se je namreč do sedaj pogosto v splošni pa tudi strokovni javnosti predstavljala kot protestantska eksotična entiteta, kar se je po uveljavitvi državnega praznika združitve prekmurskih Slovencev z matičnim narodom, 17. avgust (30. 11. 2005), sicer malo spremenilo. Danes so pogosto izpostavljeni katoliški duhovniki, saj je nemogoče zanikati njihovo odločilno vlogo pri priključitvi Prekmurja takratni Jugoslaviji.⁵ Še vedno pa je mnogo različnih zgodovinskih dejstev o dogodkih na prelomu prejšnjega stoletja skritih v množici ideološko predstavljenih podatkov, predvsem pa so nepotrebno izpostavljana narodnostna in verska nasprotja, ki niso značilna za prekmursko zgodovino in sedanjost, kot se npr. dogaja na nogometnih tekmah.⁶ Osnovni namen te znanstvene raziskave je natančno umestiti prekmurski jezik in kulturo v preteklosti in sedanjosti v vsej svoji pestrosti in enotnosti, s pogledom v sedanjost in tudi prihodnost. Pri tem bomo izpostavili tudi po letu 1919, še posebej pa po 1945 povsem odrinjen porabski del Prekmurja, ki je bil še po

⁴ Tivadar, Regionalna različnost, str. 80–91.

⁵ Prim. Ivo Žajdela, »Mi vsi ščemo živeti«, v: *Slovenski čas (časnik za družbo in kulturo)* 110. Priloga tednika Družina, 23. junij 2019, str. 6 (dalje: Žajdela, »Mi vsi ščemo živeti«.); Ivo Žajdela, Pot do mostu čez Muro, v: *Slovenski čas (časnik za družbo in kulturo)* 110. Priloga tednika Družina, 23. junij 2019, str. 7 (dalje: Žajdela, Pot do mostu).

⁶ Smiljan Kuhar, Mura kaznovana zaradi nešportnega navijanja, v: Sobotainfo: <https://sobotainfo.com/novica/sport/mura-kaznovana-zaradi-nesportnega-navijanja/14034> (pridobljeno: 21. 3. 2020); prim. posebno številko Mladine, ki govori o razraščajočem nacionalizmu na slovenskih mejah, Mladina 16, 19. april 2019.

letu 1950 jezikovno del enotnega prostora med Muro in Rabo: „Prekmurščino delimo na tri govore: severnega, osrednjega in južnega. /.../ Porabje štejemo k severnemu govoru, kajti prevelikih svojih posebnosti Porabje nima.“⁷ Mejo, ki je bila določena na Pariški mirovni konferenci, tj. „razvodje“, med Prekmurjem in Porabjem tvorijo le hribčki, visoki največ 350–400 m. Rigler je tudi predvideval: „Sedaj bodo seveda nastajale vse večje razlike, kajti državna meja je močno pretrgala medsebojne stike in obenem preusmerila Prekmurje pod slovenski knjižni vpliv, medtem ko Porabje tega vpliva ne čuti in ostaja pod madžarskim vplivom.“⁸ Pri tem moramo poudariti, da je prekmurščina tudi pod slovenskim knjižnim jezikom ohranila svojo jezikovno samosvojost in smiselno krmarila med knjižnostjo in narečnostjo.⁹

2 KONTINUITETA IN SLOVANSKOST PREKMURSKEGA IN SLOVENSKEGA JEZIKA V LUČI LETA 1919

Pri obravnavi slovenskega jezika v Prekmurju se ne moremo izogniti nacionalnemu vprašanju in multikulturalnosti, ki jo je Prekmurje v preteklosti dejavno živelo in jo živi še danes (tako z avtohtonim madžarskim narodom kot romsko etnično skupino in tudi drugimi priseljenci). Pri tem moram omeniti izkušnjo naše prekmurske generacije med 1980 in 1995, ki se ni delila na »priseljence iz drugih republik« in avtohtone Slovence oz. Prekmurce – vsi smo bili Prekmurci, nasproti Slovencem in slovenskemu jeziku. Niti nismo poznali žaljive besede čefur, ki jo je v začetku 90. let kritično populariziral Magnifico in dobro desetletje pozneje Goran Vojnović v svojih delih – njuno umetniško delovanje je verjetno (bilo) posledica večjih družbeno-nacionalnih trenj, prisotnih v drugih delih Slovenije.¹⁰ Vedno znova so sicer prekmursko pokrajino prekinjale vojne in najrazličnejša absolutistična ravnanja. Prekmurski slovanski jezikovni razvoj je zelo zaznamovalo že delovanje svetih Cirila in Metoda v takratni Veliki Moravski, kar so nadaljevali njuni učenci (Gorazd in Kliment z učenci), ki pa so se morali s Panonske ravnine umakniti. Vendar tako kot v osrednjeslovenskem jezikovnem razvoju govorimo o kontinuiteti od Brižinskih spomenikov,¹¹ lahko tudi v vzhodnoslovenskem prostoru govorimo o kontinuiteti jezikovnega razvoja t. i. vzhodnoslovenskega tipa vse do Cirila in Metoda,¹² kar je izpostavila

⁷ Jakob Rigler, *Zbrani spisi I* (ur. Vera Smole), Ljubljana 2001, str. 375.

⁸ Prav tam. Prim. Hotimir Tivadar, *Slovanskost, slovenskost med Muro in Rabo* v 3. tisočletju s pogledom v preteklost, v: *Individualna in kolektivna dvojezičnost* (ur. Petra Stankovska, Maria Wtorkowska, Jozef Pallay), Ljubljana 2012, str. 135–142.

⁹ Hotimir Tivadar, *Prekmurščina med nekdanjo knjižnostjo in sedanja narečnostjo*, v: *Avzug Pavel med Slovenci, Madžari in Avstrijci* = *August Pavel among the Slovenians, Hungarians and Austrians* (ur. Marko Jesenšek), Maribor 2017, str. 147–164.

¹⁰ Več o tem glej: Hotimir Tivadar, *Future of Slovene as a former Yugoslav language (speech and language between language dictators and real life)*, v: *Govor/Speech: časopis za fonetiku* 35 (2018), št. 1, str. 54–56.

¹¹ Breda Pogorelec, *Nastajanje slovenskega knjižnega jezika*, v: *Jezikovni pogovori* (ur. F. Vurnik), Ljubljana 1967, str. 75–106.

¹² Andrej Lažeta, *Povsod pokažimo, da smo Slovenci: kaj se je v Prekmurju godilo leta 1918 in do poletja 1919?*, Murska Sobota 2019, str. 14–19 (dalje: Lažeta, *Povsod pokažimo*).

že Martina Orožen, ki je slovenski prostor razdelila na 4 pokrajinske različice,¹³ pri čemer je 4. različica t. i. vzhodnoslovenska – prekmurska knjižna različica.

Pri tem Orožen izpostavi izločenost prekmurskega prostora, ki je bil že od leta 1180 z mejo na Muri izključen v madžarsko-kajkavski prostor, kar je poleg madžarskega vpliva pomenilo tudi očiten vpliv kajkavskega jezika, kar se je odražalo tudi v Martjanski pesmarici iz konca 17. in v začetku 18. stoletja.¹⁴ Grdina pravi, da naj bi Ciril in Metod celo zajemala „iz starejšega krščanskega izročila v spodnjepanonskem prostoru“.¹⁵ Toporišič pa poudarja, da je slovenski knjižni jezik iz 16. stoletja nastal po Trubarjevi zaslugi: „Slovenski knjižni jezik se je pojavil nenadoma, 1. 1550: kakor se je boginja Atena naenkrat rodila iz Zevsove glave, se je slovenski knjižni jezik iz Trubarjeve (sicer na podlagi predknjižno govornjene pridigarske besede), komaj kaj iz predknjižnega pisnega izročila (Brižinski spomeniki, Rateški/Celovski rokopis, Stiški rokopis, Starogorski rokopis, pri čemer je SR jezikovno še najbližji knjižnemu jeziku 16. stol.). Od takrat obstaja nepretrgano, narečnopodstavno vsidran na mejo dolensščine in gorenjsščine, v samem srcu Slovenije, Ljubljani.“¹⁶

Toporišičev sinhroni (sodobni) opis usmerja slovenski knjižni jezik stran od prekmurščine in pravi, da je »Kopitar preuredil slovenski osrednji knjižni jezik v dokončno moderno obliko, v jezik Prešerna, ki bo na začetku 50. let doživel le še t. i. novooblikarsko modifikacijo, da bo kranjski jezik postal vseslovenski (izvzet le od 1715 obstoječi prekmurski knjižni jezik).«¹⁷

Pri tem moramo poudariti, da je bil to klasični sodobni, sinhroni jezikoslovni pogled, ki je gledal le knjižno različico osrednje slovenščine, pri čemer pa je bil prekmurski knjižni jezik do leta 1919 samostojno razvijajoč se del slovenskega jezika. Upravna ločenost med posameznimi slovenskimi pokrajinami je preprečevala skupni knjižnojezikovni razvoj na območju nekdanjih slovenskih kneževin, Karantanije in Panonije. Temu pritrjuje tudi občutenje prekmurskih Slovencev v času preloma stoletja in priključitve Prekmurja južnoslovanski kraljevini: »Dne 13. decembra sva prosila, da naju kak poverjenik sprejme. Sprejel naju je sam predsednik deželne vlade J. Pogačnik. Ko sva mu povedala, da sva prišla prosit, naj deželna vlada posreduje pri pristojni vojaški oblasti, da jugoslovanska vojska zasede Prekmurje, se je zamislil in vprašal: »Kje se pa nahaja ta

¹³ To delitev je Orožen najprej izpostavila v članku *Variantni razvoj slovenskega (knjižnega) jezika od srednjega veka do Kopitarja* iz že navajane monografije (prim. Orožen, *Poglavja iz zgodovine*, str. 103–113). Glede na navedek „vzhodnoslovenski in prleški tip knjižnega jezika pa na območju nekdanje panonske slovenščine“ (Orožen, *Poglavja iz zgodovine*, str. 103) in izpričane jezikovne razlike ter tudi knjižne tradicije je verjetno najustrenejša zgoraj zapisana delitev.

¹⁴ Prim. faksimile Martjanske pesmarice, glej: Jožef Smej, O prevodih psalmov v prekmurščino od Martjanske pesmarice II do Pusttajeve pesmarice 1893, v: *Slavistična revija* 53 (2005), št. 2, str. 211–227 (dalje: Smej, O prevodih psalmov).

¹⁵ Igor Grdina, *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*, Maribor 1999, str. 37.

¹⁶ Jože Toporišič, Tipološka oznaka (sodobnega) slovenskega knjižnega jezika, v: *Slavistična revija* 40 (1992), št. 1, str. 12 (dalje: Toporišič, Tipološka oznaka).

¹⁷ Toporišič, Tipološka oznaka, str. 10.

pokrajina?« Ko sva mu razložila, naju je zopet vprašal: »Pa tam živite Slovenci?« Sedaj pa sva mu midva začudena pritrdila.«¹⁸ Ta Jeričev navedek in Toporišičeva opredelitev prekmurščine kot posebne jezikovne enote kaže na izločenost Prekmurja iz slovenskega kulturno-političnega prostora.

In zato je treba izpostaviti delitev Martine Orožen: »/K/ranjski in koroškoslovenski tip sta vse od obdobja pokristjanjevanja (8.–10. in 10.–12. stoletje) spričo zemljepisnih in političnoupornih, cerkvenih pregrad na območju nekdanje alpske slovenščine (9.–16. stol.); vzhodnoslovenski in prleški tip pa na območju nekdanje panonske slovenščine. /.../«¹⁹ Območje prvih treh različic je bilo od 14. stoletja dalje vključeno v Notranjo Avstrijo (avstrijski kulturni prostor), medtem ko je bilo območje 4. različice (Prekmurje s Porabjem) od l. 1180 z mejo na Muri med vojvodino Štajersko in državo Ogrsko vključeno v ogrsko-hrvaški kulturni prostor. V obdobju protestantizma in protireformacije so potekale migracije protestantov s svojimi knjigami tudi proti prekmurskemu delu slovenskega ozemlja, kjer se je luteranska vera ohranila do danes, zato je bil kulturni vpliv osrednjeslovenske tradicije vsaj delno prisoten.²⁰

3 PRIKLJUČITVENI ČAS 1918 IN 1920 TER MLADI KATOLIŠKI INTELEKTUALCI

Čas med letoma 1918 in 1920 je bil čas velike zmede in tudi krivic med ljudmi vseh narodnosti. Ob 100-letnici sta bili izdani dve malo obsežnejši knjigi²¹ o tem času, ki sta tudi doživeli odmev v javnosti. Več je bila v javnosti oglaševana Lipuščkova knjiga, ki pa se je osredotočala na dogodke na pariški mirovni konferenci ter vlogo svetovnih velesil. Na začetku tega poglavja moram poudariti, da bi bilo s stališča večplastnosti in objektivnosti najbolje, če bi imele eno monografsko raziskavo Lažeta-Lipušček, ki bi izpostavila tako nelaično kot laično podobo leta 1919. Tako pa imamo dva zgodovinska vira za nadaljnje raziskovanje. Precej spregledana je bila razprava Vaneka Šiftarja, tudi delovanje in članki Vilka Novaka in Jeričeva ter Godinova vloga. Beltinska občina je sicer leta 2019 ponatisnila Jeričeve spomine. Lažeta Jeričeve spomine in Jeriča sicer posebej omeni v pregledu duhovnikov in ju umesti v prekmurski kontekst.²² Toda vseeno je tudi v Lažetini knjigi prisotno hierarhično izpostavljanje predvsem Klekla st. in Slaviča ter Kovačiča, medtem ko sta Godina in Jerič manj v ospredju. V Jeričevih spominih se zrcali kruta realnost takratnega časa, ki jo moramo kot znanstveniki ustrezno vrednotiti. Če upoštevamo vse zgodovin-

¹⁸ Ivan Jerič, *Moji spomini*, Murska Sobota 2000, str. 51–52 (dalje: Jerič, *Moji spomini*).

¹⁹ Orožen, *Poglavja iz zgodovine*, str. 103.

²⁰ Franc Šebjanič, *Protestantsko gibanje Panonskih Slovencev*, Murska Sobota 1977, str. 15–16 in 19–20.

²¹ Uroš Lipušček, *Prekmurje v vrtincu Pariške mirovne konference 1919: vloga ZDA in kartografa Douglasa W. Johnsona pri določanju slovenskih (prekmurskih) mej*, Petanjci 2019 (dalje: Lipušček, *V vrtincu mirovne konference*); Lažeta, *Povsod pokazimo*.

²² Lažeta, *Povsod pokazimo*, str. 93–94.

ske vire, tudi *Kleklove Novine*, ugotovimo, da je bilo Prekmurje pod vplivom različnih avtonomističnih teženj, leto 1919 pa ni prineslo čudežnega olajšanja in brezbolečinske vključitve v jugoslovansko državo, saj je tudi Klekl st. v svojih *Novinah* že po samo enem letu zapisal, da ni več takšnega navdušenja za jugoslovansko državo, za kar so krive predvsem povojne okoliščine in nerazumevanje jugoslovanskih oblasti: »Dosta so pa krive tudi druge prilike, ker dostikrat nega potrebnoga razumevanja za našo lepo Prekmurje, štero je vendar hūdo prizadeto po tūjem gospodstvu, a še zmirom bogato prišlo v materno hižo – Jugoslavije in tū odnet pričakovalo dosta več razumevanja za njegove verske, šolske, gospodarske in druge potrebe, štere čakajo rešitve.«²³

Klekl st. še leta 1920 piše v prekmurščini in izpostavlja problem prekmurske revščine in obrobne izključenosti. Temu pritrjuje Šiftar, ki v svojem članku navaja dosti podatkov iz virov jugoslovanske delegacije na Pariški mirovni konferenci. Med drugim piše, da je bilo še 17. in 19. marca v jugoslovanski delegaciji prevladujoče mnenje »izgubili bomo Prekmurje«.²⁴ Prelomni čas nikakor ni bil preprost. Kot povojni čas, poln prevratov (v devetih mesecih so Prekmurci devetkrat zamenjali državno oblast),²⁵ brezvladja in nasilja, smrti in iz tega porajajoče revščine, čas razbitja stare avstro-ogrske dualne monarhije je sam po sebi sprožal vrsto konfliktov. Oblasti so se polastili tudi mnogi nasilni vojaško-ideološko motivirani avanturisti, kot je bila tudi kratkotrajna, v javnosti danes idealizirana prekmurska »revolucija«, t. i. Murska republika, o kateri Fran Kovačič pravi: »V narodnem oziru je bil boljševiški režim baš tako nestrpen kakor druge madjarske stranke. Ko je meseca junija 1919 boljševiški komisar za Prekmurje, pustolovec Viljem Tkalec s pomočjo Avstrije skušal nekaj upor, so boljševiki proti njemu poslali madjarske prostovoljce. Po Tkalčevem porazu se je njegova četa raztepla in v Prekmurju so vladali najhujši teroristi. Vodilnih mest niso sedaj več dobivali domačini, marveč tujci, večinoma Židje. Količkaj narodno misleči duhovniki so si s težavo rešili življenje z begom preko Mure.«²⁶

Prekmurska oz. Murska republika se v medijih dostikrat idealizira,²⁷ poleg medijev so za to zaslužne tudi vplivne prekmurske subkulturne skupine (nekdanja rap skupina Stekli psi, predvsem pa organizirana navijaška skupina Black Gringos, ki je npr. 29. 5. 2019 s 100 bakljami proslavljala ustanovitev Murske

²³ Klekl, Edno leto, v: *Novine* št. 34, 22. avgust 1920, str. 1. Prim. Marko Jesenšek, Združitev Prekmurja in poenotenje slovenskega knjižnega jezika, v: *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest* (38. Simpozij Obdobja) (ur. Hotimir Tivadar), Ljubljana 2019, str. 387–388.

²⁴ Vanek Šiftar, Prekmurje 1918–1920, v: ČZN 60 (1989), št. 1, str. 42.

²⁵ Miroslav Kokolj, *Prekmurški Slovenci 1919–1941*, Murska Sobota 1984, str. 38 (dalje: Kokolj, *Prekmurški Slovenci*).

²⁶ Fran Kovačič, *Slovenska Štajerska in Prekmurje: zgodovinski opis*, Ljubljana 1926, str. 402 (dalje: Kovačič, *Slovenska Štajerska in Prekmurje*).

²⁷ RTV Slovenija (2014), Murska republika 1919.

republike).²⁸ Po vseh dostopnih podatkih, ki jih najbolj osvetljujeta obe zgodovinski monografiji, pa kratkotrajna Prekmurska republika ni imela posebnega pomena za priključitev Prekmurju: »Murske republike na mirovni konferenci niso posebej zaznali, ker so jo obveščevalni častniki antante očitno ocenili kot nekakšno kratkotrajno operetno revolucijo.«²⁹

V *Slovenskem biografskem leksikonu*, ki ga na str. 104 navaja tudi Lipušček, je omenjeno Tkalčevo promadžarsko in protikmetško, tj. protislovansko, delovanje v Medžimurju in tudi v Prekmurju proti Jožetu Godini,³⁰ ki je bil Maistrov borec in se je s prostovoljci zavzemal za osvoboditev Prekmurja že konec leta 1918, kar pa mu žal ni uspelo. Prav tako je Tkalec aktivno deloval proti aktivnostim za osvoboditev Prekmurja in priključitev Jugoslaviji. Zanimivo je, da Tkalca in prekmurske republike niso v pozitivnem smislu posebej omenjali niti pravniki in zgodovinarji v socialistični Jugoslaviji do leta 1919. Tkalca Kokolj opredeljuje kot protirevolucionarja,³¹ ki so ga zajeli takoj po zavzetju Prekmurja jugoslovanski vojaki. V citatu iz Szaparyjevega fonda v Arhivu Socialistične republike Slovenije pa je navedeno, kako je bil v času proletarske diktature v začetku leta 1919 »komisar Tkalec«, ki je potem neuspešno začel in končal vstajo.³² Kokolj izpostavi, da je Prekmurje v 10 mesecih od oktobra 1918 do avgusta 1919 zamenjalo 9 oblastnikov.³³ Tudi Šiftar Mursko republiko leta 1919 omeni zelo na kratko: »Prekmurci so v 9 mesecih preživel: kratko obdobje samostojne madžarske kraljevine brez kralja (v njej so se zopet znašli po 1. avgustu 1919), meščansko republiko, republiko svetov in v njenem okviru nekajdnevni Tkalčev upor.«³⁴

Zmedo tudi po jugoslovanski zasedbi 12. avgusta 1919 v celoti ponazori naslednja poved iz Šiftarjeve pravno-upravne analize dokumentov tega prelomnega časa: »Če so do avgusta strašili oblast »boljševiški vojaki« in pred njimi domačini, ki so se vrnili iz ruskega ujetništva, so po zasedbi /priključitvi/ iz meseca v mesec vse bolj ustrahovalno vznemirjali raznovrstni ruskocesarski emigranti, ki so prevzemali vodilnejša mesta v upravi in tudi v obmejnih vojaških enotah. Kmalu so zasedeno Prekmurje začeli obiskovati poverjeniki vlade in ugotavljali skorajda porazno stanje.«³⁵

Predvsem pa prekmurska ozemeljska zgodba nikakor ni bila končana niti po Trianonski pogodbi: »Večino madžarskih uradnikov, ki so se umaknili ali

²⁸ Sobotainfo (28. 5. 2019), Jutri bo zagorelo.

²⁹ Lipušček, *V vrtincu mirovne konference*, str. 105.

³⁰ Vilijem Tkalec: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi702024/> (pridobljeno: 20. 3. 2020).

³¹ Kokolj, *Prekmurski Slovenci*, str. 18, 38.

³² Kokolj, *Prekmurski Slovenci*, str. 86.

³³ Kokolj, *Prekmurski Slovenci*, str. 38.

³⁴ Šiftar, *Prekmurje 1918–1920*, str. 36.

³⁵ Šiftar, *Prekmurje 1918–1920*, str. 44.

bili izgnani, so madžarske oblasti nameščale v obmejnem pasu, kjer so nekateri ostali in se z okupatorsko upravo vrnil 1941.«³⁶

Murska republika je posebej in dokaj nazorno predstavljena na spletu,³⁷ kar pripomore k njeni mitološki vrednosti med mladimi (in tudi drugo populacijo) danes. Vendar je že ob pogledu na zemljevid Murske republike razvidno, da je odrezan »greben« (Porabje) in »kljun« (od Polane do lendavskega kota). Pri tem je ob vsej problematičnosti preračunljivega Tkalčevega revolucionarnega in protirevolucionarnega delovanja³⁸ pomembna predvsem nesodobnost in nacionalistični »prekmurski« okvir te socialistične prekmurske tvorbe, ki je izključevala večjezikovne kraje in slovensko Porabje.

Kljub velikemu pomenu mladih prekmurskih intelektualcev (Godina, Jerič), ki so pozneje postali duhovniki, in drugih katoliških intelektualcev ni bilo nobenega dokumentarnega filma, posvečenega predvsem tem mladim zanesešnjakom. Tudi Jeričevi spomini (zapisani v Bakovcih 1972) so morali več desetletij čakati na izid, potem ko je Vilko Novak že v 80. letih ponudil Moje spomine tako Pomurski založbi kot Mohorjevi družbi, Ognjišču in Družini. Jeričeve spomine je potem izdal Alojz Benkovič (1999) in so bili ob jubilejnem letu 2019 ponovno natisnjeni. Za priključitveno leto 1919 so vsaj toliko kot Slavič in njegovo delovanje na pariški mirovni konferenci bile pomembne aktivnosti na terenu, kar bomo v naslednjih letih morali še raziskati in izpostaviti. Na žalost je z mnogimi umrlimi udeleženci dogodkov iz leta 1919 odšlo tudi prenekatero pričevanje in zgodovinsko dejstvo. Zato so tudi zapisi in omembe aktivnih udeležencev tako pariške mirovne konference (Kovačičeva monografija o Štajerski in Prekmurju)³⁹ kot neposrednega delovanja v Prekmurju⁴⁰ zgodovinsko zelo relevantni. V javnosti še posebej v kontekstu borbe za slovensko Prekmurje premalo znana Maistrova borca Jožef Godina in Ivan Jerič nimata posebnega dokumentarnega filma kot Murska republika, prav tako sta ostajala v senci pomembnejših duhovnikov (Slaviča in Kovačiča ter Klekla st.). Jožef Smej o Ivanu Jeriču pravi: »Z izredno marljivostjo in vztrajnostjo dokonča na šentviški gimnaziji srednješolske študije, potem ko jih je 19-leten začel v Lendavi in Monoštru. Študira tudi v času vojaškega roka v Sarajevu in na soški fronti med prvo svetovno vojno. /.../ Ostal je trden na braniku slovenstva med vojno, po njej pa zagovornik pravic in svoboščin Cerkve tudi za ceno največjih žrtev.«⁴¹

Največja Jeričeva žrtev kot duhovnika je bila prepoved javnega maševanja, čemur pa se je vztrajno upiral in aktivno deloval do svoje upokojitve, s pisanjem

³⁶ Šiftar, *Prekmurje 1918–1920*, str. 44.

³⁷ Murska republika: https://sl.wikipedia.org/wiki/Murska_republika (pridobljeno: 3. 4. 2020).

³⁸ Lažeta, *Povsod pokažimo*, str. 66.

³⁹ Kovačič, *Slovenska Štajerska in Prekmurje*.

⁴⁰ Prim. Jerič, *Moji spomini*.

⁴¹ Jerič, *Moji spomini*, str. I–III.

svojih spominov pa vse do leta 1972, ko jih je tudi zaključil.⁴² Predvsem je treba izpostaviti, da brez ljudi ne bi bilo niti kulture niti prekmurskega priključitvenega čudeža leta 1919, ki pa je temeljil na trdni jezikovni tradiciji in kulturi.

4 PRVI PREKMURSKI KNJIŽNI ZAPISI IN ENOTNI RAZVOJ PREKMURSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

V splošni slovenski jezikovni zavesti je knjižna prekmurščina protestantski knjižni jezik, kot je to v primeru osrednjeslovenskega jezika in Trubarjevih prvih knjig. Toda že natančnejši pregled nastanka Martjanske pesmarice, ko so se katoliški in protestantski duhovniki izmenjevali po podružnicah v soboški dekaniji, kar omenja Smej,⁴³ in dejstvo, da sta skorajda sodobnika zelo pomembna prekmurska pisca (Štefan Küzmič, 1723–1779, in Miklós Küzmič, 1737–1804) različne veroizpovedi, priča o posebnem ekumenskem sožitju v daljni preteklosti (18. stoletje), bližnji preteklosti⁴⁴ in sedanjosti (sveta maša 17. 8. 2019 ob 100-letnici priključitve, ki jo je vodil soboški škof dr. Peter Štumpf, kjer so enakopravno sodelovali pripadniki različnih narodov in krščanskih cerkva in je bila predvajana tudi v soboto, 17. 8. 2019, ob 17. uri z neposrednim prenosom na Nova24 in v nedeljo, 18. 8. 2019, ob 10. uri na TV Slovenija). Pri tem seveda ne moremo zanikati določenih trenj, ki so se pokazala tudi v času prelomnega leta 1919 oz. nekaj trenutkov prej ter pozneje. Pogosto je premalo znano dejstvo, da je t. i. vendsko teorijo, ki je zanikala narodnostno povezanost prekmurskih Slovencev oz. Vendov s preostalim delom Slovenije, podpiral tudi v Gornjih Petrovcih rojeni Sándor Mikola, ravnatelj budimpeške evangeličanske gimnazije, ki je v letih 1920–1922 v Budimpešti izdal časopis *Domovina: meszecsne novine za slovenski narod*. Podobno kot pri zagovarjanju neslovenskosti slovensko govorečih Vindišarjev na avstrijskem Koroškem so tudi zagovorniki vendske teorije govorili o neslovenskem izvoru Vendov, ki so v bistvu madžarskega izvora in so samo prevzeli slovenski jezik. Mikola je bil na Pariški mirovni konferenci ekspert madžarske vlade.⁴⁵ Proti vendski teoriji, ki se je konec 90. let 20. stoletja ponovno pojavila v Prekmurju ob izdaji knjige Tiborja Zsige (1996), je v lokalnem časopisu *Pomurskem Vestniku* leta 1997 in 1998 ostro protestiral Vilko Novak. Novak je svoje stališče o Prekmurcih in Porabcih pred tem že večkrat zapisal,⁴⁶ vsi njegovi protesti ob izdaji te sporne knjige pa so bili zbrani v knjigi *Zgodovina iz spomina: polemika o knjigi Tiborja Zsige* (2004). Vsako zagovarjanje slovenskosti Prekmurja in povezanosti prekmurskega knjižnega

⁴² Jerič, *Moji spomini*, str. I.

⁴³ Smej, O prevodih psalmov, str. 211.

⁴⁴ Štefan Sobočan, *Moja župnija*, Murska Sobota 1994, str. 29.

⁴⁵ Lipušček, *V vrtincu mirovne konference*, str. 120.

⁴⁶ Prim. Vilko Novak, Madžari v Prekmurju in Slovenci v Porabju, v: *Traditiones: zbornika inštituta za slovensko narodopisje* 18 (1989), str. 179–183.

jezika s slovensko knjižno tradicijo in slovenstvom je bilo v času nacionalizma konec 19. stoletja in v začetku 20. stoletja, še posebej pa v času 2. svetovne vojne, najstrožje kaznovano. Vilko Novak, ki je bil tudi prejemnik mnogih madžarskih nagrad in član madžarskih društev, je bil npr. leta 1941 klican na zaslišanje zaradi izdaje Slavičeve razprave *Prekmurske meje v diplomaciji*, zaradi zagovarjanja slovenskosti Prekmurja pa preganjan: »Ker sem sam leta 1942 v budimpeštanskem katoliškem časopisu *Élet* objavil kratek članek o slovenskem značaju Prekmurja – edini javni nastop proti okupatorju v legalnem tisku! – so me madžarski mogočniki v Soboti obsodili na taborišče, česar me je rešil rajni kančevski župnik Franc Faflík, ki ni bil Slovenec, in sem bil premeščen v Sento v Vojvodini, kjer sem bil pod stalnim policijskim nadzorom.«⁴⁷ V luči madžarskih nacionalističnih teženj in dejanj je pretirano poudarjanje neodvisnega razvoja prekmurskega jezika glede na slovenski knjižni jezik pogosto zlorabljeno, še najbolj intenzivno prav v vendski teoriji, ki pa je imela tudi osebno, subjektivno motivacijo (Mikola je namreč bil neke vrste Slavičev nasprotnik na Pariški mirovni konferenci). Vilko Novak kot etnolog, slavist in tudi odličen poznavalec madžarske kulture nedvoumno izpostavi povezanost prekmurskih knjižnih besedil s slovenskimi protestantskimi pisci od Martjanske pesmarice konec 16. stoletja naprej, preko Prešerna, Vraza in vse do jezikoslovca Škrabca.⁴⁸

5 PREKMURSKI IN SLOVENSKI KNJIŽNI JEZIK

»V slovenski jezik (v njegovem alpskoslovanskem predhodniku) je že v 8. stol. stopila določena izraznost krščanstva, bili smo pokristjanjeni z zahoda, med prvimi, če ne prvi, imamo svojo pismenost že pred prihodom Cirila in Metoda na podlagi latinice, le v Panoniji 9. stol. še v glagolici, nikoli v cirilici.«⁴⁹

»Slovenski knjižni jezik obstaja od 1. 1550, ko sta bili v slovenščini natisnjeni prvi dve knjigi (avtor Primož Trubar, 1508–1586).«⁵⁰

»S tem je Kopitar preuredil slovenski osrednji knjižni jezik v dokončno moderno obliko, v jezik Prešerna, ki bo na začetku 50. let doživel le še t. i. novooblikarsko modifikacijo, da bo kranjski jezik postal vseslovenski (izvzet le od 1715 obstoječi prekmurski knjižni jezik).«⁵¹

»Glede na narečno podstavo svojih širših ploskev je knjižna slovenščina predvsem vsrkala pokrajinska knjižna izročila, ki so se pri nas razraščala od 18. stol. sem (najdalje in najrazvitejše je Prekmursko, od 1715 do 1920).«⁵²

⁴⁷ Novak et al., *Zgodovina iz spomina: polemika o knjigi Tiborja Zsige / Muravidéktől Trianonig Történelem emlékezetből: polémia Zsiga Tibor Muravidéktől Trianonig című könyvéről*, Ljubljana 2004, str. 36 (dalje: Novak et al., *Zgodovina iz spomina*).

⁴⁸ Novak et al., *Zgodovina iz spomina*, str. 36–38.

⁴⁹ Toporišič, Tipološka oznaka, str. 16.

⁵⁰ Toporišič, Tipološka oznaka, str. 6.

⁵¹ Toporišič, Tipološka oznaka, str. 10.

⁵² Toporišič, Tipološka oznaka, str. 16.

Glede na Toporišičeve navedke v članku, ki je nastal kmalu po osamosvojitvi Slovenije, je razvidno, da je tudi v strokovni javnosti prekmurski jezik posebna entiteta, precej izločen glede na (osrednjeslovenski) knjižni jezik. Ta posebnost prekmurskega jezika pa izvira predvsem iz upravno-politične ločenosti, predvsem pa iz bogate knjižne tradicije celotnega prekmurskega območja in njegovih avtorjev. Kot najstarejši ohranjen zapis prekmurskega jezika pojmuje mo besedilo, imenovano *Marjanska pesmarica I*, katere nastanek sega v 16. stoletje. Ohranjena je tudi mlajša različica (*Marjanska pesmarica II*), ki je nastala nekoliko pozneje, in sicer l. 1756 ali 1786, in pa približno 60 drugih rokopisnih pesmaric, ki pričajo o razširjenosti prekmurskega jezika. V 18. stoletju nastane prva tiskana knjiga v prekmurščini: *Mali katekizem* (1715) Franca Temlina. Temeljno delo prekmurskega slovstva pa je delo Štefana Küzmiča *Nouvi Zakon* (1771), ki je prevod Nove zaveze iz grškega jezika. S temi besedili, Š. Küzmiča, Temlina ter Severja (prekmurski protestanti), se je prekmurščina knjižno potrdila kot vzhodnoslovenska knjižna norma, ki je vse do sredine leta 1919 obstajala vzporedno z osrednjeslovensko (kranjščina), na slovenskem narodnostnem ozemlju. V 18. stoletju so protestantski pisci vzhodnoslovenskega jezika enako normirali svoj jezik kakor somišljeniki osrednjeslovenskega jezika (Trubar, Krelj, Dalmatin, Bohorič), kar se kaže kot trdna jezikovna norma, ki je zavestno presegla dolinske in ravenske govorne posebnosti pri oblikovanju nadnarečne jezikovne tvorbe, upoštevajoč tudi jezikovne norme predhodnih tiskov. V prvi polovici 19. stoletja so k ustvarjanju, normiranju oz. nadaljnjemu kodificiranju prekmurskega jezika pripomogli prekmurski katoličani: Miklóš Küzmič, Košič, Borovnjak. Toda kljub verski različnosti so prekmurski pisci, tako katoliški kot protestantski, ohranili jezikovno enotnost »vse do druge polovice 19. stoletja, ko so bile za obe strani norma in predpis jezikovne rešitve v Küzmičevem *Nouvenm Zákonu*. Takrat so katoličani iz svojih tiskov začeli umikati madžarski črkopis in uvajati novoslovenščino, protestanti pa so se »separatistično« oprijeli narečja in že uveljavljenega črkopisa, kar je podpirala in spretno izkoriščala madžarska oblast.«⁵³ Zato moramo biti pozorni na pretirano samoohranitev lokalne kulture in asimilacijsko drobljenje slovenskega kulturnega prostora v smislu različnih (pisnih/knjižnih) variant, še posebej najbolj samosvoje in najdlje časa ohranjene prekmurske knjižne različice, usmerjene proti enotnemu knjižnemu jeziku. Jezikovno protirazvojno je tako zapostavljanje in zaničevanje lokalne kulture, kot tudi nerazvijanje in posledično neohranitev vseslovenskega knjižnega jezika, ki je, kot je lepo vidno v prekmurskem primeru in ohranitvi lokalne kulture še danes, lahko tisti temelj razvoja celovite slovenske kulture, tako knjižne kot lokalne. Prekmursko se je namreč v slovenskem ohranilo in skupaj z razvojem

⁵³ Marko Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*, Maribor 2013, str. 218.

kulture v nadaljevanju razvilo v prepoznavno kulturo, jezik, ki je živ tako govorjeno kot tudi pisno (na družabnih omrežjih in v literaturi). Pri tem moramo izpostaviti slovansko komponento povezanosti prekmurskega knjižnega jezika s tradicijo Metoda in njegovih učencev, ki so prinesli v ta prostor drugačen tip jezika, obenem pa so tudi upravno povezali Prekmurje z zahodnoslovanskim prostorom (Veliko Moravsko), ki je zelo različen od osrednjeslovenskega knjižnega jezika; vendar je bila povezanost z zahodnoslovanskim svetom v 19. stoletju živa tudi v osrednji Sloveniji (prim. Prešeren in Čelakovský).⁵⁴ Tisočletna ogrsko-hrvaška upravno-cerkvena nadvlada in geografska ločenost z reko Muro, preko katere vse do leta 1922 ni bilo mostu in je bil možen prevoz le z brodom, je namreč različnost do osrednjeslovenskega samo še dodatno poudarila. Nikakor pa do te mere, da bi bili stiki s Prekmurjem prekinjeni oz. bi jih ne bilo, na kar so raziskovalci prekmurske kulture nenehno opozarjali.⁵⁵ V potrditev lahko navedemo še Škrabčevo dopisovanje s Kleklom, kar je objavil leta 1913 v *Cvetju z vertov Sv. Frančiška*, kjer ima Klekla za zanesljivega informatorja glede glasoslovnih vprašanj.⁵⁶ Obenem pa tudi ostro dostavi: »Seveda moramo obžalovati, da se Miklošič menda ni potrudil mej tiste za slov. jezikoslovca tako zajemave ljudi, ki so tako blizu njegovega rojstnega kraja. Ali, kaker je videti, tudi prof. Asboth ni bil tam; zanaša se le na svojega učenca Avgusta Pavla, ki pa ima menda le izreko enega kraja, zlasti svoje domače vasi, pred očmi.«⁵⁷

Ta Škrabčeva kritična trditev je zanimiva zato, ker izpostavi podcenjevalen odnosa do Prekmurcev in prekmurske kulture, ki ponazarja tako odnos avstrijske strani do manj razvitega ogrskega dela, kamor so spadali prekmurški Slovenci med Muro in Rabo, kot odnos madžarskega dela do obrobne obmurske pokrajine. Zaradi Škrabčeve trditve o Pavlovem poznavanju le svojega krajevnega govora (Cankove), je potrebno z veliko rezervo jemati tudi splošno veljavnost Pavlove slovnice prekmurskega jezika (Pavel 2014), ki bi jo glede na Škrabčeve trditve težko obravnavali kot slovnico celotnega prekmurskega jezika. Zato ne moremo biti pretirano kritični do preostalega dela Slovenije do Prekmurja, saj je bilo kar nekaj intelektualcev konec 19. stoletja zelo naklonjenih Prekmurju. Prekmurški Slovenci so takrat že imeli določeno oporo tudi v že ustanovljenem Marijanišču v Veržetu, med Prekmurci čedalje bolj razširjenih Mohorjevih knjigah, različnem delovanju slovenskih duhovnikov z druge strani Mure (npr. frančiškanski misijon v Beltincih leta 1907),⁵⁸ ne nazadnje

⁵⁴ Jonatan Vinkler, France Prešeren in František Ladislav Čelakovský – znaki, razmerja in pomeni, v: *Jezik in slovstvo* 45 (1999), št. 1-2, str. 19–32.

⁵⁵ Prim. Ivan Škafar, *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*, (Biblioteka 6), Ljubljana 1978; Franc Šebjanič, *Protestantsko gibanje Panonskih Slovencev*, Murska Sobota 1977.

⁵⁶ Škrabec, *Jezikoslovna dela 3 – JD 3* (ur. Jože Toporišič), Nova Gorica 1995, str. 476–490.

⁵⁷ Prav tam, str. 477.

⁵⁸ Jožef Tivadar, Beltinski shod 17. januarja 1919, v: *Stopinje 2020*, Murska Sobota 2020, str. 109–114.

tudi v vključitvi Prekmurja v mariborsko »Zgodovinsko društvo« že leta 1903. Preko svojih zastopnikov, predvsem katoliških duhovnikov Slaviča in Kovačiča, so zato dobro utemeljeno zagovarjali priključitev Prekmurja v novonastalo jugoslovansko deželo: »V Prekmurju ni smel seveda nihče črhniti o jugoslovenski ideji, vkljub temu se je ideja širila, zanesli so jo med ljudstvo vojaki z bojišč, kjer so spoznali, da je njihov jezik več vreden kakor v Evropi celo osamljena madjarščina. Od Prekmurcev so prihajali pozivi v Maribor, naj Slovenci nika-ker ne pozabijo svojih bratov med Muro in Rabo, ki se isto tako žele združiti z Jugoslavijo.«⁵⁹

Kovačič v tej knjigi ves čas piše o prekmurskih Slovencih, ki jim posveti tudi zaključne strani, pri čemer posebej izpostavi nerazumljivo izgubo Porabja in Radgone.⁶⁰

Kompleksnost razvoja slovenskega knjižnega jezika in standardizacije do leta 1919 in tudi pozneje najbolj ponazorijo Toporišičeve besede, kjer izpostavi pomen slovanskega in narečnega, kar je dalo pravico življenja prekmurščini tudi znotraj slovenskega kulturnega prostora: »*Dotedanji osrednji slovenski knjižni jezik postane /v drugi polovici 19. stoletja/ vseslovenski (z omenjeno izjemo Prekmurja) s sprejemom nekaterih oblikoglasnih korekcij kranjske norme na podlagi koroških in štajerskih posebnosti (in delnega ozira na etimologijo). S tem je vseslovenski postal oficialno, v to smer pa je šlo že prizadevanje Kopitarja, ki je svojo slovnico uveljavljal za Kranjsko, Koroško in Štajersko, Franc Metelko pa jo je (na Jarnikov predlog) tudi že imenoval slovensko (slovenisch) »v kraljestvu Ilirije in v sosednjih pokrajinah /.../ Celo na umetnostnem področju je prevladala težnja, razvijati slovenski knjižni jezik v smeri k »vseslovanščini«, zato so ga delali bolj »slovanskega« ne le s tem, da so iz slovanskih jezikov (vključno s staro cerkveno slovanščino) uvajali sredstva, ki niso bila iz inventarja slovenskega knjižnega jezika od 16. stol. sem ali iz ljudskega jezika, temveč da so zanemarjali slovenizme in s tem večali razliko med knjižnim jezikom in vsakdanjim živim govorom najširši slovenskih plasti. Temu nenaravnemu početju so se upirali z ene strani bolj konservativni pisci (npr. Stritar), odločilno pa Stanislav Škrabec, ki se je (deloma ob pomoči tudi F. Miklošiča) upiral tej denaturalizaciji (razbi-stvenjenju) slovenskega jezika sploh in oddaljevanju od žive kranjske podlage še posebej. Ob enem pa poudarja temeljnost narečij (oz. pokrajinskih knjižnih izročil), ki so pripomogla k individualnosti in drugačnosti samega jezika, med tem ko so drugi slovanski jeziki prevzemali veliko besed iz romanskih, turškega in madžarskega ali germanskih jezikov.«⁶¹*

⁵⁹ Kovačič, Štajerska in Prekmurje, str. 397.

⁶⁰ Kovačič, Štajerska in Prekmurje, str. 407–409.

⁶¹ Toporišič, Tipološka oznaka, str. 10.

6 KLJUČNA VLOGA VERE IN DUHOVNIKOV PRI OHRANJANJU SLOVENSKEGA JEZIKA V PREKMURJU IN PORABJU

»Poverjenišstvo za uk in bogočastje deželne vlade v Ljubljani je 30. septembra 1919 na predlog civilnega komisarja za Prekmurje dovolilo odprtje prvega razreda slovenske gimnazije. Pouk se je začel 15. oktobra 1919. /.../ Prvi maturanti so opravljali „veliko maturo“ v juniju 1939. Šele v šolskem letu 1940/41 je dobila Murska Sobota popolno državno gimnazijo.«⁶²

Za konec si oglejmo še nekaj kulturno-jezikovnih okoliščin, na katere se ob 100-letnici v slovenski strokovni in še posebej splošni javnosti pogosto pozablja. Problem nepoznavanja okoliščin pred 100 leti pogosto privede do poenostavljenih, literariziranih opredelitev prekmurskih intelektualcev. V prvi vrsti moramo izpostaviti, da so bili v pretežno ruralnem Prekmurju s Porabjem do leta 1919 in še nekaj desetletij potem najpomembnejši kulturni delavci duhovniki – katoliški ali protestantski. Tudi prekmurski knjižni jezik (kot tudi slovenski) se je razvijal zaradi verskih potreb in je svojo knjižno potrditev doživel v prevodih Svetega pisma oz. delov evangelija. Zato ni presenetljivo, da so priključitev Prekmurja izpeljali izobraženi katoliški duhovniki (Slavič, Kovačič, Jerič, Godina ...), ki so se zavedali pomena kulture za razvoj družbe. Ne nazadnje je malo znano dejstvo, da je bil akademik dr. Anton Vratuša, visoki politični funkcionar v SFRJ, gojenec Martinišča v Murski Soboti⁶³ in sošolec škofa dr. Jožefa Smeja.⁶⁴ Tudi evangeličanski duhovniki, ki so prispevali temeljna dela v prekmurskem knjižnem jeziku v 17. in 18. stoletju, so bili s svojimi evangeličanskimi šolami steber prekmurske kulture. In v veliki meri je vera pomemben dejavnik v Prekmurju (in Porabju) še danes. Po letu 1919 se je sicer postopoma začel zaton prekmurskega knjižnega jezika (Klekl je sicer še nekaj časa vztrajal s prekmurskimi besedili za prekmurske otroke).⁶⁵ Slovenski knjižni jezik je z razvojem sodstva, šolstva in drugih državno-kulturnih institucij postopoma v javnosti nadomeščal prekmurski knjižni jezik, k temu pa so pripomogle tudi migracije iz drugih delov Slovenije, po letu 1945 pa tudi iz drugih južnoslovenskih republik. Toda glede na razcvet popularne kulture po letu 1990 in vse več prekmurskih tudi pisnih besedil, se je prekmurski jezik, sicer v spremenjeni obliki glede na protestantsko-katoliški knjižni jezik 18. in 19. stoletja, ohranil in se še vedno razvija v svoji naddialektalni obliki. Vloga duhovnikov se je spre-

⁶² Franc Kuzmič, *Zgodovinski oris razvoja srednje ekonomske in družboslovne šole v Murski Soboti*, v: *ČZN*, 63= 28 (1992), št. 1, str. 26.

⁶³ Prim. Bogdan Kolar, *Martinišče v Murski Soboti*, Veržej 2015.

⁶⁴ Karlo Smodiš in Jožef Smej, *Razpet med Novo zavezo v grščini in rožnim vencem v latinščini: škof Jožef Smej – ponosen Prekmurec z mehkim in ponižnim srcem*, v: *Družina: slovenski katoliški tednik*. Letn. 68, št. 25/26, 23. junij 2019 (novomašna 2019), str. 17 (dalje: Smodiš in Smej, *Razpet med Novo zavezo*).

⁶⁵ Dragica Haramija, *V knjižni prekmurščini objavljena neumetnostna gradiva v Marijikinem ogrčku*, v: *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest* (ur. Hotimir Tivadar), Ljubljana 2019, str. 397–406.

menila in v smislu razvoja kulture in jezika ni več tako velika, kot je bila leta 1919, vendar je versko življenje še vedno pomemben del prekmurske kulture, kjer je prisotno veliko različnih verstev, ne nazadnje je tudi kar nekaj židovske kulture še danes prisotne v Prekmurju.

6.1 Jezikovna vloga duhovnikov leta 1919

Kot smo že izpostavili, je bilo slovanstvo, ki je temelj slovenskosti tudi v Prekmurju, že od časov Cirila in Metoda ter njunih učencev tesno povezano s krščansko vero. Pomen krščanske vere za razvoj jezika in kulture v Prekmurju se je še dodatno utrdil s prvimi prekmurskimi knjigami (Martjanska pesmarica), še posebej tiskanimi knjigami, ki so jih sočasno izdajali tako evangeličanski kot tudi katoliški duhovniki. Če je bila v osrednji Sloveniji protestantska Dalmatinova Biblija s strani škofa Hrena dovoljena, se je v Prekmurju v 18. in 19. stoletju razvijala protestantska in katoliška knjižna tradicija, ki je imela celo svoj časopis, Kleklove *Novine*. V prelomnem letu 1919 so se sicer pod vplivom politične ideologije pojavile razlike v rabi jezika: evangeličani so, kot rečeno, zagovarjali rabo predvsem prekmurskega knjižnega jezika in navezavo na takratno madžarsko oblast, medtem ko so bili katoliški duhovniki odprti tudi za večjo povezanost s slovensko matico. Toda tudi Jožef Klekl st. ni v celoti zavrnil ponudbe za posebno prekmursko politično samoupravo znotraj madžarske države, kar sta januarja 1919 podpisala tudi porabska duhovnika Mirko Lenaršič iz Dolnjega Senika in Geza Tül iz Gornjega Senika.⁶⁶ Poznejši razvoj dogodkov na mirovni konferenci in v Prekmurju je na žalost še leta 1930 povsem slovenske porabske vasi ločil od ostalega dela Prekmurja, čeprav so bile vsaj vasi južno od Monoštra gospodarsko povsem navezane na južni del Prekmurja. Poznejši politični razvoj, vključno z informbirojevsko nedemokratično komunistično madžarsko oblastjo, je slovenstvo tudi v teh povsem slovenskih vaseh skoraj v celoti izbrisal.

6.2 Jezikovna vloga duhovnikov leta 2019

Zaradi vse večje sekularizacije družbe in večje vloge osnovnih in srednjih šol, se je seveda vloga duhovnikov zmanjšala tako v Prekmurju, kot so že v 80. letih ugotavljali tudi v Porabju: »Ker ima cerkev v Porabju vedno manjši pomen, se manjša tudi njen vpliv na jezikovno in splošno izobraževanje, ohranjanje narodnostne zavesti, v čemer je imel ta dejavnik v preteklosti velik pomen za ohranitev slovenske samobitnosti Porabcev, zato morajo vse to nadomestiti drugi dejavniki. To pa naj bi bilo šolstvo in ostalo kulturno delovanje. To, da v šoli poučujejo slovenščino le 3-4 tedenske ure, vse drugo je v madžarščini.«⁶⁷

⁶⁶ Marija Mukič in Francek Kozar, *Slovensko Porabje*, Celje 1982, str. 81.

⁶⁷ Prav tam, str. 88.

Prekmurščina, ki je nastala zaradi širjenja evangelija (božje besede), se je v šolah umaknila slovenskemu knjižnemu jeziku, ohranila pa se je v zasebnem in poljavnem govornem položaju. Do določene mere pa se je ohranila tudi v verskih besedilih: med evangeličansko cerkvijo, ki se je jezikovno prav tako skoraj v celoti prestavila v slovenski knjižni jezik (razen določenih pokrajinsko obarvanih posameznih molitev), sicer obstajajo določene pobude o ponovni uvedbi prekmurskega bogoslužja (na Noči raziskovalcev 27. 9. 2019 v Murski Soboti izrečena ideja častnega škofa mag. Geze Erniša, da bi npr. enkrat mesečno imeli v Moravskih Toplicah bogoslužje v starem prekmurskem jeziku). Na podlagi večletnega spremljanja bogoslužij različnih krščanskih cerkva v Prekmurju pa lahko zatrdimo, da je govor načeloma knjižni, kvečjemu s fonetičnimi primesmi prekmurščine oz. drugih narečij, odvisno od koder prihajajo govorniki. Prav tako je bila slovesna maša ob stoletnici v celoti v slovenskem knjižnem jeziku, saj je šlo obenem za državno vseslovensko proslavo in bi bila uporaba prekmurščine komunikacijsko moteča.⁶⁸ Za natančnejšo analizo in obsežnejše zaključke glede jezika v verskem življenju pa bomo v prihodnosti izvedli določene strukturirane intervjuje z vodilnimi cerkvenimi dostojanstveniki in po možnosti naredili posnetke posameznih bogoslužij.

Za konec zato zaključimo z mislimi in besedami prekmurskega škofa dr. Jožefa Smeja, ki je o svoji molitvi dejal: »Rad pa povem, da je rožni venec skrivnost. Še danes v prekmurščini molijo rožni venec. Zato so tako dolgo vztrajali, kljub raznim poskusom asimilacije. Tudi mama je z nami molila v prekmurščini. V tem sakralnem jeziku. Ko sem bil v Martinišču, sem zvečer molil v prekmurščini. To je srčika osebne in občestvene vere. Poznam družino, kjer so vsak dan molili rožni venec, in iz te družine je izšlo pet duhovnikov. Kot dijak sem nekega dne začel moliti knjižno. Tista molitev rožnega venca je name vplivala tako blagodejno, da sem v trenutku vedel, da bom duhovnik. Kako se Bog posluži različnih stvari!«⁶⁹

In na koncu škof Smej doda, da danes skupaj s sostanovanci moli rožni venec v slovenščini: »Kar morda ne zmolim skupaj z njimi, zmolim sam v sobi v latinščini. Za vse, ki so potrebni pomoči in Božjega varstva.«⁷⁰

Za splošno javnost je torej v rabi slovenščina (ne prekmurščina), za osebno rabo pa latinščina, duhovniški jezik pred 2. vatikanskim koncilom posvečenega duhovnika, ki še danes aktivno uporablja latinsko besedo.

⁶⁸ Zanimivo pa je, da prekmurskega jezika razen ene pesmi ni bilo slišati niti na umetniško bistveno svobodnejši državni proslavi, kar na nek način potrjuje tezo, da se prekmurska identiteta odmika od svojega jezikovnega elementa. Ali je to le začasen odmik ali pa bo to trajen proces, pa je nadaljnje raziskovalno vprašanje.

⁶⁹ Smodiš-Smej, Razpet med novo zavezo, str. 17.

⁷⁰ Prav tam.

VIRI IN LITERATURA

Literatura

- Grdina, Igor, *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*, Založba Obzorja, Maribor 1999.
- Greenberg, Marc L., *A historical analysis of the phonology and the accentuation of the Prekmurje dialect of Slovene*, PhD (doktorsko delo), University of California, Los Angeles (UCLA), Los Angeles 1990.
- Haramija, Dragica, V knjižni prekmurščini objavljena neumetnostna gradiva v Marijikinem ogrčku, v: *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest* (ur. Hotimir Tivadar), Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana 2019, str. 397–406.
- Jerič, Ivan, *Moji spomini* (1. ponatis). Občina Beltinci, Beltinci 2019 (2000).
- Jesenšek, Marko, *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika* (Zora 90), Univerzitetna založba, Univerza v Mariboru, Maribor 2013.
- Jesenšek, Marko, *Prekmurški knjižni jezik med knjižno normo in narečjem* (Zora 129), Univerzitetna založba, Univerza v Mariboru, Maribor 2018.
- Jesenšek, Marko, Združitev Prekmurja in poenotenje slovenskega knjižnega jezika, v: *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest* (38. Simpozij Obdobja) (ur. Hotimir Tivadar), Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana 2019, str. 381–389.
- Kozar, Marija, Mukič, Francek, *Slovensko Porabje*, Mohorjeva družba, Celje 1982.
- Klekl, Jožef, st., *Edno leto*, v: *Novine*, št. 34, 22. 8. 1920, str. 1.
- Kokolj, Miroslav, *Prekmurški Slovenci 1919–1941*, Pomurska založba, Murska Sobota 1984.
- Kovačič, Fran, *Slovenska Štajerska in Prekmurje: zgodovinski opis*, Matica Slovenska, Ljubljana 1992.
- Kuzmič, Franc, Zgodovinski oris razvoja srednje ekonomske in družboslovne šole v Murski Soboti, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje = Review for history and ethnography* 63= 28 (1992), št. 1, str. 25–45.
- Lažeta, Andrej, *Povsod pokažimo, da smo Slovenci: kaj se je v Prekmurju godilo leta 1918 in do poletja 1919?*, samozaložba, Murska Sobota 2019.
- Lipušček, Uroš, *Prekmurje v vrtincu Pariške mirovne konference 1919: vloga ZDA in kartografa Douglasa W. Johnsona pri določanju slovenskih (prekmurških) mej*, Petanjci 2019.
- Martjanska pesmarica (znanstveno-kritična izdaja rokopisa pesmarice), Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, Ljubljana 1997.
- Novak, Vilko, Madžari v Prekmurju in Slovenci v Porabju, v: *Traditiones: zbornika inštituta za slovensko narodopisje* 18 (1989), str. 179–183.
- Novak, Vilko, Zsiga Tibor, Muravidéktől Trianonig, Lendava: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet = Zavod za kulturo madžarske narodnosti, 1996, 209 strani, v: *Zgodovinski časopis = Historical review = Istoričeskij žurnal: glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije*, letnik 51 (1997), št. 3 (108), str. 428–430.
- Novak, Vilko, Marija Kozar idr., *Zgodovina iz spomina: polemika o knjigi Tiborja Zsige / Muravidéktől Trianonig Történelem emlékezetből: polémia Zsiga Tibor Muravidéktől Trianonig című könyvéről*. Založba ZRC SAZU, Ljubljana 2004.
- Orožen, Martina, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1996.
- Pogorelec, Breda, *Nastajanje slovenskega knjižnega jezika. Jezikovni pogovori* (ur. F. Vurnik), Cankarjeva založba, Ljubljana 1967, str. 75–106.
- Rigler, Jakob, *Zbrani spisi I* (ur. Vera Smole), Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 2001.

- Smej, Jožef, O prevodih psalmov v prekmurščino od Martjanske pesmarice II do Pusztajeve pesmarice 1893, v: *Slavistična revija* 53 (2005), št. 2, str. 211–227.
- Smodiš, Karlo, Smej, Jožef, 2019: Razpet med Novo zavezo v grščini in rožnim vencem v latinščini: škof Jožef Smej – ponosen Prekmurec z mehkim in ponižnim srcem. *Družina: slovenski katoliški tednik*. Letn. 68, št. 25/26 (novomašna 2019), 23. junij 2019, 16–17.
- Sobočan, Štefan, *Moja župnija*, Podjetje za informiranje Murska Sobota, Murska Sobota 1994.
- Statistični urad Republike Slovenije, *Regije v številkah* – Statistični portret slovenskih regij 2016, (ur. Martin Bajželj), Statistični urad Republike Slovenije Ljubljana 2016. Dostopno na: <http://www.stat.si/dokument/8941/regije-v-stevilkah.pdf> (pridobljeno: 21. 3. 2020)
- Šebjanič, Franc, *Protestantsko gibanje Panonskih Slovencev*. Pomurska založba, Murska Sobota 1977.
- Šiftar, Vanek, Prekmurje 1918–1920 (okupacija), v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* = *Review for history and ethnography* 60 (1989), št. 1, str. 33–53.
- Škafar, Ivan, *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919* (*Bibliographie der Drucke im Dialekt von Prekmurje von 1715 bis 1919*), Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1978.
- Škrabec, Stanislav, *Jezikoslovna dela 3 – JD 3* (ur. J. Toporišič), Frančiškanski samostan Konstanjevica, Nova Gorica 1995.
- Temlin, Franc, *Mali katechismus, tou je tou krátky návuk vöre kerschánszke* (Faksimile; avtor Luther, Martin, prevajalec Temlin, Ferenc), Halle 1715.
- Tivadar, Hotimir, Regionalna (in socialna) različnost slovenskega (knjižnega) jezika v zgodovini in sedanjosti, v: *Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici* (ur. Marko Jesenšek), Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Maribor 2009, str. 80–91.
- Tivadar, Hotimir, Slovanskost, slovenskost med Muro in Rabo v 3. tisočletju s pogledom v preteklost, v: *Individualna in kolektivna dvojezičnost* (ur. Petra Stankovska, Maria Wtorkowska, Jozef Pallay), Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2012, str. 135–142.
- Tivadar, Hotimir, 2017: Prekmurščina med nekdanjo knjižnostjo in sedanho narečnostjo, v: *Avgust Pavel med Slovenci, Madžari in Avstrijci* = *August Pavel among the Slovenians, Hungarians and Austrians* (ur. Marko Jesenšek), Univerzitetna založba Univerze, Maribor 2017, str. 147–164.
- Tivadar, Hotimir, Future of Slovene as a former Yugoslav language (speech and language between language dictators and real life), v: *Govor/Speech: časopis za fonetiku* 35 (2018), št. 1, str. 53–77.
- Tivadar, Jožef, Beltinski shod 17. januarja 1919, v: *Stopinje* 2020, str. 109–114.
- Toporišič, Jože, Tipološka oznaka (sodobnega) slovenskega knjižnega jezika, v: *Slavistična revija* 40 (1992), št. 1, str. 5–18.
- Vinkler, Jonatan; France Prešeren in František Ladislav Čelakovský – znaki, razmerja in pomeni, v: *Jezik in slovstvo* 45 (1999), št. 1-2, str. 19–32.
- Zakon o praznikih in dela prostih dnevih v Republiki Sloveniji (uradno prečiščeno besedilo) (ZPDPD-UPB1), 2005. Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina?urlid=2005112&stevilka=4916>. (pridobljeno 3. 1. 2020).

Zsiga, Tibor,: *Muravidéktől Trianonig*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva 1996.

Žajdela, Ivo, »Mi vsi živeti ščemo«. *Slovenski čas (časnik za družbo in kulturo)* 110. Priloga tednika *Družina*, 23. junij 2019, str. 6.

Žajdela, Ivo, Pot do mostu čez Muro. *Slovenski čas (časnik za družbo in kulturo)* 110. Priloga tednika *Družina*, 23. junij 2019, str. 7.

Spletni viri

Murska republika, glej: https://sl.wikipedia.org/wiki/Murska_republika (pridobljeno: 21. 3. 2020).

Mladina 16 (Stare in nove grožnje), 19. april 2019. Ljubljana: Salomon, d.o.o.

Kuhar, Smiljan, 2011 (8. 12. 2011): Mura kaznovana zaradi nešportnega navijanja. *Sobotainfo*: <https://sobotainfo.com/novica/sport/mura-kaznovana-zaradi-nesportnega-navijanja/14034> (pridobljeno: 21. 3. 2020).

Ministrstvo za kulturo, 2019: Prekmurščina: opis enote nesnovne kulturne dediščine: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/DEDISCINA/NESNOVNA/RNSD_SI/Rzd-02_00072.pdf (pridobljeno: 15. 12. 2019).

RTV Slovenija (2014). *Murska republika 1919.*: <https://4d.rtvsllo.si/arhiv/dokumentarni-filmi-in-oddaje-kulturno-umetniški-program/174291013> (pridobljeno: 15. 12. 2019).

SN Ekipa, 2018 (16. 9. 2018): Dimne bombe in Gringosi za Muro, za PREKMURJE REPUBLIKO! *Spletna SN Ekipa.*: <https://ekipa.svet24.si/clanek/nogomet/prva-liga/5b9e6fbc77b4a/dimne-bombe-in-gringosi-za-muro-za-prekmurje-republiko-video> (pridobljeno: 21. 3. 2020).

Sobotainfo, 2019 (28. maj 2019). *Jutri bo zagorelo*: <https://sobotainfo.com/novica/lokalno/jutri-bo-v-srediscu-mesta-zagorelo-sto-bakel/476270> (pridobljeno: 15. 12. 2019).

TV Slovenija, 2020: Rojaki (novinar D. Tomažič, izjava Andreje Kovacs, TV Maribor). Predvajano 5. januar 2020, TV Slovenija 1, 15.19.

Toš, Vida, 2019: »Srbi so pripomogli, da je danes Prekmurje del Slovenije« (intervju z Mironom Puconja), v: *Vestnik*, 1. avgust 2019, str. 16–17.

POVZETEK

V članku smo se posvetili vlogi in pomenu vere, verskih voditeljev in cerkvenih institucij za ohranitev prekmurskega in slovenskega (knjižnega) jezika. Predstavili smo večkulturno pokrajino med Muro in Rabo v preteklosti in sedanjosti, predvsem v luči leta 1919, s kontrastivno diskurzivno analizo preteklih in sodobnih, tudi medijskih, besedil pa smo z jezikoslovnega gledišča umestili prekmurski jezik kot pomemben del prekmurske identitete. Nekoč samostojni (prekmurski) knjižni jezik je po letu 1919 postal »samo« narečje, ki pa še živi tako v govorjeni kot pisni obliki. Osnovni poudarek v članku je na sobivanju in soustvarjanju prekmurskega jezika pripadnikov različnih verskih skupnosti – protestantski in katoliški pisci so že od vsega začetka vkodirani v prekmurski jezikovni in kulturni genom, kar najbolje ponazarjata Števan in Mikloš Küzmič (eden evangeličanski, drugi katoliški duhovnik). Prekmurščina in slovenščina sobivata v Prekmurju tudi danes, pri čemer je slovenščina prevzela javno in

uradno sporazumevalno funkcijo, medtem ko prekmurščina ostaja izraz zasebnosti, intimnega doživljanja, umetnosti. Kako je s prekmurščino danes v verskih govornih položajih, pa je raziskovalno vprašanje za prihodnost – intencia po ohranitvi prekmurščine oz. vsaj prekmurskega pridiha v govoru verskih dostojanstvenikov je vsekakor prisotna.

KLJUČNE BESEDE: *prekmurski knjižni jezik, krščanstvo, narečje, nacionalno vprašanje, jezikovno vprašanje*

Summary

THE ROLE OF RELIGION AND PRIESTS IN THE PRESERVATION OF SLOVENIAN CULTURE AND LANGUAGE BETWEEN THE MURA AND THE RABA

The article discusses the role and significance of religion, religious leaders, and church institutions for the preservation of the Prekmurian and Slovenian (literary) language. It presents the multicultural region between the Mura and the Raba in the past and present, primarily in the light of 1919, while with the contrastive discourse analysis of the past and contemporary, including media, texts it designates the Prekmurian language as an important component of the Prekmurian identity from the linguistic point of view. After 1919, the once independent (Prekmurian) literary language became “merely” a dialect which, nevertheless, still lives on both in its spoken and written forms. The fundamental emphasis of the article is on the co-existence and co-creation of the Prekmurian language by the members of different religious communities – namely, ever since its beginning, the Protestant and Catholic priests have been encoded into the Prekmurian linguistic and cultural genome, which is best illustrated by Števan and Mikloš Küzmič (the first an Evangelist and the latter a Catholic priest). The Prekmurian and Slovenian languages have been co-existing in Prekmurje until today; the Slovenian has assumed the public and official communicative function, while the Prekmurian remains the expression of privacy, intimate experiences, and art. What the situation of the Prekmurian language is today in religious spoken positions remains a research question for the future – the intent to preserve the Prekmurian language or at least the Prekmurian hint in the speech of religious dignitaries is certainly present.

KEYWORDS: *Prekmurian literary language, Christianity, dialect, national question, language question*

Franc Zorec

dr. teologije, vodja pastoralne službe škofije Murska Sobota
Gregorčičeva 4, SI – 9000 Murska Sobota
e-naslov: franc.zorec@rkc.si

IZVIRNI IZZIVI IN UTIRANJE NOVIH POTI CERKVE V PREKMURJU

Prekmurje je v svoji zgodovini doživljalo mnoge spremembe v upravnem, političnem, gospodarskem in verskem pogledu. Vsi ti vplivi so skupaj z geografsko panonsko pokrajino oblikovali značaj prekmurskega človeka. Zadnjih sto let je Prekmurje združeno z matičnim slovenskim narodom, z določitvijo državnih meja in tokom nadaljnjega razvoja pa so nastali nekateri specifični izzivi. Kratko bomo predstavili zamejstvo, etnično raznolikost, izseljevanje, versko raznolikost in misijonarstvo ter pastoralne izzive, ki so se ob tem pojavljali. Nova Škofija Murska Sobota in pred tem že Pomursko pastoralno področje imata glede na manjši zaključen pastoralno-upravni obseg dobre priložnosti za odgovarjanje na konkretne potrebe.

1 PREKMURSKI SLOVENCİ V ZAMEJSTVU

Geografsko, jezikovno, kulturno in narodnostno je Porabje del Prekmurja, s katerim je bilo tesno povezano vse do leta 1919, ko je bilo Prekmurje priključeno Kraljevini SHS, Porabje pa je ostalo v okviru madžarske države. Po podatkih zadnjega popisa prebivalstva iz leta 2011 šteje slovenska narodna skupnost na Madžarskem 2.820 pripadnikov, po neuradnih ocenah pa okoli 5.000.

Stiki med Slovenci v Porabju in Slovenci v slovenskem Prekmurju so bili vse do odstranitve železne zaves 1. avgusta 1989 in odprtja mejnega prehoda Martinje – Gornji Senik leta 1992 zelo omejeni, posebej v času po 2. svetovni vojni.

Za versko in kulturno življenje Slovencev v Porabju sta skrbela predvsem dva duhovnika: župnik Janoš Kühar na Gornjem Seniku (med 1936 in 1987) ter gradiščanski Hrvat Ludvik Markovič v Števanovcih (med 1935 in 1981). Po smrti Janoša Küharja (6. septembra 1987) so ostali Slovenci na Gornjem Seniku in seveda tudi v drugih porabskih župnijah brez duhovne oskrbe v slovenskem jeziku. Naslednji župnik na Dolnjem in Gornjem Seniku je bil Madžar (Sandor

Bencze), ki je vse obrede opravljal samo v madžarščini. Ferenc Rimfel je bil župnik v Monoštru od 2007 do 2019.

Nekoliko so se razmere spremenile po osamosvojitvi Slovenije, ko je na Gornji Senik, sicer brez uradnega dekreta, pa vendar s privolitvijo mariborskega in sombotelskega škofa, vsako nedeljo in praznik hodil maševat upokojeni duhovnik Ivan Camplin, ki se je pri svojih enainsedemdesetih letih naselil v Martinju na Goričkem. Udeležba pri mašah pa je bila vse manjša, saj je tamkajšnji madžarski župnik zahteval, da otroci hodijo k madžarski maši. Obiskovali so namreč tudi madžarski verouk, pri katerem so se pripravljali na prejem zakramentov.¹

To stanje opiše Marija Bajzek Lukač: »Od takrat (ko imamo vsaj eno slovensko nedeljsko mašo) eni iz principa vztrajajo pri madžarski maši, drugi pri slovenski, tretji pa pri obeh, da se ne bi zamerili seniškemu madžarskemu duhovniku. Še bolj žalostno pa je to, da otroci hodijo le k madžarski maši, ker se jim prizna le ta. Vsi obredi potekajo v madžarščini. Ne vem, če je to to, kar s(m) o si želeli.«²

Leta 2001 je bil za župnika na Gornjem Seniku imenovan Ferenc Merkli, po rodu Slovenec, ki je teologijo študiral v Ljubljani in Rimu. V času njegovega župnikovanja je bila v Porabju pastoralna oskrba za Slovence v slovenskem (prekmurskem), za Madžare pa v madžarskem jeziku. Skrbel je tudi za porabske Slovence na Dolnjem Seniku in v Števanovcih. Vendar je bil župnik Merkli leta 2010 prestavljen v župnijo Vasszecsény blizu Sombotela, kar so mnogi razumeli kot potezo proti ohranjanju slovenstva in slovenskega jezika v Porabju. (Slednje je moč razbrati iz nekaterih člankov o Porabju v *Stopinjah* in iz pogovora s Slovenci v Porabju.) Zaradi pomanjkanja duhovnikov, ki je prisotno tudi na Madžarskem, danes za vse tri porabske slovenske dvojezične župnije skrbi en župnik. Od leta 2010 je to madžarski župnik Tibor Toth, ki si prizadeva, da pove kaj tudi v slovenščini, ter spodbuja, da Slovenci pri maši pojejo tudi slovenske cerkvene pesmi. Še vedno pa enkrat mesečno pride maševat duhovnik iz Slovenije v Gornji Senik (Dejan Horvat iz Markovec), v Monošter (Franc Režonja iz Razkrižja) in v Števanovce (Vili Hribernik iz Dolenec). Imre Bodorkos, od leta 2019 župnik v Monoštru, kjer živi kar nekaj Slovencev, podpira prizadevanja duhovnikov, ki prihajajo enkrat mesečno maševat v Monošter.

Po osamosvojitvi Slovenije se je sodelovanje med porabskimi in prekmurskimi kraji, župnijami in skupinami precej poživilo. Božični koncerti, srečanje pevskih skupin pri sveti Ani v Boreči, Kozarjevi dnevi v Odrancih ... V porabskih krajih so gostovale različne cerkvene in civilne skupine: pevski zbori,

¹ Ivan Camplin, *Mojih 90 let*, Murska Sobota 2003, str. 68–69.

² Jože Zadravec, *Ostati in biti Slovenec v Porabju*, v: *Stopinje 2000*, str. 111.

igralske skupine (župnija Odranci). Porabski Slovenci so ob raznih dogodkih organizirali svete maše in povabili duhovnike iz Prekmurja, da so tam maševali v slovenskem, porabskem jeziku. V Porabju delujejo različne kulturne skupine (pevski zbor Avgust Pavel, folklorna skupina ...), ki se občasno udeležujejo prireditvev v Sloveniji.

Slovenija je podpirala porabske Slovence na različne načine: s financiranjem raznih projektov oziroma dejavnosti, s strokovno pomočjo (pedagoška svetovalka Valerija Perger, vzgojiteljice; zborovodje Tomaž Kuhar, Marija Ritu-per, Ciril Kozar; voditelj kulturnih skupin Milivoj Miki Roš ...), sodelovanjem pisateljev, pesnikov v tiskanih izdajah (*Porabje, Slovenski koledar*).

O življenju v Porabju in tudi o umiranju slovenstva v Porabju so pisali različni avtorji v zborniku *Stopinje*. Od leta 1972 je največ pisal dr. Vilko Novak, pozneje pa tudi Lojze Kozar st., ki se je zelo zavzemal za ureditev slovenskega bogoslužja v Porabju. Prispevke za objavo v *Stopinjah* pošiljajo tudi porabski Slovenci, izdajatelji pa zbornik vsa leta pošiljajo tudi v Porabje (20–30 izvodov) in tako vzdržujejo vsaj rahlo vez porabskih Slovencev z matično Slovenijo.

2 ČEZMEJNO SODELOVANJE S SLOVENIJO

V Porabju delujeta dve slovenski organizaciji. Leta 1990 je bila ustanovljena Zveza Slovencev na Madžarskem (ZSM) s sedežem v Monoštru, leta 1995 pa Državna slovenska samouprava (DSS) s sedežem na Gornjem Seniku. ZSM in DSS delujeta druga ob drugi, saj se naloge obeh organizacij na področju narodnostnega življenja prepletajo in dopolnjujejo.

Civilno sodelovanje je vsekakor koristno za ohranjanje vrednot slovenstva, ni pa dovolj za ohranitev krščanskih verskih vrednot. Čeprav je bila Madžarska ves čas, posebej pa po političnih spremembah po letu 1990, katoliško naravna država, je skrb za slovensko govoreče vernike dolžnost matične domovine. Kolikor je bilo omogočeno in so razmere dopuščale, je bil v Porabju navzoč tudi slovenski duhovnik. Po smrti župnika Kūharja so to bili duhovniki, ki so in še vedno hodijo vsaj enkrat mesečno ob nedeljah maševat v slovenskem (prekmurskem) jeziku. Vsako leto je v Monoštru tudi romarski shod »Marijina pot«, ki se ga udeleži tudi slovenski škof. Sedanji sombotelski škof Janos Szekely pri maševanju v Porabju vedno spregovori tudi nekaj slovenskih besed. Slovencem in uporabi slovenskega jezika pri bogoslužju je naklonjen tudi župnik Imre Boddorkos, od leta 2019 župnik v Monoštru.

3 ETNIČNA RAZNOLIKOST

Razprave o etničnih manjšinah v Prekmurju se navadno osredotočijo predvsem na madžarsko narodno manjšino, manj pozornosti pa se posveča romski etnični skupnosti, ki je tudi prisotna na tem ozemlju. Po statističnih podatkih

iz leta 1991 je v Prekmurju živel 687 Romov in 7637 Madžarov. Popisni podatki za leto 2002 so bili zaradi varovanja podatkov o tako imenovanih »občutljivih vsebinah« pridobljeni po drugačnih metodoloških načelih, zato ni mogoče narediti ustrezne primerjave glede števila enih in drugih, lahko pa opazimo, da se vedno več Madžarov in Romov asimilira v slovensko družbo.

V nadaljevanju se bomo posvetili izključno problematiki madžarske narodne manjšine v Prekmurju, predvsem v župniji Lendava.

3.1 Skrb za dvojezičnost

Madžarsko prebivalstvo v Prekmurju je skoraj v celoti dvojezično, govori slovensko in madžarsko. Iz ustave izhajajoče pravice omogočajo rabo madžarskega jezika na vseh področjih, podatki empiričnih raziskav pa kažejo, da se področja rabe madžarskega jezika zunaj družine vedno bolj ožijo.³

Za madžarsko narodno manjšino v Pomurju skrbi Pomurska madžarska samoupravna narodna skupnost, za lokalne skupnosti pa Občinska madžarska samoupravna narodna skupnost v Lendavi, Dobrovniku, Moravskih Toplicah, Šalovcih in Hodošu. Te skupnosti so financirane s strani Madžarske in tudi Slovenije. Madžarska ima posebno Ministrstvo za cerkve, znotraj katerega je tudi resor *Slovenija: katoliška, evangeličanska in kalvinska cerkev*. Od omenjenega ministrstva dobi katoliška Cerkev nekaj sredstev za delovanje pastoralnih delavcev na dvojezičnem področju. Ostala sredstva pa lahko pridobijo s prijavo (razpisanih) projektov za oratorij, taborjenje, Karitas. Pogoj za pridobitev sredstev iz razpisa je zagotovljena dvojezičnost dogajanja. Financirajo tudi nabavo madžarske pastoralne literature.

V času, ko je Lendava spadala pod Madžarsko (pred 1919), so bile tam ustanovljene verske šole: Lendava, Čentiba, Dolga vas, Dolina, Gaberje, Kapca, Lakoš, Mostje, Petišovci. Po združitvi Prekmurja z matičnim narodom je bila v šolah kot uradni jezik uvedena slovenščina, ki pa je otroci večinoma niso razumeli, zato so iskali načine, kako omogočiti šolanje in pouk verouka v njim razumljivem jeziku. Župnijski arhiv v Lendavi hrani dokumente, ki govorijo o dopisovanju lavantinskega škofijskega ordinariata z dekanijским uradom Dolnja Lendava glede razmer v šoli in uporabe slovenskega jezika. Naslednji dopis lavantinskega škofijskega ordinariata št. 531 z datumom 21. junij 1929 določa, da se v skladu z odlokom ministrstva prosvete »za otroke 1. do 4. šol. leta uči madžarski jezik, državni jezik pa se poučuje kot obvezen predmet, za učence 5. do 8. šol. leta pa se vrši pouk v državnem jeziku, madžarski jezik pa se poučuje kot obvezen predmet. Po tem odloku se zahteva za učence 5. do 8. šol. leta na madžarskih vzporednicah pouk državnega jezika za vse predmete, torej tudi

³ Prim. Sosednji narodi in kulture, v: <http://eucilaff.tovarnaidej.com/sl/madzari-v-sloveniji/2>. (pridobljeno: 1. 10. 2019).

veronauk«. Vendar dodaja: »Gospodje katehetje tamkajšnje dekanije, ki poučujejo na madžarskih vzporednicah, naj torej upoštevajo te odredbe in naj poučujejo veronauk v državnem jeziku in naj uporabljajo v šoli takšne veroučne knjige. Strinja pa se z božjim in cerkvenim pravom, ako se učencem, ki še ne razumejo zapovedanega učnega jezika popolnoma, v kolikor je potrebno, poda ustna razlaga veroučne tvarine tudi v njih maternem jeziku.«⁴

Dopis lavantinskega škofijskega ordinariata št. 2232 z dne 5. septembra 1940 odgovarja na dopis župniškemu uradu Dolnja Lendava glede madžarskega jezika pri verouku in glede jezika pri svetih mašah naslednje: »Na madžarskih manjšinskih razredih naj poučuje veronauk eden ali oba gg. kaplana, ki znata madžarski, g. katehet Verbanjšek pa naj prevzame pouk na slovenskih razredih.« »Glede reda nedeljske službe božje se odobri drugi predlog gospoda župnika, da se vrši ob 7. uri rana služba božja za Slovence, ob 8. uri rana služba božja za Madžare in madžarske otroke, ob 9. uri pozna služba božja s pridigo za Slovence in slovenske otroke in ob 10. uri pozna služba božja za Madžare.«⁵

Druga svetovna vojna je prinesla ponovno okupacijo Prekmurja in nastop madžarskih duhovnikov ter proces madžarizacije. Župniki so na škofijo Sombotel spraševali, kako naj organizirajo versko življenje, škofija jim v dopisu št. 1297/1941 dne 9. junija 1941 odgovarja, naj bodo vsi obredi in poučevanje verouka v madžarskem jeziku in naj se vzpostavi stanje, kakor je bilo pred letom 1919.⁶ V naslednjem dopisu št. 1741/1941 dne 24. julija 1941 sombotelski ordinariat nekoliko popusti in dovoli, da se za Slovence v Prekmurju obnovi t. i. »vendska« maša ob 9. uri v slovenskem jeziku, kakor je že bilo pred trianonsko pogodbo.⁷

Po letu 1945 so bile v Prekmurju za pripadnike madžarske narodnosti organizirane madžarske šole v skladu s smernicami za delo šol narodnih manjšin. Slovenci so imeli slovenske šole, v nekaterih krajih pa so imele šole slovenske in madžarske oddelke. V madžarskih šolah so se otroci naučili premalo slovenskega jezika, da bi lahko nadaljevali šolanje v slovenskih srednjih šolah.

Od leta 1958 so se začele priprave na uvajanje dvojezičnega pouka na celotnem narodnostno mešanem ozemlju za vse šoloobvezne otroke ne glede na narodnostno pripadnost.⁸

Na narodno mešanem območju Prekmurja deluje pet dvojezičnih osnovnih šol in ena srednja. Starši ob vpisu otroka izberejo, ali bo njegov materni jezik pri učenju slovenščina ali madžarščina. Otrok se jezika, ki ni njegov materni,

⁴ ŽA Lendava, Dopis lavantinskega škofijskega ordinariata, 21. 6. 1929, št. 531.

⁵ ŽA Lendava, Dopis lavantinskega škofijskega ordinariata, 5. 9. 1940, št. 2232.

⁶ ŽA Lendava, Dopis sombotelskega škofijskega ordinariata, 9. 6. 1941, št. 1297/1941.

⁷ ŽA Lendava, Dopis sombotelskega škofijskega ordinariata, 24. 7. 1941, št. 1741/1941.

⁸ Prim. Začetki dvojezičnega šolstva v Prekmurju: <http://lendava-on.net/zacetki-dvojezicnega-solstva-v-prekmurju/> (pridobljeno: 3. 2. 2020).

uči kot tuj jezik, v obeh jezikih pa poteka pouk pri preostalih predmetih. Učenci imajo možnost, da pri testih ali spraševanju odgovarjajo v svojem maternem jeziku.

3.2 Dvojezičnost v pastoralnem delovanju

Po končani drugi svetovni vojni je bil od 12. maja 1945 za župnika v Lendavi imenovan Štefan Zver, ki si je zelo prizadeval za dobro sožitje Slovencev in Madžarov. Ves čas župnikovanja je imel dva kaplana, ki sta imela po vaseh verouk vedno v obeh jezikih – dvojezično in nikoli ločeno posebej za Slovence in posebej za Madžare. Jutranja maša ob 8. uri je bila en teden v slovenskem in naslednji teden v madžarskem jeziku, ob 9. uri je bila maša v slovenskem, ob 10. uri pa v madžarskem jeziku. Prebivalci v tistem času so bili večinoma Madžari. 1. julija 1982 ga je nasledil Jože Bernard, ki je bil pri njem kaplan in je imel mašo ob 8. uri vedno samo v madžarskem jeziku, kakor je še danes. Kadar sta bila v Lendavi dva kaplana in kateri od njiju ni obvladal madžarsko, je tisti poučeval verouk po vaseh, kjer je bilo več Slovencev samo v slovenščini (nekaj so zmolili tudi v madžarščini). Včasih je poleg mariborskega škofa, ki je birmal slovenske birmance, prišel birmat tudi škof z Madžarske za madžarske birmance. Največkrat pa je prišel birmat škof dr. Jožef Smej, ki je govoril oba jezika.

Podobno se je nadaljevalo v času župnikovanja Tomislava Šantaka od 1998 do 2010. Ko je za nekaj časa ostal brez kaplana, sta pri maševanju in verouku pomagala župnik in kaplan iz Lentija.

S prihodom župnika Martina Konrada Dolamiča, ki se je šele učil madžarskega jezika, sta za madžarske maše in verouk skrbela (upokojeni župnik) duhovni pomočnik Jožef Bernard in Franc Režonja, župnik na Razkrižju. V nekaj letih se je župnik Dolamič toliko naučil madžarsko, da si z župnikom v Lentiju, ki tudi nima več kaplana, medsebojno pomagata.

Potreba po obredih v madžarskem jeziku je še vedno velika, saj obrede obiskuje večinoma starejše prebivalstvo, med katerimi je veliko Madžarov, ki ne razumejo slovensko. Med mlajšimi, ki obiskujejo verouk, pa je potreba po madžarščini vedno manjša, saj se doma tudi v madžarskih družinah pogovarjajo slovensko, ker se starši zavedajo, da znanje slovenskega jezika otrokom omogoča boljše pogoje za življenje in zaposlitev. Po zakonu Republike Slovenije je na dvojezičnem področju treba znati dva jezika, in sicer jezik večine, to je slovenski jezik (za večino se šteje vsa Slovenija), in pogovorno še jezik manjšine. Za zaposlitev v javnem sektorju mora torej tudi Madžar tekoče govoriti slovenski jezik, zato se mladi raje odločajo za obiskovanje slovenske osnovne in srednje šole ter posledično tudi slovenskih verskih obredov (kolikor se jih udeležujejo).

4 VERSKA RAZNOLIKOST V PREKMURJU

Prekmurje je versko zelo raznoliko območje, ki ima svojo zanimivo, včasih tudi burno zgodovino. V Prekmurju je enajst cerkvenih občin evangeličanske ali augsburške veroizpovedi (Puconci, Križevci, Hodoš, Bodonci, Gornji Petrovci, Domanjševci, Moravske Toplice, Murska Sobota, Lendava, Gornji Slaveči, Selo), ki so nastajale od 18. stoletja pa vse do leta 1964, ko se je oblikovala najmlajša občina v Prekmurju: Selo.⁹ Sezonsko delo in migracije so vzrok, da je Prekmurje postalo še bolj versko raznoliko.

Leta 1927 se je v Fokovce vrnila Frančiška Solar, ki je v Ameriki sprejela neoprotestantsko smer vere in vstopila v baptistično cerkev. V domači hiši v Fokovcih sta z možem začela zbirati ljudi in vodila bogoslužje. Povezali so se z baptisti iz Medžimurja in leta 1976 je bila ustanovljena in prijavljena baptistična cerkev v Murski Soboti.¹⁰

Začetki binkoštna cerkve v Prekmurju segajo v leto 1933, ko sta binkoštna misijonarja, zakonca Mihok, obiskala Veščico pri Murski Soboti, od koder je bila soproga. Sorodniki in nekateri vaščani, sčasoma pa tudi drugi, so se hitro navdušili za duhovno gibanje, ki sta ga oznanjala. Iz Veščice se je binkoštno gibanje širilo še v druge kraje po Prekmurju: v Šulince - Ženavlje (1934), Vadarce (1937), Nuskovo (1939), Mursko Soboto (1944) in Fokovce (1954).¹¹

Do druge svetovne vojne so bili v Prekmurju tudi judje. V Lendavi še vedno stoji sinagoga, v Beltincih in Murski Soboti (leta 1954) pa so jo porušili.

Judje so se v Prekmurje začeli priseljevati v 18. stoletju. Po prvi svetovni vojni se jih je veliko zaradi revolucionarnega vrenja izselilo, ostale (387) pa so leta 1944 odpeljali v taborišča, od koder so se le redki (65) vrnili in še to za kratek čas, saj so ukrepi nove revolucionarne oblasti ogrožali njihovo imovino in življenje.¹²

Po drugi svetovni vojni so se v Prekmurje priseljevali delavci iz južnih in vzhodnih predelov Jugoslavije in prinesli s seboj pravoslavno vero. Svoje cerkvene skupnosti niso ustanovili, zadnjih nekaj let pa prihaja enkrat mesečno pravoslavni duhovnik v katoliško kapelo v Rakičanu, kjer imajo srečanje in sveto mašo.

Pestra konfesionalna podoba Prekmurja je zahtevala stalno iskanje dialoga in načinov mirnega sobivanja. Pogosto je prihajalo do napetosti med katoliško in evangeličansko Cerkvijo, saj je bilo precej katoliških cerkva (župnij) v

⁹ Evangeličanske cerkve v Prekmurju: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/evangelicanske-cerkve-v-prekmurju.html> (pridobljeno: 1. 6. 2020).

¹⁰ France Kuzmič, Pregled virov in publikacij o manjših protestantskih cerkvah: <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/gradivo/pregled-virov-o-protestantskih-cerkvah> (pridobljeno: 12. 5. 2020).

¹¹ Prav tam.

¹² Prim. Bojan Zadravec, Judje na Slovenskem: <https://druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/all/BA2685DBA5E9D-163C125756300310F1A?OpenDocument> (pridobljeno: 4. 5. 2020).

Prekmurju krajši ali daljši čas v upravi evangeličanskih pastorjev. Ko so jih v času katoliške obnove morali vrniti prvotnim lastnikom, katoliški Cerkvi, so večkrat izbruhnili spori, ki so trajali dalj časa, o čemer piše tudi Lojze Kozar st. v romanu *Licenciat Janez*.¹³

4.1 Prizadevanja za ekumenizem

Po II. vatikanskem koncilu se je v Prekmurju začelo močno ekumensko gibanje. Pomembna osebnost na področju ekumenskih prizadevanj je bil dr. Stanko Janežič (1920–2010), dolgoletni urednik ekumenskega zbornika *V edinosti*. Od leta 1965 so slovenski škofje vsako leto v uradnih listih priporočali in naročali ekumensko osmino, imenovano »teden krščanske edinosti«, h kateri so bile sčasoma povabljene in pritegnjene tudi druge verske skupnosti. Poleg tega se je dogajalo še mnogo drugega, kar je pospeševalo ali zaviralo ekumenska prizadevanja.

»Spontan pojav enkratnega ekumenskega srečanja v Prekmurju je bil 18. in 19. marca 1972, ko sta se srečanja binkoštna mladina v Fokovcih udeležila tudi katoliški duhovnik Franc Kodila in evangeličanski pastor Gustav Skalič ter s prisrčnim nagovorom iz Božje besede razveselila vse prisotne.«¹⁴ V prihodnjih letih so začeli vsako poletje prirejati podobna srečanja.

Katoliško Cerkev so v ekumenskih prizadevanjih ves čas zastopali duhovniki Jože Vinkovič, Vili Kovač in Stanko Janežič, ki je tudi v Mariboru vodil ekumenski krožek, pri katerem so se zbirali laiški študenti, sodelujoči tudi pri mladinskih ekumenskih pogovorih v Prekmurju.

Ekumenska srečanja mladine so bila od leta 2008 še nekajkrat organizirana v okviru tedna krščanske edinosti. Zadnje tovrstno srečanje je bilo leta 2013 v Lendavi. Skupaj z evangeličansko pastorko v Lendavi Jano Krčmar ga je pripravil Marjan Pučko v okviru Škofijskega odbora za mladino.

Leta 2004 je bil sprejet obrednik *Ekumenska cerkvena poroka*, ki sta ga »za obdobje petih let *ad experimentum*« odobrila Slovenska škofovsko konferenca in Škofovski urad evangeličanske cerkve v Sloveniji. Obrednik za veljavno sklenitev mešanega zakona omogoča hkratno prisostvovanje katoliškega in evangeličanskega duhovnika v eni od cerkva, kjer se obred poroke vrši, ter določa potek obreda in vlogo obeh duhovnikov, če je to v katoliški ali evangeličanski cerkvi. Obrednik je pripravila mešana komisija pod vodstvom predsednika Slovenske liturgične komisije Stanislava Lipovška in Geze Erniša, evangeličanskega škofa, skupaj s člani Katoliške cerkve (Vinka Škafarja in Jožeta Vinkoviča) in Evangeličanske cerkve (niso imeli stalnega zastopstva).

¹³ Prim. Lojze Kozar, *Licenciat Janez*, Celje 1975.

¹⁴ Mihael Kuzmič, *Ekumenska praksa v Prekmurju*, v: *Stopinje 1984*, str. 204.

Tudi cerkveni dokument *Od konflikta k skupnosti*, poročilo Luteransko-rimokatoliške komisije za edinost, ki je bil izdan v letu pred obeleževanjem reformacije leta 2017, spodbuja naglašanje tistega, kar nas povezuje, in manj tistega, kar nas ločuje,¹⁵ saj od podpisa dokumenta *Skupna izjava glede nauka o opravičenju s strani katoličanov in luteranov* v Augsburgu leta 1999, katoličani in luterani nismo v sporu.

Poleg uradnih ekumenskih prizadevanj je bilo v Prekmurju veliko praktičnega ekumenizma, k čemur je duhovnike silila pastoralna situacija. Jožef Smej piše: »Soboški evangeličanski duhovnik (sedaj že pokojni) je rad obiskoval bolnike v bolnišnici. Prinesel je katoliškemu duhovniku seznam bolnikov, ki bi želeli zakramente. /.../ Za sveto večerjo v evangeličanski cerkvi so pripravili hostije v katoliškem župnišču. /.../ Katoliški duhovnik je v sili (evangeličanskega ni bilo mogoče takoj dobiti) pripravil evangeličanskega bolnika v bolnišnici po evangeličanskem obredu za odhod v večnost in se mu je za to evangeličanski duhovnik ob pogrebu javno zahvalil. /.../ Stopinje že od leta 1975 objavljajo naslove in telefonske številke evangeličanskih župnijskih uradov. /.../ Vsakoletni ekumenski pogovori in druga srečanja ter skupna bogoslužja. /.../ Da, prizadevamo si v duhu pregovora: Bolje je prižigati lučko, pa naj bo še tako majhna, kakor preklinjati temo.«¹⁶

5 IZSELJEVANJE PREKMURCEV

Prekmurje je bilo v začetku prejšnjega stoletja izrazito kmečka pokrajina, kjer se je 85 % prebivalstva ukvarjalo s kmetijstvom. Prevladovali so mali kmetje in batarji s premalo zemlje, da bi lahko preživeli svojo družino. Tudi redki srednji in večji kmetje, ki so gojili živino, na Goričkem pa so se ukvarjali s sadjarstvom, niso imeli dovolj dobička, da bi lahko na svojih kmetijah najemali in plačevali delavce. Gospodarska situacija je bila namreč nestabilna, davki so bili visoki, železniške in cestne povezave za izvoz oziroma prodajo pridelkov pa slabe. Tudi agrarna reforma leta 1931 ni izpolnila pričakovanj prebivalstva, saj je kmalu po njej nastopila gospodarska kriza in kmetje niso imeli sredstev, da bi začeli kmetovati. Zaslužek za preživetje in za zagon kmetije je bilo treba iti iskati drugam.¹⁷

Pred prvo svetovno vojno je bilo največ Prekmurcev kot sezonskih izseljencev v Slavoniji, na Ogrskem in v Avstriji. Po prvi svetovni vojni pa se je val izseljenstva usmeril v Ameriko, nekoliko v Južno Ameriko (Argentino in Urugvaj), še več pa v Kanado in ZDA. Druga smer izseljenstva se je usmerila v severne dele Jugoslavije (Slavonijo in Vojvodino), tretja pa v Francijo in

¹⁵ Prim. Stanislav Lipovšek, *Spremna beseda k slovenski izdaji, v: CD 150: Od konflikta do skupnosti*, Ljubljana 2016, str. 7.

¹⁶ Jože Smej, *Bomo kristjani v tretjem tisočletju še zmeraj ločeni?*, v: *Stopinje* 1998, str. 30–31.

¹⁷ Prim. Mihael Kuzmič, *Izseljevanje iz Prekmurja med prvo in drugo svetovno vojno, v: Dve domovini 5 (1995)*, str. 29–40.

Nemčijo. Večinoma so opravljali kmečka dela, sčasoma so se usposobili tudi za razne obrti. Nekateri so postali zelo uspešni podjetniki.

Po drugi svetovni vojni je bilo tudi nekaj politične migracije, vendar je bila ta iz območja Prekmurja bolj redka. Še vedno pa so obstajali ekonomski razlogi, zaradi katerih so ljudje odhajali na delo v tujino.

Posebej je treba izpostaviti izseljevanje intelektualcev (beg možganov) v obeh minulih stoletjih, pri čemer so se ekonomski vzroki, kot npr. boljša plača, prepletali z ostalimi, npr. boljšimi pogoji za delo, možnostjo strokovnega ali znanstvenega napredovanja, priznavanjem višjega ugleda za opravljeno delo ipd.¹⁸

5.1 Posledice izseljevanja

Med ugodne posledice, ki jih je prinašalo izseljenstvo in delo v tujini, sodi predvsem finančna pomoč, ki so jo delavci pošiljali v Prekmurje. Tako so pomagali najprej k zagotovitvi osnovnih življenjskih sredstev, ki so jih številčne družine potrebovale za preživetje, še bolj pa k dvigu standarda oziroma opremljenosti kmetij, kjer so lahko po nekaj letih dela v tujini začeli samostojno kmetovati ali so omogočili kmetovanje kateremu od sorodnikov. Izboljšane prometne zveze ter dobro reklamno delovanje ladijskih družb s pomočjo izseljenjskih pisarn in agentov ter čas boljšega poznavanja gospodarskih in življenjskih razmer v ZDA je spodbujalo izseljevanje iz Prekmurja. Tudi izseljensko časopisje, pisma in ustne pripovedi, še najbolj pa hitra obogatitev nekaterih izseljencev, ki so se vrnili, so spodbujala odhajanje v tujino.

O neuspešnih poskusih zaposlitve, izgubi osebne identitete, izkoriščanjih, ki so jih nekateri izseljenci doživljali, ni bilo veliko govora. Na nekatere od teh problemov je v svojih knjigah *Pajkova mreža* (Odranci. Župnija, 2014) ter *Vezi in zanke* (Odranci. Župnija, 2018) opozoril Lojze Kozar. Poleg izčrpanosti, saj so v tujini morali delati tudi po osemnajst ur, so izseljenci prinašali domov tudi različne bolezni ter kulturo življenja in verovanja, ki ni bila krščanska.

5.2 Skrb za izseljence s strani Cerkve

Z namenom, da bi izseljencem pomagali ohraniti človeško dostojanstvo, versko in narodno identiteto ter najti možnosti za uresničitev ciljev izselitve, so leta 1927 ustanovili Družbo sv. Rafaela v Ljubljani, istočasno pa še podružnici v Mariboru in Črenšovcih. Leta 1945 je bila Družba sv. Rafaela ukinjena, ponovno pa je bila ustanovljena leta 1990; od leta 1995 se imenuje Rafaelova družba.

¹⁸ Prim. Marjan Drnovšek: http://www2.arnes.si/~krsrd1/conference/Speeches/Drnovsek_slo.htm, (pridobljeno: 15. 10. 2019).

Pri delu je povezana z Zvezo slovenskih izseljenskih duhovnikov, diakonov in pastoralnih sodelavcev v Evropi ter drugimi slovenskimi župnijami in ustanovami po svetu.

V skrbi za versko in narodno življenje so se za izseljenci po vsem svetu odpravljali tudi slovenski duhovniki. V preteklosti so to bili: Ivan Camplin v Franciji, ki je potem po letu 1990 pomagal mnogim bivšim delavcem pridobiti francosko pokojnino; pozneje Ifko, Steiner, Ferenčak, Antolin in drugi. Za povezanost z izseljenci je s svojim tiskom skrbel Jožef Klekl st. (o izseljencih je pisal tudi Daniel Halas).

Trenutno delujeta dva izseljenska duhovnika iz Prekmurja: Aleš Kalamar v Stuttgartu v Nemčiji (devet let) in Robert Brest v Buenos Airesu (štiri leta). Murskosoboški škof dr. Peter Štumpf je predsednik Zveze slovenskih izseljenskih duhovnikov v Evropi in se redno udeležuje njihove letne konference. Večkrat tudi mašuje na srečanju »treh Slovenij« na Višarjah in obiskuje Slovence po svetu. Velik pomen za ohranjanje vere in kulture imajo slovenske skupnosti, v katerih se izseljenski Slovenci družijo in prirejajo kulturne in verske prireditve. V okviru teh skupnosti vabijo različne glasbene, gledališke ali druge skupine iz Slovenije, da gostujejo pri njih. Ko se izseljeni Slovenci vračajo v domovino, se posebej ob večjih praznikih radi ustavijo v domači župniji. Prijazen sprejem je lahko oznanilo in potrditev ljubezni do domovine in do Boga, ki jo nosijo v sebi.

6 MISIJSKA ZAVZETOST

V zadnjih sto letih je odšlo iz Prekmurja v misijone več kot petindvajset duhovnikov, redovnikov, redovnic in laikov (podatki Misijonskega središča Slovenije). V misijonih jih še vedno deluje šest: p. Vladimir Kos na Japonskem (od leta 1955), Jože Mlinarič v Ruandi (1971), p. Janez Mujdrica v Zambiji (1974), s. Agata Kociper v Braziliji (1983), s. Dorica Sever v Kanadi (1983) in s. Milena Zadravec v Izraelu (1985).

Razloge, zakaj se je toliko Prekmurcev odločilo za misijonski poklic, je moč iskati v nekdanjem velikem številu prekmurskih duhovnikov. Morda nekoliko tudi v potovalni in raziskovalni žilici, ki so jo Prekmurci prebujali ob stikih z izseljenci in njihovih odmevih. Nedvomno pa so bile razlog za pot v misijone potrebe v deželah, kamor so odhajali.

Misijoni so pravzaprav najbolj pristen način oznanjanja evangelija. Spiritual v bogoslovju, Joško Benedetič, nam je večkrat rekel: »Kdor ne čuti poleg duhovniškega poklica tudi klica v misijone, ne more biti dober duhovnik. Mora vas gnati močna želja, da bi oznanjali tam, kjer je najtežje.«

Misijone je spodbujal tudi tisk, ki je pisal o misijonih, vodstvo Martinišča v Murski Soboti, ki je dijake usmerjalo v Italijo v pripravo na misijonsko

poslanstvo, misijonarji, ki so prihajali na obisk v domovino. Med večje, pomembne prekmurske misijonarje spada Jožef Kerec, ki je bil od leta 1921 do 1952 misijonar na Kitajskem, Jožef Geder na Madagaskarju (1973–79), in drugi, še posebej sestre Frančiškanke Brezmadežnega spočetja, ki so pomagale na misijonu pri Kerecu. Prekmurski misijonarji so šli v domala vse konce sveta in opravljali misijonsko poslanstvo med najbolj revnimi, pa tudi med materialno preskrbljenimi, vendar potrebnimi oznanila Kristusovega evangelija.

Ko se misijonarji vračajo v domovino, pripovedujejo o razmerah v krajih, kjer delujejo, in o pomanjkanju, s katerim se srečujejo v misijonskih deželah. Vedno pa poročajo tudi o veselju do življenja in hvaležnosti za drobne stvari, ki jih imajo ljudje v misijonu. Njihovo delo je precej odvisno tudi od dobrote in pomoči, ki jo dobijo v Sloveniji. Akcija Miva, trikraljevska akcija, projekt »Otroci za otroke« in številne druge priložnosti omogočajo materialno pomoč misijonarjem in povezujejo Slovenijo – Prekmurje z misijonskimi deželami. Pomembno pomoč misijonarjem predstavljajo tudi Misijonska molitvena zveza in druge oblike duhovne podpore.

Tako materialna kakor duhovna pomoč odpira srca v sočutju za sočloveka – ne samo za oddaljenega v misijonih, ampak tudi za bližnjega v domačem okolju.

7 PASTORALNO POVEZOVANJE LEVEGA IN DESNEGA BREGA MURE

V okviru teh izvirnih izzivov prekmurske pokrajine in njenih prebivalcev je bila ustanovljena Škofija Murska Sobota, pred tem pa Pomursko pastoralno področje (PPP), v katerega je bila vključena tudi dekanija Ljutomer z desnega brega Mure.

7.1 Pomursko pastoralno področje in škofija Murska Sobota

Prvi posvet o PPP se je zgodil 6. aprila 1971 na Tišini (prva seja PPP je bila 25. maja 1971), na katerem so bili prisotni ljutomerski dekan Franc Puncer, župnik v Gornji Radgoni, murskosoboški dekan Janez Gregor, župnik na Tišini, lendavski dekan Janko Škraban, župnik v Beltincih, ter Karel Bedernjak, kaplan v Svetem Juriju ob Ščavnici, pobudnik in prvi tajnik novonastalega področja.

Na tem posvetu so poleg dekanov in tajnika določili še izvoljene oziroma izbrane člane izmed duhovnikov in laikov. V članstvo so vključili duhovnike Martina Poredosa, Štefana Kuharja in Franca Levsteka ter laike Franca Popita, Franca Novaka in Anico Kšela.¹⁹ PPP je vključeval tri dekanije ob Muri: murskosoboško, lendavsko in ljutomersko. »Razlog za povezovanje teh treh dekanij

¹⁹ Prim. Zapisnik Pomurskega pastoralnega področja, 6. april 1971.

je bila skupna pastoralna in podobni problemi»,²⁰ česar vsi duhovniki v teh treh dekanijah niso tako enoznačno razumeli in sprejemali.

Cilj delovanja PPP je bila načrtna, enotna in poživljena pastoralna v vseh župnijah in za vse naslovljence od otrok, mladine, ministrantov, študentov, izobražencev do kakovostno pripravljenih rekolekcij, povezovanja kaplanov in enotne organizacije tečajev za zaročence.

Za poživitev pastoralnega dela v vseh župnijah so ustanovili referate za posamezna področja ter določili nosilce: Franc Puncer – verska sociologija; Štefan Tratnjek – liturgika; Janko Škraban – župnijski sveti; Alojz Kozar st. – glasba; Štefan Recek – mladinska pastoralna; Franc Levstek – kateheza; Karel Bedernjak – družinska pastoralna ter študenti in izobraženci.

Poleg konkretnega pastoralnega dela znotraj PPP je bil ves čas velik poudarek na stalnem duhovnem in strokovnem poglobljanju referentov. V ta namen so si že leta 1972 zadali, da bodo letno (ali dvoletno) organizirali področni plenum, na katerem bodo duhovniki in drugi laiški sodelavci poleg molitve in meditacije prisluhnili strokovnemu prispevku o izbrani pastoralni temi, nato pa ob poročilih posameznih referatov podali svoje predloge ter si zadali naloge za naprej.

PPP je obsegala 36 župnij (v času ustanovitve 35, ker je bila župnija Bakovci ustanovljena leta 1981) s približno 130.000 prebivalci. V začetku leta so dekani in referenti sestavili pastoralni načrt, ki je bil obvezen za vse dekanije, in ga predložili duhovnikom na eni od rekolekcij. Posamezni področni referenti so na tej podlagi pripravili podrobnejši načrt in ga uresničili po dekanijah. Že takrat so imele vse župnije skupne duhovne obnove za župnijske pastoralne svete (ŽPS), študijsko srečanje za člane ŽPS (ločeno po dekanijah, vendar isti predavatelji), duhovne obnove za ministrante, mladino. Skupni so bili predzakonski tečaji, duhovne obnove, katehetski tečaj, molitvena srečanja za nove duhovne poklice, romanja duhovnikov in vseh pastoralnih delavcev, duhovne vaje za duhovnike.²¹

V okviru delovanja PPP je začel leta 1972 izhajati koledar *Stopinje*. Uvedli so tudi: teološki tečaj za izobražence, Katehetsko-pastoralno šolo (1984), Društvo katoliških izobražencev (1999), svetovalnico za pomoč ljudem v stiski; v Kančevcih je nastal duhovni center (1993), v Murski Soboti župnijski vrtec Lavra (1996) in Kleklova knjigarna (2002), šola za cerkveno glasbo (2002), v Marjancih studio Radia Ognjišče in dopisništvo *Družine* (2003).

²⁰ Marija Sraka, Pomursko pastoralno področje – odlična zasnova za novo škofijo, v: *Škofija Murska Sobota 2006. Zgodovinski oris krščanstva v Pomurju* (ur. Stanislav Zver in Franc Kuzmič), Murska Sobota 2006, str. 166.

²¹ Prim. Franc Tement, Iz pomurskega pastoralnega področja, v: *Stopinje* 1984, 1986, 1990.

Po nekajletnem delovanju PPP je bil ob zavzetem prizadevanju dekana Andreja Zrima pripravljen in 7. marca 2001 sprejet Statut PPP. Potrdil ga je mariborski škofijski ordinariat.

Potrebnoost ljutomerske dekanije po dvajsetih letih delovanja PPP in po družbenopolitičnih spremembah leta 1991 na seji tajništva 25. marca 1992 ocenijo takole: »Pastoralne potrebe nam narekujejo, da ostajajo vse tri dekanije skupaj: ljutomerska, lendavska in soboška. Prekmurje potrebuje ljutomersko dekanijo. /.../ Ohranjanje enotnosti nam narekujejo etnični, politični in verski razlogi.«²² V nadaljevanju navede močno prisotnost madžarizacije v lendavski dekaniji in versko mešanih družin v murskosoboški dekaniji, pri čemer daje ljutomerska dekanija glede tega večjo versko in etnično stabilnost.

Dejavniki, ki govorijo o povezanosti Prekmurja s Prlekijo je več. Najprej so bili to duhovniki (posebej Božidar Raič, 1851 župnik v Ljutomeru), jezikoslovci, politiki, ki so proučevali značilnosti prekmurskega jezika, ozemeljsko pripadnost, etnično povezanost ter se zavzemali za prepoznavanje Prekmurja kot dežele Slovencev. Prlekija je bila ves čas neke vrste vezni člen med Prekmurjem in Slovenijo.

Ker so Turki v 18. stoletju porušili mnoga svetišča na madžarskem ozemlju, so verniki s Prekmurja zelo radi in množično romali k Sveti Trojici v Slovenskih goricah, pa tudi v druge romarske cerkve vse do Marije Bistrice v Medžimurju. Tudi na nove maše so pogosto hodili tako na eno kot na drugo stran Mure.

Prekmurce in Prleke je povezovala močna navezanost na zemljo. Takoj po drugi svetovni vojni (do leta 1965, ko so se odprle meje za delo v Vojvodini) so mnogi iz Prekmurja prihajali delat na posestva oziroma kmetije na prleško stran, ki so bile močno razvite, saj so bile neke vrste oporišča na meji avstrijske monarhije.

Odnos do zemlje je povezan z vernostjo, ki raste iz stika z zemljo, zato kmet doživlja ontološko povezanost z Bogom.²³ To se je izražalo v močno obiskanih procesijah, prošnjih dnevih..., čeprav je bilo vedno moč tudi zaznavati, da je vernost Prlekov nekoliko bolj filozofsko naravnana (Janežič, Trstenjak, Grmič), Prekmurcev pa bolj poduhovljeno mistična, kar jih povezuje z bizantinsko tradicijo.

Narodnostno gledano je bila Prlekija vedno neke vrste magnet Prekmurja k Sloveniji. Močno povezovalno vlogo med Prlekijo, Prekmurjem in tudi Medžimurjem je dobila Gimnazija Franca Miklošiča v Ljutomeru, ustanovljena leta 1963.

²² Zapisnik Pomurskega pastoralnega področja, 25. marec 1992.

²³ Prim. Miran Puconja, *Slovenska kmečka kultura*, Murska Sobota 2012.

Politična odločitev, da okrepi Prekmurje in spodbudi gospodarski razvoj na levi strani Mure, je prinesla določene težave v medsebojno sodelovanje Prlekije in Prekmurja, saj je bilo zaznati, da se razvoj Prekmurja dogaja na račun Prlekije.

Ustanovitev škofije Murska Sobota 7. aprila 2006 je dobra priložnost, da se preseže delitve in zapostavljenosti in poveže ljudi obeh bregov ter spodbudi sodelovanje in razvoj verskega, kulturnega, političnega in gospodarskega sodelovanja.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Župnijski arhiv (ŽA) Lendava:

Dopis lavantinskega škofijskega ordinariata, 21. 6. 1929, št. 531.

Dopis lavantinskega škofijskega ordinariata, 5. 9. 1940, št. 2232.

Dopis sombotelskega škofijskega ordinariata, 9. 6. 1941, št. 1297/1941.

Dopis sombotelskega škofijskega ordinariata, 24. 7. 1941, št. 1741/1941.

Neobjavljeni viri

Zapisnik Pomurskega pastoralnega področja (zapisnikarica Anica Kšela). Tišina, 6. april 1971.

Zapisnik Pomurskega pastoralnega področja, seja tajništva (zapisnikarica Marija Sraka). 25. marec 1992.

Literatura

Camplin, Ivan. *Mojih 90 let*. Stopinje, Murska Sobota 2003.

Grmič, Vekoslav, Ekumenski pomen A. M. Slomška, v: *V edinosti* 1982, str. 17–24.

Kozar, Lojze ml., *Ob 20. obletnici smrti Janoša Kühara (1901–1987)*, Stopinje, Murska Sobota 2007.

Kozar, Lojze ml., *Vretina vsega žitka*, Stopinje, Murska Sobota 2014.

Kozar, Lojze, st., *Licenciat Janez*, Mohorjeva družba Celje, Celje 1975.

Kozar, Lojze, *Topla babičina dlan*, Mohorjeva družba Celje, Celje 1986.

Kozar, Lojze, *V Porabju doma*, Župnija Odranci, Odranci 2015.

Kozar, Lojze, *Vezi in zanke*, Mohorjeva družba Celje, Celje 1979.

Kuzmič, Mihael, Ekumenska praksa v Prekmurju, v: *Stopinje* 1984, str. 203–295.

Kuzmič, Mihael, Izseljevanje iz Prekmurja med prvo in drugo svetovno vojno v luči sodelavcev »Mladega Prekmurca«, v: *Dve domovini* 5 (1995), str. 29–42.

Lipovšek, Stanislav, Spremna beseda k slovenski izdaji, v: *CD 150: Od konflikta do skupnosti*, Družina, Ljubljana 2016.

Ojnik, Stanko, Vodstvo krajevne Cerkve (II. del), v: *BV* 1969, št. 3–4, str. 355–356.

Puconja, Miran, *Slovenska kmečka kultura*, Eurotrade Print D.O.O, Murska Sobota 2012.

Smej, Jože, Bomo kristjani v tretjem tisočletju še zmeraj ločeni?, v: *Stopinje* 1998, str. 29–31.

Sraka, Marija, Pomursko pastoralno področje – odlična zasnova za novo škofijo, v: Škofija Murska Sobota 2006. Zgodovinski oris krščanstva v Pomurju (ur. Stanislav Zver in Franc Kuzmič), Župnijski zavod sv. Miklavža, Murska Sobota 2006, str. 165–173.

- Škafar, Vinko, Prizadevanja za škofijo po prvi svetovni vojni, v: Škofija Murska Sobota 2006, Zgodovinski oris krščanstva v Pomurju (ur. Stanislav Zver in Franc Kuzmič), Župnijski zavod Murska Sobota, Murska Sobota 2006, str. 89–107.
- Štuhec, Ivan, PPP pred novimi izzivi, v: *Stopinje* 1993, str. 65–67.
- Tement, Franc, Iz pomurskega pastoralnega področja, v: *Stopinje* 1984, str. 238–240; 1986, str. 208–210; 1990, str. 190–193.
- Zadravec, Jože, Ostati in biti Slovenec v Porabju, v: *Stopinje* 2000, str. 108–115.

Spletni viri

- Drnovšek, Marjan. http://www2.arnes.si/~krsrd1/conference/Speeches/Drnovsek_slo.htm. (pridobljeno: 15. 10. 2019).
- Evangelikaške cerkve v Prekmurju: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/item/evangelikaške-cerkve-v-prekmurju.html> (pridobljeno: 1. 6. 2020).
- Bojan Zadravec, Judje na Slovenskem: <https://druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/all/BA2685DBA5E9D163C125756300310F1A?OpenDocument> (pridobljeno: 4. 5. 2020)
- Kuzmič, France, Pregled virov in publikacij o manjših protestantskih cerkvah: <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/gradivo/pregled-virov-o-protestantskih-cerkvah> (pridobljeno: 12. 5. 2020).
- Rafaelova družba. Nastanek Rafaelove družbe. 21. 5. 2013. <https://www.rafaelova-druzba.si/zgodovina> (pridobljeno: 1. 10. 2019).
- Sosednji narodi in kulture: <http://eucilaff.tovarnaidej.com/sl/madzari-v-sloveniji/2> (pridobljeno: 1. 10. 2019).
- Začetki dvojezičnega šolstva v Prekmurju: <http://lendava-on.net/zacetki-dvojezicnega-solstva-v-prekmurju/> (pridobljeno: 3. 2. 2020).

POVZETEK

Sad dolgotrajnega procesa povezovanja in pastoralnega delovanja na področju Prekmurja in dela Prlekije, ki obsega ljutomersko dekanijo, je leta 2006 ustanovljena Škofija Murska Sobota. Na izraz življenja in delovanja v okvirih škofije vplivajo okoliščine, ki so zahtevale svojevrsten odgovor. Dvojezičnost je zahtevala določene prilagoditve in sodelovanja tudi onkraj ozemeljskih meja. Porabje s slovenskim prebivalstvom je klicalo k vzdrževanju vezi za ohranitev kulture, jezika in pripadnosti matičnemu narodu. Versko mešano področje je zahtevalo ekumenski dialog in prečiščevanje teologije ter spoštovanje verskega obredja. Izselenstvo je pomenilo ekonomsko razbremenitev, obenem pa prinašalo tuje kulturne in nazorske tokove. Svojevrsten pojav je misijonarstvo, ki izraža moč verskega in kulturnega naboja, zaradi katerega številni duhovniki oznanjajo evangelij v deželah tretjega sveta. Ti izzivi so že od začetka delovanja Pomurskega pastoralnega področja v letu 1971, še bolj pa po osamosvojitvi Slovenije, utrjevali prepričanje, da Prekmurje iz etničnih, verskih in političnih razlogov za svoje uravnoteženo delovanje potrebuje priključeno ljutomersko dekanijo. Na podlagi te ugotovitve so nastale škofijske meje oziroma so se ohranile meje PPP, znotraj katerih sta se nadaljevala povezovalni proces in

pastoralno sodelovanje na oznanjevalnem, karitativnem in liturgičnem področju delovanja.

KLJUČNE BESEDE: *Porabje, dvojezičnost, verska raznolikost, Pomursko pastoralno področje*

Summary

ORIGINAL CHALLENGES AND PAVING THE WAY FOR THE CHURCH IN PREKMURJE

The Diocese of Murska Sobota, established in 2006, is the fruit of a long-lasting process of cooperation and pastoral actions in the territory of Prekmurje and a part of Prlekija, which includes the deanery of Ljutomer. The expression of life and work within the framework of the diocese is influenced by circumstances that demanded a unique answer. Bilingualism also demanded certain adjustments and collaboration on the other side of territorial borders. With its Slovenian population, Porabje called for maintaining the bonds for the preservation of culture, language, and the feeling of belonging to the mother nation. The religiously mixed area required ecumenical dialogue and purification of theology as well as compliance with the religious rites. Emigration presented economic relief, while simultaneously introducing foreign cultural and ideological currents. Missionaries are a unique concept that expresses the power of the religious and cultural charge due to which many priests preach the gospel in the lands of the third world. Ever since the beginning of the Pomursko pastoralno področje (PPP or Pastoral Area of Pomurje) in 1971, and even more after the independence of Slovenia, these challenges have strengthened the belief that for ethnic, religious, and political reasons Prekmurje needs the annexed deanery of Ljutomer for its balanced operation. Based on this finding, diocesan borders were made or borders of the PPP were preserved, within which the connective process and pastoral collaboration in the proclamatory, caritative, and liturgic areas continued.

KEYWORDS: *Porabje, bilingualism, religious diversity, Pastoral Area of Pomurje*

Benedictus Episcopus Servus Servorum Dei

ad perpetuam rei memoriam. **Slovenorum fidelium** spirituales necessitates diligentissime considerantes, studiosam operam damus ut illa in recta Evangelii praedicatione facilius commodiusque eveniat. Attenta igitur petitione Venerabilis Status Francisci Hambergei, tunc Episcopi Naubocensis, qui, audita Confectione Episcoporum Sloveniae, ab Apostolica Sede exigo expostulavit ut, circumscriptiois ecclesiasticae sibi conceditae dismembrato territorio, nova eiqueque diocesis, Vnde Ipsi, favorabili exstante sententia Venerabilis Status Sancti Abel + Castello, Archiepiscopi titulo Camadensis et in Slovenia Apostolica Nunti, de consilio Congregationis pro Episcopis, haec quae sequuntur decernimus. Ab archidioecesi Naubocensi distrahimus integram territorium Vicariatum foranorum vulgo nuncupatum: Lendava, Lutomec et Muresha Sobota atque ex ita distracto territorio novam constituimus **DIOCESEM Sombotiensem** appellandam Novae ecclesiasticae communitatis sedem in urbe Muresha Sobota statuimus templumque ibidem parociale, Pro in honorem S. Nicolai dicatur, ad gradum elevimus Ecclesiae Cathedralis, cunctis consentaneis concessis iuribus et privilegiis. Diocesim Sombotiensem Metropolitanam Ecclesiam Naubocensem suffraganeam facimus atque eius Episcopum metropolitico iuri Archiepiscopi pro tempore eiusdem Ecclesiae Metropolitanae subicimus. Cetera cuncta ad Iuris Canonici normas exolvantur. Ad haec tandem explenda quae per has Litteras iussimus, Venerabilem quem diximus Statum Sanctum Abel + Castello deputamus, necessarias eidem tribuentes facultates etiam subdelegandi ad effectum de quo agitur quolibet vicum in ecclesiastica dignitate constitutum, onere imposito ad Congregationem pro Episcopis authenticum exemplum actus peccatae executionis emittendi. Hanc denique Constitutionem Nos tam nunc et in posterum ratam esse volumus, contraeius quibuslibet rebus non obstantibus. Datum Romae, apud Sanctum Petrum, die septimo mensis Aprilis, anno Domini bis millesimo septo, Pontificatus Nostri primo.

+ Angelus Card. Sodano
Secretarius Status

+ Gennaro B. Card. Re.
Congreg. pro Episcopis Praefectus

Manuello Piretti, notarius apostolicus
Bartholomaeo Stronach, notarius

Papeška bula *Slovenorum fidelium*, s katero je papež Benedikt XVI. 7. aprila 2006 ustanovil škofijo v Murški Soboti. Ta je bila slovesno razglašena 25. junija 2006, ko je bilo tudi škofovsko posvečenje prvega škofa, msgr. dr. Marjana Turnška.

Andrej Lažeta

uni. dipl. teolog, župnija Beltinci, Mladinska 4, SI – 9231 Beltinci
e-naslov: andrej.lazeta@gmail.com

DOPRINOS SOBOŠKE ŠKOFIJE V SEVEROVZHODNI SLOVENIJI OZ. POMURJU

Ustanovitev soboške škofije je gotovo eden izmed vidnejših sadov združitve Prekmurja z matično Slovenijo leta 1919. Papež Benedikt XVI. je namreč 7. aprila 2006 s papeško bulo *Slovenorum fidelium* ustanovil Soboško škofijo,¹ v kateri so združene tri dekanije s 36 župnijami: Soboška (14 župnij),² Lendavska (11 župnij)³ in Ljutomerska (11 župnij).⁴ Prvoimenovani dekaniji v celoti pokrivata današnje Prekmurje v Republiki Sloveniji,⁵ tj. ozemlje, ki se je pred 100 leti ločilo od Madžarske in se združilo s Kraljevino SHS oz. Kraljevino Jugoslavijo. Tako je ravno združitev Prekmurskih Slovencev z ostalimi Slovenci omogočila ustanovitev soboške škofije, ker Sveti sedež škofijske meje običajno uravnava po državnih mejah.

Papež Benedikt XVI. je v soboško škofijo združil prav osrčje nekdanje srednjeveške slovanske kneževine Spodnje Panonije, ki ji je knez Kocelj v letih 869 do 874 vladal suvereno in je bil njej nadškof in metropolit, vsaj nekaj časa, sv. Metod. Zato je nadvse primerno, da je sv. Metod postal tudi glavni zavetnik novoustanovljene⁶ soboške škofije. Prekmurski Slovenci tako v novi katoliški škofiji živijo že 13 let.

¹ Ne Murskosoboško. Dioecesis Sombotiensis. Pridevnik Murska je namreč ostanek madžarizacije, ko so na takratnem Ogrskem Mursko Soboto z njim (oz. madž. Muram) razločevali od drugih Sobotišč na Ogrskem, tudi Sombotela. Danes bi lahko ta pridevnik brez posebne škode popolnoma odpravili.

² Sestavljajo jo župnije: Bakovci, Cankova, Dolenci, Gornji Petrovci, Grad, Kančevci, Kuzma, Markovci, Martjanci, Murska Sobota, Pečarovci, Pertoča, Sv. Jurij v Prekmurju in Tišina.

³ Sestavljajo jo župnije: Beltinci, Bogojina, Črensovci, Dobrovnik, Dokležovje, Hotiza, Kobilje, Lendava, Odranci, Turnišče in Velika Polana.

⁴ Sestavljajo jo župnije: Apače, Cezanjci, Gornja Radgona, Kapela pri Radencih, Križevci pri Ljutomeru, Ljutomer, Mala Nedelja, Radenci, Razkrižje, Sv. Jurij ob Ščavnici in Veržej, kar zneso 5,4 % površine Slovenije.

⁵ Škof msgr. dr. Jožef Smej stalno naglaša, da je tudi Porabje del Prekmurja, čeprav je del madžarske države.

⁶ Nadškofijski sedež sv. Metoda v Spodnji Panoniji je bil t. i. antični škofijski sedež sv. Andronika, ki je bil lociran v Sirmiumu (danes Sremska Mitrovica), kar pa ne pomeni, da je tudi sv. Metod imel svoj sedež tam in ne morda v Blato Gradu. Danes so na sedež sv. Andronika titulirani, tako kakor je bil sv. Metod, škofje Sremske Mitrovice. Soboški škofijski sedež pa je novoustanovljen kot soboški.

1 UPRAVA ŠKOFIJE

Za prvega soboškega škofa je bil ob ustanovitvi škofije imenovan msgr. dr. Marjan Turnšek, ki je škofovsko posvečenje prejel in bil umeščen ob razglasitvi škofije 25. junija 2006 v stolnici sv. Nikolaja v Murski Soboti. Kot škof je msgr. Marjan Turnšek služil škofiji do 28. 11. 2011 (4 leta in 5 mesecev), ko je bil imenovan za mariborskega nadškofa koadjutorja s pravico nasledstva. Istega dne je bil za soboškega škofa imenovan dotedanji mariborski pomožni škof msgr. dr. Peter Štumpf SDB, ki je bil za soboškega škofa umeščen 10. januarja 2010 v stolnici sv. Nikolaja v Murski Soboti in je tako že deset let nadpastir soboške škofije.

Prvi generalni vikar in kancler soboške škofije je bil od njene ustanovitve do leta 2015 msgr. Franc Režonja, ki ga je v obeh službah nasledil Lojze Kozar, ki ju opravlja še danes.

Prvi voditelj pastoralne službe je ob ustanovitvi škofije postal dr. Karel BERNJAK, ki ga je leta 2010 nasledil dr. Franc ZOREC.

Prvi ekonom soboške škofije je bil od ustanovitve škofije do leta 2010 Andrej ZRIM. Od leta 2010 do leta 2017 je bil škofijski ekonom Alojz BENKOVIČ. Od leta 2017 naprej pa to nalogo opravlja Goran KUJAR.

Od leta 2015 naprej ima škofija tudi škofovega vikarja za narodnostne skupnosti. To poslanstvo od ustanovitve te službe opravlja msgr. Franc Režonja.

Prvi dekan soboške dekanije v novi škofiji je bil Martin VÖRÖŠ (2006 do 2010), zdaj pa službo soboškega dekana opravlja Ivan KRANJEC (od 2011).

Lendavsko dekanijo sta od ustanovitve soboške škofije vodila Lojze Kozar (2006 do 2016) in Ivan KRAJNC (2016 do 2018). Trenutno je lendavski dekan Boris KUČKO (od 2019).

V ljutomerski dekaniji pa so se v dekanski službi za časa soboške škofije zvrstili: Anton HRIBERNIK SDB (2006), Jože VEHOVAR (2007 do 2010), Andrej ZRIM (2010 do 2018) in aktualni dekan msgr. Franc Režonja (od 2018).

2 CERKVENE USTANOVE, KI SO NA OZEMLJU SOBOŠKE ŠKOFIJE OBSTAJALE ŽE PRED USTANOVITVIJO

Osnovne cerkvene ustanove na področju soboške škofije so vsekakor župnije, ki so bile vse ustanovljene že pred ustanovitvijo škofije in povezane v že imenovane tri dekanije, ki so bile združene v pomurski naddekanat leta 2004.

Neposredno pa se je soboška škofija v pastoralnem smislu razvila iz Pomurskega pastoralnega področja, v katerem so se povezale Soboška, Lendavska in Ljutomerska dekanija. Začetki povezovanja področja segajo v leto 1970, a je bilo pastoralno področje od Mariborske škofije s statutom uradno potrjeno šele leta 2001.

Izmed 36 župnij soboške škofije so ob ustanovitvi škofije 5 župnij pastoralno upravljali redovniki (don Boskovi salezijanci: Kapelo, Radence, Veržej in

Dokležovje; ter kapucini Kančevce). Danes redovniki pastoralno upravljajo 4 župnije (don Boskovi salezijanci Radence in Veržej, kapucini Kančevce in minoriti Turnišče).⁷

Na področju škofije je ob ustanovitvi deloval 1 samostan (danes 3) in 4 redovne hiše. V samostanu bratov kapucinov v Kančevcih so bivali 3 redovniki (prav tako danes). Salezijanci so imeli redovno hišo v Veržeu s 6 člani skupnosti (5 duhovnikov⁸ in sobrat; danes 6 duhovnikov). Frančiškanke brezmadežnega spočetja so imele redovni hiši v Beltincih (3 redovnice; danes 1 redovnica – redovna hiša je uradno združena s hišo v Veržeu) in Veržeu (2 redovnici; danes prav tako 2); Hčere Marije pomočnice pa v Murski Soboti (6 redovnic; tudi danes 6 redovnic); v Ljutomeru je v hiši sester križniškega reda bivalo 5 redovnic (danes v Ljutomeru bivata 2 sestri).

Od leta 1984 dalje je v Murski Soboti in vse do danes, z nekaj vmesnimi prekinitvami, katehetsko pastoralna šola za izobraževanje laičnih katehistinj in katehistov.⁹ Ob ustanovitvi škofije so v Murski Soboti vsako leto potekali tudi Nikodemovi večeri, ki pa so sčasoma zamrli.

V škofiji so ob ustanovitvi delovali trije domovi duhovnosti oz. domovi za duhovne vaje: v Beltincih na župnišču, v Kančevcih in Veržeu. Slednja sta imela tudi lastno duhovno vodstvo in delujeta še danes, medtem ko beltinski dom duhovnosti danes ne deluje več in je v njem glasbena šola Beltinci.

Ob ustanovitvi škofije je v njej delovala le ena cerkvena vzgojna ustanova in sicer zasebni vrtec Lavra, ki ga je v sodelovanju s Hčerami Marije Pomočnice ustanovil župnijski Miklavžev zavod v Murski Soboti (1992), ki je imel podružnico tudi na Tišini (2002). Obe enoti še vedno delujeta in sta se razvili v sodobno in kvalitetno vzgojno-predšolsko cerkveno ustanovo.

Leta 2001 je bila v Murski Soboti ustanovljena Šola za cerkveno glasbo, ki danes deluje v okviru glasbene šole Beltinci. Istega leta je Miklavžev zavod ustanovil Kleklovo knjigarno, ki je ob ustanovitvi škofije prešla pod okrilje Pogača d.o.o., od leta 2018 pa deluje pod okriljem založbe Družina. Kleklova knjigarna je edina specializirana knjigarna z versko-duhovno literaturo, z vsem potrebnim za župnijsko pisarno in liturgičnimi pripomočki ter devocionalijami na območju soboške škofije.

Leta 2003 so bili v Martjancih blagoslovljeni prostori za dopisništvo Družine in Radia Ognjišče,¹⁰ ki so sicer nekaj časa služili svojemu namenu, a se v

⁷ Od slednje naštetih 4 župnij so Radenci začasno izročeni redovnikom, ostale tri pa so redovnikom izročene za stalno.

⁸ Od tega so po eden živeli v Dokležovju, Radencih in na Kapeli, kjer so bili župniki.

⁹ Prim. Marija Sraka, Pomursko pastoralno področje – odlična zasnova za novo škofijo, v: Škofija Murska Sobota 2006. Almanah ob ustanovitvi škofije Murska Sobota. Zgodovinski oris krščanstva v Pomurju (ur. Stanislav Zver in Franc Kuzmič), Murska Sobota 2006, str. 169 (dalje: Sraka, Pomursko pastoralno področje).

¹⁰ Prim. Sraka, Pomursko pastoralno področje, str. 170.

novi škofiji zaradi popolnoma spremenjenih razmer na področju medijev (digitalizacija) niso nikoli prav razvili oz. so postali nepotrebni.

Kot »doto« je nova škofija dobila tudi glasilo pomurskega pastoralnega področja *Stopinje*, ki je leta 1972 začelo izhajati kot koledar oz. letni zbornik.¹¹ Škofija ga je sprejela za svoj letni koledar in zbornik. Prav tako je škofija na področju versko-periodičnega tiska »posvojila« duhovno versko glasilo *Poti k Bogu*, ki je prvič izšlo leta 1993 kot glasilo lendavske dekanije. Sčasoma je postalo še glasilo soboške dekanije. Danes izhaja (praviloma) štirikrat na leto, kot versko-duhovno glasilo za vso soboško škofijo.¹²

3 EKUMENIZEM

Na ozemlju škofije živi večina slovenskih evangeličanov, v 13 cerkvenih občinah, in približno 60 pravoslavnih družin. Prisotni so tudi kalvinci (ena pretežno madžarsko govoreča cerkvena občina v Motvarjevcih) in večja binkoštna skupnost. Katoliška in evangeličanska cerkev ter binkoštna skupnost redno obhajajo skupno ekumensko bogoslužje v molitveni osmini za edinstvo med kristjani. Škofijska Karitas in evangeličanska EHO – Podpornica sodelujeta pri karitativnih programih, predvsem pri razdeljevanju hrane. Evangeličani, katoličani in kalvinci so s pomočjo Svetopisemske družbe skupaj izdali tudi Novo zavezo Svetega pisma (2010) v slovensko-madžarskem jeziku.

Leta 2016 je potekalo v evangeličanski cerkvi v Murski Soboti veliko ekumensko srečanje pod geslom *Od konflikta do skupnosti? Združeni v upanju*, v spomin 500-letnice Lutrove reformacije. Prav tako sta ob 500-letnici reformacije katoliški škof Peter Štumpf in Geza Filo imela skupno predavanje na temo teologije o ekologiji v obeh Cerkvah in sta skupaj javnosti predstavila tudi dokument *Od konflikta do skupnosti*.

Predstavniki katoliške in evangeličanske Cerkve se priložnostno srečujejo predvsem, ko gre za pripravo skupnih bogoslužij in za uskladitev pastoralnih in etičnih vprašanj.

Od leta 2013 imajo pravoslavni kristjani za bogoslužje na razpolago kapelo Matere Božje v Rakičanu (stolna župnija Murska Sobota). Priložnostno prihaja v to kapelo obhajati bogoslužje pravoslavni duhovnik iz Maribora. Pravoslavni kristjani so dvakrat obhajali božič tudi v soboški stolnici.

¹¹ Prvega je izdal dekanijski urad v Murski Soboti, poznejše izdaje pa Pomursko pastoralno področje. Od ustanovitve škofije ga izdaja škofija.

¹² Prim. Jože Vugrinec, *Versko-duhovno v Pomurju*, v: Škofija Murska Sobota 2006. Almanah ob ustanovitvi škofije Murska Sobota. Zgodovinski oris krščanstva v Pomurju (ur. Stanislav Zver in Franc Kuzmič), Murska Sobota 2006, str. 205–207.

4 NOVE CERKVENE USTANOVE, KI JIH JE USTANOVIŁA SOBOŠKA ŠKOFIJA

V novi škofiji so bile seveda najprej ustanovljene nove ustanove in sveti, ki so potrebni za samo delovanje škofije. Tako so bili že v prvem letu delovanja škofije ustanovljeni: Škofijska pisarna, zbor svetovalcev, duhovniški svet, škofijski pastoralni svet in škofijski gospodarski svet, škofijska gospodarska uprava in podjetje Pogača d.o.o.

Pastoralna služba se je takoj razdelila v tri referate z več odbori: Referat za oznanjevanje,¹³ referat za bogoslužje in cerkveno glasbo¹⁴ in referat za diakonijo.¹⁵

Že leto dni po ustanovitvi škofije, leta 2007, je bila cerkev Marijinega vnebovzeta v Turnišču razglašena za škofijsko romarsko središče.

Znotraj škofijskega zavoda PONS, ki je bil ustanovljen leta 2015, delujeta Družinski center Dlan, ustanovljen 2015, in Center kulture in sožitja Srebrna hiša, ki ga je soboška škofija na Srebrnem bregu na goričkem ustanovila iz zapuščine duhovnika Ivana Camplina leta 2015.

V letu po ustanovitvi škofije je bila ustanovljena tudi Škofijska Karitas Murska Sobota, ki je do danes tekom delovanja svoje poslanstvo izvrševala z naslednjimi programi: Lazarjev dom leta 2014 (Ljudska kuhinja in brezplačna zdravstvena pomoč v Murski Soboti), Svetovalnica za žrtve nasilja leta 2017 in Materinski dom (na dveh lokacijah: v Sv. Juriju ob Ščavnici od leta 2016 in v Martjancih od 2016; slednja se bo v Mursko Soboto preselila leta 2020) ter Domačija Šprinc (2016 do 2020). Škofijska Karitas in njeni prostovoljci so se posebej izkazali v emigrantski krizi leta 2016.

Že leta 2008 je škofija začela z gradnjo Doma Danijela Halasa Velika Polana (dom za ostarele), ki je bil blagoslovljen in svojemu namenu predan leta 2010, danes pa deluje pod okriljem Mariborske Karitas.

V Turnišče so leta 2012 prišle sestre klarise, klariški samostan Marije Matere Cerkve v Turnišču pa je bil kanonično ustanovljen leta 2018. V njem danes svoje poslanstvo živi 8 nun. Prav tako je bil v Turnišču leta 2015 na novo

¹³ Z odbori za: katehezo, homilijo, mladino, odrasle, družino, medije, duhovna gibanja, ekumenizem, misijone in župnijske pastoralne svete. Danes v referatu obstajajo naslednji odbori: odbor za katehezo (OŠ), odbor za mladino, odbor za odrasle (družino), odbor za medije, odbor za ŽPS, odbor za misijone, odbor za duhovna gibanja, odbor za narodnostne skupnosti, odbor za ekumenizem in odbor za pastoralo Romov.

¹⁴ Z odbori za: liturgična opravila, ministrante, liturgične sodelavce, duhovne poklice, cerkveno glasbo in organiste, ljudsko in mladinsko petje. Danes v referatu delujejo naslednji odbori: odbor za liturgična opravila in liturgične sodelavce, odbor za ministrante, odbor za duhovne poklice, odbor za mladinsko petje, odbor za ljudsko petje, odbor za cerkveno glasbo in organiste, odbor za biblične in molitvene skupine.

¹⁵ Z odbori za: Karitas, Vero in luč, odvisnike, krščansko bratstvo bolnikov in invalidov, Hospic, izseljence, zapornike, Kolpingovo združenje in Rome. Danes v referatu delujejo naslednji odbori: odbor za Karitas, odbor za župnijske pomočnice in odbor za bolnišnično pastoralo.

ustanovljen minoritski samostan sv. Antona Padovanskega, ko so župnijo in božjo pot začeli upravljati patri minoriti. V samostanu danes živijo trije patri.

5 DRUGI DOPRINOSI V POMURJU PO SOBOŠKI ŠKOFIJI

Škofija je v svoji »doti« dobila tudi božjega služabnika Danijela Halasa. Njegov škofijski postopek za beatifikacijo je bil dokončan leta 2014, že naslednje leto pa se je začel nov škofijski beatifikacijski postopek za duhovnika Alojzija Kozarja.

Leta 2013 je škof dr. Peter Štumpf na praznik Marijinega vnebovzeta soboško škofijo v Turnišču posvetil Marijinemu brezmadežnemu Srcu.

Ob 10-letnici škofije je škofija po vseh župnijah izvedla škofijski misijon (dec. 2015 do avg. 2016), s katerim je skušala prebuditi in utrditi v škofljanih katoliško vero in s tem vse plemenite sadove, ki jih katoliška vera omogoča.

Leta 2016 je škofija posebej poskrbela za bolniško pastoralo, ko je enemu izmed dveh soboških stolnih kaplanov za delokrog dodelila duhovno oskrbo soboške bolnišnice in dveh soboških domov za ostarele. Danes je za bolnike poskrbljeno (od 2019) preko koordinatorja bolnišnične pastore in z duhovnim pomočnikom v soboški stolni župniji.

Soboška škofija vse od svojega začetka, posebej pa od leta 2015 naprej, odkar ima škofovega vikarja za narodnosti, po svojih močeh pastoralno skrbi, predvsem s slovenskim bogoslužjem, za Slovence v Porabju.

Leta 2019 je škofija z večmesečno pripravo po župnijah, veličastnim praznovanjem v Beltincih (17. 8.) in znanstvenim simpozijem obeležila 100-letnico priključitve Prekmurja k matični domovini Sloveniji. S tem je skušala v škofljanih prebuditi narodno zavednost in hvaležnost za katoliško vero, skratka za vse, kar so nam častitljivega zapustili slavni predniki. Škofija Murska Sobota se je v zadnjem letu tako izkazala za edino ustanovo v Pomurju, ki je bila sposobna pri ljudeh spodbujati tako narodno zavest, kakor vero v Jezusa Kristusa Odrešenika ideološko neobremenjena.

6 PREHOJENA POT V LUČI STATISTIČNIH PODATKOV

Ob ustanovitvi soboške škofije je na njenem ozemlju živelo 120.146 prebivalcev (danes pa približno 110.000), med njimi 95.463 (79,5 %) katoličanov (danes 83.900 ali 76,2 %). Ob ustanovitvi je škofija imela na svojem ozemlju 45 duhovnikov, danes pa 48 inkardiniranih duhovnikov, od katerih jih 8 ne biva na ozemlju škofije. Živita pa na ozemlju škofije 2 duhovnika iz drugih škofij. Od 36 župnij jih je trenutno zasedenih 32, 4 pa so oskrbovane iz drugih župnij. Danes na ozemlju škofije prebiva 13 redovnikov, kar je 2 več kot ob ustanovitvi. Število redovnic se je povečalo od ustanovitve s 16 na 19 (poleg tega so še tri članice

svetnih ustanov), čeprav za časa ustanovitve škofije ni nobeno dekle vstopilo v nobeno redovno skupnost.

SKLEP

Danes škofija žal nima škofijskega bogoslovca,¹⁶ niti nobene redovne kandidatke, redovni bogoslovec pa je eden – salezijanski. Istočasno se povečuje število neurejenih zakonskih skupnosti, kar bo demografsko krizo (ki je nastala, ker mnoge generacije niso rodile in vzgojile vseh otrok) in krizo vzgoje, predvsem vzgoje za družino, še okrepilo. Tako bo glavni škofijski pastoralni izziv, v vsej njegovi celovitosti, prebujanje življenjske poklicanosti katoliškega kristjana in odgovorno uresničevanje življenjskega poslanstva.

Škofija se lahko tako ob svojem skromnem ekonomskem stanju (vsiljuje se mnenje, da tudi vedno skromnejšem duhovnem kapitalu) nasloni predvsem na vero v vsemogočnega Boga in zagovor Device Marije, sv. Metoda, župnijskih zavetnikov in božjih služabnikov Danijela Halasa ter Alojzija Kozarja.

VIRI IN LITERATURA

Tiskani viri

Sporočila slovenskih škofov, letniki od 2004 do 2019.
CD 117 – Nova ureditev Cerkve v Sloveniji leta 2006.
Letopis Katoliške cerkve v Sloveniji 2017, Ljubljana 2017.
Naslovnik slovenskih škofij 2005.
Naslovnik slovenskih škofij 2005/2006.
Naslovnik slovenskih škofij 2007.
Naslovnik slovenskih škofij 2020.

Literatura

Škofija Murska Sobota 2006: *Almanah ob ustanovitvi škofije Murska Sobota. Zgodovinski oris krščanstva v Pomurju* (ur. Stanislav Zver in Franc Kuzmič), Župnijski zavod sv. Miklavža, Murska Sobota 2006.
Sraka, Marija, Pomursko pastoralno področje – odlična zasnova za novo škofijo, v: Škofija Murska Sobota 2006: *Almanah ob ustanovitvi škofije Murska Sobota. Zgodovinski oris krščanstva v Pomurju* (ur. Stanislav Zver in Franc Kuzmič), Župnijski urad sv. Miklavža, Murska Sobota 2006, str. 165–173.
Vugrinec, Jože, Versko-duhovno v Pomurju, v: Škofija Murska Sobota 2006: *Almanah ob ustanovitvi škofije Murska Sobota. Zgodovinski oris krščanstva v Pomurju* (ur. Stanislav Zver in Franc Kuzmič), Župnijski urad sv. Miklavža, Murska Sobota 2006, str. 205–207.

¹⁶ Od ustanovitve škofije do danes je bilo v škofiji posvečenih 14 novih duhovnikov.

POVZETEK

Prispevek želi karseda objektivno, kar je zaradi zgodovinske ne-odmaknjenosti ne ravno lahka naloga, izpostaviti doprinos ustanovitve soboške (katoliške) škofije v severovzhodni Sloveniji oz. Pomurju. V članku so pregledno naštetih duhovniki in škofa, ki so sodelovali pri vodenju škofije, cerkvene ustanove, ki so na področju škofije obstajale že pred ustanovitvijo, in tiste, ki so nastale kot nujna posledica ustanovitve škofije oz. jih je škofija ustanovila iz drugih (pastoralnih) razlogov. Vsaj orisano je tudi duhovno, moralno, kulturno in državotvorno poslanstvo, ki ga je opravila mlada škofija. Izpostavljeno je tudi pastoralno poslanstvo škofije in demografija ter nekaj drugih statističnih podatkov.

KLJUČNE BESEDE: *Prekmurje, Pomurje, Soboška škofija*

Summary

THE CONTRIBUTION OF THE DIOCESE OF MURSKA SOBOTA IN NORTH-EASTERN SLOVENIA OR POMURJE

The article strives to present as objectively as possible the contribution of the establishment of the (Catholic) Diocese of Murska Sobota in north-eastern Slovenia or Pomurje, which is not the easiest task due to the historical non-distance. It provides an orderly enumeration of priests and bishops who participated in the running of the diocese and church institutions which existed in the territory of the diocese even prior to its establishment and those that were created as a necessary consequence of the establishment or were founded by the diocese for other (pastoral) reasons. The spiritual, moral, cultural, and state-forming mission carried out by the young diocese is drafted. The pastoral mission of the diocese, demography, and some other statistical data are also given.

KEYWORDS: *Prekmurje, Pomurje, Diocese of Murska Sobota*

Lojze Kozar ml.

generalni vikar, Murska Sobota, Gregorčičeva 4, SI – 9000 Murska Sobota
e-naslov: alojzij.kozar@rkc.si

VERSKO ŽIVLJENJE V PREKMURJU: IZVIRNE OBLIKE CERKVENEGA ŽIVLJENJA, SKRB ZA CERKVENA POSLOPJA, ČEŠČENJE MATERE BOŽJE, PRIZADEVANJE ZA SVETOST

Človek gradi svoj odnos z Bogom na osebni ravni, pa tudi na občestveni, se pravi kot član domače družine, župnije in raznih skupin, v katerih sodeluje.

Odnos z Bogom in svoje osebno življenje je človek na ozemlju Prekmurja v različnih obdobjih zgodovine različno oblikoval. V preteklosti, sto let in več nazaj, je imel manj možnosti. Svojo vero je lahko ob nedeljah in praznikih krepil v župnijskih cerkvah, kjer je sodeloval pri bogoslužju, pa še ob raznih dogodkih in posameznih priložnostih (krst, poroka, smrt ...). Šele po letu 1782 je imel možnost oblikovati svoj notranji svet na podlagi tiska.

Kdo vse in kaj vse je vplivalo na oblikovanje verskega življenja ljudi v Prekmurju, predvsem katoličanov pred sto leti in zatem, želi pokazati ta prispevek.

1 CERKVENA ZDRUŽENJA

Človek na različne načine izraža svojo vero, jo krepi, se povezuje z Bogom. V cerkvi prejema zakramente, se udeležuje svete maše, obenem pa svojo vero živi tudi sredi vsakdanjega življenja. K temu so že v preteklosti in tudi danes pomagala razna združenja. Nekatere je ustanavljala in spodbujala Cerkev sama (papež, škofje, duhovniki), nekatere pa so predlagali in vodili laiki sami.

V Prekmurju so bili najbolj razširjeni cehi, bratovščina rož živega rožnega venca in nekatere druge bratovščine.

1.1 Rože živega rožnega venca

V prekmurskih župnijah so bile in so še zelo dejavne skupnosti ali bratovščine, ki se imenujejo rože živega rožnega venca. Da bi pospešila molitev, po

kateri bi se ljudje notranje umirili, krepili svojo vero in pomagali bližnjemu, je blažena Marija Pavlina Jaricot v Lyonu v Franciji leta 1826 osnovala bratovščino rož živega rožnega venca. V Prekmurju so rože zaživele ob koncu 19. stoletja. Leta 1893 je župnik na Tišini dr. Franc Ivanocy ustanovil prvo rožo. Bratovščina se je v času njegovega župnikovanja na Tišini razrastla na 23 rož, kar je skupaj 345 članov.

Bratovščina ali roža živega rožnega venca je bila sestavljena iz petnajstih članov, ker je bilo toliko skrivnosti rožnega venca. Danes posamezna roža šteje dvajset članov, ker je papež Janez Pavel II. dodal pet skrivnosti svetlega dela. Vsaka roža ima voditelja, ki povezuje člane, obiskuje bolne, poskrbi za srečanja in menjavo podobice in išče ter pridobiva nove člane. Člani pa imajo dolžnost, da vsak dan zmolijo po eno skrivnost rožnega venca, skrbijo za mir in ljubezen v družini, pomagajo pomoči potrebnim, obiskujejo bolne člane, se udeležijo pogreba pokojnega člana in vsako leto dajo za sveto mašo za svojo rožo.

Za razširjanje rož po prekmurskih župnijah so veliko storili duhovniki pa tudi posamezni verniki sami. Jožef Klekl st. je leta 1912 izdal knjižico *Bratovščina živega rožnega venca*. O molitvi rožnega venca in o pomenu rož je pisal v *Marijinem listu* in spodbujal k molitvi.

Prve podobice za člane rož je izdal Jožef Klekl st., molitvene namene pa je sestavil dr. Mirko Lenaršič. Na prvi strani je bila slika skrivnosti in napis, npr. trinajsta skrivnost: ki nam je Svetega Duha poslal. Na drugi strani je bilo premišljevanje skrivnosti pod naslovom: Premisli! Naveden je citat iz Svetega pisma, sledi razlaga in spodbuda kako naj to resnico molivec uresničuje v svojem življenju. S tem so duhovniki spodbujali vernike, da so ustno molitev združevali s premišljevalno. Na tretji strani podobice so bila zapisana navodila za člane, na četrti pa je bil zapisan seznam odpustkov, ki jih dobijo člani bratovščine.

Po drugi svetovni vojni je dekan Štefan Bakan izdal nove podobice, misel za posamezne skrivnosti pa je sestavil Lojze Kozar st. Sedanje podobice je izdala Škofija Murska Sobota leta 2011.

Leta 1937 je bilo v dekaniji Lendava 447 rož živega rožnega venca, kar je 6.705 molivcev, v dekaniji Murska Sobota pa 209 rož oz. 3.135 članov, skupaj 656 rož oz. 9.840 članov. V rože so bile včlanjene tako ženske kakor tudi moški. Leta 1983 je bilo vseh rož 425, torej 6.375 molivcev.

Leta 2011 je Pastoralna služba Škofije Murska Sobota izdala nove podobice in povabila župnike, da rože preuredijo v skupine po dvajset članov. Večina župnij je to storila takrat, nekatere pozneje, nekatere pa imajo še vedno skupine po petnajst članov. Sedanje stanje rož živega rožnega venca v Prekmurju je naslednje: v rože živega rožnega venca je vključenih 3.815 članov, ki sestavlja 246 rož.

Na ravni škofije se vsako leto pripravi molitveno srečanje, na katero so povabljeni člani rož. Tudi posamezne župnije, sicer ne vse, organizirajo srečanja

članov in članic. Ponekod so člani dejavno vključeni v življenje župnije in sicer tako, da vodijo molitev rožnega venca v cerkvi pred sveto mašo. Ob nedeljah se oznanijo nameni, po katerih naj bi člani rož in tudi drugi verniki molili v cerkvi in doma.

Škofija je leta 2011 izdala tudi plakete ali zahvalne listine, ki so jih prejeli člani rož.

V rože ŽRV so vključeni predvsem starejši verniki. Potrebno bi bilo več prizadevanj, da bi o pomenu molitve, o pomenu povezovanja v molitvene skupine ali rože osveščali tudi otroke in mlade. Pred sto leti so duhovniki veliko delali za osveščanje in so vabili vernike k molitvi, da lahko danes žanjemo sadove njihovih prizadevanj. Tudi obstoječe rože je potrebno negovati, jih duhovno spremljati, jim dajati oporo, da bodo molivci vztrajali, da bodo voditelji rož opravljali svoje poslanstvo in pridobivali nove člane. Kakšen korak je potrebno narediti na ravni škofije, predvsem pa na ravni župnij, da se bo nivo verskega življenja ohranil.

1.2 Bratovščina Srca Jezusovega

Versko življenje v preteklosti so zelo poživile bratovščine Srca Jezusovega. Te skupnosti vernikov so duhovniki začeli ustanavljati ob koncu 19. stoletja. Znano je, da je tišinski župnik dr. Franc Ivanocy že leta 1894 ustanovil to bratovščino na Tišini in vanjo sprejel 267 članov. V bratovščino so bili sprejeti posamezniki in družine, ki so se zavezali k pogostemu prejemanju zakramentov spovedi in sv. obhajila, vsaj vsak prvi petek ali nedeljo v mesecu, k vsakodnevni molitvi, predvsem litanij Srca Jezusovega, in k spravi in bratskemu sožitju z vsemi. F. Ivanocy je skupaj z Jožefom Borovnjakom že leta 1895 pripravil slovenski prevod knjižice o Srcu Jezusovem, kjer je razložil pomen tega prizadevanja in spodbudil k poglobljenemu verskemu življenju.

Bratovščine Srca Jezusovega so ustanavljali tudi v drugih župnijah. Leta 1910 so bile bratovščine ustanovljene v župnijah: Beltinci, Bogojina, Črensovci, Dobrovnik, Kančevci, Lendava, Pečarovci, Pertoča, Tišina in Turnišče.

Lojze Kozar je v *Stopinjah* zapisal: »Morda ni nobeno drugo versko gibanje storilo toliko za poglobitev krščanskega življenja pri naših prednikih, kakor prav češčenje Srca Jezusovega, saj je ob tem krščanstvo postalo veselejše, svobodnejše in bolj polno upanja.«¹ Življenje članov je odmevalo tudi v župniji, saj so člani poleg bolj množičnega in zavzetega obiska bogoslužja sodelovali pri raznih slovesnostih in s tem spodbujali tudi druge k poglobljenemu verskemu življenju.

¹ Lojze Kozar, Versko oblikovanje v malih skupinah nekoč in danes, v: *Stopinje* 1984, str. 52.

Letopis Cerkve na Slovenskem za leto 2000 omenja bratovščino Srca Jezusovega v župnijah Bogojina in Turnišče. V nekaterih župnijah so v zadnjih letih opravili posvetitev Srcu Jezusovemu in prejšnje dogajanje v okviru bratovščin nadaljujejo na posodobljen način.

V okvir tega dogajanja spada tudi obhajanje stanovskih nedelj, ko je prva nedelja v mesecu namenjena fantom in možem, druga ženam, tretja dekletom in četrta otrokom. Tisto nedeljo naj bi verniki določene skupine opravili spoved in prejeli obhajilo. To obhajanje se je začelo po prvi svetovni vojni in je množično zajelo vernike posameznih skupin. V desetletjih po drugi svetovni vojni je začelo postopoma usihati in je danes v glavnem zamrlo.

1.3 Tretji red sv. Frančiška

Da bi tudi verni laiki lahko živeli po navodilih sv. Frančiška, je bil ustanovljen tretji red, ki je pomagal vernikom, da so poglobljali svoje versko življenje in sredi vsakdanjega življenja pričevali za Kristusa. Ob koncu 19. stoletja so se le posamezni verniki vključevali v tretji red in še ti so morali najti stik s frančiškani pri Sveti Trojici v Slovenskih goricah. Od leta 1897 do 1909 pa je bilo v tretji red sprejetih 676 oseb iz Prekmurja. Največ je za razširjanje tretjega reda storil Jožef Klekl st., ki je bil tudi sam tretjerednik. O pomenu tretjega reda je pisal v *Marijin list* in *Novine*, v Črensovcih je prirejal mesečne shode za tretjerednike, ki so bili množično obiskani, in tako duhovno vodil številne kristjane, od katerih so nekateri dosegli herojske kreposti.

V času po drugi svetovni vojni je tretji red praktično ugasnil, zadnja leta pa se predvsem po zaslugi kapucinov v Kančevcih ponovno oživlja, čeprav v zelo skromnem obsegu.

1.4 Marijina družba

Marijine družbe na Slovenskem so začeli ustanavljati že v 16. stoletju, bolj množično pa so se pojavljale v začetku 20. stoletja. To so bile organizacije Katoliške cerkve za fante in za dekleta, pa tudi za odrasle. Namen teh združenj je bil pomagati članom pri ohranitvi vere in življenja v skladu z vero. Člani so se srečevali mesečno ali tudi pogosteje, vsak mesec so tudi opravljali sveto spoved in prejeli sv. obhajilo.

Marijine družbe so delovale tudi v Prekmurju. O številu in dejavnosti ni zbranih natančnih podatkov. Znano pa je, da so v času med obema svetovnima vojnama Marijine družbe delovale v Lendavi, Veliki Polani, v Turnišču. Za razvoj Marijinih družb si je veliko prizadeval Danijel Halas, najprej kot kaplan v Lendavi, nato kot župnik v Veliki Polani.

Po drugi svetovni vojni je oblast prepovedala delovanje različnih cerkvenih organizacij, tudi Marijinih družb. Tako je delovanje Marijinih družb prenehalo

v vseh krajih, edino v Veliki Polani so župniki ohranjali to organizacijo in vsako drugo leto sprejemali nove člane. Marijina družba se je v Veliki Polani ohranila vse do danes.

1.5 Širitelji verskega tiska

Širitelje so imenovali poverjenike za verski tisk, ki so zbirali nove naročnike za verski tisk, zbirali naročnino in sodelovali pri razdeljevanju tiska. Za širitelje je največ storil urednik *Novin in Marijinega lista* Jožef Klekl st., ki je svoj apostolat verskega tiska izvajal s pomočjo zavzetih laikov. Že leta 1905 se je v *Marijinem listu* zahvalil širiteljem in širiteljicam za njihovo delo in skrb. Klekl je zanje vsako leto organiziral srečanje npr. v Murski Soboti, v Bogojini, v Dolencih in v Pečarovcih. Širitelji so bili tudi jedro verskega in narodnega prizadevanja po župnijah.

Ob 100-letnici prve številke *Marijinega lista*, leta 2004, je vsaka družina v lendavski dekaniji prejela posebno dekanovo pismo s predstavitvijo verskega tiska in s pobudo, da verski tisk naročijo in berejo. V pismu je zapisana tudi zahvala raznašalcem verskega tiska.

V marsikateri župniji so župniki ohranili način propagiranja in razdeljevanja verskega tiska, kakor ga je pred sto leti zastavil Jožef Klekl st. Še danes v nekaterih župnijah verni laiki ali raznašalci verskega tiska skrbijo za to obliko oznanjevanja. Pred leti je bilo še organizirano dekanijsko srečanje za raznašalce iz župnij lendavske dekanije. Danes so srečanja za raznašalce le po posameznih župnijah in sicer enkrat letno. V marsikateri župniji pa so si župniki olajšali delo in skrb za verski tisk prepustili naročnikom samim, ti si lahko po pošti naročijo *Družino*, *Ognjišče* ali druge tiskovine.

1.6 Cehi

Cehovska društva niso cerkvene organizacije. Ustanavljali in vodili so jih krščanski laiki, so pa bili povezani s cerkvenim življenjem. Člani so sodelovali pri različnih verskih dogajanjih, npr. pri procesijah, kjer so nosili bandera (zastave) in tako javno manifestirali svojo vero, svojo pripadnost krščanstvu.

V okrnjeni obliki ta društva delujejo še danes npr. v Odrancih, Turnišču in še kje.

Danes delujejo po naših župnijah različne skupine, predvsem župnijski pastoralni sveti, župnijske karitas, pevske skupine, biblične skupine, ponekod tudi molitvene skupine.

Oceno nekdanih in sedanjih cerkvenih združenj ali skupin je podal Lojze Kozar v zapisu *Versko oblikovanje v malih skupinah nekoč in danes*: »Tudi danes imamo veliko vsega, večjih in manjših skupin, toda zdi se mi, da je ena izmed najodločilnejših ali celo najusodnejših oznak naših sedanjih skupin ta, da so

namenjene predvsem pogovorom, predavanjem, izobraževanju, vse premalo pa molitvi in prejemanju zakramentov.«² Kozar je v istem zapisu nakazal tudi pot naprej: »Možnosti za delo v malih skupinah je veliko in dela toliko, da tega nihče ne zmore sam, zato se bomo morali v našem področju še veliko bolj povezati med seboj, si delo razdeliti in predvsem v vseh skupinah bolj gojiti molitev in zakramentalno življenje.«³

2 CERKVENA POSLOPJA

Do leta 1919 je bilo na ozemlju današnjega Prekmurja v 12 župnijah soboške dekanije in 6 župnijah lendavske dekanije 20 cerkva, od tega 18 župnijskih in dve podružnici (Boreča, Domanjševci). Že pred letom 1500 je bilo omenjenih 13 cerkva. Številne so bile požgane ali drugače uničene v času turških vpadov. Nekatere so bile daljše obdobje v upravi protestantov. Po letu 1919 so v Prekmurju zgradili devet župnijskih cerkva (Kobilje, Velika Polana, Bogojina, Hotiza, Sv. Jurij, Kuzma, Pertoča, Odranci in Bakovci). V večini teh krajev so že prej imeli cerkev ali vsaj kapelo, a se je pokazala potreba po novi ali večji cerkvi. V prvih petih letih po združitvi prekmurskih Slovencev z matičnim narodom je bilo zgrajenih pet cerkva, po drugi svetovni vojni pa še štiri.

Cerkve so večinoma gradili s prostovoljnimi prispevki vernikov, ki pa so sodelovali tudi z delom. Zavzetost za gradnjo župnijske cerkve se je prav posebej pokazala v Odrancih, kjer so verniki že med drugo svetovno vojno prihajali k dekanu Ivanu Jeriču s prošnjo, da jim priskrbi dovoljenje za gradnjo cerkve. Po vojni je v Odrance prišel dušni pastir Lojze Kozar z nalogo, da skupaj z verniki oblikuje župnijsko občestvo in zgradi cerkev. Ravno v Odrancih se je pokazala izjemna trdoživost prekmurskih ljudi in trdna vera ter upanje, ki je neuničljivo. Povojna komunistična oblast je na mnoge načine ovirala gradnjo te cerkve: zaprla je župnika in najožje sodelavce, nalagala različne kazni in skoraj dvajset let zavlačevala z izdajo gradbenega dovoljenja in še takrat je moral arhitekt Janez Valentinčič svoj lep načrt poenostaviti. Verniki so skupaj s svojim župnikom vztrajali. Ni jih zlomila niti nesreča, ko se je med gradnjo, 14. marca 1966, porušila delno zgrajena kupola in zahtevala osem življenj odranskih vernikov. Cerkev so v naslednjih letih dogradili in opremili, dokončana pa je bila šele leta 2004 z dograditvijo treh zvonikov.

Razen za župnijske cerkve so verniki skrbeli tudi za kapele, v katerih se danes občasno ali tudi bolj redno obhaja bogoslužje. Če med te kapele štejemo tudi podružnice, potem je bilo do leta 1919 v Prekmurju zgrajenih 39 kapel. Ti bogoslužni prostori stojijo še danes, nekateri so bili pozneje povečani ali

² Lojze Kozar, *Versko oblikovanje v malih skupinah nekoč in danes*, v: *Stopinje* 1984, str. 49–58.

³ Prav tam, str. 58.

drugače preurejeni. Po letu 1919 je bilo zgrajenih 29 kapel, od tega 9 do druge svetovne vojne, 20 pa po njej.

Izraz vere in pobožnosti so tudi obcestni križi in druga verska znamenja. Križi so bili v preteklosti postavljeni večinoma iz lesa, ker na tem ozemlju trdnega materiala (kamna) ni bilo. Tisti križi, ki so bili postavljeni iz kamna, so bili pripeljani od drugod. Takih, starih križev ni veliko. Veliko pa je lesenih križev, ki jih verniki še danes lepo vzdržujejo in obnavljajo. Kar veliko križev je bilo postavljenih med prvo svetovno vojno ali kmalu po njej in sicer v zahvalo za vrnitev iz vojske ali pa tudi v spomin na padle na fronti. V nekaterih krajih so ohranjena tudi druga znamenja ali kipi (trpeči Kristus, Marija), večinoma iz kamna (Bratonce, Rankovci, Turnišče, Nedelica itd.).

3 ČEŠČENJE BOŽJE MATERE

Ljudje na ozemlju današnjega Prekmurja so v vseh časih na različne načine pokazali, da ne verujejo samo v Boga, v Jezusa Kristusa, temveč spoštujejo in častijo tudi Jezusovo mater Marijo. O češčenju naših prednikov, ki so ga izkazovali Božji Materi, govorijo cerkve, romarski kraji, kapele po vaseh, molitve in razni običaji.

Ko so naši davni predniki sprejeli krščansko vero, jim je bila vcepljena tudi ljubezen do nebeške Matere Marije.

3.1 Cerkve

Prva cerkev med Panonskimi Slovenci, in sicer v Blatogradu, je bila posvečena Mariji. To je bilo leta 850. V Pribinovem času je bila ta cerkev razglašena za glavno cerkev Spodnje Panonije. Ta vidni položaj Marijine cerkve je gotovo vplival, da se je Marijino češčenje širilo med ljudmi, tudi med ljudmi na področju današnjega Prekmurja.

Marijine cerkve v Prekmurju spadajo med najstarejša svetišča. Sedanja cerkev Marije Vnebovzete pri Gradu je izpričana leta 1698, a je prva cerkev v tem kraju stala že nekaj stoletij prej. Turniška cerkev je v starih listinah omenjena že leta 1267. Tišinska cerkev Marije Vnebovzete, danes Marijinega rojstva, se omenja leta 1347. Zgodovinar Ivan Zelko meni, da je bilo Marijino češčenje pri prekmurskih Slovencih živo in splošno razširjeno že v enajstem stoletju, o čemer govorijo tri najstarejše prekmurske cerkve, cerkve prazupnij.⁴

3.2 Kapele

Ljudje so želeli imeti Marijo v bližini, zato so v številnih krajih postavili kapele in razna znamenja, ki so jih spominjala na Božjo Mater Marijo.

⁴ Prim. Ivan Zelko, Marijino češčenje pri panonskih Slovencih, v: *Stopinje* 1972, str. 97–98.

Dvanajstim kapelam: v Fikšincih, na Srednji Bistrici, v Budincih, pod Lipo, v Murskih Črncih, v Bratoncih, v Čentibi, Gaberju, Ižakovcih, v Beltincih, na Melincih, v Mali Polani, so se po letu 1919 pridružile še kapele na Petanjcih, v Filovcih, Martinju, Rakičanu, Nedelici, Rankovcih, Gaberju in Matjaševcih. Sicer pa ni cerkve ali kapele, kjer ne bi imeli vsaj Marijine slike ali kipa.

3.3 Romanja

Jožef Košič poroča, da so prekmurski Slovenci radi romali k Mariji v Turnišče in na Tišino. »Marija jim je bila tako draga in ljubljena, da so jo pogosto obiskovali in pri njej ogreli svoje srce in se izjokali.«⁵

Košič omenja romanje v Turnišče, kamor so Slovenci zmeraj romali pred poroko.

Pozneje so verniki iz Prekmurja romali v Marijina in druga svetišča izven domače pokrajine. Iz goriških krajev so med drugim romali tudi v Svetico ali Mariabild v bližini Monoštra. Romali so tudi k Sveti Trojici v Slovenskih goricah ter v Marijina svetišča v Mariazell v Avstriji in k Mariji Bistrici na Hrvaško.

V posameznih obdobjih so romanja sicer nekoliko zamrla, a vedno znova spet zaživela.

Po letu 1919 so prekmurski verniki vse bolj množično romali tudi v slovenska Marijina romarska svetišča: na Brezje, Ptujsko Goro, Rakovnik, Svete gore, Sladko goro in drugam.

3.4 Verski tisk

Do leta 1919 so Slovenci v Prekmurju imeli malo verskega tiska. Pomembna je bila predvsem *Kniga molitvena* Mikloša Küzmiča, v kateri so bile natisnjene tudi molitve k Mariji. Leta 1904 je začel izhajati mesečnik *Marijin list*, ki je veliko pisal o Mariji, spodbujal k češčenju in k zaupnemu odnosu do nebeške Matere. Po letu 1919 je še naprej izhajal *Marijin list*, od leta 1932 še list za otroke *Marijikin ogracek*. V prekmurske domove so prihajali tudi tiski iz osrednje Slovenije, ki so bili tudi Marijansko usmerjeni.

Marijin list je objavil 383 prispevkov o Mariji, od tega 177 pred letom 1919 in 206 po tem letu.

3.5 Drugo

Verniki so obhajali Marijine praznike, predvsem veliko mašo, praznik Marijinega vnebovzvetja. Takrat so romali predvsem v Turnišče in h Gradu. Obhajali so tudi malo mašo, praznik Marijinega rojstva. Posebej slovesno so ga obhajali na Tišini, saj je tišinska cerkev posvečena tej skrivnosti.

⁵ Jožef Košič, *Starine Železnih ino Salaskih Slovenov, v: Življenje Slovencev med Muro in Rabo*, Budimpešta 1992.

Iz ljudske zakladnice so znane molitve, ki so kot ljudsko blago prehajale iz roda v rod in izražajo tudi zaupanje v Marijo. Znane so Marijine pesmi: ljudske in cerkvene. Med ljudskimi pesmimi velja posebej omeniti naslednje: *Marija je po pouli šla*, *Prelepo ravno je polje*, *Marija je zaspala*, *Marija z Ogrskega gre*. Pesmi izražajo zaupljiv odnos do Marije, ki je človeku blizu, ki zanj prosi pri svojem Sinu, ki želi vsakega človeka pripeljati v Očetov objem, v nebesa. Marija je posebej blizu majhnemu, trpečemu človeku. Te pesmi so ljudje peli ob različnih priložnostih in z njimi krepili svoje zaupanje v Boga in Marijino priprošnjo.

O Mariji govorijo tudi cerkvene pesmi. Že tiste stare, zapisane v *Martjanski pesmarici*, in seveda novejše, ki so jih ljudje predvsem po letu 1919 sprejemali iz osrednje Slovenije.

4 PRIZADEVANJE ZA SVETOST

Poleg Jezusa in Marije so ljudje imeli še druge vzornike in priprošnjike. To so bili svetniki, predvsem zavetniki cerkva: sv. Martin, sv. Nikolaj, sv. Jurij, sv. Benedikt, sv. Helena, sv. Jožef in drugi. Gotovo so poznali tudi krstne zavetnike, med katerimi so bili najpogostejši: Jožef, Janez, Štefan, Jurij, Marija, Ana, Terezija, Rozalija itd.

Pomen svetnikov je zelo naglašal *Marijin list*. Do leta 1919 je bilo objavljenih 95 prispevkov o svetnikih, po tem letu še 208. Zgledi svetnikov so ljudi spodbujali k češčenju, k priporočanju, predvsem pa k posnemanju. O svetnikih je pisal tudi *Kalendar Srca Jezušovoga*. Največje pozornosti je bil deležen Janez Bosko, saj mu je v *Kalendaru* za leto 1915 posvečenih kar 35 strani. Opisani so še naslednji svetniki: Alojzij, Frančišek Asiški in Marjeta Ogrska.

4.1 Domači vzorniki

Počasi se je prebujala tudi zavest o domačih vzornikih vere. V *Kalendarju* so opisani pokojni duhovniki Alojz Kühar, Ivan Baša, dr. Franc Ivanocy, Jožef Sakovič, Ivan Perša, Ivan Slepec, Jožef Klekl ml., Rudolf Bednarik. Poleg prekmurskih duhovnikov so po letu 1919 opisani tudi duhovniki iz osrednje Slovenije, npr. škof Slomšek. Uredniki *Kalendarja* in *Marijinega lista* tudi laikov niso zanemarjali. Kot vzorniki vere je opisanih kar nekaj laikov, npr. Lojze Dravec, Janez Edšid, Geza Grabar ... S tem so ljudje pridobivali vse močnejšo zavest, da smo vsi poklicani k svetosti, da je svetost mogoče doseči.

O Miklošu Küzmiču, župniku pri sv. Benediktu v Kančevcih in piscu prvih prekmurskih katoliških knjig, je Jožef Košič zapisal: »Slovensko ljudstvo ga ma vedno v dobrem spomini in ga skoro bi djao, kak svetca v poštenji drži.« (»Slovensko ljudstvo ga ima vedno v dobrem spominu in ga, lahko bi dejal,

spoštuje kot svetnika.«)⁶ To je eno prvih pričevanj o svetosti katerega od Prekmurcev.

Lepo je opisan bogoslovec Jožef Baša - Miroslav. »... mirno, tak vdano je zatisno od križov i težav utrjene mlade oči ... Srčno je lübo svojo domačo zemlo, svoj rod, svoj materni jezik; lübo je vse, ka je bilo slovensko ... Vmro je, pa vseeno živi ... spomin na skromnoga, bogaboječega, tihoga bogoslovca Jožefa Bašo – našega Miroslava, pesnika Slovenske Krajine – ne bo dao nigdar zbrisati.«⁷

Visoko je povzdignjen tudi župnik Alojz Kühar. »On je bio ... pravi naslednik sv. Alojzija, njemi spodoben, pun tistoga düha, štero razširja: lelija čistosti ... Njegova smrt je najmre bila brez vsega straha, brez vsega nemira tiho, mirno zaspanje v naročah tistoga Jezušä, komi je tak verno slüžo treseti let ... pokojni je bio pravi dühovnik Jezušov, popolnoma na svojem mesti; i si zato zaslüži, naj vsi molimo za njega i se vsi priporäčamo v njegovo molitev.«⁸

Omenjen je pokojni Ivan Baša. »Slovenska Krajina je zgübila ednoga svoji najplemenitejših sinov Baša Ivana ... Bio je zaisitno dühovnik, ki njemi je bio vzgled Kristuš sam.«⁹

V *Kalendarju* 1933 avtor dr. Franca Ivanocyja imenuje »naš goreči, nesmrtni narodni buditelj«,¹⁰ leta 1943 pa »düša in öce našega naroda.«¹¹ Leta 1938 je zapisano vabilo: »Ob petindvajsetletnici Ivanocyjeve smrti poromajmo vsi k Sv. Benediktu, da se množično zahvalimo svojim velikim možem!«¹²

Jožefa Sakoviča pa imenuje »učeni in svet duhovnik«.¹³ O Rudolfu Bednariku, gračkem župniku, je avtor zapisal, da je »veliko delal, veliko trpel, a še največ molil.«¹⁴

O lazaristu, bratu Ivanu Čizmaziji je zapisano: »Brat Čizmazia je živo pravo samostansko sveto življenje.«¹⁵ O Janöšu Edšidu, gederovskem županu, je Klekl st. zapisal, da je bil »poštenjak«, ki je »umrl s smrtjo pravičnih.«¹⁶ Opisan je pokojni akademik, študent romanistike Geza Grabar, ki je »živel iz vere in bil iz srca pobožen.«¹⁷ Beremo o duhovniški materi Mariji Jerič, o kateri je avtor zapisal: »Tak vmirajo samo svetnice.«¹⁸

⁶ Ivan Zelko, *Mikloš Küzmič*, Sobota 1937.

⁷ Fr. K., K desetletnici smrti Miroslava, v: *Kalendar* 1927, str. 57–58.

⁸ Jožef Klekl, Kühar Alojz, plebanoš pri Nedeli, v: *Kalendar* 1928, str. 87–91.

⁹ Ivan Baša, Bogojanski plebanoš, v: *Kalendar* 1932, str. 32–36.

¹⁰ *Kalendar* 1933, str. 26.

¹¹ *Kalendar* 1943, str. 34.

¹² *Kalendar* 1938, str. 38.

¹³ *Kalendar* 1933, str. 41.

¹⁴ *Kalendar* 1938, str. 19.

¹⁵ *Kalendar* 1934, str. 26.

¹⁶ *Kalendar* 1935, str. 52.

¹⁷ *Kalendar* 1937, str. 40.

¹⁸ *Kalendar* 1938, str. 21.

Svetle like, vzornike vere in velike domoljube je v romanizirani obliki opisal škof Jožef Smej: *Po sledovih zlatega peresa* (roman o Miklošu Küzmiču), *Psalmi vašega župnika* (o bogojnskem župniku Ivanu Baši), *Ivanocyjeva skrivnost* (o dr. Francu Ivanocyju, ki je »budil in branil narod svoj«). S tem jih je postavil na svetilnik in pokazal njihov pomen za takratni in sedanji čas.

Svetost je bila pomembno vodilo tudi pri pisateljskem delu Lojzeta Kozarja, sedaj Božjega služabnika. Opisal je duhovnike, ki jih je sam poznal in jih je zelo cenil (Alojza Küharja, Janoša Küharja ...), in duhovnike, ki so predvsem literarni liki, čeprav so vsaj delno povzeti po tem ali onem duhovniku. Posebej izstopa Zdravko v knjigi *Premakljivi svečnik*, pa izseljenski duhovnik v *Pajkovi mreži* in drug izseljenski duhovnik v knjigi *Vezi in zanke*. Pravzaprav ni knjige, kjer ne bi nastopal duhovnik. Čeprav ima ta in oni tudi napake, slabosti, pa vendar pisatelj pokaže visoko vrednost duhovniške službe in številne odlične duhovnike.

V knjigah in drugih zapisih je Kozar opisal tudi laike, ki so lahko naši vzorniki. Tak je npr. Miška v *Materini ruti*, starec, ki se zavzame za siroto Pejpa. Taka je Veronika v *Pajkovi mreži*, ki v tujem okolju, v težkih razmerah ostane dobra in poštena. Taka je babica Nanika, ki se zavzema za Pejpa, ga tolaži in išče, ko ta zaradi težkih razmer odide od doma. Taka je učiteljica Jožica, ki ohrani vero v Boga, čeprav mora zaradi tega veliko pretrpeti.

Tako je zorel čas, da tudi prekmursko ljudstvo dobi od Cerkve priznanega vzornika vere. Leta 2002 se je začel škofijski postopek za beatifikacijo Božjega služabnika Danijela Halasa, leta 2015 pa še za Božjega služabnika Alojzija Kozarja. Kandidatov za priznanje svetništva je gotovo še več, vendar to delo zahteva veliko časa in zavzete ljudi, kar pa pogrešamo.

4.2 Božji služabnik Danijel Halas

Rojen je bil 1908 v Črensovcih. Po duhovniškem posvečenju leta 1933 je bil kaplan v Ljutomeru, Lendavi in nato župnik v Veliki Polani. Z veliko zavzetostjo je oznanjal evangelij, bil je močna opora staršem in mladim, predvsem v nemirnih vojnih letih. Madžari so ga med vojno obsodili in zaprli pod obtožbo, da je sodeloval s komunisti. Nasprotovali so mu tudi domači komunisti in na partizanskem sestanku v Gomilicah v začetku leta 1945 zahtevali celo njegovo likvidacijo. Ta se je zgodila 16. marca 1945 na Hotizi, kjer so ga ustrelili in vrgli v Muro. Po treh dneh so njegovo truplo našli v Muri pri vasi Kot in ga 21. marca pokopali v Veliki Polani.

Čas za potrditev njegovega svetništva je dozorel po osamosvojitvi Slovenije, ko je podatke o njegovem življenju in mučeništvu začel zbirati njegov sorodnik, duhovnik Franc Halas in ko je odranski župnik Lojze Kozar napisal in objavil dve literarni deli o njem. Duhovniki lendavske dekanije so končno leta 1998

na škofa dr. Franca Krambergerja naslovili prošnjo za začetek postopka. Ta se je začel leta 2002. Vzporedno z uradnim delom postopka je stekel tudi ljudski del: molitveni shodi v Veliki Polani, shodi v Črensovcih, v Lendavi, križev pot na Hotizi, urejena je bila Halasova romarska pot, postavljen je bil križev pot na Hotizi, izšlo je veliko literature o Halasu (podobice, zgibanka *Zvest do mučeništva*, kateheze, roman *Mučenec ob Muri*, knjižica *Najlepši klas*, šmarnice v dveh oblikah, knjiga *Najlepši cvet* idr.).

4.3 Božji služabnik Alojzij Kozar

Rojen je bil leta 1910 v Martinju. Po novi maši leta 1936 je služboval v različnih krajih po Sloveniji, med vojno je bil pregnan na Madžarsko. Od leta 1945 do smrti leta 1999 je služboval v Odrancih, kjer je skupaj z verniki zgradil najprej leseno, nato še zidano cerkev. Zaradi tega prizadevanja ga je oblast zaprla, mu nalagala številne kazni, ga ovirala pri pastoralnem delu. Šele po dvajsetih letih prizadevanj je dobil gradbeno dovoljenje za cerkev, ki so jo potem kljub hudi nesreči tudi zgradili. Nič ga ni zlomilo in ne zaustavilo. Oznanjal je evangelij z govorjeno in pisano besedo. Zavzeto je sodeloval v dekaniji, škofiji in Cerkvi v Sloveniji. Poznan je kot zavzet dušni pastir, odličen vzgojitelj, pisatelj s srcem, glasbenik s posluhom.

Ob stoletnici rojstva je župnija Odranci škofu dr. Petru Štumpfu izročila prošnjo, da stori vse za začetek postopka za ugotovitev njegovega svetništva. Uradni del postopka se je začel 30. januarja 2015. V škofovem imenu postopek vodi postulatrix Klavdija Dominko. Sodišče je zbralo že več kot polovico pričevanj, škofa cenzorja sta svoje delo že opravila, poteka še delo zgodovinske komisije, ki ima ogromno dela, saj je bil kandidat zelo dejaven na različnih področjih in je zapustil veliko gradiva, ki ga je potrebno zbrati in urediti. Tudi na ljudskem delu postopka se veliko dogaja: Prva Kozarjeva ura, mesečna molitev za njegovo beatifikacijo in beatifikacijo drugih slovenskih svetniških kandidatov, Kozarjevi dnevi, Kozarjev pohod, različni dogodki v Odrancih in v drugih krajih, župnija izdaja *Zbrana dela* Lojzeta Kozarja in drugo literaturo.

4.4 Svetli liki

Ob sklepu škofijskega misijona leta 2016 je Škofijski pastoralni svet sklenil, da bodo člani v svojih župnijah poiskali svetle like, se pravi, opisali bodo ljudi, ki so s svojim krščanskim življenjem izstopali in so nam lahko vzorniki življenja. Nekaj teh zapisov je že bilo objavljenih v *Stopinjah* in v glasilu *Poti k Bogu*, drugi zapisi so v pripravi.

SKLEP

Pregled verskega življenja v Prekmurju seveda ne zajema vseh oblik. Govori pa o bogatem dogajanju v preteklosti, pred sto leti in tudi danes. Nekatere, nekoč žive oblike so danes zamrle ali se spremenile, zraslo pa je tudi marsikaj novega.

Združitev prekmurskih Slovencev z matičnim narodom pred sto leti je spodbudila versko dejavnost v župnijah, kar se je pokazalo v ustanavljanju različnih cerkvenih združenj, v gradnji novih cerkva in kapel, v češčenju Matere Božje, k čemur je vse bolj spodbujal domači verski tisk, in v zorenju za svetost, kar se je končno pokazalo z začetkom dveh postopkov za beatifikacijo in tudi z zbiranjem svetlih likov naših ljudi.

Po drugi strani pa je nov čas, predvsem v zadnjih dveh desetletjih, prinesel tudi negativne stvari, kar je povzročilo, da se ljudje vse bolj odvrčajo od Cerkve in dejavnega verskega življenja. Ravno nihanja v preteklosti dajejo upanje, da se bo versko življenje v Prekmurju spet okrepilo.

VIRI IN LITERATURA

Neobjavljeni viri

Smej, Jožef, *Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga*, disertacija, Teološka fakulteta, Maribor 1973.

Literatura

Klekl, Jožef, Kühar Alojz, plebanoš pri Nedeli, v: *Kalendar Srca Jezusovoga* 1928, str. 87–91.

Košič, Jožef, Starine Železnih ino Salaskih Slovencev, v: *Življenje Slovencev med Muro in Rabo* (ur. Marija Bajzek), Budimpešta 1992.

Kozar, Lojze, Vpliv Marijinega lista na prekmurskega človeka, v: *Kleklov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1995, str. 115–127.

Kozar, Lojze, Versko oblikovanje v malih skupinah nekoč in danes, v: *Stopinje* 1984, str. 49–58.

Kozar, Lojze, *Mučenec ob Muri*, Družina, Ljubljana 2008.

Kozar, Lojze ml., *Vsa moja ljubezen: življenje in delo msgr. Lojzeta Kozarja 1910–1999*, Župnija Odranci-Celjska Mohorjeva družba, Celje 2010.

Kalendar Srca Jezusovoga 1927, 1932, 1933, 1937, 1938, 1943.

Letopis Cerkve na Slovenskem 2000, Ljubljana 2000.

Zelko, Ivan, Marijino češčenje pri panonskih Slovencih, v: *Stopinje* 1972, str. 97–98.

Zelko, Ivan, Mikloš Küzmič, Prekmursko muzejsko društvo, Sobota 1937.

POVZETEK

Katoliški verniki na ozemlju današnjega Prekmurja so v preteklosti na različne načine ohranjali vero in jo živeli. Združevali so se v različne skupine, skrbeli so za bogoslužne prostore in verska znamenja, čistili so nebeško Mater Marijo in si bolj ali manj prizadevali za svetost.

K verskemu življenju so pomagala razna cerkvena združenja: rože živega rožnega venca, bratovščina Srca Jezusovega, Tretji red sv. Frančiška, Marijina družba, širitelji verskega tiska, cehi.

Verniki so skrbeli za različna cerkvena poslopja: gradili so župnijske cerkve, kapele, postavljali križe in druga verska znamenja. Ta dejavnost je opazna v času pred letom 1919, še bolj živahna pa je bila po tem letu.

Ljudje na ozemlju današnjega Prekmurja so v vseh časih na različne načine pokazali, da ne verujejo samo v Boga, v Jezusa Kristusa, temveč spoštujejo in častijo tudi Jezusovo mater Marijo. O Marijinem češčenju govorijo cerkve, romarski kraji in romanja, kapele po vaseh, molitve in razni običaji.

Poleg Jezusa in Marije so imeli ljudje še druge vzornike: svetnike in v zadnjem času tudi domače vzornike, med katerimi je dozorel najprej Božji služabnik Danijel Halas, nato pa še Božji služabnik Alojzij Kozar.

Pregled verskega življenja v Prekmurju govori o bogatem dogajanju v preteklosti, pred sto leti in tudi danes.

KLJUČNE BESEDE: *Prekmurje, bratovščine, cerkve, Marija, svetost*

Summary

RELIGIOUS LIFE IN PREKMURJE

In the past, Catholic believers in the territory of present-day Prekmurje kept their faith and lived it in various ways. They started gathering in various groups, looked after and maintained places of worship and religious icons, worshipped Mary, the Heavenly Mother, and more or less strived for holiness.

Religious life was assisted by different church associations: various brotherhoods, including the Brotherhood of the Sacred Heart, the Secular Franciscan Order, St Mary's Society, propagators of religious prints, and guilds.

Believers took care of various church buildings: they built parish churches and chapels, and erected crosses and other religious icons. These activities were noticeable prior to 1919, but were much livelier after that year.

During all periods people in the area of present-day Prekmurje have shown in various ways that they do not only believe in God, Jesus Christ, but also respect and worship Jesus' mother Mary, to which churches, pilgrimage spots and pilgrimages, chapels in villages, prayers, and different folk customs testify.

In addition to Jesus and Mary, people also had other role models: saints and, recently, also local role models, the first among which was the servant of God Danijel Halas, and after him also the servant of God Alojzij Kozar.

The overview of religious life in Prekmurje speaks about the rich developments in the past a hundred years ago, as well as today.

KEYWORDS: *Prekmurje, brotherhoods, churches, Mary, holiness*

Igor Salmič

dr. cerkvene zgodovine, provincial slovenskih minoritov,
Minoritski trg 1, 2250 Ptuj
e-naslov: igor.salmic@gmail.com

PREKMURJE V VATIKANSKIH ARHIVIH V LETIH 1918–1924

UVOD

Na dan 17. avgusta 1919 je jugoslovanska vojska predala Prekmurje oblasti vlade Kraljevine SHS, a sam postopek dokončne priključitve ozemlja matičnemu narodu, tako v civilnem kot v cerkvenem smislu, s tem še zdaleč ni bil končan. Še nekaj let je trajalo, da so bile državne meje dokončno določene ter da so se zadeve uredile tudi cerkvenopravno.

Namen pričujočega prispevka je obravnavati prekmurskega vprašanja v luči vatikanske dokumentacije, in sicer v letih 1918–1924. Gre za obdobje od konca prve svetovne vojne do ustanovitve apostolske administrature za Prekmurje in končne razmejitvene listine o meji med Jugoslavijo in Madžarsko. Šele s tem slednjim dejanjem je namreč Prekmurje dokončno mednarodno pravnomočno pripadlo Jugoslaviji. Vatikanske dokumente želimo postaviti ob bok drugim znanim virom, med katerimi bi posebej izpostavili Jegličev dnevnik¹ in spomine Ivana Jeriča. Zanimivo bo predvsem analizirati, v kolikšni meri vatikanski dokumenti doprinašajo kakšno novo spoznanje in katero vrzel morda tudi zapolnjujejo.

Vatikanska dokumentacija o tem vprašanju še ni bila organsko obravnavana, posredno pa se na podlagi vatikanskih arhivov nekaj pomenljivih informacij o reševanju vprašanja apostolskih administratur v Jugoslaviji nahaja v publikaciji Massimiliana Valenteja *Diplomazia pontificia e Regno dei serbi, croati e sloveni (1918-1929)*.² Z vidika jugoslovanskih državnih oblasti, ki so o

¹ *Jegličev dnevnik*, Znanstvenokritična izdaja (ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar), Celje-Ljubljana 2015 (dalje: *Jegličev dnevnik*).

² Massimiliano Valente, *Diplomazia pontificia e Regno dei Serbi, Croati e Sloveni (1918–1929)*, Split 2012 (dalje: Valente, *Diplomazia pontificia*).

tem vprašanju iskale rešitev z vatikansko diplomacijo, pa je nekaj dragocenih dokumentov v monografiji Nikole Žutića *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan*.³

Na začetku velja poudariti, da vatikanskega gradiva o samem dogajanju v Prekmurju na podlagi našega raziskovanja ni obilo – nova presenečenja so seveda vedno mogoča! –, kljub temu pa dovolj, da iz obravnavanega materiala lahko izluščimo nekaj zanimivih dogodkov. Veliko več je gradiva, ko govorimo o širšem vprašanju cerkvene jurisdikcije na področjih, ki so po prvi svetovni vojni in mirovnih sporazumih civilnopravno od Madžarske prešle pod Kraljevino SHS oz. Jugoslavijo.

Izraz »vatičanska dokumentacija« oz. »vatičanski dokumenti« je zelo splošen in pove bore malo, zato je na mestu opazka, da smo pri obravnavanju tematike raziskovali v dveh vatičanskih arhivih: prvi je nekdanji Tajni vatičanski arhiv, ki se je 28. oktobra 2019 preimenoval v Apostolski vatičanski arhiv, drugi pa Zgodovinski arhiv Državnega tajništva. V Tajnem oz. Apostolskem vatičanskem arhivu smo preiskovali fond arhiva nekaterih nunciatur, predvsem dunajske (do 1921) in jugoslovanske (od 1920), ter fond Državnega tajništva; v Zgodovinskem arhivu Državnega tajništva pa smo v prvi vrsti konzultirali fonde Arhiva Kongregacije za izredne cerkvene zadeve, predvsem fonda Avstro-Ogrska in Jugoslavija. Za popolnejšo predstavitev dogajanj v Prekmurju bi bilo potrebno vsekakor raziskati še kakšen drug fond omenjenih arhivov ali pa še kakšen drug vatičanski arhiv, npr. arhiv Koncistorialne kongregacije, ki je predhodnica Kongregacije za škofe. Mnogo dokumentacije slednjega arhiva še ni bilo poslano v Apostolski vatičanski arhiv in je ostala v arhivu same kongregacije, predvsem za zadeve po letu 1922. Torej, še kar nekaj dela bi bilo potrebno vložiti za popolnejše prikazovanje dogodkov v Prekmurju za obdobje prvih let po Veliki vojni.

Prispevek je razdeljen v dva sklopa:

1) prvi je splošne narave in bo spregovoril o vprašanju cerkvene jurisdikcije na področjih, ki so po Trianonski mirovni pogodbi leta 1920 civilnopravno prešli pod Kraljevino SHS (Banat, Bačka, Baranja, Prekmurje itd.), cerkvenopravno pa so ostali še pod madžarsko škofijsko upravo s sedeži v Pecu, Szegeđu, Temišvarju, Kalocsi in Sombotelu;

2) drugi je bolj specifične narave in bo vezan na cerkveno-politično dogajanje v Prekmurju od 1918 do 1924.

³ Nikola Žutić, *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan. Odnos jugoslovenske države i Rimske Crkve: 1918–1935*, Beograd 1994 (dalje: Žutić, *Kraljevina Jugoslavija*).

1 VPRAŠANJE CERKVENE JURISDIKCIJE NA PODROČJIH, KI SO PO VELIKI VOJNI IN TRIANONSKI MIROVNI POGODBI CIVILNOPRAVNO OD MADŽARSKE PREŠLI POD KRALJEVINO SHS

Veliko dokumentacije je vezane na pisma madžarskih škofov, ki so takoj po koncu vojne novembra leta 1918 mrzlično pisali v Vatikan. V pismih je prednjačil predvsem esztergomski škof kardinal in primat János Csernoch, ki se je večkrat neposredno obračal na papeža Benedikta XV. in državnega tajnika kard. Pietra Gasparrija. Tako je npr. v pismu z dne 20. novembra 1918 v strahu pred prihodnostjo madžarskega naroda papeža prosil, naj pri antantnih silah posreduje za to, da bi Madžarska ohranila svoje stare meje ter da bi imela potrebne pogoje za materialno preskrbo.⁴ Slab mesec pozneje je to prošnjo še bolj konkretiziral, ko je izvedel, da se bo papež v začetku leta 1919 v Vatikanu srečal z ameriškim predsednikom Woodrowom Wilsonom, ki se je v Rimu mudil nekaj dni pred začetkom pariške mirovne konference. Benedikta XV. je esztergomski nadškof prosil, naj ameriškemu predsedniku priporoči celovitost madžarskega kraljestva.⁵ O vsebini pogovora med Benediktom XV. in Wilsonom ne vemo praktično ničesar, zagotovo pa nista spregovorila o usodi Madžarske, saj je Gasparri apostolskemu nunciju na Dunaju sporočil, da je kardinalovo pismo v Rim prispelo šele potem, ko je bilo omenjenega srečanja že konec.⁶ Ob tem je omembe vreden komentar dunajskega nuncija Teodorja Valfrèja di Bonzo, da so tovrstna pričakovanja kardinala Csernocha naivna, saj da se zdi nemogoče, da bodo antantne sile Madžarsko sedaj ohranile nedotaknjeno, potem ko se je ta v vojni borila proti njim.⁷ Madžarski škofje so omenjali tudi možnost plebiscita za nekatera ozemlja in pri tem prosili Sveti sedež za posredovanje.⁸ Ko so končno uvideli, da bo nemogoče ohraniti državne meje, so zopet naslovili prošnjo na svetega očeta, naj se ohranijo nespremenjene vsaj škofijske meje in nemoteno delovanje madžarskih škofov v tistih delih škofij, ki bi civilnopravno prešli pod druge države (Češkoslovaška, Avstrija, SHS, Romunija).⁹ Ko je postalo jasno, da bo tudi ta položaj nemogoče obdržati, so na koncu želeli zgolj to, da bi se nova razporeditev škofij uresničila s čim večjim zamikom, tudi še po podpisu Trianonske mirovne pogodbe (4. junij 1920).¹⁰ Madžarom je namreč nekaj

⁴ Csernoch Benediktu XV., Esztergom, 20. november 1918, št. 86526 (Državno tajništvo), v: Città del Vaticano, Archivio storico della Segreteria di Stato - Sezione per i Rapporti con gli Stati (ASRS), fondo *Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari* (AA. EE.SS.), Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1340, Fasc. 531, f. 43v.

⁵ Csernoch Benediktu XV., Esztergom, 13. december 1918, št. 84784 (Državno tajništvo), prav tam, ff. 60r–61r.

⁶ Gasparri Valfrèju di Bonzo, Vatikan, [januar 1919], šifra št. 250, prav tam, f. 62r.

⁷ Valfrè di Bonzo Gasparriju, Dunaj, 13. januar 1919, št. 13615, prav tam, Fasc. 532, f. 33v.

⁸ Csernoch Benediktu XV., Esztergom, 7. september 1919, št. 2422, prav tam, Fasc. 534, ff. 6r–12v.

⁹ Rott Benediktu XV., Veszprém, 3. september 1919, spomenica št. 96445 (Državno tajništvo), prav tam, Fasc. 533, ff. 62r–64v.

¹⁰ Madžarsko poslanstvo pri Svetem sedežu Gasparriju, Rim, 30. julij 1920, spomenica št. 11, prav tam, Fasc. 534, ff. 74–78.

upanja vlivala izjava francoskega predsednika vlade in poznejšega predsednika države Alexandra Milleranda, da se lahko tudi po tej pogodbi napravijo še nekateri manjši ozemeljski popravki.¹¹ Mednarodna razmejitvena komisija pod vodstvom podpolkovnika Davida Creeja, ki si je ogledovala nekatera območja, vključno s Prekmurjem, je dejansko predlagala Parizu nekatere večje ozemeljske spremembe. Novembra 1921 je Svetu Društva narodov celo predlagala spremembo Trianonske pogodbe tako, da se 27 prekmurskih občin priključi Madžarski.¹² To bi bilo bržčas tudi sprejeto, če se pred Svetom Društva narodov v Londonu julija 1922 na podlagi strokovnih študij ne bi uspešno zagovarjal dr. Matija Slavič z obrambo Trianonske pogodbe, da bi tako celotno Prekmurje ostalo pod Kraljevino SHS.¹³ Njegovo stališče je novembra istega leta potrdila tudi konferenca veleposlanikov v Parizu in s tem omogočila, da so se med jugoslovansko in madžarsko mejo v Prekmurju lahko začeli nameščati mejniki. Proces označevanja meje z mejniki je trajal vse do 8. julija 1924, ko so komisarji razmejitvene komisije v Zagrebu podpisali končno razmejitveno listino med obema državama.¹⁴

Vrnimo se na kratko k madžarskim škofom. Na kakšen način so si želeli ohraniti jurisdikcijo nad ozemlji, za katere se je civilnopravno predvideval prehod pod sosednje države? Škof ordinarij sedaj ni mogel več svobodno komunicirati z verniki iz teh ozemelj. Predvsem so madžarski pastirji od Svetega sedeža pričakovali in želeli, da jih bo pred sprejemom kakršnekoli odločitve glede jurisdikcije povprašal po njihovem mnenju.¹⁵ Ob čakanju na dokončno usodo cerkvenopravne ureditve so madžarski škofje s svoje strani v letih od poletja 1919 do 1921 imenovali svoje generalne vikarje ali provikarje za področja škofij, ki so se znašle izven lastnih državnih meja. Na ta način so želeli vernikom »onkraj meje« omogočiti nemoteno versko življenje in komunikacijo s sedežem škofije, a so s tem obenem sprožili negativne reakcije pri oblasteh držav, kamor so omenjena področja civilnopravno prešla, saj so slednji v tem videli »vmešavanje« tujih dejavnikov v notranje zadeve države.

Ob vprašanju cerkvene jurisdikcije na omenjenih področjih se je dejavno vključila tudi jugoslovanska stran, tako civilna kakor tudi cerkvena. Med mnogimi škofi in duhovniki, ki so v letu 1919 romali v Rim na obisk k papežu,

¹¹ Gasparri Cherubiniju, Vatikan, 15. julij 1920, št. 8169, v: Archivio Apostolico Vaticano (AAV), *Archivio Nunziatura Jugoslavia*, škatla 1, f. 51rv.

¹² Ivan Jerič, *Moji spomini*, Murska Sobota 2000, str. 102.

¹³ Andrej Lažeta, *Povsod pokažimo, da smo Slovenci: kaj se je v Prekmurju godilo leta 1918 in do poletja 1919?*, Murska Sobota 2019, str. 85 (dalje: Lažeta, *Povsod pokažimo*).

¹⁴ Prav tam, str. 86.

¹⁵ Rott Benediktu XV., Veszprém, 3. september 1919, spomenica št. 96445 (Državno tajništvo), v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1340, Fasc. 533, f. 62v; Csernoch Benediktu XV., Esztergom, 7. september 1919, št. 2422, prav tam, Fasc. 534, ff. 6r–12v; Gasparri Csernoch, Vatikan, brez datuma, št. 96429 (osnutek), prav tam, f. 33v.

je potrebno najprej omeniti msgr. Svetozarja Ritiga iz Zagreba, ki je v imenu zagrebškega nadškofa Antuna Bauerja konec junija istega leta papežu Benediktu XV. predal širši zapis o versko-političnem stanju novega jugoslovanskega kraljestva. V njem je bila izražena želja, da bi Sveti sedež na ozemlja madžarskih škofij, ki so sedaj v upravi jugoslovanske vojske (konkretno omenja Bačko in Banat), poslal posebne vikarje, dokler se ne vzpostavi redna hierarhija.¹⁶ Za podkrepitev stališč je Ritig omenil vzpostavitev boljševističnega režima na Madžarskem, ki da onemogoča vsakršno komunikacijo med sedežem škofij in verniki, ki so ostali onkraj meja. Madžarska sovjetska republika, ki je s hudim terorjem vladala od 21. marca do 1. avgusta 1919, je vzbujala strah tudi pri delegatih na pariški mirovni konferenci in je po mnenju nekaterih zgodovinarjev nemalo vplivala na sprejemanje odločitev glede usode nekdanjih madžarskih ozemelj.¹⁷ Med najbolj aktivnimi cerkvenimi dostojanstveniki iz Kraljevine SHS, ki so komunicirali s Svetim sedežem, je bil ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič, ki je v prvih letih nastanka kraljevine večkrat obiskal papeža, prvič že konec avgusta 1919, potem pa še marca 1920, aprila 1921, oktobra 1923 itd.¹⁸ Med različnimi temami je bilo na seznamu tudi vprašanje jurisdikcije na območjih madžarskih škofij, ki so civilnopravno prešla pod Jugoslavijo. Ob tem ne smemo pozabiti tudi številnih Jegličevih pisem, naslovljenih na papeža oz. državnega tajnika, v katerih je osrednje cerkveno vodstvo sproti obveščal o političnem in cerkvenem dogajanju v novonastali jugoslovanski kraljevini.¹⁹

Kakšno držo je zavzel Sveti sedež ob obilici spomenic in prošenj s strani madžarskih škofov, pa tudi nekaterih pisem s strani jugoslovanskega kraljestva? Najprej je potrebno vedeti, da se vatikansko Državno tajništvo ni zanašalo samo na novice, ki jih je dobivalo od madžarskih in jugoslovanskih civilnih in cerkvenih oblasti, temveč je »iz svojih vrst« imenovalo človeka, ki je deloval na terenu: od začetka decembra 1918 do začetka poletja 1919 je funkcijo posebnega apostolskega odposlanca za področje SHS vršil belgijski benediktinec Pierre Bastien, ki je obhodil večji del jugoslovanskega kraljestva, ki se je šele formiralo.²⁰ Njegova bogata poročila iz prve roke so vodilnim možem v Vatikanu služila, da

¹⁶ Ritig Gasparriju, Rim, 28. junij 1919, spomenica st. 93239 (Državno tajništvo), prav tam, Pos. 1448, Fasc. 583, ff. 53r–60r.

¹⁷ Lažeta, *Povsod pokažimo*, str. 10. Avtor glede te trditve navaja dr. Uroša Lipuščka in njegovo delo *Prekmurje v vrtincu pariške mirovne konference 1919 – Vloga ZDA in kartografa Douglasa W. Johnsona pri določanju slovenskih (prekmurskih) mej*, Petanjci 2019, str. 130.

¹⁸ Jegličev dnevnik, str. 785–786, 803–804, 830–831, 888.

¹⁹ Nekaj Jegličevih pisem: Poročilo škofa Jegliča, Ljubljana, 10. december 1918, brez št., v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1448, Fasc. 582, ff. 5r–7r; Jeglič Gasparriju, Ljubljana, 11. april 1919, št. 90199 (Državno tajništvo), prav tam, Fasc. 583, ff. 22r–24r; Poročilo škofa Jegliča, Ljubljana, 29. julij 1919, brez št., prav tam, Fasc. 584, ff. 19r–20r; Jeglič Benediktu XV., Ljubljana, 18. avgust 1919, brez št., prav tam, ff. 21r–23v.

²⁰ Obširnejša predstavitev Bastienovega delovanja v Kraljevini SHS se nahaja v: Paolo Blasina, Santa Sede e Regno dei serbi, croati e sloveni. Dalla missione di Dom Pierre Bastien al riconoscimento ufficiale (1918–1919), v: *Studi storici* 35 (1994), št. 3, str. 773–809; Valente, *Diplomazia pontificia*, str. 17–71.

so si ustvarili čimbolj realno sliko dogajanja. Razlog za imenovanje posebnega odposlanca je v tem, da v času, ko Kraljevina SHS še ni bila uradno priznana s strani drugih držav in tudi ne Svetega sedeža, še niso bili vzpostavljeni diplomatski odnosi, s tem pa papež (še) ni mogel imenovati apostolskega nuncija za Beograd. Sveti sedež je Kraljevino SHS uradno priznal v začetku novembra 1919, prvi nuncij Francesco Cherubini pa je v Beograd prispel marca 1920. Iz tega vidika je bilo imenovanje posebnega apostolskega odposlanca v tem obdobju vitalnega pomena.

Kakorkoli že, Bastien je že februarja 1919 – kmalu po pričetku pariške mirovne konference – predlagal nadrejenim v Vatikanu imenovanje začasnega apostolskega administratorja za jugoslovanski del Banata, ki je spadal pod madžarske škofije Kalocsa, Csanad in Temišvar.²¹ Omenili smo že, da so madžarski škofje kmalu zatem pričeli z imenovanjem generalnih vikarjev oz. provikarjev za ta in druga območja. Če so sčasoma madžarski škofje in politiki nekoliko popustili od začetne vneme pri naslavljanju pisem v Vatikan (uvideli so namreč, da ne morejo rešiti izgubljenih ozemelj), pa je jugoslovanska stran, predvsem po podpisu Trianonske pogodbe (4. junij 1920), močno pritisnila na Sveti sedež, naj se imenujejo apostolski administratorji za tiste dele madžarskih škofij, ki so civilnopravno prešli pod Kraljevino SHS.²² Vatikan se je znašel v igri med dvema ognjema, zato je zavzel previdno in nepristransko držo. Po eni strani je obljubil Madžarom, da bo upošteval njihovo mnenje pred sprejemom kakršnekoli odločitve glede jurisdikcije,²³ podobno pa je tudi Jugoslovanom zagotovil pravično rešitev. V nobenem primeru se ni hotel prenačrtati. Jugoslovanom je najprej zatrjeval, da mora biti Trianonska pogodba ratificirana, zatem pa je spomnil še na nedokončano delo razmejitvene komisije, ki je bila na terenu.²⁴ Trianonska pogodba je bila s strani Madžarske ratificirana 15. novembra 1920, s strani Kraljevine SHS pa šele septembra 1921. Delo razmejitvene komisije pa je presegalo tudi te časovne okvirje.

Leto 1921 je veliko obetalo pri imenovanju apostolskih administratorjev in storjen je bil pomemben korak naprej. V začetku tega leta so po močnem pritisku beograjske vlade²⁵ jugoslovanski katoliški škofje naslovili na papeža prošnjo za imenovanje apostolskih administratorjev za dele madžarskih škofij, ki so prešli pod Jugoslavijo: Csanad, Kalocsa, Pécs in Sombotel.²⁶ Pomembno

²¹ Bastien Gasparriju, Banjaluka, 25. februar 1919, št. 88541 (Državno tajništvo), v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1448, Fasc. 582, ff. 41–42.

²² Spomenica jugoslovanske vlade, Beograd, 25. junij 1920, št. 8163 (Državno tajništvo), prav tam, Pos. 1471, Fasc. 597, f. 44.

²³ Instrukcije za nuncija Schioppo, Vatikan, avgust 1920, št. 10434, prav tam, Pos. 1466, Fasc. 594, ff. 7v–8r.

²⁴ Gasparri Cherubiniju, Vatikan, 15. julij 1920, št. 8169, v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 1, f. 51rv.

²⁵ Cherubini Gasparriju, Beograd, 15. februar 1921, št. 93/21, prav tam, f. 212.

²⁶ Bauer in Akšamović Benediktu XV., Zagreb, 28. marec 1921, št. 19626 (Državno tajništvo), v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1490, Fasc. 616, f. 57rv.

posredniško vlogo pri tem vprašanju je imel ljubljanski škof Jeglič, kot bomo videli v nadaljevanju, ko bo posebej obravnavano prekmursko vprašanje. Tu je dovolj poudariti, da je Sveti sedež načeloma pristal na imenovanje apostolskih administratorjev za omenjena območja, hkrati pa sprejel začasno ureditev preko posebnih škofijskih (pro)vikarjev, ki so jih ravno v tem obdobju imenovali madžarski ordinariji za področja lastnih škofij, ki so civilnopravno prešla pod Jugoslavijo.²⁷ Ko je beograjska vlada s strani Vatikana dobila načelno zagotovilo o imenovanju apostolskih administratorjev, je hitro poslala v Rim seznam želja »svojih« kandidatov za posamezna področja.²⁸ To je povzročilo dodaten »izgubljen čas« in proces imenovanja se je vlekel čez vse leto 1922, saj je Sveti sedež želel pri izbiri imeti proste roke in je računal na druge kandidate.²⁹ Po raznih zapletih tako pridemo do 10. februarja 1923, ko sta bila za jugoslovanski del Bačke in Banata za apostolska administratorja imenovana Lajlo Budanović ter Ivan Rafael Rodić.

Hitro opazimo, da sta Baranja in Prekmurje tukaj izpuščena. Zakaj je temu tako? Glede na obravnavano vatikansko dokumentacijo je okrog tega težko priti do zanesljivega zaključka. Domagoj Tomas, ki je raziskoval vprašanje administrature za severno Slavonijo in Baranjo, je mnenja, da sta verjetno zaradi večjega obsega pomembnejši vlogi imela Bačka in Banat.³⁰ To potrjuje tudi dejstvo, da so prvi osnutki jugoslovanskega konkordata iz leta 1922 in 1923 že predvidevali nastanek samostojnih škofij za Bačko in Banat, o Baranji in Prekmurju pa ni bilo niti besede.³¹ Ob vsem tem pa moramo tudi vedeti, da je v trenutku imenovanja za apostolskega administratorja v Bački in Banatu sedež lavantinske škofije po smrti Napotnika marca 1922 ostal še vedno izpraznjen. Njegov naslednik Andrej Karlin je bil za lavantinskega škofa namreč imenovan šele 6. junija 1923.

Baranja in Prekmurje sta prišla na vrsto nekaj mesecev pozneje. Ob tem, ko se je beograjska vlada strinjala z imenovanjem Karlina za lavantinskega in Bonefačiča za splitskega škofa,³² je hkrati zaprosila Sveti sedež za imenovanje apostolskih administratorjev za preostala področja. Stvar se je v Rimu poma- knila naprej poleti in jeseni istega leta, po Jegličevem mnenju pa je pri tem pomembno vlogo igral apostolski nuncij Pellegrinetti, ki se je v večnem mestu

²⁷ Gasparri Cherubiniju, Vatikan, 14. april 1921, št. 19640, v: AAV, *Arch. Nunz. Jugoslavia*, škatla 1, f. 265; Gasparri Bakotiču, Vatikan, 11. maj 1921, št. 20737, v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1471, Fasc. 598, ff. 28r–29r; Valente, *Diplomazia pontificia*, str. 127–128.

²⁸ Cherubini Gasparriju, Beograd, 4. november 1921, št. 435/21, v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1471, Fasc. 598, f. 45; Žutić, *Kraljevina Jugoslavija*, str. 70–73.

²⁹ Gasparri Cherubiniju, Vatikan, 15. november 1921, št. 27830, v: AAV, *Arch. Nunz. Jugoslavia*, škatla 1, f. 417r.

³⁰ Domagoj Tomas, *Apostolska administratura za Sjevemu Slavoniju i Baranju u kontekstu crkveno-državnih odnosa*, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, Zagreb 2016, str. 59 (dalje: Tomas, *Apostolska administratura*).

³¹ AAV, *Arch. Nunz. Jugoslavia*, škatla 8, f. 46r.

³² Valente, *Diplomazia pontificia*, str. 214.

nahajal septembra in oktobra 1923.³³ Ko je konec oktobra minister za vere v Beogradu, Vojislav Janjić, pisal svojemu vatikanskemu »prijatelju« Francescu Borgonginiju Duca, tajniku Kongregacije za izredne cerkvene zadeve, in izrazil željo, da se projekt imenovanja apostolskih administratorjev spelje do konca,³⁴ mu je slednji odgovoril z velikim zadovoljstvom, da je Sveti sedež za to poskrbel in celo storil več, kot je jugoslovanska stran predvidela. V odgovoru je bilo namreč obelodanjeno naslednje:

- 1) Iz krške škofije sta bili ljubljanskemu škofu dodeljeni v upravo dve župniji z Jezerskega (sv. Andrej in sv. Ožbalt), lavantinskemu škofu pa Mežiška dolina z Dravogradom (13 župnij).
- 2) Lavantinskemu škofu so bile dane v upravo tri župnije sekovske škofije, ki so se nahajale na jugoslovanskem ozemlju, ter 18 župnij sombotelske škofije.
- 3) Končno je bilo đakovskemu škofu dodeljenih 29 župnij škofije Pécs, ki so se nahajale na jugoslovanskem ozemlju.³⁵

Dekret za apostolski administraturi Prekmurja in Severne Slavonije-Baranje je bil napisan 1. novembra 1923, v veljavo pa je stopil 1. decembra 1923.³⁶

Iz razpoložljive dokumentacije lahko torej povzamemo, da je jugoslovanska stran za Bačko, Banat, Baranjo in Prekmurje od Svetega sedeža vztrajno zahtevala imenovanje apostolskih administratorjev iz vrst jugoslovanskih škofov oz. duhovnikov, madžarske cerkvene oblasti pa so ob popolni podpori državnih organov »preventivno« že imenovalе generalne oz. škofovske (pro)vikarje – neke vrste ordinarijeve pomočnike – za omenjena področja. Šlo je v bistvu za tekmovanje, kdo bo imel večji vpliv na duhovnike/škofe, ki bi bili odgovorni za ta ozemlja: Madžari ali Jugoslovani. Vatikan je med obema stranema skušal na začetku počakati na razvoj dogodkov, v letu 1922 pa je bil narejen odločilni preboj, tako da je bilo vprašanje jurisdikcije na teh področjih dokončno rešeno z imenovanjem apostolskih administratorjev: na začetku leta 1923 je papež Pij XI. imenoval apostolska administratorja za Bačko in Banat, ob koncu tega leta pa za ostala področja, torej tudi Prekmurje, ki je bilo dano v upravo mariborskega škofa Andreja Karlina, ki je malo pred tem postal mariborski škof.

³³ *Jegličev dnevnik*, str. 889; ASV, Archivio della Prefettura, *Dnevniki kard. Pellegrinettija*, zvezek 9, ff. 3–4.

³⁴ Janjić Borgonginiju-Duca, Beograd, 30. oktober 1923, št. 23734 (Državno tajništvo), v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Pio XI, Jugoslavia, Pos. 9 P.O., Fasc. 12, ff. 98–99.

³⁵ Borgongini-Duca Janjiću, Vatikan, 12. november 1923, št. 23734, prav tam, ff. 100r–101r.

³⁶ Tomas, *Apostolska administratura*, str. 63; Žutić, *Kraljevina Jugoslavija*, str. 86; Franc, Kralj, Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik et al.), Celje 1991, str. 189.

2 DOGAJANJE V PREKMURJU OD 1918 DO 1924 V LUČI VATIKANSKE DOKUMENTACIJE

V začetku raziskovanj po vatikanskih arhivih nas je presenetila skopost dokumentacije o Prekmurju, kakor tudi to, da smo za prva povojna leta bolj ali manj naleteli na vire, ki predstavljajo predvsem madžarski pogled na stvari. Predvsem od leta 1921 dalje pa zasledimo tudi spomenice, prošnje in ostala pisma slovenske oz. jugoslovanske strani. V nadaljevanju bodo po tematskih sklopih predstavljeni nekateri dokumenti.

2.1 Je Prekmurje madžarsko ali slovensko?

Eno večjih odkritij je bila vsekakor spomenica predstavnikov t. i. *vendov*, v kateri so zanikali povezanost Prekmurja z jugoslovanskim narodom. Iz zgodovinskega, ekonomskega, geografskega, etnografskega in kulturnega vidika so dokazovali, da je Prekmurje vedno bilo sestavni del Madžarske in da njeni prebivalci želijo, da tudi v prihodnosti ostane tako. T. i. vendska teorija je slonela na prepričanju, da so vendi potomci keltskega plemena Vandalov in ne Slovanov.³⁷ Zanimiva je njihova razlaga jezika: prekmurski jezik, ki se imenuje »vendski«, je zelo oddaljen od slovenskega, čeprav spada v skupino južnoslovanskih jezikov. Madžarske oblasti naj bi vedno spoštovale ta jezik, jugoslovanske oblasti pa naj bi ga imele le za narečje. Iz tega razloga se je bati, da ga bodo novi oblastniki z vsiljevanjem slovenskega jezika po šolah tudi uničili.³⁸ Zdi se, da je bila spomenica poslana mirovni konferenci v Pariz med septembrom in decembrom 1919, torej še pred Trianonsko mirovno pogodbo. Najdeno in obravnavano besedilo je sestavljeno v italijanskem jeziku.

Kot protiutež spomenici *vendov* lahko izpostavimo iniciativo prekmurskih Slovencev, ki so junija 1923 od Rima zahtevali odcepitev 18 župnij³⁹ od sombolske škofije in njihovo priklopitev k lavantinski. Časovno ozadje te spomenice se nanaša na dejstvo, da sta bila februarja istega leta že imenovana apostolska administratorja za Bačko in Banat, hkrati pa je bil na začetku junija 1923 škof Karlin imenovan za lavantinskega škofa. V času negotovosti glede dokončne odločitve o Prekmurju močno odmevajo besede njihovih predstavnikov, zapisane v slovenskem jeziku: »*Duhovna pastoralija je v navedenih župnijah silno otežkočena in onemogočena vsled političnih vzrokov in vsled neurejenega in ne-*

³⁷ Urška Ropoša, *Duhovnik Ivan Jerič in njegova vloga pri priključitvi Prekmurja k Sloveniji*, skupno diplomsko delo, Maribor-Ljubljana 2013, str. 17.

³⁸ *Memoriale concernante la regione venda dell'Ungheria* (»Prekmurje«), ora occupata dai jugoslavi, [sept.–dec. 1919], brez št., v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1386, Fasc. 552, ff. 20r–23r.

³⁹ »Rimokatoliške župnije D. Lendava, Dobrovnik, Črenšovci, Beltinci, Turnišče, Bogojina, Murska Sobota, Martjanci, Sv. Sebeštjan, Sv. Bedenek, Nedela, Dolenci, Markovci, G. Lendava, Sv. Jurij, Sv. Jelena, Cankova, Tišina, to je 18 župnij z 65.000 verniki, ki so podaniki države SHS. v Sloveniji, u Prekmurju, spadajo pod szombathelysko biskupijo« (Spomenica prekmurskih katoličanov, prejeto na beograjski nunciatu 21. junija 1923, št. 1515, v: AAV, *Arch. Nunz. Jugoslavia*, škatla 3, ff. 78–80).

dopustnega prekorakanja državnih mej». Drugi razlogi za omenjeno zahtevo so bili še: madžarski nacionalizem, pomanjkanje domače duhovščine, materialno obubožanje župnij vsled valutne razlike in neaktivnosti bivšega madžarskega verskega fonda, odsotnost župnijskih vizitacij, birm, misijonov itd. Zahteva po pridružitvi 18 prekmurskih župnij lavantinski škofiji je v zaključku še dodatno konkretizirana: »a) da ta njihov teritorij ostane en vikarijat v mariborski škofiji, b) da njegove župnije oskrbujejo domačini duhovniki in to c) v slovenskem dialektu, dokler ljudstvo samo ne bo zahtevalo uvedbe knjižne slovenščine in d) da ostane v rabi dosedanja ritual oziroma da se spoji s mariborskim«. ⁴⁰

2.2 Težave katoliških šol v Prekmurju

Državne oblasti Kraljevine SHS so močno ovirale delovanje privatnih katoliških šol po vsej državi. To so na lastni koži v Prekmurju občutili tako Slovenci kot Madžari, ki so se vsak s svoje strani obrnili na Sveti sedež in prosili za posredovanje.

Najprej bi omenili pismo madžarskega izrednega odposlanca in pooblaščenega ministra pri Svetem sedežu Józsefa Somssicha, ki ga je decembra 1920 naslovil na vatikanskega državnega tajnika kardinala Pietra Gasparrija. V njem madžarski diplomat opisuje zavzetje ene izmed madžarskih katoliških šol v Murski Soboti s strani jugoslovanske vojske. Ta naj bi sistematično uničevala objekt in tako onemogočala izvajanje pouka. Somssich na koncu prosi posredovanje Svetega sedeža pri jugoslovanskih oblasteh, da bi omogočili nemoten pouk v omenjeni šoli ter da bi tudi poravnali materialno škodo, ki je ob početju jugoslovanske vojske nastala.⁴¹ Dejansko je kmalu zatem državni tajnik Gasparri s pismom posredoval pri jugoslovanskem izrednem odposlancu in pooblaščenem ministru pri Svetem sedežu Luju Bakotiću s prošnjo, naj se popravi napravljena materialna škoda in katoliški šoli ponovno omogoči nemoten pouk.⁴² Odgovora jugoslovanske strani nismo uspeli najti.

Nekaj let pozneje so se zaradi težav z beograjskimi oblastmi glede katoliških šol na Sveti sedež obrnili tudi prekmurski duhovniki in laiki. Kot razlog za to sta služili dve konkretni okoliščini: problem obstoja katoliških šol in odvzem materialnih dobrin v imenu agrarne reforme. Marca 1924 so se na apostolskega nuncija v Beogradu, Ermenegilda Pellegrinettija, obrnili verniki župnije v Murski Soboti, ki so v dolgem pismu v slovenskem jeziku predstavili žalostno stanje njihove farne katoliške osnovne šole. Leta 1919, ko so prešli pod Kraljevino SHS, je nova oblast šolo zaprla, zato od takrat ni bil več možen katoliški pouk in

⁴⁰ Prav tam, f. 80.

⁴¹ Somssich Gasparriju, Rim, 27. december 1920, št. 264/1920, v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1416, Fasc. 569, f. 12rv.

⁴² Gasparri Bakotiću, Vatikan, 10. januar 1921, št. 14827, prav tam, f. 14r.

verouk. Župljani so zahtevali, da spet dobijo v lastno oskrbo šolo, ki je obstajala več kot sto let. Nuncija so prosili, da bi v ta namen posredoval pri pristojnih državnih organih.⁴³ Vprašanje privatnih katoliških šol je bila ena osrednjih tem v pogovorih med cerkveno hierarhijo in beograjsko vlado v vseh letih obstoja Kraljevine SHS/Jugoslavije. Država je namreč hotela imeti monopol nad vsemi šolami, zato je v marsikateri privatni šoli ovirala izvajanje pouka. V ta namen ji je služila tudi vidovdanska ustava iz leta 1921, ki je glede šol zapisala zelo dvoumen 16. člen: »*Obstoj privatnih šol ... in pogoje za njihovo dovoljenje bo urejal zakon. Vse izobraževalne ustanove so pod državnim nadzorstvom*«. ⁴⁴ Izrecno ni prepovedovala privatnih šol, a hkrati njihov obstoj ni bil zakonsko določen. Državne oblasti so pogosto na lasten način presojale, katere šole so smele delovati in katere ne.

S podobno prošnjo so se na papeža julija 1924 obrnili prekmurski duhovniki. Prosili so ga, naj s svojo avtoriteto prepreči beograjski vladi, da bi se polastila župnijskih katoliških šol in premoženja, ki je povezano z njihovim delovanjem. Pri tem niso pozabili omeniti, da niti Madžari in Turki v preteklosti česa podobnega niso storili. Pod pismo, sestavljeno v latinskem jeziku, je svoje podpise ovekovečilo petnajst župnikov.⁴⁵

Na nobeno od prošenj ni bilo moč najti odgovora s strani naslovnikov, si je pa nuncij Pellegrinetti vsa leta delovanja v Kraljevini SHS/Jugoslaviji prizadeval za branjenje pravic in lastnine Katoliške cerkve, posebej pri vprašanju katoliške vzgoje ter premoženja, ki je postalo lahek plen državnih institucij vsled agrarne reforme, ki se je izvajala od samega začetka obstoja kraljevine.

2.3 Ustanovitev apostolske administrature za Prekmurje

V prvem delu smo že omenili, da je bil v letu 1921 narejen pomemben korak k ustanovitvi apostolskih administratur v Kraljevini SHS, ter nakazali na vidno vlogo ljubljanskega škofa Jegliča pri reševanju prekmurskega ozemlja. Sedaj si bomo malo pogloblje pogledali dogajanje okrog ustanovitve apostolske administrature za Prekmurje. O tem vprašanju pišeta Jerič in Jeglič v svojih spominih⁴⁶ oz. dnevniku.⁴⁷ Omenjenima viroma bomo ob bok postavili še vati-

⁴³ Rimska katoliška fara v Murskoj Soboti, svetovni in cerkveni predstojnik Pellegrinettiju, Murska Sobota, 9. marec 1924, št. 157/1924, v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 152rv.

⁴⁴ Vidovdanska ustava iz 28. junija 1921: [http://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20kraljevine%20SHS_Vidovdanski%20ustav%20\(1921\).pdf](http://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20kraljevine%20SHS_Vidovdanski%20ustav%20(1921).pdf), str. 5 (pridobljeno: 6. marec 2020).

⁴⁵ Pismo prekmurskih duhovnikov Piju XI., izročeno na nunciaturo v Beogradu 17. julija 1924, št. 3263 (nunciatura), v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 148r.

⁴⁶ Jerič, *Moji spomini*, str. 96–98.

⁴⁷ Jegličev dnevnik, str. 830–832.

Apostolski nuncij v Beogradu Francesco Cherubini je februarja 1921 obvestil vatikanskega državnega tajnika Pietra Gasparrija, da so bili nekaj dni pred tem zastopniki jugoslovanskih škofov v Beogradu in od beograjske vlade dobili naročilo, naj ob obisku v Vatikanu konec marca in začetka aprila dokončno sprožijo vprašanje apostolskih administratorjev.⁴⁸ Dejansko sta tik pred obiskom v Rimu zagrebški nadškof Antun Bauer in đakovski škof Antun Akšamović papežu napisala pismo, v katerem sta predlagala imenovanje enega ali več apostolskih administratorjev za tista področja madžarskih škofij, ki so civilnopravno prešla pod Kraljevino SHS. Poimensko so bile našteje madžarske škofije, od katerih bi se morali odcepiti nekateri deli in tvoriti novo apostolsko administraturo, med njimi tudi Sombotel, ki je segal v Prekmurje.⁴⁹ Verjetno je šlo pri tem za skupno akcijo državnih in cerkvenih oblasti, saj je jugoslovanska vlada skoraj istočasno vatikanskemu državnemu tajništvu predala spomenico s podobno vsebino.⁵⁰ Povod za to je dal tudi kaločki nadškof Lipót Árpád Várady, ki je marca 1921 za jugoslovanski del škofije imenoval generalnega vikarja Joana Evetovicsa, s čimer pa se Beograd ni mogel strinjati.⁵¹ V začetku aprila sta bila pri papežu škofa Bauer in Jeglič. Med drugim je bila tema pogovorov oblikovanje škofij in imenovanje apostolskih administratorjev, kot to izvemo iz Jegličevega dnevnika.⁵² Nekaj dni po obisku hrvaškega in slovenskega pastirja v Rimu je državni tajnik Gasparri Bauerju v pismu naročil, naj o predlogih novih škofijskih meja škofje spregovorijo na bližajoči se letni seji škofovske konference (30. 4.–6. 5. 1921). Preden pa bi prišlo do novih škofijskih meja, bi se lahko imenovali apostolski administratorji za tiste dele kraljevine, katerih ordinariji bivajo izven meja.⁵³ Tukaj prvič v vatikanskih dokumentih zasledimo papežev trden namen imenovanja apostolskih administratorjev za omenjena področja. Ti dokumenti nam tudi globlje pojasnijo, zakaj je Jeglič po vrnitvi iz Rima takoj napisal pismo Jožefu Kleklu st., uredniku *Novin*, ki je objavljeno v Jeričevih spominih in v katerem ljubljanski škof prosi za mnenje glede priključitve Prekmurja pod apostolsko administraturo lavantinskega škofa ali pa celo ustanovitve lastne škofije.⁵⁴ O ideji prekmurske škofije v vatikanski dokumentaciji neposredno ni govora, saj je v omenjenem Gasparrijevem pismu govora o novih škofijskih mejah na splošno, brez podajanja imen. Morda je bila generična izjava o škofijskih mejah za Jegliča dovolj veliko zagotovilo, da je potem kot možnost omenjal tudi

⁴⁸ Cherubini Gasparriju, Beograd, 15. februar 1921, št. 93/21, v: AAV, *Arch. Nunz. Jugoslavia*, škatla 1, f. 212.

⁴⁹ Bauer in Akšamović Benediktu XV., Zagreb, 28. marec 1921, št. 19626 (Državno tajništvo), v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1490, Fasc. 616, f. 57rv.

⁵⁰ Žutić, *Kraljevina Jugoslavija*, str. 67.

⁵¹ Prav tam, str. 68.

⁵² *Jegličev dnevnik*, str. 830.

⁵³ Gasparri Bauerju, Vatikan, 17. april 1921, št. 19626, v: AAV, *Arch. Nunz. Jugoslavia*, škatla 1, f. 267r.

⁵⁴ Jerić, *Moji spomini*, str. 96.

ustanovitev samostojne škofije za Prekmurje. Kakorkoli že, tudi pozneje ideje o samostojni prekmurski škofiji ni bilo mogoče zaslediti v vatikanskih arhivih.

Vrnimo se k zasedanju škofovske konference v Zagrebu: na podlagi Klekovega odgovora na Jegličevo pismo⁵⁵ so škofje sklenili in pozneje prosili v Rim, da se za Prekmurje ustanovi apostolska administratura pod jurisdikcijo lavantinskega škofa.⁵⁶ Podobno je storil tudi jugoslovanski izredni odposlanec pri Svetem sedežu Bakotić, ki je Gasparriju predlagal vsaj dva apostolska administratorja: enega za jugoslovanski del škofije Sombotel, drugega pa za škofiji Kalocsa in Csanad.⁵⁷ Kot smo že omenili, je vatikanska stran načeloma pristala na to, hkrati pa spomnila Beograd, da še ni ratificiral Trianonske mirovne pogodbe in da mora zato z imenovanjem počakati.⁵⁸ Pozneje se je zapletlo še okrog kandidatov in tako pridemo do leta 1923, ko sta bila februarja imenovana apostolska administratorja za Bačko in Banat, konec istega leta pa še za Severno Slavonijo in Baranjo ter Prekmurje.

V ta sklop lahko umestimo že obravnavano spomenico prekmurskih Slovencev iz junija 1923, ko so od Rima zahtevali odcepitev 18 župnij od Sombotela in njihovo priključitev lavantinski škofiji. Težko je sklepati, koliko so s tem pisomom doprinesli k dokončni papeževi odločitvi konec istega leta, saj nam za to primanjkuje arhivske dokumentacije.

2.4 Apostolski administrator Andrej Karlin in apostolski nuncij Ermenegildo Pellegrinetti

Glede upravljanja Prekmurja je zelo zanimiva korespondenca med apostolskim administratorjem za Prekmurje Andrejem Karlinom in apostolskim nuncijem v Jugoslaviji Ermenegildom Pellegrinettijem. Na podlagi dokumentacije lahko sklepamo, da je šlo za pristrčen odnos in medsebojno spoštovanje.

Največkrat je Karlin nunciju pisal v italijanščini, nekajkrat pa v latinščini in tudi v slovenščini. Tako mu je v oktobru 1923 želel pokazati, da se prekmurščina ne razlikuje dosti od slovenskega jezika in mu je ob »Slovincu« postlal tudi prekmurske »Novine«.⁵⁹ Nuncij je imel v odgovoru zelo zanimiv komentar: »Zahvaljujem se za poslane »Novine«, ki mi v znatni meri posredujejo idejo o narečju te pokrajine. Opažam sledi nemškega in madžarskega vpliva in nekatere oblike, ki me spominjajo na slovaška narečja.«⁶⁰ Nuncij Pellegrinetti je bil tesno

⁵⁵ Prav tam, str. 97.

⁵⁶ Žutić, *Kraljevina Jugoslavija*, str. 69–70.

⁵⁷ Bakotić Gasparriju, Rim, 4. maj 1921, št. 316, v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1471, Fasc. 598, f. 27rv.

⁵⁸ Gasparri Bakotiću, Vatikan, 11. maj 1921, št. 20737 (osnutek), prav tam, ff. 28r–29r.

⁵⁹ Karlin Pellegrinettiju, Maribor, 27. oktober 1923, št. 1857 (nunciatura), v: AAV, *Arch. Nunz. Jugoslavia*, škatla 16, f. 82v.

⁶⁰ »Ringrazio per la spedizione delle »Novine« notevoli per l'idea che mi danno del dialetto della regione. Si scorgono traccie d'influsso germanico e magiaro e qualche forma che mi richiama i dialetti slovacchi« (Pellegrinetti Karlinu, Beograd, 30. oktober 1923, št.

povezan s slovanskimi jeziki, saj je bil že med prvo svetovno vojno v stiku s slovenskimi begunci v mestu Lucca,⁶¹ od leta 1918 do 1922 pa je kot uslužbenec vatikanske diplomacije, najprej kot sodelavec, pozneje pa kot avditor in odpravnik poslov, deloval na Poljskem. Njegovo poznavanje slovanskih jezikov je bilo eden od razlogov, da ga je papež Pij XI. imenoval za apostolskega nuncija v Jugoslaviji. Kakorkoli že, ob Karlinovem poročanju nunciju se zazna njegova želja po transparentnosti, pa tudi zaupanje, ki ga je imel do papeževega odposlanca. Ko je Prekmurje prešlo pod njegovo upravo, je Karlin sproti obveščal nuncija o dogodkih in njegovih načrtih. Tako je junija 1924 apostolski administrator navdušeno poročal nunciju, da je v Mežiški dolini in Prekmurju izvedel kano nično vizitacijo in da je pri Prekmurcih videl in občutil globoko vernost, ki ji ni para nikjer drugje v Jugoslaviji: »*To ljudstvo (v Prekmurju) je najbolj pobožno med vsemi Slovenci in ima globoko vero, tako da med ljudmi nisem nikoli našel toliko pobožnosti, toliko ljudskih molitev, toliko pogumne drže v njihovih cerkvah. Samo pri Poljaki sem slišal o podobnih znamenjih globoke pobožnosti*«. ⁶² Nuncij je v svojih odgovoril kazal veselje nad tovrstnimi informacijami, škofa pa vedno spodbujal k temu, da bi deloval kot pravi pastir, katerega glavna naloga naj vedno ostane duhovni blagor zaupanega mu ljudstva in ne nacionalno ali politično udejstvovanje. ⁶³ Nuncij se je namreč dobro zavedal, da je Prekmurje občutljivo področje, kjer je pogosto prihajalo do napetosti med slovenskimi in madžarskimi prebivalci, predvsem med samimi duhovniki.

Izkazano zaupanje nuncija Pellegrinettija do apostolskega administratorja Karlina je posebej zapaziti ravno v občutljivem vprašanju odnosov med slovenskimi in madžarskimi interesi. Nuncij je pogosto branil Karlina pred obtožbami sombotelskega škofa Jánosa Mikeša in nekaterih duhovnikov, ki so zastopali madžarske poglede. Poglejmo si nekaj primerov.

Še pred formiranjem apostolske administrature je oktobra 1923 Karlin v slovenskem jeziku nunciju poslal zelo osebno pismo, kjer se dotika madžarsko mislečih duhovnikov. Razkril je svoje pogovore z duhovnikom in poslancem v beograjski skupščini Jožefom Kleklom st.: »*Ob tej priliki sem prašal tudi g. župnika [Klekla], kako bode z madjarsko mislečimi duhovniki, kadar se bo treba odločiti: ali bodo ostali ali se bodo izselili v somboteljsko škofijo. On mi je odgovoril: Vsi bodo ostali. Prašam nadalje: Ali tudi tisti, ki so doslej z Ogrsko državo*

1858 [osnutek], prav tam, f. 83rv).

⁶¹ *I diari del cardinale Ermenegildo Pellegrinetti 1916-1922* (ur. T. Natalini), Collectanea Archivi vaticani 35, Città del Vaticano 1994, str. 4, 74.

⁶² »... questa gente è la più pia fra tutti gli Sloveni ed ha una fede profonda così che non ho trovato mai fra la gente tanta pietà, tanta devozione, tanto strenuo comportamento nelle loro chiese. Solamente dalla gente polacca ho sentito che abbia tali segni di profonda devozione« (Karlin Pellegrinettiju, Maribor, 21. junij 1924, št. 3155 [nunciatura], v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 142rv).

⁶³ Pellegrinetti Karlino, Beograd, 30. oktober 1923, št. 1858 (osnutek), prav tam, f. 83rv.

simpatizirali? Odgovori: Tudi, jaz jih poznam vse, a vem, da nihče ne pojde. Zakaj tudi? Saj jim je tu v Prekmurju bolje.«⁶⁴

Da stvari le niso potekale tako gladko, kot je predvideval Klekl st., je Karlin spoznal zelo kmalu. Že poleti leta 1924, torej le pol leta po prevzemu apostolske administrature za Prekmurje, je v Vatikan, natančneje na Koncilsko kongregacijo, prispela pritožba s strani sombotelskega škofa Mikesa na račun apostolskega administratorja Karlina. Nuncij Pellegrinetti je bil s strani prefekta omenjene Kongregacije Donata Raffaella Sbarrettija naprošen, naj Karlina prijazno spomni na navodila, ki jih je dobil ob nastopu službe.⁶⁵ V tem pismu ni bilo navedenih konkretnih obtožb, zato je tudi nuncij lahko Karlina le na splošno obvestil o pritožbah in mu položil na srce, naj nadaljuje svoje delo »pomiritve duhov«. ⁶⁶ Tudi Karlin se je čudil neimenovanim obtožbam, saj pri sebi ni našel »kamna spotike« (»lapidem offensionis«). Zaprošil je nuncija, naj mu natančno pove, pri čem naj bi se prekršil, s svoje strani pa je obljubil pozornost in previdnost pri soočanju z zelo občutljivimi temami, ki so vezane na odnose med Slovenci in Madžari.⁶⁷

Bolj razvidno je nuncij Pellegrinetti v Karlinov bran stopil leta 1926, ko je moral o njegovem delovanju podati mnenje Koncistorialni kongregaciji.⁶⁸ V konkretnem primeru je šlo za odločitev beltinskega kaplana Jurija Winterja, da se prestavi pod jurisdikcijo sombotelskega škofa. Kot je razvidno iz Pellegrinettijevega pisma, omenjeni duhovnik pri tej odločitvi ni pridobil dovoljenja apostolskega administratorja, ampak le »blagoslov« sombotelskega škofa. Pri oceni Pellegrinetti ni skoparil s kritičnimi opazkami glede Mikesovega postopanja, saj le-ta ne bi smel na področje svoje jurisdikcije sprejemati duhovnikov iz apostolske administrature, če ti niso prej pridobili dovoljenja apostolskega administratorja. Nuncij je nadrejene v Vatikanu opozoril na Mikesovo prepričanje, ki ga je širil med »svojimi« prekmurskimi duhovniki, namreč da sedanje stanje ne more več dolgo trajati ter da se bo krona sv. Štefana kmalu zopet razprostirala tudi na prekmursko ozemlje.⁶⁹ V duhu te prerokbe naj bi sombotelski škof madžarskim oz. madžarsko mislečim duhovnikom predlagal, naj se sicer pokoravajo ordinariju iz Mariboru, a naj ne gojijo skupnega prijateljstva in dela s slovenskimi duhovniki.⁷⁰ Nuncij je bil ob Winterjevem primeru mnenja, da je bolje, da ostane na Madžarskem, kot pa da se ga na silo vrne v Prekmurje, hkrati pa izrazil prepričanje, da je treba Mikesa opozoriti na nujnost dovoljenja,

⁶⁴ Karlin Pellegrinettiju, Maribor, 27. oktober 1923, št. 1857 (nunciatura), prav tam, f. 82r.

⁶⁵ Sbarretti Pellegrinettiju, Vatikan, 4. avgust 1924, št. 2378/24, prav tam, f. 174r.

⁶⁶ Pellegrinetti Karlinu, Beograd, 26. avgust 1924, št. 3421 (osnutek), prav tam, f. 178r.

⁶⁷ Karlin Pellegrinettiju, Maribor, 2. september 1924, št. 3465 (nunziatura), prav tam, f. 194rv.

⁶⁸ De Lai Pellegrinettiju, Vatikan, 21. april 1926, št. 299/26, prav tam, f. 273r.

⁶⁹ Pellegrinetti De Laiu, Beograd, 4. maj 1926, št. 6020 (osnutek), prav tam, ff. 278r–279v.

⁷⁰ Pellegrinetti Gasparriju, Beograd, 13. maj 1928, št. 8120, v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Pio XI, Jugoslavia, Pos. 4 P.O., Fasc. 5, f. 37r.

ki ga mora v podobnih primerih dati apostolski administrator. Vse povedano je podkrepil z izjavo o osnutku konkordata med Svetim sedežem in Kraljevino Jugoslavijo, ki je za Prekmurje predvideval definitivno priključitev lavantinski škofiji.⁷¹

Ob nestrinjanju z držo sombotelskega škofa je nuncij Pellegrinetti obenem izrazil svoje pozitivno mnenje o delovanju Karlina: »*Ni mi znano, da bi msgr. mariborski škof pomešal nacionalizem s svojo pastoralno skrbjo*«. ⁷²

V Apostolskem vatikanskem arhivu smo našli še na nekaj podobnih primerov, ko so določeni duhovniki izrazili željo, da bi prešli pod jurisdikcijo sombotelskega škofa, npr. Jožef Tivadar⁷³ in Jožef Hauko.⁷⁴ Predvsem za primer Hauka je na razpolago kar nekaj vatikanskih dokumentov. Bil je kaplan v Dolnji Lendavi, od leta 1927 pa je kandidiral za več župnij na mesto župnika: Gornji Petrovci in Turnišče. Ker je bil obakrat zavržen, je iz protesta želel preiti pod jurisdikcijo sombotelskega škofa.⁷⁵ Ker mu apostolski administrator tega ni dovolil,⁷⁶ se je Hauko obrnil tudi na Koncistorialno kongregacijo⁷⁷ in na nuncija Pellegrinettija.⁷⁸ Kot razlog je navedel zapostavljenost, ki jo je doživel ob kandidaturah na mesto župnika. Prednost pred njim naj bi dobili duhovniki lavantinske škofije in ne »avtohtoni« duhovniki. Kot izvemo iz Jeričevih spominov, Hauko tega dovoljenja ni dobil, je pa pozneje končno lahko postal župnik, in sicer v Bogojini.⁷⁹

Kljub močnim kritikam, ki so jih nekateri omenjeni duhovniki in tudi škof Mikes izrazili na račun apostolskega administratorja Karlina zaradi njegovega domnevnega zapostavljanja madžarskih duhovnikov oz. tistih, ki so zastopali madžarska stališča, pa je nuncij Pellegrinetti Karlina tudi še leta pozneje označil kot ljubeznivega, dostopnega in spravljivega, čeprav je obenem dodal, da med duhovniki lastne škofije ne uživa tolikšnega ugleda kot ljubljanski škof Jeglič, ter da ga nekateri označujejo kot povprečnega človeka brez duha pobude.⁸⁰

2.5 Reševanje zapornika duhovnika Jožefa Klekla ml.

Vsekakor lahko za eno od najzanimivejših tem, ki izhajajo iz vatikanske dokumentacije o Prekmurju, štejemo prizadevanje vrha Katoliške cerkve za

⁷¹ Pellegrinetti De Laiu, Beograd, 4. maj 1926, št. 6020 (osnutek), v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 279r.

⁷² »*Non mi consta che Mons. Vescovo di Maribor abbia mescolato il nazionalismo colla sua cura pastorale*« (prav tam, f. 278v).

⁷³ Dokumenti o Jožefu Tivadarju, januar–februar 1931, prav tam, ff. 495–501.

⁷⁴ Dokumenti o Jožefu Hauku, marec–maj 1928, september–oktober 1929, prav tam, ff. 368–371, 433–442.

⁷⁵ Hauko Karlinu, Dolnja Lendava, 28. marec 1928, brez št., prav tam, f. 369.

⁷⁶ Karlin Hauku, Maribor, 12. april 1928, št. 640, prav tam, f. 370.

⁷⁷ Hauko Koncistorialni kongregaciji, Dolnja Lendava, 20. maj 1928, brez št., prav tam, f. 371.

⁷⁸ Hauko Pellegrinettiju, Dolnja Lendava, 20. maj 1928, št. 8207 (nunciatura), prav tam, f. 368.

⁷⁹ Prim. Jerič, *Moji spomini*, str. 144.

⁸⁰ Pellegrinetti Gaspariju, Beograd, 13. maj 1928, št. 8120, v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Pio XI, Jugoslavia, Pos. 4 P.O., Fasc. 5, ff. 37v–38r.

izpustitev iz zapore duhovnika Jožefa Klekla ml., župnika iz Velikih Dolencev, malega bratranca bolj znanega duhovnika in politika Jožefa Klekla st. O njegovem prestajanju zaporne kazni govorijo že nekateri drugi viri, ki jih je podrobno analiziral škof Jožef Smej ob izidu zbornika o Jožefu Kleklu ml. leta 2012.⁸¹ Kako je prišlo do zaporne kazni? Župnik iz Velikih Dolencev je v začetku marca 1920 zaradi dušnopastirske službe prestopil demarkacijsko črto med Kraljevino SHS in Madžarsko in se odpravil proti Monoštru. Smo še v času pred Trianonsko mirovno pogodbo, ki je nekaj mesecev pozneje določila mejo med obema državama. Ob prehodu demarkacijske črte so ga madžarske oblasti prijele in odpeljale v zapor v Sombotelu. Razlog za njegovo aretacijo naj bi bilo njegovo aktivno delovanje za priključitev celotne Slovenske krajine, torej poleg Prekmurja tudi Porabja, h Kraljevini SHS. V prelomnih letih 1918 in 1919 je bil Klekl ml. tudi urednik *Novin*, ki so bile v tistih časih »javni glasnik slovenstva in Jugoslavije«.⁸² Madžari so ga aretirali pod pretvezo vohunjenja v korist Jugoslavije, sodile pa so mu tako vojaške kot civilne oblasti. Zaporno kazen je prestajal dobrih 15 mesecev, vse do sredine junija 1921, in sicer v treh različnih krajih: najprej v Sombotelu, potem v Budimpešti, na koncu pa še v Zalaegerszegu. Nekateri posamezniki med duhovniki in laiki so se zavzemali za njegovo prostost, beograjski vladi pa je slovensko časopisje očitalo nedejavnost.⁸³ Kljub temu škof Smej v svojem prispevku zaključuje, da ima največje zasluge za konec prestajanja zaporne kazni vlada Nikole Pašića, medtem ko naj bi bilo vse prizadevanje cerkvene strani v tem oziru zaman.⁸⁴

Do sedaj ni bilo nič znanega glede vloge Svetega sedeža pri omenjenem občutljivem vprašanju, zato je bilo toliko bolj prijetno presenečenje, ko smo v Apostolskem vatikanskem arhivu naleteli na nekaj dokumentov o tej temi. Prvi izmed njih je originalno pismo duhovnika in državnika dr. Antona Korošca, ki ga je v latinščini dne 16. februarja 1921 naslovil na apostolskega nuncija v Beogradu Francesca Cherubinija. V njem prvak SLS v imenu Jugoslovanskega kluba prosi papeževega odposlanca, naj posreduje nadrejenim prošnjo za izpustitev duhovnika Jožefa Klekla ml. V pismu Korošec razlaga, kako se Klekl že skoraj eno leto nahaja v zaporu in predstavi ves potek dogodkov, od aretacije naprej. Omenja še obtožbe madžarskih oblasti o njegovem domnevnem vohunjenju ter

⁸¹ Jožef Smej, Jožef Klekl ml. (1879–1936) zaradi obrambe slovenstva ujet in vržen v zapor, v: *Jožef Klekl ml.: zbornik*, Dolenci 2012, str. 57–63.

⁸² Mateja Žižek, Kulturno, izobraževalno, gospodarsko in socialno stanje v Prekmurju od sredine 19. do začetka 20. stoletja, v: *Jožef Klekl ml.: zbornik*, str. 27.

⁸³ Stanislav Zver, Popis in potek življenja Jožefa Klekla ml. (1879–1936), v: *Jožef Klekl ml.: zbornik* (ur. Franc Kuzmič), Dolenci 2012, str. 38–39.

⁸⁴ Smej, Jožef Klekl ml. (1879–1936), v: *Jožef Klekl ml.: zbornik*, str. 63.

močno zagovarja njegovo nedolžnost.⁸⁵ Nuncij Cherubini je prošnjo vzel resno in vatikanskemu državnemu tajniku Gasparriju posebej predstavil ta »usmiljenja vreden primer« in ga priporočil v papeževo posredovanje.⁸⁶ Stvari je dejansko v roke vzel sam Gasparri in primer predstavil madžarskemu izrednemu odposlancu in pooblaščenemu ministru pri Svetem sedežu Józsefu Somssichu in za »pobožnega in zelo preprostega« duhovnika prosil ministrovega posredovanja pri vladi v Budimpešti.⁸⁷ V ta namen je bilo Somssichu izročeno – s prošnjo poznejše vrnitve – tudi Koroščevo pismo.⁸⁸ V svojem odgovoru z dne 6. aprila 1921 je madžarski minister pri Sv. sedežu zagotovil, da je primer posredoval svoji vladi v Budimpešti ter da bo v najkrajšem možnem času obvestil o ukrepih, ki jih bo za zaprtega duhovnika Klekla vlada tudi sprejela.⁸⁹ Pri omenjeni korespondenci sledi nekaj mesecev zatišja, vse do 23. julija istega leta, to je približno dober mesec po izpustitvi Klekla iz zapora. Ta dan je madžarski minister Somssich državnega tajnika Gasparrija kratko obvestil o Kleklovi izpustitvi na svobodo,⁹⁰ slednji pa je v odgovoru izrazil veselje ob tem dogodku in se ministru zahvalil za njegovo delo.⁹¹

Iz razpoložljive dokumentacije je težko oceniti, v kolikšni meri je posredovanje Svetega sedeža tudi dejansko prispevalo h končanju prestajanja zaporne kazni Jožefa Klekla ml., v vsakem primeru pa je pri tem razvidna velika zavzetost vatikanske diplomacije, tako nuncija Cherubinija kot državnega tajnika Gasparrija. Da vatikansko delovanje v prid župnika iz Velikih Dolencev ni bilo nekaj obrobnege, kaže tudi posredovanje ministra Somssicha pri vladi v Budimpešti. Če ne neposredno, pa je Vatikan morda vsaj posredno prispeval k temu, da se je Jožef Klekl ml. junija 1921 lahko vrnil iz zapora domov.

ZAKLJUČEK

V prispevku prihajajo do izraza prelomni zgodovinski dogodki v Prekmurju in širši okolici po koncu prve svetovne vojne. Po letu 1918 je nastal nov svet in tako država kot Cerkev sta se morali soočiti s težkimi vprašanji glede novih državnih in cerkvenih meja in iskanja praktičnih rešitev. Nekateri posamezniki, npr. madžarski škofje, so s težavo sprejeli novo situacijo in so stremeli k temu, da se škofijske meje ohranijo nedotaknjene tudi po spremembah državnih meja. Ne preseneča, da so bili ravno oni prvi, ki so takoj po koncu velike

⁸⁵ Korošec Cherubiniju, Beograd, 16. februar 1921, št. 97/21 (nunciatura), v: AAV, *Segreteria di Stato (Segr. Stato)*, leto 1921, Rubr. 4, Fasc. 4, f. 230.

⁸⁶ Cherubini Gasparriju, Beograd, 17. februar 1921, št. 97/21, prav tam, f. 236r.

⁸⁷ Gasparri Somssichu, Vatikan, 30. marec 1921, št. 19118 (osnutek), prav tam, f. 232.

⁸⁸ Zapis državnega tajništva, Vatikan, 4. april 1921, št. 19265 (osnutek), prav tam, f. 237.

⁸⁹ Somssich Gasparriju, Rim, 6. april 1921, št. 152/1921, prav tam, f. 234rv.

⁹⁰ Somssich Gasparriju, Rim, 23. julij 1921, št. 284/1921, prav tam, f. 238.

⁹¹ Gasparri Somssichu, Vatikan, 1. avgust 1921, št. 23915 (osnutek), prav tam, f. 241r.

vojne povzdignili glas in s številnimi pismi in spomenicami prosili papeža, da jim prisluhne in zanje posreduje pri antantnih silah na pariški mirovni konferenci. Tudi s strani prekmurskih Slovencev je bilo na Sveti sedež naslovljenih nekaj prošenj in spomenic, a z manjšim zamikom in obsegom. Posebej je bilo živahno leta 1923, ko je bila za Prekmurje ustanovljena apostolska administratura.

Iz razpoložljive dokumentacije vatikanskih arhivov je razvidno, da je bil Sveti sedež odlično obveščen o dogajanju v novonastalem jugoslovanskem kraljestvu in tudi bolj konkretno v Prekmurju, najprej po zaslugi odličnega poznavalca razmer v osebi apostolskega odposlanca Pierra Bastiena, in pozneje apostolskega nuncija Ermenegilda Pellegrinettija, ki je malodane dnevno obveščal vatikansko Državno tajništvo o dogajanju v Jugoslaviji. Tudi pogosti obiski jugoslovanskih škofov pri papežu v prvih letih po vojni so prispevali k celovitejšemu pogledu na situacijo s strani Vatikana. Pri tem je imel odločilno vlogo ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič, ki je podobno kot nuncij v svojih pismih pogosto predstavljal versko in politično življenje v Jugoslaviji.

Izzivi za vatikansko diplomacijo so bili po prvi svetovni vojni izredno veliki. Zaradi novih državnih meja je bilo potrebno prilagoditi in na novo določiti cerkvene meje, ob tem pa prisluhniti vsem stranem. Večkrat se je Sveti sedež znašel sredi med sprtimi stranmi in sledil svoji drži nepristranskosti, ki ga je odlikovala že med veliko vojno. Ta drža je vodila k previdnosti, zato so nekatere odločitve s strani Vatikana sad večletnega razmišljanja in delovanja. Tega vedno niso vsi razumeli in so si želeli hitrejšega ukrepanja vatikanske diplomacije.

Kot smo že omenili, bi bilo za popolnejše poznavanje dogajanja v Prekmurju za prva leta po vojni potrebno obiskati še druge vatikanske arhive, predvsem arhiv Koncistorialne kongregacije. Tam bi morda našli še na druge dokumente, ki bi pričali o drami in upanju prebivalcev Prekmurja, ki so svoje upe polagali ne samo v svoje duhovnike in politike, ampak tudi v Sveti sedež, da bi jim prisluhnil v prelomnih trenutkih njihove zgodovine. Na podlagi do sedaj raziskane dokumentacije lahko z gotovostjo zaključimo, da so za njihove stiske v Vatikanu imeli posluh.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Archivio Apostolico Vaticano (AAV) – Città del Vaticano

Archivio della Nunziatura Apostolica in Jugoslavia (Arch. Nunz. Jugoslavia): škatle 1, 3, 8, 16.

Archivio della Prefettura, Dnevniki kard. Pellegrinettija, zvezek 9.

Segreteria di Stato (Segr. Stato), leto 1921, Rubr. 4, Fasc. 4.

Archivio storico della Segreteria di Stato - Sezione per i Rapporti con gli Stati (ASRS) – Città del Vaticano

fondo *Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari* (AA.EE.SS.):

Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1340, Fasc. 531–534

- Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1386, Fasc. 552
 Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1416, Fasc. 569
 Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1448, Fasc. 582–584
 Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1466, Fasc. 594
 Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1471, Fasc. 597–598
 Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1490, Fasc. 616
 Pio XI, Jugoslavia, Pos. 4 P.O., Fasc. 5
 Pio XI, Jugoslavia, Pos. 9 P.O., Fasc. 12

Neobjavljeni viri

- Ropoša, Urška, *Duhovnik Ivan Jerič in njegova vloga pri priključitvi Prekmurja k Sloveniji*, skupno diplomsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta: Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Maribor-Ljubljana 2013.
 Tomas, Domagoj, *Apostolska administratura za Sjevnu Slavoniju i Baranju u kontekstu crkveno-državnih odnosa*, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, Zagreb 2016.

Literatura

- Blasina, Paolo, Santa Sede e Regno dei serbi, croati e sloveni. Dalla missione di Dom Pierre Bastien al riconoscimento ufficiale (1918–1919), v: *Studi storici* 35 (1994), št. 3, str. 773–809.
I diari del cardinale Ermenegildo Pellegrinetti 1916–1922 (ur. Terzo Natalini), Collectanea Archivi vaticani 35, Archivio Vaticano, Città del Vaticano 1994.
Jegličev dnevnik, Znanstvenokritična izdaja (ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar), Celjska Mohorjeva družba, Celje-Ljubljana 2015.
 Jerič, Ivan, *Moji spomini*, Zavod sv. Miklavža, Murska Sobota 2000.
 Kralj, Franc, Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik et al.), Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti v Ljubljani, Celje 1991, str. 189.
 Lažeta, Andrej, *Povsod pokažimo, da smo Slovenci. Kaj se je v Prekmurju godilo leta 1918 in do poletja 1919?*, samozaložba, Murska Sobota 2019.
 Smej, Jožef, Jožef Klekl ml. (1879–1936) zaradi obrambe slovenstva ujet in vržen v zapor, v: *Jožef Klekl ml.: zbornik* (ur. Franc Kuzmič), Župnija Dolenci, Dolenci 2012, str. 57–63.
 Valente, Massimiliano, *Diplomazia pontificia e Regno dei Serbi, Croati e Sloveni (1918–1929)*, Filozofski fakultet – Odsjek za povijest, Split 2012.
 Zver, Stanislav, Popis in potek življenja Jožefa Klekla ml. (1879–1936), v: *Jožef Klekl ml.: zbornik* (ur. Franc Kuzmič), Župnija Dolenci, Dolenci 2012, str. 32–40.
 Žižek, Mateja, Kulturno, izobraževalno, gospodarsko in socialno stanje v Prekmurju od sredine 19. do začetka 20. stoletja, v: *Jožef Klekl ml.: zbornik* (ur. Franc Kuzmič), Župnija Dolenci, Dolenci 2012, str. 25–31.
 Žutić, Nikola, *Kraljevina Jugoslavija i Vatikan. Odnos jugoslovenske države i Rimske Crkve: 1918–1935*, Maštel Commerce – Arhiv Jugoslavije, Beograd 1994.

Spletni viri

- Vidovdanski ustav (1921): [http://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20kraljevine%20SHS_Vidovdanski%20ustav%20\(1921\).pdf](http://projuris.org/RETROLEX/Ustav%20kraljevine%20SHS_Vidovdanski%20ustav%20(1921).pdf) (pridobljeno: 6. 3. 2020).

PRILOGE

Dokument št. 1: Pismo škofov Bauerja in Akšamovića papežu Benediktu XV., Zagreb, 28. marec 1921, št. 19626 (Državno tajništvo) – v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1490, Fasc. 616, f. 57^{rv} (tukaj f. 57^r):

Škofa Bauer in Akšamović na papeža Benedikta XV. naslavljata kratko pismo, v katerem prosita za imenovanje apostolskih administratorjev za tiste dele madžarskih škofij (Csanad, Kalocsa, Pécs in Sombotel), ki so civilnopravno prešli pod Kraljevino SHS.

Conditio in qua Ecclesia catholica in illis regionibus versatur, quae a Statu Serborum Chroatorum et Slovenorum sint occupatae iam a tribus annis valde tristis evadit. Libera communicatio parochorum et fidelium cum suis respectivis Ordinariis est impedita [...]. Ut haec conditio Ecclesiae in his regionibus [...] in melius vertatur:

Ut pro illis partibus dioecesium: Csanadensis [...], Coloczensis, Quinqueelesiensis et Szombathelyensis, [...] quae autem partes sub occupatione miliari Status Serborum chroatorum et Slovenorum inveniuntur, unus vel plures constituentur administratores apostolici per rescriptum S. Congregationis Concistorialis; administratores Apostolici designentur iuxta possibilitatem de clero saeculari earundem regionum.

Dokument št. 2: Odgovor državnega tajnika Gasparrija škofu Bauerju, Vatikan, 17. april 1921, št. 19626 – v: ASV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 1, ff. 267^r–268^r (tukaj f. 267^r):

Državni tajnik kard. Gasparri odgovarja nadškofu Bauerju glede določanja škofijskih mej in imenovanja apostolskih administratorjev. Predlaga, da o tem jugoslovanski škofje spregovorijo na bližajočem se zasedanju škofovske konference, njihove predloge pa bo pozneje obravnaval Sveti sedež. Preden se določijo nove škofijske meje, se lahko imenujejo apostolski administratorji za nekatera področja.

Quae ab Amplitudine Tua et a conlegis Tuis Episcopis, qui nuper Tecum Romam venerunt, Beatissimo Patri propositae sunt quaestiones, eae maturo examini subiectae fuerunt. Nunc vero mentem Apostolicae Sedis super iisdem Tibi aperiendam curo.

Quod ad circumscriptionem dioecesium pertinet, Sancta Sedes opportunum esse existimat ut de ea Episcopi istius Regni, in conventu proxime habendo, agant, ac postea propriam ipsorum sententiam eidem Sanctae Sedi patefaciant.

Postquam vero Sancta Sedes sententiam hanc examinaverit, poterunt Episcopi eam cum Gubernio isto communicare.

Antequam autem ad novam dioecesium circumscriptionem deveniatur, constitui poterunt Administratores Apostolici in regionibus isti Regno vel alii Statui attributis, quarum Ordinarii extra fines eiusdem Regni vel Status resident.

Dokument št. 3: Spomenica prekmurskih katoličanov, ki je bila na beograjski nunciatuuri prejeta 21. junija 1923, št. 1515 – v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 3, ff. 78–80:

Prekmurski katoličani prosijo, da se njihovih 18 župnij takoj odcepi od sombotelske škofije in pridruži mariborski. Navedeni so številni razlogi za to: nove državne meje, madžarski nacionalizem, pomanjkanje domače duhovščine, materialno obubožanje župnij zaradi valutne razlike in neaktivnosti bivšega madžarskega verskega fonda, odsotnost župnijskih vizitacij, birm, misijonov ...

Rimokatoliške župnije: D. Lendava, Dobrovnik, Črenšovci, Beltinci, Turnišče, Bogojina, M. Sobota, Martjanci, Sv. Sebeštjan, Sv. Bedenek, Nedela, Dolenci, Markovci, G. Lendava, Sv. Jurij, Sv. Jelena, Cankova, Tišina, to je 18 župnij z 65.000 verniki, ki so podaniki države SHS. v Sloveniji, u Prekmurju, spadajo poz szombathelysko biskupijo. Ta okolnost, da preko državne meje imajo ti verniki svojega višjega pastirja, silno otežkočuje njihovo dušno preskrbo in zato je neobhodno potrebno, da se imenovane rimokatoliške župnije n u j n o priklapijo sosedni mariborski biskupiji in to iz teh razlogov:

1) Duhovna pastoralija je v navedenih župnijah silno otežkočena in onemogočena vsled političnih vzrokov in vsled neurejenega in nedopustnega prekorakanja državnih mej. Ta okolnost ne dovoljava obiska lastne cerkve vernikom našega državljanstva na Madjarskem in ne dopušča izvrševanje prepotrebne cerkvene vizitacije, birmovanja itd. (od leta 1912 niso tu verniki birmani) od strane biskupa; duhovnikom teh župnij se ne morejo redno dostavljati škofovske okrožnice in odredbe in te zadnje v kolikor so politično-cerkvenega značaja, se ne morejo na tem ozemlju izvrševati, ker so, tičeče se politične oblasti druge države, tu nekompetentne. Dva vikariata v M. Soboti in D. Lendavi, katera teh 18 župnij nadzorujeta, ker nimata polnega višjepastirskega pooblastila, ni z enim korakom ne moreta ta nesrečni in za duše toliko škodljivi položaj spremeniti.

2) Duhovniški naraščaj je v teh župnijah popolnoma onemogočen. V semenišču v Szombathelyu je namreč neobhodno potrebna madjarščina, ker so nekateri predmeti teologije in liturgike kakor n.pr. teologija pastoralis, liturgija sv. maše, brevirja itd. v njej poučuje. Dijaki teh župnij, bodoči njihovi semeniščniki pa obiskujejo čisto slovenske gimnazije brez učenja madjarščine. Nadalje se v szombathelyskem semenišču popolnoma prezira slovenščina, ki je

za pastorcijo teh slovenskih far neobhodno potrebna in zato ni naši dijaki, ni oni preko meje ne pridejo v poštev glede duševne oskrbe teh 65.000 vernikov.

3) Večini izmed 18 cerkva je patron bivši madjarski verski fond. Ker ta kot sredstvo politične vrhovne oblasti tuje države ne sme, [f. 79] ne more in tudi noče proti tem izpolnjevati svoje patronatske dolžnosti – prisiliti se ga k temu pa ne more, ker ne poseduje nobene nepremičnine v Prekmurju – so pod njegovo oskrbo spadajoče župnije izpostavljene največji nevarnosti propada.

4) Te župnije imajo več milijonov vrednih ustanov v centralni cerkveni posojilnici v Szombathelyu in to v madjarski slabši valuti. Ta okoliščina je že na mnoge stotošče oškodovala te ustanove in jih bo še, če se to vprašanje nujno ne reši.

5) Vsled te valutne razlike je jako otežkočeno tudi pobiranje štipendij v teh župnjah, jer jih ordinarijat določuje v madjarski valuti, dočim je v teh župnjah v veljavi dinarska valuta. Potemtakem bi se morale štipendije pobirati po dnevnem kurzu valute, kar je z ene strani nezmiselno in nasprotno cerkvenemu duhu, z druge strani pa nudi priložnost brezvestnim izkoriščevalcem, da po svoje določijo nedopustno višino štipendije.

6) Politični razlogi od strane Madjarske ne dovolijo nekaterim duhovnikom teh župnij, da bi smeli preko meje položiti predpisani župnijski izpit, tu ga pa ne morejo.

7) Nacionalno gibanje Madjarske, katerega žrtev sta postala že dva slovenska duhovnika tega kraja (eden usmrčen, drugi nedolžno zaprt poldrugo leto), in katero vso šolsko mladino napaja s svojim protikrščanskim duhom, bi v slučaju neodcepitve teh župnij njihovo duhovno pastirstvo popolnoma onemogočilo. In to zato, ker bi s tem duhom prepojena duhovščina izzivala največji odpor že pri vernikih samih, da se ni ne govori o državni oblasti, ki bi sub titulo avtoritete njihovo delovanje prepovedala.

8) Proti izraziti Kristusovi in od njegove cerkve same še posebej formulirani zapovedi: "Praedicate evangelium omni creaturae" še se dandanes ne pridiguje vsled razširjenega in od ordinariata samega protežiranega madjarskega nacionalizma 3000 Slovincem v D. Lendavi, 1500 pa v Dobrovniku slovenski. V M. Soboti pa onoisti od cerkve prepovedani nacionalizem ne dovoli ob delavnikih kljub nasprotnim željam štipendije nudečih Slovencev slovenske pesmi pri petih mašah [f. 80] (poje se madjarski) in dela še mnoge druge krivice že 10leta vernikom slovenske narodnosti v celi krajini.

9) Po predpisih C.J.C. se morajo vsaj vsako 10. leto držati misijoni v vsaki župniji in se mora katoliška deca v katoliške šole pošiljati. V dosega tega name na započete akcije v Prekmurju, ne samo, da se ne podpirajo od strani ordinariata nego nasprotno že bojkotirajo. Za to anarhijo je najboljši dokaz to, da naselitev Lazaristov v svrhu obdržavanja misijonov, Salezijancev pa v svrhu odgojitve šolske mladine, bodočega mašniškega naraščaja, ne samo da ne pospešuje, nego

ga celo zabranjuje, ker še dosedaj nije dal dovoljenja za po mursko-sobotiškem vikariatu zaproseno naselitev in za to potrebno nabiranje milodarov.

10) Tem dosedaj navedenim razlogom prihaja še ta, da državo SHS. ljubeče, pobožno katoliško ljudstvo Prekmurja zahteva odcepitev teh 18 župnij od szombathelyske škofije in njihovo priklopitev k mariborski, ker noče še naprej ostati ovca brez pastirja, ker hoče svoje sinove odgojiti sebi za duhovnike in jih noče v smrtnih nevarnostih pošiljati preko meje, ker hoče birmovanje, cerkvene vizitacije, ker hoče sploh popolnega cerkvenega vodstva, ker ima pravico do tega in ker mu je to dolžnost, da reši svoje duše.

Ako verniki 18tih imenovanih župnij izrecno zahtevajo teh odcepitev od szombathelyske škofije in njihovo priklopitev k mariborski, istaknejo obenem tudi to svojo zahtevo, a) da ta njihov teritorij ostane en vikarijat v mariborski škofiji, b) da njegove župnije oskrbujejo domačini duhovniki in to c) v slovenskem dialektu, dokler ljudstvo samo ne bo zahtevalo uvedbe knjižne slovenščine in d) da ostane v rabi dosedanji ritual oziroma da se spoji s mariborskim.

Iz više navedenih 10 razlogov in pod a), b), c), d) danimi pogoji, zahtevajo katoliški verniki Prekmurja, da se takoj odcepijo njihove župnije od szombathelyske biskupije in priklopijo mariborski.

Salus animarum suprema lex Ecclesiae.

Dokument št. 4: Pismo madžarskega izrednega odposlanca in pooblaščenega ministra pri Svetem sedežu Józsefa Somssicha državnemu tajniku Gasparriju, Rim, 27. december 1920, št. 264/1920 – v: ASRS, fondo AA.EE.SS., Benedetto XV, Austria-Ungheria, Pos. 1416, Fasc. 569, f. 12^v:

Madžarski diplomat se na Sveti sedež obrača s pritožbo glede ravnanja jugoslovanske vojske na madžarski katoliški šoli v Murski Soboti. Po navedbah sombatskega škofa Mikesa naj bi jugoslovanski vojaki uničevali objekt in tako onemogočili izvajanje pouka. Prosi se za posredovanje Svetega sedeža pri jugoslovanski vladi za ponovno omogočitev pouka ter za odškodnino.

Le Comte Mikes, évêque de Szombathely a fait savoir au Gouvernement royal hongrois, que des soldats jugoslaves campés à Muraszombat, comitat de Vas et chef-lieu de circonscription, ont occupé l'édifice de l'école catholique, y ont cassé les vitres, ont chauffé avec les bancs en occasionnant par ces faits un grand dommage à la paroisse. A la suite de l'occupation du dit édifice il n'était pas possible dans l'année dernière de pourvoir à l'instruction, et cela sera probablement de même impossible dans l'année prochaine.

D'ordre de mon Gouvernement j'ai l'honneur de porter ce qui précède à la connaissance de Votre Eminence en La priant de bien vouloir s'entremettre auprès du Gouvernement jugoslave afin que la dite école soit rendue à sa

dédestination [f. 12v] et qu'une indemnité répondante aux dégats occasionnés par les soldats jugoslaves soit payée à la dite commune.

Dokument št. 5: Pismo predstavnikov katoliške župnije v Murski Soboti nunciju Pellegrinettiju, Murska Sobota, 9. marec 1924, št. 157/1924 – v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 152^{rv}:

Verniki župnije v Murski Soboti v pismu predstavijo žalostno stanje njihove farne katoliške osnovne šole. Leta 1919, ko so prešli pod Kraljevino SHS, je nova oblast šolo zaprla, zato od takrat ni bil več možen katoliški pouk in verouk. Župljani zahtevajo, da spet dobijo v lastno oskrbo šolo, ki je obstajala več kot sto let. Nuncija prosijo, da bi v ta namen posredoval pri pristojnih državnih organih.

Presvetli Verni Pastér!

V imenu rimske katoliške fare v Murskoj Soboti, katera obstoji iz 11 občin in ima najmanj 5502 farnikov temeljem slednjega ljudskega štetja iz leta 1921, katera leži v vogelju naše kraljevine SHS o takozvanem Prekmurju, v severno-zahodnem delu naše kraljevine in države p r e d l o ž i m o Vaši Excellenci iz današnje seje farnega odbora ponižno našo n a s t o p n o p r o š n j o: že od nигda, iz starih časov, Bog ve, koliko časa, smo imeli našo cerkveno katoliško osnovno šolo, v kateri se je pouk, poučevanje, šolaranje izvedlo in izvršilo v katoliškem in seveda tudi v državnem smislu. Ravnotako se je to zgodilo tudi v vseh drugih farah to je v katoliških župnijah te naše krajine. Imeli smo jako lepe uspehe in se je vzgojilo ljudstvo visoko v katoliškem smislu. Šola je stala pod ravnanjem katoliške fare in odbora te fare, fara je dobila navodila, primerna k farnim razmeram, od svojega župnika in prevzvišenega škofa. Stroške je nosila deloma fara in deloma država. Leta 1919, ko smo pod premočjo naše nove kraljevine začeli redno pouk in verouk, je pa tukajšnja oblast to šolo zaprla, od nas odvzela, katoliška šola ne fungira, katoliški pouk in verouk in sploh ta šola počiva in je fara šolo še dodanes nazaj ne dobila. To šolo je imela katoliška fara v svoji lastni hiši in je imela vsako leto učence nad 120. Glede zgodovine v prigibu priložimo 2 zapisnika katoliškega odbora in sicer z dne 22. IV. in 9. XII. 1923, izmed katerih je prvi bil odobren od preje obstoječe- [f. 152v] ga škofijskega gen. vikarijata, drugi pa že od prevzvišenega gospoda Knezoškofa v Mariboru.

Katoliška fara hoče kot lastnica v svoji lastni hiši znovič redno in pošteno po katoliški veri gospodariti, zopet nadaljavati katoličanski verouk in pouk, zahteva nazaj v svoje roke in v svojo oskrbo katoliško bivšo šolo, kakor je to opravljala več sto lejt in je nигdar ne pozabila svoj materinski jezik, svojo dolžnost do države in kakor so to že v grobih ležeči naši stari očaki njihali kot dediščino na svoje naslednike.

To je prošnja tukajšnjih faranov. Blagovolite to prošnjo vzeti v svoje roke, naj jo po svojih močeh podperajo, odpošljejo na merodajno mesto in bodejo na tem, da se tej prošnji čimpreje ugotovi.

Prijavimo še ponižno, da smo ravnotako prošnjo tudi predložili našemu Pasterju, prevzvišenemu gospodu Knezoškofu v Mariboru, samo je ta nekaj širšejša, ker smo tam tudi še zaprosili vreditev naših škodninskih zahtevkov.

Omenimo še tudi, da so v tem smislu tudi predložili prošnjo tukaj živeči evangeličanci k ministarstvu za pouk i prosveto, ker tudi isti zahtevajo nazaj v svoje roke svoje verske šole [...]

Dokument št. 6: Pismo prekmurskih duhovnikov Pija XI., izročeno na nunciatu v Beogradu 17. julija 1924, št. 3263 (nunciatura) – v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 148^{rv}:

Prekmurski duhovniki prosijo papeža Pija XI., da bi s svojo avtoriteto preprečil beograjski vladi, da bi se polastila župnijskih katoliških šol in premoženja, ki je povezano z delovanjem šol. Podpisanih je petnajst župnikov.

Plus quam 70.000 fidelium catholicorum regionis, quae dicitur Prekmurje, quae antea ad Hungariam pertinebat, per pacta autem Parisiensia (Trianon) regno SHS adiudicata est, ad pedes Sanctitatis Vestrae provoluti devotissime petimus, ut dignetur auctoritate sua Apostolica cohibere, quominus scholae nostrae catholicae earumque bona et bona parochiarum nostrarum a gubernio Belgradensi occupentur.

Jam enim nominatum gubernium manus suas extendere conatum est in scholas nostras bonaque earum, quae neque gubernia Hungariae, quamvis saepe ecclesiae catholicae infensa, attingere audebant, sed neque atrocissimi Turcae, qui olim regioni huic dominabantur, destinationi piae subtraxerunt.

Scholas nostras ipsi ereximus et sustentavimus magnis sumptibus, licet gens nostra abundet pauperitate. Modica bona, quae scholae nostrae et parochiae possident, pauca iugera agri, prati vel silvae, pii patroni catholici vel saepe ipsi incolae catholici donavere.

Vere lamentabile est, quod saeculo nostro adeo laudato propter progressum culturae et civilisationis cogimur ad Sanctitatem Vestram confugere, praesidium quaerentes adversus temerarios conatus gubernii, cuius est iura civium suorum sarta tectaue conservare ac vindicare, non autem subvertere.

Spodaj sledijo podpisi in pečati župnikov [f. 148v]: Muraszombat, Tišina, Peretoča, Cankova, Sv. Jurij, Gornja Lendava, Gornji Petrovec, Markovci, Kančovci, Sv. Sebeščan, Turnišče, Črensovci, Dolnja Lendava, Dobrovniki, Beltinci.

Dokument št. 7: Pismo škofa Karlina Pellegrinettiju, Maribor, 27. oktober 1923, št. 1857 (nunciatura) – v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 82^{rv}:

Karlin v pismu opisuje srečanje z duhovnikom Jožefom Kleklom st., ki predstavlja svoje mnenje glede delovanja madžarskih oz. madžarsko mislečih duhovnikov v napovedani apostolski administraturi za Prekmurje. Škof nunciju pošlje tudi izvod prekmurskega časopisa »Novine«.

Še mi je bil v živem spominu najin zadnji pogovor o Prekmurju, ko sem na kolodvoru naletel na g. poslanca in duhovnika Klekla. On mi je med drugim pripovedoval, da je zadnjič msgr. Jeglič, ko je šel v Rim, nesel seboj prošnjo kakih 80 občin iz Prekmurskega s podpisi in z željo, naj jim sveti Oče čim prej pošlje lavantinskega škofa kot apostolskega administratorja za toliko časa dokler ne bo stvar definitivno uravnana. Ob tej priliki sem prašal tudi g. župnika, kako bode z madžarsko mislečimi duhovniki, kadar se bo treba odločiti: ali bodo ostali ali se bodo izselili v somboteljsko škofijo. On mi je odgovoril: Vsi bodo ostali. Prašam nadalje: Ali tudi tisti, ki so doslej z Ogrsko državo simpatizirali? Odgovori: Tudi, jaz jih poznam vse, a vem, da nihče ne pojde. Zakaj tudi? Saj jim je tu v Prekmurju bolje.

V dolžnost si štejem, da Vaši Prezvzišenosti ta pogovor objavim s priznanjem, da sem bil doslej napačno informiran. Na g. Klekla se pa zanesem. Prvič je dober duhovnik, 2. pa sem prepričan, da bi meni ne bil neresnice [f. 82v] poročal. Zato želim, da služi tudi to poročilo Vaši Prezvzišenosti ad informationem.

Ker sem videl, da se Eksclenca bavite z jugoslovansko filologijo, Vas bo morda interesiralo ako Vam pošljem hkrati eno številko »Novin«, ki izhajajo v Prekmurju in katerim je urednik g. Klekl. Že iz tega lista boste razvideli da ni velike razlike med »Slovincem« in »Novinami«.

Dokument št. 8: Odgovor nuncija Pellegrinettija škofu Karlinu, Beograd, 30. oktober 1923, št. 1858 (osnutek) – v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 83^{rv}:

Nuncij Pellegrinetti v odgovoru Karlinu napoveduje potrebnost ureditve cerkvene jurisdikcije za Prekmurje in komentira izjavo duhovnika Klekla st., ki jo vzame na znanje. Zahvaljuje se za poslan izvod »Novin« v prekmurščini, v kateri opaza sledi nemškega in madžarskega vpliva ter nekatere oblike, ki ga spominjajo na slovaška narečja.

Ho letto con molto interesse ciò che la Eccellenza Vostra mi riferisce circa la disposizione degli animi nel Prekomurje. Certo il sacerdote Klekl ne può sapere qualche cosa e prendo atto della sua dichiarazione che il popolo del luogo e

soprattutto il clero sembri favorevole all'ordinamento ecclesiastico, già domandato dall'Episcopato e richiesto dalle necessità dei tempi:

Come già per la Vojvodina, rebus sic stantibus, dovrà ugualmente provvedersi a quella parte della diocesi di Szombately, che giace nel territorio politico jugoslavo. Non si tratta di favorire comunque partiti politici o nazionali, ma di provvedere alla salute delle anime e alla retta amministrazione delle chiese.

Ringrazio per la spedizione delle »Novine« notevoli per l'idea che mi danno del dialetto della regione. Si scorgono [f. 83v] tracce d'influsso germanico e magiaro e qualche forma che mi richiama i dialetti slovacchi.

Mi auguro che la sua salute perduri sempre così buona come quando ho avuto il bene di passare qualche giorno insieme con Lei alla Nunziatura [...]

Dokument št. 9: Pismo škofa in apostolskega administratorja Karlina nunciju Pellegrinettiju, Maribor, 21. junij 1924, št. 3155 (nunciatura) – v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 142^{rv}:

Karlin opisuje prve sadove kanonične vizitacije na Koroškem in v Prekmurju. Kaže posebno navdušenje nad Prekmurjem in tamkajšnjim verskim življenjem, ki je bolj razvito kot drugod v kraljevini in se lahko primerja s poljsko versko tradicijo.

[...] Colgo quest'occasione di scrivere a Vostra Eccellenza due righe, acché sappia che mi trovo nonostante il grande lavoro della visita canonica nel Prekmurje e nella Carinzia – quanto alla salute sempre bene.

Ho visitato finora 31 parrocchie, restano ancora due e poi devo visitare ancora quattro decanati della diocesi di Lavant.

Nell'ultima predica dinanzi ad una gente di almeno 8000 anime ho promesso di voler riferire al Santo Padre »da sem našel med vami toliko znakov žive vere in resničnega spoštovanja služabnikov Kristusovih«. Eccellenza! Io non so, quando avrò l'occasione di parlare con Sua Santità. [f. 142v] Egli è perciò che La prego di riferire in una delle Sue lettere al Santo padre, che questa gente è la più pia fra tutti gli Sloveni ed ha una fede profonda così che non ho trovato mai fra la gente tanta pietà, tanta devozione, tanto strenuo comportamento nelle loro chiese. Solamente dalla gente polacca ho sentito che abbia tali segni di profonda devozione.

Dokument št. 10: Pismo škofa in apostolskega administratorja Karlina nunciju Pellegrinettiju, Maribor, 2. september 1924, št. 3465 (nunciatura) – v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 194^{rv}:

Škof Karlin odgovarja na »neimenovane« kritike na njegov račun. S svoje strani se ne spomni nobenega krivičnega dejanja, ki bi ga moral obžalovati, hkrati pa

prosi nuncijs, naj ga obvesti ali opozori o konkretnih zadevah, da bo vedel, kako ravnati v prihodnje.

Anzitutto vorrei ringraziare Vostra Eccellenza di cuore per la Sua venerata del 26 agosto 1924 n. 3421 in cui mi avverte che da certi personaggi si agisce contro il mio modo di governare nel territorio affidatomi dalla Santa Sede in amministrazione apostolica.

Eccellenza! Ho pensato e ripensato in quale faccenda avessi potuto sbagliare o offendere certi soggetti di al di là dei nostri confini, ma non riuscì di trovare »lapidem offensionis«.

Un tanto mi sento in dovere di riferire a Vostra Eccellenza con la promessa che cercherò anche nell'avvenire come finora di navigare in quella posizione delicata con tutta l'attenzione e prudenza ad [f. 194v] dextram et sinistram sapendo bene che in altra maniera sarebbe impossibile pacificare la gente che da secoli apparteneva ad una diocesi del regno ungherese. Finora non ho sentito delle accuse da quella parte, piuttosto le aspettavo da parte degli Slavi nazionalissimi, ma finora niente.

Egli è per ciò che pregherei Vostra Eccellenza di comunicarmi, se possibile, le questioni speciali di cui si tratterebbe in caso. Forse ce ne sono delle cose a cui finora forse neppure pensavo.

Rinnovando poi i miei intimi ringraziamenti per la premura con cui Vostra Eccellenza accompagna le mie cure nel nuovo terreno dell'attività apostolica, mi raccomando di nuovo al Suo pio Memento raffermandomi come sempre [...]

Dokument št. 11: Poročilo nuncijs Pellegrinettijs prefektu Konzistorijalne kongregacije De Laiu, Beograd, 4. maj 1926, št. 6020 (osnutek) – v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, ff. 278^r–279^v:

Nuncij Pellegrinetti v poročilu predstavi primer duhovnika Jurija Winterja, ki želi iz apostolske administrature za Prekmurje preiti pod jurisdikcijo sombotelskega škofa Mikesa. Nuncij ob tem opozori na napačno ravnanje slednjega, ki je sprejel duhovnika, ne da bi prej pridobil dovoljenje apostolskega administratorja. Obenem nuncij oriše širšo cerkvenopolitično situacijo Prekmurja.

Ho ricevuto la ven. Lettera del 21 aprile ultimo scorso, n. 299 circa il ricorso di Mons. Vescovo di Maribor, che restituisco.

La condizione dell'Amministrazione Apostolica della regione chiamata dagli Slavi »Prekomurje« ossia »Ultra Mura« giacché si tratta di un territorio posto sulla riva sinistra della Mura, affluente della Drava, non è delle più facili. Tale zona era prima compresa nel regno d'Ungheria e nella diocesi di Szombately. Oggi, cambiate le condizioni politiche e divenuto praticamente impossibile

all'Ordinario di Szombately di governare i fedeli oltre la frontiera, il „Prekomurje“ è stato posto sotto l'Amministrazione del Vescovo viciniore, ossia di Mons. Karlin, sloveno di lingua e di sentimenti.

La maggioranza della popolazione sita nell'Amministrazione parla un dialetto slavo; vi sono però numerosi gli Ungheresi e soprattutto in gran parte di lingua ungherese è il clero locale, istruito e formato a suo tempo nei seminari d'Ungheria, dove lo slavo era assolutamente escluso come lingua d'insegnamento.

Per costoro l'aggregazione alla Jugoslavia prima, poi il distacco dalla giurisdizione del Vescovo rimasto oltre il confine è stato un colpo doloroso, dal quale ancora non si [f. 278v] sono, pare, interamente riavuti. In generale gli Ungheresi sono convinti che lo stato attuale di cose non può durare a lungo e che la corona di S. Stefano dovrà di nuovo estendere il suo dominio a tutto l'antico territorio.

Data una tale mentalità (che certo non potrà cambiarsi se non per un lungo perdurare della presente condizione e col sopravvenire delle nuove generazioni) si comprende il malessere che alcuni sacerdoti sentono per la necessità di dipendere da un Ordinariato slavo, il quale ai loro occhi deve necessariamente apparire come qualche cosa di straniero, la cui influenza non può non nuocere al rigoglio del sentimento nazionale ungherese.

Non mi consta che Mons. Vescovo di Maribor abbia mescolato il nazionalismo colla sua cura pastorale. Solo qualche indiretta, ma non documentata, lagnanza mi è giunta in tal senso; ad ogni modo non ho mancato di raccomandarli non solo moderazione ma anche spirito largo [...].

So però che durante la sua visita pastorale gli vi è stato accolto con grandi feste dai fedeli ed egli dandomene a voce relazione mi dichiarava che i cattolici del „Prekomurje“ sono i migliori di quanti ha incontrato fin qui.

Ciò premesso ed anche supposto che parecchi inconvenienti derivino più da inconsapevoli antipatie di razza che da proconcetto malvolere, mi sembra [f. 279r] che il Vescovo di Szombately in questo caso non abbia agito correttamente.

È ben vero che fin qui il „Prekomurje“ non è ancora canonicamente dismembrato, ma intanto la giurisdizione dell'Ordinario ungherese è sospesa e la cura delle anime appartiene in esso esclusivamente al Vescovo di Maribor come Amministratore Apostolico. Da ciò consegue, mi pare, che il clero in cura d'anime sul luogo non possa lasciare il suo posto senza scienza e consenso dell'Amministratore Apostolico e che il Vescovo di Szombately non debba accogliere i sacerdoti provenienti dal Prekomurje, senza essersi preventivamente informato se essi siano in regola coll'Amministratore. Altrimenti la cura delle anime diventa incerta e le relazioni tra i Vescovi si fanno acris.

Nel caso penso che oramai sia meglio lasciare il sacerdote Giorgio Winter dove è andato, giacché non c'è da sperare che lavori con zelo, se forzato a

ritornare nel Prekomurje; ma avvisando il Vescovo di Szombately a non accettare e molto meno a non allettare i sacerdoti a passare nella parte ungherese della diocesi, eccetto che l'Amministratore Apostolico vi consenta. Tanto più che nel progetto di Concordato presentato da questo Governo alla S. Sede è prevista la definitiva aggregazione del Prekomurje alla diocesi lavantina, ossia di Maribor.

Dokument št. 12: Prošnja duhovnika Jožefa Hauka Konzistorialni kongregaciji, Dolnja Lendava, 20. maj 1928, brez št. – v: AAV, Arch. Nunz. Jugoslavia, škatla 16, f. 371:

Duhovnik Jožef Hauko se pritoži na Konzistorialno kongregacijo, ker mu apostolski administrator ne dovoli preiti pod jurisdikcijo sombotelskega škofa. Pri tem zavrača Karlinovo sklicevanje na kan. 116 Zakonika cerkvenega prava, ki govori o ekskardiaciji. Ob tem doda, da je bil do sedaj zapostavljen s strani apostolskega administratorja pri kandidaturah na župnijska mesta.

Contra decretum Celsissimi ac Reverendissimi Domini Administratoris Apostolici regionis sic dictae Prekmurje datum 12.IV.1928 nro. 640 ad meam petitionem et hic appositum ad forum Eminentissimae Congregationis Concistorialis hisce humillime recurro.

Decretum istud falsis innititur argumentis et recte ideo est mihi iniuriosum.

- 1) Canon 116 loquitur de excardinatione, quam ego non petivi, neque habeo necessariam; quia ego tantum pro concessione transitus in meam originalem dioecesim, cui incardinatus sum, rogavi. Ergo canon 116. hic non potest applicari qua argumentum seu causa repulsae.
- 2) Causae a me allatae sunt facta notoria, ergo non possunt declarari »insimulationes calumniosae«, Velika Polana, Hotiza, Petrovci, Turnišče: haec sunt quatuor loca, ubi durante Administratura Apostolica vacantiae factus sunt, et in omnibus his quatuor locis sacerdotes e dioecesi Lavantina, ergo alienigenae constituti sunt in curatos – po-sthabitis sacerdotibus ab initio hic laborantibus.

Ergo supplex peto Eminentissimam Congregationem Concistorialem dignetur recursum meum benigne suscipere et concedere, ut in partem dioecesis meae, quae sub iurisdictione Domini Episcopi Sabariensis mansit, transire valeam.

Dokument št. 13: Prošnja Antona Korošca nunciju Cherubiniju, Beograd, 16. februar 1921, št. 97/21 (nunciatura) – v: AAV, Segreteria di Stato (Segr. Stato), leto 1921, Rubr. 4, Fasc. 4, f. 230:

Anton Korošec se s prošnjo obrača na apostolsko nunciato, naj posreduje za duhovnika Jožefa Klekla ml., ki se že skoraj eno leto nahaja v zaporu na Madžarskem.

Opisana je njegova aretacija in razlog zanje (vohunjenje), obsodilna sodba ter nezmožnost opravljanja osnovnih duhovniških opravil. Opisan je kot pobožen in preprost duhovnik.

Praeterito anno prima dimidia parte mensis Martii R.D. Josephus Klekl, parochus in Veliki Dolenci in Sloveniae regione dicta Prekmurje transgressus est fines status iugoslavici et iter fecit in oppidum Hungariae: Szt. Gotthárd.

Dicta parochia Veliki Dolenci habet enim unam partem filialem "Ritkahaža«(?) vulgo Ritkarovci in Hungaria. Ideoque R.D. Josephus Klekl debuit saepius se conferre huc et in oppidum Szt. Gotthard, ubi sedes est potestatis civilis huius partis propriae eius parochiae, ut munere suo ecclesiastico rite et bene fungeretur.

Nominata die mensis Martii hungarici milites eum ceperunt et opprobriis verberibusque gravibus affectum in carcerem miserunt primo Sabariae (Szombathely), dein, ne ep[iscopu]s Sabariensis pro eius liberatione proxime instare possit, Budapestini. Hic bonus et pius sacerdos detinetur, neque potest sacrum facere, nec illi interesse et, horribile dictu, neque hoc illi permittitur, ut s. confessionem peragere possit.

Haec omnia gubernium hungaricum contra ius fasque egit, sed tamen ut saltem speciem iuris praetenderet, actionem (processum) contra illum intendit explorationis (spionage). Haec tamen summa calumnia est. Pius et simplex sacerdos Klekl impos est talis facinoris, cuius adversarii eum accusant.

Nomine clubi Jugoslovenici in comitiis constitutivis humillime deprecor Excellentiam Vestram, ut intercedere dignetur pro liberatione innocentis huius sacerdotis ...

Dr. Korošec, *praeses clubi*

Dokument št. 14: Sporočilo državnega tajnika Gasparrija madžarskemu izrednemu odposlancu in pooblaščenemu ministru pri Svetem sedežu Józsefu Somssichu, Vatikan, 30. marec 1921, št. 19118 (osnutek) – v: AAV, *Segreteria di Stato (Segr. Stato)*, leto 1921, Rubr. 4, Fasc. 4, f. 232:

Državni tajnik kard. Gasparri v pismu madžarskemu ministru Somssichu predstavi primer zaprtega duhovnika Jožefa Klekla ml. in mu posreduje Koroščevo prošnjo. Obenem državni tajnik zaprosi madžarskega diplomata, naj za Klekla ml. posreduje pri vladi v Budimpešti.

Excellence, on vient de solliciter les bons offices du Saint Siège à l'effet d'obtenir la délivrance d'un pretre sloène, le Rev. D. Joseph Klekl, curé de Veliki Dolenci, détenu par les autorités hongroises. Selon le rapport adressé à ce propos, ce pretre qu'on représente comme un homme pieux et très simple aurait été

arrêté, parce qu'il traversait la frontière yougoslave-hongroise à Szt. Gotthard pour se rendre remplir les devoirs de son ministère paroissial à Ritkovoci en Hongrie.

Je me permets de signaler ce cas, qui me paraît digne de pitié, à Votre Excellence La priant d'intéresser sa bienveillante et charitable entremise auprès du Gouvernement de Budapest, en faveur de l'abbé Klekl.

Dokument št. 15: odgovor Somssicha Gasparriju, Rim, 6. april 1921, št. 152/1921 – v: AAV, *Segreteria di Stato (Segr. Stato)*, leto 1921, Rubr. 4, Fasc. 4, f. 234^{rv}:

Madžarski minister Somssich v odgovoru državnega tajnika Gasparrija obvešča, da je primer zaprtega duhovnika posredoval vladi v Budimpešti in da bo obvestil Sveti sedež tudi o nadaljnjih vladnih ukrepih glede Klekla.

Le soussigné Ministre Royal de Hongrie a l'honneur d'accuser réception de la Note en date du 30 Mars, No. B. 19118 par laquelle Votre Eminence a bien voulu lui transmettre la prière du Dr. Korosec à Belgrade à l'effet d'obtenir la délivrance du prêtre Joseph Klekl, détenu par les autorités hongroises.

En retournant la pièce qui a été annexée à la susdite note, le Ministre Royal de Hongrie s'empresse d'assurer Votre Eminence, qu'il n'a pas manqué d'attirer l'attention de son Gouvernement sur le cas en question, et qu'il aura l'honneur de communiquer le plus-tôt possible les mesures que le Gouvernement hongrois a prises en faveur du prêtre détenu.

Dokument št. 16: Kratko sporočilo Somssicha Gasparriju, Rim, 23. julij 1921, št. 284/1921 – v: AAV, *Segreteria di Stato (Segr. Stato)*, leto 1921, Rubr. 4, Fasc. 4, f. 238:

Minister Somssich državnemu tajniku Gasparriju pošlje kratko obvestilo o odločitvi madžarskih oblasti o izpustitvi na prostost duhovnika Jožefa Klekla ml.

Par ordre de son Gouvernement le soussigné chargé d'affaires de la Hongrie en répondant à la Note B= 19118 du 20 mars 1921, a l'honneur de communiquer à Votre Eminence que le prêtre slovène Joseph Klekl, détenu par les autorités hongroises, a été mis en liberté.

POVZETEK

Prispevek skuša predstaviti cerkveno-politično dogajanje v Prekmurju in na širšem ozemlju od leta 1918 do 1924, za osnovni vir pa so služili neobjavljeni dokumenti iz vatikanskih arhivov. Tematika je sestavljena iz dveh sklopov: prvi obravnava širše ozemlje, ki je civilnopravno od Madžarske prešlo v Kraljevino SHS, cerkvenopravno pa je še spadalo pod jurisdikcijo škofijskih sedežev

na Madžarskem. Po dolgotrajnih pogovorih in pogajanjih so se za ta območja leta 1923 ustanovile apostolske administracije. Drugi del podrobno obravnava apostolsko administraturo za Prekmurje. V ospredju je delovanje škofa Andreja Karlina kot administratorja in njegov odnos do apostolskega nuncija v Beogradu Ermenegilda Pellegrinettija. Obravnavane so nekatere specifične teme: odnos med Slovenci in Madžari, katoliške šole, spor administratorja z nekaterimi duhovniki ... Na koncu je predstavljen primer duhovnika Jožefa Klekla ml., za katerega izpustitev iz madžarskih zaporov se je zavzemal tudi Sveti sedež.

KLJUČNE BESEDE: *Prekmurje, apostolska administratura, Andrej Karlin (1857–1933), Ermenegildo Pellegrinetti (1876–1943), Pietro Gasparri (1852–1934)*

Summary

PREKMURJE IN THE VATICAN ARCHIVES BETWEEN 1918 AND 1924

The article strives to present the ecclesiastic and political events in Prekmurje and its wider surroundings from 1918 to 1924, for which the primary sources were unpublished documents from the Vatican archives. The topic is composed of two parts: the first discusses the wider territory, which in terms of civil law was transferred from Hungary to the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, while in terms of church law it still belonged under the jurisdiction of the diocesan seats in Hungary. Following long-running talks and negotiations, apostolic administrations were established for these areas in 1923. The second part studies in detail the apostolic administration for Prekmurje. At the forefront is the work of Bishop Andrej Karlin as the administrator and his relationship with the apostolic nuncio in Belgrade, Ermenegildo Pellegrinetti. A few specific topics are discussed: the relationship between Slovenians and Hungarians, Catholic schools, the dispute between the administrator and some of the priests, etc. At the end, the example of priest Jožef Klekl ml. is presented, for whose release from prison in Hungary the Holy See, too, campaigned.

KEYWORDS: *Prekmurje, apostolic administration, Andrej Karlin (1857–1933), Ermenegildo Pellegrinetti (1876–1943), Pietro Gasparri (1852–1934)*

Blaž Otrin

mag. zgodovine, višji arhivist, Nadškofijski arhiv Ljubljana
Krekov trg 1, 1000 Ljubljana
e-naslov: blaz.otrin@rkc.si

ODNOS LJUBLJANSKE ŠKOFIJE DO PRIKLJUČITVE PREKMURJA

V času prevratnih dogodkov ob koncu prve svetovne vojne, razpadu Avstro-Ogrske in vzpostavitve nove državne torbe Države Slovencev, Hrvatov in Srbov oz. pozneje Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev je ljubljansko škofijo odločno vodil škof Anton Bonaventura Jeglič. V politiki je podpiral usmeritev Slovenske ljudske stranke oz. Vseslovenske ljudske stranke in s svojo podporo Majniški deklaraciji in nato deklaracijskemu gibanju pomembno usmerjal potek prelomnih dogodkov v letih 1917–1918.¹

Ko so na manifestaciji 29. oktobra 1918 na ljubljanskem Kongresnem trgu ljudske množice podprle Jugoslavijo, je bil med slavnostnimi govorniki tudi škof Jeglič, ki je bil zaradi podpore novi državi slavljen celo kot »primas Jugoslavije«.²

A kakšen je bil v kontekstu prevratnih dogodkov in ustanovitve nove države Jegličev odnos do Prekmurja oz. odnos Prekmurcev do njega? Jeglič je bil nesporen vodja škofije, zato se bomo v tem prispevku v prvi vrsti ukvarjali predvsem z njim. Drugi razlog za to pa je, da pri ostalih osebah, ki so bile v vodstvu škofije, tozadavnega gradiva tako rekoč ni zaznati.

V času prevrata se večina slovenskega prebivalstva sploh ni zavedala, da tam čez Muro, na ogrski strani monarhije živijo Slovenci. Že Majerjeva peticija za zedinjeno Slovenijo iz leta 1848³ v svojih zahtevah ni zaobsegla Slovencev

¹ France M. Dolinar, *Ljubljanski škofje*, Ljubljana 2007, str. 382–384; Jurij Perovšek, Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje, v: *Slovenska novejša zgodovina 1* (ur. Jasna Fischer et al.), Ljubljana 2004, str. 158–162; Andrej Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*, Celje 2016, str. 12, 98, 286.

² *Jegličev dnevnik*, Znanstvenokritična izdaja (ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar), Celje-Ljubljana 2015), str. 764–765 (Dalje: *Jegličev dnevnik*).

³ Vasilij Melik, Majerjeva peticija za zedinjeno Slovenijo leta 1848, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, (1979), št. 1–2, str. 286–294.

iz Ogrske in je poleg njih spregledala še beneške Slovence,⁴ pa tudi pozneje je bila v zavesti velike večine omikanih in zavednih Slovencev narodna meja na severovzhodu postavljena na Muro.⁵ Jezikoslovci Kopitar, Čop, Miklošič in drugi so na podlagi analize jezika v začetku 19. stoletja sicer govorili o jeziku ogrskih Slovencev in tudi Peter Kozler je v Zemljevidu Slovenskih dežel iz leta 1853 zaobjel Prekmurje,⁶ zavest o povezanosti je bila prisotna tudi med ljudmi vzhodne Štajerske ob meji s Prekmurjem,⁷ a vse to ni prodrlo v širšo javno zavest, in tako v osrednjem delu Slovenije zavest o narodni povezanosti s Slovenci na Ogrskem tako rekoč ni obstajala.

O tem nazorno poroča Ivan Jerič, ko sta skupaj z Mihaelom Kūharjem 13. decembra 1918 obiskala najprej Narodno vladu v Ljubljani in nato poveljstvo Savske divizije, kjer sta skupaj prosila, naj jugoslovanska vojska zasede Prekmurje.⁸ Predsednik narodne vlade Josip Pogačnik je bil ob omembi Prekmurja zmeden in ju je vprašal: »Kje pa se nahaja ta pokrajina?« in »Pa tam živite Slovenci?« Nato je Pogačnik sklical vse poverjenike, ki so se takrat nahajali na sedežu narodne vlade, in nihče razen enega ni vedel, da slovensko Prekmurje sploh obstaja. Le poverjeniku za narodno obrambo Lovru Pogačniku se je dozdevalo kaj naj bi to bilo in je dejal: »Pred leti sem bil na Kapeli blizu Radgone in so mi kazali proti severu in rekli: 'Tako daleč, do koder vam oko sega, živijo ogrski Slovenci'.«⁹

Kot ni bilo pri večini Slovencev zavesti, da tem preko Mure živijo Slovenci, tudi pri Slovencih na Ogrskem, predvsem zaradi močnega madžarskega pritiska, dolgo ni bilo močne zavesti o povezavi in se je ta pričela močneje krepiti šele v vojnem in povojnem času.¹⁰ V tem smislu se torej ne gre čuditi, da v času prelomnih dogodkov v vodstvu ljubljanske škofije vprašanje Prekmurja ni bilo prisotno. A kljub temu lahko trdimo, da je škof Jeglič imel posreden vpliv tudi na prebuditev narodne zavesti v Prekmurju in na njeno priključitev Jugoslaviji.

⁴ Peticija teh dveh delov ne omenja, Matija Majer pa je v poznejših člankih, kjer je zagovarjal nujnost uresničitve Zedinjene Slovenije, ogrske Slovence vseeno omenil. Prim. Stane Granda, Iz kulturnega in politični narod, v: *Od sanj do resničnosti*, Ljubljana 2001, str. 83.

⁵ Jurij Perovšek, *Slovenski prevrat 1918. Položaj Slovencev v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov*, Ljubljana 2018, str. 23–24.

⁶ Vilko Novak, Kulturni stiki do osvobodjenja, v: *Slovenska krajina* (ur. Vilko Novak), Beltinci 1935, str. 40–45.

⁷ Matija Slavič, Narodnost in osvoboditev Prekmurcev, v: *Slovenska krajina* (ur. Vilko Novak), Beltinci 1935, str. 57–59.

⁸ Kakšnega hudega vznemirjenja pri vladi zaradi tega obiska ni bilo, saj v svojih nadaljnjih sejah Prekmurju niso posvetili pozornosti. Le isti dan, 13. decembra, je v zvezi s spomenico, ki jo je deputacija iz Medžimurja predložila poverjeništvu za narodno obrambo glede madžarskih grozodejstev nad Medžimurci, narodna vlada sporočila centralni vladi prošnjo, »da zasedejo čimpreje srbske ali druge ententne čete Prekmurje in Medmurje.« Prim. Peter Ribnikar, *Sejni zapisniki narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo, 1918–1921, 1. del*, Ljubljana 1998, str. 187.

⁹ Ivan Jerič, *Moji spomini*, Murska Sobota 2000, str. 51, 52.

¹⁰ Glavni nosilci Jugoslovanske ideje v prevratnih časih pa so bili po poročilu Ivana Jeriča bivši ljubljanski dijaki iz dijaškega doma lazaristov na Taboru. Jerič, *Moji spomini*, str. 50; Matija Slavič, Deset let – Slovenska krajina, v: *Slovenec*, št. 186, 18. avgust 1929, str. 8; Matija Slavič, *Prekmurje*, Ljubljana, 1921, str. 39.

Jeglič je bil ob nastopu vojne zvest Avstrijec ter vdan monarhiji in cesarju in hkrati kot pripadnik majhnega naroda zelo občutljiv za narodna vprašanja. Bil je zaskrbljen zaradi naraščajočega nacionalizma Nemcev in Madžarov, ki se je v vojnem času zaostрил, in bil prepričan, da bo prav ta nacionalizem, ki zatira manjše narode, monarhijo tudi pokopal. Vse to ga je privedlo k podpori Majniške deklaracije. Zakaj se je odločil podpreti deklaracijo, je zapisal v začetku leta 1919 v pastirskem pismu duhovnikom: »Jaz sem ves ta položaj premišljeval in sebi rekel: v deklaraciji zahtevamo samo svoje naravne pravice, osvoboditi se hočemo edino le od nas in za naš obstanek pogubnega vpliva Nemcev in Madžarov, nobenemu ne storimo z njo najmanjše krivice in za samo Avstrijo bi bila neodvisna jugoslovanska država najboljša obramba na jugu. Tako sem sebi govoril in tudi spoznal, da bomo Slovenci za vekomaj izgubljeni, ako ne dobimo sedaj v tej vojski lastne države, združeni s Hrvati in Srbi.«¹¹

Vlada na Dunaju je od vseh škofov zahtevala dosledno lojalnost in ni tolerirala vpletanja v politične zadeve, zato ne čudi, da jo je Jegličeva podpora deklaraciji vznemirila. Ob robu zasedanja gosposke zbornice med 29. in 31. junijem 1917 na Dunaju je Jegliča zato na zagovor poklical ministrski predsednik Max Hussarek von Heinlein (1865–1935). Pogovor je Jeglič zapisal v svojem dnevniku:

Hussarek: »Južnoslovansko vprašanje v vašem smislu je utopija.«

Jaz: »Ne, temveč življenjsko pomembno vprašanje, mi zahtevamo le naše naravno pravo, sedaj gre za biti ali ne biti.«

Hussarek: »Kako to?«

Jaz: »Germanizirajo nas. Ekscelenca ve, kaj so Nemci v tem pogledu zagrešili nasproti nam, za kaj pritiskajo na nas in nemški most do Jadrana!«

Hussarek: »Toda vi segate izven naših meja na Madžarsko.«

Jaz: »Ekscelenca ve bolje kot jaz, da je dualizem največja škoda za Avstrijo! In ti Madžari, ki so najbolj zagrizeni sovražniki Avstrije in dinastije, naj bi vedno zvestim Slovanom storili silo!«

Hussarek: »Zakaj ste se kot škof v Ljubljani, kjer je središče jugoslovanskega gibanja, postavili na čelo tega gibanja?«

Jaz: »S svojim pristopom sem v celotnem gibanju obvaroval avstrijsko in patriotsko usmeritev.«

Hussarek: »Toda veri ste mnogo škodovali in pravoslavni bodo prevladali nad katoličani.«

¹¹ Anton Bonaventura Jeglič, Duhovnikom, v: *Ljubljanski škofijski list* (1919) št. II, str. 10, 11 (dalje: Jeglič, Duhovnikom).

Jaz: »To ni res! Z mojim korakom se je versko življenje v moji škofiji okrepilo in pravoslavni se nam približujejo, ponovno se je pojavila misel o združitvi.«

Hussarek: »Toda glejte, kako modri in zadržani so drugi škofje, kot lavantinski škof, pobožni in odlični goriški nadškof in tržaški škof.«

Jaz: »Ti gospodje živijo v povsem drugačnih okoliščinah: lavantinski je bolan, goriški ima večji del škofije uničen in tržaški ima preveč mešano prebivalstvo.«

Hussarek: »Želim, da bi pač imeli milost za premisliti, ali ne bi bilo bolje, da bi se nekoliko umaknili.«¹²

Jeglič je storil ravno nasprotno, kot mu je svetoval Hussarek, in ko je poleti 1917 deklaracijsko gibanje zastalo, mu je Jeglič sklenil dati pospešek. Bil je pobudnik in prvopodpisani pod Ljubljansko izjavo 15. septembra 1917, s katero so podpisniki, tako rekoč ves politični vrh Kranjske, podprli deklaracijsko gibanje in politiko Jugoslovanskega kluba na Dunaju. Ta poteza še daleč ni bila samoumevna, saj je vzbudila nejevoljo na Dunaju, poleg tega se je s tem dejanjem Jeglič gibal na robu cerkvene discipline. Tik pred objavo Majniške deklaracije je namreč papež Benedikt XV. razglasil nov *Zbornik cerkvenega prava*, ki je med drugim duhovnikom prepovedoval politično udejstvovanje, izrecno pa tudi sodelovanje pri »preobratih javnega reda«, na kar je Jegliča opozoril tudi njegov metropolit, goriški nadškof Francišek Borgia Sedej. Kakor koli že, deklaracijsko gibanje je z Ljubljansko izjavo dobilo močan zagon in se je hitro razširilo po vseh južnoslovanskih pokrajinah monarhije. Majniška deklaracija je imela tudi močan antidualističen naboj, saj je zahtevala združitev vseh jugoslovanskih narodov v monarhiji, in to pod žezlom Habsburžanov, ne pod krono sv. Štefana, kar je pomenilo nasprotovanje takratni državni ureditvi, česar so se močno zavedali tudi ogrski vladni krogi.¹³

Če je časopis *Slovenec* še 20. septembra 1917 prinesel članek, ki je slovensko mejo na severovzhodu postavljal na reko Muro,¹⁴ so se spričo deklaracijskega gibanja prebudili tudi ogrski Slovenci, in tako je *Slovenec* v oktobru in novembru 1917 prinesel dva članka, v katerih sta anonimna pisca (imenovana ogrski in prekmurski Slovenec) podprla Majniško deklaracijo, poročala o trpljenju

¹² Tu je naveden prevod pogovora v nemškem jeziku, kakor ga je zapisal Jeglič in je zapisan v: *Jegličev dnevnik*, str. 755.

¹³ Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*, Celje 2016, str. 88–91, 98, 101, 145.

¹⁴ Slovenska meja na Štajerskem, v: *Slovenec*, št. 215, 20. september. 1917, str. 1.

Prekmurcev pod Madžari in izrazila upanje v združitev prekmurskih Slovencev z Jugoslovani.¹⁵

Dogodki pozno poleti in jeseni 1918 so se vršili z neverjetno hitrostjo in politična situacija se je spreminjala iz dneva v dan. 29. oktober 1918 je tako prinesel ustanovitev Države SHS, a večini še vedno ni bilo povsem jasno kako bo s to državo, ali bo ta v mejah monarhije ali pod žezlom Habsburžanov ali izven monarhije v tesni zvezi s Srbijo.¹⁶ Ozemlje nove države je bilo še zelo nedoločeno, Narodna vlada SHS v Ljubljani pa Prekmurja še ni dojemala kot svojega ozemlja, saj je za svoje ozemlje smatrala Kranjsko, slovenski del Goriške, slovenski del Istre, Trst ter dele Štajerske in Koroške.¹⁷

Da bi v negotovih časih zagotovil enoten nastop duhovnikov, je Jeglič za 13. november 1918 v Ljubljani sklical sestanek, pred tem pa jim poslal posebno pismo, datirano s 7. 11. 1918. V njem je na kratko povzel politični razvoj dogodkov v zadnjem letu in apeliral na enotnost med duhovniki v podpori SLS, še posebej med tistimi, ki so zaradi spora v SLS ostali zunaj stranke, saj da bo enotnost bistvenega pomena v demokratični družbi, kjer bo odločalo ljudstvo. O položaju Slovencev pa je zapisal: »Kaj bo pa z nami Slovenci? Pri nas so tri struje. Prva hoče zvesta majniški deklaraciji imeti Jugoslavijo pod žezlom starodavne habsburške dinastije, pod žezlom plemenitega cesarja Karla. Druga hoče neodvisno republiko; ta misel se med nami izredno hitro razširja, prerešetava se po vsem Slovenskem. Tretja pa – a najmanjša – želi srbsko dinastijo. Katoličani nismo za to dinastijo.«¹⁸

A uresničilo se je prav slednje, nova država se je morala zaradi nestabilnega mednarodnega položaja in groženj sosed po samo mesecu obstoja združiti s Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, in naposled je tudi to dejanje Jeglič podprl. V začetku leta 1919 je tozadevno zapisal: »Taka združitev je bila potrebna, ker drugače ententa Jugoslavije ne bi sploh priznala in kmalu bi mi bili žrtev Lahov, Nemcov in Madžarov, potem pa gorje nam. To lahko presodimo iz brezobzirnosti in siravosti teh narodov še sedaj posebno ob naših mejah, kjer bo treba razcepiti Koroško, Štajersko in Ogrsko.«¹⁹

Jeglič je bil zelo občutljiv do preganjanja manjših narodov s strani dominantnih, o čemer je pogosto pisal tudi v svojem dnevniku.²⁰ V času prevrata je posebno pozornost posvečal nevarnostim, ki so pretile na pragu njegove škofije,

¹⁵ Klic ogrskih Slovencev, v: *Slovenec*, št. 229, 6. oktober 1917, str. 1; Zatirani prekmurski Slovenci za svobodo in združenje z Jugoslovani, v: *Slovenec*, št. 263, 16. november 1917, str. 1; Jurij Perovšek, *Slovenski prevrat 1918*, Ljubljana 2018, str. 23–24.

¹⁶ Jeglič, Duhovnikom, str. 13.

¹⁷ Bojan Balkovec, Narodna vlada Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani, v: *33 dni. 100. obletnica ustanovitve Države Slovencev, Hrvatov in Srbov*, Ljubljana 2001, str. 41.

¹⁸ Nadškofjski arhiv Ljubljana (NŠAL), ŽA Tržič, šk 42. VII, 15, 9, Okrožnice, duhovne in svetovne; »Duhovnikom«, 7. 11. 1918.

¹⁹ Jeglič, Duhovnikom, str. 13.

²⁰ Prim. Jegličev dnevnik, str. 1123.

na zahodu s strani Italijanov ter na Koroškem s strani Nemcev. Občutljivost za pritiske s strani »Lahov«, kakor je Jeglič imenoval Italijane, ne čudi, saj je bil kot škof goriške metropolije dobro seznanjen s situacijo v tej metropoliji, še bolj pa gre to njegovo občutljivost razumeti, ker so se po koncu vojne, v skladu z Londonskim sporazumom, kar štiri dekanije ljubljanske škofije (Vipava, Idrija, Trnovo – Ilirska Bistrica in Postojna), znašle v Italiji, meja se je zaprla in so se tamkajšnji duhovniki in verniki kmalu znašli v primežu italijanske raznarodovalne politike.

Spremljal je tudi napeto situacijo na Koroškem in se 15. avgusta 1919 celo odzval na povabilo v Sinčo vas blizu Dobrle vasi, kjer je maševal, po maši pa je z generalom Maistrom imel tudi govor na zborovanju v podporo Jugoslaviji.²¹

Jeglič se je zavedal tudi nevarnosti nacionalizma in nasilja Madžarov, a v njegovi percepciji je bilo to predvsem v odnosu do Hrvatov. Do njegovega konkretnega angažmaja glede Prekmurja v prelomnih letih 1917–1919 ni prišlo. Jeglič je bil preveč zaposlen s preštevilnimi težavami v svoji škofiji, kjer je komaj sledil toku dogodkov, poleg tega pa niti s strani Prekmurcev ni bilo nobene pobude. Nobenega dopisa, apela, spomenice ali česarkoli drugega ni najti ne v Jegličevi zapuščini ne v škofijskem arhivu Ljubljana.²² Zanimivo je tudi, da se v sklopu odprave v Ljubljano, ki sta jo 13. decembra 1918 opravila Jerič in Kühar, nista oglasila tudi pri škofu Jegliču.

Tudi v literaturi, memoarskih spisih²³ in zapuščinah duhovnikov, ki so bili v vodstvu ljubljanske škofije,²⁴ ni najti dokumentov, ki bi v času 1917–1919 kazali o kakršnihkoli stikih med vodstvom ljubljanske škofije in duhovniki iz Prekmurja ali povezavo pri kakršnemkoli prizadevanju glede priključitve Prekmurja.

Ko se je nova država vzpostavila in so se po mirovnih konferencah določile meje, je Jeglič aktivno podprl prizadevanje, da se škofijske meje uredijo z novimi državnimi mejami. Pri tem je podprl prizadevanja, da se ozemlje Prekmurja izloči iz sombotelske škofije in priključi k lavantinski škofiji. 8. februarja 1920 je Jeglič papežu Benediktu XV. napisal pismo, v katerem ga je prosil, da bi za vse ozemlje Slovencev (*»pro regione Sloveniae«*) v novi Kraljevini Srbov,

²¹ Jegličev dnevnik, str. 785.

²² V Nadškofijskem arhivu Ljubljana v fondu NŠAL 5, Škofijski arhiv Ljubljana 5, v letih 1917–1923 ni gradiva o Prekmurju. Pregledali smo gesla: državne zadeve (šk. 49), nunciatura (šk. 135), papež (šk. 159), škofije – tuje (šk. 255), geslo duhovniki – tuji (šk. 51) pa smo pregledali za leta 1917–1920. Med tem gradivom je le en dokument, ki omenja Prekmurje, pa še ta je nepomemben. Med geslom škofije – tuje (šk. 255) je namreč dokument št. 4864/1921. Gre za dopis škofijskega ordinariata iz Trsta z dne 16. 12. 1921, v katerem sprašujejo o podatkih za bivšega vojnega kurata Alojzija Peterlina, ki naj bi nekaj časa bival tudi v Prekmurju. Škofijski ordinariat v Ljubljani je odgovoril, da o njem nima podatkov.

²³ Prim. Matjaž Ambrožič, *Dnevniški zapiski dr. Evgena Lampeta* (1898–1917), Ljubljana 2007; Matjaž Ambrožič, *Spomini in seme-niška kronika 1941–1944 Ignacija Nadraha*, Ljubljana 2010; Janez Kalan, *Moja oporoka – tipkopis* (v: NŠAL 466, zapuščina Janez Kalan, šk. 67).

²⁴ Dokumentov o stikih ni najti ne v zapuščini škofa Jegliča (NŠAL 331) ne v zapuščinah drugih vidnih duhovnikov ljubljanske škofije (NŠAL 467 Ignacij Nadrah, NŠAL 452 Andrej Kalan, NŠAL 460 Aleš Ušeničnik, NŠAL 437 Janez Flis).

Hrvatov in Slovencev ustanovil samostojno metropolijo s sedežem v Ljubljani in sufraganom v Mariboru, ki bi bila neposredno podrejena Svetemu sedežu. Navedel je historične razloge, da je bila ob ustanovitvi leta 1462 pa do leta 1830 ljubljanska škofija že neposredno podrejena Svetemu sedežu in da je bil Mihael Brigido med leti 1788–1806 že ljubljanski nadškof, in trenutno situacijo, saj je sedež metropolije Gorica v drugi državi, Kraljestvu Italije, Ljubljana pa je politično in socialno središče Slovencev, ki ima od leta 1919 tudi teološko fakulteto. Pri tem bi se morala Ljubljana izločiti iz goriške metropolije, lavantinska škofija pa iz salzburške metropolije, vendar Jeglič nikjer posebej ne omenja Prekmurja oz. izločitve iz sombotelske škofije. Lahko, da je Prekmurje objel v stavku »*pro regione Sloveniae*«, vendar ga ni izrecno navedel,²⁵ res pa je tudi, da takrat še ni bila sklenjena Trianonska pogodba, ki je dokončno določila meje med Kraljevino SHS in Madžarsko.

Jeglič Prekmurje prvič neposredno omeni 17. februarja 1920 v svojem dnevniku v zvezi z Orli, kjer zapiše: »Na Prekmurskem so vsi fantje pri Orlih, možje pa pri Kmečki zvezi, da Sokoli in samostojni nič več vmes ne morejo. *Deo gratias!*«²⁶

24. februarja 1920 so Otokar Rybář, Ivan Žolger in Lambert Ehrlich z mirovne konference v Parizu poslali podpredsedniku vlade Antonu Korošču pismo, v katerem so apelirali, naj vlada sistemizira dve mesti pri poslaništvu v Rimu, da bodo lahko intervenirali pri Svetem sedežu v korist Jugoslavije ter tako poizkušali paralizirati sovražni vpliv Nemcev, Italijanov in Madžarov. Pri tem so opozorili tudi, da je madžarska delegacija predložila mirovni konferenci spomenico, ki apelira, da se na Ogrskem ohrani dosedanja cerkvena struktura, in to tudi v primeru, če se Ogrska razdeli, saj da je struktura stara več sto let in da bi razdelitev pomenila ogromno finančnih ter personalnih težav, poleg tega pa da je potrebno zavarovati katoliške dežele pred pravoslavljem. Pri tem je madžarska stran zahtevala mednarodno garancijo, da nove države ne bodo skušale vplivati na Sveti sedež glede sprememb cerkvenih meja, pri čemer ni nobenega dvoma, »da deluje paralelni vpliv od ogrske strani tudi že v Vatikanu.« Kopijo pisma je naslednji dan Ivan Žolger skupaj s sopodpisnikom (podpis je nečitljiv) poslal škofu Jegliču s prošnjo, da »blagovoli posvetiti tej važni zadevi svojo pozornost.«²⁷

Ko se je na Jegliča v decembru 1921 obrnil Anton Korošec, naj posreduje pri Svetem sedežu za imenovanje apostolskih administratorjev v Bački, Banatu

²⁵ NŠAL 5, Škofijstvo Ljubljana, šk. 263, dokument št. 1019/1920. Zahvaljujem se dr. Francetu M. Dolinarju, da me je opozoril na ta dokument, ki po logiki sicer ne spada v omenjeno geslo (Škofijstvo Ljubljana).

²⁶ Jegličev dnevnik, str. 801.

²⁷ NŠAL 5, Škofovsko konferenca, šk. 268, leto 1920.

in Prekmurju, je to nemudoma tudi storil.²⁸ Tudi ko so jugoslovanski škofje leta 1922 razpravljali o predlogu sklenitve konkordata med Svetim sedežem in Kraljevino SHS, je v svojih »opazkah« na predlog Jeglič zapisal, naj se Prekmurje izloči iz sombotelske škofije in skupaj z mežiško dolino pripoji škofiji v Mariboru.²⁹

Lavantinski škof Andrej Karlin je bil 1. decembra 1923 imenovan za apostolskega administratorja za dvajset župnij prekmurskih dekanij Murska Sobota in Lendava.³⁰ Ob tem je 9. novembra 1923 Jeglič zapisal: »Te dni sem dobil od nuncija imenovanje apostolskim administratorjem za obe župniji na Jezerskem. Enako imenovanje so dobili lavantinski škof za Mežiško dolino in Prekmurje, pa djakovski za nekaj župnij, spadajočih pod Pečuh. To je gotovo izposloval nuncij, ki je bil več tednov v Rimu. Bilo je potrebno posebno za kraje, ki so spadali pod Madžarsko. Sedaj bo konec marsikakim neprilikam in pritožbam vladajočih krogov, da Vatikan skrbi za Italijane, ki je cerkvene razmere na Reki in v Zari koj uravnala, za nas v SHS jih pa noče.«³¹

Lavantinski škof je tako postal upravitelj za tisto področje sombotelske škofije, ki je spadalo pod Kraljevino SHS, formalno pa je bilo Prekmurje še vedno del sombotelske škofije. Celotno situacijo glede škofijskih mej je nameraval razrešiti konkordat med Jugoslavijo in Svetim sedežem iz leta 1935, ki je predvideval ljubljansko cerkveno pokrajino, ki bi obsegala vse slovensko ozemlje v Jugoslaviji, kot je že leta 1920 predlagal Jeglič, in bi bila sestavljena iz nadškofije Ljubljana in lavantinske škofije, k slednji pa bi se priključili vsi deli župnij in župnije, ki so še spadale pod sekovsko, krško in sombotelsko škofijo in je bil takrat njihov apostolski administrator lavantinski škof.³² Konkordat, kot vemo, ni zaživel, in tako je bila priključitev Prekmurja k mariborski škofiji izpeljana šele leta 1964.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL)

NŠAL, ŽA Tržič, šk. 42.

²⁸ »Te dni sem pisal v Rim dvoje pisem. Bil je pri meni dr. Korošec in mi sporočil željo duhovnikov v Bački, Banatu in Prekmurju, naj bi Sveta stolica čim prej nastavila vsaj apostolske upravitelje, ki bodo branili cerkvene pravice in držali disciplino pri duhovnikih. To sem sporočil v Rim in prosil, naj izpolnijo tozadevnepredloge jugoslovanskih škofov na sestanku zadnje dni aprila. Dodal sem, da je nunciatura o tem poučena, da pa naši predstavniki dvomijo, če nuncij sporoča v Rim, in to radi že javno znanega spora med nuncijem in avditorjem.« *Jegličev dnevnik*, str. 889

²⁹ NŠAL 5, Škofovska konferenca, šk. 268, leto 1922, »Opazke« I, Jegličev rokopis.

³⁰ Jože Smej, Priključitev delov sombotelske, krške in sekovske škofije mariborski škofiji leta 1964, v: *Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije*, Maribor 1978, str. 20.

³¹ *Jegličev dnevnik*, str. 946.

³² Gašper Mithans, *Urejanje odnosov med Rimskokatoliško cerkvijo in državnimi oblastmi v Kraljevini Jugoslaviji (1918–1941) in jugoslovanski konkordat*, doktorska disertacija, Koper 2012, str. 393.

- NŠAL 5, Škofijski arhiv Ljubljana 5, šk. 49, 51, 135, 159, 255, 263, 268, 269.
NŠAL 331, Anton Bonaventura Jeglič.
NŠAL 437, Janez Flis.
NŠAL 452, Andrej Kalan.
NŠAL 460, Aleš Ušeničnik.
NŠAL 466, Janez Kalan, šk. 67.
NŠAL 467, Ignacij Nadrah.

Neobjavljeni viri

Mithans, Gašper, *Urejanje odnosov med Rimskokatoliško cerkvijo in državnimi oblastmi v Kraljevini Jugoslaviji (1918–1941) in jugoslovanski konkordat*, doktorska disertacija, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Koper 2012.

Objavljeni viri

- Ambrožič, Matjaž, *Dnevniški zapiski dr. Evgena Lampeta (1898–1917)*. Viri 26. Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2007.
Ambrožič, Matjaž, *Spomini in semeniška kronika 1941–1944 Ignacija Nadraha*. Viri 30. Arhivsko Društvo Slovenije, Ljubljana 2010.
Jegličev dnevnik, Znanstvenokritična izdaja (ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar), Celjska Mohorjeva družba, Celje-Ljubljana, 2015.
Ribnikar, Peter, *Sejni zapisniki narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo, 1918–1921, 1. del*, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1998.

Časopisi

Slovenec, 1917.

Literatura

- Balkovec, Bojan, *Narodna vlada Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani*, v: 33 dni. 100. obletnica ustanovitve Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 2001, str. 35–48.
Dolinar, France, *Ljubljanski škofje*, Družina, Ljubljana 2007.
Granda, Stane, *Iz kulturnega v politični narod*, v: *Od sanj do resničnosti. Razvoj slovenske državnosti*, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2001, str. 69–93.
Jeglič, Anton Bonaventura, *Duhovnikom*, v: *Ljubljanski škofijski list* (1919), št. II, str. 10–16.
Jerič, Ivan, *Moji spomini*, Zavod sv. Miklavža, Murska Sobota 2000.
Melik, Vasilij, *Majerjeva peticija za zedinjeno Slovenijo leta 1848*, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 50 (1979), št. 1–2, str. 286–294.
Mithans, Gašper, *Urejanje odnosov med Rimskokatoliško cerkvijo in državnimi oblastmi v Kraljevini Jugoslaviji (1918–1941) in jugoslovanski konkordat*, doktorska disertacija, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Koper 2012.
Novak, Vilko, *Kulturni stiki do osvobojenja*, v: *Slovenska krajina. Zbornik ob petnajstletnici osvobojenja*, (ur. Vilko Novak), Konzorcij, Beltinci 1935, str. 40–45.
Perovšek, Jurij, *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje*, v: *Slovenska novejša zgodovina 1* (ur. Jasna Fischer et al.), Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2004, str. 158–162.
Perovšek, Jurij, *Slovenski prevrat 1918. Položaj Slovencev v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov*, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2018.

Rahten, Andrej, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*, Celjska Mohorjeva družba, Celje 2016.

Slavič, Matija, Deset let – Slovenska krajina, v: *Slovenec*, 18. avgust 1929, str. 8.

Slavič, Matija, *Prekmurje*, Slovenska krščansko-socialna zveza, Ljubljana 1921.

Slavič, Matija, Narodnost in osvoboditev Prekmurcev, v: *Slovenska krajina*, Beltinci 1935, str. 57–59.

Smej, Jože, Priključitev delov sombotelske, krške in sekovske škofije mariborski škofiji leta 1964, v: *Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije* (ur. Anton Ožinger), Škofijski ordinariat Maribor, Maribor 1978, str. 20–27.

POVZETEK

V času prelomnih dogodkov 1917–1919 ni bilo nobenega direktnega stika med vodstvom ljubljanske škofije in Prekmurci oz. nobenega dejanja, ki bi šlo direktno v smer prizadevanja ali podpore priključitvi Prekmurja k Jugoslaviji. Nobena od strani ni pri tem izkazala nobenega interesa. Vpliv škofa Antona Bonaventura Jegliča na priključitev pa je bil posreden. Jeglič je odločno podprl Majniško deklaracijo in deklaracijsko gibanje, ki se je po podpisu Ljubljanske izjave 15. septembra 1917, za katero je imel največ zaslug prav Jeglič, razširilo po vsem slovanskem jugovzhodu monarhije. S tem je posredno vplival tudi na narodno prebuditev v Prekmurju. Po letu 1920 je Jeglič podprl prizadevanja za priključitev ozemlja Prekmurja k lavantinski škofiji, kar se je delno uresničilo 1. decembra 1923, ko je lavantinski škof postal apostolski administrator prekmurških župnij.

KLJUČNE BESEDE: *priključitev Prekmurja, Anton Bonaventura Jeglič (1850–1937), škofija Ljubljana, Majniška deklaracija*

Summary

ATTITUDE OF THE DIOCESE OF LJUBLJANA TOWARDS THE ANNEXATION OF PREKMURJE

In the time of the ground-breaking events of 1917–1919, no direct contact was made between the leadership of the Diocese of Ljubljana and the people of Prekmurje nor any action which would be directed towards striving for or supporting the annexation of Prekmurje to Yugoslavia. Neither side showed any interest in doing so. The influence of Bishop Anton Bonaventura Jeglič on the annexation was indirect. A.B. Jeglič strongly supported the Majniška deklaracija Declaration and its movement which, after the Ljubljanska izjava Statement was signed on 15 September 1917, for which A.B. Jeglič can be most credited, spread across the entire Slavic southeast of the Monarchy. Thus, he indirectly influenced the national awakening in Prekmurje. After 1920, A.B. Jeglič supported

the efforts for the annexation of the Prekmurje territory to the Diocese of Lavant, which was partly realised on 1 December 1923, when the Bishop of Lavant became the apostolic administrator of parishes in Prekmurje.

KEYWORDS: *annexation of Prekmurje, Anton Bonaventura Jeglič (1850–1937), Diocese of Ljubljana, Majniška deklaracija*

Franc Ivanocy (1857–1913)

Janoš Slepec (1872–1936)

Jožef Klekl st. (1874–1948)

Ivan Baša (1875–1931)

Lilijana Urlep

mag. znanosti, arhivistka

Nadškofijski arhiv Maribor, Slomškov trg 20, SI – 2000 Maribor

e-naslov: lilijana.urlep@nadskofija-maribor.si

PRIKLJUČITEV IN CERKVENOUPRAVNA UREDITEV PREKMURJA PO PRIKLJUČITVI H KRALJEVINI SHS V VIRIH NADŠKOFIJSKEGA ARHIVA MARIBOR

1 UVOD

Avgusta 1919 je bilo Prekmurje priključeno h Kraljevini SHS, s čimer je bilo po skoraj tisočletju ponovno združeno z osrednjeslovenskim prostorom oziroma matično domovino. Kljub formalnopравни priključitvi je v cerkvenoupravnem smislu še štiri leta ostalo pod sombotelsko škofijo. Do dokončne rešitve vprašanja cerkvene pripadnosti in uprave v Prekmurju je prišlo leta 1923, ko je bil lavantinski škof Andrej Karlin (1923–1933) imenovan za apostolskega administratorja. K lavantinski škofiji je bilo priključeno leta 1964, torej čez 41 let. Po letu 1923 je bilo treba v Prekmurju na novo preoblikovati ali uskladiti nekatere župnijske in dekanijske meje, ki se niso ujemale z državnimi mejami. Nova razmejitev med Kraljevino SHS in Madžarsko je nekaj občin in krajev odrezala od njihovih župnijskih središč. Tako so nekatere občine, katerih župnijskih sedeži so ostali na Madžarskem, prišle pod novo jugoslovansko državo, medtem ko so se druge, katerih sedeži so bili na jugoslovanskih tleh, znašle na Madžarskem. Preoblikovanje župnijskih in dekanijskih meja je bilo še zlasti aktualno v nacionalno in versko pisani murskosoboški dekaniji, kjer je prišlo pod upravo lavantinskega škofa precej vernikov madžarske narodnosti, ki večinoma niso znali slovenskega jezika.

V prispevku so predstavljeni viri o priključitvi Prekmurja in o vprašanju cerkvene pripadnosti ter cerkvenoupravne ureditve prekmurskega prostora, ki jih hrani Nadškofijski arhiv Maribor. Primarnih virov o priključitvi Prekmurja h Kraljevini SHS ni, obstaja le nekaj sekundarnih virov. Prav tako ni veliko virov

o tem, kako se je reševalo vprašanje cerkvene pripadnosti. Bolj kvalitativni in kvantitativni so viri o preoblikovanju župnijskih meja in ureditvi dušnega pastirstva v posameznih občinah, odrezanih od svojih župnijskih središč. V tem oziru so še posebej zanimivi dopisi in prošnje vernikov v zvezi z njihovo župnijsko pripadnostjo. Tako so si predvsem verniki madžarske narodnosti želeli, da bi še naprej spadali pod župnije na Madžarskem ali da bi smeli obiskovati bogoslužje v svojih bivših župnijskih cerkvah, čemur pa ne državna in ne cerkvena oblast nista bili posebej naklonjeni. V procesu preoblikovanja župnijskih meja je prišlo tudi do poskusov ustanavljanja novih župnij oziroma ekspozitur, ki so le redko potekali brez težav. Viri tudi kažejo, da se navezanost na staro stanje ni kazala samo pri vernikih, temveč tudi pri duhovnikih, kar je med prvo kanonično vizitacijo opazil tudi škof Karlin.

2 CERKVENOUPRAVNA UREDITEV V PREKMURJU IN PORABJU PRED PRIKLJUČITVIJO

Pred priključitvijo Prekmurja so tamkajšnji verniki spadali pod sombotelsko škofijo, ki jo je leta 1777 z dovoljenjem papeža Pija VI. (1775–1799) ustanovila vladarica Marija Terezija (1740–1780). V novoustanovljeni škofiji so bili združeni vsi prekmurski Slovenci, ki so prej spadali pod zagrebško in györsko škofijo.

Slovenci v sombotelski škofiji so v letih pred vojno večinoma živeli v treh dekanijah. To so bile dekanije Dolnja Lendava v zalski in Murska Sobota ter Šentgotard ali Monošter v železni županiji. Murska Sobota je spadala pod arhidiaconat Örség/Stražna krajina, Lendava pod dolnjelendavski arhidiaconat, Monošter pod Németújvár oz. Güssing, tudi Novigrad, na današnjem Gradiščanskem. Nekaj občin, ki so pozneje prišle pod Kraljevino SHS, je spadalo pod dekanijo Örseg; gre za župniji Krčica¹ in Hodoš.²

Šematizmi sombotelske škofije ne vsebujejo podatkov o nacionalni pripadnosti vernikov,³ vendar navajajo podatke o cerkvenem jeziku oz. jeziku, ki se je poleg latinščine uporabljal pri bogoslužju ali verskih obredih. Glede na podatke iz sombotelskega šematizma za leto 1914 se je v murskosoboški dekaniji slovenščina (mišljena je prekmurščina) uporabljala kot cerkveni jezik v župnijah Tišina, Gornja Lendava/Grad, Martjanci, Pertoča, Gornji Petrovci, Pečarovci in Cankova. V župnijah Murska Sobota in Sv. Benedikt – Kančevci sta se pri bogoslužju uporabljali slovenščina in madžarščina, v župniji Sv. Jurij slovenščina in nemščina. V sedmih od desetih župnij v soboški dekaniji je bila sloven-

¹ Omenja se tudi kot Kerca.

² *Schematismus Cleri Dioecesis Sabariensis pro Anno Domini 1914*, Sombotel 1914 (dalje: *Schematismus Cleri Dioecesis Sabariensis*).

³ Študijo o nacionalni pripadnosti prebivalcev Prekmurja in Porabja je na osnovi popisov prebivalstva sestavil Matija Slavič. Glej: Matija Slavič, *La question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie. De la Statistique du Prekmurje*, Pariz 1919.

ščina – poleg latinščine – edini cerkveni jezik, medtem ko se je v preostalih treh uporabljala skupaj z madžarščino ali nemščino.⁴

Precej bolj pestra je bila situacija v dekaniji Dolnja Lendava, kjer se je slovenščina kot edini cerkveni jezik uporabljala samo v Bogojini in Črenšovcih. V župnijah Dolnja Lendava, Turnišče in Beltinci sta bila v uporabi slovenski in madžarski jezik, pri čemer je bila v Dolnji Lendavi na prvem mestu madžarščina, v preostalih dveh slovenščina. V župnijah Dobrovnik, Csesztreg, Szentgyörgyvölgy in Rédics, zadnje tri ležijo danes na Madžarskem, so uporabljali samo madžarščino.⁵

Slovenščina se je kot cerkveni jezik uporabljala tudi v Porabju, v šentgotardski dekaniji je to veljalo za župnije Dolnji Senik, Gornji Senik, Števanovci (Apátistvánfalva), Markovci⁶ in Veliki Dolenci.⁷

Razmere v soboški in lendavski dekaniji so se nekoliko razlikovale. Medtem ko so v lendavski dekaniji prevladovali rimokatoličani, je bila soboška dekanija v tem oziru veliko bolj pisana. Evangeličani so prevladovali v župnijah Sv. Benedikt - Kančevci, Martjanci, Gornji Petrovci in Pečarovci. V Gornjih Petrovcih in Kančevcih so rimokatoličani predstavljali le 12,7 % oz. 21,5 % vsega prebivalstva. Podobna situacija je bila tudi v Krčici in Hodošu, kjer so bili katoličani napram večinskemu prebivalstvu evangeličanske vere prav tako v manjšini.⁸

Pisano podobo je dopolnjevalo prebivalstvo judovske veroizpovedi. V Murski Soboti in Dolnji Lendavi, kjer so imeli svojo versko občino in sinagogo, so predstavljali skoraj 4 % vsega prebivalstva.⁹

Zanimivo je, da so duhovniki, ki so bili povezani z Ivanocijevim krogom in ki so si po vojni prizadevali za priključitev Prekmurja h Kraljevini SHS: Ivan Baša (Bogojina), Jožef Sakovič (Turnišče), Štefan Kühar (Beltinci), Jožef Klekl st. (Črenšovci), delovali predvsem v lendavski dekaniji. Izjemo je predstavljal le Jožef Klekl ml., ki je deloval kot župnik v Velikih Dolencih.

3 PREKMURJE MED PRIKLJUČITVIJO IN LETOM 1923

Po formalnopравни priključitvi Prekmurja h Kraljevini SHS je vprašanje cerkvene uprave in ureditve ostalo nerešeno še nadaljnja štiri leta, pred dokončnimi odločitvami je bilo potrebno izvesti razmejitve med jugoslovansko in madžarsko državo. Do 1. decembra 1923 je Prekmurje v cerkvenoupravnem smislu spadalo pod sombotelsko škofijo, ki je leta 1919 za generalna vikarja imenovala

⁴ *Schematismus Cleri Dioecesis Sabariensis*, str. 93–99.

⁵ Prav tam, str. 109–114.

⁶ Župnija ustanovljena leta 1913, pred tem je spadala pod župnijo Gornji Senik.

⁷ *Schematismus Cleri Dioecesis Sabariensis*, str. 63–66.

⁸ Prav tam, str. 109–114, 93–99 in 85–86.

⁹ Prav tam, str. 96 in 110.

dekana Janoša Slepca (za soboško in dele monoštrske dekanije) in Florijana Strausza (za lendavsko dekanijo).

V obdobju med letoma 1919 in 1933 sta lavantinsko škofijo vodila škofa Mihael Napotnik (1889–1922) in Andrej Karlin (1923–1933), bivši tržaški škof, ki je škofijo prevzel po enoletni sedisvakanci. Pri reševanju problemov, povezanih s cerkveno pripadnostjo in upravo v Prekmurju, se niso angažirale samo cerkvene, temveč tudi civilne oblasti. Med cerkvenimi dostojanstveniki velja izpostaviti ljubljanskega škofa Antona Bonaventuro Jegliča (1898–1930), ki je bil v stikih z Jožefom Kleklom st. (1874–1948), zagrebskega nadškofa Antona Bauerja (1913–1937) kot predsednika jugoslovanske škofovske konference in seveda vaticanskega nuncija Ermenegilda Pellegrinettija.¹⁰

Čeprav so med prekmurskimi in lavantinskimi duhovniki ter škofom obstajali stiki, o čemer pričajo voščila in čestitke škofu Napotniku za rojstni dan ali ob obletnici posvečenja,¹¹ formalne korespondence o povojnih razmerah ali o priključitvi Prekmurja ni. Eno redkih izjem predstavlja poluradno pismo Jožefa Klekla st., ki je avgusta 1919 zaprosil škofa Napotnika za pomoč preganjanim Prekmurcem.¹² Škof se je na njegovo prošnjo odzval in 7. avgusta v škofijskem uradnem listu objavil posebno okrožnico, v kateri je škofljane pozval, naj molijo za Prekmurce.¹³ Škofova okrožnica je dokaz škofove skrbi za usodo Prekmurja, ki je takrat preživljalo težke čase.

Kar se tiče cerkvene pripadnosti, sta se načeloma kazali dve opciji. Po prvi naj bi se Prekmurje pridružilo lavantinski škofiji, po drugi naj bi prišlo do oblikovanja samostojne škofije ali vsaj samostojne apostolske administrature, v kateri bi administrator postal eden izmed prekmurskih duhovnikov. Za slednjo se je zelo zavzemal Jožef Klekl st., vendar se ni uresničila.¹⁴

Dokumentacija o reševanju problema cerkvene pripadnosti Prekmurja je v Nadškofijskem arhivu Maribor bolj kot ne skromna. Razloge za to stanje je potrebno pripisati večji angažiranosti drugih jugoslovanskih škofov, veliki vlogi nuncija in menjavi na lavantinskem škofijskem sedežu.

Prvi tozadevni spisi načeloma segajo v leto 1923. 14. avgusta 1923 je lavantinski škofijski ordinariat – ne samoiniciativno, ampak na podlagi več prispelih dopisov s strani civilnih oblasti, ministrstvu ver v Beogradu predlagal, naj lavantinski škofiji v Prekmurju pripadejo vse katoliške župnije v generalnih vikariatih Murska Sobota in Dolnja Lendava. V predlogu se poleg tega kaže tudi težnja po izenačenju državnih in cerkvenih mej. Občine in kraji, ki so po razmejitvi

¹⁰ Prim. Franc Kuzmič, Pregled cerkvene uprave v Prekmurju v obdobju nastajanja kraljevine SHS, v: ČZN 25 (1989), št. 2, str. 152; Jegličev dnevnik: znanstvenokritična izdaja (ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar), Celje–Ljubljana 2015, str. 832, 847.

¹¹ NŠAM, Zapuščine škofov, Napotnik, Mihael, šk. 17.

¹² NŠAM, Škofijska pisarna, Protokoli škofijske pisarne, Protokol za leto 1923, št. 3572.

¹³ Oglasnik lavantinske škofije, I. 1919, št. VI/49, str. 71–72.

¹⁴ Vinko Škafar, Klekl in delo za samostojno apostolsko administraturo, v: *Klekl simpozij* (ur. Edo Škulj), Celje 1995, str. 189.

prišli pod madžarsko ali avstrijsko državo, naj bi se izločili iz dotedanjih župnij in vključili v nove župnije ter škofije. Pri tem je še zlasti zanimiva omemba kraja Toka/Tauka v današnjem avstrijskem Porabju. V tem kraju sta živela dva posestnika, ki sta pred tem spadala od župnijo Gornja Lendava, po novi razmejitvi pa sta pristala na avstrijski oz. natančneje na gradiščanski strani.¹⁵

Že pred tem je ministrstvo za notranje zadeve marca leta 1923 poslalo dopis ministrstvu za zunanje zadeve, v katerem ga je obvestilo o nerešenih mejnih vprašanjih. V Prekmurju se je problem kazal pri župnijah na jugoslovanski strani, ki so se preko meje raztezale na madžarsko stran, in obratno. Ministrstvo je predlagalo, naj se na obeh straneh meje deli župnij, ki so pripadli drugi državi, dodelijo tamkajšnjim župnijskim centrom.¹⁶

Oba navedena dopisa iz leta 1923 potrjujeta, da sta civilna in cerkvena oblast sodelovali pri reševanju obmejne problematike in da sta obe težili k poenotenju državnih in cerkvenih meja.

4 PRIHOD POD APOSTOLSKO ADMINISTRATURO LAVANTINSKEGA ŠKOFA

Konec leta 1923 je bil lavantinski škof Andrej Karlin imenovan za apostolskega administratorja ali upravitelja delov krške in sombotelske škofije, ki so prišli pod Kraljevino SHS. Dekret o tem, ki je bil izdan 1. novembra 1923 s strani vatikanskega nuncija Ermenegilda Pellegrinettija v Beogradu, je stopil v veljavo s prvim decembrom istega leta.¹⁷

O spremembah je bil obveščen tudi sombotelski škof, ki je 25. novembra novo stanje potrdil s posebnim dopisom.¹⁸ Formalno je Prekmurje ostalo del sombotelske škofije do leta 1964.

Škof Karlin je že v mesecu novembru poslal pozdravni pastirski pismi duhovnikom in vernikom. 15. novembra je na duhovnike sombotelske in krške škofije naslovil skupno pastirsko pismo, napisano v latinščini, v katerem jim je dal nekaj novih navodil za izvrševanje pastoralne službe (višina štolnine in mašnih stipendij, uporaba obrednikov, vodenje matičnih knjig v slovenščini, plačevanje prispevkov za lavantinsko bogoslovno semenišče itd.).¹⁹ Na podlagi

¹⁵ NŠAM, Škofijska pisarna, F 98 – Prenos škofijskega sedeža in reguliranje škofijskih meja (dalje: NŠAM, Škofijska pisarna, F 98), šk. 2, Dopis lavantinskega škofijskega ordinariata ministru ver v Beogradu o razmejitvi s tujino, 14. 8. 1923, št. 1402/23.

¹⁶ NŠAM, Škofijska pisarna, F 98, šk. 2, Dopis ministrstva notranjih zadev zunanjemu ministru o nerešenih mejnih vprašanjih, 1. 3. 1923.

¹⁷ *Oglasnik lavantinske škofije*, l. 1923, št. XIII/46, str. 69. Že pred tem je bil lavantinski škof 27. septembra imenovan za apostolskega administratorja delov sekavske škofije, ki so prišli pod Kraljevino SHS. NŠAM, Škofijska pisarna, F 98, šk. 2, Imenovanje lavantinskega škofa za administratorja delov sekavske škofije v Kraljevini SHS, št. 3302/23.

¹⁸ NŠAM, Škofijska pisarna, F 98, šk. 2, Obvestilo lavantinskega škofijskega ordinariata ministrstvu ver v Beogradu o obmejnih župnijah, 5. 5. 1924, št. 3979/23.

¹⁹ *Oglasnik lavantinske škofije*, l. 1923, št. XIII/47, str. 69–70.

teh napotkov lahko razberemo, da je želel čim bolj poenotiti izvrševanje pastoralne službe oz. vpeljati lavantinske navade in običaje.

Štiri dne pred tem (11. novembra) je vernikom v Prekmurju poslal posebno pastirsko pismo, napisano v prekmurščini, v katerem se jim je predstavil kot novi škof in jim zagotovil svojo ljubezen in skrb. V pismu jim je zatrdil, da je je njihov strah ali skrb v zvezi s spremembami čisto razumljiv, ker so pač navezani na staro stanje, in jih hkrati poskušal potolažiti, da je do sprememb prišlo samo zato, ker je tako najboljše za Cerkev in vernike.²⁰

Škof Karlin se je s prekmurskimi župnijami seznanil ob prvi kanonični vizitaciji maja 1924.²¹ Gradivo za opravljeno vizitacijo je žal nepopolno, a je mdr. ohranjeno poročilo, ki ga je škof po opravljeni vizitaciji poslal dr. Vojislavu Janjiću, ministru ver v Beogradu. V poročilu je za ljudstvo navedel, da je dobro in verno, za duhovnike pa, da se pri mnogih kaže navezanost na sombotelsko škofijo. Kljub njihovi navezanosti na staro škofijo so se po začetnem nezaupanju z velikim zadovoljstvom oklenili novih cerkvenih oblasti.²² Škofovo mnenje je odličen vir za preučevanje vprašanja, kako so duhovniki in ljudstvo sprejeli spremembo cerkvenih oblasti.

5 NOVO STANJE

S 1. decembrom 1923 so pod apostolsko administraturo lavantinskega škofa prišle naslednje župnije: Tišina, Gornja Lendava/Grad, Sv. Benedikt – Kančevci, Martjanci, Pertoča, Gornji Petrovci/Nedela, Pečarovci, Cankova, Murska Sobota, Sv. Jurij v Prekmurju/Rogaševci (vse iz dekanije Murska Sobota), Bel-tinci, Bogojina, Črenšovci, Turnišče, Dolnja Lendava, Dobrovnik (vse iz dekanije Dolnja Lendava), Veliki Dolenci in Markovci (iz dekanija Šentgotard). Pod Kraljevino SHS je tako prišlo šest od devetih župnij dekanije Dolnja Lendava, deset od desetih župnij dekanije Murska Sobota ter dve župniji iz šentgotardske dekanije. K temu je treba prišteti še deset občin, ki jih je bilo potrebno vključiti v obstoječo župnijsko mrežo:

Občine Lončarovci, Ivanjševci, Središče, Domanjševci (prej pod župnijo Krčica) so prišle pod župnijo Sv. Benedikt - Kančevci;

Občini Hodoš in Krplivnik (prej Hodoš) pod župnijo Veliki Dolenci;

Občina Trdkova (prej pod župnijo Gornji Senik) pod župnijo Gornja Lendava/Grad;

Občina Martinje (prej pod župnijo Gornji Senik) pod župnijo Gornji Petrovci;

²⁰ Prav tam, l. 1923, št. XIII/48, str. 70–76.

²¹ Prav tam, l. 1924, št. IV/20, str. 26.

²² Nadškofijski ordinariat Maribor (NŠOM), Prezidialni spisi, Poročilo škofa Karlina o opravljeni vizitaciji prekmurskih župnij, 20. 6. 1924.

Občina Pince (prej pod župnijo Kerkaszentmiklós) pod župnijo Dolnja Lendava;

Občina Motvarjevci (prej pod župnijo Szentgyörgyvölgy) pod župnijo Dobrovnik.

Hkrati so nekatere občine, ki so pred tem pripadale župnijam s sedežem na jugoslovanskih tleh, prišle pod sombotelsko škofijo oz. tamkajšnje župnije. To je veljalo za občino Verica - Ritkarovci, ki je predhodno spadala pod župnijo Veliki Dolenci, občine v okolici Dobrovnika in prej dolnjelendavski občini Lendvakecskés in Szabólakos.²³

Predlogi za novo župnijsko ureditev so bili izdelani 5. januarja, deset dni pozneje, to je 15. januarja, so začeli veljati.²⁴ Pri preoblikovanju župnijskih meja je stopilo na dan posebno jezikovno/nacionalno vprašanje. Šlo je predvsem za vernike madžarske narodnosti, ki so bili v pridruženih občinah, predvsem v soboški dekaniji, v večini.

6 UREDITEV ŽUPNIJSKIH IN DEKANIJSKIH MEJA

6.1 DEKANIJA DOLNJA LENDAVA

Predvojna dekanija Dolnja Lendava se je po letu 1923 ozemeljsko nekoliko zmanjšala, saj so župnije Csesztreg, Szentgyörgyvölgy in Rédics prišle pod Madžarsko. Do preoblikovanja župnijskih meja je prišlo še pri župnijah Dobrovnik in Lendava. Tako se je občina Pince pridružila Lendavi, Motvarjevci pa Dobrovniku.

V letih po priključitvi sta bili na dolnjelendavskem ozemlju ustanovljeni ekspozituri Hotiza (na ozemlju župnije Lendava) in Velika Polana (na ozemlju župnije Turnišče), prva leta 1924, druga leto pozneje. Navedenima ekspozitura- ma so nekoliko zatem sledile še Kobilje, Dokležovje in Odranci.

Čeprav je bila ustanovitev ekspoziture v Hotizi po spominih Ivana Jeriča povezana z jezikovnim vprašanjem oz. željo slovenskih vernikov po bogoslužju v slovenskem jeziku,²⁵ tega v dopisih med dekanom Slepcom in škofijskim ordinariatom ni zaslediti. Slepcec med vzroki za ustanovitev navaja obsežnost lendavske župnije, veliko število vernikov in preobremenjenost duhovnikov. Obenem tudi omenja, da so že do takrat v Hotizo prihajali kapucini iz Varaždina,²⁶ v čemer bi se lahko skrival namig na jezikovno problematiko.

²³ NŠAM, Škofijska pisarna, F 98, šk. 2, Dopis lavantinskega škofijskega ordinariata ministrstvu za vero o cerkveni razmejitvi s tujino, 5. 4. 1924; Dopis lavantinskega škofijskega urada Pokrajinski upravi za Slovenijo o pastoralni oskrbi prekmurskih župnij in krajev, 18. 1. 1924, št. 4236/23.

²⁴ Gl. priloge, dok. št. 5 in dok. št. 6.

²⁵ Ivan Jerič, *Moji Spomini*, Beltinci 2019, str. 161–162.

²⁶ NŠAM, Škofijska pisarna, D XXV – Dolnja Lendava, šk. 2, 2096/24. Dopisi so iz junija in septembra 1924.

6.2 DEKANIJA MURSKA SOBOTA

V dekaniji Murska Sobota so se na začetku leta 1924 spremenile tako župnijske kot dekanijske meje. Po 15. januarju sta bili župniji Markovci in Veliki Dolenci dodeljeni k dekaniji Murska Sobota. Občine Lončarovci, Ivanjševci, Središče in Domanjševci so prišle pod župnijo Kančevci, Hodoš in Krplivnik pod Velike Dolence. Bivši gornjeseniški občini Trdkova in Martinje sta prišli pod Gornjo Lendavo oz. Gornje Petrovce.²⁷ Pri urejanju pastoralne oskrbe se je kazal tudi jezikovni vidik, saj so bili verniki iz navedenih občin večinoma madžarske narodnosti, kar je želel ordinariat tudi upoštevati.

Pri preoblikovanju župnijskih meja je bilo zelo pestro dogajanje v občinah, ki so pred tem spadale pod župniji Krčica in/ali Hodoš. Župnija Hodoš je bila namreč od 19. stoletja združena z župnijo Krčica. Verniki iz navedenih občin niso imeli enotnega mnenja o tem, h kateri župniji bi želeli pripadati. Tako so verniki, ki so spadali pod Krčico, 24. decembra 1923, torej še pred vzpostavitvijo nove župnijske ureditve januarja 1924, škofijskemu ordinariatu poslali prošnjo, da bi prišli pod župnijo Kančevci in da bi imeli parkrat letno mašo v podružnični cerkvi sv. Martina v Domanjševcih.²⁸ 14. januarja so verniki iz vasi Domanjševci, Lončarovci, Ivanjševci in Središče poslali podobno prošnjo, v kateri so se zavzemali za formalno ohranitev župnije Hodoš in priključitev [celotne/združene župnije] k župniji Kančevci. Na podlagi jezikovne problematike so ostro nasprotovali morebitni priključitvi k župniji Veliki Dolenci, češ da se tamkaj uporablja samo slovenščina.²⁹

Drugačnega mišljenja pa so bili verniki iz Hodoša in Domanjševcev. Ti so 26. januarja 1924 zaprosili, da se ohrani njihova povezanost z župnijo v Krčici, kamor bi hodili tudi k maši. Pri tem so se sklicevali tako na verske razloge, saj so bili katoličani v odnosu do evangeličanov v manjšini, kot jezikovne prepreke. Bili so namreč Madžari in slovenskega jezika niso razumeli. Ordinariat so v tem oziru prosili, naj urgira pri civilnih oblasteh, da jim te ne bi delale težav pri prečkanju meje, kadar bi želeli iti k maši v bivšo župnijsko cerkev.³⁰

Da so bili verniki sami nesistematični in niso vedeli, kaj bi radi, je potrdil tudi dekan Slepce v pismu ordinariatu z dne 7. februarja 1924, v katerem je poročal o nastali situaciji.³¹ Ordinariat je rešitev odložil na čas po vizitaciji. Obe-

²⁷ NŠAM, Škofijska pisarna, D XXVIII – Murska Sobota (dalje: NŠAM, Škofijska pisarna, D XXVIII), šk. 1, Odlok lavantinskega škofijskega ordinariata o ureditvi pastoralne oskrbe v bivših ogrskih občinah v Dekaniji Murska Sobota, 5. 1. 1924, št. 4236/23.

²⁸ NŠAM, Škofijska pisarna, D XXVIII, šk. 1, Prošnja vernikov iz župnije Krčica glede njihove župnijske pripadnosti, 24. 12. 1923, 4236/23.

²⁹ NŠAM, Škofijska pisarna, D XXVIII, šk. 1, Prošnja vernikov iz občin Domanjševci, Lončarovci, Središče in Ivanjševci glede njihove župnijske pripadnosti in pastoralne oskrbe, št. 4236/23.

³⁰ NŠAM, Škofijska pisarna, D XXVIII, šk. 1, Prošnja vernikov iz Hodoša in Domanjševcev glede njihove župnijske pripadnosti, 26. 1. 1924, št. 4236/23.

³¹ NŠAM, Škofijska pisarna, D XXVIII, šk. 1, Dopis dekana Janoša Slepca škofijskemu ordinariatu glede ureditve pastoralne oskrbe vernikov priključenih občin, št. 516/24.

ma vpletenima duhovnikoma (župniku v Dolencih in Kančevcih) je svetoval, naj se ozirata tudi na jezikovne potrebe svojih vernikov.³²

Tudi po vizitaciji se zadeve niso spremenile, verniki iz omenjenih občin so ostali razdeljeni med Velike Dolence in Kančevce.

Podobno pestro je bilo v vaseh Trdkova in Martinje, ki sta izpod župnije Gornji Senik prišli pod Gornjo Lendavo in Petrovce. Na to odločitev je vplivalo več prošenj in predlog poslanca Klekla. Rešitev naj bi bila samo začasna, dokler se v Kuzmi ne bi ustanovila nova ekspozitura ali župnija, v okviru katere bi bilo poskrbljeno tudi za navedeni občini.³³

Prebivalci Trdkove so civilno oblast zaprosili, da bi smeli še nadalje obiskovali cerkev v Gornjem Seniku, a je bila cerkvena oblast, ki jo je za mnenje zaprosila država, proti temu, ker so bili vsi prebivalci Prekmurja rimokatoliške vere postavljeni pod oblast lavantinskega škofa kot apostolskega administratorja.³⁴ Tako so ostali pri Gornji Lendavi.

Ker z rešitvijo niso bili najbolj zadovoljni, so tekom leta 1924 iskali različne načine za rešitev nastale situacije. Tako so predlagali ustanovitev lastne župnije, ekspozituro v Boreči in ekspozituro v Kuzmi.³⁵ Načrt za ekspozituro v Kuzmi se je izkazal še za najbolj realnega.

Podobno so verniki iz Martinja škofu sporočili, da bi najraje ostali pod župnijo v Gornjem Seniku, če pa to ne bi bilo mogoče, pod petrovsko/nedelsko župnijo. Pri tem bi imeli vsako tretjo nedeljo maše v kapeli svete Ana v Boreči, ki je sicer že pred tem pripadala župniji Petrovci.³⁶

Čeprav je bilo ob kanonični vizitaciji potrjeno, da Martinje ostane pri župniji Gornji Petrovci, se zgodba s to odločitvijo ni zaključila. Tekom leta so se pokazala številna nesoglasja, ki so se vrtela predvsem okoli števila in pogostosti maš v Boreči ter višine prispevkov in obveznosti, ki so jih morali vaščani iz Martinja dajati župniku oz. župniji.³⁷ Nesoglasja so se zaostрила do takšne mere, da so »stari župljani« škofijski ordinariat konec leta zaprosili, da Martinčarje izloči iz njihove župnije.³⁸ Rešitev za nastalo situacijo se je kazala v ustanovi-

³² NŠAM, Škofijska pisarna, D XXVIII, šk. 1, Odgovor škofijskega ordinariata dekanu Slepцу glede pastoralne oskrbe vernikov priključenih občin, št. 516/24.

³³ NŠAM, Škofijska pisarna, D XXVIII, šk. 1, Dopis lavantinskega škofijskega ordinariata Pokrajinski upravi v Ljubljani glede prošnje za ustanovitev župnije Trdkova, 19. 12. 1924, št. 3008/24.

³⁴ NŠAM, Škofijska pisarna, D XXVIII, šk. 1, Dopis lavantinskega škofijskega ordinariata ministru ver v Beogradu glede ureditve pastoralne oskrbe v občini Trdkova, 28. 5. 1924, št. 1487/24.

³⁵ NŠAM, Škofijska pisarna, D XXVIII, šk. 1, Dopis lavantinskega škofijskega ordinariata Pokrajinski upravi v Ljubljani glede ustanovitve župnije v Trdkovi, 19. 12. 1924, št. 3008/24.

³⁶ NŠAM, Škofijska pisarna, D XXVIII, šk. 1, Dopis vernikov iz občine Martinje lavantinskemu škofijskemu ordinariatu glede njihove župnijske pripadnost, 19. 1. 1924.

³⁷ NŠAM, Škofijska pisarna, D XXVIII, šk. 1, Dopis župnijskega urada Gornji Petrovci lavantinskemu škofijskemu ordinariatu o razmerah v župniji, 5. 10. 1924, št. 2133/24.

³⁸ NŠAM, Škofijska pisarna, D XXVIII, šk. 1, Dopis župnijskega urada Gornji Petrovci škofijskemu uradu o razmerah v župniji, 11. 12. 1924, št. 3008/24.

tvi nove ekspoziture v Kuzmi. Uradni postopki za ustanovitev te ekspoziture, kamor naj bi poleg Martinja spadale še tri občine iz gornjelendavske župnije, so začeli teči decembra 1924, a so se ustavili že v naslednjem letu, ko so verniki iz gornjelendavskih občin izjavili, da ne morejo prevzeti vseh potrebnih materialnih obveznosti.³⁹ Že pred tem so prebivalci Martinja v pismu škofijskemu ordinariatu z dne 17. decembra 1924, v katerem so se pritoževali nad razmerami v nedeljski župniji, zapisali, da se pod Kuzmo ne dajo spraviti.⁴⁰ Zadeva se je tako leta 1925 začasno končala. Kuzma je postala ekspozitura šele dobrih 14 let pozneje, leta 1939, a brez Martinja.⁴¹

Do dokončne rešitve glede Martinja je prišlo na začetku leta 1926 z odločitvijo škofijskega ordinariata, da Martinje ostane pri Gornjih Petrovcih,⁴² Trdkova pa je po neuspehi ustanovitvi ekspoziture v Kuzmi tako ali tako ostala pod gornjelendavsko župnijo.

Preoblikovanja župnijske mreže v dekaniji Murska Sobota dobro ponazarja, da ureditev pastoralne oskrbe v pridruženih občinah ni bil zmeraj enostaven postopek, saj je bilo poleg čisto pastoralnega prisotno tudi jezikovno vprašanje. Verniki madžarske narodnosti so želeli obiskovati bogoslužje v svojem jeziku, česar se je zavedal tudi ordinariat, zato je duhovnikom naročal, naj poskušajo v tem oziru ugoditi potrebam in željam svojih vernikov.⁴³

ARHIVSKI VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM)

Popis cerkva, D XXV – Dolnja Lendava, D XXVIII – Murska Sobota.

Škofijska pisarna, D XXV – Dolnja Lendava, šk. 2.

Škofijska pisarna, D XXVIII – Murska Sobota, šk. 1.

Škofijska pisarna, F 98 – Prenos škofijskega sedeža in reguliranje škofijskih meja, šk. 2.

Škofijska pisarna, Protokoli škofijske pisarne, Protokol za leto 1919.

Zapuščine škofov, Napotnik, Mihael, šk. 17.

Nadškofijski ordinariat Maribor (NŠOM)

Prezidialni spisi.

Tiskani viri

Šematizmi lavantinske škofije.

³⁹ NŠAM, Škofijska pisarna, D XXVIII, šk. 1, Dopisovanje v zvezi z ustanovitvijo ekspoziture v Kuzmi, št. 596/25.

⁴⁰ NŠAM, Škofijska pisarna, D XXVIII, šk. 1, Dopis prebivalcev Martinja škofu Karlinu glede razmer v župniji Gornji Petrovci, 17. 12. 1924, št. 3008/24.

⁴¹ NŠAM, Popis župnij, D XXVIII – Murska Sobota, Kuzma.

⁴² NŠAM, Škofijska pisarna, D XXVIII, šk. 1, Dopis škofijskega ordinariata župnijskemu uradu v Gornjih Petrovcih, 26. 1. 1926, št. 351/25.

⁴³ Pozneje se je pokazal problem zaradi uvajanja slovenskega knjižnega jezika na škodo/namesto prekmurščine, tudi s strani cerkvenih oblasti.

Šematizmi sombotelske škofije, 1914.
Oglasnik lavantinske škofije, 1919, 1923.

Literatura

Jegličev dnevnik: znanstvenokritična izdaja (ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar), Celjska Mohorjeva družba, Celje – Ljubljana 2015.
Jerič, Ivan, *Moji spomini*, Občina Beltinci, Beltinci 2019.
Kuzmič, Franc, Pregled cerkvene uprave v Prekmurju v obdobju nastajanja kraljevine SHS, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje = Review for history and ethnography* 25 (1989), št. 2, str. 140–159.
Slavič, Matija, *La question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie. De la Statistique du Prekmurje*, Pariz 1919.
Škafar, Vinko, Klekl in delo za samostojno prekmursko apostolsko administraturo, v: *Kleklor simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1995, str. 185–197.

PRILOGE

Dokument št. 1: Okrožnica lavantinskega škofa Napotnika o molitvi za pomoč preganjanim Prekmurcem, 7. 8. 1919, v: Oglasnik lavantinske škofije, l. 1919, št. VI/49, str. 71–72.

Lavantinski škof Mihael Napotnik je na prošnjo duhovnika Jožefa Klekla st. svoje škofljane pozval k molitvi za preganjane Prekmurce.

Za skorajšnjo rešitev tlačenega Prekmurja je kn. šk. ordinariat s posebno okrožnico z dne 7. avgusta 1919 št. 3572 vsem kn. šk. župnijskim uradom in samostanskim predstojništvom naročil splošne molitve ob nedeljah in praznikih do konca avgusta t. l.

Okrožnica se takole glasi: O sovraštvu do vere in Cerkev, o preganjanju duhovnikov, o tlačenju in stiskanju vernega ljudstva v Prekmurju še zmeraj prihajajo pretresljiva poročila. Dobre ovčice in njih pastirji vzdihujejo po stalnem miru in po skorajšnji rešitvi iz rok brezbožnežev, meneč, da jim v takovšnih razmerah ni mogoče živeti, ker so že brez dušne paše in telesne hrane. Gladu morajo umreti na duši in telesu, ako jim kmalu ne dojde pomoč od zgoraj. Da bi jim to podpora od Boga pomagali izprositi tudi mi Lavantinci, v ta namen nas prosijo goreče in stanovitne molitve.

Zategadelj odredim, da naj se na častiti praznik device Marije vnebovzete ter ob nedeljah tekočega meseca avgusta in sicer pred zadnjim blagoslovom pri dopoldanski in popoldanski službi božji dušni pastirji s pobožnim ljudstvom vred opravljajo skupne molitve za rešitev Prekmurcev (na primer tako: Molimo za uboge Prekmurce »Oče naš ... Čaščena Marija ... Čast bodi ...«) iz oblasti, ki je sveti Cerkvi zelo sovražna in občemu blagostanju nad vse nevarna, kakor so jih vsled tukajšnjega naročila z dne 25. maja 1919 opravljali za koroške begunce. (Lav. škofije uradni list, 1919. Štev. IV odst. 35, str. 46–48). Tu je na mestu resni

opomin sv. Apostola Jakoba (5, 16): Orate pro invicem, ut salvemini. Izpolnjujmo ga!

V Mariboru, na god sv. Donata, dne 7. avg. 1919
Dr. Mihael Napotnik,
knezoškof

Dokument št. 2: Imenovanje lavantinskega škofa za apostolskega administratorja delov krške in sombotelske škofije, ki so prišli pod Kraljevino SHS, 1. 11. 1923, v: Oglasnik lavantinske škofije, l. 1923, št. XIII/46, str. 69.

Nonciature Apostolique Belgrade.

N. 1882.

Ob immane bellum, quo fere totus orbis terrarum ante paucos annos concussus fuit, factum est ut pluribus locis territorium dioecesium, quod antea unius rei publicae finibus continebatur, inter plures easdemque non semper amicas respublicas discerperetur.

Inde saepe pro recta ecclesiarum administratione haud parva sunt incommoda consecuta, cum inter Episcopos et fideles, diversis civilibus magistratibus subiectos, communicatio evaserit rarior et difficilior, interdum et iustis et inistis suspicionibus exposita.

Qua de causa S. Apostolica Sedes, cum sollicitudo incumbit omnium ecclesiarum, varia, pro locum diversitate, remedia attulit, ut animarum saluti prospiceretur: nec fieri potuit quin etiam pro ea parte dioecesis Gurcensis, quae vocatur Mežiška Dolina, 13 Parochias continente, et pro ea parte dioecesis Sabariensis, quae in territorio sita es Regni Serviorum, Croatarum et Slovenorum, quo possibile es modo provideret.

Rerum igitur conditione sedulo perpensa, in id consilii venit ut predictas partes dioecesium Gurcensis et Sabariensis viciniore Episcopo Lavantini administranda traderet, nobisque commisit ut decretum nominationis ederemus.

Nos itaque praesentibus litteris, Sanctae Apostolicae Sedis auctoritate et mandato, Illmum et Revmm. D. D. Andream Karlin, Episcopum Lavantinum, pro praedictis partibus dioecesium Gurcensis et Sabariensis Administratorem Apostolicum ad notum S. Sedis nominamus et constituimus, cum omnibus iuribus, privilegiis et facultatibus, quae vi canonum huic muneri adnexa sunt, contrariis non obstantibus quibuslibet.

Ut vero sufficiens adsit temporis intervallum, quo Parochiarum et Institutorum ecclesiasticorum traditio apte fiat, atque inter Episcopos Lavantinum, Gurcensem et Sabariensem omnia optime componantur, possessio et exercitium Administrationis Apostolicae die 1. Decembris huius anni, non antea, capienda erit, solumque ab ea die decretum hoc vim executivam habebit.

Datum Belgradi, die 1. Novembris 1923
Hermenegildus Pellegrinetti,
Archiepis[copus] tit[ularis] Adanen[ensis]
Nuntius Apost[olicus]

Dokument št. 3: Pozdravno pastirsko pismo škofa Karlina duhovnikom iz delov krške in lavantinske škofije, ki so prišli pod Kraljevino SHS, 15. 11. 1923, v: Oglasnik lavantinske škofije, l. 1923, št. XIII/47, str. 69–70.

Škof Karlin je 15. novembra 1923 poslal skupno pastirsko pismo duhovnikom iz krške in sombotelske škofije, ki so prišli pod apostolsko administraturo. V pismu je škof duhovnikom naročil, kako naj po novem vodijo in izvršujejo svoje pastoralne dolžnosti, pri čemer se kaže težnja po poenotenju z lavantinsko škofijo. Za Prekmurje je še posebej važen odlok o uporabi lavantinskega obrednika s slovenskim knjižnim jezikom.

Reverendo clero partium dioecesium Gurcensis et Sabariensis sitarum in territorio Regni Serviorum, Croatorum et Slovenorum

Venerabiles fratres et filii in Christo dilecti!

Per decretum Nuntiaturae Apostolicae, Sanctae Sedis auctoritate et mandato datum Belgradi 1. Novembris 1923 N. 1822, infra scriptus nominatus et constitutus sum Administrator Apostolicus ad notum S. Sedis pro parte dioecesis Gurcensis, quae vocatur Mežiška Dolina, 13 Parochias continente, et pro parte dioecesis Sabariensis, quae in territorio sita est Regni Serviorum, Croatarum et Slovenorum, cum omnibus iuribus, privilegiis et facultatibus, quae vi canonum huic muneri adnexa sunt.

Possessio et exercitium Administrationis huius Apostolicae die 1. decembris anni currentis effectum suum sortietur, suspensa iurisdictione Episcopi proprii eiusque Vicarii Generalis.

Qua Administrator Apostolicus in praedictis partibus dioecesium Gurcensis et Sabariensis Vos, venerabiles sacerdotes, omnes universim et singulos singillatim ex intimis praecordiis saluto et paterna caritate amplector.

Insimul, quae urgentiora esse videntur, hisce litteris Vobiscum communico. Reliqua suo tempore disponentur.

Inprimis notum sit omnibus sacerdotibus, quemlibet manere in suo officio, beneficio et dignitate, prout nunc est, donec aliter decisa fuerit.

Omnia negotia ecclesiastica a termino supra nominato i[d] e[st]. a die 1. Decembris 1923 in Curia episcopali Lavantina pertractanda erunt. Mittantur igitur huiusmodi res per viam respectivi officii decanalisi ad Ordinarium Lavantinum, Maribor.

Specialia desideria et quaesita libere pandant sacerdotes Episcopo Administratori, a quo vel statim vel opportuno tempore, si non prius, in visitatione canonica accipient resolutionem.

Usque ad diem 31. decembris anni volventis uti licet Directorio hucusque usitato; deinde vero adhibendum erit Directorium dioecesis Lavantinae.

Orationes imperatae sunt: a) pro Papa (4. inter Or[ationes] diversas) dicenda omni Feria III., quando per Rubr[icas] licet; b) pro Episcopo (ex Anniv[ersario] Electionis] Seu Consecr[ationis] Ep[iscopis]) dicenda omni Feria V., quando Rubr[icae] id permitunt. Simili modo in Canone Missae post nomen Summi Pontificis inserendum est nomen Episcopi Administratoris.

Missae pro sacerdotibus defunctis in Prekmurje praescripta a die 1. Decembris abrogantur; sacerdotes vero invitantur, ut nomen dent foederi Missarum sacerdotali dioecesis Lavantinae, vi cuius pro unoquoque sacerdote defuncto singuli sacerdotes unam s[anctam] Missam celebrant et applicant.

Pari modo a die 1. Decembris 1923 sacerdotes absolvuntur obligatione persolvendi Missas pro Seminario Sabariensi et earum stipendia tradendi Ordinariatui. Qua de re necessaria serius constituentur.

Tenantur vero omnes iurisdictioni meae addicti sacerdotes, qui adstringuntur ad applicationem pro populo, in festis abrogatis applicare ad applicationem pro populo, in festis abrogatis applicare ad intentionem et stipendium manuale mittere pr[incipalis] ep[iscopalis] Consistorio Lavantino, ut erogetur iuxta mentem Sedis Apostolicae.

Taxa pro stipendiis Missarum manualium dioecesana sunt 10 Dinari. Pro ecclesia aliquid praestare non est in usu, nisi forte ecclesia destituatur necessariis subsidiis.

Matriculae conscribendae sunt in lingua slovenica. Licet autem huic conscriptioni subnectere versionem latinam.

De caetero cohortor Vos, fratres dilectissimi in Domino, ut sitis condimentum populi christiani, patres plebis, magistri animarum, spirituales medici, in militia Christi duces.

Unitis viribus copulemur necesse. Opus est, ut vinculum caritatis Episcoporum inter et clerum arctius et firmitus connectatur, ut animarum pastores ad invicem amore, amicitia et fiducia accendantur.

Resideat inter nos dulcis illa et iucunda relatio, quae interesse solet amicos inter amicos, patrem inter filios, pastorem inter et oviculas.

»Deum autem pacis ... aptet vos in bono, ut faciatis eius voluntatem« (Hebr. 13, 20. 21).

Maribor, die 15. Novembris 1923
Andreas
Episcopus
Administrator Apostolicus

Dokument št. 4: Pozdravno pastirsko pismo škofa Karlina vernikom v Prekmurju, 11. 11. 1923, v: Oglasnik lavantinske škofije, l. 1923, št. XIII/48, str. 70–76.

Škof Karlin je katoliškim vernikom v Prekmurju namenil posebno pastirsko pismo, pisano v prekmurščini. V pismu je vernike lepo pozdravil in jim poskušal razložiti novo stanje. Pri tem je še posebej poudaril, da razume njihovo morebitno zadržanost in strah pred spremembami, in jih obenem skušal potolažiti, da je do sprememb prišlo le zaradi zagotavljanja ustrezne pastoralne oskrbe.

Pozdravni list vernikom v Slovenskoj Krajini

Andraš,

po božem smilenji in po milošči rimske stolice püšpek lavantinski (mari-borski) in apoštolski administrator v Slovenskoj Krajini

vsem tistim častitim dühovnikom in dragim vernikom zrača prvi pozdrav in nadpastirski blagoslov v Gospodi našem Jezuši Kristuši.

Prelübi!

Prišla mi je te dneve zapoved od svetoga oče Piusa XI., da naj s 1. dnevom decembra meseca sprimem pol svojo dühovno oblast in ravnitelstvo vse katoličanske dühovnike in vernike, ki prebivajo na tistoj strani Müre v ešpereshijaj Murska Sobota in Dolnja Lendava. Ne vem, kak sprimate te glas. Tak se mi vidi, da nešterni z veseljom, drügi pa, ki ne lübijó sprememb, menje navdüşeno in bole hladno. Meni se to ne vidi čüdno. Dugoletne navade, večfële spomini od davni let Vas vežejo na püšpekijo, k šteroj ste dozday pripadali. To je naravno. Nego trbe pomisliti, da so na zadnja leta pred nami zvršavali dogodki, štere je prle pač nihče ne čakao, a vendar zdaj moramo ž njimi računati. To je tüdi zrok, zakaj je vidni poglavar svete Materecerkvi Vaše fare odtegnu sombatskoj püšpekiji in je pritegno lavantinskoj püšpekiji. Naši poglavarje ščejo in želejo, naj bi se boža slüžba, prihajanje k svestvam, navuk verski istin, skratka vsa dühovna slüžba med vernim lüdstvom zvršavala kelko mogoče mirno in brez posebni težkoč in zaprek. To je potrebno našim dühovnikom in ravnotak tüdi vernikom. Zdaj pa pomislite, kak je dnesdan žmetno priti iz edne države v drügo, kake se posebno dühovnikov branijo, da bi prišli v sosidno državo. Vse to vidite in opazüjete po faraj, štere so kre meje, zato se Vam nede čüdno vidilo, da tüdi Maticerkev gleda na nove državne meje in po tej vrejüje svoje püšpekije. Pri tom pa nema drügoga namena, kak da kelko mogoče olehkoti dühovnikom njihovo delo za düševni hasek vernikov, pa da vernike same kelko mogoče varje neprilik in zaprek, kda prihajajo k slüžbi božoj: z ednov rečjov: Maticerkev žele, da bi vsi dühovniki brez posebni težkoč zvršavali svoje pozvanje, verniki pa da bi nemoteno in z lehkočov prihajali k slüžbi božoj in zvršavali svojo versko dužnost. To je prvi namen, to je glavni zrok, da se je tüdi v Vašoj Slovenskoj

Krajini zgodila ta sprememba. Či sveti oča nebi bili osvedočeni, da je za Vaše duhovno življenje ta sprememba hasnovita, za vnoge celo potrebna, nebi meni te nove zapovedi zročili. Mam najmre brez Vas dosta ovčic, nad pol milijona jih je v lavantinskoj pūšpekiji, štere so pozvane, da poslušajo glas svojega nadpastira. Ar pa znam, da je moja prva dužnost, za to sam tüdi prisegno, prle kak sam nastopo svojo službo, prva dužnost pravim, bogati zapovedi svetoga oče, se nesam nikoj brano, nego spoznavši v pismi svetoga oče Piusa XI. volo božo, sam se včasi pripravo, da Vam napišem te prvi pozdravni list. Kda Vam ga prečtejo s predganice Vaši dobri duhovniki, zaznajte, da se je ta sprememba zgodila le za Vaš duševni hasek, samo z najbogšega nakanenja, da bote ležej Bogi služili, da ležej zveličate svoje duše. In nikaj ne dvojim, da kakti dobra deca svete katoličanske Materecerkvi sprimate to spremembo s tisto lübeznostjo do svetoga oče, s šterov ste se že dozdej skazali, s tistov podanostjov do Materecerkve, štera je najlepše znamenje pravoga katoličanskoga krščenika. Ja, verna in pokorna deca svete katoličanske Materecerkvi moramo biti, te nam Gospod Bog svoji darov in milošče nikdar ne odpove, nikdar ne odtegne.

Kak tühinec in skoro nepoznani prihajam v Vašo sredino. Zato se Vam moram najprle predstaviti in povedati, odked sam in ka ščem med Vami. Poslušajte!

Rodio sam se dneva 15. novembra 1857. leta v Staroj Loki št. 39 na Kranjskoj kakti najmlajši sin vnogobrojne kmetske družine. Bilo nas je osem, trije bratovje in pet sester. Ar sta mojiva dva starejšiva brata odišla v šolo – eden je sledkar postao plebanoš, drügi pa gimnazijski profesor – sam bio že naprej določeni za bodočo pomoč svojemi oči in pa za domačega verta. Previdnost boža pa je inači zravнала. Kda sam bio ešče v veškoj šoli, so me tü pa tam zvali k domačemi deli. Ali mogoče, da sam bio ešče tak slab, mogoče, da me je resan ne veselilo kmetsko delo, sam proso in zadevao naj me pošlejo za bratoma v Ljubljano v šolo. Nazadnje so se oča vendarle podali, najbrž na prošnjo materino. Tü pa moram pred vsem svetom zdaj, kda mirno in trezno gledam nazaj v svojo mladost, priznati nekaj, ka se mi vidi posebno značilno za razvijanje vsega mojega življenja. Trdno sam najmre osvedočeni, da se mam za Bogom posebno svojoj materi in oči zahvaliti, da sam to, ka sam. Bila sta oba zvünredno depriva, pošteniva, pravičniva, globokoverniva in pobožniva. Osvedočeni sam, da mi je njidva pobožna, goreča in stanovitna molitev izmolila in izprosila duhovniški stan in tisto zadovolnost, štera me sprevala skoz življenje do dnešnjega dneva. Gladko sam šo po šolaj z razreda v razred, stopo v bogoslovno semenišče in dneva 8. avgusta 1880 sam na velko veselje svojih starišov, bratov in sester ešče ne tridvajseti let star spevao novo mašo v domačoj farni cerkvi. Potom so me poslali predstojniki za kaplana v Smlednik, Šenčur pri Kranji in k Sv. Jakobi v Ljubljani. Tüdi v Rimi sam bio dve leti, da se spopunim v bogoslovni

navukaj. Potom sam služo osam let na ljubljanskoj gimnaziji kakti katehet in v začetki leta 1900 sam postao kanonik pri ljubljanskoj stolnici. Kak takši sam tudi pet let vodo semenišče za dečake, takzvano »Alojzišče« v Ljubljani. In kda se je v začetki leta 1910 spraznila sosidna püšpekija v Trsti, sam bio dneva 21. decembra istoga leta imenüvani in dneva 6. februara 1911 od svetoga oče Piusa X. potrđjeni, 19. marciüša pa v Trsti v starodavnoj cerkvi sv. Žusta posvečeni v püšpeka. Kak mi je tam bilo, toga Vam na kratko nemrem povedati. Najleže bi to izrazo z rečmi psalmistovimi: Labor et dolor – delo in britkost. In resan! Bilo je vnogo dela, vnogo skrbi, vnogo trpljenja, vnogo britkosti. V püšpekiji so bile štiri narodnosti: Slovenci, Hrvatje, Taljani in Nemci. Težko je vsem zadoleti. Ali hvala bodi Bogu! šlo je, tak da sam dostakrat pun zahvalnosti zvao v svojem srci s psalmistom: Smilenje Gospodnovo bom spevao na veke! (Ps. 88,2). Tüdi ešče, kda se je svetovna bojna razširila v bližino Trsta in smo vudne in vnoči poslušali grmlajco štükov in smo bili v nevarnosti pred neprijateljskimi zrakoplovi, nesam poveso glave. Tolažo in krepio sam dühovnike in vernike, kelko sam pač mogeo. Celo kda mi je 31. avgusta 1917 ob poledni vnoči z višine treščila bomba v hišo in jo preci poškodüvala, me je niti straj niti skrb za bodočnost ne bogznakaj potrla. Globoko sam pa tistokrat čüto istino psalmistovi reči: Naša pomoč je v imeni Gospodnovom, ki je stvoru nebo in zemlo! (Ps 123, 8). Blaženi, ki ima takšni megnjenaj trdo živo vero pa nezrüşljivo zavüpanje v Boga! Edino to človeka obvarje ravnodüšnoga, dokeč ovači ljudje pri takši prilikaj strepečejo in večkrat pridejo celo od pamet.

Tak je šlo v bojni naprej do konca: lakota in pomenkanje, dragoča in negvišnost je klačila ljudstvo vsepoprek in tüdi mene. Kda se je bojna podrla, te pa se je obrnol o ešče na hüjše. Trst in Istro je zasela taljanska armada in potom se je začelo preganjanje naši ljudi. Boj je š o tüdi proti püšpeki, ne zato, kak da bi bio kaj včino, edina moja falinga pri Taljanaj je bila to, da sam sin slovenske matere in tega nesam nikdar tajio.

Pomali se je sovražnost proti meni nekelko pomirila. Zdržao sem ešče celo leto v tej negvišni razmeraj. Kda mi pride v sredini novembra 1919 od svetoga Oče pismo, s šteroj mi naznanjajo, da se njim vidi najpriličnejše, či se tržaškoj püšpekiji odpovem, ar pri obstoječi razmeraj nega vüpanja, da bi se naskori kaj zbogšalo, jaz pa sam naravnoč v smrtnoj nevarnosti med zdivjanimi bandami, štere po varaši vužigajo in preganjajo z ognjom in mečom njim nelübe osebnosti. Včasi sam bogao; odpovedao sam se püšpekiji in dneva 4. decembra 1919 sam se odpelao s Trsta proti Ljubljani. Tam so me ljubljanski püšpek Anton Bonaventura Jeglič gostolüбно sprijali in me namenili za rektora v zavodi sv. Stanislava v Šentvidi nad Ljubljanov. Več kak polštiri leta sam tü pomagao vzgajati naše vüpanjapune mladence, da bi bili v svojem bodočem pozvanji pošteni in značajni katoličanje.

Zdaj, prelübi verniki, pa sam od svetoga Oče k Vam poslani, da kak dober pastir varjem in vodim svoje ovčice: varjem naj je vekivečnoga pogübljenja, vodim pa v vekivečno življenje. Razgrno sam pred Vami svoje dozdajšnje življenje. A zdaj mi je prva prilika in dužnost, da Vas vse in vsakoga posebi iskreno pozdravim.

Kda sam premišlavao, s kakšnimi rečmi naj Vam dnes izrazim svoj prvi nadpastirski pozdrav, so mi najprle na miseo prišle pozdravne reči sv. Pavla, apoštola sveta in vučitelja narodov, reči, štere je poslaao vojim vernim Solunčanom v drugom veršüši drugoga lista. Gratia vobis et pax – njim zove – a Deo Patre nostro et Domino Iesu Christo. Milošča Vam bodi in mir od Boga Oče našega in Gospoda Jezuš Kristuša!

Predragi! Bole pomenlivoga in priličnejšega pozdrava Vam nebi mogeo poslati. Ka je lepšega za našo düšo, kak či se sveti in leskeče v milošči božoj! Düša, štera je v milosti božo, je prijatelica boža, je dete bože, je öröčnik nebeskoga kralstva. Kda zato molimo: Pridi k nam kralstvo tvoje! te posebno prosimo, da nam Gospod Bog dodeli svojo posvečenja miloščo, štera je pravo znamenje našega kraleskoga cila, po šterom hodimo proti kralstvu božemi, ki nam ga je zaslüžo Jezuš Kristuš s svojim trplenjom in s svojov bridkov smrtjov na drevi svetoga križa. Milošča boža pa se nam dotaka po najsvetejšoj daritvi in po svestvaj. In glejte, dragi verniki, to miloščo božo Vam prinašam v svojem prvom listi. Miloščo božo bote dablali s pomočjov svoji dühovnikov, štere Vam bom pošilao in štere sam že dozday potrdo, da bodo med Vami zvršavali svoje pozvanje. V bodoče pa Vam posvetim tüdi nove in Vam je pošlem, da bodo za Vas darüvali najsvetejše daritev, da Vam bodo delili potrebna svestva in Vas bodo vsikar bole potrdjavali v krščanski jakostaj in popunosti. Čüo sam od več krajov, kak radi hodite k slüžbi božoj, kak radi molite po Vaši hišaj sveti rožni venec in druge molitvi. Oh, predragi, či Vi iščete Boga in se njemi poklanjate, či Vi verno častite Mater božo, potom tüdi milošča boža Vas najde. Vej je Bog tak dober, neskončano dober in bo dao – kak pravi Kristuš sam - dobroga Düha njim, ki ga prosijo. Občuva Vam lübezen do svete Materecerkvi, navdehne Vam pobožno želo, da bote pogosto prihajali k svestvam, se v milošči božoj potrdjavali, prenavlali in tak verno hodili za Jezušom Kristušom, ki je sam pravo: Jaz sam pot, istina in življenje (Jan. 14, 16). Milošča Vam teda bodi od Boga Oče našega in od Gospoda Jezuš Kristuša! To miloščo Vam bomo delili v svestvaj, pri svetom krsti, pri svetoj pokori, pri svetom prečiščavanji, pri slednjem mazanju, miloščo božo bomo zvali z nebes na Vas, kda povzdignemo sveto Oštijo pri svetoy meši in pri vsej cerkveni slovesnostaj, kda bomo zvali: Bog pridi mi na pomoč, Gospod šetüj mi pomagat! (Ps. 69, 2).

Pa ne samo miloščo, nego tüdi mir Vam želem v prvom pozdravi. Oh, tüdi te nam je jako potreben! Prelübi! Spominajte se konči devet let nazaj, kelko

smo prestali, kelko pretrpeli, kelko zdihavali, kelko hrepeneli po ljubom miri. Tistoga hipa so bili ešče Pius X. na stoci sv. Petra v Rimi. Kda so vidili, ka se je z bojnov po vsem sveti vüžgao divji ogen, so se tak strsnoli in razžalostili, da so od žalosti nad bridkov nesrečov sveta v smrti zatisnoli trüdne oči. Za njim so vsa leta pozavali, prosili, opominali Benedikt XV. narode po vsem sveti, naj henjajo s tov grozovitnov bojnov, štera podira mir in rüši blagoslov po družinaj, državaj in po celom sveti za dugšo bodočnost. Tüdi oni so vtihnoli, se vtrüdili pri neprestamom zazavanji za mir in pomirenje med narodi. Za njim so stanoli Pius XI., ki so naskori potom, kda so zaseli stolec sv. Petra, v prvoj okrožnici zdignoli svoj glas, šteri je segno do konca sveta, in pozvali: Mir Kristušov v Cerkvi Kristušovoj! Pa tüdi zdaj, čiravno smo že pet let po konci bojne, ešče vsikdar nas nemirovne delajo vsefele glasi, da tü ali pa tam na novo vövdari bojna, da se znova prižge puškin ogen, da zadüši in posmodi vse to, ka smo pridobili v zadnji letaj. Zato je pač želeti, da si vsi prizadevlemo za mir, da po želaj svetoga oče zakraljüje mir Kristušov v Cerkvi Kristušovoj. Jelibar, predragi, Vi si želite tisti mir, šteroga svet nemre dati. Ali si pa tüdi prizadevlete za njega? Ali znate, da je pravi mir najprle mir z Bogom, mir z bližnjim, mir s samim sebov? In kda mamó z Bogom mir? Te, kda je naša düša čista od grehov, razsvetlena po milošči božoj. In kda mamó mir z bližnjim? Ali ne te, kda živemo ž njim v prijaznosti, kda ne mislimo božno od njega, kda njemi pomagamo, nakelko smo mogoči, či pa toga nemremo, pa njemi konči vse dobro privoščimo? In nazadnje kda mamó mir s samim sebov? Oh, te, kda stalno ladamo naša sküšavanja, kda teremo hüdo nagnenje in znamo, da je naša prva düžnost, Bogi slüžiti in se greha varvati.

Kda Vam zato želem mir od Boga Oče našega in Gospoda Jezuša Kristuša, ki je pravo svojim vučnikom, prle kak je šó v trplenje: Svoj mir Vam zapüstim, svoj mir Vam dam, ne kak svet, Vam ga dam jaz; teda Vam želem mir z Bogom, mir z bližnjim in mir s samim sebov. Te trojni mir je najbogša zaloga našim düšam, da so na pravoj poti proti nebesam. In ka bi Vam mogeo ešče več in bogšega želeti? Milošča Vam teda bodi in mir od Boga Oče našega in Gospoda Jezuša Kristuša!

Prelübi verniki! Tomi prekrasnomi pozdravi nemam več dosta pridjati. Pokoren zapovidi svetoga oče Vas teda vse, dühovnike in vernike, stare in mlade sprimem med svoje dühovne ovčice in obečam za sebe in za svoje naslednike, da Vas bomo vodili s pomočjov dobri dühovnikov po poti, štera vodi proti nebesam. Včili Vas bomo tisti boži navuk, šteroga je naš Gospod z nebes na svet prineseo, da vsaki, ki v njem verje, se ne pogübi, nego ma vekivečno življenje. Za Vas bomo darüvali sveto mešo, delili Vam bomo svestva in včili Vas bomo spunjavati vse, ka nam je Bog zapovedao. Odzdaj najprej se bodo Vaši dühovniki obračali v Maribor za tanač in bodo ta püšpeki naznanjüvali vse dühovne

zadeve in potrebščine. Pa tudi vsaki med Vami se v svoji duhovni potrebčinaj, dvojnostaj in svajaj lahko k meni obrne, da njemi podam potreben tanač ali razsodim v posamični slučajaj, či misli, da se njemi godi krivica. Z ednov rečjov: odzdaj pripadate lavantinskoj püšpekiji, štera bo po vsakokratnom püšpeki in po duhovnikaj, ki Vam je on pošle, vodila Vaše düše do časne sreče in srečne večnosti.

Žao mi je, da Vas nemrem že letos obiskati po vsej faraj. Kak rad bi že stopo med Vas, Vas nagovoro, blagoslovo! Kak rad bi med Vami opravo daritev svete meše! Rad bi Vam že glaso reč božo v domačem jeziku, rad bi z Vami navküper molo za pokojne, šteri na Vaši pokopališčaj počivlejo. Rad bi Vašoj dečici že podelo svestvo svete firme in tudi drüгим vernikom bi rad delio nebeski krüj presvetoga Oltarskoga Svestva. Pa zdaj na zimo bi se vse to ne moglo zlehka zvršiti. Zato Vam pa oblübam, da Vas ščem prišestno leto obiskati in to, či le mogoče, po vsej fari. Te se tudi z Vami, dragi verniki, bole natenko spoznam. Pa čiravno Vas ešče nemrem gledati z obraza v obraz, Vas vendar prosim, ne spozabite se svojega novoga püšpeka v svoji pobožni molitvaj, kak tudi jaz Vam obečam, da bom se Vas vsaki den spominao pri daritvi svete meše.

Milošča Vam bodi in mir od Boga Oče našega in Gospoda Jezusa Kristuša! S temi svetimi želami, s temi svetimi rečmi Vam dnes prvokrat pošilam svoj očinski pozdrav in nadpastirski blagoslov. Vse v vekšo čast božo in zveličanje naši düš!

Blagoslov Boga Vsemogočnega, Oče, Sina in Düha svetoga pridi na Vas in ostani vsikdar z Vami! Amen.

Dano v mariborskem püšpekovom domu na svetek svetoga Martina, püšpeka, dne 11. novembra 1923

Andraš, s. r.

püšpek lavantinski in apoštolski administrator v Slovenskoj Krajini

Dokument št. 5: Odlok lavantinskega škofijskega ordinariata o ureditvi pastoralne oskrbe v bivših ogrskih občinah v dekaniji Dolnja Lendava, 5. 1. 1924, v: NŠAM, Škofijska pisarna, D XXV – Lendava, šk. 2, št. 4236/23.

Odlok ureja dušnopastirsko oskrbo vernikov v priključenih občinah. V odloku je specificirano, katerim župnijam se pridružita obe priključeni občini.

Kn. šk. lavantinski ordinariat

Št. 4236/II

Maribor, 5. januarja 1924

Dušeskrbje v dveh občinah iz ogrskih župnij

Mnogočastitemu dekanijškemu uradu v Dolnji Lendavi.

1. Da se poskrbi za duhovne potrebščine vernikov se izroči občina Pin-ce iz župnije Kerkaszentmiklós v dušeskrbje župnije Dolnja Lendava, občina Motvarjevci iz fare Szentgyörgyvölgy pa župniji Dobrovnik.

Te odredbe blagovolite, mnogočastiti gospod kanonik – dekan, vzeti na znanje in o njem obvestiti gospoda župnika v Dobrovniku, potem pa v sporazumu ž njim do 15. januarja 1924 sem poročati, ali obstojijo proti njej kakršni pomisleki.

Ako ne, stopi pričujoči odlok s 15. januarjem t. l. v veljavo, in prejmete oziroma prevzamete Vi z omenjenim gospodom župnikom vred vse tozadevne kanonične pravice in dolžnosti.

Odredba se naj po 15. januarju primernim potom razglasi tudi dotičnim vernikom.

Dokument št. 6: Odlok lavantinskega škofijskega ordinariata o ureditvi pastoralne oskrbe v bivših ogrskih občinah v dekaniji Murska Sobota, 5.

1. 1924, v: NŠAM, Škofijska pisarna, D XXVIII – Murska Sobota, šk. 1, št. 4236/23.

Odlok ureja dušnopastirsko oskrbo vernikov v priključenih župnijah in občinah. V odloku je natančno specificirano, katerim župnijam se pridružijo posamezne občine.

Kn. šk. lavantinski ordinariat

Št. 4236

Maribor, dne 5. januarja 1924

Ureditev dušeskrbja v nekaterih

občinah iz ogrskih župnij

Mногоčastitemu dekaniskemu uradu v Murski Soboti.

Da se uredi dušno pastirstvo in se poskrbi za duhovne potrebščine vernikov, se župniji Markovci in Veliki Dolenci iz Šentgothardskega distrikta pride-lita dekanatu Murska Sobota.

Nadalje se

- 1) občine Lončarovci, Ivanjšovci, Središče in Domajšovci iz župnije Ker-ca oziroma Hodoš Kerca vsled prošnje ondotnih katoliških prebival-cev priklopijo župniji Kančovci - Sv. Benedikt.
- 2) Občini Hodoš in Krplivnik se izročita v dušoskrbje župnije Veliki Dolenci.
- 3) Iz Gornjega Sinika se občine Trdkova združi z Gornjo Lendavo.
- 4) Občina Martinje od istotam se odkaže župniji Gornji Petrovci.

O tej odredbi naj dekanijski urad obvesti dotične gospode župnike in naj sporazumno z njimi do 15. januarja sem poroča, ali obstajajo zoper predstoječo

ureditev kakršni pomisleki. Ako ne, stopi pričujoči odlok s 15. januarjem t. l. v veljavo, in prejmete oziroma prevzamete mnogočastiti gospod kanonik dekan z omenjenimi gospodi župniki vred vse tozadevne kanonične pravice in dolžnosti.

Odredba se naj po 15. januarju razglasi primernim potom tudi dotičnim vernikom.

Dokument št. 7: Poročilo lavantinskega škofijskega ordinariata katoliškemu oddelku ministrstva ver v Beogradu o uskladitvi cerkvenih mej z državnimi, 5. 4. 1924, v: NŠAM, Škofijska pisarna, F 98 – Prenos škofijskega sedeža in reguliranje škofijskih meja, šk. 2.

V poročilu ministrstvu ver v Beogradu je lavantinski škofijski ordinariat sporočil, kako se je uredila pastoralna oskrba vernikov v župnijah in občinah, ki so prišle pod prekmursko administraturo.

... Po ureditvi državnih mej v Prekmurju so nekatere občine, katerih sedeži so ostali na Ogrskem, pripadle državi SHS.⁴⁴ Da se uredi dušno pastirstvo, je tukajšnji urad z veljavo od 15. januarja t. l. odredil naslednje:

Predvsem sta se župniji Markovci in Veliki Dolenci iz Šentgothardskega distrikta pridelili dekaniji Murska Sobota.

Nadalje so se priklopile občine Lončarovci, Ivanjšovci, Središče, Domanjšovci iz župnije Kerca (Hodoš) župniji Kančovci; Hodoš in Krplivnik iz župnije Hodoš župniji Veliki Dolenci; Trdkova iz župnije Gorenji Sinik župniji Gornja Lendava; Martinje iz župnije Gornji Sinik župniji Gornji Petrovci; Pince iz župnije Kerkaszentmiklós župniji Dolnja Lendava; Motvarjanci iz župnije Szentgyörgyvölgy župniji Dobrovnik ...

Dokument št. 8: Prošnja vernikov župnije iz Krčice glede njihove župnijske pripadnosti, 24. december 1923, v: NŠAM, Škofijska pisarna, D XXVIII – Murska Sobota, šk. 1, št. 4236/23.

V prošnji verniki izražajo željo, da bi spadali pod župnijo Sv. Benedikt - Kančevci in da bi imeli parkrat na leto bogoslužje v podružnični cerkvi sv. Martina v Domanjševcih.

24. december 1923

Škofijskemu uradu lavantinske katoliške škofije.

Katoličani naseljeni v raznih občinah med ljuteranskim prebivalstvom si usojamo z najpokornejšo prošnjo na našega novega dušnega pastirja obrniti in sicer:

⁴⁴ Pravilno: Kraljevini SHS.

V tik ob sedajšnji državni meji ležečih občinah bivajoči katoličani smo pripadali do sedaj pod faro Krčica, katera občina z faro je pripadla madžarski državi. Mi katoličani smo se posluževali po potrebah katoliškega duhovnika v Kerci, kar je bilo nam pa zelo težko, ker smo morali vedno vlagati prošnje za prestop državne meje in smo doznali nam zelo milo novico, da smo pripadli k tamošnji škofiji. Vendar smo prisiljeni se obračati s to prošnjo na naslov, ker nimamo sedaj nikjer pravega našega dušnega pastirja.

Prosimo, da se nas katoličane, kateri smo pripadali pod faro Krčica, priklonijo z vsem našim farnim imetjem, k fari Kančevci – Sv. Benedikt, kamor nam je radi potom najprimerneje.

Imamo izven farne cerkve eno malo podružnico Sv. Martin v Domanjševcih, v tej cerkvi katera je pripadala tudi k fari Krčica, se je vršila nekolikokrat na leto sv. maša, izvršena po duhovniku s Krčice in prosimo, da bi se tudi naprej vršila tukaj služba božja in to po odreditvi oziroma s sporazumom našega prihodnjega župnika fare Sv. Benedikt.

Dokument št. 9: Prošnja vernikov iz občin Domanjševci, Lončarovci, Središče in Ivanjševci glede njihove župnijske pripadnosti in pastoralne oskrbe, 14. januar 1924, v: Škofijska pisarna. D XXVIII – Murska Sobota, šk. 1, št. 4236/23.

Verniki zaprošajo, da se ohrani celovitost oz. enotnost hodoške župnije in da se ta kot celota pridruži k župniji Sv. Benedikt - Kančevci. Zaradi neznanja slovenskega jezika nasprotujejo morebitni priključitvi k župniji Veliki Dolenci. V prošnji se izraža tako jezikovni/nacionalni problem kot hkrati/posledično navezanost na bivšo župnijo.

Prevzvišenemu Knezoškofu v Maribori.

Katoličani, stanujoči v obmejnih občinah Domajševci, Središče, Ivanjševci i Lončarovci, smo doznali, da se namerava naša starodavna župnija Hodoš razdeliti, vsled česar si usojamo ponižno prošnjo predložiti.

Župnija Hodoš je ena najstarejših kat. župnij v Prekmurju, katera poseduje zemljišče v občinah Hodoš. Imeli smo tam cerkev, katera je 1826 zgorela; ker si druge cerkve nismo mogli postaviti, smo bili priključeni k župniji: Krčica. Ker pa imamo v Domanjševcih katoliško cerkev, se nam je dovolilo, da smo imeli v letu štirikrat tej cerkvi službo božjo. To službo so opravljali duhovniki iz Krčice, kakor tudi vse druge verske potrebčine in so uporabili župnijsko imetje za plačo njihovega verskega delovanja.

Radi izgubitve kat. cerkve in župnijskega poslopja, je začela naša vera radi pritiska drugih ver, katerih so občani v večji množini kakor mi, strašno pešati in nas je radi tega tako malo po številu. Obstaja pa tudi nevarnost, da bi

se v tej naši fari kat. vera popolnoma izgubila, vsled česar prosimo vrhovnega duhovnega pastirja, naj odredi milostno takole:

- 1- Župnija Hodoš naj ostane nerazdeljena, da se v slučaju, če bi se mogla župnija enkrat vpostaviti, ne bi bilo težko urediti, ker bi ostalo zemljišče župnije in občine nerazdeljeno. V nasprotnem primeru bi pa deljenje zemljišča po številu duš in vaseh povzrokovalo nepotrebne razprtije.
- 2- Da se priklopi cela župnija k fari Kančovci - Sv. Benedikt, to radi tega, ker smo večinoma katoličani v bližini te fare.
- 3- Da se nam dovoli vsak mesec enkrat služba božja v naši cerkvi v Domanjševcih, to radi tega, ker je Domanjševci na sredi župnije in imajo katoličani z vseh strani, tudi iz Hodoša in Prosenjakovci, ti so župljani madžarskega jezika v župniji Sv. Benedikt, najbližje v Domanjševci.
- 4- Naj uživa župnijsko imetje duhovnik za izvrševanje verskih poslov, to radi tega, ker smo po večini siromašni in nam bi bilo težko drugega duhovnika vzdrževati in ker je bilo to do sedaj tudi tako, da duhovnik na Krčici drugih dohodkov od nas nije imel.

Vsi katoličani Hodoške župnije smo madžarskega rodu in nam ni v verskem oziru nobene koristi, če se naša župnija razdeli, kir se vršijo službe božje v Velikih Dolencih le v slovenskem jeziku, nasprotno pa pri Sv. Benediktu je tudi madžarska pridiga za voljo župljanov madžarske narodnosti v isti župniji; če se nam dovoli, da ostane župnija skupaj in se vrši služba božja v naši cerkvi [v] Domanjševcih in pridiga v madžarskem jeziku, se bode s tem zadosti pomagalo, da ne bode katoliška vera v teh krajih tako pešala.

Najponižneje prosimo prevzvišenega knezoškofa naj razloge navedene v naši prošnji upoštevajo in nam prošnjo povoljno rešijo.

Domanjševci, dne 14 januarja 1924

Farniki Hodoške župnije

Dokument št. 10: Prošnja vernikov iz Hodoša in Domanjševcev glede njihove župnijske pripadnosti, 26. januar 1924, v: Škofijska pisarna, D XXVIII – Murska Sobota, šk. 1, št. 4236/23.

V prošnji se verniki zavzemajo, da bi ostali pod župnijo Krčica, kjer bi obiskovali bogoslužje. Škofijski ordinariat prosijo, naj posreduje pri civilnih oblasteh, da jih obmejna policija ne bi ovirala pri prehodu meje. Svojo prošnjo utemeljujejo z razmerami v evangeličanskih in kalvinskih skupnostih, katerih verske občine se niso razdelile.

Prevod iz vogrskega.

Prevzvišeni in velečastni gospod knezoškof v Mariboru.

Samo danes smo zvedli vašo visoko uredbo, glasom katere se hočejo urediti in spremeniti okraji katoliških far v Prekmurju. Zatorej prijavimo tudi mi, z odličnim spoštovanjem podpisani farani in katoličani iz občin Hodoša in Domanjšovcev našo prošnjo.

Za našo cejlo versko življenje bi bijlo popolnoma in najboljše škodljivo, če bi nas vcepili bodisi ali v Kančovcih ali pa v Velikih Dolencih stoječo faro in tema nas naš kraj dodelili, to pa radi tega najbolje, ker sta ti občini od nas jako oddaljeni, pa mi tudi ne razumemo isti jezik, ki se rabi v istih farah.

V jako mali števili živemo mi tukaj katoličani na tej krajini, okolik nás je morje protestantov, kljub temu pa čutimo jako potrebnost do svête maše in svête predge, ki je potrebna najmanj vsako nedeljo in vsak svetek in jo hočemo tudi tako poslušati, da jo bomo razumeli. Če se izvede nameravana nova razdelitev, odpadnemo od te mogočnosti in se tudi bojimo, da če ne dobijo naši otroci tudi v tem smislu svoj verouk in se ne bodejo mogli poslužiti svoje katoličanske vere po načinu, kakor dosedaj, ne bodo več verni h katoliški veri in jo zapustijo.

V takih prevažnih katoliških vprašanjih in interesih se nemre opoštovati le samo državna meja, specielno ne v naših krajih, kjer je kljub državne meje popolnoma obdržana in v veljavi – samo od sebe razumljivo – enota fárnikov reformirane in pa evangeličanske gmajne. Ker je dovoljeno, da smemo v gospodarskem smislu obdelati naše obmejne zemlje, moremo še bolje biti na tem mi otroki enotne katoliške svête cerkvi, da naj iz državnih interesov ne prijde v nevarnost naša katoliška duša, moremo biti na tem, da náj to katoliško dušo še bolje vzgojimo in nam jako boli ista pesem, ki jo že naprej slišimo za slučaj izvedbe nove razvrstitvi: náj je zadostno, če pridobimo samo vsaki četrti svetek našo svêto božjo službo. Kakor je na primer v Burgenlandu državna meja ni razdelila, ni razvrstila katoliške fare, ravno tako ostane tudi še dalje v veljavi enota in enotnost katoliških far pri nas na tej Slovenski krajini, da to zahteva korist katoliške matere cerkvi, kadar je tudi vredjeno prijateljsko razmerje med sosednimi državami.

Presvetli in velečastni Gospod Knezoškof,

ponižno vas prosimo, da náj njihájo nas tudi še nadalje v zvezi in področju naše fare v občini Kerca in naj bodejo nam na pomoč, da náj nas obmejna policija ne zadržavlja pri izvrševanju in opravljanju naše svête vere, ravnotako, kakor tudi ne zadržavlje protestante.

Obmejna policija ima mogočnost nas kontrolirati, v resnici in dejansko je pa le katoliški prospéh, za katerega molimo pri Vašemi Prezvišanosti. To nas sili na to prošnjo in radi tega smo nagnjeni k fari Kerci in se moremo držati k isti. Samo to je edina mogočnost za to, da lahko oskrbimo naše verske katoliške potrebe. Od 1. decembra 1923 naprej dalje, ko se je odcepila ta Slovenska krajina

od škofije v Szombathely-ju, smo smeli samo trikrat iti v cerkev, in sicer v Kerco, da je to od slučaja do slučaja obmejna policija nam dovolila. Dobro poti tudi samo tja imámo in smo v bližini. Drugače pa, ker so poti proti drugim krajem neporabljive, tudi je oddaljenost prevelika, bi mogli žalibog naše lejpe svetke opraviti in preživeti brez svete meše.

Ponavljajoč našo prošnjo ostanemu Prevzvišanemu in Velečastnemu našemu gospodu Knezoškofu udani farniki ...

Dokument št. 11: Poročilo škofa Karlina o opravljeni vizitaciji prekmurskih župnij, 20. 6. 1924, v: NŠOM, Prezidialne zadeve.

Škof Karlin je v mesecu maju 1924 opravil svojo prvo kanonično vizitacijo prekmurskih župnij. Po opravljeni vizitaciji je poslal poročilu dr. Vojislavu Janjiću, ministru ver. V poročilu je navedel, da je ljudstvo verno in dobro in da se pri mnogih duhovnikih čuti naklonjenost do sombotelske škofije. Kljub temu je večina duhovnikov po začetnem nezaupanju z naklonjenostjo sprejela novo cerkveno oblast. Škof ministru svetuje, naj državna oblast upošteva in ohrani nekoliko poseben prejšnji status katoliške cerkve v Prekmurju.

Gospodu dr. V[oislavu] Janjiću
Ministru ver
v Beogradu

V dnevih od 2.-25. maja t. l. sem opravil v Prekmurju kanonično vizitacijo in birmovanje. Po vrnitvi poročam o vtisih svojega službenega potovanja naslednje.

Ljudstvo, ki je pripadlo naši državi in je od 1. decembra naprej prideljeno apostolski administraciji lavantinskega škofa, je videti dobro, verno, pobožno in zanesljivo. Že vsled prejšnjih razmer siromašno, je po preobratu moralo po boljševiškem nasilju mnogo trpeti. Zato je veselo in navdušeno pozdravljalo osvobojenje. Kakor pa sem izvedel od ljudstva in od njegovih duhovnih in političnih voditeljev, je povzročil prvi nastop vojaštva in uradništva v zvezi z gospodarskim težavami in s pomankanjem vsakdanjih potrebščin, npr. soli in tobaka, precejšnjo nezaupnost in nezadovoljstvo. Ker se razmere boljšajo, se mišljenje ljudstva v tem oziru obrača na bolje.

Novega apostolskega administratorja so prebivalci brez razlike narodnosti sprejemali z vsem spoštovanjem in z velikim navdušenjem ter so mu kazali odkritosrčno prijaznost in vdanost.

Duhovščina, ki je ostala na svojih mestih, je bila v osnovnih, srednjih in višjih šolah brezizjemno ogrsko vzgojena. Učne in strokovne knjige, ki jih je rabila in jih še rabi, so večinoma ogrske. Kljub temu je po požrtvovalnem delu posameznih duhovnikov ljudstvo z nabožnimi knjigami in časopisjem v domačem jeziku kolikor toliko preskrbljeno.

Do 1. decembra 1923 je obstajala med prekmursko duhovščino in somboteljskim škofom tista tesna vez, ki jo ustvarja cerkvenopravno razmerje katoliškega klera do zakonitega ordinarija.

Naravno je, da se takšen položaj ni dal mahoma preobrniti, in da je bilo pred vizitacijo tu in tam opaziti znake nekega nezaupanja do nove cerkvene oblasti in njenih ukrepov.

Vse kaže, da je medsebojni stik ob vizitaciji marsikaj pojasnil, da se je duhovščina sprijaznila z novimi razmerami ter se je z zaupanjem oklenila svoje sedanje duhovne oblasti. Ni dvoma, da bo tudi v državnem oziru duhovščina z verniki vred stala na svojem mestu ter storila svojo dolžnost.

Zdi se potrebno, da v tem pogledu pripomnim tole:

Prejšnja ogrska vlada je duhovščino zelo ščitila in ji je pripoznavala velike ugodnosti in pravice, kakor v njenem javnem delovanju tako z ozirom na njen gmotni položaj. Skrbela je za to, da so verniki in cerkveni patroni dajali duhovnikom in cerkvam, kar jim je šlo po zakonitih pogodbah in predpisih.

Zlasti so uživale z velikimi žrtvami ustanovljene in vzdrževane verske (katoliške) šole pod neposrednim vodstvom škofa in cerkvenih zastopnikov državnemu priznanje, varstvo in podporo.

Ni izključeno, da bistvene izpremembe v tem dvojnem oziru ne bi imele dobrih posledic. Prosil bi torej, da bi se na merodajnih mestih državne uprave blagovolilo to upoštevati. Tudi bi bil g. ministru hvaležen za dobrotno obvestilo, ali je upati, da bo državna vlada v zadevi dosedanjih dolžnostih patronov in župljanovov napram cerkvi in duhovščini, in v zadevi verskih (katoliških) šol v Prekmurju varovala in ščitila prejšnje stanje.

Končno menim: če bodo vodilni učitelji prebivalstvo v Prekmurju razumno in modro podpirali v njegovih verskih, kulturnih in gospodarskih težnjah ter mu bodo izkazovali od svoje strani zaupanje, se bo tudi hvaležno ljudstvo kmalu utrdilo v zaupanju in vdanosti do države in državne oblasti.

...

Maribor ob Dravi, 20. junija 1924
Vdani
+ Andrej

POVZETEK

Čeprav je bilo Prekmurje avgusta 1919 formalnopravno priključeno h Kraljevini SHS, je do 1. decembra 1923 ostalo pod sombotelsko škofijo. Do dokončne rešitve vprašanja cerkvene pripadnosti in ureditve je prišlo šele po izvedeni razmejitvi med madžarsko in jugoslovansko državo. 1. decembra 1923 je bil lavantinski škof Karlin imenovan za apostolskega administratorja delov sombotelske škofije, ki so prišli pod Kraljevino SHS.

Pod upravo lavantinskega škofa je s 1. decembrom 1923 prišlo 6 župnij iz dekanije Dolnja Lendava (Beltinci, Bogojina, Črenšovci, Turnišče, Dolnja Lendava, Turnišče), 10 župnij iz dekanije Murska Sobota (Cankova, Gornji Petrovci, Gornja Lendava/Grad, Martjanci, Murska Sobota, Pečarovci, Pertoča, Sv. Benedikt – Kančevci, Sv. Jurij v Prekmurju, Tišina) in dve župniji iz dekanije Monošter (Martjanci, Veliki Dolenci). Zaradi neujemanja državnih in cerkvenih meja je pod apostolsko administraturo prišlo še deset občin, katerih župnijski sedeži so bili na Madžarskem: Pince, Motvarjevci, Domanjševci, Ivanjševci, Središče, Lončarovci, Hodoš, Krplivnik, Trdkova in Martinje. Ko je lavantinska škofija prevzela upravo nad navedenimi župnijami in občinami, je zaradi zagotavljanja pastoralne oskrbe novih vernikov prišlo do preoblikovanja župnijskih in dekanijskih meja, ki je bilo pereče zlasti v versko in nacionalno neenotni soboški dekaniji, saj je bilo pastoralno vprašanje povezano z jezikovnim oz. nacionalnim vprašanjem.

Na izvedene spremembe so se verniki in duhovniki različno odzvali, ponekod se je kazala precejšnja navezanost na stara župnijska središča in sombotelsko škofijo. Tako so si predvsem verniki iz župnij Krčica, Hodoš in Gornji Senik, ki so bili večinoma madžarske narodnosti, prizadevali, da bi bodisi še nadalje ostali pri svojih starih župnijskih sedežih bodisi bi jim bilo dovoljeno, da bi tja hodili k bogoslužju, čemur pa ne cerkvene in ne posvetne oblasti niso bile posebno naklonjene. Navezanost na sombotelsko škofijo se je kazala tudi pri duhovnikih, ki pa so se kljub temu – kot je pri prvi kanonični vizitaciji opazil škof Karlin – po začetnem oklevanju in dvomih z velikim zaupanjem oklenili novih cerkvenih oblasti. Ker se nova župnijska ureditev ni zmeraj izkazala za najbolj ustrezno in ker so izbruhnili celo spori med novopriključenimi in starimi verniki, je prišlo do poskusov ustanavljanja novih župnij in ekspozitur (Trdkova, Kuzma, Boreča, Hotiza), ki se večinoma niso uresničili.

KLJUČNE BESEDE: *Prekmurje, cerkvena zgodovina, lavantinska škofija, cerkvenoupravna ureditev, župnijska mreža*

Summary

THE JOINING AND CHURCH-LEGAL ARRANGEMENT OF PREKMURJE FOLLOWING THE ANNEXATION TO THE KINGDOM OF SERBS, CROATS, AND SLOVENIANS IN SOURCES OF ARCHDIOCESAN ARCHIVES IN MARIBOR

Although Prekmurje was formally and legally annexed to the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenians in August 1919, it remained part of the Diocese of Szombathely until 1 December 1923. The final solution of the question about the church affiliation and arrangement was reached only after the delimitation

between the Hungarian and Yugoslav states. On 1 December 1923, the Bishop of Lavant, Andrej Karlin, was appointed apostolic administrator of parts of the Diocese of Szombathely which became part of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenians.

A total of 6 parishes from the deanery of Dolnja Lendava (Beltinci, Bogojina, Črenšovci, Turnišče, Dolnja Lendava, Turnišče), 10 parishes from the deanery of Murska Sobota (Cankova, Gornji Petrovci, Gornja Lendava/Grad, Martjanci, Murska Sobota, Pečarovci, Pertoča, Sv. Benedikt – Kančevci, Sv. Jurij v Prekmurju, Tišina), and two parishes from the deanery of Monošter (Martjanci, Veliki Dolenci) were transferred under the administration of the Bishop of Lavant on 1 December 1923. Due to the mismatch of state and church borders, another ten municipalities, the parish seats of which were located in Hungary, were placed under the apostolic administration: Pince, Motvarjevci, Domanjševci, Ivanjševci, Središče, Lončarovci, Hodoš, Krplivnik, Trdkova, and Martinje. When the Diocese of Lavant took over the administration of the stated parishes and municipalities, a rearrangement of parish and deanery borders occurred due to the need to ensure pastoral care to new believers; the issue was especially burning in the religiously and nationally non-uniform deanery of Murska Sobota. The pastoral question was closely connected to the question of language. Believers and priests responded differently to the changes: in places a considerable attachment to old parish centres and the Diocese of Szombathely was displayed, which was most frequently connected to the national or linguistic question. Primarily believers from the parishes of Krčica, Hodoš, and Gornji Senik, who were mostly of Hungarian nationality, strived to either remain at their old parish seats or they would be allowed to attend services there; neither the church nor the state authorities were especially keen on the idea. The attachment to the Diocese of Szombathely was also present with the priests but who nevertheless—as Bishop Karlin noticed upon his first canonical visitation—clung to the new church authority with great expectations. Since the new parish arrangement has not always proved to be the most appropriate and since even some disputes between the newly annexed and old believers broke out, attempts to establish new parishes and branches arose (Trdkova, Kuzma, Boreča, Hotiza), which were mostly not realised.

KEYWORDS: *Prekmurje, church history, Diocese of Lavant, church-legal order, parish network*

Leic XLIX.

Inzerati:
Gnostolpa pettivrata (30 m
dika in 3 mm visoka ali m
prester)
za enkrat . . . po K 8-
poslane itd. . . po K 8-
Fri vođem narodna pepun
Najmanjši oglas 30/30 mm K 1
Izhaja vsak dan izvzem
ponedejka in tova po pre
niku ob 5, ali sjukrat.

Velika sprememba od 28. novembra sem. Protiljudski čini vlade in njenih strank so čudovito vplivali na mnene ljudstva. Volilci uvidevajo vedno bolj ja

Članek z naslovom Habsburžanstvo v našem zunanjem ministrstvu,
Slovenec: političen list za slovenski narod (12.04.1921), letnik 49, številka 81. Vir: www.dlib.si

Simon Štihec

mag. teologije, župnik župnije Dobrovnik, SI-9223 Dobrovnik 12
e-naslov: simon.stihec@gmail.com

DOKUMENTI O CERKVI MED PREKMURCI V ŠKOFIJSKEM ARHIVU SOMBOTEL

Konec prve svetovne vojne, razpad države Avstro-Ogrske in nastanek nove države, Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, je prinesel mnoge posledice tudi za škofijo Sombotel. Kot celotna Madžarska in z njo njene škofije je tudi Sombotel izgubil velik del ozemlja. Od središča škofije sta bili ločeni dve dekaniji, Murska Sobota in Lendava, ki sta prišli pod novo jugoslovansko oblast. Na novo postavljena državna meja, v začetku še nedorečena, je v letu 1923 postala mednarodno priznana.

Škofijo Sombotel je v tem času vodil grof Janos Mikes de Zabola (1876–1945), član ugledne madžarske plemiške rodbine, ki je izvirala z območja današnje Romunije. Za škofa je bil izbran zelo mlad in je vodil škofijo sv. Martina od leta 1911 do 1936. Takrat se je umaknil v pokoj in dobil naslov škofa Acmoniae. V času političnega prevrata se je zelo zavzemal, da bi bilo Prekmurje še naprej sestavni del škofije Sombotel. Ko je uvidel, da je Sveti sedež kot izvršeno dejstvo sprejel nastanek nove jugoslovanske države in da bo novemu političnemu zemljevidu treba prilagoditi tudi cerkveno ureditev, je z obžalovanjem sprejel odločitev papeža Pija XI., vendar je od tedaj naprej moči posvetil organiziranju škofije in njenih ustanov v novem okviru. Še naprej je ohranjal stike z nekaterimi prekmurskimi duhovniki, ki so ostali zunaj njegove škofije ter so pozneje prišli pod oblast lavantinskega škofa. Močno podporo je imel predvsem v soboškem in lendavskem dekanu, Ivanu Slepцу in Florijanu Straussu. Dopisi, ki sta ju dekana pošiljala svojemu nekdanjemu cerkvenemu predstojniku, kažejo na razmere, ki so nastale v Prekmurju potem, ko je bilo ozemlje vključeno v jugoslovansko državo.

Med svojimi sodelavci je škof Mikes vedno imel takšne, ki so znali prekmursko in so mu bili v pomoč pri poslovanju s tem delom škofije. Med temi je imel posebno mesto dr. Franc Rogač (1880, Tišina–1961. Budimpešta), poznejši

škof v kraju Pecs.¹ Tu je službo pomožnega škofa nastopil junija 1948. Najprej je deloval na Tišini, v Sombotelu pa je opravljal različne službe: škofijski ceremoniar, arhivar, spiritual v bogoslovju, škofijski tajnik, ravnatelj škofijske pisarne, stolni kanonik, oficial cerkvenega sodišča in več drugih. Bil je med uradniki škofijske hranilnice, sodeloval je pri ustanovitvi škofijske tiskarne in knjigarne. Rogač je bil poznan po tem, da je v kuriji zastopal interese prekmurskih duhovnikov, med katerimi je imel ugledno mesto. Zanj so očitno vedeli tudi v Ljubljani in so ga predlagali za cerkvenega upravitelja Prekmurja, dokler se ne bi razmere dokončno uredile.

Dokumente, objavljene v nadaljevanju, hrani Škofijski arhiv v Sombotelu in so del škofijske ordinariatne pisarne. Nanašajo se na razmere v Prekmurju, ki so nastale po koncu vojne in v času iskanja nove cerkvene ureditve. Škof Mikes je upal, da bo škofija ostala nedotaknjena. Zavzemal se je, da bi se to uresničilo, vendar je kmalu spoznal, da bodo prevladali širši mednarodno-politični interesi. V tem smislu je dobival dopise tako s strani dunajskega nuncija kot nato tudi s strani apostolskega nuncija v Budimpešti. Slednjič ga je z novimi razmerami in novimi pristojnostmi seznanil še lavantinski škof dr. Andrej Karlin. Ker je bila župnija Dobrovnik razdeljena z novo državno mejo, je bila za vasi, ki so ostale del sombotelske škofije, ustanovljena nova župnija.²

V sombotelskem škofijskem arhivu so dostopni vsi pomembnejši dokumenti, ki osvetlujejo dogajanje takratnega časa. Nekateri dokumenti prikazujejo stanje duha in težave, ki so se pojavile po priključitvi Prekmurja jugoslovanski državi. To je še posebej lepo prikazano v pismih, ki jih je pisal takratni soboški župnik János Szelepec sombotelskemu škofu. Večina teh dokumentov se nahaja v rokopisih, ki so zelo težko berljivi oziroma v posameznih delih ali pa v celoti neberljivi. Nekateri rokopisi so že natipkani. V zvezi s tem pa naletimo na težavo, saj se natipkani dokumenti ne ujemajo z originalnimi rokopisi (manjkajo kakšne besede oziroma so nekatere stvari slovnično popravljene, dodane ali izpuščene).

¹ Prim. Vilko Novak, Rogač Franc, v: *SBL III.* (ur. Alfonz Gspan), Ljubljana 1960–1971, str. 120. O Rogaču glej tudi: Rogač, Franc: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi512744/> (pridobljeno 2. 5. 2020).

² Prvotno je v dobrovniško župnijo spadalo deset vasi: Dobrovnik, Jósecz, Bödeháza, Gáborjánháza, Szijártóháza, Szombatfa, Žitkovci, Kamovci, Genterovci in Radmožanci. To nakazuje na uredbo kralja Štefana, ki je odredil, da naj deset naselij ustanovi svojo župnijo. Leta 1919 je bila čez ozemlje župnije potegnjena nova državna meja. Pet vasi je ostalo na madžarski strani (Jósecz, Bödeháza, Gáborjánháza, Szijártóháza in Szombatfa), zanje je takratni sombotelski škof dne 17. marca 1928 ustanovil novo ekspozituro s sedežem v Gáborjánházi. O tem priča tudi spominska plošča, ki se nahaja ob vhodu v župnijsko cerkev v Gáborjánházi: »Az ősi lendvavásárhelyi plébániatemplom helyett, amelyet Trianon elszakított, épült ez a templom az elárvult öt község hívei száma, hogy benne az ép Magyarországért is feltörő imákat meghallgassa a magyarok Patronája.« V prevodu se to glasi: »Ta cerkev je bila zgrajena namesto starodavne dobrovniške (lendvavásárhelyi), od Trianona odtrgane župnijske cerkve za pet osirotelih vasi, da bi v njej Zaščitnica Madžarov uslišala tudi molitve, vzdihujoče za celotno Madžarsko.« Lendvavásárhely je bilo madžarsko poimenovanje naselja Dobrovnik v času Kraljevine Madžarske ter med leti 1941 in 1945, vendar se poimenovanje med domačini ni prijelo, uporabljala se je oblika Dobronak oz. slovensko Dobrovnik. Prim. Atilla Kovács, *Dobronaki életképek a 20. század első feléből* – Podobe iz življenja Dobronika v prvi polovici 20. stoletja. Lendava, str. 21.

Velika večina dokumentov je vodena pod oznako SZEL AC, kar pomeni Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár Acta Cancellariae. Tej oznaki sta dodani še letnica nastanka dokumenta in njena številka. Nekateri dokumenti, predvsem pisma, ki spadajo v zapuščino škofa Mikesa, pa so vodeni samo pod oznako SZEL AC brez letnice nastanka in številke.

1 PREDSTAVITEV POSAMEZNIH DOKUMENTOV

Dokument št. 1: SZEL AC 1919/3991

Dopis dunajskega apostolskega nuncija Teodorja Valfrè di Bonzo sombotelskemu škofu Mikesu z dne 18. septembra 1919. V dopisu mu sporoča, da je od jugoslovanske delegacije prejel promemorijo s pobudo, da za župnije v Prekmurju imenuje generalnega vikarja. Predlagajo dr. Franca Rogača.

NUNZIATURA APOSTOLICA

Vienna, 18 settembre 1919

No. 18612

OGGETTO

Illmo e Revmo Signore,

Ho subito comunicato alla Santa Sede la lieta notizia che la S. V. Illma e Revma mi ha dato, del felice ritorno alla sua sede e dell'entusiastico giubilo con cui Clero e popolo lo hanno accolto. Unitamente con la S. V. ne porgo a DIO e alla VERGINE SANTISSIMA profondi ringraziamenti, e a lei sincere felicitazioni.

Ieri questa Legazione del Regno dei Serbi, Croati e Sloveni mi ha consegnato il seguente Pro-Memoria:

»Legazione del Regno dei Serbi, Croati e Sloveni.

Pro memoria.

Siccome lo Stato Jugoslavo ha occupato sulla case del trattato di pace il paese Prekmurje, questo è di conseguenza separato dalla diocesi del Vescovo Conte Mikes in Sombately. Per evitare una interruzione delle funzioni ecclesiastiche il Governo di Ljubljana prega che si disponga l'Opportuno affinchè il Vescovo Conte Mikes nomini a Vicario Generale in Prekmurje il sloveno Dr Rogac, che già una volta era addetto al suddetto Vescovo.

Vienna, il 17 settembre 1919«

Ove la S. V. non lo ritenga inopportuno, parmi sarebbe bene provvedere quanto più sollecitamente possibile, a che non avvenga l'accennata interruzione e ciò anche, sempre se la S. V. lo giudica conveniente, con la nomina a

Vicario Generale temporaneo per la regione occupata nella persona del Revdo Dr Rogac.

Profitto poi volentieri dell 'incontro per confermarmi

della S. V. Illma e Revma

dev.mo + Teodoro Arc. Di Trebisonda³

Nunzio Apostolico

Per maggiore facilità di recapito voglia la S. V. pure mandare a questa Nunziatura il documento di nomina che V. S. prenderà; di qua si porterà a conoscenza dell'interessato.

Dokument št. 2: SZEL AC 1919/3300

Škof Mikeš imenuje Florijana Straussa in Jánosa Slepca za generalna vikarja za dele škofije, kjer sta delovala kot dekana že do tedaj. Službo sta opravljala do leta 1923.

A szombathelyi püspöktől

3300/1919

Üdv és áldás az Olvasóknak!

Gondoskodni akarván azon plebániák hiveinek lelki igényeiről, akik jelen körülmények közt a megszállás miatt velem, mint főpásztorral érintkezni nem tudnak, az alsólendvai esperesi kerületnek úgy magyar, mint vend nyelvű plebániáira nézve Strausz Flórián t.b. kanonok, alsólendvai esperesplébánost, a muraszombati és szt gotthárdi esperesi kerületek megszállott vagy megszállandó területére nézve Szelepecz János, muraszombati esperesplébánost a Codex J. C. 366. canonja alapján püspöki helynökké teljes joghatósággal kinevezem. Ha a szükség úgy kívánja, még oly ügyekben is intézkedhetnek, melyekhez a Codex speciale mandatumot ir elő, pl. a 2314. canon értelmében absolutio ab excommunicatione pro foro externo, amire a .megtéréseknél lehet szükség. – Jelen intézkedésem érvényes addig, míg azt vissza nem vonom, és azon esetre, ha a megszállás a jövőben még oly községekre is kiterjedne, melyek eddig megszállva nincsenek, vagy ha már megszállva vannak, valamely fentebb meg nem nevezett szomszédos esperesi kerületbe tartoznak: ezek a községek joghatóság szempontjából akár a muraszombati, akár az alsólendvai püspöki helynökséghez csatlakozhatnak.

³ Nadškof Teodoro Valfrè di Bonzo (1854–1922) je bil apostolski nuncij na Dunaju od leta 1916 do konca leta 1919, ko je bil imenovan za kardinala. Na Dunaj je bil poslan na izrecno željo papeža Benedikta XV. Službo je nastopil le kratek čas pred smrtjo cesarja Franca Jožefa (21. november 1916). Marca 1920 je bil imenovan in je do smrti ostal prefekt kongregacije za redovnike. Prim. D. Squicciarini, *Nunzi apostolici a Vienna*, Vaticano 1998, str. 247–249.

Egyuttal értesitem a fentt kinevezett püspöki helynököket, hogy az apostoli Szentszék bizonyos sürgős esetekre a plébánosoknak is adott felmentési jogot a házassági akadályok alól, melyet a megszállott, vagy megszállandó területekre nézve ezennel engedélyezek. Csatolom erre vonatkozó apostoli engedély másolatát.

Isten áldását kérve működésükre vagyok.

Szombathely, 1919. aug. 28

Krisztusban jóakaró főpásztoruk

János s.k., püspök

Dokument št. 3: SZEL AC 1919/5683

Madžarske oblasti so preganjale nekatere slovenske duhovnike. Obtoževale so jih jugoslovanske propagande. Policijska postaja v Monoštru (Szentgotthárd) je dne 14. novembra 1919 obvestila škofijski ordinariat v Sombotelu, da duhovnika Géza Tüll in István Kocián hodita v Jugoslavijo in od tam prejemata obiske. S svojo besedo delujeta propaganda za priključitev k Jugoslaviji, čemur pa prebivalci nasprotujejo. Sicer pa za njuno protidržavno delovanje nimajo dokazov, a škofa prosijo, da ju premesti v drugo župnijo.

M. Államrendőrkapitányság Szentgotthárd

1138/1919 szám.

Bizalmas

Méltóságos

Gróf Mikes János Urnak, megyes püspök, Szombathely

Szives tudomásvetel és esetleges intézkedés végett tiszteletteljesen közlöm Méltóságoddal a következőket:

Bizalmas uton tudomásomra hozták, hogy Tüll Géza felsőszölnöki és Kocián István apátistvánfalvai plébánosok jugoszláv érzelműek és hogy ez irányban agitálnak is a megszállott területen.

Ez ügyben a nyomozati eljárást lefolytattattam, de az eljárás semminek sem pozitív adatot ellenük nem tudott felhozni, csak annyit, hogy nevezettek gyakran járnak át megszállott területre s hozzájuk vizont.

Kocián m. é. december hoban Rábatótfaluban egy összejövetel alkalmával Hegedüs rábakethelyi jegyző előtt is azon kijelentést tette, hogy ő nem magyar, nagyon szeretné, ha a jugoszlávokhoz szakadnának.

A lakosság nagyon ellenük van és náluk erősen tartja magát, miszerint a felhozott vádak velük szemben tényleg a valóságnak megfelelnek s kívánatosnak tartják is őket más helyre való elmozdításra.

Szentgotthárd, 1919. nov. 14

A kap. vezető hiv. táv.

fogalmazó.

Dokument št. 4: SZEL AC 1919/5683

Na gornji dopis je škof Mikes odgovoril dne 27. novembra 1919. Sporočil je, da bedi nad govoricami, vendarle ni dokazov o njunem protidržavnem delovanju. Zato ju ne more premestiti. Je kar nekaj duhovnikov, ki so zvesti državi. Prosi, da mu na diskreten način sporočijo, če kaj najdejo. Stvari bo nato na primeren način tudi uredil. Hkrati je prosil komandirja policijske postaje v Monoštru (Szentgotthárd), da naj s takšnim početjem ne odvrčajo duhovnikov, posebno še tistih, ki so zvesti.

A SZOMBATHELYI PÜSPÖKTŐL

_____ szám

19

Nagytek.

M. Államredőrkapitányságnak,
Szentgotthárd.

1138. sz. bizalmas megkeresésére értesitem a nt. Kapitányságot, hogy a szóban forgó két pap működését én magam is állandóan figyelemmel kísérem és mivel ellenük semmi alapos panaszt nem hallottam, becses átiratuknak nem tudok különös fontosságot tulajdonítani.

A jó ügy érdekében különösen fontosnak tartanám azt, hogy bántó megfigyelés és alaptalan vádaskodás által ne idegenítsük el magunktól azokat a nemzetiségi papokat, akik hűek a magyar állameszméhez. Ha aztán valami komoly alappal bíró panasz merül fel és azt velem közölni méltóztatik bizalmas uton, meg fogom találni a orvosláshoz szükséges eszközöket.

Kiváló tisztelettel

Szombathely, 1919. nov. 27
szombathelyi püspök

Dokument št. 5: SZEL AC, zapuščina škofa Janosa Mikesa. Pismo župnika Jánosa Slepca škofu.⁴

Soboški župnik János Slepce leta 1920 poroča sombotelskemu škofu, da je jugoslovanska vojska zasedla prostore katoliške šole. Na samem objektu šole so naredili zelo veliko škode: polomili so vsa okna, klopi pa so zažgali. S tem so povzročili zelo veliko škode tamkajšnji župnijski skupnosti. Zaradi zasedbe šole niso mogli začeti s poučevanjem otrok.

Méltóságos Uram!

Ép jó alkalmom lévén a levélküldésre röviden teszem jelentésemet:

1. A katonaság a kath iskolában befészkelte magát és mint mult évben ugy a zidén sem taníthatunk. Az ablaküvegeket betördelték, a padokat elégették. Kérem ezt az ... tudomására adni, mint az evangélikusok csinálták püspökjük révén a ... iskolánál.

2. Keresztury Vincének Vashidegkuton lehetetlen a helyzete propter ordinás populi.

3. A nagydolányi plébánia ellátása ügyében is lenne már valamit tenni.

4. A mi árva vendvidékünk ügyében ugylátszik senki sem működik. Kegyeskedjék érdeklődni ... a kormányzóval, mit szenvedtük H... legaázatosabb szolgálja.

Iskolaapácák akarnak letelepedni itt, nekem a letelepedésre engedélyt adni felhatalmazásom nincs. Különben ezt talám dr. Pável már szóba is hozta.

Dokument št. 6: SZEL AC, zapuščina škofa Jánosa Mikesa. Pismo župnika Jánosa Slepca škofu z dne 19. aprila 1921.

V njem župnik Slepce piše, da že dolgo ni dobil nobenega obvestila od škofa. Prav zaradi tega meni, da je škof pozabil na usodo vendskega ljudstva. Piše tudi, da je prepričan, da bodo sedaj nastopili odločilni dogodki. Zato prosi škofa, naj z grofom Sigreyijem vse storita v njihovo korist.

Ob koncu pisma zapiše, da bi bil zelo vesel, če bi mu škof preko markovskega župnika Karla Ficka namenil nekaj spodbudnih vrstic.

Méltóságos Püspök Ur!

Már oly rég nem kaptam semmi értesítést Méltóságodtól, hogy szinte azt gondolom, hogy elfelejtkeztek a vend nép sorsáról. Ha az előjelek nem csálnak most lesznek a döntő fordulatok.

⁴ Pismo ni datirano in tudi ni podpisano. V arhivu je mogoče zaslediti dokument SZEL AC 1920/4874, v katerem piše, da je takratni murskosoboški župnik János Slepce o tem dogodku poročal na škofijo v Sombotel. Dokument je zaradi rokopisa zelo težko berljiv, predvsem v drugem (sklepem) delu. Zato navajamo Slepcevo pismo.

Nagyon kérem Méltóságodat, hogy Sigrey gróffal egyetemben tegyenek meg mindent érdekünkben.

Nagyon örülnék, ha Fickó Károly marokréti plébános közvetítésével egy pár vígasztaló sort tudnál hozzám juttatni.

M. Szombat, 1921. ápr. 19.

Szlepecz János

Dokument št. 7: Članek v časopisu *Slovenec*, št. 81, dne 12. aprila 1921, str. 1–2 (povzetek članka v madžarskem jeziku)

Članek z naslovom Habsburžanstvo v našem zunanjem ministrstvu govori o habsburških tendencah v jugoslovanskem zunanjem ministrstvu. Z odhodom kralja Karla iz Madžarske so se rešili nevarnosti, da bi madžarski kralj jugoslovanska ozemlja, ki so nekoč spadala pod krono sv. Štefana, odtrgal od Madžarske. Vendar pa kljub temu nevarnost še ni povsem mimo. Najhujše je namreč to, da imajo habsburški nazori svojo podporo tudi v zunanjem ministrstvu. Ob tem članek navaja nekaj primerov.

Slovenec 1921 IV. 12

Habsburg tendenciák a mi külügyminisztériumunkban

Károlynak Magyarországból való elmenetével ezuttal megszabadultunk ama veszélytől, hogy a magyar király a mi jugoszláv vidékeinket, amelyek egykor szent István király koronája alá tartoztak, elszakítsa. Ez a veszély azonban még nem múlt el tökéletesen. Legrosszabb az, hogy a Habsburgofil eszméknek a mi külügyminisztériumunkban van támasza ama nemtörődomséggel, amelyek a Habsburgok ügyét mozdítja elő.

Ime néhány példa! A szlovének ama panaszára, hogy a kormány keveset törődött Karinthiával, a volt külügyminiszter dr. Vesnics azt felelte: »Ha nektek nem tetszik, menjetek ahová akartok« azaz vagy német Ausztriába vagy Itáliába. Ugyanezt mondotta a bunjevácoknak, hogy ha nem tetszik nekik menjenek Magyarországra. Ha másvalaki így beszélt volna, azt mint hazaárulót elítélnék. Vesnics meg ezek után még államunkat képviseli Párizsban!

A karinthis szlovének házait gyújtogatják, vezetőiket gyilkolják, a mi kormányunk meg nem tesz semmit. El kellene zárni az Ausztriába való élelmiszer bevitelt, míg a dühöngő németek észbe nem kapnak és a szlovéneknek nem hagyának békét. A kiviteli kereskedők öröme pedig ezzel a kormány nem törődik.

A prekmurjei plébános Klekl már egy éven túl van minden ok nélkül a magyar ... zárva. Az ő kiszabadítására nem kellene a kormánynak egyebet tenni mint egy pár magyar mágnést, kik akadálytalanul járnak Prekmurjében, lecsukni

addig, amig Klekl ki nem szabadul. A kormány egy ilyáztatlan áldozattal nem törődik. Hogyan exponálják magukat akkor más Szlovének a mi hazánkért, ha látják, hogy a magyar kormány oly hatalmas, a mienk meg nem. Hisz ... már minden szlovénnel, kinek valami útja van Magyarországba, megtörténhetik, hogy a magyarok bebörtönözik nemzeties érzülete miatt, amelyből a mi kormányunk vagy nem tudja, vagy nem akarja kiszabadítani. Az ily kormány ápolja a magyarságot és a habsburgi kérdést. A prekmurjei püspök Mikes most fogadta Szombathelyen Károly exkirályt palotájában. Sürgös szükség volna, hogy Prekmurje kivéttessék Mikes püspök joghatóságából. A belgrádi nunciatura kész Prekmurje részére apostoli komisszárt rendelni; a külügyministeriumban pedig az ily csekélységgel nem törődnek.

Dokument št. 8: SZEL AC, zapuščina škofa Jánosa Mikesa. Pismo župnika Karla Ficka škofu Mikesu z dne 17. aprila 1921

V imenu soboškega župnika je pismo napisal Karel Ficko, župnik v Markovcih, z namenom, da seznani škofa o tem, da soboški župnik Slepce ne bo več dolgo mogel prenašati pritiskov s strani jugoslovanske oblasti. Začenja izgublja upanje. Zelo čaka madžarski časopis, v upanju, da bo v njem našel kaj spodbudnega, kakšno obljubo. Ta časopis mu dostavlja tedensko on sam, in s tem tvega, da ga ujamejo in ga kaznujejo: denarno ali pa celo z zaporom. Župnik Ficko prosi škofa, naj pomiri Slepca – predvsem naj mu napiše, ali obstaja kakšno upanje, da nastopi kakšna sprememba v zvezi z nastalimi razmerami.

Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Ur!
Kegyes Főpásztorom!

A muraszombati esperes úr nevében bátorkodom Méltóságodat felkeresni. Élőszóval alkalmi posta útján, mert írásban nem tanácsos, felkért engem, hogy ő a hatóságok nap nap után megismétlődő alkalmatlankodásaik, zaklatásaik már nem fogja birni sokáig; kezdi minden reményét veszíteni. Várva várja a magyar ujságot, amit én szállítok neki hetenkint gyalog posta útján; ha a postát elcsipik: 200 kor birság vagy 10 napi elzárást varnak a nyakába; talán lesz benne valami reménykellő közlemény; ígéret, vigasztalás van elég, de eddig egyik sem ment teljesedésbe. Mozogni nem birunk, a határt átlépni veszedelmes, nem tanácsos jugoszláv részről, befelé pedig a vonatjárás már fél éve szünetel. A hegyes vidéken lakó nép soha sem volt barátja a felszabadítóknak, a rómaiak (?) szintén kijózanodtak már, hogy micsoda ostobaságot követtek el, amikor az ájtó katonaság lovaikat bokrétazták és csokolták. Nem kellene – egy kevés, minden viszonytal megalkuvó, köpönyegforgatás részét kivéve – senkinek, a köznépek róluk alkotott véleménye ezzel záródik »ezek tönkretesznek bennünket«.

Ezek után odaadó tisztelettel kéri Méltóságodat a mszombati pp. helynök esperes úr, kegyeskedjék – Marokrétre cimezve, én eljuttatom kezeihez – megnyugtatni, kitartásra erőt adni azzal, vajjon van-e egyáltalában remény, hogy a mostani állapotokban bekövetkezhetik-e valami változás.

Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Úrnak Kr. hű fia

Ficzko Károly

Marokrét, 1921. ápr. 17

Dokument št. 9. SZEL AC 1923/2913

Državni tajnik kardinal Gasparri je 30. septembra 1923 obvestil škofa Mikesa, da je Sveti sedež, po pritisku oblasti iz Beograda, za ozemlje sombotelske škofije, ki je po novem padlo pod jugoslovansko oblast, ustanovil apostolsko administraturo. Za apostolskega administratorja je bil imenovan mariborski škof. Po mnenju kardinala je Sveti sedež tako odločitev sprejel v korist vernikov. »Praedictum Gubernium postulavit a Sancta Sede ut fidelium dioecesis Sabariensis qui nunc subditi iugoslavi facti sunt, curam spiritualem alicui praelato eiusdem nationis committeret.«

DAL VATICANO, 30. Septembris 1923.

SEGRETERIA DI STATO

di Sua Santità

No 22I49.

DA CITARSI NELLA RISPOSTA

Illme ac Rev. me Domine,

Amplitudini Tuae apprime notum est quot opponantur a Gubernio Beogradensi difficultates quod spectat ad exercitium iurisdictionis episcopalis in tuae Dioecesis paroeciis quae intra limites territorii iugoslavi inveniuntur.

Praedictum Gubernium postulavit a Sancta Sede ut fidelium dioecesis Sabariensis, qui nunc subditi iugoslavi facti sunt, curam spiritualem alicui praelato eiusdem nationis committeret.

Id autem Sancta Sedes, quantum possibile fuit, differre studuit. Verum attentis hodiernis rerum adiunctis, Sancta Sedes, ne animarum salus quid detrimenti capiat, neve difficultates novae veteribus aggerantur, praedictam provisionem non amplius pose differri autumat.

Amplitudo Tua, igitur, pro eo quo erga Sanctam Sedem et religionis bonum nunc fervet studio, aequo sane animo ferret ut praedictae portio-
n u m dioecesis

Sabariensis administratio, a Summo Pontifice, iis perdurantibus rerum adiunctis, Lavantinae dioecesis committatur.

Quae dum tecum communico occasionem libenter nanciscor sensus estimationis maximae erga Te meae profitendi, quibus maneo

Tibi add. mus

P. C. Gasparri

Dokument št. 10: SZEL AC 1923/2193

Škof Mikes je v pismu z dne 7. oktobra 1923 izrazil svoje obžalovanje glede odločitev Svetega sedeža, vendar je na podlagi nastalih okoliščin to odločitev tudi sprejel.

A SZOMBATHELYI PÜSPÖKTŐL

..... szám.

1923.

Eminentissime Domine Cardinalis!

Die 6-a Octobris accepi Eminentiae Vestrae de die 30-a Septembris anni currentis sub numero 22149 datas ad me litteras. Maximo cordis mei dolore certior exinde factus sum superandos a ma esse, et ad tempus, tot fideles almae dioecesi Sabariensi semper in quibuscunque temporum circumstantiis addictissimos; tot filios meos sacerdotes patri suo obedientissimos.

Sed dolori patris filios maerentis simul affecetus solaminis se sociavit videns ex epistola Eminentiae Vestrae supralaudata Sactam Sedem apostolicam semper sapientissime in rebus pro salute fidelium procedentem in hac quoque causa non aliud prosecutum fuisse, ac solum bonum animarum; et ideo huic dispositioni Sanctae Sedis, tamquam in hodiernis circumstantiis utili, quia et necessariae animo obedienti acquiescam. Cum tamen sic me paratum ad omnia quae Sanctae Sedi opportuna videntur, et exequenda et facienda promitto, humillime rogo Eminentiam Vestram, ut pro transferenda jurisdictione ad Reverendissimum Ordinarium Lavacensem certam quandam diem, veluti terminum a quo praefigere ad multas praecavendas incertitudines et ad exinde facile oriunda incommoda evitanda non dedignemini.

Non tamen possum hac occasione praetermittere sensus amplissimos gratitudinis Eminentiae Vestrae aperire experiens in hac causa tam insignem erga dioecesi nec nostram benevolentiam, tam prudentem et circumspectum modum procedendi, quo usque dum possibile fuit, conanima regiminis beogradensis saepe inania reddentes et saluti fidelium et integritati almae dioecesis Sabariensis consulere studuistis. Magnam in dolore meo consolationem attulit praecipue Eminentiae Vestrae praeclarum effatum, dioecesim Sabariensem

non disrumpi, sed tantum ad tempus ... eius jugoslavicae ditioni subjectam administrationi Reverendissimi Ordinarii Lavacensis summitti.

Sperans fore, ut alma dioecesis S. Martini precibus Patroni eius coelestis quamprimum iterum in unitatem pristinam redeat. Maneo Eminentiae Vestrae sacram purpuram...

Servus addictissimus
episcopus Sabariensis

Dokument št. 11: SZEL AC 1923/2193

Apostolski nuncij na Madžarskem je 2. novembra 1923 škofu Mikesu posredoval dopis, v katerem ga je seznanil, da bo dismembratio stopila v veljavo 1. decembra istega leta. Tako bo apostolski administrator (mariborski škof) imel dovolj časa za prevzem administrature.

NUNZIATURA APOSTOLICA

UNGHERIA

Budapest, die 2. Novembris 1923

No. 2718

Illustrissime ac Reverendissime Domine,

De mandato Eminentissimi Domini Cardinalis a Secretis Status Sanctitatis Suae notum facio Dominationi Tuas Ill.mae ac Rev.mae Sanctam Sedem auctoritatem dedisse Nuntio Apostolico Bellogradensem emanandi Decretum nominationis Episcopi Lavantini in Administratorem Apostolicum paroeciarum tuae Dioecesis in territorio jugoslavico. Decretum ipsum vigorem habebit a die 1 Decembris h. a. ita ut Episcopus Lavantinus tempus habeat providendi de translatione administrationis supra dictae.

Dum autem officium hoc absolvo, permanere gaudeo

Dominationis Tuae

Addictissimus

+ Laurentius Schioppa⁵

Arschiepiscopus Justiniapol.

Nuntius Apostolicus

Dokument št. 12: SZEL AC 1923/3824

Dopis mariborskega škofa in apostolskega administratorja sombotelskemu škofu Mikesu z dne 18. novembra 1923. Škof Andrej Karlin mu sporoča, da je bil imenovan za apostolskega administratorja Prekmurja in da bo službo nastopil 1. decembra 1923. Imenovanje bo objavljeno tudi v škofijskem uradnem listu.

⁵ Nadškof mons. Lorenzo Schioppa je bil prvi apostolski nuncij v novoustanovljeni Republiki Madžarski. Službo nuncija je opravljal od 1920 do 1925, ko je odstopil.

Pr. – ep. Ordinarius Lavantinus

Nr. 3824

Maribori, die 18. Nov. 1923

Reverendissimo

Ordinariui Episcopali Sabariensi Sabariae.

Pr. – ep. Ordinarius Lavantinus honori sibi ducit comiter significare, Apostolicum Nuntium Belgradi auctoritate et mandato Sedis Apostolicae per decretum de die 1. Nov. 1923 Nr. 1882 Reverendissimum Dominum Dr. Andre-am Karlin, Episcopum Lavantinum, pro ea parte dioecesis Sabariensis, quae in territorio sita est Regni Serviorum, Croatorum et Slovenorum, Administrato-rem Apostolicum ad nutum S. Sedis nominasse et constituisse cum omnibus iuribus, privilegiis et facultatibus, quae vi canorum huic muneri adnesca sunt, contrariis non obstantibus quibus libet.

Possessio et exercitium Administrationis Apostolicae die 1. Decembris hu-ius anni effectum suum sortientur. De hac dispositione respectiva officia paro-chialia in folio officiali dioecesis Lavantinae certiora reddentur.

Velit Reverendissimus Ordinarius hanc rem hanc rem notificatam habere.

+ Andreas, Epps.

Dokument št. 13: SZEL AC 1923/1341

Konec leta 1923 se je zaključila preureditev sombotelske škofije. Nove meje so raz-polovile dekanije in tudi župnije. Verniki velikokrat niso upoštevali nove ureditve. Odtrgane vasi (podružnice) so se še naprej nagibale k prejšnjim župnijam – tako so krsti, poroke in pogrebi potekali na drugi strani nove meje. Glede tega med škofijo in novo oblastjo ni bilo nobenega dogovora. Na madžarskem ozemlju je več vasi (podružnic) ostalo brez župnij. Za ureditev teh razmer je bilo potrebno počakati na škofijsko sinodo, ki je uredila njihov položaj.

1341. 3.

Méltóságos Herbst Géza alispán Urnak
Szombathely

Folyó évi 1600/923 sz. nagybecsü megkeresésére van szerencsém értesíteni Méltóságodat, hogy a szombathelyi egyházmegye plébániáiból a következő fi-liák vannal jugoszlávok által megszállt területen:

Felsőszölnök plébániából:

Kerkafő és
Magasfok részben.

Kercza plébániából:

Örihodos / Kerczával egyesített plébánia/
 Alsójánosfa
 Domonkosfa
 Gerőháza
 Kapornak
 Kisszerdahely
 Szomorócz

Az elszakított részek lakossága az anyaország területén levő plébániába szokott átjönni hitbeli kötelességeinek teljesítésére. Erre vonatkozó – a plébános és elszakított hivei, illetőleg a jugoszláv hatóságok között fennálló – semmiféle írásos megegyezésről nincs tudomásom.

Szombathely, 1923. évi május hó 9.-én
 püspöki helynök

Dokument št. 14. SZEL AC 1923/355

Madžarski statistični urad je dne 24. januarja 1924 na sombotelskega škofa Mike-sa naslovil vprašalnik o verskem in upravnem stanju sombotelske škofije za leto 1923. Škof je bil naprošen, da podatke v roku dveh tednov posreduje istemu uradu. V zadnjem delu vprašalnika je bilo potrebno navesti spremembe, ki so se zgodile od prejšnjega leta. Na podlagi teh podatkov iz vprašalnika lahko vidimo, kakšno je bilo versko in upravno stanje v škofiji konec leta 1923 (po Trianonu).

M. kir. központi
 statisztikai hivatal.

300/elm. sz.

Főtisztelendő Méltóságos gróf Mikes János Püspök úrnak
 Szombathely

Hivatkozással a m. kir. központi statisztikai hivatalról szóló 1897. évi XXXV. t.-cikkre, az 1923. évre vonatkozó egyházkormányzati és igazgatási adatokkal tudakoló A./ jegyű kérdőív két példányát azzal a kéréssel van szerencsém megküldeni, hogy azokat kitöltve, az egyik példányt megőrzés céljából irattárba helyezni, a másikat pedig alulírt hivatalnak lehetőleg két hét leforgása alatt megküldeni sziveskedjék.

Együttal van szerencsém tisztelettel kérni, hogy a kérdőív utolsó pontjában az előző évi adatokkal szemben mutatkozó lényegesebb eltérések okait megemlíteni méltóztassék, hogy a hivatal ne legyen kénytelen az eltérések okáról külön átiratokban felvilágosítást kérni.

Van szerencsém egyben tisztelettel értesíteni, hogy alulirott hivatal a hitéletre vonatkozó fontosabb és közérdekű adatokat a B./ mintájú kérdőívek felhasználásával az eddigi gyakorlatnak megfelelően ezentul is közvetlenül az egyes lelkészségektől fogja beszerezni.

Ezzel kapcsolatban azonban alulirott hivatal hitéleti statisztikai nyilvántartásának kiegészítése, illetve helyesbitése végett tisztelettel felkérem, hogy a főhatósága alá tartozó lelkészségek sorába a mult év folyamán beállott változásokat: t. i. új lelkészségek keletkezését vagy régiéek megszűnését alulirott hivatallal mielőbb közölni méltóztassék, hogy mielőtt alulirott hivatal az 1923. évre vonatkozó B./ mintájú hitéleti kérdőíveket az egyes lelkészségeknek megküldené, a tényleges állapotnak megfelelőleg helyesbitett nyilvántartás már rendelkezésre állhasson.

Fogadja Méltóságod kiváló tiszteletem nyilváníását.

Budapest, 1924. évi január hó 24-én

h. államtitkár
igazgató

A

Kérdőív

a római katolikus, a görög katolikus és a görög keleti egyházmegyéek részére 1923. évről

1. Az egyházmegye megnevezése Szombathelyi róm. kat. Egyházmegye
2. Az egyházmegyei főhatóság székhelye: Szombathely

	Csonka-Magyarország területén	Az anyaországtól elszakadt területen	A volt Horvát-Szlavon országok területén
3. Az egyházmegyében székelő káptalanok száma:	1	-	-
4. A valóságos kanonokságok száma:	6	-	-
5. A címzetes kanonokok száma:	4	2	-
6. Az egyházmegyébe hány valóságos apátság tartozik?	3	-	-
7. Az egyházmegye területén hány kiváltságos apátság van?	2	-	-
8. Hány címzetes apátság	1	2	-

9. Az egyházmegyébe hány valóságos prépostság van?	2	-	-
10. Az egyházmegye területén hány kiváltságos prépostság van?	-	-	-
11. Hány címzetes prépostság?	-	-	-
12. Az egyházmegye hány főesperességre oszlik?	3	2	1
13. Az egyházmegye hány esperesi kerületre oszlik?	15	5 egészben 3 részben	
14. Az egyházmegyében hány anyaegyház van?	119	75	-
15. a/ Az affiliált községek/leányegyházak száma?	350	301	-
15. b/ A legalább 50 hívőt számláló, nem affiliált községek száma?			
16. Mennyi volt a plébánosok száma az év végén?	92	45	-
17. Mennyi a helyettes lelkészé?	23	29	
18. Mennyi a káplánoké?	32	12	-
19. Lelkeszi teendők ellátása nélkül az egyházmegye köréből			
a/ hányan foglalkoznak hitoktatással?	17	2	-
b/ hányan egyéb tanítással?	6	-	-
c/ hányan az egyházmegyei kormányzat körül?	4	-	-
d/ hányan egyéb /itt megnevezendő/ munkakörben?	3	-	-
20. Hány növendékpap volt az év végén az egyházmegyében?	46		
Hány nyugalmazott pap volt az év végén az egyházmegyében?	9	5	-
21. Hány férfi-szerzetesrend működik az egyházmegye területén?	5	1	-
Összesen hány rendházzal?	7	1	-
Összesen hány rendtaggal?	88	4	-
22. Hány női szerzetesrend volt az egyházmegye területén?	8	2	-
Összesen hány rendházzal?	17	8	-
Összesen hány rendtaggal?	242	56	-
23. Az egyházmegye kebelébe tartozó de az egyházmegye területén kívül élő egyházi személyek száma			

a/ világi papok	3	-	-
b/ szerzetesek	-	-	-

Kelt Szombathely 1924 évi február hó 6-án

Dr. Szendy László

Az előző évi adatokkal szemben mutatkozó lényegesebb eltérések megemlítése és indoklása

1/ A leányegyházakká visszafejlődött anyaegyházak névszerinti felsorolása és anak megemlítése, hogy mily anyaegyházba osztottak be:

2/ Az anyaegyházakká fejlődött leányegyházak névszerinti felsorolása:

3/ Egyéb változások és eltérések: _____

* * * * *

A SZOMBATHELYI EGYHÁZMEGYE TRIANON UTÁN

(Az egyházmegye adatai a Statisztikai Hivatalnak. SZEL AC 1924/355)

	Trianoni Magyarország	Elszakított területek
Káptalanok száma	1	-
Valóságos kanonokságok száma	6	-
Címzetes kanonokságok száma	4	2
Valóságos apátságok száma	3	-
Kiváltságos apátságok száma	2	-
Címzetes apátságok száma	1	2
Prépostságok száma	2	-
Főesperességek száma	3	2
Esperesi kerületek száma	12	5 egészben 3 részben

Anyaegyházak száma	119	75
Leányegyházak száma	350	301
Plébánosok száma	92	45
Helyettes lelkészek száma	23	29
Káplánok száma	32	12
Lelkeszi teendő nélkül hitoktató	17	2
egyéb tanító	6	-
egyházmegyei kormányzatban	4	-
egyéb (árvaházi nevelők)	3	-
Növendékpapok száma	46	-
Nyugalmazott papok száma	91	5
Férfi szerzetesrendek száma	5	1
Férfi szerzetes rendházak száma	7	1
Rendtagok száma	88	4
Női szerzetesrendek száma	8	2
Női szerzetes rendházak száma	17	8
Rendtagok száma	242	56

Dokument št. 15. SZEL AC, zapuščina škofa Jánosa Mikesa. Pismo župnika Jánosa Slepca škofu Mikesu z dne 27. oktobra 1924

V pismu župnik Slepce opisuje svojo bolečino, da mora še vedno ostati v Murski Soboti. Prepričan je bil, da po degradaciji službe generalnega vikarja ne bo ostal v Murski Soboti niti pet minut. Zato škofa sprašuje, ali obstaja kakšna možnost, da se reši od tam. V pismu poudari, da so se zoper njega načrtno uprli tako cerkvena kakor tudi državna oblast. Izpostavi, da je glede razdelitve ozemlja on pri vsem najmanj kriv.

Délvasmegyei Takarékpénztár
Részvénytársaság
Muraszombatban
Muraszombat, 1924. X.hó 27n

Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Ur!

Innen onnan egy éve, hogy a szombathelyi egyházmegyétől in erőszakosan elszakítottak, mellyel az én ittlétem még keserűbb lett. Én azt vártam, hogy püspöki helynökségem degradálása után egy percig sem fogok tovább itt maradni ádáz ellenségeim gyalázkodásai közepette, hanem ama országban, melynek eszmeiért 5 éven át szenvedtem, kapok egy kis zugot, ahol kipihenhetem magam. A vendvidék területiális mai helyzetének talán én vagyok legkevésbé oka és mégis nekem kell legtöbbet szenvednem. Alkalmazkodjak? Megtagadjam elveimet,

érzéseimet? Nem volnék e akkor megvetendő egyén? Hisz minden szó, munka legcsekélyebb félrelépés bűn volna. Nem vázalom üldöztetésem a sajtóban, meghurcoltatásomat a bíróságnál, érzékeny büntetéseket, melyeket kellett fizetnem, az új főpásztor brutalitását velem szemben, melyről – hiszem – dr. Rogács kanonok ur jelentést tett – csak azon csodálkozom, hogy az Isten kegyelme még életben tart. Reményeink végleg szétfoslottak, e vidék sorsa beláthatatlan időkre meg van pecsételve; az én további ittlétem az öngyilkossággal határos.

Mély alázattal kérem azért Méltóságodat, kegyeskedjék engem értesíteni van e lehetősége annak, hogy én innen kiszabaduljak és mily állást szánt nekem, különben vagyis csak sirhalmomra ültethetik az elismerés virágait.

Most már koncentrikusan fog össze ellenem az állami és egyházi hatóság. A kegyuri fájárandóságot megszüntették, ... elvették, de adtak heyébe két káplánt, kiket nekem kell élelmezni stb. A magyar egyház jog történelem fejlődését nem ismerik nem is akarják ismerni; a visita a patrometus velük semmi. Csak arra várnak, hogy a jugoszláv concordatumban területileg is oda legyünk csatolva és akkor leszegényítve szolgálkka tehessenek. Tőlünk nem kérdez senki semmit, Klekl és társa őrzöng az ő ideológiájába. Nincs, ki velünk törödnék, érdekünkben szöt emelne.

Kegyes válaszát várva maradtam Méltóságodnak legalázatosabb szolgálja:
Szlepecz

Dokument št. 16. SZEL AC, zapuščina škofa Jánosa Mikesa. Pismo Jánosa Slepca škofu Mikesu z dne 11. novembra 1926

V pismu Slepca poudari, da se je njegovo preganjanje s strani države nekoliko umirilo; sedaj bolj nanj pritiska cerkvena oblast. Nič, kar naredi, ni dobro. Tudi to, da se je odpovedal službi dekana, ni bilo dobro. V pismu tudi poudari, da je iz nekaterih virov seznanjen, da bo odstranjen iz župnije. Ob tem se mu postavlja vprašanje, kaj bo storil s svojo ostarelo materjo. V pismu tudi piše, da je v nemilost cerkvenih oblasti padel tudi dolnjelendavski župnik. Ob tem je prepričan, da je tako in bo ostalo tako do konca, saj bodo duhovnike, ki so ostali tukaj, preganjali tako dolgo, dokler bodo pri njih odkrili kanček madžarske pripadnosti. V pismu spregovori tudi o dogajanju s cerkvenim premoženjem. Prepričan je, da bo slej ko prej prišlo do sekularizacije cerkvenega premoženja.

Méltóságos Uram!

gr. Szápáry László Ó Nagyméltóságának kegyes megbizásából tisztelettel értesítem, hogy a kérdéses Máriaszobor az összes alapzati kövekkel

Méltóságoddal megbeszélt feltétele mellett a muraszombati Szápáry grófi család kriptájában rendelkezésre áll.

Nem tudom azonban, hogy a mostani nehéz elszállítási és költséges vámkezelési viszonyok mellett oportunos volna-e az egész ügyletet lebonyolítani? Kedvező változásra pedig seholsem mutatkozik biztató remény.

Velem szemben a világi hatóság alábbhagyott az üldözéssel, ámbar állandóan rendőri felügyelet mellett kísérik házamat, de annál nagyobb düh-hel tör ellenem az egyházi hatóság. Az én előterjesztéseimbe mindig belekapkodnak, ha irok nekik az baj, ha nem irok, az is baj. Az esperességről már lemondtam, az is baj. Recseg, ropog alattam minden, egyes elejtett nyilatkozatokból arról is értesültem, hogy plébániámtól is eltávolítanak egyházkormányzati szempontból. Róma messze van, ki tudja annak döntését kívánni, jogorvoslat kivárásába belepusztul az ember. Magamról könnyen határoznék, de itt van mellettem öreg édesanyám, mit csinálok azzal? – Az alsólendvai Nagyságos Ur is már velem eszi a kegyvesztettség keserű kenyerét. Így van és lesz ez mindvégig, az összes ittmaradott papságon végig fognak suhintani vasvesszővel, míg egy szikrányit is fel tudnak fedezni az ő magyar érzésükből.

A plébániajavadalmak alapjait most döngetik. Először szorgalmazzák a patronatusi váltságot, azután a váltságföldekre elviselhetetlen adókat rónak. Szápáry uradalomban már a pusztá földeket bocsátják áruba, a többi nagy birtok is hasonló helyzetben van. A nagybirtok liquidálása után természetesen fog bekövetkezni az egyházi vagyon saecularizációja. Az általános romhalmaz felett most már hiába sirnak ama politikus papok, akik az egyház és vallás köpönyegét felhasználva minket eme siralmas helyzetbe beletaszítottak.

Szobor ügyében Méltóságod rendelkezéseit várva maradtam

Krisztusban változatlanul szerető fia

Szlepecz János

Murska Sobota, 1926. nov. 11.

Dokument št. 17. SZEL AC, zapuščina škofa Jánosa Mikesa. Dopis škofu glede ustanovitve župnije Gáborjánháza

Po priključitvi župnije Dobrovnik Jugoslaviji so vasi Bödeháza, Gáborjánháza, Szentistvánlak, Szijártóháza in Zalasombatfa ostale brez cerkve in župnika. To stanje je z vidika verskega življenja v prihodnosti nemogoče. Zato se je pojavila želja po ustanovitvi nove župnije v Gáborjánházi. V pričujočem dopisu je določeno, kaj vse se bo podarilo župniji in za vzdrževanje župnika.

A HERCZEG ESTERHÁZY HITBIZOMÁNY
JOGTANÁCSOSA

Budapest, 1932. január 21.

915-9/1932.

Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Ur!

A lendvavásárhelyi Jugoszláviához csatolt plébánia elvesztésével Bödeháza, Gáborjánháza, Szentistvánlak, Szijártóháza és Zalasombatfa községek templom és plébános nélkül maradtak. A jelen állapot további fenntartása a hitélet szempontjából mindinkább tarthatatlan lesz.

Ő Főméltósága Gáborjánházán plébánia felállítását előmozdítandó, hajlandó a gáborjánházai plébániának uradalmi területből 10 kat. hold szántó és 4 kat. hold rétet kiadni és ezen kívül a plébános járandóságára évi 20 m³ fát adni. Templom, vagy plébánia építéséhez felajánlja a rédcisi lebontandó 8. leltári számú cselédlakás anyagát és a templom építéséhez szükséges faanyagot. Ezzel szemben kívánja, hogy az egyházi célokat szolgáló pótlódó alól mint új kegyur mentesítve legyen.

Kérem Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Urat, kegyeskedjék ezt az ügyet tárgyalás alá venni és a felállítandó gáborjánházi plébánia ügyét canonica visitatio formájában tisztázni, amelyet azután én Főméltóságu Herceg Ur jóváhagyása alá terjesztenék.

Fogadja Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Ur kiváló tiszteletem nyilvánítását, mellyel vagyok
készséges hiva:

VIRI IN LITERATURA

Arhívski viri

Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár, Szily János u. 2, 9700 Szombathely, Madžarska
Zapuščina škofa Mikesa

Literatura

Bakó, Balázs, *Mikes János. A Szombathelyi egyházmegye püspöke*, GlobeEdit 2018, str. 185–190.

Kovács, Attila, *Dobronaki életképek a 20. század első feléből - Podobe iz življenja Dobrovnik v prvi polovici 20. stoletja.*, MNMI-ZKMN Lendava, Pokrajinski muzej Murska Sobota, Lendava 2011.

Vilko Novak, Rogač Franc, v: *SBL III.*, SAZU, Ljubljana 1960–1971, str. 120

Squicciarini, Donato, *Nunzi apostolici a Vienna*, Libreria Editrice Vaticana, Vaticano, 1998,

Zelko, Ivan, *Cerkvena pripadnost Prekmurja v zgodovini*, v: *Ivanocyjev simpozij v Rimu* (ur. Vilko Novak), Slovenska bogoslovna akademija, Rim, 1985, str. 25–30.

Zelko, Ivan, *Zgodovina Prekmurja. Izbrane razprave in članki*, Pomurska založba, Murska Sobota, 1996.

Zelko Ivan, Zgodovinski pregled cerkvene uprave v Prekmurju, v: *Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije* (ur. Anton Ožinger), Mariborski škofijski ordinariat, Maribor, 1978, str. 103–119.

POVZETEK

Prekmurje je pokrajina s posebno zgodovinsko in kulturno tradicijo. Stoletja je bila zaradi madžarske oblasti politično in gospodarsko odmaknjena od vseh pomembnejših dogajanj v matični domovini. To je privedlo do tega, da so se Prekmurci začeli upirati madžarski nadvladi in razmišljati o boljši prihodnosti. Uresničitev teh sanj so doživeli leta 1919 in tako začeli novo življenje, ne samo na političnem in gospodarskem, ampak tudi na cerkvenem področju. Cerkevno je tako Prekmurje pripadlo takratni mariborski (lavantinski) škofiji. Ta odločitev pa je pri mnogih takratnih duhovnikih, ki so bili bolj madžarsko usmerjeni, povzročila zelo velike težave. Naposled je nova državna meja in cerkvena ureditev globoko posegla v življenje nekaterih obmejnih župnij in jih zaznamovala. Ena izmed takih župnij je Dobrovnik, saj jo je nova državna meja razdelila na dve. Del razprave so dokumenti iz škofijskega arhiva v Sombotelu, ki govorijo o pestrem dogajanju na cerkvenem področju in odnosu, ki so ga imeli duhovniki v Prekmurju do svojega cerkvenega predstojnika v Sombotelu.

KLJUČNE BESEDE: *Prekmurje, priključitev k Jugoslaviji, škofija Sombotel, prva svetovna vojna, škof János Mikes (1876–1945)*

Summary

DOCUMENTS ABOUT THE CHURCH AMONG PREKMURIANS IN THE DIOCESAN ARCHIVES OF SZOMBATHELY

Prekmurje is a region with a special historical and cultural tradition. For centuries it was politically and economically distant from all more significant events in its motherland because it belonged under Hungarian authority. The latter led to the moment when the people of Prekmurje started defying the Hungarian rule and thinking about a better future. The realisation of these dreams came in 1919 and thus began a new life, not only in the political and economic spheres but also the Church. Regarding church organisation, Prekmurje was added to the then Diocese of Maribor (Lavant). This decision caused grave difficulties for many priests who were more pro-Hungarian in their beliefs. Finally, the new state border and church organisation became deeply carved into the life of certain border parishes and changed them. One of these parishes was Dobrovnik, which was cut in two by the new state border. One part of this article

are documents kept in the Diocesan archives in Szombathely, which testify to the lively events in terms of the Church and the attitude of priests in Prekmurje towards their church superior in Szombathely.

KEYWORDS: *Prekmurje, annexation to Yugoslavia, Diocese of Szombathely, First World War, Bishop János Mikes (1876–1945)*

Škofija v Murski Soboti obsega tri dekanije: lendavsko, ljutomersko in soboško ter 36 župnij.

Murskosoboški škof dr. Peter Štumpf (škof od 2010)

IMENSKO KAZALO

A

Adelffy, Anton 31
 Agustič, Imre 57, 58
 Akšamovič(č), Antun 220, 226, 235
 Akvinski, Tomaž, svetnik 34
 Alojzij, svetnik 209, 210
 Altfriid, arhiprezbiter 16
 Ambrožič, Matjaž 254, 257
 Antić, Robert 88
 Antolin, Štefan 185
 Apostel, Ivan Anton p. Bernard 42

Arnez, John A. 131, 133
 Arno, salzburski nadškof 16
 Arnulf Koroški 17
 Arvay, Mihael p. Placid 39
 Asboth, Oskar 166
 Asiški, Frančišek, svetnik 209
 Atena, boginja 158
 Avguštin iz Valletelline, pater 43
 Avguštin, svetnik 44

B

Bagari (Bagári), Bagáry, Jožef 25, 36, 59, 67
 Bajzek, Marija 213
 Bajželj, Martin 172
 Bakan, Jožef 126
 Bakan, Štefan 202
 Bakó, Balázs 311
 Bakotič, Lujó 120, 221, 224, 227
 Balašic, Franc p. Ambrož 40
 Balažic, Janez 49
 Balkovec, Bojan 253, 257
 Banffy (Banffyn), Krištof 18, 44
 Barbarić, Damir 32
 Bastien, Pierre 219, 220, 233
 Baša, Ivan 24, 25, 36, 59, 61, 65, 85, 88, 91, 102, 105, 110, 115, 116, 118, 127, 209, 210, 211, 263
 Baša, Jožef - Miroslav 210
 Batthyany, grofica 109
 Bauer, Antun (Ante) 219, 220, 226, 235, 264
 Bedernjak, Karel 186, 187, 194
 Bednarik, Rudolf 209
 Begouën, Henri 88
 Beltinčan, p. Kalist 40
 Bencze, Sandor 176
 Benedetič, Joško 185
 Benedik, Metod 16, 17, 26, 222, 234

Benedikt iz Krapine, pater 43
 Benedikt, svetnik 209
 Benedikt XVI., papež 193
 Benedikt XV., papež 121, 122, 123, 217, 218, 219, 226, 235, 252, 279, 294
 Benkovič, Alojz 162, 194
 Bernard, Jožef 180
 Black Gringos, navijaška skupina 160
 Blasina, Paolo 219, 234
 Bleiweis, Janez 143
 Bodorkos, Imre 176, 177
 Bohorič, Adam 165
 Bölej, András 21
 Bonefaić, Kvirin Klement 221
 Borgongini Duca, Francesco 222
 Borovnjak, Jožef 25, 36, 43, 55, 56, 58, 59, 63, 64, 65, 67, 147, 165, 203
 Bosko, Janez, svetnik 209
 Braslav, knez 17
 Bratulić, Šimun II., škof 44
 Brest, Robert 185
 Brezigar, Milko 75
 Brigido, Mihael 255
 Budanović, Lajlo 221
 Bunjac, Branimir 92

C

Calasanzio, Jožef, svetnik 34
 Camplin, Ivan 128, 176, 185, 189, 197
 Cherubini, Francesco 120, 218, 220, 221, 226, 231, 232
 Cigan, Jožef 86
 Ciglar, Tone 22, 26
 Cigut, Natalija 83, 91

Ciril, svetnik 16, 17, 27, 125, 126, 156, 157, 158, 164, 169
 Cree, David 218
 Csernoch, János 217, 218

Čačič, Jožef 102, 110
 Čelakovský, František Ladislav 166, 172
 Čipić Rehar, Marija 215, 234, 249, 257, 271

Dallos, Miklós 33
Dalmatin, Jurij 165
Deák, Ferenc 145
De Lai, Gaetano 229, 230, 243
Dijanešević, Nikola 32
Dobronoki, Jurij 38, 41, 42, 45, 50, 51
Dolamič, Martin Konrad 180
Dolinar, France Martin 17, 26, 249, 255, 257
Dominik, arhiprezbiter 16
Dominko, Klavdija 212

Edšid, Janez (Janoš) 209, 210
Edšidt, Matija 59
Ehrlich, Lambert 73, 74, 76, 80, 118, 255
Engels, Friedrich 146
Eötvös, József 145

Faflik, Franc 164
Ferenčak, Štefan Alojzij 14, 185
Feuš, Franc 99
Ficko, Karel 297, 299
Ficzko Károly. Glej: Ficko, Karel
Filo, Geza 196

Gasparri, Pietro 217, 218, 219, 220, 221, 224, 226, 227, 229, 230, 232, 235, 238, 246, 247, 300, 301
Geder, Jožef 186
Géfin, Gyula 33, 36, 47
Géza, Tull 295
Glašič, Egyed Konrad 39
Godina, Jožef 25, 89, 90, 92, 93, 95, 118, 126, 159, 161, 162, 168
Godina, Karolina 91
Golec, Januš (Janez) 97, 98, 99, 100, 101, 113, 114, 115
Golec, Josip/Jožef 97
Golec, Terezija, r. Presker 97
Golob, Mihael 131
Göncz, László 83, 92
Gorazd, svetnik 157
Grabar, Geza 209, 210

Č

Čizmazia, Ivan 210
Čontala, Matija 43, 126
Čop, Matija 250

D

Dominkuš, Andrej 138
Domjan, Bojan 101, 107, 114
Doncsecz, Akos Antal 33
Drašković, Jurij 32
Drašković, Milorad 119
Dravec, Lojze 209
Dravec, Marko Jožef (Drávecz, Márk József) 33, 49
Drnovšek, Marjan 184, 190
Držečnik, Maksimilijan 125
Dvorničić, Baltazar 32

E

Ergelski, Franc 32
Erjavec, Fran 74, 80
Erjavec, Mihael 107
Erniša, Geza 170, 182
Evetovics, Joan 226

F

Fischer, Jasna 249
Flis, Janez 254, 257
Franc Ferdinand, nadvojvoda 97
Franc Jožef, cesar 294
Frankel, Leo 146
Fujs, Metka 83, 87, 92

G

Grah, Tatjana 35, 47
Granda, Stane 138, 139, 140, 141, 151, 250, 257
Grdina, Igor 158, 171
Greenberg, Marc L. 171
Greenberg, Marc P. 155
Gregor, Janez 186
Gregor, Peter 36
Grivec, Franc 17, 26
Grmič, Vekoslav 188, 189
Groll, Adolf 34
Gspan, Alfonz 133, 292, 311
Guzaj, Franc 98
Gyürki, László 37

Hadrijan II., papež 17
Halas, Danijel 37, 185, 198, 199, 204, 211, 212, 214
Halas, Franc 211
Haramija, Dragica 168, 171
Hari, Ambrozij 42
Hauko, Jožef 102, 110, 230, 245
Helena, svetnica 209
Himmelreich, Bojan 69, 72, 73, 80
Hohnjec, Josip 101, 111
Holzedl, Henrik 124
Horvat, Bela 30, 47
Horvat, Dejan 176

Ifko, Ivan 185
Ivanocy, Franc 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 36, 44, 45, 49, 51, 55, 56, 59, 61, 65, 67, 68, 85,

Jahn, Jahn 87
Jahn, Julijana 92
Jaklin pl., Blaž 34, 45, 49, 51
Jakob, apostol 272
Janez iz Gradca, pater 43
Janez Pavel II., papež, svetnik 202
Janez VIII., papež 17
Janežič, Stanko 182, 188
Janjič, Vojislav 222, 266, 286
Jaricot, Marija Pavlina 202
Jarnik, Urban 167
Jeglič, Anton Bonaventura 121, 122, 123, 133, 219, 221, 225, 226, 230, 233, 241, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 264, 277

Kalamar, Aleš 185
Kalan, Andrej 254, 257
Kalan, Janez 254, 257
Kalšan, Vladimir 92
Karađorđević, Aleksander 88
Kardoš, Janoš 21
Karel I. Habsburško-Lotarinški, cesar 84, 253, 298
Karel Veliki 16
Karlin, Andrej 123, 124, 128, 134, 221, 222, 223, 227, 228, 229, 230, 241, 242, 243, 244, 248, 256, 261, 262, 264, 265, 266, 270, 272, 273, 274, 275, 280, 286, 287, 288, 289, 292, 302, 303
Karlman, kralj 17

H

Horvat, Martin 35, 47
Horvat, Štefan 108, 115, 116
Hoško, Franjo Emanuel 40, 47
Hozjan, Andrej 92
Hozjan, Gizela 30, 49
Hrabak, Bogumil 71
Hranjec, Stjepan 49
Hren, Jožef p. Inocenc 39
Hren, Tomaž 169
Hribernik, Anton 194
Hribernik, Vili 176
Hüll, Štefan 39
Hussarek von Heinlein, Max 251, 252

I

115, 116, 147, 148, 149, 151, 202, 203, 209, 210, 211

J

Jelavić, Petar 92
Jerič, Ivan 25, 47, 87, 88, 89, 92, 101, 107, 114, 118, 120, 121, 122, 124, 127, 133, 159, 162, 163, 168, 171, 206, 215, 218, 223, 225, 226, 230, 234, 250, 254, 257, 267, 271
Jerič, Marija 210
Jesenšek, Marko 60, 61, 65, 67, 155, 157, 160, 165, 171, 172
Johnson, Douglas W. 76
Jožef II., cesar 19, 33, 35, 36, 40
Jožef, svetnik 209
Juhász, Réka Ibolya 33, 34, 47
Jurij, svetnik 209
Jurišić, Erminij 88, 89, 106

K

Kazotić, Avguštin 31
Kelc, Mihael 41
Kelcz, Mirko 31
Kerec, Jožef 22, 26, 126, 127, 186
Kiss, Nikolaj 32
Kleckl, Joseph. Glej: Klekl ml., Jožef
Klekl Joseph. Glej: Klekl ml., Jožef
Klekl ml., Jožef 19, 24, 25, 36, 59, 85, 102, 104, 107, 209, 231, 232, 234, 246, 247, 248, 263
Klekl st., Jožef 12, 23, 24, 25, 36, 37, 46, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 85, 86, 88, 91, 93, 94, 95, 101, 102, 104, 107, 114, 118, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 134, 147, 148, 149, 151, 159, 160, 162, 166, 168, 169, 171, 185,

- 202, 204, 205, 210, 213, 226, 227, 228, 229,
231, 241, 242, 263, 264, 269, 271, 298, 299
- Klemenčič, Anton* 142, 143
- Kliment, svetnik* 157
- Kocbek, Edvard* 133
- Kocelj, knez* 16, 17, 26, 27, 193
- Kocián, István* 295
- Kociper, s. Agata* 185
- Kočevár, Štefan* 143
- Kodila, Franc* 182
- Kokolj, Miroslav* 30, 47, 54, 65, 160, 161, 171
- Kolar, Bogdan* 44, 48, 126, 127, 133, 168
- Kolar, Peter* 24, 25, 36
- Kontler, László* 85, 144, 145, 146, 149, 150, 151
- Kopitar, Jernej* 155, 158, 164, 167, 250
- Korošec, Anton* 47, 55, 72, 99, 111, 231, 232,
246, 247, 255, 256
- Kos, Milko* 16, 26
- Kos, Vladimir* 185
- Košič, Jožef* 21, 54, 57, 63, 66, 165, 208, 209, 213
- Kovacs, Andreja* 173
- Kovács, Attila* 292, 311
- Kovačič, Franc* 16, 26, 47, 71, 72, 73, 79, 81, 84,
99, 103, 118, 123, 127, 143, 149, 150, 151,
159, 160, 162, 167, 168, 171
- Kovačič, Marko* 54
- Kovač, Vili* 182
- Kozar, Alojzij* 37, 214
- Kozar, Ciril* 177
- Kozar, Francek* 169
- Kozar, Jožef st.* 211
- Kozar, Lojze ml.* 49, 61, 65, 133, 189, 194, 213
- Kozar, Lojze st.* 61, 65, 177, 182, 184, 187, 189,
198, 199, 202, 203, 205, 206, 211, 212, 213,
214
- Kozar, Marija* 171
- Kozerij, Tomaž* 35
- Kozler, Peter* 250
- Krajačević, Nikola* 48
- Krajnc, Ivan* 194
- Krajnc, Jožef* 138
- Krajnc-Vrečko, Fanika* 58, 65
- Kralj, Franc* 222, 234
- Kramberger, Franc* 212
- Kranjec, Ivan* 194
- Kranjec, Jože* 114
- Krčmar, Jana* 182
- Krelj, Sebastijan* 165
- Krempl, Anton* 142
- Kren, Rastislav* 103
- Kreslin, Vlado* 155
- Krizman, Bogdan* 71
- Kšela, Anica* 186, 189
- Kučko, Boris* 194
- Kühar, Alojz* 209, 210, 211, 213
- Kühar, Franc p. Edej* 38, 45
- Kühar, Franc p. Florijan* 38, 45
- Kuhar, Goran* 194
- Kühar, Janoš* 175, 177, 189, 211
- Kuhar (Kühar), Štefan* 24, 25, 36, 85, 102, 105,
108, 115, 116, 118, 186, 263
- Kühar, Mihael* 88, 250, 254
- Kuhar, Smiljan* 156, 173
- Kuhar, Tomaž* 177
- Kukovec, Ivan* 143
- Kun, Béla* 112
- Kuzmič, Franc* 29, 49, 58, 60, 65, 83, 92, 93, 122,
168, 171, 181, 187, 189, 190, 195, 196, 199,
231, 234, 264, 271
- Küzmič, Jožef p. Daniel* 39
- Kuzmič, Mihael* 129, 130, 132, 133, 182, 183,
189
- Küzmič, Mikloš* 19, 21, 23, 31, 36, 45, 46, 48,
49, 57, 62, 63, 67, 68, 147, 163, 165, 173, 174,
208, 209, 211
- Küzmič, Štefan* 21, 45, 46, 48, 163, 165, 173, 174
- ## L
- Ladislav I., ogrski kralj* 17, 29, 30
- Lajnsič, Srečko* 112
- Lakatoš, Josip* 74
- Lampe, Evgen* 254
- László, Szendy* 307
- Lažeta, Andrej* 66, 83, 92, 118, 133, 151, 157,
159, 162, 171, 218, 219, 234
- Lejko, Štefan* 102, 108
- Lenaršič, Mirko* 24, 25, 36, 45, 49, 51, 169, 202
- Leopold I., cesar* 32
- Levstek, Franc* 186, 187
- Levstik, Fran* 140
- Lipovšek, Stanislav* 182, 183, 189
- Lipušek, Uroš* 74, 80, 118, 133, 159, 161, 163,
171, 219
- Liupram, salzburgski nadškof* 16
- Lorenčič, Darjan* 83, 92
- Lorenčič, Franc* 142
- Ludvik Nemški* 16
- Lukač, Bajzek, Marija* 176
- Lukinović, Andrija* 31, 32, 33, 48
- Luther, Martin* 57, 172

Mačkovšek, Janko 72, 73, 74
 Magnifico-Pešut, Robert 157
 Maister, Rudolf 86, 88, 89, 90, 99, 100, 254
 Majar – Ziljski, Matija 138
 Majer, Matija 250
 Marija Terezija, vladarica 18, 32, 34, 262
 Marjeta Ogrska, svetnica 209
 Markoja-Márkfi, Franc p. Samuel 38, 45, 50
 Markovič, Ludvik 175
 Martin, svetnik 209
 Marx, Karl Heinrich 146
 Masaryk, Tomaš 73
 Matjaž, Maksimilijan 84, 92
 Matko, Martin 99
 Melik, Vasilij 144, 151, 249, 257
 Merkli, Ferenc 176
 Meško, Franc Ksaver 100
 Metelko, Franc 167

Nadasdy, Rebeka 43
 Nadrah, Ignacij 254, 257
 Napotnik, Mihael 44, 123, 221, 264, 270, 271, 272
 Natalini, Terzo 234
 Németh, Joannes 37, 48
 Nidorfer, Mirko 142, 151

Obal, Bela 90, 107, 110
 Ojnik, Stanko 189
 Orožen, Martina 155, 158, 159, 171, 172
 Ošlaj, Jožef p. Osvald 41, 45, 50, 51

Paksy, Zoltán 83, 87, 92
 Pally, Jozef 157, 172
 Pančur, Andrej 139, 151
 Pankrti, slovenska punk rock skupina 155
 Papp, Jožef 85, 89, 93
 Pašić, Nikola 72, 74, 231
 Pavel, apostol 24, 278
 Pavel, Avgust 39, 157, 166, 172, 177
 Pavelski, Vincencij, svetnik 43
 Pavel, Štefan 41
 Pavel VI., papež 125
 Pázmány, Péter 33, 34, 36, 42

M

Metod, svetnik 16, 17, 27, 125, 126, 156, 157, 158, 164, 166, 169, 193, 199
 Mézarósz, Klára 48
 Mihok, zakonca 181
 Miholič, Nikolaj 35
 Mikeš/Mikes de Zabola, János, grof 105, 108, 120, 121, 127, 228, 229, 230, 238, 243, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 302, 304, 308, 309, 310, 311
 Miklošič, Franc 138, 139, 142, 166, 167, 250
 Mikola, Sándor 163, 164
 Millerand, Alexandre 77, 218
 Miller, Štefan 42
 Mithans, Gašper 256, 257
 Mlinarič, Jože 185
 Mjudrica, Janez 185
 Mukič, Francek 171
 Mukič, Marija 169
 Murkovič, Janez 54, 57
 Muršec, Jožef 138

N

Nikolaj, svetnik 209
 Norbert iz Magdeburga, svetnik 44
 Novak, Franc 186
 Novak, Vilko 22, 24, 26, 45, 48, 49, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 62, 63, 66, 67, 121, 133, 148, 151, 159, 162, 163, 164, 171, 177, 250, 257, 292, 311
 Nylas, Mirko (Emerik) 32

O

Oton I. Veliki, cesar 17
 Oton, pokrajinski škof Panonije 16
 Otrin, Blaž 215, 234, 249, 257, 271
 Ožinger, Anton 120, 133, 258, 312

P

Pellegrinetti, Ermenegildo 221, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 233, 234, 239, 241, 242, 243, 248, 264, 265, 273
 Perger, Valerija 177
 Perovšek, Jurij 84, 92, 249, 250, 253, 257, 258
 Perša, Ivan 209
 Pešić, Petar 74
 Peterlin, Alojzij 254
 Pichon, Stephen 111
 Pij IX., papež 140
 Pij VI., papež 262
 Pij XI., papež 222, 225, 228, 240, 275, 276, 279, 291
 Pij X., papež, svetnik 277, 279

Pitamic, Leonid 76
Pivko, Ljudevit 26
Ploj, Jakob 143
Pogačnik, Jožef 158, 250
Pogačnik, Lovro 250
Pogorelec, Breda 157, 171
Popit, Franc 186
Popovici, Aurel 150
Poredoš, Martin 186
Potokar, Ferdinand 100
Požgaj, Ivan 34

Rácz, Piusz 40, 48
Radoha, Jožef 126, 127
Raffay, Jurij 36
Rahten, Andrej 249, 252, 258
Raič, Božidar 47, 48, 143, 146, 188
Rákóczi, knez 42
Rantaša, Anton 100
Rastislav, knez 17
Ratnik, Štefan p. Dominik 39, 45
Razlag, Radoslav 143
Recek, Štefan 187
Remše, Matija 92
Režonja, Franc 176, 180, 194

Sabar, Jakob 64, 66
Sakovič, Jožef 24, 25, 36, 59, 63, 91, 118, 122, 209, 210, 263
Sbarretti, Donato Raffael 229
Schioppa, Lorenzo 220, 302
Schlör, Alois 63
Schmerling, Anton von 139, 140
Sedar, Klaudija 102, 114
Sedej, Frančišek Borgia 252
Serec, Alojzij p. Imre 44, 45
Sever, Božidar 77
Sever, Mihael 165
Sever, s. Dorica 185
Sigrey, grof 297
Sinzendorf, Lajos Fülöp 34
Skalič, Gustav 182
Slavič, Matija 12, 23, 26, 46, 47, 48, 50, 51, 55, 66, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 89, 92, 93, 94, 95, 101, 103, 104, 106, 114, 118, 123, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 159, 162, 164, 167, 168, 218, 250, 258, 262, 271

Prelog, Matija 143, 144
Prepeluh, Albin 79, 80
Prešeren, France 158, 164, 166, 172
Pribina, knez 16, 26, 27
Princip, Gavrilo 150
Protić, Stojan 111
Puconja, Miran 173, 188, 189
Pučko, Marjan 182
Puncer, Franc 186, 187
Pusztai, Jožef 64, 66

R

Ribnikar, Peter 250, 257
Rigler, Jakob 157, 172
Rihpald, arhiprezbiter 16
Rimfel, Ferenc 176
Ritig, Svetozar 219
Rituper, Marija 177
Rodić, Ivan Rafael 221
Rogač, Franc 22, 24, 25, 36, 37, 45, 49, 51, 121, 133, 291, 292, 293, 294, 311
Rogan, Andrej 35
Ropoša, Urška 223, 234
Roš, Milivoj Miki 177
Rott, Nándor 217, 218
Rybař, Otokar 74, 255

S

Slepec (Szelepec), Ivan (Janoš) 24, 25, 36, 102, 113, 121, 122, 209, 264, 267, 268, 291, 292, 294, 297, 299, 308, 309
Slomšek, Anton Martin 48, 54, 139, 189, 209
Smej, Jožef 23, 26, 31, 36, 37, 38, 47, 48, 49, 57, 58, 59, 63, 65, 66, 128, 133, 158, 162, 163, 168, 170, 172, 180, 183, 189, 193, 211, 213, 231, 234, 256, 258
Smodiš, Karlo 168, 172
Smole, Vera 157, 172
Sobočan, Ivan 43
Sobočan, Štefan 163, 172
Sojč, Ivan 99
Solar, Frančiška 181
Sommer, Rudolf p. Timotej 38, 45
Somrek, Josip 99
Somssich, József 224, 232, 238, 246, 247
Squicciarini, Donato 294, 311
Sraka, Alojz 130, 131, 133
Sraka, Jože 133
Sraka, Marija 187, 189, 195, 199
Sreš (Szántó), Mihael p. Fidel 44
Stankovska, Petra 157, 172
Stegenšek, Avguštin 99

Steiner, Štefan 185
Strauss (Strausz), Florijan 113, 121, 122, 124,
264, 291, 294
Stres, Anton 137, 151
Stritar, Josip 167
Strossmayer, Josip Jurij 143
Svarnagal, arhiprezbiter 16

Šantak, Tomislav 180
Šebjanič, Franc 19, 26, 159, 166, 172
Šiftar, Vanek 159, 160, 161, 162, 172
Šimac, Miha 98, 114
Šišić, Ferdo 71, 80
Škafar, Ivan 22, 26, 29, 30, 31, 41, 42, 48, 49, 54,
55, 56, 57, 58, 62, 66, 128, 166, 172
Škafar, Vinko 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 49,
58, 114, 122, 123, 133, 182, 190, 264, 271
Škraban, Janko 186, 187

Tardieau, Andréj 75
Tement, Franc 187, 190
Temlin, Franc 21, 46, 49, 156, 165, 172
Teodorik, pokrajinski škof Panonije 16
Teply, Bog 71, 80
Terplan, Aleksander 21
Tisza, Kálmán 144, 145
Tivadar, Hotimir 155, 156, 157, 160, 168, 172
Tivadar, Jožef 166, 172, 230
Tkalec, Viljem (Vilmoš) 87, 110, 160, 161
Toman, Lovro 140
Tomas, Domagoj 221, 222, 234

Ušeničnik, Aleš 254, 257

Valente, Massimiliano 215, 219, 234
Valentinčič, Janez 206
Valfrè di Bonzo, Teodoro 217, 293, 294
Várady, Árpád, Lipót 226
Vehovar, Jože 194
Vertič, Adam 35
Vilko Novak 93
Vinkler, Jonatan 166, 172
Vinkovič, Jože 182
Vinkovič, Štefan p. Viktor 41, 45, 50, 51
Vinkovič, Benedikt 32
Vodopivec, Franc 77
Vogrinčič, Janez 35
Vojnović, Goran 157
Vörös, Mihael p. Balduin 38

Svetopolk, knez 17
Szabó, Imre 21
Szápáry, Ladislav, grof 106
Szécsi, Tomaž 18
Szekely, Janos 177
Szily, János 19, 31, 45, 147
Szelec, János. Glej Szelec (Szelec), Ivan (Janoš)

Š

Škrabec, Stanislav 164, 166, 167, 172
Škulj, Edo 213, 264, 271
Šlebinger, Janko 57, 66
Šraj, Peter 87
Štefan II. Babonić, zagrebški škof 31
Štefan, ogrski kralj, svetnik 30, 119, 292
Štuhec, Ivan 190
Štumpf, Peter 60, 66, 102, 114, 163, 185, 194,
196, 198, 212
Švegel, Ivan 76

T

Tomec, Jožef 33, 49
Toporišič, Jože 158, 164, 166, 167, 172
Törnar, Franc p. Edvard 44, 45
Toth, Tibor 176
Tratnjek, Štefan 187
Trstenjak, Anton 15, 26, 33, 43, 47, 49, 188
Trubar, Primož 156, 164, 165
Trumbić, Ante 72, 119
Tudor, Jurij 36
Tüll, Géza 169, 295
Turnšek, Marjan 194

U

V

Vörös, Martin 194
Vošnjak, Bogumil 76
Vošnjak, Josip 143, 144, 151
Vramec, Anton 35
Vratuša, Anton 168
Vraz, Stanko 164
Vrbnjak, Viktor 47, 48, 83, 86, 93, 138, 142, 151
Vrhovac, Maksimilijan 32
Vugrinec, Jože 196, 199
Vurnik, Franc 157

Walpole, Robert 144
Wilson, Woodrow 70, 217
Wimpffen-Zichy, družina 87

Zadravec, Franc 71, 80
Zadravec, Jože 23, 26, 176, 190
Zadravec, s. Milena 185
Zafošnik, Gregor 100
Zarnik, Valentin 143
Zeilhofer, Benedikt 103
Zelko, Ivan 18, 19, 20, 22, 25, 26, 30, 32, 36, 37,
 40, 42, 44, 49, 66, 120, 133, 207, 210, 213,
 311, 312
Zemljič, Štefan 54, 55
Zichy, Avgust, grof 108

Žajdela, Ivo 134, 156, 173
Žbiüll, Franc 33
Žebota, Franjo 99
Žižek, Marko 54, 55, 56, 147

W

Winter, Jurij 229, 243, 245
Wtorkowska, Maria 157, 172

Z

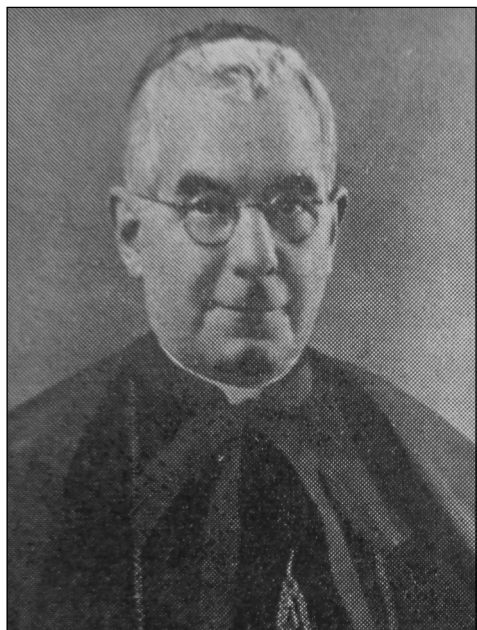
Zichy, Ferenc 34
Zondin, Pavel 32
Zoratti, Alojz 99
Zorec, Franc 194
Zrim, Andrej 188, 194
Zsiga, Tibor 163, 171, 173
Zupanič/Županič, Niko 73, 74, 80
Zver, Stanislav 22, 26, 55, 56, 59, 60, 67, 122,
 147, 149, 151, 187, 189, 195, 196, 199, 231,
 234
Zver, Štefan 180

Ž

Žižek, Mateja 231, 234
Žolger, Ivan 73, 74, 76, 255
Žutić, Nikola 119, 120, 122, 123, 134, 216, 221,
 222, 226, 227, 234

Škofa Mihael Napotnik (1850–1922) in Andrej Karlin (1857–1933),
ki sta med letoma 1919 in 1933 vodila lavantinsko škofijo.

Apostolski nuncij mons. Ermenegildo
Pellegrinetti (1876–1943)

Dr. Janos Mikes, škof v Sombotelju
(1876–1945)

**Veliki
Kalendar Najsvetejšega Srca
Jezušovoga.**

**Kalendar Za Naročnike
Marijinoga Lista**

Na 1915-to leto

***** CENA 60 FILEROV *****

NOVINE

Pobožen, družbeni, pismeni list za vograrske Slovence.

PRIHÁJA VSAKO NEDELO.

Čena Novin na leto je vsakomur na njegov naslov 8 K.
Štampa 4 deset vov 6 K.
Narodniki v Novinam brezplačno dobijo vsaki mesec
„Marijino List“ in na koncu leta „Kalendar Sveta Jozefa“.
Čena ednega drohca je čena 10 filerov.

VREDNIK:

KLEKL JOŽEF

glav. v Delnicah, NAGYDOLAN, Vasmegye.

K tvoj se more poslati naročnikom i val doplat, ne
pa v tiskarno ali v Cselebove.

Lastnik i izdajatelj Novin i Marijinoga
Lista je Klekl Jozef vp. pheb. v Čren-
sovcih, Cserfold, Zalamegye.

S božov pomočjov

Novo leto začnemo. Vsaki bi rad znan, ka na njega čaka. Bodočnost je zakrita s gestov meglov, nego eden napisek se na meglonj steni da četi: Sam si moreš priboriti. Bodočnost od nas visi. Kak mo delali, tak mo želi i sad brali.

To vala i od bodočnosti našega naroda. Či mo samo čakali, či mo samo to pitali, ka je novoga, či mo samo na to radovedni, kak drugi v našem imeni gučijo i usodo našega slovenskega naroda delajo, te smo zgubljene. Te vse tak ostane, kak je do zdaj bilo. I što je zadovoljen s dozdajšnjim položajem?

Svojo usodo sami morete odločiti, svoj položaj na boljše sami morete obračati, zato pa za prvo delo moremo spoznati, da kak vsi drugi narodje se združijo, i vi se združite i celi narod, kak en človek zdigne svoj glas, naprej prinese svoje želje. Znovi vas prosim, v vsakoj fari nastavite slovenski narodni svet (nemzeti tanács). Več mestih ga že nastavljajo. Istina, da eden ali drugi paver pravi, da gospoda k gospodi prevrže i s tem njim samo večko oblast damo. Takše si odeberte, šteri do znali siromaka pavra tudi braniti. Tak si napravite, da se narodni svet vsikdar da napubjavati, to je či ne bodete zadovoljni s voditeljstvom, 10—15 vas vkup stopi i novo kotrigo pošljete v narodni svet, ki do poleg starih po vašem mišljenju gučali. Narodni svet de mec predsednika (elnök). Predsedniki cele slovenske krajine vkup pridejo. Pegučijo si na priliko, koga pošljemo na narodni spravišče, jeli nas zadovoljijo ona obetanja, štere pred nas postavljajo. Ednok tak, drugoč nači gučijo, kak veler piše.

Tak kak bi se dalo za pravice našega naroda, „handlati“, liki na senji. Či mi na pete stopimo, ne bodo nas za nos vodili.

Vsako dele zarazni, da je potrebno narodni svet nastaviti. Zakaj bi pustili, da bi v našem imeni ništerni velikaši gučali? Mi slovenski kmetje z našimi trūdami smo tudi tak velki gospodje, da sami odločimo i naprej damo naše žele. Eden človek je nika. Nego či narodni svet postavi želo, do ga mogli poslušniti. Nikder ne pozabite, da je ljudovlada vóskričana, pravico gučati vsi mammo.

Novine, kak i do zdaj, do i na dalje pisale od našega narodnega dela. Pisma dobivamo od vseh krajov, da li naprej v obrambi pravic našega ljudstva. To nam da moč, da vupamo povedati vsakom, da brezi nas, posebno pa brezi voditeljev našega ljudstva nika ne pustimo odločiti od nas.

Ka želemo?

8. dec. leta 1918. smo v Novinah od toga pisali. Tam smo želeli, da v naših slovenskih krajih slovensčina svojo dostojno pravico dobi. Nego liki kep v rame denejo. ovak ga ne moreji na steno privesiti, pitanje je, kakše rame dobijo naše slovenske pravice, da se po časi pa ne zgubijo. Ponujajo nam slovensko ravnanje magjarsko županijo (megye). To telko pomeni, ka menši častniki do znali slovenski, nego višja že več ne, oni bodo magjari. Te forme nam ne trbe, v to ne privolimo, ar se bojimo, da po mali se nazaj vtopimo v zdajšnji položaj, kda ešte slednji „bakter“ more magjarski znati. Ki ne ve magjarski, nanč vó z vesi ne more stopiti. Bogojanski narodni svet posebno županijo (megye) prosi za Slovence, ta slovenska županija nik-

šega dela ne de mela z drugimi magjarskimi županijami. To se pravi autonomija, samoravnanje. Slovenci, zelte i to proste, na to kričite, či de vas stoj pito. To je najmenje, ka želemo. Či nam to ne dajo, opravljena je žela onih, ki v združeni vseh Slovencev vidijo rešenje našega naroda. Zdj že do kmetje pitati, či nam ne de na kvar, či se Slovenci zjedinijo v edno slovensko županijo. Nika se ne trbe bojati. Mi smo na granici. Mi smo našo živino, naše polske pridele v Gradec i v Beč pošiljali pred bojuov. Radi so vzeli. I na dalje radi vzememo. I te poti niti kre Mure, niti kre Rabe nam ne bodo vkraj vzete. Ešče več. Šobočanci so v pismi vopostavili, da je jugoslavija sam breg i planina, prek meje dobre kúpece dobimo za našo živino i silje.

Naše zgube.

Španjolska bolezen nam bridke vdarce dava. Nesmiljeno nam kosi može, žene krepko mladino, štere vse bi tak jako potrebuvali v tom usodepunom časi, kda se obstanek ali pogin našega maloga slovenskega ljudstva za vedno bo zapčato. Komaj se nam ednasuza posuši, že se nam druga zablšči v tužnih očeh. Kak mlo so jokali premurski štajarski i vogrski Slovenci pri grobi vrloga slovenskega radgonskega kaplana, g. Tomazič Alojza! Oh kak dobrega duhovnoga očo, branitelja i voditelja so zgubili oboji v njem! Vsi so jokali za njim, Nemci i Slovenci vsem je bio najme pravi pastir i zaslužio si je vseh ovčic ljubezen, a Slovenci, posebno naši gornji vogrski Slovenci so dužni dosta moliti za njega, kajti najši so pri njegovoj duhovniškoj časti šestokrat za svoje duše božjo pomoč. — Pa zdaj, kda se nam v

NAVODILA SODELAVCEM AES

1. AES objavlja še neobjavljene ali težko dostopne vire za slovensko cerkveno zgodovino (vključno s fotografijami, slikami in razpredelnicami).
2. Objava virov v originalnem jeziku se ravna po pravilih ekdotike. Sam dokument ali skupino dokumentov predstavi avtor v uvodni razpravi.
3. Vsi prispevki morajo biti oddani v elektronski obliki (razmik 1,5 vrstice, pisava Times New Roman, poravnava v levo) in lahko obsegajo do okoli 10.000 besed.
4. Prispevki gredo pred objavo v recenzijo. Recenzije so anonimne, pozitivna recenzija pa je pogoj za objavo razprave.
5. Avtor mora ob oddaji prispevka navesti svoj polni naslov, naziv oz. poklic, delovno mesto, naslov ustanove, kjer je zaposlen, in svoj e-naslov.
6. Prispevki morajo biti opremljeni s povzetkom (do 500 besed) in ključnimi besedami (do 5 besed).
7. Pri monografskih objavah omejitev (število besed) ne velja, za vse ostale podrobnosti pa velja dogovor z uredništvom.
8. Besedilo prispevka mora biti pregledno in razumljivo strukturirano (naslovi poglavij, podpoglavij), tako da je mogoče razbrati namen, metodo dela, rezultate in sklepe.
9. Opombe morajo biti pisane enotno kot sprotne opombe pod črto (velikost pisave 10). Bibliografska opomba mora ob prvi navedbi vsebovati celoten naslov oz. nahajališče: ime in priimek avtorja, naslov dela (ko gre za objavo v reviji ali zborniku naslov le-tega), kraj in leto izida, strani:
 - primer monografija: Bogdan Kolar, *In memoriam II: nekrolog salezijancev neslovenske narodnosti, ki so delovali na Slovenskem*, Ljubljana 1997, str. 116–119. Založbo monografskega dela navedemo le v seznamu virov in literature.
 - primer članek v reviji: Bogdan Kolar, Celje v času prve svetovne vojne kot se kaže v cerkvenem arhivskem gradivu, v: *Studia Historica Slovenica* 9 (2009), št. 2–3, str. 543–574.
 - primer časnik (avtor): Kanonična vizitacija in birmovanje v letu 1914, v: *Ljubljanski škofijski list (LŠL)* 49 (1914), št. II., str. 31.
 - primer prispevek v zborniku: France M. Dolinar, Die Rolle und die Bedeutung der Jesuiten während des 17. und 18. Jahrhunderts im slowenischen Raum, v: *Die Jesuiten in Innerösterreich. Die kulturelle und geistige Prägung einer Region im 17. und 18. Jahrhundert* (ur. W. Drobesh in P. G. Tropper), Celovec/Klagenfurt 2006, str. 215–217.
 - v nadaljevanju se uporablja smiselna okrajšava (dalje: Kolar, *In memoriam II*, str. 116–119.).

10. Sveto pismo, cerkvene dokumente ali kako drugo pogosto navedbo lahko navajamo tudi med besedilom po uveljavljenem načinu citiranja tovrstnih del.
11. Na kratice moramo opozoriti na začetku razprave ali v prvi opombi. Pri domačih kraticah se držimo določil *Slovenskega biografskega leksikona*, pri tujih pa tistih, ki jih v prvem zvezku navaja *Lexikon für Theologie und Kirche*.
12. Pri navajanju arhivskih virov je treba navesti: arhiv (ob prvi navedbi celotno ime, v primeru, da ga uporabljamo večkrat, je treba navesti okrajšavo v oklepaju), ime fonda ali zbirke (signaturo, če jo ima), številko fascikla (škatle) in arhivske enote ter naslov navedenega dokumenta (primer: NŠAL 332, Birme in vizitacije, šk. 22, Usmiljeni Samarijan, Ljubljana, 5. 9. 1943, št. 934.)
13. V poglavju Viri in literatura morajo biti sistematično, po abecednem vrstnem redu, navedeni vsi viri in vsa literatura, navedena v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, internetne vire, časopisne vire, literaturo itd. V kolikor je avtor v tekstu ali opombah uporabljal krajšave in kratice, naj – po dogovoru z uredništvom – na koncu doda tudi seznam le-teh.
14. Slikovno gradivo sprejema uredništvo le v elektronski obliki in v visoki resoluciji (300 dpi), shranjeno nestisnjeno v datoteko vrste JPG. Slikovno gradivo (fotografije, grafikoni, tabele, zemljevidi itd.) je potrebno priložiti ločeno (v tekstu naj bo označena samo lokacija gradiva) v posebni mapi (datoteki) z avtorjevim imenom in priimkom. Slikovno gradivo mora vsebovati odgovarjajoče podnapise z navedbo vira.
15. Za znanstveno vsebino prispevka in točnost podatkov odgovarja avtor.
16. Uredništvo poskrbi za lektoriranje, avtor lekturo pregleda in jo avtorizira. Uredništvo posreduje avtorju prvo korekturo prispevka, ki jo mora avtorizirati; širjenje obsega besedila ob korekturah ni dovoljeno.
17. Avtorji so dolžni upoštevati navodila, objavljena v vsaki tiskani številki AES in na spletni strani AES.
18. Članki in prispevki, objavljeni v tiskani reviji, bodo po določenem preteku časa objavljeni tudi na spletni strani AES. Avtorji z objavo tiskane verzije soglašajo tudi z objavo spletne verzije članka.

V primeru nejasnosti glede navajanja literature in arhivskih virov naj se avtor obrne na urednika AES.

Rokopisov in ilustracij uredništvo ne vrača.

Prispevke pošljite na naslov:

Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani

Uredništvo AES

Poljanska c. 4, p. p. 2007

SI-1001 Ljubljana

e-naslov: izc@teof.uni-lj.si

INSTRUCTIONS TO AES ASSOCIATES

1. AES publishes as yet unpublished or difficult to access sources for Slovenian Church history (including photographs, pictures, and tables).
2. The publication of resources in their original language follows the rules of textual criticism. The document itself or a cluster of documents is introduced by the author in the preliminary discussion.
3. All articles should be submitted in electronic form (line spacing 1.5, font Times New Roman, alignment to the left) and are to be of up to about 10,000 words.
4. All articles will be sent for review. Reviews are anonymous, and a positive review is the condition for publication of the article.
5. When submitting an article the authors must state their full address, title or occupation, workplace, the address of the institution of their employment, and the author's e-mail address.
6. All articles should include a summary (up to 500 words) and key words (up to 5 words).
7. For monographs the limit for the number of words does not apply, all other details should be arranged with the editorial board.
8. The text of the article should be clear and intelligibly structured (chapter, subchapter titles) so that the purpose, work method, results, and conclusions can be inferred.
9. Notes must be stated uniformly as footnotes below the line (font size 10). A bibliographic footnote should, when stated for the first time, include the complete title or location: full name of the author; title of the work (when citing the publication in a magazine or a collection of works, state the title), place and year of the publication, pages:
 - Example for a monograph: Bogdan Kolar, *In memoriam II: nekrolog salezijancev neslovenske narodnosti, ki so delovali na Slovenskem*, Ljubljana 1997, pp. 116–119. The publishing house of the monograph is stated only in Sources and Literature.
 - Example for an article in a magazine: Bogdan Kolar, Celje v času prve svetovne vojne kot se kaže v cerkvenem arhivskem gradivu, in: *Studia Historica Slovenica* 9 (2009), nos. 2–3, p. 543–574.
 - Example for a newspaper (author): Kanonična vizitacija in birmovanje v letu 1914, in: *Ljubljanski škofijski list (LŠL)* 49 (1914), no. II., p. 31.
 - Example for an article in a collection of works: France M. Dolinar, Die Rolle und die Bedeutung der Jesuiten während des 17. und 18. Jahrhunderts im slowenischen Raum, in: *Die Jesuiten in Innerösterreich. Die kulturelle und geistige Prägung einer Region im 17. und 18. Jahrhundert* (Eds. W. Drobesch and P. G. Tropper), Celovec/Klagenfurt 2006, p. 215–217.
 - In the continuation a meaningful abbreviation is used (hereon: Kolar, *In memoriam II*, p. 116–119.).
10. The Bible, Church documents or some other frequent quotation can be cited in the text according to the established method of citation of such works.

11. All abbreviations should be explained at the beginning of the dissertation or in the first footnote. For Slovenian abbreviations the rules of the *Slovenski biografski leksikon* should be followed, while for the foreign abbreviations the rules stated in the first volume of the *Lexikon für Theologie und Kirche*.
12. When citing archival sources state: the archive (when mentioned for the first time, state its full name; if cited several times in the article, give the abbreviation in the brackets), name of the fonds or collection (shelf mark, if there is one), binder (box) and archival unit number, and the title of the cited document (example: NŠAL 332, Birme in vizitacije, šk. 22, Usmiljeni Samarijan, Ljubljana, 5. 9. 1943, št. 934.)
13. The chapter Sources and Literature should include all sources and literature from the footnotes, in a systematic, alphabetical order. Archival sources, internet sources, newspaper sources, literary works etc. should be written separately. If the text or footnotes include any abbreviations, the list of those should be, by prior arrangement with the editorial board, included at the end of the article.
14. Graphic material should be submitted to the editorial board only in electronic form and in high resolution (300 dpi), saved uncompressed in a JPG file. Graphic material (photographs, diagrams, tables, maps etc.) should be submitted separately (the text should include only a clear marking of the material's location) in a separate folder (file) with the author's full name. Graphic material should include captions with the stated sources.
15. Authors are solely responsible for the scientific content of the article and the accuracy of its data.
16. The editorial board is in charge of proofreading. The author reviews the changes and authorises the proofread text. The editorial board sends the first correction to the author to be approved; expanding the text upon the first correction is not allowed.
17. Authors are obliged to follow the instructions published in every print edition of AES and on the AES website.
18. Articles published in the printed magazine will also, after a certain period of time, be posted on the AES website. By agreeing to the publication of the printed version, authors simultaneously agree with the publication of the e-version of the article.

In case of any questions regarding the citing of literature and archival sources, the author should contact the editor of AES.

Manuscripts and illustrations will not be returned to their authors.

Articles to be submitted to:

Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani

AES Editorial Board

Poljanska c. 4, p. p. 2007

SI-1001 Ljubljana

e-mail address: izzc@teof.uni-lj.si

PUBLIKACIJE INŠTITUTA ZA ZGODOVINO CERKVE

ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE

- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 1, 1979**, 188 strani. **Miscellanea:** Metod Benedik, Instrukcija papeža Klementa VIII. za obnovo katoliške vere na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem z dne 13. aprila 1592; France M. Dolinar, Jožefinci med Rimom in Dunajem - Škof Janez Karel Herberstein in državno cerkvenstvo; Bogo Grafenauer, Etnična vprašanja ob preureditvi lavantinske škofije na Štajerskem; Ivan Škafar, Jezuitski misijoni v krajini med Muro in Rabo za časa katoliške obnove 1609-1730; Ivan Škafar, Oda Jožefa Košiča iz leta 1813.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 2, 1980**, 231 strani. **Maksimilijan Jezernik**, Friderik Baraga (Zbirka rimskih dokumentov).
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 3, 1981**, 172 strani. **Miscellanea:** Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (1); France M. Dolinar, Zapisi škofa Janeza Tavčarja o stanju v ljubljanski škofiji; Ivan Škafar, Gradivo za zgodovino kalvinizma in luteranstva na ozemlju belmurskega in beksinskega arhidiakonata.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 4, 1982**, 255 strani. **Jože Gregorič**, Pisma Petra Pavla Glavarja Jožefu Tomlju 1761-1784.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 5, 1983**, 331 strani. **Miscellanea:** Jože Mlinarič, Prizadevanje sekovskih škofov Martina Brennerja in Jakoba Eberleina kot generalnih vikarjev salzburških škofov za katoliško versko prenovu na Štajerskem v luči protokolov 1585-1614 in vizitacijskih zapisnikov iz 1607, 1608 in 1617-19; Ivan Zelko, Gradivo za prekmursko cerkveno zgodovino; Ivan Zelko, Frančiškani v Murski Soboti.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 6, 1984**, 225 strani. **Miscellanea:** Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (2); Martin Jevnikar, Ivan Trinko, pokrajinski svetovalec v Vidmu 1902-1923; Vilko Novak, Ivanu Škafarju v spomin - Njegovo življenje in delo; Ivan Škafar, Priloge: Izvirna poročila, regesti in zapisi o delovanju luteranov (evangelikanov) na Petanjcih 1592-1637.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 7, 1985**, 288 strani. **Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih.** Ob 1100-letnici Metodove smrti: Bogo Grafenauer, Spreobrnjenje Bavarcev in Karantancev - Conversio Bagoariorum et Carantanorum; France Perko, Italska legenda; France M. Dolinar, Pisma rimskih papežev Hadrijana II., Janeza VIII. in Štefana V.; Metod Benedik, Žitje Konstantina (Cirila) in Žitje Metoda; France M. Dolinar, Pohvala sv. Cirila in Metoda; Janez Zor, Anonimna ali Metodova homilija v Clozovem glagolitu.

- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 8, 1986**, 395 strani. **Rajko Bratož**, Krščanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske Cerkve od začetkov do nastopa verske svobode.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 9, 1987**, 463 strani. **Jože Mlinarič**, Župnije na Slovenskem Štajerskem v okviru salzburške nadškofije v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro 1656-1774.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 10, 1988**, 254 strani. **Miscellanea**: Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (3); Primož Kovač, Začetki kapucinskega samostana v Škofji Loki; Janez Höfler, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem- Pražupniji Radovljica in Kranj.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 11, 1989**, 239 strani. **France M. Dolinar**, Slovenska cerkvena pokrajina.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 12, 1990**, 432 strani. **Ana Lavrič**, Ljubljanska škofija v vizitacijah Rinalda Scarlichija 1631-1632.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 13, 1991**, 116 strani. **Ivanka Tadina**, Ignacij Knoblehar 1819-1858. Veliki pionir krščanske civilizacije in odličen apostol črnih.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 14, 1992**, 190 strani. **Miscellanea**: Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (4); Bogdan Kolar, K zgodovini malega semenišča v Kopru; Vinko Škafar, Prošnje salzburškemu nadškofu F. Schwarzenbergu za priključitev slovenskih dekanij sekovske (graške) škofije k lavantinski škofiji leta 1848; Janez Höfler, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem- Pražupnija Mengeš; Marko Senica, Slovenske pridige kapucina p. Angelika iz Kranja iz let 1766-1771.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 15, 1993**, 221 strani. **Matjaž Ambrožič**, Zvoznarstvo na Slovenskem.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 16, 1994**, 726 strani. **Metod Benedik- Angel Kralj**, Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih. Nekdanja štajerska kapucinska provinca.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 17, 1995**, 600 strani. **France Baraga**, Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 18, 1996**, 363 strani. **Ivan Likar**, Slovenski liturgični jezik v obrednikih s poudarkom na obredniku škofa Wolfa (1844). **France Baraga**, Kazalo krajevnih in osebnih imen k AES 16- Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 19, 1997**, 537 strani. **France Baraga**, Arhivska zapuščina škofa Tomaža Hrena; **Metod Benedik-Angel Kralj**, Protokoli škofa Hrena 1614-1630; **Bogdan Kolar**, Sinode škofa Hrena; **Edo Škulj**, Bogoslužna besedila v Hrenovih komih knjigah.

- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 20, 1998**, 396 strani. **Metod Benedik -Angel Kralj**, Škofijske vizitacije Tomaža Hrena 1597-1629 in poročilo Apostolskemu sedežu o stanju škofije leta 1607; **France Baraga**, Arhiv Glavarjevega beneficija; **Lojzka Bratuž**, Korespondenca Attems - Glavar 1753-1772; **Janez Höfler**, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Pražupniji Stara Loka in Šentpeter pri Ljubljani; **Darja Mihelič**, Izročilo Konverzije, ki je doseglo Valvasorja in Schönleba.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 21, 1999**, 776 strani. **Branko Kurnjek, Marjan Maučec, Iztok Mozetič**, Dnevno časopisje o duhovniških procesih na Slovenskem 1945-1953.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 22, 2000**, 385 strani. **Lilijana Žnidaršič Golec**, Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 23, 2001**, 391 strani. **Damjan Hančič**, Konstitucije klaris v Mekinjah in Škofji Loki.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 24, 2002**, 712 strani. **Lambert Ehrlich**, Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20; Spomenica za Vatikan 14. aprila 1942 - za objavo pripravila **Marija Vrečar**. **Metod Benedik**, Lambert Ehrlich za slovenski narod.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 25, 2003**, 462 strani. **Matjaž Ambrožič**, Ljubljanski knezoškof dr. Janez Zlatoust Pogačar. Njegova verska, kulturna in politična vloga za zgodovino Slovencev.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 26, 2004**, 244 strani. **Metod Benedik**, Pisma Janeza Evangelista Kreka; **Janez Höfler**, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Pražupnija Cerknica; **Bogdan Kolar**, Začetki cerkvene organiziranosti Slovencev v Kaliforniji.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 27, 2005**, 347 strani. **Marko Benedik**, Dokumenti p. Antona Prešerna D. J. o škofu Antonu Vovku; **Sebastjan Likar**, Valentin Oblak, Kronika župnije Kropa 1914-1918.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 28, 2006**, 300 strani. **Metod Benedik**, Janez Evangelist Krek v spisih sodobnikov; **Bogdan Kolar**, Iz kronike župnije Grahovo pri Cerknici v času župnika Alojzija Westra (1910-1928); **Edo Škulj**, Kronika župnije Turjak.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 29, 2007**, 541 strani. **Edo Škulj**, Jerebova kronika župnije Škocijan pri Turjaku.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 30, 2008**, 371 strani. **Damjan Debevec**, Karikature v boju proti veri in Cerkvi 1945-1960.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 31, 2009**, 260 strani. **Edo Škulj**, Kronika župnije Turjak; **Edo Škulj**, Iz turjaške oznanilne knjige.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 32, 2010**, 528 strani. **Vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega**

izobraževalnega sistema na Slovenskem: Matjaž Ambrožič, Srednjeveško in novoveško teološko izobraževanje v samostanskih skupnostih cistercijanov, kartuzijanov, avguštincev, dominikancev in trapistov; Metod Benedik, Teološko izobraževanje od reformacije do vključno centralnih semenišč; Matjaž Ambrožič, Teološki študij na Slovenskem od konca 18. stoletja do prve svetovne vojne; Bogdan Kolar, Teološka fakulteta – del Univerze v Ljubljani; Miran Špelič, Visoko šolstvo v redu manjših bratov od ustanovitve vikarije – province sv. Križa do ustanovitve Univerze v Ljubljani; Metod Benedik, Kapucinske teološke šole; Bogdan Kolar, Visoka teološka šola na Rakovniku; Matjaž Ambrožič, Prva teološka fakulteta in knezoškofijsko Bogoslovna učilišče v Ljubljani; Fanika Krajnc-Vrečko, Visoka bogoslovna šola v Mariboru 1859–1941; Fanika Krajnc-Vrečko, Bibliografija del in arhivski viri s področja teološkega izobraževanja na Slovenskem.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 33, 2011, 204 strani. **France M. Dolinar,** Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (*Relationes ad Limina*), I. del: 1589–1675.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 34, 2012, 424 strani. **France M. Dolinar,** Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (*Relationes ad Limina*), II. del: 1685–1943.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 35, 2013, 232 strani. **Bogdan Kolar,** Misijonska hiša pri Sv. Jožefu nad Celjem. Kronika ustanove od 1852 do 1925.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 36, 2014, 422 strani. **Miha Šimac,** Vojaški duhovniki iz slovenskih dežel pod habsburškim žezlom.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 37, 2015, 440 strani. **Prva svetovna vojna in Cerkev na Slovenskem:** Bogdan Kolar, Prva svetovna vojna in njen vpliv na življenje Cerkve; Tomaž Kladnik, Posledice prve svetovne vojne na vojaško organiziranost na Slovenskem in spremembe, ki so jih nove razmere prinesle v vsakodnevno življenje ljudi; Igor Salmič, Posledice izbruha vojne, kakor se kažejo v poročilih škofov s slovenskega ozemlja osrednjim cerkvenim ustanovam v Rimu; Miha Šimac, Oris vpliva prve svetovne vojne na pastoralno delo duhovnikov; Matjaž Ambrožič, Vpliv prve svetovne vojne na ljudi, delovanje Cerkve in politično dogajanje v ljubljanski škofiji; Bogdan Kolar, Posledice prve svetovne vojne na cerkveno življenje v lavantinski škofiji; Renato Podbersič ml., Posledice vojne v delovanju cerkvenih skupnosti na področju soške fronte; Boštjan Guček, O tolminski župnijski kroniki; Tolminska župnijska kronika 1914–1922.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 38, 2016, 440 strani. **Miscellanea:** Aleš Maver, *Altercatio ecclesiae et synagogae* v okviru antične krščanske protijudovske polemike; Julijana Visočnik, Tomaž Hren in pridige ob posvetitvah cerkva; Matjaž Ambrožič, Historični zvonovi zvonarja Gašperja Franchija; Blaž

Otrin, Prizadevanje škofa Avgušтина Gruberja za topografski in zgodovinski oris župnij ljubljanske škofije; Ana Lavrič, Slomškov osnutek predavanj o cerkveni umetnosti za mariborsko bogoslovje; Jure Volčjak, Škofovska grba lavantinskih škofov Jakoba Maksimiljana Stepišnika in Mihela Napotnika; Miha Šimac, »Opes regum corda subditorum«: drobci o odlikovanjih lavantinskih in ljubljanskih škofov; Franjo Velčič, Prisutnost glagoljice i staroslavenskog bogoslužja na području nekadašnje tršćansko-koparske biskupije na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće; Peter G. Tropper, Katholische Kirche und Slowenen in Kärnten: Bemerkungen zur Rolle der Kirche im 20. Jahrhundert; Renato Podbersič ml., Msgr. Ivan Rojec in goriški begunci med prvo svetovno vojno; Jurij Perovšek, Vera in Cerkev v programih slovenskih političnih strank 1890 – 1941; Igor Salmič, Kralj Aleksander (1888–1934) in Katoliška cerkev: pogled na kraljevo osebnost v luči zapisov nuncija Ermenegilda Pellegrinettija; Aleš Gabrič, Boj proti katoliškemu tisku; Jelka Melik, Juro Adlešič v dokumentih tajne policije; Bogdan Kolar, Škof dr. Gregorij Rožman in duhovnik Vladimir Kozina; Dejan Pacek, Nekateri bistveni vidiki odnosa med Svetim sedežem in Jugoslavijo v obdobju 1953–1970; Metod Benedik, Mediji o vračanju Teološke fakultete v Univerzo v Ljubljani.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 39, 2017, 404 strani. **Jure Volčjak**, Goriška nadškofija na Kranjskem v času apostolskega vikarja in prvega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa (1750–1774).

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 40, 2018, 388 strani. **Tanja Martelanc**, Kapucini in njihova arhitektura na Slovenskem.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 41, 2019, 314 strani. **Učitelji Teološke fakultete za ustanovitev in ohranitev Univerze v Ljubljani**. **Mari Jože Osredkar**, Prof. dr. Lambert Ehrlich; **Nik Trontelj**, Franc Grivec – ekleziolog in učitelj na Teološki fakulteti; **Julijana Visočnik**, Franc Ksaver Lukman – profesor, dekan, rektor, urednik; **Andrej Saje**, Gregorij Rožman in njegov prispevek k razvoju cerkvenega prava in Teološke fakultete v Ljubljani; **Matjaž Maksimilijan**, Matija Slavič – profesor, biblicist in državnik; **Bogdan Kolar**, Univerza v Ljubljani in njen učitelj dr. Josip Srebrnič; **Ivan Janez Štuhec**, Dr. Josip Anton Ujčič – prvi profesor moralne teologije na Teološki fakulteti v Ljubljani; **Janez Juhant/Nik Trontelj**, Aleš Ušeničnik – soustanovitelj in sooblikovalec UL; **Slavko Krajnc**, Znanstveno, pedagoško in strokovno delo prvega dekana Teološke fakultete prof. dr. Franca Ušeničnika; **Matjaž Ambrožič**, Prof. dr. Janez Evangelist Zore in njegova vloga pri ustanavljanju ljubljanske univerze in Teološke fakultete.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 42, 2020, 336 strani. **Prekmurje v letu 1919 in Katoliška cerkev**. **Stanislav Zver**, Pogled na dogajanje v Prekmurju do leta 1900 – od delovanja svetih bratov do vključitve v razne škofije; **Vinko**

Škafar, Izobraževanje katoliških duhovnikov, ki so bili doma iz Prekmurja ali so tam delovali do priključitve Prekmurja Sloveniji; **Fanika Krajnc-Vrečko**, Vloga katoliških duhovnikov pri utrjevanju narodne zavesti s pisano besedo: širjenje in izdajanje slovenskih knjig in periodike med Prekmurci do priključitve Prekmurja k matični domovini; **Bojan Himmelreich**, Prekmurje na pariški mirovni konferenci ter prizadevanja dr. Franca Kovačiča in dr. Matije Slaviča za njegovo priključitev k Sloveniji; **Andrej Hozjan**, Dogajanje v Prekmurju v zvezi z njegovo pripadnostjo od septembra 1918 do januarja 1919; **Lilijana Urlep**, Štajerski duhovnik o priključitvi Prekmurja: kako je Januš Golec v svojih spominih opisal priključitev Prekmurja?; **Bogdan Kolar**, Prekmurje 1918/19 – del nove krajevnice Cerkve; **Ivan Janez Štuhec**, Od kulturnih razlik do skupne odločitve; **Hotimir Tivadar**, Vloga vere in duhovnikov pri ohranitvi slovenske kulture in jezika med Muro in Rabo; **Franč Zorec**, Izvirni izzivi in utiranje novih poti Cerkve v Prekmurju; **Andrej Lažeta**, Doprinos soboške škofije v severovzhodni Sloveniji oz. Pomurju; **Lojze Kozar ml.**, Versko življenje v Prekmurju; **Igor Salmič**, Prekmurje v vatikanskih arhivih v letih 1918–1924; **Blaž Otrin**, Odnos ljubljanske škofije do priključitve Prekmurja; **Lilijana Urlep**, Priključitev in cerkvenoupravna ureditev Prekmurja po priključitvi h Kraljevini SHS v virih Nadškofijskega arhiva Maribor; **Simon Štihec**, Dokumenti o Cerkvi med Prekmurci v škofijskem arhivu Sombotel.

Povzetki in vsebine vseh števil znanstvene publikacije AES so dostopni na medmrežju: <http://www.teof.uni-lj.si/?viewPage=61>

ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE

Izdajatelj / Publisher:

Inštitut za zgodovino Cerkve
pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani

Naslov uredništva / Address of Editorial:

Inštitut za zgodovino Cerkve
Poljanska c. 4, pp. 2007, SI – 1001 Ljubljana
e-pošta: izc@teof.uni-lj.si

Glavni in odgovorni urednik / Editor in Chief:

dr. Bogdan Kolar

Uredniški odbor / Editorial Board:

dr. Matjaž Ambrožič
dr. Ana Lavrič
dr. Igor Salmič
dr. Miha Šimac
dr. Julijana Visočnik

Lektura in prevodi povzetkov v angleški jezik / Proof-reading and translation of summary into English:

Maja Sužnik

Oblikovanje / Cover Design:

Anton Štrus

Prelom / Computer Typesetting:

Salve d.o.o., Ljubljana, Rakovniška 6, 1000 Ljubljana

Tisk / Printed in Slovenia**Naklada / Number of copies printed:**

350 izvodov

Izvillečke prispevkov objavlja / Abstracts are included in:

Historical Abstracts, America: History and Life, ABC-CLIO Library, Santa Barbara, California, USA
EBSCO Publishing, Inc., 10 Estes Street, Ipswich, Massachusetts, USA
Tübinger Zeitschrift, Universität Tübingen, Nemčija

Založba / Publishing House:

Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani
Poljanska c. 4, pp. 2007
SI-1001 Ljubljana
e-pošta: dekanat@teof.uni-lj.si

Za založbo / Chief Publisher:

Dr. Janez Vodičar

100
LET

PREKMURJE
V SRCU

9 789616 844871

25 EUR